FÜTUHÂT-I MEKKİYYE

İbn Arabî

18

LİTERA YAYINCILIK

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE

18

MUHYİDDİN İBN ARABÎ

Çeviri: Ekrem Demirli

LİTERA YAYINCILIK
İSTANBUL – 2012
İnternet satış: www.e-literayayin.com

İÇİNDEKİLER

YAYINCININ ÖNSÖZÜ 9

OTUZ BEŞİNCİ SİFİR 11

Açık ve Gizli Şirk 153
Allah'ın Nimetlerine Dalmak Körlüktür 161
Bazen Telef, Halefte Olabilir 164
En Büyük Hastalık Yüz Çevirmektir 166

OTUZ ALTINCI SİFİR 177

BEŞ YÜZ ALTMIŞINCI BÖLÜM
SEYR-Ü SÜLÛK EDEN MÜRİDE VE KEMALE ERMİŞ KİMSELERE ALLAH'IN İZNİYLE FAYDA VERECEK HİKMETLİ TAVSİYELER 179

Tavsiye 181
Tavsiye 183
Tavsiye 187
Tavsiye 191
Tavsiye 194
Tavsiye 197
Tavsiyelerimden Birisi de Şudur 207
Tavsiye 212
Tavsiye 217
Tavsiye 218
Tavsiye 220
Tavsiye 223
Tavsiye 226
Tavsiye 228
Tavsiye 234
Tavsiye 235
Tavsiye 238
Tavsiye 244

Tavsiye 246
Tavsiye 249
Tavsiye 254
Tavsiye 259
Tavsiye 267
Tavsiye 274
Tavsiye 276
Tavsiye 280
Tavsiye 281
Tavsiye 295
Tavsiye 302
Tavsiye 306
Tavsiye 311
Tavsiye 319

OTUZ YEDİNCİ SİFİR 321

Tavsiye 323
Tavsiye 325
Tavsiye 329
Tavsiye 332
Nebevî Tavsiyeler 336
Salihlerin Tavsiyeleri 344
Hz. İsa'dan Gelen Bir Tavsiye 345
Ruhani ve Nebevi Bir Tavsiye 346
Bir Rahibin Müslüman Bir Arife Tavsiyesi 347
Tavsiye ve Nasihat 350
Lokman'ın Tavsiyesi 351
Hikmet Tavsiyesi 351
Sahih Bir Tavsiye 351
Hz. Muhammed'e Ait Bir Tavsiye 352
Peygamber Tavsiyesi 363
Hz. Ömer'in Tavsiyesi 366
Fudayl b. Iyaz'ın Müminlerin Emirine Tavsiyeleri 366
Şefkatli ve Samimi Bir Tavsiye 369
Tavsiye 370
Nebevî Tavsiye 371
Nebebî Tavsiye 372
Tavsiye 373

Tavsiye 374
Hatırda Kalan Bir Tavsiye 377
Tavsiye 378
İlahi Tavsiye 385
İnsanların Arasını Düzeltmekle İlgili İlahi Tavsiye 385
Tevrat'tan İlahi Tavsiyeler 386
İlahi Tavsiye 387
Geceyi İbadetle Geçirmek Hakkında Tavsiye 387
Tavsiyeler 387
İlahi Tavsiyelerden Biri 389
Korku Hakkında İlahi Tavsiye 390
Lütuf İçeren İlahi Tavsiye 390
Organları Temizlemek Hakkında Faydalı-İlahi Tavsiye 390
Tevazu Hakkında Melekten Gelen Tavsiye 390
Velilerin Yüceltilmesi Hakkında İlahi Tavsiye 391
İlahi Tavsiye 391
Tavsiye 392
Hasan-ı Basri'nin Sözlerinden Biri 396
Ömer b. Abdülaziz'in Bir Sözü 397
Ömer b. Abdülaziz'in Başka Bir Tavsiyesi 397
Tavsiye 398
Salih Bir Hükümdar Nezdinde Samimi ve Şefkatli Bir Tavsiye 400
İşitilmiş Sözleri Murakabe Eden Bir Tavsiye 402
Öğüt ve Tavsiye 402
Nebevî Tavsiye 403
Peygamber Tavsiyeleri 405
Mazeret Beyan Etmede Bilgi Sahibi Birisinden Manzum Tavsiye 405
İlahi Tavsiye 405
Ebrar'dan İbretlik Tavsiye 410
Yüce Himmet Sahibi Birisinden Değerli Bir Tavsiye 413
İlahi Tavsiye 414
Hasan b. Sabit'in Oğlundan Gelen Bir Tavsiye 414
Samimi Bir Dost Suretinde Hakimin Tavsiyesi 414
Meşhur Tavsiye ve Hikmetlerden Biri 418
Hz. Peygamber'in Tavsiyeleri 419
Allah'a Yönelenlere Müjdeli Bir Tavsiye 422
İbret Yüzüyle Bakan Akıllı Bir İnsanın Tavsiyesi 423
Gafile Öğüt Veren Bir Tavsiye 424

Allah'ın Kullarında Övdüğü Sıfatla Bezenmeye Teşvik İçeren Tavsiye 424
Öğüt Veren Bir Tavsiye 425
Yönelmek ve Yüz Çevirmek Gereken Hususlarda Hz. Peygamber'in Tavsiyesi 425
Terk Edilmesi Gereken Fuzuli İşler Hakkında Hz. Peygamber'in Tavsiyesi 426
Umut Edilmesi ve Sakınılması Gereken Hususlarda Tavsiye 426
Tuzaktan ve Aldanmadan Sakındırma Hakkında Bir Tavsiye 426
Uzun Emel ve Eceli Unutmayı Kınayan Peygamber Tavsiyesi 427
Hz. Peygamber'in Tavsiyesi ve Bildirmesi 427
İnanç Zaafı vb. Hususlarda Sakındırma Hakkında Tavsiye 428
Beğenilen-Değerli Ahlaka Teşvik Eden Peygamber Tavsiyesi 428
Ayrıntılı Bir Peygamber Tavsiyesi 428
Yolculuğa Hazırlanma Hakkında Peygamber Tavsiyesi 429
Kötü Niteliklerden Sakınmayı Teşvik Eden Bir Tavsiye 429
Allah'ın Razı Olduğu Ahlak Hakkında Peygamber Tavsiyesi 429
Ölümü Hatırlatan ve Yolculuğu Bildiren Peygamber Tavsiyesi 430
Bir Zahidin Bazı Faydalar İçeren Tavsiyesi 431
Komşuluk Hakkı Üzerinde Bir Tavsiye 431
Kıyametin Yaklaştığının Alameti Hakkında Bir Tavsiye 432
Ölüme Hazırlanma Hakkında Rüyada Görülen Bir Tavsiye 433
En Değerli Yerde Bir Arifin İtirafı 434
Allah'tan Hayâ Hakkında Bir Uyarı 434
Sadaka Hakkında Bir Tavsiye 434
Zikir Meclislerine Katılmakla İlgili Tavsiye 434
Vasiyet ve Nasihat 435
Salih Âlimlerden Bir Gruba Nispet Edilen Hikmetli Sözler 438
Vasiyet Hakkında Nübüvvet Mirasından Gelen Bir Tavsiye 442
Tavsiye İçerikli Bir Hikâye 442
Nimeti Selbetmede Hürmeti Anlatan Bir Hikâye 443

BÖLÜMÜN SONU

Bazı İstiâze (Allah'a Sığınma) İfadeleri ve Bilinen Dualar 445

DİZİN 451
SON NOTLAR 457

OTUZ BEŞİNCİ SİFİR

[Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla]

Bunlardan birisi de iki yüz elli beşinci bölümden 'Yukarıdan gelen, zevk sahibidir' bahsidir: Allah kullarının üzerinde hüküm sahibi olan el-Kâhir'dir. O'nun arşı (yeryüzü) döşeği üzerinde hükümrandır. 'Yukarı' ilmi, zevk yoluyla öğrenilebilir. O ilim kitapların hükümlerini hakkıyla uygulayıp mertebeleri ayrıştırana mahsustur. Kitapların hükümlerini uyguladığı halde onların alamet ve özelliklerini temyiz etmeyen, ayakaltından geldiğinden emin olduğu bilgileri ayağının altından 'yer'. Bahis konusu olan hal 'vera' sahiplerinin ve itaatkârların halidir. Onlar ellerinin kazancını yerler ve bu nedenle de bilgiden ancak cemiyetlerinde duyduklarını öğrenir, bir kısmını bilirler. Söz konusu insanlar Allah'a borç verir. Onlar peygambere uyan ve doğru yol ehli olanlardır. Peygamberlere gelirsek, onlar, kudretli kimseler olduğu kadar zevkler de onlara mahsustur. Bu bakımdan peygamberler basiret üzereyken onlara uyanlar iddialarında peygamberler gibidir. Onlar en güzel ahlaka sahip olduklarını iddia eder; cennetlerde, nehirlerde yani gizlilik içinde bulunanlardır. Onlar sükûnetleri nedeniyle genişliğe ermiş, muktedir hükümdar nezdinde ve ulaşılmaz bir mertebede doğruluk oturağında oturanlardır. (Bilgilerini) kazanan kimselerin ulaşamadığı bu mertebe sevenlere mahsustur.

Bunlardan birisi de iki yüz elli altıncı bölümden 'İçen neşelenir' bahsidir: İçen kişi şarap içerse neşelenir. Şarap içen, kötü bir iş yapmıştır, çünkü şarap aklı sarhoş eder, düşünceyle araya perdeler çeker. Sarhoşluk sonuçları haberlere yerleştirir, perdeler kalktığı için sırları izhar eder; hâlbuki güçlü bir otoriteye sahip ve ulvi derecedeki o sırların dünyada ifşa edilmesi yasaklanmıştır. Bu nedenle söz konusu sırlar her nerede olursa olsun, içenlerin hazzı olduğu kadar bu nedenle de (onlara ulaşmak) çetin olmuş ve kolay olmamıştır. Dünyada yasaklanmış bu sırlar ahirette ise ikram edilecektir. Şarap cennetteki nehirlerin en lezzetlisiyken ihsan makamı da ona aittir. Onunla ilgili ihsanlar boldur. Bu nedenle hükmünün ulaştığı kimse hata etmez ve şöyle der:

Ben bir kez sarhoş olunca
Bir köşk ve divan sahibi sayarım kendimi

Adam doğru söylemektedir. Hükmü kendisini terk edip belirtileri silinince yine aynı sözü söyler ve yine doğru söyler. Buna mukabil Hak şöyle der:

Lakin ayıldığımda bu kez ben
Arzunun ve devenin sahibiyim

Bu makam daha üstündür, çünkü o, hayatın ve canlılığın rabbidir. Bunu iyice düşünmelisin ve bu ölçüyü anlamalısın!

Bunlardan birisi de iki yüz elli yedinci bölümden 'Kanan kişi taşkınlık yapar' bahsidir: Kanarak içen taşkınlık ederken, taşkınlık eden de düşer. (Hz. Âdem'in) O'nun önünde düşüp (yeryüzüne) 'hübût' ettiğini ve indiğini görmez misin? Düşerken hata etmiş, rabbinden öğrendiği kelimeleri telakki edip onlarla tövbe etmiş, en güzel netice ve varış yerine nail olmuştur. Bunun nedeni günah işlerken yasağı çiğnemek veya ışıktan karanlığa çıkmak gibi belirli bir maksadı taşımamış olmasıydı. Bu itibarla cezaya maruz kalsa bile arifin hata işlemesi, ona dönük bir ihsan ve hediyeyken hediye alan kişi 'odalar içerisinde' emin ve güvenli bir haldedir. Bilginin değeri sahibine yani alime hükümleri olmayan tüm mertebeleri vermektir. Bu sırrı bilen kişi, onu bilenin Rabbinin hiçbir emrini ihlal etmeyeceğini öğrenir; ihlal eder ve hüküm verirse, cahil ve zalim sayılır. Bununla beraber bilgisiyle asi olmuş, hükmüyle karşı çıkmıştır. İtikat etse bile, asi olduğunu söylemez. Böyle birisi muttali olan ve müşahede eden biridir. Aynı durum kıyamet saati gelince O'na itaat edenler için geçerlidir. Binaenaleyh alimler, hüküm verenler ve hikmet sahipleridir. Onlar hiçbir şeyin değerini çoğaltmayacakları gibi hiçbir yaratılışın (ve âlemin) düsturunu başka bir sınıra taşımazlar (her şeye hakkını verirler). Bu 'kanma' hali olmasaydı, nebiler olmaz, hüküm itibarıyla Allah düşmanları ile veliler arasında fark kalmaz, mertebeler bilinmez, mezhepler ortaya konulmaz, teklif olmaz, tasarruflar hüküm veremez, 'belli süre ve ecel' olmayacağı gibi gören ile kör ayırt edilemezdi.

Bunlardan birisi de iki yüz elli sekizinci bölümden 'Suyundan kana kana içmeyen O'nun nebilerinden değildir' bahsidir: Sudan içen, âlimlerin sahip olduğu hayatla canlanırken; süt içen, Yemen adamları arasında belirginleşir ve farklılaşır. Saf bal içen kişi ilhamına hakkını veren iken şarabı içen ise hakikati gizleyemez. Şarap müsamahaya yol açarken süt ifadeye, su ruhların hayat sahibi olmasına yol açar. Bal 'kanat' sahip-

lerinin bilgisidir. O bilgi açık bilgidir. Hiç kuşkusuz herkes meşrebini bilmiş ve mezhebini hakkıyla öğrenmiştir. Allah *'Melekleri ikili, üçlü ve dörtlü kanat sahibi olarak elçi yapandır, dilediklerini yaratılışta ziyade eder.'*[1] Allah (yükseliş yolu demek olan) miraçlarda yollar belirler. Onlar eksiklik ve irade sahibidir. (Hz. Peygamber miraçta) şarap içmiş olsaydı, ümmet dalalete düşer, sırları izhar ederek taşkınlık yaparlardı. Hâlbuki dünya perde yeridir ve dolayısıyla kapının kapalı olması ve perdenin bulunması şarttır. Onlar derin akıl sahibi olan peygamberlerdir. Peygamberler yolları açıklamak ve belirlemek üzere gönderilmişken yeryüzüne halifelerin görevlendirilmiş olması da bir tür 'karz-ı hasen'dir (borç vermek). Halifeler perdeli nefisleri peygamberlerin belirleyip ortaya koydukları ilahi maksada muvafık hükümlere ve emirlere uymaya zorlarlar.

Bunlardan birisi de iki yüz elli dokuzuncu bölümden 'Resmini silenin adı yok olur' bahsidir: Zehre karşı geliştirilen tiryaklar onun zararını giderip engelleme amacına matuftur. Bununla beraber tiryak denilen (panzehir) de bir tür zehirdir. Hükümler, kurallar ve resimler baki olsun diye belirlenmiştir. Bu itibarla onlar bedenlerin tedbiri sona erinceye kadar ruhlar sebebiyle korunmuştur. Bedenler ruhları kabulden yüz çevirip elçilerinden sorgu meydana geldiğinde yönetim vakti sona erer, iksir kabı kırılır, gabya kavuşmaya ve dostları görmeye dönük hasret artar, yok edicilik özelliğiyle birlikte ölüm çıkar gelir, şehirler boşalır, ruhla beden ayrışır, her biri aslına döner, her biri kendi akraba ve ailesiyle bir araya toplanır. Binaenaleyh beden toprağa katılırken güneşe benzetilen ruhla insan yükselir, Allah'a izafe edilen ruha katılır ve o ruhla birlikte ilahi huzura girer. Orası kutsiyet mertebesi ve ünsiyet meclisidir. Birbirlerini kabul eder ve huzuruna gelince kendisine doğru çıkar ve onu karşılar. Bu itibarla Allah saadete ermiş mutluya emelini verirken bedbaht ve şakiyi terk eder ve başarısız bırakır.

Bunlardan birisi de iki yüz altmışıncı bölümden 'Kime sebat verilirse gecelemekten emin olur' bahsidir: Gecelemekten korkmayan ölülerin arasında sabahlar. Ey seçilmişler! *'Benim ve sizin düşmanınızı dost edinmeyin.'*[2] Onlara sevgi göstermeyin, içlerinden sözleşme yaptığınız herkese karşı verdiğiniz sözü ve ahdi yerine getirin! Dinin üzerinde sabit kal ve onların inancına tesir etmesinden sakın! Haç'a inanan kişi 'kuyu' ehline katılır. Allah'a kimseyi ortak koşma ve tevhidi dayanak edin. Varlıkta duyan biri yokken, kavminden ayrı düşmüşün sesi nasıl

çıkabilsin ki? Ölümle nitelenmişken nasıl onun sesi olabilir ki? Söz uyuyana nispet edildiği kadar ölüye de nispet edilebilir; ölü de konuşur onunla da konuşulur. Uyanık yanındakine haber duyurur, faydalar meydana gelir, tesiri görünende ve görünmeyende ortaya çıkar ve herkese nüfuz eder. Âdet ve alışkanlık böyle cereyan eder. Duyulan bir ses olmadığı kadar bir araya gelen harfler de yoktur. Münadi sağır olmuş, nida edenlerin ezanı nida edende kalmıştır. İçi ve durumu sabit olan kişi gözün yalanlamadığına iman edendir.

Bunlardan birisi de iki yüz altmış birinci bölümden 'Vitirdeki (teklik) örtü' bahsidir: Akıl neyi aklettiğini bilir. Bu itibarla akıl bir örtüdür. Çünkü kaydından kurtulmaya gücü yetmez. Akıl oluşla (kevn) bağlanmış ve sınırlanmıştır. Aklın kaydından kurtulmuş heva da hakikati görür. Bununla beraber kendisine uyanı Allah'ın yolundan uzaklaştırır, fakat Allah'tan değil! Çünkü o da Allah'ın melekûtu kapsamında ve dolayısıyla O'nun kudreti dahilindedir. Öyle olmasaydı eziyete maruz kalırdı. Efendinin perdelenme talebi olmasaydı vitir özelliğiyle nitelenmezdi. Hak varlıkta var olan her şeyin aynıdır. Şeriat sahibine bakınız! Nasıl da vitir sayısını birden çoğula kadar çıkartmıştır. Hakka bakınız! Vitirleri çift yapmış, çiftleri çoğulla tek yapmıştır. Heva için serbestlik ve müsamaha vardır. Her kapının bir anahtarı vardır ve bir kapının anahtarı onun açılmasını sağlayan şey/kimsedir. Bu nedenle açan fettah diye isimlendirilir. Onun otoritesi dünya ve ahirette ortaya çıkar. Fakat zuhuru mezarda gerçekleşir. Saadete erenler için 'ziyanlı bir dönüş' ya da zarar eden bir ticaret değildir. *'Orada nefislerin arzu ettiği (şehvet) her şey vardır.'*[3] Ayette geçen şehvet hevadan başka bir şey değildir. Heva sahibi olan hiç kuşkusuz 'düşer (kelimenin anlamı düşmektir)'. Bu nedenle yoldan çıksa bile 'âşığa yol yoktur' denilir.

Bunlardan birisi de iki yüz altmış ikinci bölümden 'Tecelligahta en yüce makam' bahsidir: Tecelligahta fikir gücü ve elbab, yani derin akıl kaybolur. Bu makam arif velilere ve sevgililere ait bir makamdır.

Hevanın hakkı nedir: Hevanın kendi kendinin sebebi olması
Kalpte heva bulunmasaydı ibadet edilmezdi hevaya

Hevadan başkası yoktur, emir onun emridir. Akıl heva gücüne muhtaç ve onun önünde hizmetkârdır. Tasarruf, doğruluk veya doğrudan uzaklaşmak heva gücüne mahsus işlerdir. Bilgisi yüce olduğu için hükmü geneldir. Akıl fikir düşüncesiyle ve nakil sayesinde ona baskın

gelirken onu kalplerden perdeleyen şey sadece ismidir. Her şey onun hüküm ve yetkisine bağlıdır.

Akıl aklettiği için 'akıl' diye isimlendirildi
Heva ise şiddeti ve öfkesi nedeniyle heva diye isimlendirildi
Heva bir nitelik, Hak bilir onu
Şeriat yolundan saptırır insanı
İradedir o kinayesiz; kinayesiz söylüyorum, anlamazsın
Heva olmasaydı şeytan kıskanç olmazdı
Akıl bu makamdan aşağıda
Bu makamda tecrübesi yok aklın
Aklın dayanağına bir bak! nüfuz eder, hiç kimse fark etmez onu
Ruhlarda ve bedenlerde hüküm sahibidir
Akıl sahipleri korkar onun tasallutundan
Şehre tahsis edilmiş emin odur (beled-i emîn)

Bunlardan birisi de iki yüz altmış üçüncü bölümden 'Kimin hilali silinirse ulaşması mümkündür' bahsidir: Cennetliklerde (örfte) bilinen bir akıl yokken onlarda tasarruf edici olarak arzu ve şehvet vardır. Akıl cehennemliklerde dile gelir, bu sayede cehennemdekilerin hüznü artar, kötü bir yolu tutmuş olmaları nedeniyle mahzun kalırlar. Akıl yaratılmışın bir niteliğidir ve bunun için Hak onunla nitelenmemiştir. Şeriat dünyada şehvetin tasarruflarını sınırlamamış olsaydı, aklın dolaşabileceği bir alan kalmazdı. Aklın hakikatini Sehl'den başkası anlamamış, onun gerçek anlamını ve ehlini belirtmiştir: Akıl yükümlüyü tasarruftan alıkoyar! Yasaklama kalktığında ise müjdeci geride kalır, korkutucu gider. Bu itibarla aklın geride kalması naklin geride olmasından kaynaklanır. Hilal silinince ve sönünce, sen bir gölge olursun. Hilalin silinmesinde geliş ve yönelme mertebesinde kemali vardır. Bu kemal aynı zamanda dolunay halinde de tezahür eder. O halde emir/iş, Hak ile halk arasında gider gelirken bizimle Hakkın arasındaki bağ ise karşılıklı ve güçlü bir bağdır: O'na ait bize ait değilken O'na ait olmayan bize aittir.

Bunlardan birisi de iki yüz altmış dördüncü bölümden 'Acele eden (veya aydınlık olan) dolunay olmuştur' bahsidir: Ayın dolunay geceleri üç tanedir ve bu nedenle *'Allah üçün üçüncüsüdür'*[4] diyenler kâfirdir; kastedilen dalalettir, çünkü dolunay bir olduğu gibi mutlak birliğe (ahadiyet) ilave ve zait bir şey yoktur. Dolunay bir iken gözde ikiyle perdelenmiş (üç gecede görünmüştür). Allah ise iki elle bizi kendisini

bilmekten perdelemiştir. Bunun yanı sıra şeriatlarda yer alan kuşku ve tereddüdün bulunmadığı teşbih ifadeleriyle bize perdelenmiştir. Ay döner durur ve en sonunda dolunay gecesine ulaşır. Dolunay gecesi 'serar gecesi' diye isimlendirilir. O faydalı-dolunay ve parlak ışığın ortaya çıktığı gecedir. Buhar ve dumanlarıyla rükünler ona zarar veremez, onu başkalaştıramazlar, çünkü ayın on dördüncü gecesinde gözüken dolunay afetlere açık bir gecedir ve bu nedenle o vakit küsuf, yani güneş tutulması vaktidir. Bu yönüyle gece güneş tutulması afetine maruz kalır. Bazen ay, aydınlık içinde, kendisini aydınlatıp ışığını veren (güneşi) hiçbir gözün göremeyeceği şekilde perdeler. Güneş aya hizmet etmek üzere kendisini aydınlatır. Ay ise kendisine hizmet edip ona bu mertebeyi kazandıran güneşe saygı göstermek ve yüceltmek üzere perdeler ve gizler.

Bunlardan birisi de iki yüz altmış beşinci bölümden 'Müsamere (gece yemekli sohbet) muhadaradır (gece sohbeti)' bahsidir: Yıldızlar vermiş olduğu bilgilere göre el-Hayy ve el-Kayyum'un sohbetine riayet ederler. Toprak üstüne oturmuş bir halde ay gecelerinde yapılan sohbet ne güzeldir! Alemin istidadına ve üzerinde bulunduğu iyilik ve ihsana göre, müsamere gündüz ortaya çıkan eserlere göre müşaverede gerçekleşir. Görmez misiniz ki Allah yaratıklara bakan yakın semaya iner ve yaklaşır, onlardan talepte bulunarak kendileriyle sohbet eder. Onlar da zikrederek, istiğfar ederek ve güzel amellerle kendisiyle sohbet ederler. Allah söyler, onlar söyler; Allah dinler, onlar da dinler; Allah icabet eder, onlar da icabet eder. Fecir vaktine kadar iş böyle sürer. Fecirde sohbet biter ve bu kez belirtilmiş hayırlar sabahleyin ortaya çıkar.

Bunlardan birisi de iki yüz altmış altıncı bölümden 'Şimşek parıldaması ve yansıması' bahsidir: Şimşek iştiyak sahibine aittir. Kim kendisine konuk olursa, Allah'ın nurları onun üzerine tecelli eder. Şimşekler hakkında doğru olan görüş O'nun şimşeğinin yağmur getirmediğidir. Bu nedenle Allah'm kulu 'Allah'ı ancak Allah bilebilir' demiştir. Biz Allah'ı bilinmemek özelliğiyle tanıdık. Bu hususta edebe sarılmalı ve böyle anlamalısın! Nazarî düşünceden ve fikrin karıştırmalarından kendini koru, aklın sınırını aşmasın, bir yerde karar kılsın! Böyle yapabilirsen kalpte (daha önce) kendisinden hiçbir şeyin bulunmadığı bilgiyi ve bir yana sapmayan gölgeyi elde edersin. Hava ısındığında şimşekler çoğalır, (gök cisimlerinin) kayboluşu ardından gelir; ne rabbinin hamdini tespih eden şimşekler ne de yağan yağmur olur. Sadece parıldayan ve

inen ışıklar ve parıltılar vardır, sonra kendisini üstlenenin izhar ettiği bir hikmete binaen ortadan kalkarlar. Ayette *'Güneşe ve kuşluk vaktine...'* denilir. Yani onu ortadan kaldırmayıp aydınlattığı vakte yemin olsun ki. *'Ardından gelen Aya...'* Yani kendisini sınarken güneşe! *'Ortaya çıkan gündüze...'* Onu kendi mahallinde izhar etmiştir. *'Onu örttüğünde geceye...'* Gece onu gizlemiş ve izhar etmemiştir. *'Göğe ve onu bina edene...'* Ona yüklediği manayla. *'Yere ve onu yayana...'* Onu döndüğünde, bir değirmen gibi çevirmiştir. *'Nefse ve onu tesviye edene...'*, *'Sonra da ona günah ve takvayı ilham edene yemin olsun ki...'*[5] Kendisine dönük bu nispetle onu güçlendirmiştir.

Bunlardan birisi de iki yüz altmış yedinci bölümden 'Masum olan hücum etmiştir' bahsidir: Hücum yönelmek demektir ve her şeyi bilenden meydana gelmez; hücum hizmet edilen için söz konusudur. Hizmet eden ise hem hüküm sahibi hem de hükme konu olandır. Haktan ansızın gelenlere yaratıklar güç ve takat yetiremez. Hal böyleyken el-Alim ve el-Hakim'den niçin gelmişlerdir? Bazen Hak'tan gelenler bevadih ve hücum diye isimlendirilir. Onları taşıyacak ve yüklenecek kimse olmasaydı, Hak kendilerini tesviye etmez ve itidal vermezdi onlara! Bunlar insana ansızın geldiğinde, kendisini yok edeceğini zanneder. Bu nedenle onlara bakar, ardından da getirdikleri şeyi kendilerinden alarak onlardan yüz çevirir. Daha doğrusu insan onlardan yüz çevirmez, onlar getirdikleri düşünceyi bıraktıktan sonra giderler. Bu itibarla Hak'tan gelen (ilhamlar), bulutlarını yağdırmaksızın gitmezler. Bulutlardaki yağmurun yağmasıyla ortalık aydınlık dolar, bulutlar gider, ortalık açılır, yeryüzü 'kendi haberlerini söyler', perdelerini kaldırır, sırlarını izhar eder, toprak nur ışıkların vurmasıyla çiçekleri ortaya çıkartır. Tohumlar içerisinde çiçekler ve ışıkların içerisinde de aydınlatıcılık bulunmasaydı, gözün gördüğü hiçbir şey meydana gelmezdi.

Bunlardan birisi de iki yüz altmış sekizinci bölümden 'Yaklaşan kişiye (sevgi) içirilir' bahsidir: Seven-âşık kalbine sevginin içirildiği kimsedir. Aşkın aşkı, dürüst-doğru sevgi demektir. Âşık Mecnun sevgilisine şöyle der: 'Uzak ol benden! Bana yaklaşma. Seni sevmek beni senden alıkoydu. Sen bendensin, ben sendenim.' Böyle diyerek daha latif olanla kalmışken kesif olana (beden) karşı zahit davranmıştır. Çünkü kesifin mahiyetini anlamış, orada durmuş ve sapmamıştır. Mülkün sahibini (veya mülkün mülkünü) gören kişi, mülkte neyin bulunduğunu da bilir. Birisinden sebat talep etmen, hiç kuşkusuz, onu sınırlamış, daha

doğrusu onu köle yapmış olman demektir. Bununla beraber telvinde sabit kalabilir. İşte temkin de budur zaten! Bu durumda Rahman suresinde indirilmiş *'O her gün bir iştedir (şuûn)'*[6] ayetine uygun davranmış olursun. Şe'nler renkler ve değişimler demektir. Hakkın kullarında (bulunmakla) nitelenmiş olmaya en yakın durumu, şah damarından daha yakın olması halidir. Demek ki Allah sana senin kendinden daha yakınken seninle hemcins değildir. Bununla beraber Allah senin cinsinde (ve sende) bulunmuştur. Bu itibarla kendini sınırlamış, hapsini daraltmıştır.

Bunlardan birisi de iki yüz altmış dokuzuncu bölümden 'Her uzaklaşan uzaklaşmış değildir' bahsidir: Sınırlar nedeniyle uzaklaşmak müşahedeyi bilmek demektir. Bu bilgi ilimlerin en üstünü ve aynı zamanda bilinenin ihatası itibarıyla da en yücesidir. Bu nedenle, bazı abidlerin zannettiği üzere, her uzaklığın helak demek olduğunu zannetme! Tam tersi, helak, yakınlıkta olabilir ve bu nedenle (helak olma diye) Allah seni yakınlık halinde fani kılar. Hak sana tecelli ederken, söylediğimi iyi düşün. Hakkın ahlakıyla ahlaklanmak bir perdedir. Hâlbuki o sevenlere göre en büyük yakınlıktır. Sen kalbini arındır, fakat süslemeyle (meşgul olma)!

O'na yaklaşınca sarktı
Yayın iki ucu veya daha yakın oldu
Onda çift niçin geldi?
Bir manayı içerdiğinde, örf için geldi
Bakınız! 'daha yakın' dedi
Bu nedenle ben de dedim,
Bizi aldatan bizden değil
İş/emir bütünüyle bizden değildir
Biz biz değiliz, biz olduk
Bu nedenle Hak bizden haber verdi
Sema'nın sahibi teganni edendir
Teganni ederken onu söyler
Bu semaya kulak verir
Kendisine geldiği temenni eden kişi

Bunlardan bir tanesi de iki yüz yetmişinci bölümden 'Sedd-i zerîa ve şeriatın hükümlerindendir' bahsidir: Şerî hükümlerde sedd-i zerîa prensibini kabul eden kişi, daha üstün olanı terk etmiş, o terkin de üstün olduğunu kabul etmiştir. Böyle bir insan Şâri karşısında tartışmacı

değildir. Fakat maksadı anlayınca, ölçülü davranmaya yönelmiştir. Çünkü o Allah'ın gözetleme yerinde bulunduğunu bilir. Yaratılmış olan zayıftır. Maslahatlar olmasaydı yükümlülük ve teklif olmazdı. Sen de O'ndan gücün yettiği kadarını al! Bütün topladıklarınla amel etmekle seni sorumlu tutmaz. Allah herkesi yapabildiğiyle sorumlu tutmuş, nefsin karşılaştığı her güçlükten sonra kolaylık yaratmış, hükümlerin arasına mubahı bir hüküm olarak yerleştirmiş, onu nefislerin rahatlık ve genişliğe çıkmasının sebebi kılmıştır. Allah topal insana merhametinin gereği dinde güçlüğü kaldırmıştır. Hz. Peygamber'in yönteminde Allah'ın dini kolaylık olarak ifade edilmiş, ona güçlük katışmamıştır. Bu itibarla Hz. Peygamber müsamahakâr-haniflik dini ile zarif sünnet ile gönderilmiştir. Bu ümmete (dini) daraltan kimse kıyamette karanlık kimselerle haşredilir.

Bunlardan birisi de iki yüz yetmiş birinci bölümden 'Hakikat her yoldadır' bahsidir: Kadim kelam yüce Kur'an'da şöyle denilir: *'Her canlının perçeminden tutandır, benim Rabbim doğru yol üzerindedir.'*[7] Rauf, Rahim ve gerçeği bildiren el-Habir ve bilen el-Alim böyle buyurdu! Yürüyen, Hak ile yürür; irade eden, O'nunla irade eder. Siz ancak Allah'ın dilediğini dileyebilirsiniz. Saadet tam ve rahmet kuşatıcıdır. İstikamet içerisinde istikamet ehli, kıyamet günü selamete erenlerdir. İstikamet olmaksızın yürüyen ise ikram diyarından uzak kalır. Hepsi 'mukame' (cenneti) diyarındadır. Bütün iş O'na döner. Her şey O'nun fiiliyken nasıl O'na dönebilir ki? Hayrete düşürecek husus, Hakkın yanında olanın O'na döneceğinin bildirilmiş olmasıdır. Hâlbuki her şey O'nun nezdindedir. Perdeler çekilmiş, kapılar kilitlenmiş, işler belirsizleşmiş, ifadeler anlaşılmaz olmuştur. Bunlar pek çok yönden kuşkulardan ibarettir.

Bunlardan birisi de iki yüz yetmiş ikinci bölümden 'Her düşünce (hâtır) bulutu yağmur yağdırmaz' bahsidir: Bulutlar tesir ettiğinde bu tesir sınırlı kalmaz ve iyilik sahiplerine katılırlar. Bu itibarla bulut kerem ve cömertliğine göre verirken, kendi akrabasına cömertlik etmiş, buharlar kendisine dönmüş ve arzuyla ona nüfuz etmiş, toprağa yağmurlar yağmıştır. Bunlar, ayrılık acısından doğan özlem ve hasretin şiddetinden kaynaklanan âşıkların gözyaşlarıdır. Toprak ile yağmurlar birbirine kavuştuklarında, izhar ettikleri çiçeklerlerle toprağı güldürürler. Bu durum, bol miktarda ve yağmur gibi ağlamanın bir karşılığıdır. Böylece güldüren ve ağlatan Allah öldürür ve diriltir! Demek ki şikâyetler fayda

vermiş, sıkıntılara tahammül etmek bir menfaat sağlamıştır. Sonra meyvelerden çiçeklerden daha yararlı olan neticeler ortaya çıkar. Bunun neticesinde onların yapısı güzelleşir, yaratılışı sağlamlaşır, beslenme gerçekleşir, eziyet ortadan kalkar, karışık her şey ortaya çıkar, her güzel çift arasında evlilik gerçekleşir, meyveler (ağaçları) taçlandırır, hazım gerçekleşir. Bu nimet nedeniyle şükür Allah'a mahsustur.

Bunlardan birisi de iki yüz yetmiş üçüncü bölümden 'Varid olan taabbud eder' bahsidir: Sana gelene üzerindeki hakkını ödemen vazifendir. Gelen bir misafirdir ve de ya ayrılmak veya yerleşmek üzere gelmiştir; her durumda onun hakkını gözetip varlıktaki ölçüsü ve belirlenmiş teraziye göre onun gereğini ve işini yerine getirmen gerekir. Allah mümini kendisi adına bir mesken ve yer olarak yaratmış, onun kalbini vatan edinmiş, misafir olmuş ve misafir olarak gelmiş, daha önce yeryüzü ve gök kendisini sığdıramamışken kalbi O'nu sığdırmıştır. Allah mümini adaşı yapmış, onu dostu edinmiş, Rahman'ın niteliği olan iman etmek özelliğiyle onu nitelemiş, gerçekleşecek ve gerçekleşmiş hadiseleri ona bildirmiştir. İnsan yeryüzüne yerleştiğinde, onun sahibi olan Allah'ın kendisine yüklediği farzları yerine getirmesi gerekir. Bu itibarla kalbini cömert, değerini bilen ve haberdar olan birisi kabul etmelisin. Bu sayede fazilet sahiplerinin arasına katılırsın. Hiç kuşkusuz ki ikram, misafirin değil, hane sahibinin değerini ve kıymetini gösterir. Sıradan insanlar ise ikramın hane sahibinin değil, misafirin değerine göre yapıldığını kabul eder. (Ancak işin doğrusu birinci görüştür.) Çünkü misafirin kendinde neyin bulunduğu bilinmezken yanındaki bilinebilir. 'İnsanları menzillerine yerleştiriniz' ifadesi seni perdelemesin, onlarla ve onlara göre hareket ederken bu söz perde olmasın! Biz Hakka karşı öyle davranmış olsaydık, aramızda vuslat gerçekleşmezdi (Hakka kendimize göre davranıyoruz, aksi halde mutlak tenzih ortaya çıkardı).

Bunlardan birisi de iki yüz yetmiş dördüncü bölümden 'Varid şahittir' bahsidir: Sana geldiğinde varid, sende bulunanı gördüğü için şahittir. Başka bir ifadeyle varid, senin yanında gördüğü şeyin şahidiyken aynı zamanda o, sözü dinlenendir. Ona iyilikle, cömertçe, geniş ihsanla karşılıkta bulun! Çünkü o 'öncekilerde ve sonrakilerde' bir doğruluk diliyken dinleyenlerin nezdinde de en doğru sözlü olandır. Şahit gördüğünde taklit eder. Geldiği kişinin nezdinde Hakkı/hakikati görünce, ancak Hak ile (ve Hakka göre) şahit olur. Sen de '*doğruluk oturağında*'[8] otur. Bu durumda varid, kişinin bildiğini anlar. Bu nedenle de şahitli-

ğinde bilgisinden yüz çevirmesi veya bilgisini gizlemesi mümkün olmaz; bu durum kalbini Rabbin hakkındaki bilgi doldurmuşsa böyledir. Varid kalbindeki o bilgiyi alır, süratle Hakka döner. O'ndan gelmiş ve yine O'na misafir olmuştur! Binaenaleyh senin o gün (halde) kendini kınaman gerekmez! Kendisini isteyen insan iken 'sadaka Rahman'ın eline düşer.'

Bunlardan birisi de iki yüz yetmiş beşinci bölümden 'Kim teneffüs ederse (karanlıktan çıkan) sabah vakti gibi rahatlar' bahsidir: Nefis yüce bir mertebe sahibi olsa bile tüm ruh (er-ruhu'l-küll) ile tabiat arasında sınırlanmıştır. Bu nedenle mizaç 'emşac', yani karışık olmuş, dolayısıyla mutlak serbestlik ve genişlik sahibi olamamıştır. Genişliğin ve rahatlığın nefse nispeti onun hayal mertebesinde bulunmasından kaynaklanır. Orada, görme duyusunun verisiyle gözün idrak ettiği üzere, suretten surete girer. Hayal mertebesindeki bu başkalaşma ve değişme, bu surların ihatası altında bulunduğu halde dünya hayatında nefsin düşüncelerinin çeşitlenmesine ve değişmesine benzer. Amellerinin varacağı yer belliyken nefisler nasıl (mutlak anlamda) soyutlanabilir ki? Ameller Sidre-i münteha'yı aşamazlar. Binaenaleyh ameller, diriliş gününe kadar maksatlarının bulunduğu yerde değil, işlendikleri yerde bulunurlar. O gün ise kendileri için gerçekleşen rav'daki üfleme vecd ve müşahede bilgisi şeklinde öğrenilir; çünkü orada hakikat müşahede edilir. Binaenaleyh dünya hayatında imanla gerçekleşmiş olan, ahirette müşahedeyle ve görmekle meydana gelir. İki durum arasında fark vardır. İki gözü olan için sabah vakti apaçıktır! Sabah vakti iki şeyi birbirinden ayırt eder.

Gözler ince mananın sahibi
Bu nedenle Musa görmek istedi

Bunlardan birisi de iki yüz yetmiş altıncı bölümden 'Güneşin aydınlığı ruhtur' bahsidir: Üçgen şeklinde üçgeni yapanın durumu öğrenilirken güneşin ışınlarını parlak cisme vurmasıyla da temsil gerçekleşir. Hiçbir şey, güneşin ortaya çıkarttığı benzerlikten daha çok ruha benzemez. Yaratılmış bir şeyin yaratılmıştaki tesiri böyleyken Hakkın tesiri hakkında ne düşünürsün? İnsan-ı kâmil alamet haline gelmeksizin imamlığı elde edememiştir. Alamet olmuş, bu kez Hak onun önünde bulunmuş, bütünüyle yüz haline gelinceye kadar O'nun misli ve benzeri olamamıştır. Bu durumda insan-ı kâmilin bütünü ön ve imamdır. Başka

bir ifadeyle insan-ı kâmil, imam ve ön demektir; onu sınırlayacak bir arka yoktur. Bu nedenle zıddı yok olmuştur. Nereye yönelirlerse, *'Allah'ın yüzü/vechi oradadır.'*[9] Hilim sahibinin özelliği 'ah' demektir. Bu itibarla Halil ancak doğru yolu takip ettiği için bu adla isimlendirilmiş, onu temsil etmek üzere 'kişi dostunun (halil) dini üzeredir' denilmiş olması, onun sureti ve suretinde bilfiil bulunmasıdır.

Bunlardan birisi de iki yüz yetmiş yedinci bölümden 'Yakîn mertebeleri telkinde ortaya çıkar' bahsidir: Bütün mezheplere göre yakînin bazı mertebeleri vardır. Kim ilme'l-yakîn makamına yerleştirilirse, bilginin otoritesinin altında bulunurken kim müşahede yakîni (ayne'l-yakîn) makamına yerleştirilirse müşahede ve görmenin hükmü onun üzerinde ortaya çıkar; her kim hakka'l-yakîn makamına yerleştirilirse, hiç kuşkusuz, yaratıklar içerisinde farklılaşır. Her hakkın bir hakikati vardır ki bunu veren tarîk, yani yoldur. Bu itibarla 'hakkın hakikati' müşahededir. Burada zikredilen 'hak' gerçekte iman anlamına gelir. Binaenaleyh daha önce gayb olan bir şey (hakka'l-yakîn makamında) ayn, yani görülür hale gelmiş, varsayım olan vakıaya dönüşmüştür. Her durumda hak haktır ve onun bir hakikati olmalıdır. Yaratılmış olan da haktır ve dolayısıyla onun bir inceliği olmalıdır. 'Hakkın hakkı' sen iken yaratılmışın hakkının inceliği de kendisinden ayrıştığın şeydir. Âlem tenzih ile teşbih arasında bulunurken Hak teşbih ile tenzih arasında bulunur. Beraet ve arınmışlık Tevbe (Berae) suresinde dile getirilirken tenzih ise Şûra suresindedir. Bu nedenle memleketi ve yönetimi içerisinde icra etmek istediği hükümleri hakkında arkadaşlarıyla istişare etmesi devlet başkanına emredilmiştir. Hz. Osman'ın halifeliği istişareyle ortaya çıkmış, bu nedenle söz konusu suret gerçekleşmişti. Bununla beraber onun halifeliği selefinin tayiniyle gerçekleşmiş olsaydı yine de tartışmalar ortaya çıkmaz, hastalıklara yol açacak şekilde nefsî gayeler etkin olmazdı.

Bunlardan birisi de iki yüz yetmiş sekizinci bölümden 'İmamların ve kutupların konuşması' bahsidir: Mülk içerisinde temayüz edip (bir görev aldığında) bulunduğu her yerde salik; Malik, İlah ve Rab'den gelen bir yolu takip etmelidir. Şımararak yoldan çıkar ve varlığın gayesi olduğunu zanneden birisi yüce Rabbin görevlendirdiği birisi değildir. Böyle bir durumda kişi en güzel suretten düşüp yüce makamdan aşağıların aşağısına inenlerle beraber yuvarlanır. Bu esnada illiyyîn mertebesine bakar ve oradaki yüce varlıkların mertebesini öğrenir, hatasına

pişman olur; böyle birinin -umutsuz kalmadığı sürece- tövbe etmesi ve geriye dönüşü umut edilir. Üzüntüyle umutsuzluğa kapılırsa helak ve yok olur. Saadet yükseliş ile iniş arasında gidip gelenlere mahsustur. 'Senin kalbine ancak Rabbinin emriyle ineriz.' Önümüzde ve ardımızda bulunan her şey O'na aittir. Rabbin unutucu değildir. Seni yüksek bir mertebeye yükseltmiştir, sen de orada bulun! Çünkü 'ol' sözünün sahibi sensin!

Bunlardan birisi de iki yüz yetmiş dokuzuncu bölümden 'Yüce bir sırdan dolayı develer toprağa yayılır' bahsidir: Toprakta bulunan büyük ikramları bilen kişi, dereceleri yükselten Allah'tan (cehennem basamakları anlamındaki) derekelerde yer değiştiren kimselere yönelik ilahi ve imtinanî (ihsan kaynaklı) bir dileğin olmamasını temenni eder. Çünkü cennet nahoş işlerle kuşatılmışken cehennem arzularla kuşatılmış, başka bir ifadeyle her biri ötekiyle çevrelenmiştir. Müteselsil bütün peygamberler bunu bildirmiş, iş belirsizleşmiş, sır gizlenmiştir. Necmeddin İbn Şayy el-Musûlî bana bir mektupla gördüğü bir rüyayı bildirmişti. Rüyasında Maruf el-Kerhî'yi ateşin ortasında görmüş! Hâlbuki Ebrar'ın nimete mazhar olduğu gibi Kerhî'nin orada nimetlendiğini anlamamış, korkmuş, onun helak olduğunu zannetmişti. Hâlbuki sufilerin nezdinde Kerhî'nin muteber ve onlarca eleştirilmemiş biri olduğunu biliyordu. Bu rüyada Maruf el-Kerhî cennetin ta kendisiyken keşif sahibinin onda görmüş olduğu cehennem de cennet mesabesindeydi. Çünkü nahoş işler arifin ayrılmaz özellik ve nitelikleridir. Arif dünya hayatında korkarken imandan mahrum olan ise ahirette korkacaktır. Binaenaleyh sıfatlar (arif ile inançsız arasında) yer değiştirdiği kadar afetler de yer değiştirir; belki görür veya duyar da muttali olduğu ve öğrendiği şeyler kendisinden yayılır ve ortaya çıkar.

Bunlardan birisi de iki yüz sekseninci bölümden 'Tenzih temvîh ve sulandırmadır' bahsidir:

Varlık olgular ve benzerlerden ibaret
Allah'tan başka bir ilahımız yok âlemde
İlah münezzehtir, hiç kimse ulaşamaz O'na
Rabbini bilen kişi mahiyetinden dem vurmaz
Allah'ın öyle bir kavmi var ki mertebesine yönelirler de
Zatına ermek istediklerinde hayrete düşerler
Bir kavim ise tenzihi sulandırmış
Her durumda bunlarla diğerleri bir

Vallahi! Rahman bir çocuk edinmedi
Bir babası da yok, O'ndan başka kimse yok
Varlıktaki her şey ya çocuk veya baba
Biz âlemin (kevn) ne olduğunu biliriz
Delilimiz şudur: Muhammed atınca o atmamış
'O'ndan başka kimse yok' derken bunu kastettik
Hamd Allah'a mahsus, O'na bedel istemem
Varlıkta O'ndan başka kimse yok

Bunlardan birisi de iki yüz seksen birinci bölümden 'Heva arzu ettirir' bahsidir: Heva olmasaydı arzu duyan olmazdı (veya düşen düşmezdi). Bu itibarla sınanma ve imtihan heva (arzu) nedeniyle gerçekleşir. Heva/düşmek, ya aşağıya doğru ya yukarıya doğru ya kurtuluşa veya bedbahtlığa doğrudur. Bilende taaccüp edilecek bir durum yoktur, taaccüp edilecek olan, duranın halidir. Hak ona nida eder, o ise çekimser kalır ve bekler. Allah birine nida ederse, o gelir; gelince kendisine ihsan edilir, ihsanın amacı ise sınamaktır. Bu durumda kişinin eksikliği ortaya çıkar. Çünkü o sahip olmadığı bir şeyi iddia etmiş, birleştirmesi gereken bir şeyi ayırmıştır. Allah yükümlü kıldığı üzere onu yükümlü tutmuş, öğrettiğini öğretmiştir. İmtihan edilmeyi ikrar ettikten sonra, artık iddiadan soyutlanması ve uzaklaşması söz konusu değildir. Başka bir ifadeyle bağları güçlü olduğu ve nefes alıp verdiği sürece iddiadan uzaklaşması mümkün değildir. Belirlenmiş ecel gelip körlük çözülür ve âmâ görür hale gelince, yükümlülük silinir, tasarruf geride kalır, bir misal suretinde hayali mertebeye taşınır. Orada insan önceden gönderdiklerini görür ve neticede ya sevinir veya kendini kınar. Olan olmuştur ve pişmanlık kaçınılmazdır. Nasıl pişman olmaz ki insan? Duvar yıkılmış, sekinet ve yüce mertebe sahibi çocuğu öldürmüştür. Gemi delindiğinde, onlardan birisi pişman olmuştur. Onun pişmanlığı nasıl olur da bütün gücünü harcamadığı hakkındadır. Öteki de ihmali ve cemaatten ayrılmasına pişman olmuştur. Bu ihmal kendisini (Kâria suresinde zikredilen) haviye'ye düşürmüştür. *'Onun ne olduğunu nereden bileceksin? Kuşatıcı bir ateştir.'*[10] Başka bir ayette şöyle denilir: *'Keşke kitabım verilmeseydi! Keşke (ölümümle) her iş olup bitseydi! Malım bana hiç fayda sağlamadı; saltanatım da benden koptu, yok olup gitti.'*[11] Bütün gücünü harcamasa bile cemaatle kalan şöyle der: *'Alın, kitabımı okuyun.'*[12] Ben hesaba çekilmeyeceğimi zannettim. Gözetmen şöyle der -ki bu hoş bir sözdür-: *'Artık o, razı olunan bir hayattadır; yüce bir cennet içerisinde; meyveleri*

sarkmış halde...'[13] Çünkü nida duayı duyandan gelmiştir. '*Geçmiş günlerde işlediklerinize karşılık olarak afiyetle yiyiniz, içiniz.*'[14] Kastedilen oruçlu geçirilen günlerdir, sufilerin görüşü budur.

Bunlardan birisi de iki yüz seksen ikinci bölümden 'Belirlenmiş ecel ile muammanın çözülmesi' bahsidir: el-Fatih (açan), en-Nasır (yardım eden) ve ez-Zahîr (destek olan) isimlerini ayrıştırabilen kimse işlerin mertebelerini ve hakikatlerini bilen biridir. Yardım eden anlamındaki en-Nasır, (düşman) kalbine ilka ettiği korku ile ve dübûr (arka) rüzgârıyla yardım ederken aynı zamanda ısrar edip direnenlere karşı da saba rüzgârıyla (peygamberine) yardım eder. ez-Zahîr yardımcıyken el-Fatih beyan edicidir. Yardım istenildiğinde yardım eder ve bu durumda yardım istenilendir (müstean). Fethettiğinde ve açtığında ise ortaya çıkartır, bolca nimet verir. el-Fatih rahmet sahibi ve nimeti veren iken yardımcı en-Nasır arifin kalbine dilediği bilgi ve marifetleri ilka eder. ez-Zahîr ismi yardımcı olduğu kişiden haberdar olandır. Elçiler şahit ve varlık mamur olup abid ile mabud ortaya çıktığında, yüzü kararan kimse belli olur. Yüzü kara olan tenzih maksadıyla gizlemek ister, teşbih ile perdeleri çeker. Gönüllere yerleşen şeylere göre sudur O'ndan meydana gelirken daha fazlasını istemek üzere gidiş de O'na doğrudur.

Bunlardan birisi de iki yüz seksen üçüncü bölümden 'Puta tapmak bir niyettir' bahsidir: Yaratılmışa yaraşan, itikat ve iman ettikleri Hakka ibadettir; öyleyse sadece yaratılmışa ibadet edilmiştir ve bu nedenle haklar kendisine yönelir. '*Sizinle ahit yaptığında ahdimi yerine getirin.*'[15] Hepsi sizin katınızdandır! Delil ise suretlerde başkalaşıncaya değin, 'Allah en büyüktür' ifadesidir. Kıyamet günü alamet ortaya çıkmasaydı, kimse alameti bilmeyecekti. Binaenaleyh diriliş günü, (Hakkın) inkâr edildiği ve kabul edildiği bir gündür. Her inanç sahibi aynı inanca sahip olanla bir, farklı inanç sahibinden ayrı bir inanca sahiptir. Demek ki herkes putperesttir ve herkes inandığını koruyandır. İşin ne kadar garip olduğuna bakınız, bu sırrın ne kadar açık olduğunu görünüz! Korunmuş olan koruyucu haline nasıl dönüşmüş, başka bir inanç sahibi için lafız nasıl olmuştur. Hâlbuki o o'dur! Fakat hakikati bilinmez. Bu nedenle yüz çevirme ve soyutlanma meydana gelir, suretten soyunur. Böylece insan yoksul ve umutsuz kalır.

Bunlardan birisi de iki yüz seksen dördüncü bölümden 'Kendisine gelinen havuz ile makam-ı mahmûd' bahsidir: Bilgiler icmal bakımından sınırlıyken Allah ehline göre tafsilin bir sonu yoktur. Buna mukabil

Allah'ın katında mücmel denilen bir şey yoktur; orada her şey mufassaldır. Orada bütün (kül) de yoktur. Tevekkül tafsile göre gerçekleşir. İçenler içileni taksim ederler ve kendisi bir iken çoğalır. Vakitle ilgili sayıdan ise manaların manaları meydana gelir. Harfler zarf demektir ve o da malumdur. Bir harf bir mana için gelir ve onun mana olduğu sabit olur. Arapça uzmanı nahiv bahsinde bunu ifade eder ve söz konusu harfler ile alfabe harflerini birbirlerinden ayırt ederler. Onları sığınma ve iltica özelliğine sahip oldukları için edat addederler; söz konusu edatlar, fiillerle ile âlemdeki varlıkları bir araya getirirler.

Bunlardan birisi de iki yüz seksen beşinci bölümden 'Yetimleri ezmek düşük insanların huyudur' bahsidir: Duvar yıkılmaya yüz tutmuş olduğuna göre sen yetime zulmetme, isteyeni kovma! Duvar yıkılmış olsaydı, küçük yetimlerin hazinesi ortaya çıkacak, başkalarının elleri hazineye ulaşacak, küçük yetimler, fakirlik nedeniyle zillet içinde ve hor bir halde kalacaklardı. Sırlar büyük-emin kimselere açıklanabilir. Onlar söz konusu sırları elde etme gücüne sahip olan ve perdeleri kaldırabilenlerdir. Aynı zamanda onlar bağımsız olarak mal toplama imkânına sahip olanlardır. Araf üzerinde -mahallin kendileri için genişlediği- bir takım adamlar vardır. Toplayınca bir yere yerleştirir; verirken dikkat etmez; çağırır fakat çağırana icabet etmez. Daveti duyunca, biriktirmek üzere malı saklarken, mala bir şey katmadığını düşünür, dün kaçırdığı şey nedeniyle bugün ağlamaz. Her halükarda sahip olduğu fazla mala rağmen, fakirlik üzerinde hüküm sahibi olur ve şunu öğrenir: Zenginlik mal çokluğuyla değil, gönül zenginliğiyle gerçekleşir. Maksadı anlayan için zenginlik budur. 'Siz dünya malını isterken Allah ahireti istiyor.' Yaratılış ise aynı yaratılıştır. Bu nedenle 'mezarda' denilmiştir. Bunlar Hakkın apaçık bildirimi ve ihbarıdır. Ayette '*Sizi bilmediğiniz durumlarda yaratırız*'[16] denilir. Başka bir ayette '*İlk yaratılışı öğrendiniz, hatırlamıyor musunuz?*'[17] denilir.

Bunlardan birisi de iki yüz seksen altıncı bölümden 'Ülfet etmek tasarrufun bir parçasıdır' bahsidir:

Kulun İlah ile ülfet etmesi
Öyle bir ülfet ki

Başka bir yönü yok onun
Gücüm, varlığım hep O'na bağlı

Bakın ve bende görün!
Hakkın hikmeti benim hikmetim

Sakın bir olduğumuzu söyleme
Varlığım yalanlar seni
Ben O'nun evi olsam bile
Şeriata göre O benim kıblem!

Ülfet etmek vuslat ve kavuşmak demekken bütün mezheplere göre ancak münasebet sayesinde mümkün olabilir. Biz O'nun katında hazır bulunduk ve namaz kılarken O'na yöneldik. Namazda kendimle ve O'nunla Hak ile konuşurum. O ise benimle bana döner ve karşılık verir. Ben 'bu benim mezhebim değil' derim, O ise 'duyduğundan başka bir şey yok' der. Binaenaleyh cem' olmuş olman aldatmasın. Ardından 'yola çık, yerleşen ve ikamet eden olma' der. Çünkü 'ne burada ne kıyamette ikamet ve yerleşmek yoktur'.

Bunlardan birisi de iki yüz seksen yedinci bölümden 'Zahirden batına geçmek basiret sahiplerinin işidir' bahsidir: Keyfiyet ve kemmiyet, yani nicelik ve nitelikte uzaklık ancak korkunun dinginleşmesiyle meydana gelir. Korkusu sakinleşen kişi, bütün maksada ulaşır. Allah ehli olmak istersen, kolaylaştırıcı ol, Allah ile kullarının arasına girme, O'nun nezdinde şehirleri harap etmek üzere koşma! Kullar her durumda O'nun kullarıyken kalpleri de Allah'ın şehirleridir. O'nu kalplerden başka bir yer sığdıramamış ve içine alamamış, O da başka bir yere yerleşmemiştir. Fakat sırrı dinlemeli, dağınık bilgileri toplamalısın! En üstün aklın sahibi olan salih kulun söylediği şu sözü söylemelisin: '*Onlara azap edersen onlar senin kulların! Bağışlarsan Sen Aziz ve Hakim'sin.*'[18] Burada peygamberin edebine bakmalısın. Bu edep nerede, kendisine nispet edilen oğulluk bağı nerede! Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım. Öyle olursam aynı zamanda yalancılardan olurum. Hz. İsa Allah'ın ruhu, kelimesi, O'nun ruhunun üflemesi ve bir kulunun oğluydu. Onunla Rabbi arasında sadece genel bağ vardı ki o bağ yaratıklar arasından seçkinlere mahsus olan -başka bir ilave olmaksızın- takva bağıydı.

Bunlardan birisi de iki yüz seksen sekizinci bölümden 'Validen/yönetenden bana ne?' bahsidir: 'Validen bana ne?' deme! Ona çağrıldığında önemsemezsin! Vali adaletli, insaflı ve hakları ayrıştıran bir hakimdir. İnsaflı olmasından çekinirsen, hüküm meclisindeyken (suçunu) itiraf etmen ve hasmından bağışlanma istemen lazımdır. O katı bir düşmandır. Sen de koruyucu olandan yardım dilemelisin. Böyle yapınca aranızdaki hakem, hayır vasıtası ve zararı engelleyici olur. Hz. Peygam-

ber'den gelen bir rivayette, Allah'ın kıyamette kullarını barıştıracağı bildirilmiştir. Bu nedenle 'Allah şeriatları ancak maslahat ve menfaatler için ortaya koymuştur' dedik. Küfür ile imanı barıştırmak ve uzlaştırmak üzere çalışan, günahkârlar ile Rahman arasında çalışmış demektir. Bilhassa kavga inançlarda meydana gelip insanlar 'şirk' diye isimlendirilen ve melik edinilen ilave bir varlığı ispata yöneldiklerinde böyledir. Allah'a ortak koşulanın gerçekte var olmadığını, onun yokluk olduğunu görüp hâdislik ile kadimliğin layık olduğu özellikleri ayırt edersen, kerem ve himmet ehlinden olursun.

Bunlardan birisi de iki yüz seksen dokuzuncu bölümden tahkikteki darlık bahsidir: İttisal, yani vuslatın en büyüğü, gölgelerin gölgelere girmesidir. Işıklar çoğaldığında, her ışık bir gölge talep eder ve bunun için de uzar. Bu durum, yani gölgelerin ışıkların çokluğundan uzayıp çıkması gizli sırlardan biridir. Bu nedenle isimler farklılaşmış, hakikat bir olsa bile her bir ismin bir isimlendirileni olmuştur. Kevn, yani oluş ise çağırdığını mülkte ortağın varlığını kabule davet eder. Ayette '*İster Allah ister Rahman diye dua edin, hangisiyle dua ederseniz en güzel isimler O'nundur*'[19] denilir. Orası en yüce makamdır ve ayette iki isim zikredilmiştir. Başka bir ayette ise 'iki ilah edinmeyin' denilir, hâlbuki esma-i hüsna'nın anlamlarında farklılıklar bulunur. Böylece Allah olumlamış-olumsuzlamış, hastalık vermiş-şifa vermiş! Bir kısmımız selamete ermişken bir kısmımız şifa üzere kalırız. Kim Hakka/hakka uyarsa, sabra bağlanmış demektir. Sabra uymak ise ancak hakikati bilen için mümkündür. Her şey, bilen veya bilmeyen, teleftedir; sadece duran ve vakfe sahibi olan kurtulur. Başka bir ifadeyle kurtulan, duyup da konuşmayan ve çağrıldığı işe icabet edendir. Pişman olmayacak kişi odur.

Bunlardan birisi de iki yüz doksanıncı bölümden 'Susmuşu ziyaret eden onu ziyaret etmiş demektir' bahsidir: Susmuş olan bize öğüt verdi, biz ona kulak vermedik; bize sevimli geldi, biz de kendisine yöneldik. Susmuş olan kalplerin gemini eline almış, bizi gaybleri idrak edemeyecek şekilde köreltmiştir. Konuşan ise hakikatleri söyleyerek bize öğüt vermiştir. Biz de kendisine iman ettik ve onun yolundan urûc ettik. Onu duyduk, (emrine) asi olduk, biz de emir verdik ve yasak koyduk; adeta valiler ve idareciler olduk. Bize verdiği emir ve yasakları unuttuk. O kendisini dinleyeni doğru yola ulaştırmışken biz başkanlık ve öne geçme sevdasıyla siyasetin gerektirdiği yolda yürümekten perdelendik. Ölüm gelip kaçırdığımızı anlayınca tövbe ederek güzel bir sona

ve akıbete ermek istedik. Öyle birinin tövbesi kabul edilmediği gibi pişmanlığı da mağfiretle karşılanmaz. Bu durumda bulunduğumuz halde öldük, öldüğümüz halde diriltildik. Başka bir ifadeyle bulunduğumuz hal üzere sabahladığımız gibi o hal üzere öldük. Hz. Peygamber 'Size iki vaiz bırakıyorum' demiş, onları 'konuşan ve susan vaizler' diye tavsif etmiştir. Konuşan vaiz Kur'an-ı Kerim iken susan vaiz ölümdür. Hakkın tercümanı olan peygamber böyle buyurmuştur!

Bunlardan birisi de iki yüz doksan birinci bölümden 'Terazide eksiklik ve fazlalık' bahsidir: Helak olmadığın bir hayatı ve malik olarak bulunduğun bir yurdu ganimet saymalısın. Bu esnada terazin oraya yerleştirilmiş, sözün dinlenen, kulağın idrak eden, verdiğin öğütler davet edici, nefeslerin baki, hayır amellerin de engelleyici olarak sabittir. Bu durum karanlık evin nurlanıp belirsiz işin vuzuha kavuştuğu ve 'haviyeye' yani ateşe düşmezden önce evinin sütunları yıkılmadığı sürece böyledir. Himmetlerin dağılırsa seni ayakta tutan Hak senden yüz çevirir; güçlerin zayıflarsa sana yardım eder ve seni güçlendirir, sana karşı kendinden başka suç işleyenin olmadığını öğretir. Kendinden habersiz kalma! Güneşinden bir parıltı senin adına doğmuştur. Allah gündüzü senin geçim vaktin, amelleri de bir örtü ve süs kılmıştır. Binaenaleyh en güzel amellerle süslenmen ve onlarla ilgilenip dünya ile şeytanın süslerinden uzaklaşarak Kur'an'da ifade edilen Allah'ın süsüyle süslenmen gerekir.

Bunlardan birisi de iki yüz doksan ikinci bölümden 'O'nun eserlerini kötülükten tenzih' bahsidir: İnsanda iki zıt özellik ortaya çıkar. Bu itibarla insan türünde veliler bulunduğu kadar düşmanlar da bulunur. Siyaset ve idare övülürken kavgalar ve çatışmalar kınanır; insanların bir kısmı öldürülecek, bir kısmı esir olacak, bir kısmının akıbeti iyi, bir kısmının akıbeti kötü olacaktır. İnsan türünde sürekli ve çetin savaşlar devam edecek, bütün bölgelerde fitneler ortaya çıkacak, afetler gelecek, rezaletler ve erdemsizlikler tekrarlanacaktır. İnsanın tasarrufları sınırlı, nefesleri sayılıdır. Onun üzerinde zorlu bir murakıb, yönlendirici ve şahit vardır. Allah kendisini yarattığı andan itibaren onun işlerini üstlenmiştir ve bu nedenle 'Allah bize yeter, ne güzel vekildir O' demeyi emretmiştir. Bu sayede insan Allah'ın nimeti ve memnuniyetiyle birlikte hayat yurdu olan ahirete göç eder. Kendisine bir kötülük veya umutsuzluk temas etmeden oraya geldiğinde es-Subbûh ve el-Kuddûs onu karşılarken (daha önceden yapıp gönderdiği) ameli de asık olmayan

mütebessim bir çehreyle sahibini karşılar. O da amelinin temizliğini ve nezihliğini ikmal eder, amelin ağırlığı, vakarı ve saygınlığı kendisine döner. Böyle bir insan (cennet) ehlinin bahçelerinde amelinin meyvesini devşirir.

Bunlardan birisi de iki yüz doksan üçüncü bölümden 'Delil ağırın hareketindedir' bahsidir: Ağırın hareketi nedeniyle, iş yüce ve değerlidir. Ağır, ancak mühim bir iş ve zorlayıcı bir durum nedeniyle hareket edebilir. Misal olarak bir annenin çok sevdiği çocuğunu emzirmekten kendisini uzaklaştıran kıyamet zelzelesini verebiliriz. Bu esnada kimse kimseye ilgi göstermez. Bazı önceki düşünürler, âlemin sürekli olarak aşağı doğru indiğini söylemişlerdir. Bu inişle ise kendisini birlerken onu yaratmış olanı arar ve talep eder. Bununla beraber Allah ulaşılmaz olandır ve bu nedenle de ilk hareketten itibaren O'na dönmek ve yönelmek gerekir. Gerçek mesafelerin Allah'a varması ve ulaşması mümkün değilken mevhum mesafeler O'na nasıl ulaşabilir ki? Bunlar bilinen kurallar, gizlenmiş sırlar, karanlık evler, anlatamayan dillerdir! Hayal Allah'ı bilmeyi ve o bilgiyi ifade edebilmeyi mümkün sayar. Nereye gidiyorsunuz, neyi talep ediyorsunuz? Bir arif Ebu Yezid'e 'aradığını Bestam'da bırakmışsın' diyerek onu bulunduğu makama yönlendirmiştir. Çünkü kul evinde bulunurken Allah ile seyr-ü sülûk eder! Günah yurduna veya ikram yurduna doğru!

Bunlardan birisi de iki yüz doksan dördüncü bölümden 'Hak/hakikat (ayn) zuhur ederken kevn yok olur' bahsidir: Kef harfi göğün güneşini ikiye ayırmıştır. Bu, yatsı namazından sonra gerçekleşmiştir. O esnada fena halindeydim. Onun cirmi eksilmemişken kef bütün cisimlere uğramıştır. Şöyle dedim: 'Büyüğün küçüğe girmesi' hakkında el-Habir'e düşen doğru söylemesidir. Bununla birlikte dar olan genişletilmeden ve geniş olan daraltılmadan gerçekleşmiştir. Zıtları bir araya toplayan bu makam hakkında Zünnûn hüküm vermiş, ben de daha önce bilgimin olmadığı bu hususta kendisine muvafık oldum. Bu makamı müşahede ettirip kuluna varlığını bildirmekle ihsanda bulunduğu için Allah'a şükrettim. O kevnin kef harfinde doğan hakikattir. Bu nedenle mümkünlerin varlıklarının ilahi isimlerin mazharları olduklarını söyledik, doğuş esnasında kef harfi sabit olduğu için yaratılmışların dışta sabit olduklarını belirttik. (İlahi isimlerin) teveccüh ve yönelmeleri olmasaydı, varlıklar ortaya çıkmayacaktı. Onları müşahede eden ve bulan nezdinde, bundan daha haz veren bir mesele yoktur.

Bunlardan birisi de iki yüz doksan beşinci bölümden 'Mertebenin değerini onu gönderen müşahede eder' bahsidir: Kul tecelli mahalliyken gece süslenme vaktidir. Bu itibarla sadece senin heykelin (beden) vardır ve o da karanlık gecedir. Onun ışığı kendisini ortaya çıkartırken alamet olan bir perdeye döndürür. Yatağına konakladığında, melekler Arş'ın etrafında döner ve bu esnada kalp ebediyete kadar O'na secde eder; bir kez secde ettikten sonra da başını secdeden bir daha kaldırmaz. Bu nedenle secde Allah'a yakınlık kabul edilmiş, Allah söz konusu yakınlığı sevdiklerine tahsis etmiştir. Çok olduğu halde bir olduğu gibi, mütekebbir olan secde edicidir. Onun mertebesi kendisine secde edici olmayı verir. Gördüklerin nedeniyle perdelenmemelisin! Bunlar, nefislerin hataları ve duyulur perdelerdir. Ruhun sabah vaktinin ışıkları ortaya çıktığında -ki o güneşin elçisidir- töhmetler ortadan kalkar, karanlıklar kaçar, nicelik ve nitelik belli olur. Nice insanlara böyle bir tecelli gerçekleşirken o döşeğin kim adına suç işlediğini bilmez. Allah basireti köreltir, suret bilinmez. Hak bir sureti ötekinin üzerine koyar. Ortada karışıklık bulunduğu için insanlar derecelenir.

Bunlardan birisi de iki yüz doksan altıncı bölümden 'Levha ve Kalem'deki hükümdür. Levha sebebinden (Kalem) kendisine şifa olacak şeyi talep eder. Kalem ise ona yazdığı hususlarla Levha'ya şifa verir. Bu itibarla Levha ilimlerin meydanı ve resimlerin mahallidir; daha önce Kalem'de mücmel ve genel olarak bulunan ilimler onda mufassal hale gelmişlerdir. Kalem onları tafsil edemediği gibi (onları tafsilen) bilen biri olmamıştır; sadece sağ el mücmel olanı tafsil etmek ve kilitli kapıyı açmak üzere kendisini hareket ettirmiştir. Allah'ın bilgisinde mücmelliğin bulunması O'nun kemaline yakışmaz. Bu itibarla anlamlarda icmalliğin bulunması imkânsız iken icmallik sadece lafız ve sözlerde bulunabilir. Allah kulun sözünü kendi sözü kıldığında, bu esnada (bilgisi) icmallik özelliğiyle nitelenir ve böyle bir icmallik kemal niteliklerinden olur. Her makamın bir sözü, her bilginin bir adamı vardır! Arifin kemali bilgileri tafsilatıyla bilmesi demektir; bir şeyi mücmel bilen kâmillerden değildir. Bununla beraber kişi hal karinesi nedeniyle maksatlı olarak bunu yapmış olabilir. Bu durumda onun yaptığının bir yeri ve maksadı var demektir. Böyle bir bilgi mücmel iken o kişide mufassal olarak bulunur; bu da onun kemalinin ta kendisidir.

Bunlardan birisi de iki yüz doksan yedinci bölümden 'Ümmî peygamber bilgisi' bahsidir: Varisin elçisi nebi, nebininki melekî ruh, ina-

yete mazhar olanlar için özel yönden gerçekleşen ilahi ilhamdır. Bu ilham herkeste bulunurken anlayışlar ona ulaşamaz. Her şahsa Allah onunla ve kendisinden hitap eder, kendisiyle kendisinden haber verir. Bunun üzerine o şahıs şöyle der: 'Hatırıma geldi ki!' İnsan hakikati bilmediği için bu düşüncenin nereden geldiğini bilemez. Allah ehli - varlığını değil- O'nu müşahedeyi elde etmiştir. Bütün bilgi bir iken kaynaklar farklı, maksatlar değişik olabilir. Allah dilediği kullarına katından bilgi öğretmiş, katından rahmet ihsan etmiştir. O rahmet ise söz konusu kişiye hüküm ve hikmet kazandırmış, bunun neticesinde idarede hüküm sahibi ve vasıta olmuştur. Tâbi olan ona tepki göstermiş, bağladığını çözmüş, ortaya koyduğu şartı kaldırmış, makamını anlamamış, nesebini bilmemiştir. Evet! Hayatta kalmasını sağlayan sebebi bilmiş fakat unutmuş da unutmuştur! Efrad'ın menzilleri âdetin aşılmasında tezahür ederken onların işleri peygamberlerin hükümlerinin dışında ve onların ortaya koyduğu yolların ötesindedir. Bu yollar karşısında onlar Hz. Hızır ile Hz. Musa gibidirler. Hûd peygamber ise şöyle der: '*Rabbim dosdoğru yol üzeredir.*'[20]

Bunlardan birisi de iki yüz doksan sekizinci bölümden 'Sadırların sadırlarda kapalı olması' bahsidir: Sadırlar, yani göğüsler olmasaydı, onlardaki kalpler körelmezdi. Onların kör olması gerekir, çünkü kendilerine muammayı gizlemeleri emredilmiş, belirlenmiş ecelle sınırlanmışlardır. Onlar geniş bir mekândadırlar ve onlardaki işler/varlıklar apaçıktır; bu varlığa kendileri bunu kazandırmıştır. Hak onlara şöyle der: 'Senin kabın sana iade edildi.' Sana inen şey seninle ve sana göre sana indi. (Senin hakkındaki hükmüm) senin bana verdiğin bir hediye ve bana tevdi ettiğin ilimlerindir. Binaenaleyh seni (ey kalp!) senden başkası köreltmedi. Ben şundan bundan münezzehim! Ben senden müstağni, sen ise dışta var olmak için bana muhtaçsın. Varlığınla benden sudur edip de hakikatinde beni görmeyince, sudur ederken (veya sadrında) seni var edeni görmedin, kör oldun. Sana müşahede ettirse bile görmezsin. Çünkü âlemle irtibatlı olduğu halde Hakkın müşahedeyle zaptı mümkün değildir. Bu mesele hakikati arayana en kapalı gelen konulardandır; ne benim varlığımla zuhuru ne benim varlığımdan müstağni kalışı itibarıyla müşahedesi mümkün değildir. İtimat edeceğin görüş budur.

Bunlardan birisi de iki yüz doksan dokuzuncu bölümden 'Sırlar gündüzün başında ortaya çıkar' bahsidir: Meclisin başı başkanın oturduğu yer iken en büyük başkan oturanların halleriyle üzerinde hakim

oldukları kişidir. Nefislerin kaynağı olsa bile o, başkan-yönetilendir. Bakınız! Allah yaratıkların işlerinden tasarruf sahibidir: Mülkü dilediğine verir (*men*-yeşau), dilediğinden alır, dilediğini aziz, dilediğini zelil kılar! 'Dilediği' kelimesindeki failin Rahman olduğu zannedilir. Hâlbuki fail *men* edatıdır ki, o da var olanların hakikati ve aynı olandır. Daha önce sübût halindeki (ayn-ı sabite'nin) durumunun kaza ve kaderin ta kendisi olduğunu belirtmiştik. Binaenaleyh ayn-ı sabite Allah'a azil, velayet, izzet, zillet, rüşt ve taşkınlık (bilgisini) vermiş, bu bilgiye göre Allah'ın onun hakkındaki hükmü ortaya çıkmıştır. Allah ne adildir ne zalim; sadece hüküm verendir vardır ve ne güzel hüküm verendir! Hakim şikâyet mahallidir. Geçmiş bir mesele hakkında hüküm verirken hüküm verme aslında hasma ait bir iştir. Bu itibarla gerçekte hüküm veren kadıdır. Bunu anlamalısın.

Bunlardan birisi de üç yüzüncü bölümden 'Ulaşmak ve nail olmak gece ehline mahsustur' bahsidir: el-Hayy ve el-Kayyum'un kudreti cisimleri inşa edişte ortaya çıkarken resimden başka bir şey olmadığı gibi cisimden başka bir şey de yoktur. Cisimlerin nizam ve yapıları birbirinden farklıdır; bir kısmı latif ruhlar, bir kısmı kesif bedenlerdir. Hakkın dışındakiler -ki minhac demektir- ise karışık ve birbirinden oluşanlardır. Sıfat ve arazlar ise bu toplayıcı ve birleştirici cismin eklentileridir. Cisim bileşik demek iken bileşik olan (unsurlardan terkip edilmiş) binek ve bileşik olandır. İşin keyfiyetini anlamak isteyen kişi, hayalin bilgisini incelemelidir. Kudret hayalde ortaya çıkmışken hayal aynı zamanda dolunayı ışık saçandır. Bu itibarla hayal suretten surete girerken sadece beşeriyet makamında gözükür. Burada 'beşer' derken insanları kastetmiyorum, çünkü ben kendi iflasıma şahidim. Vakitleri bildiğim için, zamanımı da bilirim; sadece dolmuş kap ve sağan vardır! İyice düşün ki göresin.

Bunlardan birisi de üç yüz birinci bölümden 'Güneşi gözetlemedeki fısıltı' bahsidir: Sesler Rahman karşısında kesilir, '*Yeryüzü sarsıldığında*'[21] '*ve dağlar atıldığında*'[22] sadece fısıltı duyulur. '*Kur'an okunduğunda, kulak verin ve dinleyin, umulur ki merhamete mazhar olursunuz.*'[23] Çünkü kelam anlaşılmak üzere gelmiştir. Dinleyen okuyucuyu meşgul ederse - ki anlamak dinlediğinin şahididir-, dinleyici Allah'a karşı saygısızlık yapmış, O'nu kızdırmış olur, Allah da gazaba gelir. O birine gazap ederse, kendisini cezalandırır. Hz. Peygamber şöyle der: 'Hanginiz beni meşgul etmiştir? Ben Kur'an ile niza edici değilim.' Bundan daha bü-

yük delil olabilir mi? Hz. Peygamber adabı haiz olmuş, kitabı getirmiş, akıl sahiplerine hitap etmiş, hitabında düşmanları ahbaptan ayırmamış, hitabı herkese yönelik olmuştur. Bir kısmımız (onu anlamada) isabet etmiş, bir kısmımıza ise doğru ulaşmıştır. Bilmediğini öğrenen herkes ilham almıştır. Vahiy kuşatıcıdır; hem nakıs olana ve hem kâmile iner! Vahyin en alt derecesi, ilham ve kişiyi ilgilendiren hususlardaki niyetidir.

Bunlardan birisi de üç yüz ikinci bölümden 'Cenin doğum vaktine kadar ciğerdedir' bahsidir: Cenin annesinin karnında bulunduğu sürece gam karanlığı içindedir. Babasına ta'n eden onun üzerinde hüküm verir. Ona hizmet eder ve haremine yerleştirir, ondan meydana gelen parçalanma telafi edilir, ona karşı suç işleyeni bağışlar. En geniş makamda bulunmakla birlikte kendisine dört şey tevdi edilmiştir. Bunun nedeni dört şeyden bileşik olmasıdır. Melek cenine rızkını, ecelini, mertebesini ve amelini yazmıştır; bunlardan her biri kendisindeki karışımlardan birine aittir. Onu çadırına yerleştirir. Bu itibarla cenin her hoş çiftin mahalli olup karışık bir durumda bulunduğunu anlayınca, yükselmek ve yukarı çıkmak arzusuyla dışarı çıkmak istemiş, Allah onu rahme atılmazdan önce inayete mazhar ve korunmuş bir haldeyken ilk defa üzerinde yaratıldığı fıtratla ortaya çıkartmıştır. Onun için iki göz, dil, iki dudak yaratmış, kendisine iki yol göstermiştir. Dışarı çıktığında yaratılış gayesini anlamış, bu hususta önde gidenlere uymuş ve onlara katılmıştır. Şükrederse mutluluk mertebesini elde ederken nankör olan bir kısmı ise en kötü yere varmış ve cezalandırılmışlardır.

Bunlardan birisi de üç yüz üçüncü bölümden 'Ümmetler üzerine yemin' bahsidir: Şeref ve üstünlük geneldir, bütün ümmetler kendisine nail olur. Hal böyle olmasaydı Allah varlık ve yokluğa yemin etmezdi. Binaenaleyh Allah 'gördüklerinize ve görmediklerinize' yemin ederek, hakkında yemin edilen şeylerin mertebesinin üstünlüğünü ortaya koymuştur. 'Fakat bunu fark edemezsiniz.' Bedbahtlar uzak kimseler olsalar bile saadete ermiş kimselerdir. Allah el-Baid ve el-Karib iken aynı zamanda Uzak-Habib'dir. Bedbaht, içinde bulunduğu gam ve üzüntü hali nedeniyle, anne karnındayken bedbahttır. Saîd (mutlu) ise kendisine tahsis edilmiş bilgi nedeniyle anne karnındayken de mutludur. Hapşırıp 'el-hamdülillah' diyen annesine 'yerhamukellah (Allah sana merhamet etsin)' diyen anne karnındaki cenine şahit oldum. Annenin karnından bu sözü duyunca mutlulukla secdeye kapandım. O cenin annesinin kar-

nındayken Allah'ın kendisi hakkındaki bilgiyi tahsis ve ihsan ettiği kimselerden birisiydi. '*Sizi annelerinizin karnından hiçbir şey bilmiyorken çıkardı*'[24] ayetiyle bu görüşümüze karşı delil getirmek isteyenlere gelirsek, ayette kastedilenin bir benzeri, hiçbir bilgi öğrenmesin diye yaşlılık haline döndürülen kişidir. Alim olmak her durumda ve zamanda bilgisinin farkında olmayı gerektirmez. İşte anne karnından çıkarken ceninin durumu da böyledir.

Bunlardan birisi de üç yüz dördüncü bölümden 'Sıfatların istiare yoluyla kullanılmasının nerede afet haline geleceği' bahsidir: Nahoş işlere cesur ve atılgan insanlar göğüs gerebilirken onların derecelerini de meyvelerini devşirenler bilebilir. Arife göre nahoş bir şey yoktur ve onun için (bir şeyi) süslemeye gerek yoktur. Hak ise kulları adına inançsızlıktan razı olmaz. Bu durum işleri bilmemeyi sağlayan perdeleri çekmede örtünün ta kendisidir. Gözler perdeleri yakar ve bu nedenle de zahirden batına geçmek (itibar) emredilmiştir. '*Bu hususta basiret sahipleri için ibret vardır.*'[25] Örtü çekilmiş, kapı kilitlenmiş, bahşiş cömertçe ihsan edilmiştir. Artık perdenin faydası olmadığı kadar kapı da engel değildir. Zahirden batına geçecek bir göz olunca, hiçbir perde onun karşısında duramaz. Perdeleri ve örtüleri görünce, sevenlerin gözlerinden perdelenmiş olduğunu zannedersin. Hâlbuki bu esnada sana bakılır ve elindeki ihata edilmiş bir halde durursun. Sen kendi işine sarıl ve dilini muhafaza et!

Bunlardan birisi de üç yüz beşinci bölümden 'İsimlendirilene eğilmeden, isimleri tenzih' bahsidir: el-Azim ismi rükûda tecelli eder, çünkü o, her şeyi kuşatan bir berzahtır. el-Alî ismi ise el-Alî'nin ortaya çıkardığı temyiz ve tanım nedeniyle secdede tecelli eder. Allah el-A'la'dır. (İsimlerdeki durum anlamında) iş derece derecedir ve bir derecelenme uygundur. Hüküm sahibi olan suret ile bilfiil var olan yapı bunu izhar etmiştir. İsimler nedeniyle nimetler çoğalır, çünkü onlar, kerem hazretidir. Allah'ın kendisi 'salât' ederken tecelli eden kimdir? Kutsi hadiste 'Namaz benimle kulum arasında ikiye taksim edilmiştir' denilir. Başka bir ifadeyle benim ve kulumun konuşması için ikiye taksim edilmiştir. O neyi söylerse sen onu söylemişsin, senden bir şey isterse sen icabet edersin. Kul Hakkın kıblesiyken Hak kulunun kıblesinde bulunur. Bu itibarla namaz gaib ve şahitte, yani görünende ve görünmeyende bir hükme sahiptir. Oruç O'na ait iken namaz kuluyla arasında taksim edilmiştir. Hac ise Hakkın bilinen zikirleridir. Hak sadakayı alır, kendi-

sinde bilfiil bulunması itibarıyla, onu meydana getirene merhameti nedeniyle bereketlendirir. Çünkü insanın kalbi malının olduğu yerdedir. Ona baktığında 'malıdır' demesin! Sadakaya bakan ise hakikatiyle rabbine bakmış demektir. Böyle bir bakış arif ve abid için bütün ibadetlerde 'şehadet' olarak gerçekleşir.

Bunlardan birisi de üç yüz altıncı bölümden 'Geceleyin gelen nail olmayı arzular' bahsidir: Kur'an ehli Allah'ın ehli ve O'nun seçkin kullarıdır. Allah, kendisiyle münacat etsinler diye, onlara kelamını tahsis etmiş, bu nedenle O'nun söylediğini söylerler, Hak vasıtasıyla konuşurlar. Bu durumda kelam, zaman içinde var olmuş hâdisin (yaratılmış) suretiyle zuhur eden kadimdir. Allah kendilerine tahsis etmiş olduğu ikram ve lütuflar ölçüsünce onlara bolca ihsanda bulunmak üzere gecenin son üçte birinde gelir. Hz. Peygamber ise yolcunun evine geceleyin gelmesini yasaklamış, bunu unutarak yapmışsa hatasını telafi etmesini söylemiştir. Buradaki garip hikmeti araştırdık, belirsizliğin ortadan kalkmasıyla bilinmez hikmet kendini göstermiş, çirkin fiillerden kaynaklanan hatalı vehimlerin hükümlerinden sarf-ı nazar edilmiştir. Eksikliklerden uzaklaşmış erdemli nefislerden bu hususu anlayanlar, perdenin bulunması ve zikr-i cemili muhafaza etmek üzere kalması gerektiğini kabul eder. Bu nedenle Hz. Peygamber bir hadisinde 'İçinizden birisi bu kirle imtihan edilirse onu örtsün' demiştir.

Bunlardan birisi de üç yüz yedinci bölümden 'Şahit ile meşhud, yani gören ile görülende varlık/vücûd' bahsidir: Varlığı ancak müşahede ehli bilir, bir cevher bir cevheri ispat eder. Bilgi ve edep ehline göre en şaşılacak iş kadimlik mertebesinde Hakkı 'a'yan(-ı sabite)' iken görmektir. Bu esnada onların halleri yokluktur ve Hak kendilerini hakikatlerine göre temyiz eder. Söz konusu ayrıştırma ve temyiz, bir tanım ayrıştırması değil, mevcudu görmekle ortaya çıkan bir ayrıştırmadır. Allah onları (dıştaki) varlıklarına ibraz ettiğinde, cevherlerinde tanımlarıyla ve sınırlarıyla ayrışırlar. Dikkatini çektiğim hususu iyice inceleyip bakmalı ve öğrendiğini gizlemelisin! Allah dünya âleminde keşif ve rüyayı yaratmıştır. Keşif ve rüyada dışta gerçekleşmelerinden önce varlığı olmayan şeyler görülür. Bu itibarla insan kıyameti (rüya ve keşifte) gerçekleşmiş olarak görür, Hakkı da kulları arasında hüküm verirken görür; hâlbuki gerçekleşen bir kıyamet olmadığı gibi gördüğü hallerden herhangi birisi de gerçekte görülmemiştir. Bu hadiseler daha sonra onun keşif ve rüyada gördüğü üzere gerçekleşirler. Bu meseleyi iyice incele,

ben seni yola yönlendirdim. (Bir işin hakikatini araştırmak anlamındaki) tahkik metodu budur, sen de o metoda göre hareket et ki, Hakkın huzurunda bulunasın!

Bunlardan birisi de üç yüz sekizinci bölümden 'Tabakalar vasıtasıyla tabakadan dışarı çıkmak' bahsidir: Yaratılmışların üzerinde bulunduğu haller Hakkın şe'nleri iken onların a'yanı hallerinin, dış varlıkları da şe'nlerin bir parçasıdır. Gördüğüne nasıl inanmazsın ki? Üstelik biliyorsun ki, Allah görür ve yokluk halinde olduğu kadar kadim sübut halinde de seni görür. Bu esnada sen kendin için ve O da kendisi için vardır, yoksa sen O'nunla beraber değilsin. Güneş ile dolunay nasılsa, sen de O'nunla öyle berabersin. Allah '*Her şey yok olucudur*'[26] ayetiyle buna dikkat çekmiştir. Söylediğim hususta düşün ki kimin helak olacağını anlayasın. Dolunaydan helak olan kısım onun ışığı mıdır? Böyle olunca cevheri ve kevni geride kalır. Ayetin devamında geçen '*Onun yüzü...*'[27] ifadesinin kimle ilgili olduğunda tereddüt vardır. Dolunayın ışığı vardı, sonra karardı, eşya perdelendi. Allah el-Habir olarak ayın tutulduğunu bildirmiştir. İki tutulmada da bulunan aynı aydır ve iki varlıkta görünen odur. Bu itibarla kul zuhur eden iken Hak mazhardır.

Bunlardan birisi de üç yüz dokuzuncu bölümden 'Mertebe ve rütbeleri kitaplarla bilmek' bahsidir: Her mülkün bir perdesi, her evin bir kapısı, her ecelin bir kitabı vardır; bu itibarla eceli olmayan kimse yoktur. Allah'tan sana gerçeği öğretmesini dileriz, acele etme! Allah 'niçin karşılık vermedi?' demediğin sürece sana icabet edecektir. O sana icabet ettiği gibi sen de amel eylemelisin; seni davet edince, icabet et, sana içirdiğinde iç! Allah seni sana şifa vermek üzere davet eder, baki kılmak üzere fani kılar. Gerçekleşmeyecek olan korkutucu iş, Hakkı görme esnasında yaratılmışın baki kalmasıdır. Çocuk dedesinin izlerinde yürür (dede ile torun arasındaki benzerlik gibi) Allah da bizim görmemiz ve duymamız (güçlerimiz) olduğunu bildirdi. Biz de böyle olduğunu ancak O'na yaklaştıktan sonra öğrenebiliriz. Bize farz kıldığı işlerle Allah tarafından seviliriz. O'nu kendisinden başkası görmemiştir ve bu nedenle O'nu gören göz fani olmaz. Kitaplar vasıtasıyla mertebeleri ve rütbeleri öğrenirsin. Bir kitap vardır hapistedir, bir kitap vardır kutsiyet mertebesindedir. Divanın hükmünün de bir zamanı vardır. Allah'ın zikretmeyen bir kavmi vardır.

Bunlardan birisi de üç yüz onuncu bölümden 'İnşa bilgisi ve karşılıklardaki (cezalar) eşitlik' bahsidir: Bir derviş pek de insaf göstermeden

benimle konuşmuştu. Rical'den biri marifet hakkında kendisiyle konuşmuş, o da şöyle demiş: 'Bana gelirsek, ben biliyorum da onu bana öğretecek kimdir, onu bilmek lazım' demiş. Bu söz o devirdeki efendiler arasından anlayış sahibi bilginlerin çoğuna çetin gelmiş, o kişi benden cevap istemiş, bu bölümler açılmıştır. Ben bunun için bir kapı/bölüm açmadım ve onun için perdeyi de kaldırmadım. Onun bilmediği şuydu: Her inanç sahibinin kalbinde var ettiği ve kendisine inandığı bir ilahı vardır. Onlar kıyamet günü (Hakkı tanımak üzere) alamet sahibi olan kimseler ve yonttuklarına inananlardır. Allah onlara inandıklarından başka bir surette tecelli ettiğinde hayrete düşerler ve O'nu tanımazlar. Onlar sadece kendi inandıklarını tanırlarken inandıkları kendilerini tanımaz; çünkü onu var eden bizzat kendileridir. İşin esası ve özeti şudur: Yaratılmış olan yaratanı bilemez, ev yapıcısını, onu düzenleyen ve tesviye edeni bilmez. Bunu anlamalısın.

Bunlardan birisi de üç yüz on birinci bölümden 'Peygamberlerin vasıtasıyla gelen yollar' bahsidir: Şeriatça belirlenmiş yol'ar, kendilerindeki hükmün genel ve toplu olduğu yollardır. Onlara hürmet eden ve gereklerini yerine getirene kendilerinde bulunanı verirler, manalarını ikram ederler. Manaların verildiği kişi yaratılmışlar içinde tanınmazken devrinin allamesidir; onu Bir ve Rahman Allah bilir. Peygamberler yolları açıp engebeleri düzleştirir, yoldaki güçlüklere boyun eğdirir, engelleri kaldırır, sıkıntı verecek halleri giderirler. Ardından Allah'ın dininin kolay olduğunu bildirmişlerdir. Hal böyleyken dini güçleştirmeyin! Allah herkesi yapabileceğiyle sorumlu tutmuş, herkese yapabileceğini emretmiştir. Çünkü kulun maslahat ve faydalarını, derdinin devasını bilen O'dur. Kim Allah'm şeriatına göre amel ederse zararlardan kurtulur, fayda bulur. Bu itibarla Allah, nasıl gidileceğini ve hangi yolun takip edileceğini bilen herkes için bütün şeriatlarla hareket eder. Her söz için şeriatın bir ifadesi vardır; bu ifade ya onaylar veya onu ortadan kaldırır. Vahiy esnasında kitapta hiçbir şey ihmal edilmemiş, Hz. Peygamber de Allah'm kendisiyle gönderdiği vahyi gizlememiştir.

Bunlardan birisi de üç yüz on ikinci bölümden 'Hakkın sıfatını yüceltmek üzere yaratıklardan acele edenler' bahsidir: Hakkın sıfatları yaratıklarında yayılmışken onları sadece peygamberler ile temiz varisler bilir. Onları tanıyınca cem'e ulaştım, onları bilmekle bize fayda ulaştı, ben de faydalandım. Bu itibarla hemcins olduğum bir şahıstan onun kendinden görmeyeceklerini görürüm. Ben O'nunla aynı cins değilim.

İnsan kendisinde gizlenmiş 'göz aydınlığı' olacak nimeti bilmez. O nimet gördüklerinin en açığı ve en belli olanıdır, fakat mahiyetini bilmediği için kendisini tanımaz. Bu nedenle kendisini gördüğünde inkâr eder, onu ona ait olmayan bir yere taşır. Allah'ın yaratıklarında gizli tuzakları vardır. Onları ancak Hak ile yürüyenler bilebilir. el-Habir'in bilgisinin bir yönü de küçüğü büyük vasıtasıyla terbiye ve tedipte kendini gösterir. Binaenaleyh Allah peygamberine edep öğreterek ümmeti terbiye etmiştir. Ümmet edebe uyarak dilek ve arzularının yerine gelmesini talep eder. Demek ki Allah peygamberine hitap ederken maksat onun gönderildiği ümmettir. Bu hususu incelemelisin!

Bunlardan birisi de üç yüz on üçüncü bölümden 'Eşit karşılıkla mutlu olan uzak kalmaz' bahsidir: Din günü dünya ve ahiret günü demektir. Sufilere göre onun belirli bir güne tahsisi söz konusu değildir ve bu konuda onların delili Allah'tan gelir. Allah şu delile onların dikkatlerini çeker: Cahil davrandıklarında, insanların ellerinin yaptıkları nedeniyle denizde ve karada bozgun ve fesat ortaya çıkar ve Allah yaptıklarının bir kısmını onlara bu cezayla ödetir. Allah o cezanın -kendiliğinden değil- bir karşılık olduğunu bildirmiştir. Yaratıklar 'yaratık' olmaları itibarıyla sınanmış ve imtihan edilmiş değildir. Bu mesele ancak Allah'ın öğretmesiyle öğrenilebilecek idraki güç bir konudur. İki büyük fırka bu hususta görüş ayrılığına düşmüş, birisinin caiz ve mümkün gördüğünü öteki imkânsız kabul etmiş, ardışık olarak gelmiş peygamberler ise bu hususta görüş ayrılığı içinde olmamıştır. Söz konusu fırkalardan hiçbiri peygamberin getirdiğini hakkıyla öğrenmemişken bu hususta doğru yolu da takip etmemişlerdir. Her grup kendi inancını ve maksadını savunmuştur. Üstün tabaka ise öyle değildir: Onlar işleri dünyada bilenlerdir. Hiçbir işi mertebesinin dışına çıkartmaz, her şeyi yerli yerine koyarlar. Onlar dünyada insana acı veren bir iş ve durum gördüklerinde, onun -Allah'ın sebepsiz yere verdiği bir ceza değil- bir karşılık olduğunu bilirler.

Bunlardan birisi de üç yüz on dördüncü bölümden 'Mele-i a'la'nın dünyada tartışması ve çekişmesi' bahsidir: Gerçek maksûd bir iken yönelimler ve niyetler farklı farklıdır. Doktor kendisine acı verecek ilaçla hastaya fayda vermek ister, acı veren bir ilacı onun menfaatine hazırlar ve kendisine uygular. Başka bir vesileyle doktor, işlediği bir suçun cezası olmaksızın acı çekince bunun sebebini Allah'a sorar. Allah 'ellerinle yaptığının cezası' deyince, doktor 'ben hastaya acı ilaçları kullanmasını

tavsiye ederken ona fayda vermek istedim' der. Allah 'Biz de acı veren cezayla bu hususta ki sevap ve ödülle sana fayda verdik' der. Bütün işler Allah nezdinde bir hikmete bağlıdır. Sen de tedavi ederken hastaya eziyet vermedin mi? Maksat aynı maksat! Binaenaleyh bunu reddetmeye imkân yoktur. Şeriat Mele-i a'la'nın hasımlaştığını ve çekiştiğini bildirmiştir. Buradan o âlemin de tabiat âleminden olduğunu anladık. O âlemi tabiattan uzaklaştırmak ve yukarı çıkartmak istersen, isimlerin farklılığından söz edersin. Bu da olabilecek en açık imadır.

Bunlardan birisi de üç yüz on beşinci bölümden 'Peygamberlerin ardışık olarak gelmesi ve misillerin yaratılması' bahsidir: Belirlenmiş eceller, peygamberlerin yükümlülük ve müjdeleri getirmek üzere, ardışık ve peş peşe gelmelerini gerektirdi. Ecel bitmeseydi, zahirde bir peygamber yeterli olabilirdi. Binaenaleyh devirler değiştiği için, peygamberlerin getirdiği yollarda farklılıklar gerçekleşmiş, âlemde mezhepler ve farklı görüşler ortaya çıkmıştır; bir kısmı melekî ruhtan, bir kısmı ise feleğin dönüşünden meydana gelir. Zaman böyle hüküm verirken yasayı koyan kişi de söz konusu hükümle ortaya çıkar. Bu itibarla maslahatları üstün akıl sahibi hedefler. Allah söz konusu maslahatları geçerli sayar, onları (gözetmek üzere ortaya konulan nevamis-i hikemiyyeye) riayet edenlere ikramda bulunur, o hükümleri geçerli kıldığı şeriata ilhak eder. Böylece akıllıların ortaya koyduğu hükümlerle (Allah katmdan gelen) şeriat hükümlerini yerine getirenler için, sevapta eşitlenir. Bu durum, yönelim ve gidişlerinde nevamis-i hikemiyye ile şeriatların denk olduğunu gösterir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Kim iyi bir âdet çıkartırsa, onun ve onu yapanların ecri kendisine aittir.' Peygamberler âdet koyma ve sünnet koyma özelliğine sahip olduğuna göre ancak emin kişi âdet/sünnet koyabilirken şeriat başka bir şeriatı nesheder. Bunu anlamalısın!

Bunlardan birisi de üç yüz on altıncı bölümden 'İnsanın -diğer canlıların değil- ihmalkârlığı' bahsidir: İhmalkâr, kendi menzilini bilmeyip mertebesinden başka bir yerde tasarrufta bulunduğu için ihmalkâr davranmıştır. Rabbi kendisine yaratılışını verdiği gibi insan da nefsine hakkını vermiş olsaydı, iki âlemin imamı haline gelirdi. Bu nedenle Hz. İbrahim '*Zürriyetimden...*'[28] deyince Allah ona: '*Zalimler ahdime ulaşamaz*'[29] diye karşılık verdi. Manalar karanlık yollara benzeyip belirsizleşince, onlarda yürüyen kişi, hangi yöne yöneleceğini bulamaz. Bununla beraber yürür ve vazgeçmez. Yürürken düşen kişi aşırıya gittiğini öğre-

nir. İmam, arif ve bilgili efendi ise 'imam, imam' der, elinde kandil, başında tacı vardır. Allah onun halife olduğuna hükmetmiş, her türlü afetten güvende olduğunu söylemiştir. Afiyeti veren Allah olduğu gibi şifayı veren de O'dur.

Bunlardan birisi de üç yüz on yedinci bölümden 'Cebrail'in getirdiği vahye Hz. Peygamber'in muttali olması' bahsidir: Gayblere ulaşmak ve onları öğrenmek hal ve kalp ehlinin özelliklerinden iken lüb ve makam sahipleri ise ulaşılmayan bir duruma sahiptir. Öyle biri (makamına) ulaşılmayacak ve dengi olmayan biridir. O sübut ve temkin sahibiyken -ki bu nedenle halden hale girmez- değişmeyen suretler de ona aittir. Makam sahibi Rabbinin öğrettiği edeple edeplenmiş, kalbine gelen türlü düşüncelere göre seyreder durur. İdrak mahalli kendisini taşımaktan aciz kalıp nefis de ehlinden olduğunu öğrenmek isterse -ki bu çetin bir durumdur- hal suretinde gözükür. Bazen varlıkla ilgili bir sır nedeniyle ilahi emirle böyle gözükür. Allah o sırrı söz konusu kulun varlığına icra etmek istemiş, bazı Allah adamlarının onu müşahede etmesini irade etmiş olabilir. Meleğin en büyük hediyesi onun getirdiği vahye muttali olmak ve ona ulaşmaktır. Sufilere göre iş böyledir. Bizim kabımız ise bu kaptan başkadır. En kâmil keşif ise karanlık cismin ardından görünendir. Çünkü melek bedene girmediği sürece onun sureti getirdiği vahyin (ve ilhamın) kendisidir. Bedene girdiğinde ise durum gören kişi için belirsizleşir.

Bunlardan birisi de üç yüz on sekizinci bölümden 'Işık halesinde bulunmanın korkuya düşürdüğü kimse' bahsidir: Aydınlık iki cisim -iki gözü olan için- halede sınırlanırken aynı zamanda hale o ikisinden ve onların ışınlarından var olur. Demek ki o ikisini sınırlayan kendilerinden başkası değildir. Bu durumda onlar ipek böceğine veya izzet ve iktidar sahibi birisine benzer. İktidar sahibi izzetinden kendi korusunda kalır ve gören ile âmâ onu idrak etmede birdir; ortaya çıkmaz ki görülsün! Görünseydi bile, en yüce makam kendisine ulaşmayı imkânsızlaştırırdı. '*Allah göklerin ve yerin nurudur.*'[30] Böylece ışınlar yükseği ve aşağıyı doldurmuş, boşluğun bittiği yerde hale meydana gelmiş, onun içerisinde ise doluluk gerçekleşmiştir. Bu durum kuşatıcı hale yönünden gerçekleşmiştir. Allah, basit veya bileşik olmak üzere bulunduğumuz her yerde bizimle beraberdir. Biz O'nun dışına çıkmadık, göklerde ve yerdeki her şey O'nun yaratıklarıdır. İşlerin ne kadar hikmetli olduğuna

bakınız! Allah gönülleri aciz bırakmıştır. *'Bütün iş Allah'a döner'*[31] ayetini okumalısın!

Bunlardan birisi de üç yüz on dokuzuncu bölümden 'En doğruyu araştırırken en çetinle imtihan olmak' bahsidir: En doğru söz, indirilmiş kitaplarda ve peygamberlerin getirdiği temiz sayfalarda bulunan sözdür. Hiçbir tenzihin bile ulaşamayacağı kadar münezzeh olsalar dahi, hiçbir teşbihin kendisine benzemediği bir teşbihe inmişlerdir. Bu sayede ayetler peygamber diliyle inmiş, peygamber de onları kavminin lisanıyla tebliğ etmiş, meleğin getirdiği vahyin suretini ise zikretmemiştir. Acaba o -bu ikisinin benzeri olmayan- üçüncü bir şey midir, yoksa ortak mıdır? Her halükarda bu konudaki mesele belirsizdir, çünkü ibareler bizimken, kelam ise bize değil Allah'a aittir. O halde indirilmiş olan nedir? Manalar nazil olmaz. İbareler ise, bu durumda o ilahi söz değildir. Söz ise, o da yaratılmışın lafzı değildir; hâlbuki hiç kuşkusuz lafızdır. Hal böyleyken gayb nerede, şahadet nerededir? İlahi söz delil ise, nasıl olur da en güçlü delil olur? Bundan başka söylenmiş bir söz yoktur. Bu düşünceler şekilci âlimlerce bilinir. Sen ise meselenin hakikatini araştır, fakat onu dile getirme!

Bunlardan birisi de üç yüz yirminci bölümden 'İlhamda ilham vasıtasıyla korunmuşluk' bahsidir: İlham koruyucu vasıtasıyla muhafaza edilen, gece bekçisi tarafından gözetilendir. Sürekli vah eden hilim sahibi, O'ndan başka koruyucu tanımaz. Fakat edep aradaki bağ ve nispetlerden sadece takva nispetini izhar etmeyi iktiza eder. Onda en güçlü koruma ve sakınmanın kokusu bulunur; söylenmese bile, bu durum açıktır. Bazen bildirdiği bir şeyi belirsiz bırakmış ve onu hayale bırakmamıştır. Korunmuşluk bekçilik makamı olunca, muhafıza yönelmemiştir. Fakat Mabud gayret harcamayı talep etmiştir. O dilediğini yapar ve bu da O'nun dilediği işlerdendir. Allah bildiğini diler, orada bulunanın (ayn-ı sabite) kendisine verdiğini bilir.

Bunlardan birisi de üç yüz yirmi birinci bölümden 'Yaratılmışlar Hakkın davetini nasıl reddeder' bahsidir: Davetin sureti kendisine döndürülmüş ve reddedilmiştir. Başka bir ifadeyle kendi kabı ona iade edilmiştir. Bu durum sesin yankılanmasına benzer. Sesin yankısı duyulunca bağıran kişi onun başka bir ses olduğunu zanneder. Hâlbuki o ses kendi sesinden başka bir şey değildir; ses duyulunca yankı da ortaya çıkmış, sesin sahibi de onun başka bir ses olduğunu zannetmiştir, hâlbuki kendisidir. Yankı her yerde aynı yankı olmadığı gibi, böyle bir id-

rak de her insan için gerçekleşmez, yarışta öne geçenlerden olsa bile, kendisinden ayrı ve özel bir istidattan meydana gelir: Allah'ın kendisi bir olsa bile, inançlar O'nu farklılaştırmış, ayrıştırmış, birleştirmiş, tasavvur etmiş ve inşa etmiştir. Bununla birlikte kendiliğinde O değişmez, halden hale girmez. Bakılan yerlerde görme organı olan göz, O'nu böyle görür, sonra mekân kendisini sınırlar, bir gözden başka bir göze değişmek özelliğiyle tanımlar. O'nun hakkında ancak uyanık kişi hayrete düşerken bu uyarının farkına ise tenzih ve teşbihi birleştiren varabilir; sadece tenzih eden veya sadece teşbih eden hataya düşer. Tenzih ile teşbihi birleştirmek, akıl ile duyu arasındaki hayale benzer. Bu itibarla hayalin yeri nefistir, çünkü o, birleştirici bir berzahtır. Başka bir ifadeyle nefis, günah ile takvayı kendinde birleştirir.

Bunlardan birisi de üç yüz yirmi ikinci bölümden 'Bütün mezheplere yönelen ve onları benimseyenin durumu' bahsidir: Her mezhebi benimseyen hangi yolda olduğuna değer vermez. Gittiği yolun dışına çıkan elbisesinden soyunmuş, verdiği sözü bozan kişi ise değerli nefsini çirkin nefislerin hükmü altına sokmuş, onların etkisine açmış demektir. Aslan himmeti yüksek olduğu için kendi ormanını bırakmaz. Vahşi hayvanlar güruhu kendisine gelip giderken aslan kendi korunmuş mekânına bağlanmış ve âşık olmuştur. Onlar kavga eden ve kendilerini korumaya çalışan hayvanlardır. Bakınız! Hükümdarın meclisinde münazara yapan iki kişi sözü ele geçirmek üzere çekişirlerken cemaatin önderi kendi yerinde sakin ve sessiz bir şekilde oturur. Münazara edenler onun sözünü daha iyi anlamak için birbirleriyle yarışırlar ve tartışırlar. Önder bir söz söylese, o söz, tartışmayı bitiren nihai söz haline gelir, çünkü önder asıl olan kişidir. Orada bulunanlardan herhangi birisi kendisiyle tartışsa ve ona itiraz etse, saygısızlık yapmış olur, böyle biri edepli davranmaya davet edilir.

Bunlardan birisi de üç yüz yirmi üçüncü bölümden 'Rivayette tevatürün gerçekleşmesi ve ravilerin çoğalması' bahsidir: Din ve inanç sahipleri aynı fikirde uzlaşır, Allah ise gölgeler içerisinde hüküm vermek üzere gelir. Kastedilen fer'in asla irca edilmesidir. Burada illetler ortaya çıkarken aynı zamanda kınanan ve övülen tartışmalar ortaya çıkar. Yöneticiler ve kudret sahipleri seçilmiş olarak bulunurken görevliler onların etrafındadır.

Sanki bir kuş var başlarında da!
Zulüm korkusu değil, saygı korkusudur o

Onlar -gaybet ehli değil- heybet ehlidir. Onlar -çadırdakiler değil- vecd ve vücud ehlidir. Kitaplar havada uçuşur, mertebeler ayrışır; bir kısmı inancının gücü nedeniyle sağ elinden alır kitabını, bir kısmı, ihmali nedeniyle sol elinden alır, bir kısmı ise gerçeği bilmediği için ardından alır. Onlara peygamber geldiğinde vahyi arkalarına atmış ve onu ucuza satmış, bu alım ve satım ahirette kötülük olarak ortaya çıkmıştır. Onlar canlarını ne kötü şey karşılığında satmışlardır, keşke bilselerdi! Onlar değersiz karşılığında değerliyi satan aldanmış tüccarlardır.

Bunlardan birisi de üç yüz yirmi dördüncü bölümden 'Yazılanın ve nasıl tertip edildiğinin bilinmesi' bahsidir: Yazı bilene ve tertip hikmet ehline aittir; bilgisini hakka'l-yakîn öğrenmezden hikmeti tertip edemezsin. Allah'ın yaratıkları hakkındaki bilgisini öğrenince, hikmetini O'nun rızasına uygun bir şekilde tertip edebilirsin. Birinci bakışla bakan kimse 'yap' veya 'yapma' gibi emir ve yasaklar karşısında hayrete düşer; bununla birlikte emir ve yasaklar hikmetin ortaya çıkardığı işler kapsamındadır. Bu durumda bilmiş fakat hüküm veren ezeli kaderde bir etkisini görmemiştir. Bilinmeyen belirsiz sır bu demektir. Onun bildiğini ve bilgisini gizlediğini varsayabiliriz. Öyleyse zorunluluk ile özgürlük nasıl uzlaştırılacaktır? Sınırlılık nerede ve kudret nerede, tedbir nerede ve kaderlerin işlemesi nerededir? Su ile ateş mühim bir iş nedeniyle birbirine kavuşur. Başında ateş bulunan bir âlem! Allah'a yakın kimseler bunu bilirken ebrar onu bilemez. Veya şöyle anlatabiliriz: Tozlar kalkınca insan altındakinin at mı yoksa eşek mi olduğunu öğrenirdi.

Bunlardan birisi de üç yüz yirmi beşinci bölümden 'Mülkte mülkün mülkü' bahsidir: Kavmin hizmetkârı onların efendisi olduğuna göre kavim hükümdar ve sahiptir. İsimler olmasaydı, efendi, köle ve memlûk haline gelmezdi. Hüküm isimlere ait olunca, kendi isminin hükmüyle adlandırılan zulüm ortadan kalkmıştır. Bunun farkına varmalısın, her isim, kendisiyle dua edildiğinde, icabet eder. İsmin mertebesinin ne kadar sırra sahip olduğuna ve zahirdeki tesirine bakınız! Allah kendisine dua edene icabet eder ve ancak isimleriyle O'na dua edilir. Bu, Allah'ın veli ve nebilerinin ilmidir. Efendi kendi sözüyle kula hizmet ederken kul haliyle efendiye hizmet eder. Hal dili söz dilinden daha açık ve bellidir, çünkü sözlerin içerdiği hükümler hal karinesinden öğrenilir. Çünkü bilhassa naslarda olmak üzere ıstılahın her bölümde ve bahiste bir anahtarı olmaz. Bu bilgi sayesinde genel özelden ayrışır. Al-

lah'ın kürsüler üzerinde gelinler gibi duran adamları vardır ki onlar bilmedikleri yönden yer ve içerler.

Bunlardan birisi de üç yüz yirmi altıncı bölümden 'Yaratıkların Hakka karşı direnmesi ve karşı koyması' bahsidir: Mukavemet övülen bir işle gerçekleşirse yaratılmışlar övülürken bazen kınanan bir işle gerçekleşir ve bu durumda kınanırlar. Bir grup (Hz. Eyyûb gibi) 'bize zarar temas etti' deseler bile sabırla Allah'a mukavemet ederken bir kısmı kadere rıza ve teslimiyetle O'na mukavemet ederler. Saadete ermiş kul Allah'ın karşısında O'nun irade ettiği şekilde durandır: Çekişmesini isterse çekişir, kendisinden sıkıntıyı uzaklaştırmasını isterse uzaklaştırır. Binaenaleyh kul ondan istenildiği üzere davranır, yoksa kendisinden ortaya çıktığı şekilde hareket etmez. Kulları Allah'a karşı cüretli hale getiren şey, onların halleri ve peygamberlerin vahiylerde getirdiği bilgilerdir. Hakkın (kulun tövbesiyle) sevinmesi olmasaydı, tövbekâr hayrete düşmezdi. Rabbani neşe olmasaydı, (mescide devamlı olan kişi) gelen ve giden diye nitelenmez, Fail münfaildir, fakat münfail sebebiyle münfaildir.

Bunlardan birisi de üç yüz yirmi yedinci bölümden 'Efendi ve kölede özgürlük sınırlılıktır' bahsidir: Ruh bedende olduğu sürece kabrinde gömülü bir ölüdür. Bir kısmı gelin gibi uyurken bir kısmı hapisteki gibi uyur. Her biri sınırlı ve bağlıyken birisi hüsrana uğramışken öteki desteklenmiştir. Ölümle birlikte haşre getirilip kabirdekiler diriltildiğinde, kendisinden ayrışmış olduğu aslına döner ve kavuşur. Bu nedenle üstünlüğü belli olup açık mucizelerle peygamberliği sabit olan kişi şöyle demiştir: 'Ölen kişinin kıyameti kopmuştur.' Kastedilen küçük kıyamettir. Daha sonra büyük kıyametten söz edeceğiz. Büyük kıyamet nefisler ile bedenlerin çiftleştirilmesiyle gerçekleşir, çünkü ölümle birlikte 'imkân' hükmü onlardan gitmemiştir. Başka bir ifadeyle ölümle birlikte beden ile ruh arasında gerçekleşen boşanma 'ric'i talak' mesabesindeyken hüküm şer'î bir hükümdür. Sözü edilen kıyamet, büyük kıyamettir. Büyük kıyamet adeta tekrar kabre dönmek gibidir, fakat hükmü kabirdekiyle bir değildir. Böyle bir vehimde bulunan kişi *'bu, ziyanlı bir dönüştür'*[32] der. Büyük kıyamet ile küçük kıyamet arasındaki benzetme, benzersizlikte yapılmıştır, fakat şeklen birdir.

Bunlardan birisi de üç yüz yirmi sekizinci bölümden 'Herkes hakkında malın ve çocuğun fitne olması' bahsidir: Malda kendine çekme ve meylettirme özelliği bulunmasaydı, adamlar ayrışmaz, çocuk ciğerpare

olmasaydı onun şehrin sakinlerinden olduğu anlaşılmazdı. Herkes çocuğuna şefkat göstersin diye Allah onu ciğerde yarattı. Çocuğa şefkat gösteren hiç kuşkusuz Hakkın teşvik ettiği işe uymuş demektir; Hakka uymayan ise şefkat göstermemiş demektir. Bununla birlikte illetin sabit olması her durumda otoritesinin ortaya çıkmasını gerektirmez. Bu itibarla Allah bizi kendisine ibadet edelim diye yaratmışken bir kısmımızı Allah nasipsiz kılmış ve O'nun efendi olduğunu dile getirememiştir. Bir kısmımız tek başına O'nu efendi kabul ederek ibadeti O'na tahsis edememiştir. Bununla beraber illet sabittir, fakat herkes bu illeti gerçekleştirememiştir. İmtihanlar fitnelere ilave durumlar değil, bizzat fitnelerin kendisi ve varlığıdır. Malın fazlasını istemek dermanı olmayan bir hastalıktır. Temenni edileni zengin-tasadduk edene ilhak etmekle kalan kimse, gerçeği olduğu hal üzere bilir, bu sebeple çoğu istemez.

Bunlardan birisi de üç yüz yirmi dokuzuncu bölümden 'Münafık muvafıktır' bahsidir: Münafık hakikatlerin verisi nedeniyle muvafık olmuştur. Bu itibarla münafık iki yüz sahibidir, çünkü işi çift görmüş, Allah ise her şeyi çift yaratmıştır. Âlem ilahi surettedir. Böyleyken nereye gidiyorsunuz? Hakikati iki yol arasında duran iki göz sahibi görebilir. Zevk ve nazar sahibi *'O'nun benzeri bir şey yoktur, O duyan ve görendir'*[33] ayetinin bilgisiyle nitelenirse, hiç kuşkusuz, ayetteki göz aydınlığı gizli sırları ortaya çıkartır ve hakka'l-yakîn bir şekilde öğrenir, tenzih ve teşbihi birleştirir. Böyle birinin makamı en nezih yakınlık anlamındaki kurbiyettir. O halde çarşı nifaktır ve nifak ehlinden başka kimse isabet etmemiştir.

Bir gün Yemenli birini görsen Yemenlisin
Başka bir beldeden birini görsen oralısın

'Bulunduğunuz her yerde Allah sizinle beraberdir.'[34] Bununla beraber inançlar farklı farklıdır; farklılık birin çokluğudur. Allah'ı farklı inançlarda ancak bu genişliğe sahip kişi tanıyabilir.

Bunlardan birisi de üç yüz otuzuncu bölümden 'Akşam ve sabahleyin davete icabet' bahsidir: Allah cemaat mescitlerinde kullarının ibadet etmesini irade edince, duyanlar ve kulak sahipleri için ezan okunmasını emretti; kulağı olmayan daveti duysa bile işitemez. İnayete mazhar olan ile olmayan burada ayrışır ve farklılaşır. Davete icabet eden idrak eden bir kulağa sahiptir. Davette mutlak birlik anlamındaki ahadiyetin tesiri olmadığı kadar ağacında da bir meyvesi yoktur. 'Allahu ekber' derece-

lendirme bildirirken 'Allah'tan başka ilah yoktur' ayrıştırıcıdır. Bu itibarla peygamberlik vuslat ve kavuşmadan ayrışma anlamı taşır. Ezandaki 'haydi' ifadeleri mukabele demektir. Nida ise uzaklığa işaret eder. Ezan doğruluk ve rüşt halinin genel olmadığının delilidir. Vakitlere riayet edenler vakti bilenlerdir. Ezan varlıkların kendisini meşgul ettiği kimseye emredilmiştir. Herkes meşguldür, çünkü herkes asıl itibariyle edilgen ve münfaildir.

Bunlardan birisi de üç yüz otuz birinci bölümden 'Ticaret kazanca ve zarara açıktır' bahsidir: Sefer ticaretleri arınan ve seçilenlere aittir. Onlardan dolayı seferlerde namaz farz kılınmıştır. Mukim tacirler ikram ve ihsan sahibiyken aynı zamanda kendilerinden öğrendikleri ve aldıkları bilgilerde yolcuların öğrencileridir. Kimin ticareti kazançlıysa, doğruya ulaşmış demek iken kimin ticareti zararlı olursa haddi aşmış demektir. Kimin yolculuğu Allah'a doğru olur ve O'na ulaşırsa, onun Allah katından elde edeceği kazançları kimse bilemez ve ihata edemez. Mücahit tacirdir. Bazen Allah günahkâr biri vasıtasıyla dinine yardım edebilir. Öyle biri fazilet itibarıyla (savaştaki) araç gereç mesabesindedir. Yoksa araçların kendileri için hazırlandığı mücahitler gibi değildir. Kazançları nimet bilme! Onlar hazırlık yapanlar için anahtar mesabesindedir. O anahtar vasıtasıyla kapı açılır ki, fakir kişinin kazançtaki payı odur. Mukim tacir arzusu kalmayan kişidir, dükkânına gider, mekânı kabul eder ve imkândan olabilecek hususları dile getirir. Bir mekân talep etmekle mertebe ortaya çıkar.

Bunlardan birisi de üç yüz otuz ikinci bölümden 'İmtihan esnasında kişi zayıf kalır veya güçlenir' bahsidir:

Korkak bir yerde tek başına kalınca
Tek başınayken silah ve kalkan ister

Akranlar bir araya gelince imtihan gerçekleşir. Cesur öne atılırken korkak geri kalır. Atılgan ihsan elde eder, geride kalan hüsrana uğrar. Bunun istisnası bir savaşçı gruba katılmak veya savaşmak için yön değiştirmek üzere geri çekilenlerdir. Böyle biri adamların kahramanlarından olduğu kadar aynı zamanda şeriatta belirlenmiş tuzak ve hile kuranlardandır. O esnada kötü görünse bile, savaş hile demektir. Akıbet ise savaşanın cihattaki maksadı ve iradesine göre ortaya çıkar. İman iddiası ölçüsünce imtihan gerçekleşir. Mümin sadece ahiret yurdunda emniye-

teyken burada sürekli 'seçilme' halindedir; ya yerleşme yurdunu veya azap yurdunu seçer. Bedbahtların yeri yerleşme yurdu değildir.

Bunlardan birisi de üç yüz otuz üçüncü bölümden 'İsar, yani başkasını tercih etmek sırları bilenlerin özelliği değildir' bahsidir: Sana ait olan bir şeyi uzaklaştıramazsın. Sana ait olmayanı ise engelleme gücüne sahip değilsin. Hal böyleyken isar nerede kalmıştır? Her şey bir emanet! Senden alınmazdan önce veya kendisine hainlik etmeden emaneti sahibine ulaştırmalı, onu gönül rızasıyla ehline ulaştırıp rabbinin rızasını kazanmalısın. Onlar ölü bile olsalar diri sayılan kimselerdir:

Allah'ın öyle bir kavmi var ki Hakkın varlığı onların ta kendisi
Yaşasa da ölseler de hayattadır onlar

İzzet sahibidirler, bilmezler kim olduklarını
Hangi haldedirler, onu da bilmezler

Ancak ölüm vaktinde bilinir halleri
Onlar bizim seleflerimiz, efendilerimiz

Öldüklerinde izlerini takip ederiz onların
Sufileri uyku veya uyanıklık tutmaz

Ölseler bile koruma zor gelmez onlara
Onları görürsün, karanlık örtüsü çekilmiş üzerlerine

Gözler göremez artık onları; sanki ayaktadırlar ölürken
Güneş güzelliklerini izhar etseydi onların

Yemin ederdim ki, onlar ölmemiş kimselerdir
Sen de tasdik edersin, Allah haber vermiştir bize:

Onların benzerleri -yemin olsun ki- ölmemiştir
Diridir onlar: ne ölüm bilirler, ne bir savaşta ölürler

Onları mihraplarında sarhoş görsen
Ölseler bile hayattadırlar dersin

Allah onlara ikram etmiş ve şereflendirmiş
Öldüklerinde hayat vermiş onlara

Onları keşifle görürsün, ba's edilmiş iken
Hâlbuki ölmemişlerdi ve kabre konmamışlardı

Bunlardan birisi de üç yüz otuz dördüncü bölümden 'Hak velayete mazhar olan ariflere her alamette tecelli eder' bahsidir: Allah'ın bir surette zuhuru o suretin ulviliğine delil iken sureti bilen için suretin genel olduğu hakkında inkâr edilemez bir delildir. Allah adamları amellerindeki hallerine göre farklılaşırlar; kimin ayağında 'topallık' bulunursa,

hiç kuşkusuz, saadet mertebesinden azledilir. Hayırlara koşan ise gayret eden ve çalışandır. Böyle bir insan idrak eden bir kulağın sahibidir. Ölçülü giden ise cehdettiği ve çalıştığı ölçüde azığına ekleme yapmış kişidir. Ayette geçen 'zalim' ise hükme konu olandır, hüküm veren değildir. Kitap hepsini içerse bile, onların arasında üstün, daha üstün olanlar vardır. Her biri varistir, çünkü herkes ahiretinin bekçisidir. Okların sahipleri derece derecedir; bir kısmı az amel edenler, bir kısmı ameli çoğaltanlardır. Farzlar hakkında sorumluluğun kalkacağını söyleyenin söylediği hakkında bir bilgisi yoktur. Çünkü sözünün gereğine göre amel eden amelin ortadan kalkacağını söylemez.

Bunlardan birisi de üç yüz otuz beşinci bölümden 'Halife atamak bir muhalefettir' bahsidir: Vekâletten söz etmek, kaderin ve yazgının hakkında hüküm verdiği işlerden biridir. Bu itibarla kitap olmasaydı vekiller olmayacaktı. Gittiği yol hakkında delil ortaya koymuşken kötü yolu tutana şaşılmaz; şaşılacak olan, kendisini halife atayanı vekil edinmektir ('Allah'ı vekil edinin' ayetine telmih!). Rabbani emir olmasaydı, kevndeki edep böyle bir şeyi reddederdi. İnsanlar edep mahallerini ne kadar da az biliyor! Onları saygısızlığa götüren de edebi bilmemektir. Zahirde ve batında hüküm mertebelere aittir. Bazen edebi terk edep olabilirken sebebi terk etmek de sebeplilik haline gelebilir. Sebepler Allah tarafından ortaya konulduğuna göre kimse onları ortadan kaldıramaz; onları kaldırmayı savunana rabbinin gazabı ulaşır. Öyle biri sebeplerin kalktığı iddiası nedeniyle sınanır, sınanmakla yüce dereceler elde edebilir. Bu itibarla insan sınanmayı ortadan kaldıramaz. Bunun nedeni kişinin dince belirlenmiş amellerle ve peygambere uymakla mükellef olmasıdır. Demek ki insan sebebi kaldırırken, sebebi savunmuş demektir.

Bunlardan birisi de üç yüz otuz altıncı bölümden 'Kalpler sır bilgilerinin ve nurlarının düştüğü yerlerdir' bahsidir: Vakıalar velilere ve vahiy peygamberlere aittir. Bununla beraber peygamber ve peygamber olmayanlar için misaller (temsilî suretler) gerçekleşebilir. Melekler sürekli cem' ve tafsil ehli olanların kalplerine inerken sadece bir nebi veya resule şeriat getirirler. Bu itibarla peygamberlik (risalet) ve nebilik devri geçmiş, geride ilham kalmıştır. Tasavvur edilmiş bir hüküm getiren ilham, şeriata dair verilen ve sabit olmuş bir haberle ilgili olabilir. Veli o bilgiye itimat eder, onunla amel edebilir, (hadis ilminin ölçülerine göre) zahirde rivayet zinciri zayıf olsa bile söz konusu haber doğrudur.

Ancak zahirde sahih olan bir hadisin zayıflığını gösteren bir ilham da gelebilir. Böyle bir ilhamın geldiği kimsenin onunla ameli kuşkuya yol açarken söz konusu kişi aynı menzile sahip olmayan tepkisini kazanır. Binaenaleyh (Hakka) ulaştıktan sonra bedbaht olanlardan olma!

Bunlardan birisi de üç yüz otuz yedinci bölümden 'İnsan Rahman'ın suretinde yaratılmıştır' bahsidir: Allah merhamet eden kullarına merhamet eder. 'Yerdekilere merhamet edin, göktekiler de size merhamet etsin.' Rahim, Rahman'dan bir daldır; o dal insanın üzerinde yaratıldığı suret demektir. Onu 'kavuşturan' vuslata ermiştir. Zaten onu kavuşturmak vuslata ermenin ta kendisidir. Kim onu keserse, ayırmış ve koparmıştır. Bu da (ilahi suretten) ayrılmanın ta kendisidir. Rahman o sureti ayıran, insan ise kavuşturandır, çünkü dal parça demektir. Buradaki imtihana dikkat ediniz! Susamış ve vah, vah diyen biri nezdinde Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak nerededir? Dalı kesen 'ahlaklanmış' iken birleştiren Hakkın şeriattaki emirlerini yerine getirmiş demektir. Ahlaklı olabilmek için dalı kesmelisin. Buna mukabil tahakkuk sahibi olabilmen için onu Hakka bağlamalısın. Allah böyle yapmış, vahiy de bize bunu bildirmiştir. Sıfatlarla böyle ahlaklanmazsan akdi ve bağı yerine getirmemiş sayılırsın. Rahim Rahman'dan bir dal olduğu kadar senden de bir daldır. Senden kestiğini alması için sen de kendisinden kesilmiş olanı almalısın! Helal sihir budur, yoksa kadınların söyledikleri gibi değildir. Onlar karanlıklar içinde doğmamışlar, kilitler içinde şahit olmamışlardır.

Bunlardan birisi de üç yüz otuz sekizinci bölümden 'Ay ortasındaki üç gün dolunayları çift yapar' bahsidir: Hilal köken itibarıyla tek iken görünürken çift olarak görülür. (Ay anlamındaki) Kamer ise nas ile belirtildiğine göre suret sahibidir ve artış ve eksilmeyle ölçüsü değişir. Çünkü miracı üzerinde geri dönmemiş olsa bile, kendi minhacı ve yolu üzerindedir. Bu itibarla her dönüş, dürülme değil, dönmedir. Aym orta günleri ise gözün algıladığından başka bir tarzda dolunayı çift yapar. Bu durumda Hak onu silinme özelliğiyle nitelemiştir. İki yüze sahip olan kendi zatıyla kendini ikiye döndürür. Öyle biri bizatihi berzah sayılır ve kabrindeki bir ölüye benzer. Kabirdeki ölü gören ve duyan için ölüyken münker ve nekir melekleri için canlıdır. Bu itibarla ölü, konuşan-susan, diri-ölüdür. Aydınlattığını karartmış, ortaya çıkarttığını gizlemiştir. Yaratıkları karşısında Hakkın sureti, dolunay vaktinde güneşin ufkundan doğuşuna benzer.

Bunlardan birisi de üç yüz otuz dokuzuncu bölümden 'Temennînin gerçekleşmesi için görmenin tekrarlanması' bahsidir: Tanımlar benzerlere nüfuz ettiğinde, aynı şeylerin tekrarlandığı söylendi. Bu konu, belirsizliğin bulunduğu bir meseledir. Gözle idrak edilen bir şey/durum ikinci vakitte aynı şey midir, değil midir? Yoksa idrak edilmiş o sabit şey, kaybolmuş, ortadan kalkmış ve sonra geri dönmüş ve böylece tekrarlanmış mıdır? Bir şeyin idrakteki durumu güneşin geri dönüşündeki gibiyse, ortada karışıklık bulunmaz. Çünkü kendisini bilip bu hususta cahil olmayan için güneşin sabit bir yeri ve bir durumda istikrarı söz konusu değildir. Bununla beraber meseleye iman ile bakan ve haberle bilen için, güneşin bir karar yeri vardır. Bu nedenle de güneş battığı yerden ansızın doğar. Bununla beraber hareketi kaybolmaz, fakat kendisiyle bereketleri (ışınları) arasına perde girer. Artık güneşin (batıdan) doğumuyla birlikte, iman fayda vermediği gibi amel de fayda vermez. Bu durumda amel sahipleri tembellere katılır. Rabbini defalarca görürsün de tekrar olduğunu düşünmezsin. Binaenaleyh yolların ortadan kalkmasıyla birlikte benzerler silinir gider.

Bunlardan birisi de üç yüz kırkıncı bölümden 'Yeryüzü konulmuş bir beşik, gök ise yükseltilmiş çatıdır' bahsidir: Işıklar olmasaydı gölgelenmek talep edilmez, kesif varlıklardan gölgeler ortaya çıkmazdı. Demek ki bu, gerçek bir nikâh, görülen gelin, akdedilmiş yazgıdır. Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin. Arş içinde ferşin bulunması gerekir. O konulmuş beşik iken sen yükseltilmiş çatısın. Aranızda dikili bir sütun vardır ve 'yedi güçlü' o sütuna dayanır. Fakat gözlerden perdelidir ve gayblere katılmıştır. Onu bilfiil var edenin sözünü duymadın mı? 'Göğü gördüğünüz bir direk olmaksızın var etmiştir.' Allah direği olumsuzlamamış, sadece herkesin göremeyeceğini belirtmiştir. Binaenaleyh göğü ayakta tutan biri olmalıdır. O da el-Malik'tir. Kendisi varlıktan ayrılmakla göğün ortadan kalkmasına yol açan kimse göğün örtülü direğidir. O da kuşatıcı varlık olan insan-ı kâmil'den başkası değildir. İnsan-ı kâmil 'Allah' dediğinde, bu sözü bütün ağızların vekili olarak söyler. Binaenaleyh insan-ı kâmil nazargâh-ı ilahi ve (her şeyin varlığının) kendisine dayandığı varlıktır.

Bunlardan birisi de üç yüz kırk birinci bölümden 'Rüzgâr rüknü kanatlıların gezindiği bir yerdir' bahsidir: Rüzgâr Allah katında mutebar bir şeydir. Göz rüzgârın bulutu hareket ettirdiğini görürken gerçekte bulutları sürükleyen Allah'tır.

Rahman sürükler bulutları
Göz rüzgâr hareket ettirdi zannederken

Naib kimdir? O eşlik eden ve arkadaştır. Sen istediğin kişiyi naib kabul edebilirsin; dilersen görünmeyeni (gaib), dilersen rüzgârla var olanı! (Rüzgârla) yardım ve yıkım ortaya çıkmış, eserler farklılaşmıştır. Bütün bu farklı işleri yapan varlık tek bir varlıktır ve bazen fayda verir, bazen bozar; kandili söndürür, ateşi tutuşturur. Hâlbuki esintiler tek bir varlıktan ortaya çıkarken onların eserleri farklılaşır. '*Burada basiret sahipleri için ibret vardır.*'[35] Rüzgârın fiillerindeki bu farklılık, ulaştığı mahallin istidadındaki farklılıktan kaynaklanır. Bunu bilen kişi, dinlerin ve mezheplerin farklılığını öğrenir. Bu itibarla her din bir mezheptir. 'Şunlara ve şunlara Rabbinin ihsanından yardım ederiz.' Burada Allah kendisini arzuların mesabesine indirdi. Rüzgâr tutuşturucu özelliğiyle ateşe yardım ederken kandile de söndürmek üzere ulaşır. Buradaki farklılıkla eşyanın hakikatlerini anlamış oluruz. Eşyanın hakikatlerini tahkik eden, saadete ermiş insanların hayatı üzere yaşar. Sen de emin kimselerden ol, ilahi sırlardan her birisini -ima yoluyla ifade ederek- ehline bırak! Allah onları izhara kadirdir. Fakat onların ışıklarıyla kendilerini perdelemiştir.

Bunlardan birisi de üç yüz kırk ikinci bölümden 'İhata eden ve edilende bileşiği ve basiti bilmek' bahsidir: '*Allah her şeyi bilgisiyle ihata etmiştir.*'[36] Bunu ancak Allah'ın anlayış gücü ihsan ettiği kimse anlayabilir. Ancak bir mana olduğunda her şeyi ihata etmekten söz edilir, bu sözü bizden aktarınız! İhata mesabeden uzak olduğu ölçüde, hiç kuşkusuz, bu tamlıktan uzaklaşır. Böyle bir ihata ancak içerdiği şeylerle sınırlı bir ihatadır ve o ihata belirsizdir. Basit bileşiği ihata edemez, çünkü basit bileşik olmaz.

Basite göre basit, basittir
İhata ederken görülse bile ihata edilmiştir

Basit ihata edilmiştir -çünkü kalp kendisini sığdırmıştır-, aynı zamanda ihata edendir -çünkü (Arş'a) istiva etmiştir-. Bu itibarla Hak iki durumdadır. Fakat hakikat öyle bir durumu anlatmak üzere misal vermeyi engeller. Hiçbir şey hakikatinin dışına çıkmaz veya kimse onu yolundan uzaklaştıramaz. Zeki ve akıllı insanların şahit olduğu üzere, varlıkta sadece terkip ve bileşiklik vardır. Bir zatı, ancak zatı gereği öğrenirsin. Onun zatını ise dış varlığı itibarıyla bilebilirsin. Hak zatı gereği

ilahtır ve 'başkası' sabit olabilsin diye üzerinde ilah olacağı biri bulunmalıdır. Başka, hakikate (ayn) ilave bir hükmün varlığını ister. Bu durumda ikinin aklî varlığı nedeniyle âlemde terkip kaçınılmazdır. Başka bir ifadeyle, gözü olana gizli kalmadığı gibi, varlıkta iki şey bulunmalıdır.

Bunlardan birisi de üç yüz kırk üçüncü bölümden 'Aydınlatıcı lamba karşısında edepteki sınırlamanın bilinmesi' bahsidir: Sureler yazdırılır, ayetler okunurken sus ve dinle ki, belki anlayış gücü ihsan edilir ve tövbe edebilirsin. Bilmelisin ki Hakka dönersen öğrenirsin! Sureler hakkında kendisine müdahale edersen, onları anlamaktan mahrum bırakılırsın. Sen evine çekil, ölümün için hazırlan, ölüm hakkında düşün, sesini kıs! Kerem sahibi insanlar konuşurken yüksek sesle konuşmayı sevmezler, çünkü açıklık zuhur ve görünmek demektir. Onlar ise tekliğin ve gizliliğin ehlidir. Bununla beraber onlar nurdur. Yoksa onların gizlenmeleri zuhurlarının şiddetinden mi kaynaklanmıştır?

Haber verin bana, haber verin: tahkik ediniz
Benim yoluma yönelin hepiniz
Size söylediğim üzere olunca
Biliniz ki yoldan çıkmazsınız
Önceliği elde edersiniz o zaman
Önde gitmeyen için önde giden böyledir

Allah gözden perdenin kaldırılacağını söylemiştir. Bu perde nedir ki, kendisi kalktığında böyle bir ihsan gelir? Yakın olan -şahitte ve gaipte- eşlik eden ve arkadaş olandır. Kendisiyle beraber olanın kadrini bilen onun emrettiklerini ifa eder. Marifet ehline göre yakın kişi bir niteliktedir. Sen de ona eşlik ederken söz konusu niteliği dikkate al ve ona ihanetten kaçın! Bazı görüşlere göre arkadaşa ihanet edilir. Hâlbuki Hz. Peygamber teslim olarak gelenin Müslümanlığını ve onun arkadaşlığını kabul etmiş, onun ihanetini kabul etmemiştir. '*Sizin için Allah'ın peygamberinde güzel örnek vardır.*'[37] Hz. Peygamber sözü dinleyen ve en güzeline uyan için en güzel örnektir.

Bunlardan birisi de üç yüz kırk dördüncü bölümden 'İhsanlar ile başlayan' bahsidir: Allah'ın ihsanının dışındaki bütün ihsanlar reddedilebilir, O'nun ihsanının ise çevrileceği kimse yoktur. Allah yaratılmışlara benzemez. O menfaatleri kabul etmezken kendisi fayda veren anlamında en-Nafi'dir. Gaybler türlü türlü açılır, bu itibarla hepsi de her bir

zaman ve nefes diliminde artış içindedir. Fakat âlemdekilerin bir kısmı yeniden yaratılış hakkında kuşkuya kapılmıştır. Biatleşme tartışmanın ve çekişmenin varlığını gösterir, çünkü biatleşmenin ilkesi, sözü dinlemek, itaat etmek, cemaate uymaktır. Cemaatten ayrılan ateşe düşer. Haberler de bunu beyan eder. İmamın değerini bilen kişi, ateşe düşmez. Zulüm ederse onu halife atayana havale edersin. O kendisine eman verirse, sen de kabul edersin; korkutursa, korkutur. Hükümdarın değerini bilen kişi ona karşı asi olmaz. Bu konuda Allah'a karşı asi gelen kişiye bu günah yeter. Hükümdarın davranışlarında muhayyer ve serbest olduğunu zannetme, mecbur olduğunu bilerek kendisine bakmalısın. Ona dayanmalı, kendini bırakmalısın. Hükümdar öyle bir gölgedir ki ona sığınana zillet bulaşmaz.

Bunlardan birisi de üç yüz kırk beşinci bölümden 'Nehir ve denizlerdeki sırların ilmi' bahsidir: Yaygıda duranlar için (ehl-i bisat) istinbat bilgisi, korkuları müşahede edenler için hallerin bilgisi mesabesindedir. Buna mukabil ehil olanlar için kolaylık bilgisi, miraç sahipleri için neticeler ilmi ile bu ilimleri toplayanlar için isim ve resim ilmi mesabesindedir. Bunların sahipleri yediyle sınırlanmıştır ki yedi herkese göre bedeller (ebdal) demektir. Bir kısmı bir bilgiye, bir kısmı herhangi bir ilave olmaksızın toplayıcılığa tahsis edilmiş, bir kısmı -iki gözü olan için- iki şeyi birleştirmiş, bir kısmı üçünü de elde etmiştir. Böyle biri miras sahibi ve bütün malı elde eden, dolayısıyla kemal sahibidir. Allah onu akıl sahipleri için kitaba varis kılmıştır. Onlar -el-Veli'nin varisleri değil- peygamberin varisleridir. Çünkü sadece ölerek dünyadan ayrılan birine varis olunabilir. Allah ise hiçbir yerden ayrılmaz. Bu hakikati derinden anlaman gerekir.

Bunlardan birisi de üç yüz kırk altıncı bölümden 'İki dostun bir tepede müsameresi' bahsidir: Sakınanlar böyle bir sohbetten yoksundur. O sohbeti yapanlar gayblerin bilgisine ulaşır. Bununla beraber kabile ve topluluklara (şubeler) bu gaybler keşf olunur, çünkü kabilelerin o hususta geniş ve büyük bir bilgileri vardır. Toplulukların rüzgârı esintilerde kabilelerin rüzgârlarından başkadır. Kendi göklerinde yükselmiş olsalar bile, yabancılar Arapların vardığı yere varamaz. Bu hususta delilimiz Arap atlarıdır. Yabancılık belirsizlik ve müphemlik anlamı taşırken 'Arap olmak' sözü açıklayabilmek demektir. İtiraz eden kişi belirsizlikten değil, açıklama gücünden mahrumdur. İcaz özelliği Kur'an'a mah-

sustur. İndirilmiş bütün kitaplar Rahman'ın kelamıyken açıklama, şeref, ihsan, büyük itibar açıklama esnasında o dilde ortaya çıkar.

Bunlardan birisi de üç yüz kırk yedinci bölümden 'Şeriata bağlanmadaki yüksek mertebe' bahsidir: Ruhun sana indirdiği veya meleğin getirdiği veya ilham ettiği bilgiye uymalısın; bir veli isen ancak peygamberin varisi olarak velisin ve senin terkibine bu verasetten nasip ve pay ulaşmıştır. Payının ve sana düşen kısmın ne olduğuna iyi bak? İşte o senin bilgindir. Yeni bir hüküm ortaya koymamalı ve sadece 'Rabbim! Bilgimi arttır' demelisin.

Sonra bilmelisin ki, ey muteber dost! Hz. Musa veya Hz. İsa veya onların arasında gelmiş Allah adamlarından birisinden gelen bilgiye varis iken gerçekte Muhammedî bir bilgiye varis olmuş olur, Hz. Peygamber'in peygamberliği genel olduğu için bilgide sözü edilen peygamber ile müsavi olursun. Hz. Peygamber yüce ve övülmüş makamı elde edendir, bütün övgü sonuçları o makama döner. O bu isimlerle adlandırılmış cevamiu'l-kelim'in sahibidir. Hz. Âdem'e mahsus olan isimler iken buna mukabil Hz. Muhammed'e hem isim, hem isimlendirilen, hem onları birleştiren özellik tahsis edilmiştir. Hiç kuşkusuz Hz. Peygamber en yüce makamın ve en korunmuş izzet perdesinin sahibidir.

Bunlardan birisi de üç yüz kırk sekizinci bölümden 'Işıkta ve bakırda gerçekleşen yansımanın ve aksin bilinmesi' bahsidir: Sabit yıldızlar karanlık evler olduğu kadar hareketli yıldızlar da öyledir. Onların aydınlık yıldız haline gelmesi ödünç aldıkları ışıklar maharetiyle gerçekleşir. Aklın varsa bu işaret yeterlidir. Kötülere atılmak üzere, ateş unsurunda kuyruklu yıldızların taş olmasını düşünmelisin! Onlar sürekli yıldızdır ve insanlar ile cinlere ve bütün yaratılmışlara peygamber olarak gelen Hz. Peygamber gelinceye kadar taş değillerdi. Bu nedenle ayette *'Ey insan ve cinler sizin için farig kalacağız'*[38] denilir. Onlar doğruluğu isteyerek kazanç peşinde olsalardı, onları (taşlamak üzere) bekleyen bir *şihab* bulunmazdı. Binaenaleyh niyetleri nedeniyle fayda gerçekleşmeyeceği için kötü ile (vahyi) dinlemek arasına perde çekilmiş, daha önce bilgiliyken cahil haline gelmişlerdir. Yıldızlar söndüğünde, insanların kaçırdıkları bilgiler öğrenilir. Gök parçalandığında -ki parçalanması gerekir- yıldızlar kendilerine attıkları alevlerle dökülür ve saçılırlar.

Bunlardan birisi de üç yüz kırk dokuzuncu bölümden 'Gümüş ve altın verenin menzili' bahsidir: İki gözü olana altın ile gümüş arasındaki

fark gizli değildir. Hal böyleyken hayvan-insan nerede, Rahman'ın suretinde yaratılmış insan nerede? Rahman'ın suretinde yaratılmış olan kâmil nüsha ve erdemli şehirdir (Medine-i fazıla). Altının gölgesi yoktur. *'O'nun benzeri bir şey yoktur.'*[39] Gümüş ise içerdiği kalıntı nedeniyle gölgeden bir paya sahiptir, fakat gölgesi temayül etmez. Saf ışık altına karışık olan gümüşe aittir. Bu itibarla altın nur üstünde nur iken gümüş tandırın tutuşmasıdır. O da sabahın aydınlığı ve sabahı yaranın tebessümünden başka bir şey değildir. Hakka gelince, Hak onu güneş vasıtasıyla yarattı. Güneşe gelirsek, Hak kutsiyeti üzere izzetindedir. Hak kutsiyeti nedeniyle el-Fâlik'tir. Buna mukabil gökleri ve yeri için el-Fâtik'tir. Dürülme onlara kendilerinden dolayı ilişirken parçalanma ve açılma sıfatlarından kendilerine ilişir. Parçalanmaya elverişli olmasalardı el-Fâtik dürülmüş bir haldeyken onlar hakkında 'parçalanma' hükmünü vermezdi. Hakikat dilinde parçalayan anlamındaki el-Fâtik el-Fâlik'tir.

Bunlardan birisi de üç yüz ellinci bölümden 'Ayıran ve tafsil eden vasıl olmamıştır' bahsidir: Tafsildeki hikmet ve gaye delilin yönünü izhardır. Bütün dinlerin özünde delil talebi yatar. Şöyle ki: İnsanlar yokken, sonra var olmuşlar, nefislerinde bir muhtaçlık görmüş, bu nedenle boyun eğmiş ve teslim olmuş, ardından kime teslim olacaklarını ve muhtaç kaldıklarını araştırarak şöyle düşünmüşlerdir: Bizim istinat edeceğimiz kimse, çoklukla nitelenmiş olsa bile, birdir. Nispetler ise O'nun zatına tesir etmez. Varlığımızın dayandığı kimse bir ve çoktur, çünkü el-Hayy, el-Âlim ve el-Kadir'dir. Bununla *'O'nun benzeri bir şey yoktur. O duyan ve görendir (es-Semi ve el-Basîr)'*[40] Allah kendisi hakkında çokluk hükmü vermişken akıl (nispetlerdeki) çokluğu O'nun hakkında nakısa addeder. Böyle bir durumda Allah'ın sözüne dönmek uygundur ve herhangi bir kötülük düşüncesi veya korkusu seni O'nun sözüne uymaktan uzaklaştırmamalıdır. Bu hüküm O'nun nezihliğine ve kutsiyetine tesir etmiş olsaydı, Allah onu kendisine nispet etmezdi. Bu itibarla bize göre teşbih olan bir şey Allah'ın katında tenzihtir. Başka bir ifadeyle inmek, sevilmek, istiva etmek, gökte bulunmak, Arş'ta ve Amâ'da bulunmak vb. ifadeler O'nun katında tenzih ifadeleridir.

Bunlardan birisi de üç yüz elli birinci bölümden 'Müşavere karşılıklı konuşmak demektir' bahsidir: İstişare müstakil olarak sağlam düşünce sahibi olamamayı gösterse bile, istişarenin kendisi düşüncedeki sağlamlıktan ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle istişare düşünenin zayıflığına dikkat çekse bile ancak düşünce ve nazar sahibinden ortaya çıkar. İnsa-

nın yapmak istediği bir işi fikir ve görüş sahiplerine arz etmesi onun aklındaki tamlığa delildir. İstişare sayesinde insan temayüllerdeki çatışmaları ve düşünceleri öğrenir, maksat bir olsa bile, bir şeyin farklı yönlerinin bulunduğunu anlar. Yaratıkların istişaresinden daha çok Allah'ın mutlak birliğine delil teşkil eden bir delil var mıdır? Akılların mertebelerine ancak istişare edenler ulaşabilir. Bilhassa gece sohbetlerinde yapılan istişare sahipleri o mertebelere ulaşabilir, çünkü o sohbetler, himmet ve zikri bir araya toplar, fikir çakmakları çakılır. Buradan Hakkın gecenin son üçte birlik kısmında yakın göğe inmesiyle gece ehli adına hâsıl olan haller ve işler öğrenilir. O iniş Allah'ın velilerine yönelik ilgisi demektir. Bu sayede kerem ve cömertliğinin genelliğiyle nimetlerini ve ihsanlarını onlara verir.

Bunlardan birisi de üç yüz elli ikinci bölümden 'Mümin yalancıyı teşhir etmez, mümini tasdik eder' bahsidir: Yalan varlık demektir, çünkü müşahededen meydana gelmiştir. Mahalli nefis olsa bile, duyunun idrak ettiği şeylerden biri değildir. O takdis makamında duyulur bir şeydir. Mutlaklığı ve serbestliği itibarıyla, duyu akıldan üstündür ve bu yönüyle genişliği hak eder. Duyu rüyaların imkânsızlaştırdığı vehimlerin verilerini ihata eder; hâlbuki akıllar o münhasır ve tahayyül edilen şeylere varlığın (nasıl) nispet (edilemeyeceğini) anlayamayacak kadar sınırlıdır. Bir şeyin 'sıdk', yani doğru diye isimlendirilmesinin nedeni aydınlığındaki sağlamlığıdır. Çünkü o sahibinin tasavvurundaki vehmi ve hayali itibarıyla niyet ettiği hususta kendisini suçlar ve inkâr eder. Bununla beraber idrak ettiği şeyi inkâr edemeyeceği gibi varlık halinde onun hakkında yokluk hükmünü de veremez. Böyle birisinin tehlikesi ne kadar da büyüktür. Bu mesele pek çok kişinin yoldan çıkmasına, pek çoğunun doğru yola ulaşmasına sebep olmuştur; yoldan çıkanlar fasıklardır, çoğu da yoldan çıktığını fark etmemiştir.

Bunlardan birisi de üç yüz elli üçüncü bölümden 'Cemrelerin çoğul olması' bahsidir: Cemre bazen ölüler cemaatiyken zümre ancak sesleri olan bir cemaattir. Arzular (Mina kelimesinin aradaki anlam ilişkisiyle) Mina'daki cemrelerde gerçekleşir. Bunun nedeni oranın tahsil ve bereket makamını haiz olması, düşünce ve ahlak sahiplerine bunu vermesidir. Bu nedenle her taş atarken tereddütsüz bir şekilde gördüğü için tekbir getirir. Müşahede gözüyle kendisini idrak etmemiş olsa bile, ancak vecd sahibi olan bereketi devşirmiştir. Gözle idrak etmemiş olsalar bile, burada Hakkı imanla idrak ederler. Böylece iman Hakkı idrak

edenlerde gözle görmenin yerini almıştır. Cahil ve onun varisi ise gözleriyle idrak eder ve böylece onlar ilahi isimler olur. Çünkü onlar isimler ve duyulmuş haberlerdir. Haberler yok olmuş, Mina cemreleri ortak olmuştur. Başka bir ifadeyle Mina cemreleriyle zamanın cemreleri üç veya yedi olmada müşterektir. Bunun nedeni her ikisinin üstün makamda bir araya gelmiş olmasıdır. Din ve dünyada dünyanın cemresi ilahi nispet sahiplerine aittir. Orta cemre sahipleri ise ikindi namazını dikkatle yerine getirenlere aittir. Son cemre ise yegânedir ve mertebe bakımından daha öncedir.

Bunlardan birisi de üç yüz elli dördüncü bölümden 'Cömert olan cömertlik sahibidir' bahsidir: Zinhar 'ben erdim' deme! Varılacak bir son yok ki? 'Ben ermedim' de deme, böyle bir söz de körlük demektir. Allah'ın ardında bir hedef ve gaye yok, orada gören ve kör eşit! O'na nazarî yolla giden (kendince) bir nihayete erer, durur; keşif sahibi ise keşfeder, marifet kazanır. Cömert ancak cömerde şikâyette bulunabilir. Çünkü cömertlik varlıklar talep ettikleri için hazineleri boşaltır. Hâdis, yani zaman içinde yaratılmış olan, dünyada sınırlıyken ilahi meşiyetin gereğiyle ezilmiştir (makhûr). Verdiği ölçüde ihsan eder, 'git' denilirse gider. Hazineler madenler var olduğu sürece boşalmaz; madenler O'nun amel edicileridir. Onlar ecir sahipleriyken aynı zamanda hazine ya himmettir veya maldır; orada emel söz konusu değildir. Bunlar, Allah adamlarının yani ayrılıkta vuslat sahibi ve vuslatta ayrılık sahibi olanların halleridir.

Bunlardan birisi de üç yüz elli beşinci bölümden 'Safları düzenlemek ülfet edilen bir iştir' bahsidir: Safları düzenlemek namazı tamamlayan bir iş iken ülfet edilen bir işle yardım, namazın kemalinden kaynaklanır. Allah'a ancak O'ndan umudu olan münacat ederken sadece O'na nida edene kendisi karşılık verir. Sen (duadan) bıkmadıkça Allah sana ihsan eder. Bu durumda sen ya tebliğ edici bir elçi veya onun mirasını elde etmek nedeniyle varis olan elçi veya beyanı gelmiş bağımsız bir elçisin. Böyle bir elçi bu zamanda gelemez, çünkü teşri' kapısının anahtarı kaybolmuştur. Artık onun sabahı olmaz ve bir daha kapısı açılmaz. Kamil, cami ve şamil kişiye böyle bir hitap gelirse, gelen hitap daha önce sabit olmuş bir hususu açıklamak, şeriatın sustuğu bir konuda bilgi vermekle sınırlıdır. Demek ki ilk safta bulunman gerekir. Oradan ezeli müşahede edersin. Geride kalmaktan sakın, yoksa geride bırakılırsın. Senin ardın vardır. Ardından göremezsin. İhata eden basiti gö-

rür. Bütünüyle yüz haline gelirsen, o zaman durum farklı! Bu durumda sen sensin. Artık istediğin yerde namaz kılabilirsin.

Bunlardan birisi de üç yüz elli altıncı bölümden 'Cennetlerde Kur'an'dan aşırlar okumak' bahsidir: Bu geldiği şekilde aldığımız ve duyduğumuz üzere ifade ettiğimiz bir bölümdür. Onu getiren getirilene şöyle demiştir: 'Hak bilmediğin bir dille hitap ederse durup şöyle de: '*Rabbim bilgimi arttır.*'[41] Sonra şöyle demiştir: 'Furkan yüce Kur'an'a göre amel etmenin neticesidir (takva sahiplerine verilen Furkan!). Kur'an'ın neticeleri niteliklerinin değişmesiyle değişir. Bu itibarla mutlak Kur'an (anlayışla) sınırlı Kur'an'ın vermediğini verir. Allah kendi Kur'an'ının azamet, mecd ve kerem özelliğiyle nitelemiştir. Sonra şöyle demiştir: 'Sana elçilik verilince bekle; ta ki, kimden ve kime elçi olduğunu öğrenesin. Çünkü (şeriat getiren) peygamberlik ve nebilik Hz. Peygamber'in risaletinin gelmesiyle birlikte kesilmiştir. Sen bir elçi olunca, kime gönderildiğini ve elçilikten olan payını öğrenmelisin.'

Bunlardan birisi de üç yüz elli yedinci bölümden 'Ruhların ruhlar içerisinde elçiliği' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Ruhların elçiliği (risalet) süreklidir ve ilahi cömertlik esintilerinin anahtarları onların ellerindedir. O esintilere hücum edene anahtarlar verilirken insan o anahtarlarla yöneldiği ölçüde kısmet elde eder.' Şöyle dedi: 'Allah'a yöneldiğinde mutlak cömertliğe yönelir gibi yönelmelisin. O'na yönelirken cimri davranma, bütün mümkünler O'nun elindedir. Onlar sonsuz iken sen sadece sonlu bir şeyi isteyebilirsin.' Şöyle dedi: 'el-Cevad'ın verme niteliği hakkında şaşırmamalısın! Şaşılacak olan Allah'ın tutmak özelliğiyle nitelenmesidir. En şaşılacak iş Hakkın kendisine layık olmayan bir özellikle nitelenmesidir. Yaratılmışların dilleri bu özelliği O'na vermemiş, sadece kendisi bu ismi kendisine vermiştir. Allah dünyadan daha şaşılacak bir şey yaratmadı. Onun zahirinden batınına geçen insan gerçeği olduğu hal üzere görür.' Şöyle demiştir: 'Dünyadaki her iş şaşırtıcıdır. En şaşılacak olan ise Hakkın layık olmadığı bir işle tavsifidir. Bu ismi yaratıkların dilleri O'na vermedi, bu ismi kendisine veren, Hakkın ta kendisidir. Bazı yaratılmışların dilleri ise (akılcılar) Allah'ı böyle niteliklerden tenzih etmiş, insanlar perdenin ortadan kalkacağı güne kadar birbirleriyle tartışıp durmuşlardır.'

Bunlardan birisi de üç yüz elli sekizinci bölümden 'Aşırı sevgi derin idraktir' bahsidir:

Ona vahyeden tahsis edince
Kendisine gelen haberi ve bilgiyi
Kendi marifeti olmaksızın
Diğer yaratılmışlardan hiçbiri de bilmez
Onu kimse tanımaz; şartlarına uymak gerekir
Hadiste zikredilen hususlara tâbi olmak lazım
Tercih edilen edep budur işte
Rabbin peygamberinin ayet ve surelerde getirdiği edep
Ta Ha, Kıyamet sureleri gibi surelerde
Akıllıysan sen de edepli ol, uzaklaşma!
Sana tavsiyemiz budur, onun yolunu takip et
Sen dünya içinde sadece bir yolculuk içindesin

Şöyle demiştir: 'Sen şükretmelisin. Şükredicilik Allah'ın bir niteliğidir. Nimetteki fazlalık şükür vesilesiyle O'ndan sana gelir. Ayetle sabittir bu husus. Senden talep ettiği (şükürdeki) fazlalık hakkında uyarı vardır. O fazlalık senin Allah'a şükrünle ilgilidir. Bu ölçüdeki bir açıklamadan gafil kalma, kendinle olduğun kadar Allah'la beraber ol.'

Bunlardan birisi de üç yüz elli dokuzuncu bölümden 'Araplar bütün hiziplerin efendileridir' bahsidir: Şöyle dedi: 'Hizipler kabile ve gruplardır. Sen de kabile ehli ol, onlar, en cömert hiziplerdir. Peygamberin bir Arap'tır.' Şöyle dedi: 'Kendini geri çekme, senden geri durulur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: '(Keseni) bağlama, yoksa sana da bağlanır.' Burada cömertliği emretmiştir.' Şöyle dedi: '*Hadra-i demen* hakkında dikkatli olunuz.' Kastedilen kötü yerde bitmiş güzel cariyelerdir. Allah 'Onların bir kısmı diğerlerine güzel ve aldatıcı söz söylerler' der. Kastedilen şeytanın süsleyip güzel gösterdiği amellerdir. Onların Hakka bakan bir yönleri olsa bile, maden pistir. İblis, Hz. İsa'ya gelerek şöyle demiş: 'Allah'tan başka ilah yoktur, de.' Bu kelime, çirkin bir madenden çıkan kendisi doğru bir sözdür. Hz. İsa şöyle karşılık vermiş: 'Ey lanetli! Ben o sözü senin sözün ve emrin olduğu için değil, Allah emrettiği için söylerim.' Böylece şeytanın kendisinden istediği 'Allah'tan başka ilah yoktur' cümlesini söylememiştir. O da 'kötü yerde bitmiş güzel cariyedir'.

Bunlardan birisi de üç yüz altmışıncı bölümden 'Hadis ve ayetlerde tevil konusu ve zahir ilmi' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Hz. Âdem tevil ettiği için, İblis de zahire bağlandığı için günahkâr olmuştur. Her kıyas isabet edemediği gibi her zahirî bilgi de hataya düşürmez.' Şöyle demiş-

tir: 'Kıyas edersen sınırları aşar, zahirle yetinir kalırsan büyük bilgiyi kaçırırsın. Mükellefiyetlerde zahiri esas al ve onun dışındaki hususlarda kıyas yap ki, büyük bir bilgiyi elde eder, üstün fayda sağlar, ümmetin işini kolaylaştırırsın; ümmetin işini kolaylaştırmak Hz. Peygamber'in ümmeti hakkındaki maksadını teşkil eder.' Şöyle demiştir: 'Zahir destekçidir. Sen de ilişkiden önce kefaret ödemelisin.' Yine şöyle demiştir: 'Kitaplarındaki zahiri esas alsalardı, kitabı arkalarına atmazlardı. Onlar tevile kalktıkları için cezalandırılmıştır. Bu itibarla tevilin afetlerinden sakınmalısın.' Şöyle demiştir: 'Hitap büyük, iş çetin! Yükümlü olan farklı dillerle muhataptır. Bununla beraber yeterli bir açıklama vardır. Eksiklik ve hastalık hastalıklı idrakten doğar.'

Bunlardan birisi de üç yüz altmış birinci bölümden 'Bir kişiye cevamiu'l-kelim verilmişse ona hikmetler verilmiştir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah birine kitabında hitap etmişse, sen o hitabın sana yapıldığını kabul et! Haber verirse anla, işin batınını ve iç yüzünü idrak eyle! Allah seninle ancak duyduğun şekilde konuşur ve sana öyle hitap eder. Emir verir veya yasak koyarsa, emir ve yasaklarına uy. Burada dördüncü bir kısım yoktur; sadece emir, ihbar/haber vermek ve yasaklama vardır.' Şöyle demiştir: 'Sana hitap ederken O'nu bir anne gibi şefkatli görmelisin. Böylece sana verdiklerini 'kabul ederek' bizzat O'ndan alırsın. O sana ancak fayda vermek üzere hitap etmiştir.' Şöyle demiştir: 'Gemlerin Rabbinin elinde bulunsun, zaten öyledir de! O'nun iki eli vardır ve ellerinin senin perçeminde bulunduğunu, bunun kaçınılmaz ve zorunlu bir durum olduğunu sana bildirmiştir. Sen de gemini bizzat iradenle O'na teslim et ki, iradenin meyvesini devşiresin! Zorunluluk ise seni O'nun iki elinin önüne getirir. Kuşkusuz sana yeterli ölçüde tavsiye ve öğütte bulundum.'

Bunlardan birisi de üç yüz altmış ikinci bölümden 'Kitap ehli içinden en saîd kişi hesap sahibi olandır' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah'ın (kullarıyla arasındaki) nesep ve bağ takva bağıdır. Kim takva sahibi olursa nesebi sahih olduğu gibi öyle biri Allah'ın gerçek kuludur. Toprak kaynaklı (kan) nesebinden uzak durmalısın. Böyle bir nesep bağı geçerli ve doğru değildir.' Ali b. Ebu Talib el-Kayravani şöyle der:

Fazilet ve erdem sadece bilgi sahiplerinin
Onlar hidayet ehli, hidayet isteyene rehber olurlar

Şöyle demiştir: 'Allah katındaki değerin O'nun senin katındaki değerinle ölçülür. Rabbin karşısında kendi nefsini en iyi sen bilirsin.' Şöyle demiştir: 'Kelamı olması itibarıyla Allah'ın kelamında derecelenme yoktur. Bütün kitaplar tek kaynaktandır. Kur'an-ı Kerim toplayıcıdır ve bu nedenle müstağnidir. Sen de onun hakkında kesin inanca sahipsin. Hâlbuki değiştikleri ve başkalaştıkları için diğer kitaplar hakkında böyle bir inanca sahip değilsin.'

Bunlardan birisi de üç yüz altmış üçüncü bölümden 'Evlerin bilgisinde silme ve ispat' bahsidir: Şöyle dedi: 'Allah'ın evlerini muhafaza et, onların en değerlisi ise müminin kalbidir. Müminin kalbi O'nun evidir.' Şöyle dedi: 'Evinin temelini sağlam tut, sütunlarını güçlendir. Evin temeli tevhid, sütunları ise dört tanedir; namaz, zekât, oruç ve hac! Duvarları sütunların arasında bulunan kısımdır ve onlar nafile hayırlardır. Evin çatısız olsun; yoksa çatı gök ile aranda perde haline gelerek görmekten mahrum bırakır. Kendi nefsini de evdeki çatı yapma! Yağmur yağdığında sana ondan hiçbir şey ulaşmaz. Yağmur Allah'ın kendisiyle kullarına merhamet ettiği rahmeti anlamına gelir.' Şöyle dedi: 'Evlerin en zayıfına yerleşmelisin, çünkü öyle bir ev çabuk harap olur. Evin yıkılmasıyla birlikte evin korumasında değil, Allah'ın korumasında kalırsın. Evi olmayan birisi içinde bineği bulunan ev sahibine göre bineği hakkında daha güvendedir.' Şöyle demiştir: 'İşler birbiriyle çeliştiğinde -ki hiç kuşkusuz çelişiktirler- Hakka en yakın olanını dikkate al, ona bağlan. Hakka en yakın iş en hızla kaybolup yok olandır. Onun kaybolmasıyla birlikte geride maksadını teşkil eden Hak kalır.'

Bunlardan birisi de üç yüz altmış dördüncü bölümden 'Peygamberlerin haber verişi velilerin gece sohbetidir' bahsidir: Şöyle dedi: 'Bir (şeyden) söz etmen kaçınılmaz olduğuna göre, sen sadece rabbinin nimetini söyle (tahdis-i nimet)! Nimetlerin en büyüğü peygamberlere ve elçilere verilendir. Öyleyse sen de onların nimetleri hakkında konuş.' Şöyle dedi: 'Veli Allah'tır. O'ndan başkasıyla oturup kalkma, sadece O'nunla sohbet et, çünkü O kullarını duyar, sen de sadece Allah'ı dinle! O'ndan başkasını dinlersen, kendisine saygısızlık etmiş olursun. Mesela insan beraber oturduğu biriyle konuşurken başkasına yönelirse, oturduğu kişiyi mahcup eder, mahcup ettiğinde de onun sıkıntısından güvende kalamaz. Bu itibarla en basit sıkıntı, muhtaç olduğu bir durumda ve yerde onu bulamamasıdır.' Şöyle demiştir: 'Peygamberlerle oturup kalkmak onlara uymak, Hak ile oturup kalkmak ise O'nun söylediğine

kulak vermek anlamına gelir. Allah, hakkında susmanın caiz olmadığı el-Mütekellim'dir, yani sürekli kelam sahibidir. Sen de dinleyici ol, konuşan değil!'

Bunlardan birisi de üç yüz altmış beşinci bölümden 'Zarardan çekinen beşer değildir' bahsidir: Şöyle dedi: 'Beşer temas etmek, değmek anlamından türetilmiştir. Bu itibarla (bir şeye) temas etmeyen kimse olmadığı gibi herkes beşerdir ve herkes zarardan çekinir. Bir rivayete göre, Cebrail ile Mikail ağlamışlar. Allah 'Niçin ağlıyorsunuz?' diye vahyetmiş, onlar da şöyle demişlerdir: 'Biz senin tuzağından emin değiliz.' Allah şöyle buyurmuştur: 'Her zaman böyle olun, tuzağımdan emin olmayın.' Şöyle der: 'Allah'ın dışındaki her şey illetli (malûl, nedenli), illetli olan her şey hastadır. Bu itibarla doktora gitmek bir zorunluluktur.' Şöyle dedi: 'Her ümmet okusun diye kendi kitabına çağrılır. Sen de kitabını illiyyîn mertebesinde kabul et. Onu siccîn'e yerleştirirsen tevhid ile sonlandır.' Şöyle dedi: 'Allah dünya hayatında bir perdesi ve siperi olsun diye siper edindi (ittika). Allah dünyada seni kendine siper edinirse, sen de ahirette O'nu siper edinebilirsin.' Şöyle demiştir: 'Ey dost! Allah insandan daha kâmil birini yaratmamıştır. Aşağıda olanla yetinme, yüce işleri ara ve talep et! Allah'ı bilmekten daha üstün bir iş yoktur. Sen de o bilgiyi araştırmak ve O'ndan almaktan başka bir işle meşgul olma. (Hakka dair inşa ettiğin delillerden) alameti terk ederek, yaratıklardan kendisini temyiz eyle, çünkü o alamet O'nun âlemidir.

Bunlardan birisi de üç yüz altmış altıncı bölümden 'Peygamberlerin menzilleri bulutların gölgelerindendir' bahsidir: Şöyle dedi: 'Bulutları görmekten habersiz kalma, bulut her mümine rabbini hatırlatır.' Şöyle dedi: 'Hakkın değeri O'nu bilenlerin getirdiği bilginin değeriyle ortaya çıkacağına göre, sen de peygamberlerin niteliğinden söz ettikleri Hakka tevekkül et ve yönel; O'nun hakkında kendi fikrinle düşünmekten sakın. Böyle bir davranış ayakları kaydırır. Tevile sapmaksızın vahiylerin zahirine uy. Peygamberler kendi arzularına göre konuşmazlar. Peygamberin söylediği *Şehidu'l-kuva*'nın öğrettiği vahiyden ibarettir.' Şöyle dedi: 'Yaratıklar Allah'ın yoksullarıdır. Evin sahibi için yoksulların en itibarlısı ev hanımıdır. Bu misalde evin hanımı, peygamberler ile mertebelerine göre peygamberlere varis olanlardır. Evin hanımı karşısında varisler, odalık ve cariyelere benzer. Bununla beraber onlar, ipekli

elbiselerle birlikte, sofraya ve sırlara ortak olurlar. Aslı imayla anlatmak gerçeğe daha yakındır.

Bunlardan birisi de üç yüz altmış yedinci bölümden 'Şüphe ile kesin delil arasındaki fark' bahsidir: Şöyle dedi: 'Hile yapmaktan sakın, çünkü kuşku kesin delil suretinde tezahür eder. Onlar vehimlere bağlı idraklere delillerden daha yakın olan şeylerdir.' Şöyle dedi: 'Furkan' olarak okumanın dışında Kur'an'dan sakın! Allah onun vesilesiyle pek çok kişiyi saptırır, yani onları hayrete düşürür; pek çok kişiye de hidayet eder, yani anlama rızkı verir. Bu rızık Kur'an'ın sahip olduğu beyanın bilgisidir. Kur'an vesilesiyle sapanlar fasıklar, yani Kur'an'ın sınır ve kurallarının dışına çıkanlardır.' Şöyle dedi: 'Sen sensin, O da O! Âşığın söylediği şu sözü söylemekten sakın!'

Ben arzu edenim
Arzu edilen de ben

Acaba (çokluğun bütünüyle ortadan kalkıp) hakikatin tek olması takdir edilebilir mi? Allah'a yemin olsun ki, buna güç yetirilmez, çünkü (böyle bir şey bilgisizlik olacağı için) cehalet bir istitaat konusu değildir. Hal böyleyken Allah zikrini getirmiş, arzu duyanı zikretmiştir. Sen de ayrım yap, furkan'a inan ki, burhan ehli, hatta keşif ve müşahede ehli olabilesin! Bir perde olduğunu ve onun açılacağını öğrendin, ona iman da ettin. Artık 'Ben O'yum, O bendir' demekle kendini kandırıp hataya düşme!

Bunlardan birisi de üç yüz altmış sekizinci bölümden 'Nurlar müteakip bir şekilde hür insanların kalplerine gelir' bahsidir: Ortaya çıkan ilk nur yıldızdır, sonra kaybolur. Onu ay takip eder, onun izi yoktur. Güneş ortaya çıktığında, nefiste bulunanı siler. Böylece bu nurlar Hz. İbrahim'in hakkında delilin ta kendisi olmuştu.

Kim sırrında Hakka bakarsa
Başkasına karşı nasıl izzeti kalır?
Verdiği nimete karşı Allah'a şükretsin
Hayrın rabbi olan Allah'ın ihsanlarına karşı
Hak varlığından çağırınca onu
Ansızın yöneldi Hakka doğru
Gecikme ve arif olarak dur!
O'nun tavrında belli olan değerini bil

İbrahim'in ilahı vermiştir
İbrahim'in suretlerde aradığım

Kuşlardaki talebine ulaştı İbrahim
Kuş hakkında gelen haberlerde geçen talebe

Ruhta bulunan O'nun nurudur
Cisimde bulunan nur da O'nun nurundan

Allah sana o nuru tahsis ederse sığın:
Kûr üzerinde hüküm sahibi olan hür'dan

Takdir edilen iş nedeniyle bir zarar yok derse biri:
İş kendinde başkalaşırken

Evin feleği kutbun üzerinde dönerken
Bütün âlemi döndürür durur

Allah için adil kim hüküm veren kim
Herkes O'nun zulmünden emin

O'nun ihsanı geniş, engelleyen yok
Hem yüce hûr'unda hem kûr'da

Bunlardan birisi de üç yüz altmış dokuzuncu bölümden 'Bekanın saadet ve bedbahtlık yurdunda verdiği şey' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Övgü ve hamdleri okurken onlardan okuduğunun aynı olmayan birisi okuyucu değildir. Aynı şekilde kınama (ayetlerini) okuyup da (kendini) okuduğu şeyin aynı saymazsa, gerçekte okuyucu değildir. Kur'an-ı Kerim açıklamak üzere inmiştir.' Şöyle dedi: 'Hakkın hitabını dinlerken O'nun kulağıyla değil, kendi kulağınla dinlemelisin. Allah kendi kendine emir ve yasaklar vermez.' Şöyle dedi: 'Miras cennetini yitirmiş olmak nedeniyle üzülmemelisin, çünkü orada eksiklik yoktur. Yapman gereken, kaçırdığın amel cennetleri hakkında üzülmektir (cennetü'l-a'mal).' Şöyle dedi: 'Sadece ihtisas cennetine itimat etmelisin. Orası dünya hayatında salih amellere muvaffak kılınmaya benzer; onlara -kendi kudretinle değil- inayetle ulaşabilirsin.' Şöyle dedi: 'Yemek bir olunca kendi önünden ye! Farklılaştığında ise dilediğin yerden yiyebilirsin. Çünkü inançlar farklı farklı olsa bile, hepsinin gayesi birdir. Onlara gayenin birliği itibarıyla bakarsan, senin nezdinde olan üzere sabit kal! O da 'kendi önünden yemektir'. Onlara kendileri itibarıyla bakarsan dilediğin şekilde yiyebilirsin ve bu durumda isabet edersin.'

Bunlardan birisi de üç yüz yetmişinci bölümden 'Kalbin ve bedenin secdesi kesilir mi, yoksa ebediyete kadar devam eder mi?' bahsidir: Şöyle dedi: 'Sehl'in nakıslığını bir tek kalbin secdesi bahsinde gördük.

O kalbi 'secde eden (isim)' olarak gördüğünü bildirmedi, böyle söyleseydi kalbi bulunduğu hal üzere görmüş olurdu. O kalbini 'secde eder (fiil)' olarak görmüştür. Secde fiili ayakta durmak (kıyam) veya oturmanın ardından gerçekleşen bir fiildir. Yaratılmış ise kendi başına ayakta duramaz, çünkü ayakta durmak ve tutmak, Allah'a mahsus bir özelliktir.' Şöyle demiştir: 'Her ilahi ismin bir tecellisi olduğuna göre, kalbin de O'na secde etmesi ve bir secdeden başka bir secdeye intikal etmesi gerekir. Bu şekilde, arifin kalbi -sıradan insanların kalplerinden farklı olarak- 'kalp (değişen)' diye isimlendirilir; sıradan insanların kalpleri, kendilerine gelen dünyevi düşüncelerdeki başkalaşma ve farklılıklar nedeniyle aynı özelliğe sahip değildir. Sıradan insanların kalplerini başkalaştıran bu dünyevi işler, arife göre, ilahi isimlerden (ve onların tecellilerinden) ibarettir. İki mertebe arasında ne kadar fark olduğunu görmelisin; birisi ötekinin düştüğüyle yükselir. Bu düşüş apaçık bir başarısızlık ve hüsrandır.' Şöyle demiştir: 'Gerçekleşen her şey, kendinde bulunduğu durumla ilgili olarak bütün nefislerdeki sevgiden (aşk) meydana gelmiştir. Bu nedenle ayette '*Her grup yanlarında olanla sevinmiştir*'[42] denilir. Her grubun varacağı yer ortaya çıkmıştır. Herkes üzüleceği veya sevineceği bir nimete sahiptir.' Şöyle demiştir: 'İnsanlar umreden ilk kez söyledikleri 'evet (bela)' sözündeki durumlarına çıkmış olsalardı, hiç kuşkusuz ki, saadete erlerdi.'

Bunlardan birisi de üç yüz yetmiş birinci bölümden 'Hâdis ve kadim sözdeki taksim' bahsidir: Şöyle dedi: 'Yaratılmışın sözü yaratılmışken Allah'ın sözü hem hâdis ve hem kadimdir. Bu yönüyle Allah'ın sözü genel niteliklidir, çünkü O'nun sözü kapsayıcıyken sınırlılık bize ait bir özelliktir.' Şöyle dedi: 'Allah'ın kelamına hâdislik niteliği yaratılmış bir varlık onu okuyunca veya yazınca nispet edilirken yaratılmışın sözüne kadimlik ise duyan kişiye o sözü Allah söylediğinde izafe edilir. Bu sözün söylendiği kimselere misal olarak Hz. Musa ile dünya ve ahirette saadet ehli veya bedbaht kişilerden Allah'ın dilediği kullarını verebiliriz. Bedbaht olanlara gelirsek, Allah cehennemliklere cehennemde şöyle der: '*Orada üzülün, konuşmayın.*'[43] Şöyle dedi: 'Allah'ın kelamını O'ndan duyan istifade ederken O'nun kelamını yaratılmıştan duyan bazen inatçılık ederken bazen nasibine göre kabul edebilir.' Şöyle dedi: 'En şaşılacak iş Hakkı bâtıl üzerine yığmak ve atmaktır. Batıl yokluk olduğuna göre, hakkın (hakikatin) üzerine atılacağı bir şey yoktur. Böyleyken onun bâtılın üzerine atılmasındaki maksat ne ola? Bâtılın bir ha-

kikati yoktur ki! Onun varlığı olsaydı zaten Hak olurdu. Bu da kalp sahiplerinden kulakların duymuş olduğu en sırlı iştir.'

Bunlardan birisi de üç yüz yetmiş ikinci bölümden 'Cömertlik ve müsamaha hitabının verdiği rahatlık' bahsidir: Şöyle dedi: 'Amâ, Arş gibiyse, soru soranın hitabı bakidir. Soru soran, Hz. Peygambere 'Halkı (âlem) yaratmazdan önce rabbimiz neredeydi?' diye sormuş, o da 'üstünde ve altında havanın bulunmadığı Amâ'daydı' diye cevap vermiştir. Halk derken Allah'ın dışındaki her şey kastedilmişse, o zaman 'Amâ' ne demektir? Bu mesele son derece kapalı bir konudur.' Şöyle dedi: 'İstivayla Allah'ın her gece yakın semaya indiği sahihtir. Bununla beraber Allah bulundukları her yerde kullarıyla beraberdir. Kullarının bir kısmının böyle hususlarda kendi bilgisine göre konuşacağını bildiği için Allah ayette '*Her şeyi bilen*'[44] olduğunu söylemiştir. Böylece dinleyici Allah'ın bilgisinin onların (akılcıların) tevil ettiği üzere olmadığını anlar. Çünkü Allah'ın bizi bulunduğumuz her yerde ihata ettiğinden kuşkuya kapılmayız. Nasıl bizi bilemez ki? O bizi yaratmış olduğu gibi içinde olduğumuz mekânı da yaratan O'dur. Ayetin devamında '*Her şeyi görendir*'[45] deseydi de aynı anlama gelirdi. Şöyle dedi: 'Allah'ın isimlerinden her birinin tecellilerde sonsuz yönleri vardır. Dünyada ömürler sona erse bile ahirette sonları yoktur.'

Bunlardan birisi de üç yüz yetmiş üçüncü bölümden 'Hünsalığın sırrı erkeklerin dişilere katılmasıdır' bahsidir: Şöyle dedi: 'Hünsa yetişkin olunca evlenir, cinsel ilişkiye girer, doğurur (veya) baba olur. Bu durumda iki şehvet kazanır. Onu berzah (ara) mesabesine indiren ona kemal vermişken hünsalığın tam gerçekleşmediğini dikkate alan ise ona -kâmilin derecesine göre- eksiklik izafe eder. Böyle bir durumda onun hali, kendisi hakkında düşünenin durumuna bağlıdır. Geçerli olan ise hünsadaki özelliktir.' Şöyle demiştir: 'Erkekleşen kadınlar hünsalaşan erkekler mesabesindedir. Bu özellikte yaratılmışsalar, yaratıldıkları duruma göre değerlendirilirler. Kınanmalarının nedeni sadece (erkekleşmek veya kadınlaşmak hususunda) gösterdikleri gayrettir. Bundan sakınmalısın!' Şöyle demiştir: 'İmran'ın kızı Meryem, Firavun'un karısı Asiye kemale ermiş kadınlardır. Hiç kuşkusuz, erkekler için sabit olduğu kadar kadınlar için de kemal sabittir. Bununla beraber erkekler bir derece üstündür. Peki bu kemal nedir? Edilgenlik ise onu Hz. İsa'da görebilirsin. Bu itibarla Âdem'in kadınlar üzerinde bir derecesi olduğu söylendi. Aynı şekilde, Hz. Meryem'in de Hz. İsa üzerinde bir derece

üstünlüğü vardır, (cins olarak) erkeğin üzerinde değil! Öyleyse bu derece kalıcıdır. Onun sayesinde erkekler ikinci üçte biri elde etmiş, iki üçte ikinin sahibi olmuştur. Eşitlik gerçekleşmiş olsaydı, malda eşitlenirlerdi.' Şöyle dedi: 'Zekeriya Meryem'in ve Sare'nin şaşmış olduğu işten hayrete düşmüş, burada erkekler kadınlara katılmıştır. Bundan daha garibi de vardır. Ayette şöyle denilir: '*O ikisi kendisine karşı gelirlerse; onun mevla'sı Allah, Cebrail ve müminler ve meleklerdir.*'[46] Burada zikredilen destek iki kadına karşılık söylenmiştir.

Bunlardan birisi de üç yüz yetmiş dördüncü bölümden 'Uykunun kendisine öğüt olduğu kimseler' bahsidir: Şöyle dedi: Ölümden sonraki halini öğrenmek isteyen uykudaki haline bakıp uyurken ve uykudan sonra nasıl olduğunu düşünmelidir. Bu itibarla mertebe aynıdır ve Allah bize onu misal olarak vermiş, uykudan uyanmayı da akıl sahibi bir grup için ölümden sonra dirilişin misali kılmıştır.' Şöyle dedi: 'Dünya ve ahiret iki kız kardeştir: Allah iki kız kardeşi aynı nikâhta toplamayı yasaklamıştır. Bununla beraber iki kadın bir nikâhta toplanabilir. Hâlbuki dünya ve ahiret birbirinin kumaları değildir. Fakat iki kız kardeşten birisine iyilik yapmak ötekine zarar vermek demek olduğu için onların 'kuma' oldukları söylenmiştir. Bunu fark etmelisin!' Şöyle dedi: 'Senin gemin bineğindir, onu mücahedeyle parçalamalısın. Oğlun ise arzularındır. Onu 'arzuya uymamak' kılıcıyla öldürmelisin. Duvarın aklın, hatta insanlar nezdinde cari olan adetlerdir. Onu 'ayağa kaldırmalı' ve aklî ve şerî ilahi marifetler hazinesini onun vasıtasıyla örtmelisin (adetler libasıyla gizlenmelisin). Bu sayede kitap maksadına ulaşır. Akıl ve şeriat sende olgunluk ve gücüne ulaştığında, o ikisi adına da menfaat meydana gelir. Burada 'şeriat' derken imanı kastediyorum; çünkü akıl ve iman nur üstüne nurdur.

Bunlardan birisi de üç yüz yetmiş beşinci bölümden 'Her mezhepten yolculuk ehli için hâsıl olan işler' bahsidir: Varlıklardan uzaklaşıp Allah'a yönelmek, O'nu bilememek demektir. İnsan her şeyde Hakkın yüzünü görseydi '*Her birinin bir yüzü vardır, ona yönelir*'[47] ve '*Her nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır*'[48], '*Her birisi için bir şeriat ve bir yöntem yarattık*'[49] ayetlerinin anlamını idrak ederdi. Burada yöntem anlamındaki 'minhac' kelimesi iki yorumda alınabilir.' Şöyle demiştir: 'Karanlık, gayb bilgisine, nur da şahadet bilgisine delildir. Gece elbisedir ve sen gecesin. Gündüz hareketle ilgilidir. Hakkın karşısında gündüz O'nun şe'nleridir. Hareket hayattır ve o Hak'tan meydana gelir.

Susmak ise ölümdür, o da yaratılmışla ilgilidir. Bununla beraber sakin ve sabit olmak tarzındaki iki durumuyla 'sakin olan her şey Allah'a ait' olduğu kadar 'bir şeyden' ve 'bir şeye doğru' olmak üzere hareket eden her şey sana aittir. Gecenin bir yorumu olmadığı gibi gündüzün de bir yorumu yoktur. Yaratma Hakka ait iken (yarattığı işlerden) yararlanma sana aittir. Uyku bedenin rahatlığı demek iken aynı zamanda müşahedeyle gerçekleşen gaybî keşifler demektir.' Şöyle dedi: 'Nimetlerin müteakip bir şekilde kesintisizce gelmesi Hakkın kullarına dönük ihsan ve lütuflarıdır. Bu hususta Allah'tan çekinen saadete ererken çekinmeyen bedbahttır.' Şöyle dedi: 'Hakkın ihsanlarında sınırlama yoktur. 'Bize verilmedi' deme, çünkü Hak 'almadın' der. Delil tekliften ortaya çıkar; sana 'yapma' denildi, sen yaptın; 'yap' denildi, sen ise yapmadın. İşin gerçeği budur.'

Bunlardan birisi de üç yüz yetmiş altıncı bölümden 'Üst ve alt yönlerden gelen vahiy arasındaki farklar' bahsidir: Mükellef peygamberin ona rabbinden aktararak söylediği -yoksa kendi sünneti olarak değil- sözü yerine getirdiğinde, bunun neticesinde öğrendiği bilgi, kazanılmış-müktesep bilgidir. Bu esnada Hakkın ona hediyesi olan marifet o amelin terazisine girmez. Terazinin dışında kalıp amel terazisinin kabul etmediği bu kısım *vehb-i ilahi*, yani ilahi vergi ilmidir. Bu itibarla kesbi bilgi Allah'ın yardımı demek iken vehbi bilgi O'nun ihsanı demektir. '*Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde...*'[50] Fetih gelince insanın yükümlü olduğu görevleri yerine getirdiği anlaşılır. Duyusal ve akli güçleri boyun eğdiğinde ve -Rabbin yolu değil- Allah'ın yolu demek olan yolda yürüdüğünde verdiği ihsanları nedeniyle Allah'a şükretmen gerekir. Şöyle dedi: 'Allah'ın kendisini lanetlemesi nedeniyle İblis'in itaati insanlara gizli kalmıştır. Nitekim Hz. Âdem'in halifeliği hakkında da Allah'ın onları övmesi ve kendilerinden razı olması itibarıyla meleğin rabbine muvafakati insanlara gizli kalmıştır.'

Bunlardan birisi de üç yüz yetmiş yedinci bölümden 'Parçalanmadaki men' ve engellenme' bahsidir: Şöyle dedi: 'Allah zikrini beşerden olan koruyucular ile saygın, temiz ve değerli yazıcıların ellerindeki kıymetli sayfalarla muhafaza etmiştir. Allah onun kalbindeyken kelamı gönlündedir.' Şöyle demiştir: 'Allah'ın hazineleri O'na yakın kimselerin gönülleri, hazinelerin kapıları da onların dilleridir. Onlar konuştuklarında, idrak gözleri kapalı olmayan dinleyenlere fayda verirler.' Şöyle demiştir: 'Arif Maruf'a izafe edildiğinde, susturucu delil kesin olarak

sabit olur, çünkü susturucu delil Allah'a aittir. Böyle bir arif sözünde ve amelinde hatadan korunur.' Şöyle dedi: 'En büyük ihsan Allah'ın kulları hakkında senin kalbine yerleştirdiği merhamettir. Onlar sana yönelir, sen onlara yumuşak ve tatlı sözler söylersin.'

Her hale kendi kisvesini giydir
Ya nimet ya da hüzün

Şöyle dedi: 'Susturucu delil (hüccet) Allah'a aittir, çünkü bilgi maluma mutabıktır. Bunu anlamalısın!'

Bunlardan birisi de üç yüz yetmiş sekizinci bölümden 'Hz. İbrahim adına sahih olan yüce makamın bilinmesi' bahsidir: Şöyle dedi: 'Kadimdeki yaratılmış, yaratılmıştaki kadim değildir. *'Allah İbrahim'i dost edindi'*[51] Bir rivayette Hz. Peygamber 'Dost edinseydim Ebu Bekir'i dost edinirdim, fakat arkadaşınız Allah'ın dostudur' demiştir. Bu ifadenin altındaki ince manaya dikkat buyurunuz! Şair şöyle der:

Bana ruh gibi sirayet ettin
Bu nedenle Halil 'Halil' diye isimlendirildi.'

Şöyle demiştir: 'Sadece O'nun isimleri var! Onlar Allah'tan başka olmadıkları kadar O'nun delilleri, daha doğrusu bizzat kendisidir. Allah'ın ahlakıyla ahlaklanan kişi ilahi isimleri kendisine yerleştirmiş demektir. Öyle biri Allah'ın dostudur.' Şöyle demiştir: 'Allah arkadaş ve eşlik eden (es-Sahib), sen ise (O'na) dostsun.' Şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber ümmetinin duasıyla dostluk ve vesile makamına ulaşmıştır. Bu nedenle Allah onlara Hz. İbrahim'e olduğu gibi peygambere salât ve selam getirmelerini emretmiş, Allah'tan kendisini vesile makamına ulaştırmasını dilemelerini buyurmuş, bunun ecrini ve karşılığını ise onlara şefaat kılmıştır.' Şöyle dedi: 'Her dost, arkadaş, her arkadaş dost değildir.' Şöyle dedi: 'Kişi dostunun dinindedir. Herkes kiminle dost olduğuna yani onun adet ve ahlakına iyi baksın. Sen Hakkın dostusun. Demek ki Hak senin bulduğun hal üzeredir. Bu nedenle Allah kendisini sevinmek, neşelenmek, şaşırmak, gülmek vb. gibi kendisinden aktarılan sana ait özelliklerle nitelemiştir.'

Bunlardan birisi de üç yüz yetmiş dokuzuncu bölümden 'Ölümden sonra konuşmak ses ve harfle mi gerçekleşir' bahsidir: Ölümden sonraki konuşma, nefsin kendisinde göründüğü surette gerçekleşir. O suret harf ve sesin olmasını gerektirirse, konuşma öyle olacaktır; sadece sesin olmasını gerektirirse öyle olacaktır. İşaret veya bakış veya benzeri bir şe-

yin olması gerekirse, konuşma öyle gerçekleşir. Zat sözün kendisi olmayı gerektirirse, söz öyle meydana gelir. Bütün bunların sebebi içinde bulunulan o mertebedir. Kendini bir insan suretinde görürsen, konuşmada bütün mertebeleri elde edersin. O suret bütün suretlerin hükümlerini toplayan genel suret demektir.' Şöyle demiştir: '*Her şey O'nun hamdini tespih eder, fakat siz onların tespihlerini anlayamazsınız.*'[52] Yani aklınızın düşüncesiyle anlayamazsınız. Herkes konuşurken göz, konuşanları ve susanları görür. Mümin iman ederek bunu idrak ederken Allah'ın dilediği kullarına ihsan ettiği bir lütuf olan keşif sahibi işin nasıl olduğunu idrak eder.' Şöyle dedi: 'Varlıktaki her konuşma ve söz bir tespihtir; kendisine kötü bir isim verilse de böyledir. Bunu bilmekle - Allah'a hamdolsun- başkalarına karşı üstünlük elde ettik.'

Bunlardan birisi de üç yüz sekseninci bölümden 'Dünyaya mahsus rüyanın hükümleri' bahsidir: Şöyle dedi: 'Hz. Peygamber 'insanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar' buyurdu. Uyanmanın sebebi ölümle birlikte Allah'a kavuşmanın gerçekleşmesidir. Can çekişen kişi hakkında ayette '*Senden perdeni kaldırdık, bugün gözün keskindir*'[53] denilir. Ayette - gözün yerine- 'aklın' denilmemiştir. Dünyada bulunduğun her durum bir rüyadır; her kim dünya hayatındayken rüyayı tabir ederse, rüyada uyandığını gören birine benzer. Onun uykusu devam ederken uyku içerisinde uyanmış ve rüyasını tabir etmiştir.' Şöyle dedi: 'Bâtınında işlerin ve durumların başkalaşmasının hikmetine anlayan kimse, örfte uyanıklık denilen halinde de uyur olduğunu bilendir.' Şöyle demiştir: 'İş olabildiğince müşküldür: Biz dünyada uykuda yaratıldığımıza göre, uyanıklığın tadını ancak uyku esnasında bize ihsan edilen tatlardan öğrendik. Bu uyku ölüm halimize benzer. Bununla beraber uyku esnasında ruhun bedeni yönetmekle ilgili alakası sürerken ölümle birlikte bu alaka kesilir. Burada bir surette veya da suretler içinde hükmün farklılaşması kaçınılmazdır.'

Bunlardan birisi de üç yüz seksen birinci bölümden 'Rabbin yolu ve Allah'ın yolunda gafletten uyanmış insanların durumu nedir?' bahsidir: Şöyle dedi: 'Allah'ın yolu '*Benim rabbim doğru yoldadır*'[54] ayetinde belirtilir. '*O yol Rabbinin doğru yoludur.*'[55] Şöyle dedi: '*Onları yollarımıza ulaştıracağız*'[56], başka bir ayette '*Rabbinin yoluna çağır*'[57], '*Bu benim dosdoğru yolumdur*'[58], '*Göklerde ve yerdeki her şeyin kendisine ait olduğu Allah'ın yolu*'[59], '*De ki bu benim yolumdur, Allah'a davet ederim*'[60] denilir. Şöyle demiştir: 'Allah'a basiret üzere ancak Rabbinden açık delile sahip

olan davet edebilir. Onu takip eden bir şahit de bulunmalıdır. Ona uyanlar Allah'ın keşif verdiği nefislerdir.' Şöyle demiştir: 'Sadece farklılık ve ihtilaf vardır ve ancak böyle bir şey olabilir. Cem' (birlik) ehli diye bir şey olduğunu duyarsan, bil ki, onlar Hak karşısında cem' sahibi olanlardır; bununla beraber âlemde farklılık ve ihtilaf devam eder. Çünkü ilahi isimler birbirinden farklıyken âlem de ilahi isimlerin suretinde ortaya çıkmıştır. Hal böyleyken birlik nerede ve cem' nerede olabilir?' Şöyle demiştir: 'Hakikat birdir, dolayısıyla hüküm birdir.'

Bunlardan birisi de üç yüz seksen ikinci bölümden 'Kadimlikte pay ve kadem var mıdır?' bahsidir: Şöyle dedi: 'Allah katında hakkında inayetin takdir edildiği ve öne geçtiği kimse nezdinde âlem bulunduğu hal üzere sabittir. Değişme ve başkalaşmalarında âlem o kişi için değişmez, bir suretten başka surete geçmez. Bunu bilen pek azdır.' Şöyle dedi: 'Dünya ve ahiret ortak oldukları hususta belli bir süreye kadar müşterektir.' Şöyle dedi: 'Ahiretin kendisine mahsus özelliği dünyada ortaya çıkmaz. Ahiret meydana geldiğinde ise onda dünyanın hükmü bulunmaz. Rahmet genelleşip belirlenmiş ecel bitince ve nimet herkesi kapladığında, dünyadan ayrılış gerçekleşir. Bu hal rahatlığı -çünkü Allah uykuyu dinlenme ve rahatlık olarak yaratmıştır- gerektiren 'sahih ölüm' ile kendisinden sonra uyanıklığın bulunmadığı uyku halidir. Halis ahirette gördüğün her şey bir rüyadır. Orada arif insan Hakkın el-Hayy ve el-Kayyum isimleriyle nasıl isimlendirildiğini öğrenir. Sen ölü-uyuyansın! İçinde bulunduğun durumda beka sana mahsus olduğu kadar üzerinde bulunduğu duruma göre beka O'na mahsustur.' Şöyle demiştir: 'Âlemin varacağı yeri, onun hakkındaki tasarruf ve hükümleri dünya hayatındayken bilen kişi marifete ermiş kişidir. Öyle biri arif, âlim ve hakim diye isimlendirilir; sen de o kişi olmak için gayret göster.'

Bunlardan birisi de üç yüz seksen üçüncü bölümden 'Tümevarımda sayımın mümkün olup olmadığı' bahsidir: Şöyle dedi: 'Kendinden uzak kalanı gördüğünde ona karşı tamahkâr olma, çünkü o senden daha şiddetle kaçar. Bunu anlamalısın!' Şöyle dedi: 'Allah'ın hakkımızdaki bilgisini bilmediğimiz için herhangi bir şeye güvenmek söz konusu değildir; belki hakkımızdaki bilgisi musibet olabilir.' Şöyle dedi: 'Sadece iman vardır, ondan yüz çevirme. İman ettiğin bir şey hakkında tevile gitmekten sakın! Keşifle gösterilmediği sürece tevil ile hiçbir şey elde edemezsin.' Şöyle dedi: 'Bütün işlerinin esası iman ve takvaya dayalı olsun. Böyle olunca gerçekler ortaya çıkar. Sen de Allah seni kendisine çağı-

rıncaya kadar ortaya çıkan hale göre amel et ve ona göre yürü.' Şöyle dedi: 'Gemlerini el-Hâdi'nin eline bırak, O'ndan uzaklaşma, yoksa düşman sana musallat olur, ebedi olarak bedbaht eyler.' Şöyle dedi: 'Kimin yeri yurdu dünyada şefkat ise onun adına korkulur; bunun tersi de doğrudur.'

Bunlardan birisi de üç yüz seksen dördüncü bölümden 'Şirk ve tevhid ehli arasında sınırlama' bahsidir: Şöyle dedi: 'Allah'ın nimetlerinden birisi de fıtratı tevhidde değil, varlıkta yaratmış olmasıdır (fıtrat bilgisi Allah'ın var olduğunu bilmektir, O'nun bir olduğunu bilmek değildir). Bu nedenle herkes rahmete ulaşacaktır, çünkü iş devrîdir; dairenin sonu başma dönmüş, ona kavuşmuş, dairenin sonu baştakinin hükmünü kazanmıştır. O da ancak varlıktır.' Şöyle demiştir: 'Rahmet gazabı geçmiştir, çünkü rahmet sayesinde başlangıç gerçekleşmiştir. Gazap geçici ve geçici olan ise yok olucudur.' Şöyle demiştir: 'Tevhid mertebede gerçekleşirken mertebe ise çokluktur. Demek ki tevhid (birlik) çokluğun birliğidir. İş bu şekilde olmasaydı, isimlerin anlamları farklılaşmazdı. el-Kahhar ismi nerede, el-Gaffar'ın medlûlü nerede? Ya da el-Muizz'in anlamı nerede, el-Müzill'in anlamı nerede? Bu dünyada âmâ olan ahirette de âmâdır. Gerçekte sadece keşif bilgisi vardır. Onun ehli değilsen, imandan daha azı yoktur.' Şöyle dedi: 'Duyulur olan duyulurdur, onu kendi yolunun dışına çıkarıp cahil kalma! Makul (akledilir) de aynı şekilde makuldür. Duyuluru (mahsûs) makule katan apaçık bir şekilde dalalete düşmüştür.'

Bunlardan birisi de üç yüz seksen beşinci bölümden 'Haldeki ile atıl arasındaki ayırıcı özelliğin bilinmesi' bahsidir: Şöyle dedi: 'Allah'ın cennet ile ateş arasında suru vardır. Onun iç yüzü rahmet, dışında ise azap vardır. Oranın üzerinde her biri simasından tanınan adamlar bulunur. O sur Araf'tır. Onlar içinde bulundukları yeri ve durumu bilirler.' Şöyle demiştir: 'Allah rahmetini surun içinde gizlemiş, azabını mekân, zaman ve halin gereğine göre dışına ve zahirine yerleştirmiştir. Cennet ehli rahmete daldırılmıştır. Keşfin olması kaçınılmazdır ve bu durumda surun iç yüzündeki rahmet ortaya çıkar ve genelleşir. Artık mutlu olmayan hiçbir bedbaht kalmadığı gibi acı duyan herkes haz alır. Bu itibarla insanların bir kısmının hazzı elemden kurtulmaktır. Onlar en bedbaht olan kişilerdir ve böyle bir insan öyle bir nimettedir ki kendisinden daha çok nimet gören birinin var olmadığını zanneder. Daha önce ise ondan daha çetin azap gören birinin olmadığını düşünmüştü.

Böyle düşünmesinin sebebi, her insanın veya her şeyin sadece kendisiyle meşgul olmasıdır.' Şöyle demiştir: 'Allah'ın kitabında nimetin bedbahtlara da ihsan edileceği ve rahmetin onları da kuşatacağı hakkında en umut verici ayet '*Onlar deve iğnenin ucundan geçinceye kadar cennete giremezler*'[61] ayetidir. Kastedilen tam olarak günahkârların cezasıdır.'

Bunlardan birisi de üç yüz seksen altıncı bölümden 'Üstün olan, daha üstün olan, eksik olan ve kâmil olan' bahsidir: Şöyle dedi: 'Keşif ve Hakkın öğretmesiyle hakikatleri öğrenen insan en kâmil kişidir. O mertebeden aşağıdaki kâmildir. Onların dışındakiler ya mümin veya akli düşünce sahibi olanlardır. Onların kemale girmesi söz konusu değildir. Böyleyken mükemmellikte (ekmeliyet) nasıl yerleri olabilir ki? Bunu bilmelisin!' Şöyle dedi: 'Delilin seni başkasına ulaştıracağını zannetme. Delilin seni ulaştırabileceği şey bizzat kendisidir ki o da delil demektir. Binaenaleyh delilinin keşif (delili) olması için tamahkâr olmalısın. Öyle bir keşif sana hem kendini, hem başkasını gösterir. O da Allah adamlarından Efrad'a mahsustur.' Şöyle demiştir: 'Allah'ın peygamberleri Allah'tır' ayetini okurken ikinci lafza-i celalde kendini tutarsan, olur; aksi halde buna niyetlen ve sonra 'Allah peygamberliği nereye yerleştireceğini bilir' diye oku!'

Bunlardan birisi de üç yüz seksen yedinci bölümden 'Sözleşmelere vefada varlık' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Kulun söze vefa göstermesi bir cefadır; iddia kokusu bulunduğu için, övülen bir iş olsa bile, yine de cefadır.' Şöyle demiştir: 'Sana vefa gösterilsin diye vefa göstermekten sakın. Sen kendi sözüne vefa göster; onu/O'nu kendi haline bırak, ne dilerse onu yapsın!' Şöyle dedi: 'Her kim Hak verdiği sözü yerine getirsin diye ahdine vefa gösterirse, bu vefa onun terazisinde hiçbir şeyi artırmaz. Bu durum '*Sizinle yaptığım ahdi yerine getirin*'[62] ayetinde belirtilir. Kastedilen cennete girmektir. Hadiste kişinin Allah katında cennete girmekle ilgili sözü olup başka bir şey söylemediği belirtilmiştir. '*Allah'la yaptığı söze uyan kişi...*'[63] Böyle bir insan karşılık talep etmediği gibi ahdinin yerine getirilmesini de zikretmez. Allah sadece '*Ona büyük ecir vereceğiz*'[64] der. Allah'ın yücelttiği bir şeyden daha üstünü olamaz. Her halükarda bir ekleme olmaksızın, kendi sözünü yerine getirmek üzere çalışmalısın.' Şöyle dedi: 'Vefakârlık hakları tam yerine getirmeyi içerdiği kadar ilaveyi de içerir. Bu itibarla vefa kulun tarafından nafile ibadetler iken haklar farzlardır. Allah'ın kuluna vefa göstermesi de bu şekilde hem zorunluluk ve hem hak ediş mesabesindedir. Buradaki faz-

lalık da kulun fazlalığı gibidir. Bu durum Kur'an'da zikredilmiş fazlalıktan ibarettir.'

Bunlardan birisi de üç yüz seksen sekizinci bölümden 'Her şey Bir'e dayanır, O ise ilave bir şey değildir' bahsidir: Ayette '*Bütün iş O'na döner*'[65] denilir. Sadece O'nun kendisi varken saadete ermiş mudu kimdir, bedbaht kimdir?' Şöyle demiştir: 'Hak kendisini razı olmak ve gazap etmek özelliğiyle nitelemiştir. Bu itibarla sadece rahatlık ve yorgunluk vardır. Bir kısmı gazap nedeniyle bedbahttır; gazap ise yok olucudur. Bir kısmı rıza nedeniyle mutludur, rıza ise süreklidir.' Şöyle demiştir: 'Kim işleri anlarsa, güçlükler kolaylaşır. Bir şey kendisine başkasının merhametinden daha çok merhamet gösterir.' Şöyle dedi: 'İntikam alana bakınız! Bir kimse düşmanına acı vermek üzere intikam almaz; sadece intikam aldığı kişi vesilesiyle nefsini rahatlatmak için intikam alır. Aynı şey izzet sahibi için geçerlidir. Bunu anlamalısın! Bakınız! İntikam alan intikam hakkındaki öfkesi sakinleşirse bağışlar; intikamını alırken işi öldürmeye kadar götürürse pişman olur. Bunun istisnası öldürmenin Allah'ın cezası olduğu durumdur. Öyle bir ceza ölen için temizlemeye vesile olur.'

Bunlardan birisi de üç yüz seksen dokuzuncu bölümden 'Mübremlik ve bozmak parçada ve parçadandır' bahsidir: Şöyle dedi: 'Sen O'ndan olmasaydın O'nu ifade edemezdin. Allah Hz. İsa hakkında şöyle demiştir: '*Kendisinden bir ruhtur.*'[66] Varlıktaki her şey O'ndandır. Allah şöyle buyurur: '*Göklerde ve yerde olan her şeyi size amade kıldık.*'[67] Şöyle demiştir: 'Seni kendi menziline indiren kişi, hiç kuşkusuz, mertebesinde sana tasarruf hakkı tanımış, kendi sıfatıyla seni izhar etmiştir. Sen de ilk adımda bayılma haline maruz kalan Ebu Yezid gibi olma! Dünyada bulunduğun süre halifeliğe ehliyetli bir mahal olmalısın. Ahirete göçtüğünde ise serbest kalırsın.' Şöyle dedi: 'Hayatını terke çalışmalısın; onu terk ettiğinde, ona mı yoksa benzerine mi döneceğini bilemezsin. Hâlbuki sen onunla ülfet etmiştin. Bildiğin kimseyle arkadaşlık ve sohbet yabancıyla sohbetten daha uygun bir iştir.' Şöyle demiştir: 'İsmet ve bağlanmak iki türdür; birincisi Allah'a bağlanmak, ikincisi ipine bağlanmak. İpe bağlananlardan olursan, sebepleri benimseyenlerden olursun. Allah'a bağlanırsan Allah ehli olursun. Allah'ın ehli ve O'nun seçkinleri olan bazı kulları vardır.' Şöyle demiştir: 'Allah ehlinin özelliği Hakkın suretiyle O'nun yaratıklarından ayrışmamış olmalarıdır. Bu özelliğe sahip olmayan biri ehil değildir. Onlar Arş'ın sahip-

leriyken Allah'ın seçkinleri O'na yakın olanlardır. Böyle bir tecelli kendilerine gerçekleşmemişse, ehil olanlar seçkinlerden daha yakındır.'

Bunlardan birisi de üç yüz doksanıncı bölümden 'Ölümlerin bitkiyle hayat bulması' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Hayvan bitkiyle beslenir, onun canlılığı bitkinin canlılığı demektir. Bunun için besinden yoksun kaldığında sıkıntıya düşer.' Şöyle demiştir: '*Allah sizi topraktan bitki olarak bitirir.*'[68] İnsan ancak kendine uygun ve benzer bir şeyle beslenir.' Şöyle demiştir: 'Sabit olan yürüyen gibi büyür ve gelişir.' Şöyle demiştir: 'Ölüm asıldır ve bu nedenle fena Allah'ın yoluna katılanların hallerinden biri olmuştur. Fena sayesinde onlar 'zevk' ederek ölümü tanırlar. Onlar kendilerinden fani olurken Allah ile beka halinde bulunurlar.' Şöyle demiştir: '*Her şeyi sudan canlı yaptık.*'[69] Taştan çıkmış su, asayla taşa vurulduktan sonra çıkmıştır; asa ise bitkidir. Böylece ölüler suyla hayat bulmuştur. Böyleyken hayvanın derecesi nerede, bitkilerin derecesi neredeydi?

Ağaç üzerine yayılan taşa bakın
Taşlardan çıkan suya bakın
Hayat suya bağlı, yok olmasından korkma
Perdeler ardından vurana bak!

Şöyle demiştir: 'Eceller sınırlı, günler sayılıdır.' Şöyle demiştir: 'Nefisler ezilmiş ve nefesler sayılıdır.' Şöyle demiştir: 'Allah'ın yüzü/vechi sensin! Bulunduğun her yerde kıble sayılırsın. Sen kendine dönmelisin. Halife kendisini halife atayanın suretiyle zuhur eder. Sen yeryüzünde halife iken Allah ailede halifedir ('Allah'ım! Sen ailede halife, seferde yoldaşsın' hadisine telmih).'

Bunlardan birisi de üç yüz doksan birinci bölümden 'Faydalı bölümleri birleştiren genel mertebe' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Kim Hakkı zikrederse, Hak da onu zikreder. Kim O'na şükrederse, O'na hamd etmiş olur. Kim Allah'ı överse, Allah ona merhamet eder. Kim işini O'na teslim ederse, O'nu yüceltmiş olur. Kim O'na dayanırsa Allah onu kabul eder. Kim O'na dua ederse, Allah duasına icabet eder. Allah seninle olduğu gibi sen de O'nunla ol!' Şöyle demiştir: 'Sen müminsin. Demek ki O'nun aynasısın. O'nun sureti senin vesilenle zuhur ettiği için sen cami' varlıksın.' Şöyle demiştir: 'Rabbinle konuştuğunda O'nun kelamıyla kendisiyle konuş; kendinden söz uydurmaktan sakın. Allah senin o sözünü duymayacağı kadar sen de O'nun sana icabetini duymazsın.

Kendini muhafaza eyle, burası ayakların kaydığı bir yerdir.' Şöyle demiştir: 'Okuyucu ol, öne geçen olma! Senin önünde bulunan Hak'tır. Hak yarışı kazanan iken sen ikinci olansın. Hz. Peygamber imamlık (başkanlık) hakkında şöyle der: 'Sen istemeden sana verilirse, sana yardım edilir; sen talep edersen kendi haline bırakılırsın.' Komutanlığı talep etme; öyle bir talep kıyamette pişmanlık ve üzüntü getirir.'

Bunlardan birisi de üç yüz doksan ikinci bölümden 'İnen ile yükselenin bir araya gelmesi ve karşılaşmada aralarında gerçekleşen hadisenin bilinmesi' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Münazeleler (iniş-çıkış) gereklidir, çünkü sana emredilen Hakka yönelmektir. Hakka yönelenler O'nun kendilerine inmesiyle nimet kazanır. Böyleyken hangi mertebe veya menzilde karşılaşmanın gerçekleşeceğine bakıp o mertebeye göre hareket etmelisin.' Şöyle demiştir: 'Hak sana ancak kendisine yükseldiğin yolda iner. Böyle olmazsa sen O'nunla karşılaşmazsın.' Şöyle demiştir: 'Hakka hangi sıfatla yükselirsen, aynı sıfatı O'nun kendisine göre sana tenezzül ettiği sıfat olarak görürsün. Demek ki sadece karşılıklı bir ilgi ve münasebet söz konusudur. Hakikat böyle olmasaydı karşılaşma gerçekleşmezdi.' Şöyle demiştir: 'Allah'ın karşısındaki muamelen imkâna göre olmasın; sen O'na münasip olana göre O'na karşı muamele etmelisin. Allah sana ancak o özellikle iner. Buna mukabil *'Dilediğini yapandır'*[70] ayetini söylersen, şöyle cevap veririz: Allah ancak münasip ve uygun olanı irade eder. Sen de ayetin sahibisin.'

Bunlardan birisi de üç yüz doksan üçüncü bölümden 'Örtülerin ardından ortaya çıkan inci' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Kim tekvini, yani bir şey var etmek isterse, besmele çekmeli, onu yazarsa Elif harfiyle yazmalıdır.' Şöyle demiştir: 'Allah karşısındaki edep ortak olduğun işte ortak olmamandır (ortak olarak görünmemendir).' Şöyle demiştir: 'O sadece sendir veya O sen değildir ve O'dur. Demek ki ortaklık söz konusu değildir.' Şöyle demiştir: 'Sen O'nun mukabilisin, çünkü sen kul O efendidir.' Şöyle demiştir: '(Sana dönük nimeti nedeniyle) Allah'a - O'na göre değil- kendine göre karşılık vermelisin. O'na kendine göre karşılık vermen, O'na göre karşılık vermen demektir. Bu durumda O seni müstağni kılar. 'Kimden müstağni kalır?' demiyorum. Bu nedenle hiç kimse saadete ulaştıktan sonra bedbaht olmaz.' Şöyle demiştir: 'Her durumda Allah'a hamd ederim. O hamd mutluluk ve sıkıntı hallerini içerir ki, o ikisinden başka bir hal de yoktur.' Şöyle demiştir: 'İki isimden bileşik isme riayet etmelisin. Büyük bir hakkı olan bu isim *er-*

Rahmanu'r-Rahim ismidir. Bundan başka bileşik isim yoktur. Bu yönüyle bu isim Bal-bek, Rame-Hürmüz gibi isimlere benzer. Allah'ı bu adıyla zikreden kişi hiçbir zaman bedbaht olmaz.'

Bunlardan birisi de üç yüz doksan dördüncü bölümden 'Kendisiyle insanlardan başın kalkmadığı kimse' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah kendilerini yarattığında hiçbir kimseyi hakir ve hor kılmamıştır. Binaenaleyh sen de her varlığa Hakkın onu yaratırken kendisine baktığı gözle bakmalısın. Allah her varlığı kendi hamdini ve övgüsünü tespih etsin diye yarattı.' Şöyle demiştir: 'Kul içinde inandığı şeyi yaratır ve var eder, sonra onu yüceltir, değersiz görmez. Bu itibarla Allah'ın yarattıklarını yüceltmek daha uygun ve yerinde bir iştir. Bu durum düşünenler için garip bir sırdır. Bunun altında -öğrenirsen şayet- Allah hakkında marifet ve bilgiler yer alır.' Şöyle demiştir: 'İşini Allah'a havale eden Hakkın inşa ettiği bir şeyi O'na havale etmiştir. Kendi işini Hakkın inşa ettiğinden yüce görenin bu davranışı ise tefvîz ve tevekkül sayılmaz.' Şöyle demiştir: 'Allah'ın (veya Allah'a) ikinci şahıs zamiriyle hitabı bir sınırlama olduğu kadar üçüncü şahıs zamiriyle ifadesi de sınırlamadır; her ikisi de kaçınılmazdır.'

Bunlardan birisi de üç yüz doksan beşinci bölümden 'Aşırıya giden yakınlık' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Bir şey isteyeceksen Allah'a giden yolun açıklanmasını istemelisin. Daha doğru bir ifadeyle saadete giden yolu sana açıklamasını istemelisin. Çünkü her yol Allah'a gider, yolda yürüyenin bedbaht veya mutlu olması durumu değiştirmez.' Şöyle demiştir: 'Hakkı tenzih eden en cahil kişi, o tenzihi herkesin şeriatı haline getiren kişidir. Böyle bir tavır nazarî düşüncenin hatası ve saygısızlığıdır. Acaba şöyle bir yol var mıdır ki Hak o yolun aynısı, başlangıcı ve sonu olmasın!' Şöyle demiştir: 'İman nuru olmasaydı müşahedenin neyi verdiğini bilemezdik. Demek ki müminden daha güçlü hiç kimse yoktur.' Şöyle demiştir: 'Varış ancak hayrete olabilir. Allah'ı bilen kişi O'nun hakkında hayretten başka bir şey bilmez. Allah'ın yüce Kur'an'ı - ki Fatiha'yı kastediyorum- hayret ehliyle bitirmiş olmasında ne güzel işaret vardır. Bu ayet '*Dalalete düşmeyenlerin yolu*'[71] ayetidir. Ayette geçen dalalet hayret demektir. Allah bu ayetten sonra 'âmin' demeyi emretmiştir. Yani senden istediğimiz hususları kabul et! '*Gazap etmedikleri-nin ve dalalete düşmeyenlerin yolu*'[72] nimet verdiğinin nitelikleridir. O nitelik bir tenzih niteliğidir. İşin sonunun hayret olduğunu bilen kişi, hayrete düşmez. Öyle bir insan bu hususta Rabbinden nur üzeredir.

İhsan verenin ihsanından dönmesi
Kesin bir delil, onun değersizliğine
Öyle biri bir köpek; Allah öyle teşbih etmiş onu
Allah rahmetiyle kuşatırsa birini
O rahmette yumuşaklık var
O'nun keremi ve refeti de var
Öyle biri ihsana ve hayra mazhar bir kuldur
Onun avucu Hakkın nimetiyle dolar
Allah onu üzerinde yaratıldığı hırstan korumuş
Yaratılırken bu özellikte yaratılmıştı
Nas ile beyan edildiği gibi felaha eren odur
Vahiyde bunun hikmeti de gelmiştir

Bunlardan birisi de üç yüz doksan altıncı bölümden 'Engellenmiş biri yükseldikten sonra aşağıya düşebilir' bahsidir. Şöyle demiştir: '*Izzet 'Allah'a, peygamberine ve müminlere aittir.*'[73] Demek ki ancak mümin tevazu sahibidir. Mümin iman nedeniyle üstünlük kazanmış kişidir. Onun tevazu sahibi olması Hakkın yakın semaya tenezzül buyurmasına benzer.' Şöyle demiştir: 'Arif tevazuyu bilemez, çünkü o bir kuldur.' Şöyle demiştir: 'Aklınla meleklerin Âdem'e secdesini düşünmelisin! Onlar yüzlerini alt yöne doğru çevirdiklerinde, onu kendi mertebesinde görebilsinler diye Âdem oradaydı.' Şöyle demiştir: 'İnsanın halifeliği yeryüzündedir. Orası insanın yurdu ve aslıdır, oradan yaratılmıştır. Yeryüzü zelil ve hordur.' Şöyle demiştir: 'Allah bütün âlemi kendini bilmeye davet etmiştir. Onlar kaimdir (ayaktadırlar), çünkü Allah onları yarattığında önünde ayağa kaldırmış, sonra secde ettirmiş, secde halinde O'nu tanımışlar, bir daha da başlarını kaldırmamış, secdeden başlarını yükseltmemişlerdir. Bu secde içerisinde Sehl b. Abdullah sadece kalbin secdesini görmüştür.' Şöyle demiştir: 'Peygamber tevazunun tadını ancak İsra gecesinin sabahında tanımıştır. Yayın iki ucu kadar olan bir yakınlıktan onu tekzip edenlerin yanına inmiş, onlar kendisine suçlama yöneltmişler, peygamber de onları affetmiştir.'

Bunlardan birisi de üç yüz doksan yedinci bölümden 'İşi gizli olanın kadri bilinmez' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah'ın kendileriyle zatını niteleyip (teklif) kitabında ve peygamberinin dilinde zikrettiği özelliklerle ilgili olarak insanlar O'nun kadrini takdir edememişlerdir.' Şöyle demiştir: 'Ne perde var, ne örtü! Allah'ı gizleyen sadece O'nun zuhurudur.' Şöyle demiştir: 'Nefisler kendilerine gözükenle yetinselerdi, hiç

kuşkusuz, gerçeği olduğu hal üzere öğreneceklerdi. Fakat onlar kendilerine gizli kalan bir şeyi aramış, bu talepleri ise perdenin ta kendisi olmuştur. Başka bir ifadeyle nefisler kendilerine gizli kaldığını tahayyül ettikleri bir şeyle ilgilenmekle onlara gözükenin ve zuhur edenin hakkını takdir edememişlerdir.' Şöyle demiştir: 'Hiçbir şey bâtın değil! Sadece bilginin olmayışı bir şeyi bâtın kılmıştır. Hak'ta kendisinden bâtın kalan bir şey yoktur. Allah bize ez-Zahir, el-Bâtın, el-Evvel ve el-Ahir olduğunu bildirmiştir. Yani senin 'bâtındadır' diye aradığın şey zahir olan ve gözükendir; yorulmana gerek yok!'

Bunlardan birisi de üç yüz doksan sekizinci bölümden 'Genel vahiylerdeki (tevki') menfaatler' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah'ın (isteklere) icabet ederek vahiyler indirmesi kulların taleplerine göre gerçekleşirken maksatlar farklı farklıdır. Bunlar bir sebeple veya istekle inen ayetlere işaret eder.' Şöyle demiştir: 'Allah katından inmiş her sure ve ayet ya O'nun bildirmesi veya hüküm veya haber veya Allah'a delil olması itibariyle ilahi bir ikaz ve umuttur. Kendiliğinden gelip sebebe bağlı olmayan her ayet sınanma demektir. İstek ve soru üzerine nazil olanlar, inayetle sınanmaktır.' Şöyle demiştir: 'Bir sualden meydana gelen bildirme soru sorana delil getirme ve ortaya koyma amacı taşır.' Şöyle demiştir: 'Kendisinden kaçınılamayacak olan zorunlu şeriat Hakkın -herhangi bir sebebe bağh olmaksızın- kendiliğinden ortaya koyduğu şeriattır (hüküm). Onun aşağısındaki söz veya halle bir dilekten meydana gelen şeriat ve hükümlerdir.' Şöyle demiştir: 'Varlık bir divan iken Hakkın eli o divandaki kâtiptir. Peygamberin Allah'ın katından getirmiş olduğu her ilahi haber tevki' diye isimlendirilir. Sen de vakte göre amel etmelisin, çünkü iş, nesheden ve edilenden ibarettir.'

Bunlardan birisi de üç yüz doksan dokuzuncu bölümden 'Bakış hakkında mertebenin ortaya çıkardığı durum' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Mertebe sufilerin ıstılahlarında zat, sıfat ve fiiller demektir.' Şöyle demiştir: 'Yaratılışa dönük Hakkın bakışı yaratılmışların üzerinde bulunduğu tasarruf hali değildir. Çünkü âlem -serbest değil- zorla hareket ettirilendir.' Şöyle demiştir: 'Allah'ın kullarına bakışı onların mertebelerine yöneliktir, varlıklarına yönelik değildir. Bu nedenle şeriatlar hallere göre nazil olmuşken muhataplar hallerin sahipleridir.' Şöyle demiştir: 'Âlem şeriatların inişiyle birlikte Hakkın kendisine bakarken dile getirdiği hitabı öğrenir. Bu durum *'Ne zaman bir işte bulunsan, ne zaman Kur'an'dan bir şey okusan ve ne zaman bir iş yaparsanız, o işe daldığınız*

zaman biz mutlaka üstünüzde şahidizdir'[74] ayetinde ifade edilir. Haller dünyada indirilmiş hükümleri talep eder.'

Bunlardan birisi de dört yüzüncü bölümden 'Seni muhayyer bırakan hayrete düşürmüş demektir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Mele-i a'la'yı çekişmeye sevk eden, kefaretlerdeki muhayyerlik ve serbestliktir. Muhayyer bırakmak hayret demektir. Çünkü muhayyer bırakmak, en üstün ve en kolayı bilmeyi talep eder; o da delille öğrenilir. Fidye oruç, sadaka ve nüsuktür. Onun kefareti ise ailenin yediği veya giydiğinin ortalamasından on yoksulu doyurmak ve giydirmektir. '*Ya da bir köle azat etmektir.*'[75]' Şöyle demiştir: 'Allah seni işlerinde serbest bırakırsa, hangisini önce zikrettiğine bakıp onu yapmalısın. Allah bir şeyi ancak sana ve o işe önem verdiği ve ihtimam gösterdiği için önce zikretmiş, onu yapman hususunda senin dikkatini çekmiş gibidir. Bu itibarla Allah'ın kulunu serbest bırakmasındaki hayret, önce zikredileni benimsemekle ortadan kalkar. Hz. Peygamber veda haccında sa'yetmek istediğinde şu ayeti okumuştur: '*Safa ve Merve Allah'm şiarlarındandır.*'[76] Sonra 'Allah'ın başladığıyla başlarım' diyerek Safa ile başlamıştır. O da serbest bırakmada ortaya çıkan hayret halini izale için sana yaptığım tavsiyenin ta kendisidir. '*Allah'ın peygamberinde sizin için en güzel örnek vardır.*'[77]

Bunlardan birisi de dört yüz birinci bölümden 'Özel bilgiler içerisindeki marifetler' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Arife göre Hakkın bütün ihsanları O'nun hakkındaki bilgiler demek iken arif olmayan insan o bilgilerden bîhaberdir.' Şöyle demiştir: 'O bilgileri sadece arif bilir, çünkü o bu bilgileri '*Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir*'[78] ve '*Sana biat edenler Allah'a biat etmiştir*'[79] buyurduğunu duyduğuna O'nun elinden almıştır.' Şöyle demiştir: 'Hakkın bilgileri O'nun kullarına ihsanı ve nimetleridir. Allah o nimetlerden birisini öğretirse, senden O'na dönsün diye öğretir. Başka bir ifadeyle Hakkın sana öğrettiği bilgi seni O'na çağırır. Allah seni kendisinden gafil görünce nimetleriyle kendisini sana sevdirmiştir.' Şöyle demiştir: 'Hakkın bütün ihsanları nimettir. Fakat genele göre nimet maksada uygun olan iş demektir.'

Bunlardan birisi de dört yüz ikinci bölümden 'Bilgi olmaksızın hükmü ispat' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Temiz şeriata göre, hakim, şahit ve yemin edilince hüküm verebilir. Bazen sadece yemin yeterlidir. Yalan şahitlikle hüküm sabit olsa bile, bilgi gerçekleşmez.' Şöyle demiştir: 'Hakim hüküm verirken isabet etmiştir. Öyle biri bilgi sahibidir, çünkü Allah bildiğine göre hüküm verir. O bilgi Allah'ın hüküm verirken zan-

nı galibine göre hüküm vermesini emrettiği şeriatıdır. Öyle bir zan kişiye göre galip zan iken Allah katında bilgidir.' Şöyle demiştir: 'Hakim kendi talebi olmaksızın Allah'ın hakimlik görevine atadığı kişidir. Talebiyle bu görevi alan ise Allah'ın hakimi değildir, öyle birisi mesuldür.' Şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber buyurdu ki: 'Biz görevi talibine vermeyiz. Böyle bir durumla onun halifeliği sabit olur. Halifelik peygamberliğe ilave bir iştir, çünkü peygamberlik tebliğ iken halifelik zorla hükümran olmaktır.' Şöyle dedi: 'Ölümden sonra bir yöneticinin atanması -halifelik değil- vekilliktir. İnsanların atadığı kişi Hakkın atadığı kişi sayılır. Öyle biri ilahi halife demektir; sen de ister Hz. Ebu Bekir ister Hz. Osman gibi ol, fakat Hz. Ömer gibi olma! O işi şûra'ya bırakmıştı.'

Bunlardan birisi de dört yüz üçüncü bölümden 'Düşmanlıkta eşitlik' bahsidir: Şöyle dedi: 'Sana düşmanlık eden içinden seni kendine eşit saymıştır. Bazen de böyle bir makamda olmayabilir.' Şöyle demiştir: 'Allah seni bir zararla sınarsa, onu kaldırmasını dile, sabrederek ona karşı direnme! Allah seni sadece gönderdiği sıkıntıyı kaldırırken başkasına şikâyetten nefsini alıkoyduğun için 'sabırlı' diye isimlendirmiştir.' Şöyle demiştir: 'Hz. Eyyûb'un hikâyesi sadece onu rehber edinip kendisine uyman için sana okunmuş ve anlatılmıştır. Peygamberler insanlığın efendileri olunca Hz. Peygamber'e şöyle denilmiş: *'Onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir, sen (onlara değil) onların hidayetine uy!'*[80] Böyleyken tâbi hakkında ne düşünürsün?' Şöyle demiştir: 'Bir arif acıkmış, ağlamaya başlamış, sebebi sorulunca şöyle demiş: 'Allah beni ağlayayım diye acıktırdı.' Arif dediğin budur.'

Bunlardan birisi de dört yüz dördüncü bölümden 'İnsaf eden vasıflanmaz' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Muhakkik sıfatı olmayandır, çünkü her şey, Allah'a aittir. Hal böyleyken 'Hak kendini O'nun için caiz olmayan ve bize ait olan niteliklerle nitelemiştir' deme. Böyle bir söz saygısızlık demek iken aynı zamanda Hakkın kendini nitelediği durumlar hakkında kendisini tekzip etmektir. Edepli-arife göre Allah herhangi bir keyfiyet söz konusu olmaksızın her sıfatın sahibidir. Demek ki her şey Hakkın sıfatıdır. Yaratılmış sıfatlarla nitelendiğinde, onlar, hak ediş yoluyla değil, ödünç olarak kendisinde bulunur. Böyle bir iddiada bulunan yoksulun anlamadığı şudur: Allah için caiz olmayan şey, bir sıfatın kendisi değil, o sıfatı yaratılmışa bağlamanı ve izafe etmeni sağlayan nispet ve bağdır.' Şöyle demiştir: 'Her sıfat ilahidir ve yaratılmış var-

lıkta ödünç ve arızî olarak bulunduğu kadar kendisindeki her sıfat da ödünçtür.' Şöyle demiştir: 'Biz kendimize göre Allah'ın emanetleriyiz. Allah bizi bize emanet etmiştir. O emanetini talep ettiğinde O'na döneriz. Biz emanetin ta kendisiyiz. Kimin emanet verdiğini, kimin emanet aldığını, emanetin mahiyetini öğrenmelisin.'

Bunlardan birisi de dört yüz beşinci bölümden 'Mekânın sığdıramadığı kişiyi zaman sınırlayamaz' bahsidir: Şöyle dedi: 'Sınırlama özelliğindeki her şeyi -bilinmese bile- zarflar ihata eder.' Şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber: 'Allah'ın doksan dokuz ismi vardır' demiş, onları saymış, sonra 'gaybının bilgisine ayırdığın isimler' demiş, ardından da 'Seni ben hakkıyla övemem' demiştir. Allah'ı övmek, O'nun isimleriyle mümkündür. Allah'a delil olmaları bakımından ilahi isimler, sayılı ve sınırlıdır; her birinin bir ismi vardır ve o isim kendisine ve kendisi için konulduğu manaya delil teşkil eder.' Şöyle dedi: 'Üst (fevka) yönden hareketle (Allah için) ciheti ispat gerekmediği gibi istiva nedeniyle de mekânı ispat şart değildir.' Şöyle demiştir: 'Arif yazıya ilave yapmadığı gibi lafza da ekleme yapmaz. Arif bir ziyade olmaksızın söylendiği yerde durur ki ibadet de bu demektir.'

Bunlardan birisi de dört yüz altıncı bölümden 'İnsan Rahman'ın örtüsüdür' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Rahman insandan daha güzel veya daha kâmil bir örtüyle gizlenmemiştir. Allah insanı kendi suretinde yaratmış, yeryüzündeki halifesi yapmış, sonra ailesinde O'nu halife olarak bırakmasını emretmiştir.' Şöyle demiştir: 'Allah ona halifelikte bağımsızlık vermemiş olsaydı emir kipinde *'Allah'ı vekil edin'*[81] demezdi. Ya da Hz. Peygamber Allah'a hitap ederken 'Sen ailede halife ve yolda arkadaşsın' demezdi. Hz. Peygamber 'Bana edebi Allah öğretti, ne güzel de öğretti' buyurandır.' Şöyle demiştir: 'Örtü süslenmek içindir. Allah ise cemal ve güzellik sahibidir. Rabbini bilen insandan daha güzeli yoktur.' Şöyle demiştir: 'Sufilere göre âlem mana itibarıyla büyük insandır (insan-ı kebir). Allah şöyle der: *'Göklerin ve yerin yaratılışı insanların yaratılışından büyüktür, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.'*[82] Bu nedenle 'mana itibarıyla' dedik ki doğrudur. Burada bilgi bütün insanlardan olumsuzlanmamış, çoğunluktan olumsuzlanarak, onların bilmediği söylenmiştir. Âlem karşısında insan-ı kâmil, hayvan bedeni karşısında ruh mesabesindedir. O ise küçük insandır. 'Küçük' diye nitelenmesinin nedeni, büyüğün edilgeni ve münfaili olmasıdır. İnsan âlemin bir özetidir;

âlemdeki her şey insanda da bulunur. Bedeni küçük olsa bile âlemdeki her şey insandadır.'

Bunlardan birisi de dört yüz yedinci bölümden 'Akıl ve rüyaların bazı hükümlerinde ayakların kaydığı yer' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Arif kendi nazarî/teorik düşüncesi ve aklına göre değil, şeriata göre Allah'a ibadet edendir.' Şöyle demiştir: 'Akıl, Yaratanı sınırlarken şeriat ve keşif sınırı kaldırır ki doğru olan budur.' Şöyle demiştir: 'Hevanın akılda gizli bir tesiri ve hükmü vardır. Onu ancak keşif ve vecd ehli fark edebilir.' Şöyle demiştir: 'Vehimlerin beşeri nefislerdeki tesiri, akılların tesirine göre, daha güçlü ve baskındır. Allah'ın dilediği kullar bunun dışındadır.' Şöyle demiştir: 'Allah'ın bize dönük rahmetinin bir yönü de unutmak, hata etmek ve içimizdeki konuşmalar nedeniyle bizi cezalandırmayışıdır. Allah bizi zikrettiklerimiz nedeniyle cezalandıracak olsaydı, bütün insanlar helak olurdu.' Şöyle demiştir: 'Akıllar hakkında düşündükleri kimseyi idrakte yetersiz oldukları için böyle isimlendirilmişlerdir. Kelime bağ anlamındaki *ikal*'den türetilmiştir. Saadete ermiş insan -başka bir şeyin değil- sadece şeriatın bağladığı kimsedir.'

Bunlardan birisi de dört yüz sekizinci bölümden 'Kavuşmak isteyen fenayı bekaya tercih eder' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Kim ölümü isterse, Allah'a kavuşmayı sever. Hiç kimse Allah'ı ölmeden görmeyecektir. Sahih haber böyle bildirmiştir.' Şöyle demiştir: 'Dünya hayatındayken ölen kişi saîd ve has insandır.' Şöyle demiştir: 'Allah ile kendisini müşahede ederek karşılaşmak fena demektir.' Şöyle demiştir: 'Deccal hadisinde Şâri'nin hikmetini şu sözde görünüz: 'Hiç kimse ölmeden Rabbini görmeyecektir.' Kastedilen insanların aşina olduğu bilinen ölümdür. O ölüm ruhun hayvanî bedenden ayrılmasıyla yükümlülüğün kalkmasıdır. Hz. Peygamber bize diriltildiğimizde kıyamette rabbimizi göreceğimizi bildirmiştir. Demek ki Rabbimizi dünya hayatından ayrıldığımız ölümün ardından görebiliriz. Hz. Peygamber'in bu ifadesi, Allah'ın ona ihsan ettiği cevamiu'l-kelim özelliğinin bir tezahürüdür. Burada bizi uyarmıştır ki, birisi çıkıp da 'Bu bedenden ayrılmadıkça kimse rabbini görmeyecektir' demesin. Hz. Peygamber bunu kastetmemiştir. Onun kastettiği, bilhassa dünya hayatında görmenin olmayacağıdır. Biz Hakkı ancak Hz. Peygamber'in buyurduğu üzere ölümden sonra görebiliriz. Mütekabiliyetin gerçekleşebilmesi için kavuşma yüz yüzeyken gerçekleşecektir: Bu mütekabiliyette Allah, Efendi biz de kullarız. Biz O'nu -bir sınırlama veya teşbih olmaksızın- karşı karşıya durarak göre-

ceğiz. 'Teşbih olmaksızın' dedik, çünkü '*O'nun benzeri bir şey yoktur.*'[83] Allah'ın sıfatlarını da bir sınırlama olmaksızın görürüz, bunu anlamalısın!

Bunlardan birisi de dört yüz dokuzuncu bölümden 'Merhamet sahiplerinin merhametinin inayet rahmeti karşısındaki yeri nedir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Merhametlilerin merhamet görmesi bir karşılıktır. Onlara dönük rahmet, merhamet ettikleri şekilde tezahür eder. Onun değeri ve mertebesi de 'uygun bir karşılıktır.' Şöyle demiştir: 'Merhamet sahipleri, merhamet ettikleri kimselere inayet merhametiyle merhamet etmemişlerdir.' Şöyle demiştir: 'İnayet rahmeti gözün görmediği hususlardadır veya herhangi bir kulak onu duymamış, hiçbir insanın kalbine gelmemiştir.' Şöyle demiştir: 'İnayet rahmeti iyiliğe ilave ve fazlalıktır.' Şöyle demiştir: 'Merhamet edenlerin rahmeti, isimlerin rahmeti demektir. Merhamet edenler ilahi isimlerin hükmüne göre merhamet etmişlerdir. Bunlar onların üzerinde hüküm verenlerdir. Allah merhametli kullarına merhamet eder, çünkü onların kimin vasıtasıyla merhamet ettiklerini bilir; ilahi isimler onlarda hüküm sahibi olmuş, Allah da onları ancak sayesinde merhamet ettikleri isme göre ödüllendirmiştir.'

Bunlardan birisi de dört yüz onuncu bölümden '*Daha da yakın*'[84] ayetinin anlamıdır: Şöyle demiştir: 'Yayın iki ucundan daha fazla olan yakınlık, yakınlığı şah damarı kadar olan yakınlıktır. İkinci yakınlık Allah'ın bütün varlıklara olan yakınlığıdır. O yakınlığı bilen kişi, Hakka yaklaşanlardan biri olduğu kadar O'nun -tenzih üzere- varlıktaki ve var olan olanlardaki sırrını bilendir.' Şöyle demiştir: '*Hakka yakın kişilerden ise rahatlık vardır.*'[85] Kastedilen Hakkı her şeyin aynı görmekle ortaya çıkıp kişinin üzerinde bulunduğu rahatlıktır. Ayetin devamında *reyhan* denilir. O da Hakkı rızkın aynı olarak gördüğünde gerçekleşir. İnsan o rızkı alarak hayatta kalır. Sehl 'besin nedir?' diye sorulduğunda, 'Allah'tır' diye cevap vermiştir. '*Nimet cenneti vardır.*'[86] (Cennet ile gizlenmek, örtünmek arasındaki anlam ilişkisine telmihle) Allah'ın nimetleriyle gizlenir ve örtünür. Bu durum herkesin Allah'tan böyle bir müşahede elde edemediğini öğrendiğinde gerçekleşir. Onlar '*Muktedir hükümdar nezdinde doğruluk oturağında oturan cennet ve nehirlerdeki kimselerdir*'[87] Onlar her neye yönelirlerse, o şey kendilerinden etkilenir.' Şöyle demiştir: 'Daha da yakın' ifadesiyle kulun temenni ettiği veya edeceği yakınlık kastedilir. Bu ifade anlatımda mübalağa bildirir.' Şöyle demiştir: 'Kur'an-ı Kerim'i okuduğunda bütün dikkatini ona ver çünkü o

Kur'an'dır. Furkan olması bakımından onu okuduğunda, her okuyuşta bulunduğun ayete göre hareket etmelisin!' Şöyle demiştir: *'Kur'an'ı okuduğunda taşlanmış şeytandan Allah'a sığın.'*[88] Çünkü Kur'an cem', yani toplanma demek iken toplanma insanı huzur haline çağırır. Bu hal -furkandan farklı olarak- insana yardım eder. Başka bir ifadeyle Kur'an insanı huzura taşırken furkan uzaklaştırır ve kovar.'

Bunlardan birisi de dört yüz on birinci bölümden 'Amel binekleri sahiplerinin burağıdır' bahsidir: Şöyle demiştir: *'Güzel söz Allah'a çıkar.'*[89] Bütün var olanlar Allah'ın kelimeleridir ve *'Bütün iş O'na döner'*[90], *'Salih amel O'na yükselir.'*[91] Başka bir ifadeyle salih amel sahibinin himmetinin ulaştığı ve kendisini yükselten amelin hakikatinin gerektirdiği mertebeye yükselir. Allah'ın yüksekliği idrak edilemez ve bilinemez. O'nun bir sınırı yoktur, bunu bilmelisin! Kıyamet günü Kur'an okuyucusuna şöyle denilir: 'Oku ve yüksel! Senin menzilin okuduğun son ayetin menzilidir.' Cennet dereceleri bu ölçüye göre Kur'an ayetlerinin sayısıncadır.' Şöyle dedi: *'Allah sizi ve amellerinizi yarattı.'*[92] Demek ki amel eden Allah'tır. Hal böyleyken amellerin sahipleri nereye yükselecektir?' Şöyle demiştir: 'Arif bir işi sahiplenmeksizin yapan kişidir. Demek ki arif bütün gayretini harcar. Bu esnada ise amel edenin Allah olduğu hakkında rabbinden açık ve kesin bir delile sahip olur. Başka bir ifadeyle kulun yerine getirdiği amelin yapıcısı Allah'tır. Arif gayretini harcamasaydı yükümlülük olmazdı. Bu itibarla amelde kula ait bir nispetin ve bağın bulunması kaçınılmazdır. Amel, Hakka ait iken nispet yaratılmışa döner. Bu durum kulun şereflendirilmesi anlamına gelir. Başka bir ifadeyle amelin kula izafe edilmesi onun teşrifi demektir; kulun bunun farkında olup olmaması durumu değiştirmez.'

Bunlardan birisi de dört yüz on ikinci bölümden 'Bilenin bilene soru sorması' bahsidir: Şöyle dedi: 'Alim, kalbinde kuşku bulunan ile bulunmayan ayrışsın diye soru sorarken bu sayede alim olan olmayandan ayrışır, susturucu delil ortaya çıkar.' Şöyle demiştir: 'Allah alimi bilmiş olduğu şeyi öğrensin diye sınar ve imtihan eder.' Şöyle demiştir: *'Ey iman edenler! İman ediniz.'*[93] Bu ifade bir açıdan söylediğimizdir. Böyle bir insan iman etmiş olduğu hususa iman etmekle yükümlü tutulmuş mümindir.' Şöyle demiştir: *'Allah seni bağışlasın! Niçin onlara izin verdin ki?'*[94] Bu soru -inkâr sorusu değil- istifham, yani anlama amacıyla sorulmuş bir soru demektir. Hz. Peygamber'in makamı vardığımız görüşün doğruluğunu iktiza eder.' Şöyle demiştir: 'Övülen kişi ancak mer-

tebeler bilinmediği için övülür. Mertebeleri bilse bile, onları Allah'ın öğretmesi yoluyla bilir ve öğrenir.' Şöyle demiştir: 'İstifhamın bir türü belirsiz istifhamdır. Bu kısım bilenin bildiğini sormasıdır.' Şöyle demiştir: 'Sana bir şey soran, hiç kuşkusuz, sorduğunu senin bildiğine şahitlik etmiştir.' Şöyle demiştir: 'Bazen soruyu bilen sorabilir. Öyle bir soru cevaba susturucu delili yerleştirme amacı taşır. Bu nedenle Hz. İsa'ya *'Sen mi dedin?'*[95] denilir. Buradan kullarına karşı susturucu delil Allah'a ait olmuştur.'

Bunlardan birisi de dört yüz on üçüncü bölümden 'Öğüt bir müjdedir' bahsidir: Öğüt varisliği hatırlatan bir müjdedir. O inayete mazhar olan hakkında kabul ederek bir müjdeyken inayete mazhar olmayan için mahrumiyet yoluyla müjdedir. İnayet ehlini rableri kendinden gelecek bir rahmet ve onlardan razı olmakla müjdelemiştir. Mahrum olanları ise acı bir azapla müjdelemiştir. Bu itibarla nimet ve azaptan her birisinin derilere temas eden tesirleri olacaktır (müjde anlamındaki büşra ile temas anlamındaki beşer ve beşeriyet arasındaki ilişkiye telmihle). Allah şöyle buyurur: *'Onlardan biri kız çocuğuyla müjdelendiğinde yüzü kapkara olur.'*[96] Şöyle demiştir: 'Müjde anlamındaki *büşra* beşer kelimesinden türetilmiştir. Allah perde ardından konuşandır. *'Allah bir beşerle ancak vahiy yoluyla veya perde ardından konuşur.'*[97] Şöyle demiştir: 'Beşerin değerini ancak *'İki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?'*[98] ayetinin anlamını bilen anlayabilir.' Şöyle demiştir: 'Vasıtaları ortadan kaldırarak doğrudan yaratan, berzah'ta yaratmış demektir. İki uca gelirsek, böyle bir şey söz konusu değildir. Çünkü duyu tarafını akıl imkânsız sayarken akıl yönünü de duyu göremez.' Şöyle demiştir: 'Müjde mümine tahsis edilmiştir. Allah kâfiri de müjdeler. Kâfirin ise vasıtaların ortadan kalkmasıyla gerçekleşen ilahi müjdede bir payı ve nasibi yoktur.'

Bunlardan birisi de dört yüz on dördüncü bölümden 'Kıskanç olana karşı kıskanç olunur' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah'ın gayretinin bir tezahürü de taşkınlıkları yasaklaması, onları kesin olarak haram kılmasıdır. Bilgisi olmayanlar yasaklamanın kolaylaştırmak ve hafifleştirmek olduğunu zanneder; hâlbuki yüceltme demektir. Bu yasaklama Allah'ın şiar ve yasaklarındandır. Allah şöyle der: *'Allah'ın yasakladığı şeyleri yüceltenin davranışı Rabbinin katında daha hayırlıdır.'*[99] Başka bir ayette *'Allah'ın şiarlarını yücelten kişi takva sahibidir'*[100] denilir.' Şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kuşkusuz Sa'd kıskançtır,

ben ondan, Allah benden daha kıskançtır. O kıskançlığı nedeniyle taşkınlıkları yasaklamıştır.' Böylece Allah taşkınlıkları girilmeyen bir harem olarak yasaklamıştır. Nitekim Allah Mekke ve başka yerleri de harem kılmıştır.' Şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber Allah'ın zatı hakkında düşünmeyi bize yasaklamıştır. Allah da '*O sizi kendisinden sakındırır*'[101] buyurur. Demek ki yasaklama, tazim ve yüceltmenin delilidir.' Şöyle demiştir: 'Allah sana ancak senin için hayırlı olanı emretmiştir. O'nun emrettiği katında yüce ve değerlidir. Sana yasakladığını ise terk etmen O'nun katında senin adına hayırlı olandır. Ahirette insanlara yasaklama olmayacaktır. 'Ahiret senin için dünyadan daha hayırlıdır, rabbin sana verecektir.' Yani orada verecek! '*Ve sen razı olacaksın.*'[102]

Bunlardan birisi de dört yüz on beşinci bölümden 'Cezanın en hafifi boyunların vurulmasıdır' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Boyunları vurmakla kastedilen dünya hayatını kaldırmaktır. O hayat neyle ortadan kalkarsa, boyunları vurmak odur.' Şöyle demiştir: 'Boyunları vurmakla kastedilen, Allah'ın gözlerimizi kendisini görmekten alıkoyduğu hayatın tezahürü demektir. Bu hayat neyle tezahür ederse, boyunları vurmak o demektir: Dünya hayatı ortadan kalkmadığı sürece, gözlerimizin görmekten alıkonduğu şeyi ancak keşif ve vecd ehli bilebilir, çünkü ölü O'nun karşısında teslim olmuştur.' Şöyle demiştir: 'Boyunların vurulması, sahip olmadan gerçekleşmez. Sahip olmadan boynu vuran kişi yükümlülük altına girer, onun boynuna sahip olunur. Başka bir ifadeyle kan sahibi olan kişi ona sahip olur ve kısas gereğiyle canını alır. Dünya hayatında azat olan kişi ahiret hayatında köle olur.' Şöyle demiştir: 'Sen hürsün, kendini kendin gibi bir yaratılmışın kölesi yapma! Nefsinin senin üzerindeki hakkı senin gibi birinin üzerindeki hakkından üstündür.'

Bunlardan birisi de dört yüz on altıncı bölümden 'Yokluk diye bir şey yoktur, bunu anla' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah ve mümkünlerden başka bir şey yok! Allah mevcut iken mümkünler sabittir. Demek ki yokluk yoktur.' Şöyle demiştir: 'Varlıklar Hak tarafından müşahede edilmeseydi, herhangi birisinin var olması yok olmasından veya başka bir şeyin var olmasından öncelikli olamazdı. Allah ancak var olanı müşahede eder.' Şöyle demiştir: 'İmkânsızdan hiçbir şey olumsuzlama hükmüne girmemiştir. Bununla beraber onu onaylayan, tasavvur eden, şekillendiren bir mertebe vardır. Süreti ve şekli ise ancak var olan bir şey elde edebilirken imkânsız olan yoktur.' Şöyle demiştir: 'Mutlak yokluk kendisinde bir suretin akledilmediği şeydir. Böyle bir şey yoktur,

çünkü üç şey olabilir; zorunlu, imkânsız ve mümkün! Başka bir ifadeyle zorunluluk, imkânsızlık ve imkân vardır. Bunlar ise makul (aklî) şeylerdir. Her makul sınırlı, sınırlı her şey ayrışmış, ayrışmış olan ayrıştığından farklılaşmıştır. Ayrışmayan bir madum olmadığı için yokluk diye bir şey yoktur.' Şöyle demiştir: 'Haller kelamcılara göre ne mevcut, ne madumdur. Bilindiği üzere, mahal ve halden başka bir şey de yoktur. Başka bir ifadeyle rengi kabul eden bir şey ile renk vardır. Benzer şekilde, hayatı kabul edenden ve hayattan başka bir şey olmadığı gibi hareketi kabul eden ile hareketten başka bir şey yoktur; o da hareketli demektir.'

Bunlardan birisi de dört yüz on yedinci bölümden 'Zahir, bâtın, had ve matlaı birleştiren şey nedir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Her şeyin bir zahiri, bir bâtını, bir haddi ve bir matlaı vardır. Bir şeyin zahiri onun suretinin sana verdiği şey iken bâtını suretin üzerinde tutunduğu şey, haddi onu başkasından ayrıştıran, matlaı ise onu keşfettiğinde kendisine ulaşmanın sana kazandırdığı bilgidir. Bu itibarla keşfetmediğin bir şeyin matlaına ulaşman söz konusu değildir.' Şöyle demiştir: 'Bu dördünün arasında bir fark yoktur ve her birisinin ilahi isimlerden isimleri vardır. Birisi ez-Zahir'dir. ez-Zahir delilin verdiği şeydir. İkincisi el-Bâtın'dır. O da şeriatın Allah'ı bilmek hakkındaki bilgisidir. el-Evvel varlığa, el-Ahir de bilgiye mahsustur. *'O her şeyi bilendir.'*[103] Burada zamir başlangıçtaki 'O Evvel'dir' ifadesindeki zamire döner. Öyleyse emir gaybdan gayba döner. 'O Evvel'dir' ifadesindeki zamir de 'O her şeye kadirdir' ifadesine döner. Bu zamir ise Allah'a döner ki o da isim demektir. İsim isimlendirileni talep eder. O halde el-Evvel Allah'a ait iken her şeyden sonra gelen el-Ahir de Allah'tır. Allah el-Evvel ve ez-Zahir'dir ve her şey üzerinde el-Bâtın'dır, bunu bilmelisin!'

Bunlardan birisi de dört yüz on sekizinci bölümden 'Hakkı delille aramada en doğru yol' bahsidir: Allah'ı nazarî delille bilmenin imkânı olmadığı gibi O'na ancak kendisinin bildirmesiyle ulaşılabilir. Bu itibarla Allah'ı bilmek taklit demektir.' Şöyle demiştir: 'Keşif aklın deliline göre daha çok hayrete düşürür. Allah'ın bildirmesi ise öyle değildir.' Şöyle demiştir: 'Allah nurdur, kendisinden başka her şeyi yakar. Bu nedenle de keşifle (bile) idrak edilemez. Hz. Peygamber'e 'Rabbini gördün mü?' diye sorulduğunda 'Nurdur, nasıl göreyim' diye cevap vermişti. Burhan delili vasıtasıyla Allah'ın sadece varlığı ve görülmek üzere hangi surette tecelli ettiği bilinebilir.' Şöyle demiştir: 'Allah bir gruba

görülmeyi vadetmiş, bir grubun perdeli kalacağını söylemiştir. Perdeli olan, herkese görülendir. Fakat bilinmez.' Şöyle demiştir: 'Allah akılla bilinir, görülmez; keşifle görülür fakat bilinmez. Görmek ile bilgiyi bir araya getiren bir hal veya makam var mıdır?' Şöyle demiştir: 'Allah'ın görülmesi O'nun konuşması gibidir. Allah herhangi biriyle *'Ancak vahiy veya perde ardından veya peygamber göndererek konuşur.'*[104] Öyleyse perdedir, peygamberdir ve vahiydir.'

Bunlardan birisi de dört yüz on dokuzuncu bölümden 'Hallerde korkuları görmek' bahsidir: Şöyle demiştir: *Mehasinu'l-Mecalis* yazarı şöyle der: 'Ameller karşılık, haller ikramlar, himmetler vuslat için vardır. Sıradan insanlar için ikramlar (kerametler) alışkanlıkların ve âdetin aşılması demek iken seçkinler nezdinde ise âdetler demektir ve bu nedenle sıradan insanlara korkutucu gelirler.' Şöyle demiştir: 'Akıllı âdet ile ve âdet olmayanla korkar. Âdet hakkında *'Bu konuda akıl sahipleri için ayet vardır'*[105] buyurmuştur.' Şöyle demiştir: 'Âdete uygun olan veya olmayan bütün işlere Hakkın gözüyle bakan kimseyi gördüğü şey korkutmayacağı gibi ortaya çıkan şeyler de kendisini korkutmaz. Bununla beraber her şey onun nezdinde değerlidir, çünkü her şey Allah'ın bir şiarıdır. *'Allah'ın şiarını yüceltmek ise kalplerin takvasından kaynaklanır.'*[106]' Şöyle demiştir: 'Varlıktaki her şey Allah'a ayettir. Ondan ele hiçbir şey gelmez.'

Bunlardan birisi de dört yüz yirminci bölümden 'İlahi nura benzemeyen bir uyarı' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Hakkın benzeri yoktur, çünkü *'O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.'*[107] Allah bir iken O'nun benzeri nasıl olabilir ki?' Şöyle demiştir: 'Teşbih özellikleri şeriatta kabul edilmiş meşru benzerliktir. Sen O'nun benzeri değilsin.' Şöyle demiştir: 'Akıl benzerliği olumsuzlarken şeriat hem olumlar, hem olumsuzlar. İman da şeriatın bildirdiğine inanmaktır ki o da saadettir. Akıllı, Allah'ın şeriatının sınırlarını aşmaz.' Şöyle demiştir: 'Akıllı aklını soyutlayıp mümin olması itibarıyla şeriata uyan kişidir.' Şöyle demiştir: 'Akıllıların en kâmili imanı ile aklı müsavi olandır ki o da az bulunur.' Şöyle demiştir: 'Akıl tasarruf etseydi akıl olmazdı; tasarruf akla değil, bilgiye aittir.' Şöyle demiştir:

Aklın özü, elbab'ın hayalleri var
Nüha da âlemde hüküm sahibi
Geceler her nefes akar durur
O'na dalmak günler, geceler, yollar sürer

O'ndan bize bir bilgi ve marifet yok
Sadece eksikliğimiz ve cüretimiz var
Allah'ı bilmek O'nu bilmemen demek
İçinde bulunduğumuz her durum vehimden ibaret

Şöyle demiştir: Akıllı kişi aklına kendini bağlar diyen kişidir. Aklını kullanırsan cahil kalırsın.

Bunlardan birisi de dört yüz yirmi birinci bölümden 'Gök, arş ve Amâdan ediplerin menzilleri' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Edepli ve alim kişi Hakkı O'nun kendini yerleştirdiği mertebeye yerleştirir, buna bir şey eklemez. Fakat zamanı bilmesi ve tanıması gerekir. Bu itibarla Arş'a istiva zamanı göğe iniş zamanıyla bir olmadığı gibi Amâ'da bulunmak zamanıyla da bir değildir.' Şöyle demiştir: 'Hüküm Hakka eşlik eder. Özel bir zaman O'nun üzerinde hüküm vermez. *'Her nerede bulunursanız O sizinle beraberdir.'*[108] Binaenaleyh Allah, Arş'ı tavaf edenlerle beraber Arş'ta bulunurken aynı anda inen ve yükselen ruhlarla beraber göğe iner, yine aynı anda gökte gece ibadetine kalkanlarla konuşur. Aynı anda yeryüzündedir. Bu özelliklerle nitelenebilecek Allah'tan başka kimse yoktur. *'O Rabbinizdir, mülk O'nundur, nasıl da yüz çevirirsiniz.'*[109]

Bunlardan birisi de dört yüz yirmi ikinci bölümden 'Küçüklerin büyüklere katılması' bahsidir: Şöyle demiştir: Ayette Hz. Meryem için *'Ona işaret etti'*[110] denilir. Zamir el-Habir'e döner. Onlar ise mertebelerin hükümleri altında bulundukları için *'Beşikteki bebek nasıl konuşabilir'*[111] demişlerdi. O söz bir bakıma doğru olsa bile, onlarm kulaklarına şu ifade çarpmamıştı. *'Onu komşu edin, ta ki, Allah'ın kelamını duysun.'*[112] Kelamı duyulan Hz. Muhammed iken Hak Hz. Muhammed'in suretinde tecelli etmişti. *'Ben Allah'ın kuluyum dedi.'*[113] Bu ifade beşik kendisini sınırladığı için söylenmişti. Şu ayette Hz. Meryem'in Hakka işaret etme gücünün vermiş olduğu hükme bakınız! *'Allah, Meryemoğlu Mesih'tir.'*[114] Bu ifade *'Sen mi insanlara 'beni ve annemi ilah edinin' dedin'*[115] ayetiyle birdir. *'Allah bana kitap verdi.'*[116] Burada Hakkı yaratılmışa katmıştır. Bu harf mana için gelmiştir. *'Beni peygamber yapmıştır.'*[117] Haber veren Hak'tır. *'Beni mübarek kıldı.'*[118] Kastedilen Haktaki İsevî suretin ilavesidir. *'Bulunduğum her yerde...'*[119] Yani beşikte ve başka yerlerde! *'Bana namazı emretti.'*[120] Ben de namaz kıldım. (Gerçekte) size salât eden Allah'tır. *'Ve zekâtı emretti.'*[121] el-Kuddûs ismi. *'Hayatta olduğum sürece.'*[122] Kastedilen ebedi hayattır. *'Beni anneme saygılı kıldı.'*

'Kendini bilen Rabbini bilir.' Bu işaretleri iyice düşün, perdelerin ardındaki anlama bak!'

Bunlardan birisi de dört yüz yirmi üçüncü bölümden *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[123] denilen biri her bakımdan ne ölüdür, ne diri' bahsidir: Şöyle demiştir: Ölümü ve hayatı yaratan onlarla nitelenmez. O vardı, bu ikisi yoktu. O hayat sahibi değildir, bunu anlamalısın!' Şöyle demiştir: 'Allah'a ait olan isimlerdir, sıfatları yoktur. Allah sıfatla değil, isimle bilinendir. Bu nedenle Kitapta veya Sünnette sıfat tabiri geçmemiştir. *'En güzel isimler Allah'a aittir, onlarla kendisine dua edin.'*[124] Başka bir ayette *'İzzet sahibi Rabbin onların nitelemesinden münezzehtir'*[125] buyurmuştur. Demek ki Allah kendisini -isimden değil- sıfattan tenzih etmiştir. Hadiste 'Allah'ın doksan dokuz ismi vardır' denilir.' Şöyle demiştir: 'Dönüş Allah'adır, çünkü O et-Tevvab'dır. Dönme O'nadır, çünkü tövbe 'O'na dönmek' demektir. *'Ey müminler! Hepiniz birden Allah'a dönün.'*[126] Başka bir ayette *'Bütün iş O'na döner'*[127] denilir.' Şöyle demiştir: 'O sana dönmeden sen O'na dönemezsin. el-Evvel O'dur. O'na döndüğünde O sana ikinci defa döner, çünkü el-Ahir'dir. Binaenaleyh Allah el-Evvel, el-Ahir, ez-Zahir ve el-Bâtın'dır. *'Tövbe etsinler diye sonra onlara döner.'*[128]

Bunlardan birisi de dört yüz yirmi dördüncü bölümden 'Gayret ve teşmîrdeki teşhîr (tasfiye)' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Teşhîr, altındaki toprağı ve pası izale etme eylemidir. Bu, Kadim'e izafe edilmiş hâdis özelliklerin izalesinin ta kendisiyken aynı zamanda hâdisteki kadim niteliklerin izalesi demektir.' Şöyle demiştir: 'O, maden sen ise altınsın; sen O'ndan ayrışarak altın oldun, O'nda oluştun ve O sana yardım edendir. O'ndan ayrıştıktan sonra benzerin olan kimseleri yaratmıştır. İş böyle devam eder.' Şöyle demiştir: 'Sen bir maden, O da senden ayrışan ve farklılaşandır. Bu durum *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[129] ayetinde ifade edilir. Senin benzerlerin vardır.' Şöyle demiştir: 'Tabiatın eğitilmesi ve terbiyesi (teşhîr), insan nefsi bakımından riyazet ve bedeni bakımdan mücahede diye isimlendirilir. Riyazetle insanın ahlakı süslenir ve onun boyun eğmesi kolaylaşırken mücahedeyle de lüzumsuz kısımları azalır, kendisindeki asıl ile ferler tezahür eder. Binaenaleyh insan mücahede vasıtasıyla kim olduğunu, kimin için var olduğunu öğrenir. Yol budur! *'Bizim yolumuza cehdedenleri yollarımıza ulaştırırız.'*[130]

Bunlardan birisi de dört yüz yirmi beşinci bölümden 'Barıştan savaşa kaçanın durumu' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah'ın yoluna yönel-

menin savaştan kaçıp barışa yönelmek demek olduğunu bilmelisin. Allah barışı taleb etmeyi bize emretmiştir.' Şöyle demiştir: 'Barışa ancak zayıflığını veya hakikatini müşahede eden yönelebilir.' Şöyle demiştir: 'İsimler hüküm sahibidir. Lehinde veya aleyhinde olmak üzere, üzerinde hangi isim hakim ise o isme aitsin ve o isim Allah'ın isimlerinden birisidir. Bu itibarla senin üzerinde hakim olan isim, senin Rabbindir. Bu nedenle izafetler çoğalmış, şöyle denilmiştir: 'Abdullah, Abdurrahim, Abdurrahman, Abdulkafi, Abdulbaki, Abdulkebir vb.' İlahi isimler sayısınca bu ifadeler çoğalabilir. Aynı şey zamir ve kinayeler için geçerlidir. Ayette '*Kuşkusuz benim kullarım*'[131], '*Kullarımızdan birini buldu*'[132] ve '*Ben Allah olanım*'[133] buyrulmuştur. Buradaki nun harfi (inenî) vikaye harfidir ki amaç (birinci tekil şahıs zamiri olan) *ye* zamiridir. O da bir şeyin kendi kendine izafesi demektir.'

Bunlardan birisi de dört yüz yirmi altıncı bölümden 'Perdenin perdedar olması' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Hükümdarın perdedarları onun perdeleridir. Bu sayede halkın gözlerinin kime bağlandığını ve iliştiğini görür. Gözler perdedarları mı görür yoksa hükümdarı görmek talebiyle onları aşar mı? Perdedarlar Allah'ın bir imtihanıdır.' Şöyle demiştir: 'Peygamberler perdedardır. Onlar -kendilerine değil- Allah'a davet ederler.' Şöyle demiştir: 'Melekler Allah ve peygamberler arasındaki perdedarlardır. Rivayetten maksat isnadın söyleyene ulaştırılmasıdır. Raviler ne kadar az ise isnat o kadar değerlidir. Bunu daha önce açıklamıştık. Allah (peygamberi adına) şöyle buyurur: '*Basiret üzere Allah'a davet ederim.*'[134] Bu ifadede melek aradan kalkmıştır. 'Ben ve bana tâbi olanlar.' Bu kez peygamber ortadan kalkmıştır. Ebu Yezid şöyle der: 'Kalbim bana Rabbimden (aktararak) söyledi ki...' Gerçekten de O'ndan almıştır. Ey inkârcı kişi! Bu kitabın ifadesidir.' Şöyle demiştir: '*Allah herhangi bir kişiyle perde veya vahiy olmaksızın konuşmaz...*'[135] Allah vasıtaları kaldırarak doğrudan vahiy gönderebildiği gibi bazen herhangi bir yerde sana tecelli ederek seninle konuştuğu bir perde ardından konuşabilir. 'Ya da elçi gönderir.' Elçi insan cinsinden olan veya olmayan (melek) kimsedir.

Bunlardan birisi de dört yüz yirmi yedinci bölümden 'Yaratılmışın üzerindeki haklar' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Sıradan insanlara göre haklar yaratılmışların sayısınca çoğalır ve farklılaşır.' Şöyle demiştir: 'Allah'ın seçkin kullarına göre hakların çoğalmış olması ilahi isimlerin farklılığından kaynaklanır.' Şöyle demiştir: 'Hükümlerin farklılığı isimlerin

farklılığından kaynaklanır. Denizin balığı helaldir. Balıklardan birisine 'deniz domuzu' adını verirsen, bu ismin hükmü nedeniyle onun eti haram haline gelir. İmam Malik'e deniz domuzunun hükmü sorulmuş, o da 'haramdır' demiştir. 'Fakat o bir balıktır' denildiğinde şöyle demiştir: 'Siz ona domuz dediniz.' Şöyle demiştir: 'Ölü eti sen sağlıklı olduğun sürece haramdır. Artık imkân ortadan kalkıp insan mecbur kalmışsa, helal olur. Hakkın seni hangi isimle isimlendirdiğine bakmalısın! Sen o isme aitsin. Demek ki sen sana aitsin. Çünkü (o eti) bulan da sensin, zorda kalmış olan da sensin. Her halükarda kendinin dışına çıkmış değilsin. Sendeki hükmün bizzat kendindendir; sen olduğunda isimlerin hükmünde bulunman kaçınılmazdır. İlahi isimlerin hükmünde ol ki, şeref sana ait olsun.'

Bunlardan birisi de dört yüz yirmi sekizinci bölümden 'Keremin keremi himmet sahiplerine mahsustur' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Bağışlama ve affa varlık vermekle kerem gösteren kimse bağışlar ve affederse (bilmelidir ki) bağışlamak ve affetmek bir keremdir. Bu itibarla onun affetmesi 'keremin keremi' diye isimlendirilir.' Şöyle demiştir: 'Kötülüğe kötülükle karşılık veren hakkında *'Kötülüğe ceza onun gibi bir kötülüktür'*[136] der. Günahkâr kendini üzen işi yapandır. Karşılık olsa bile o iş yine de günahtır. Bununla beraber bu isim edebin gereği Hakka verilmezken yaratılmışlara mahsus bir isimdir.' Şöyle demiştir: 'İhsan Allah'a aittir. Bu itibarla Allah ihsanda bulunan el-Muhsin'dir. Cezalandırırsa, cezaya da ihsanda bulunmuştur. Çünkü Allah onu var etmiş, var ederek kendisine ihsanda bulunmuştur. Binaenaleyh âlemde sadece ihsan vardır. Sen de -gerçekte Allah'tan meydana gelmiş olsa bile- kendinden çıkan işlere ihsanda bulunmuş olursun.' Şöyle demiştir: 'Allah senin elin olduğunda hiç kuşkusuz söylerken senin vasıtanla yaratmış olur. Nitekim 'Allah kudretiyle yaratmış', 'irade ve meşiyetini tahsis etmiştir' dersin. Sen Allah'ın aracı olmaya daha uygunsun. O ise yaratandır. Bu, ilahi fiillerin bizden, yani âlemden müşahede edilmesidir.'

Bunlardan birisi de dört yüz yirmi dokuzuncu bölümden *'Sizin katınızda olan tükenir, Allah'ın katındaki tükenmez'*[137] bahsidir: Şöyle demiştir: 'Her şey Allah'ın katındadır. Varlık veya yokluk olsa bile, her şey beka özelliğindedir.' Şöyle demiştir: 'Allah sadakaları alır. Senin katında tükeneni Allah senden alır; almasaydı tükenmeyecekti. Binaenaleyh sadece sen ve O vardır. Başka bir ifadeyle sadece senin katında veya O'nun katında olan vardır. Sen O'nun katındasın! Senin katında olan

da O'nun katındadır. Allah senden herhangi bir şeyi almamış, senden herhangi bir şey tükenmemiştir.' Şöyle demiştir: 'Sağ elinde bulunan, sol elinde bulunandır. Bu durumda (mesela) sol elindeki tükenir. Her iki durumda da sağ ve sol el sahibisin. Sağ el de senin, sol el de senin! Bununla beraber 'Sizin katınızdaki tükenir' ifadesi doğrudur. Çünkü insanların bir kısmı için sol el sağ elin verdiği sadakayı bilmez. Rüzgârdan daha güçlü olan bir adamı tavsif eden bir rivayette şöyle denilir: 'O adam sağıyla sadaka veren, verdiği sadakayı ise sol elinden gizleyen kimsedir.' Burada Hz. Peygamber sağ ve sol eli ayırmışken, zat birdir.'

Bunlardan birisi de dört yüz otuzuncu bölümden 'Zahîre ve saklanılanların en üstünü Allah'ın şiarlarını yüceltmektir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Şiarlar delillerden daha gizli ve ince olan deliller demektir. Onların delalet itibarıyla en gizli ve en hassas olanı ise âdet haline gelmiş ayetlerdir. Onlar görülen ve yitirilen, bilinen ve bilinmeyen ayetlerdir. Onların ne kadar sırlı olduğuna bakınız!' Şöyle demiştir: 'el-Azim'in hakkını ancak sürekli O'nu yücelten yerine getirebilir; kendisine ansızın geldiğinde yücelten bunu yapamaz. Böyle bir yüceltme cahilin yüceltmesidir.' Şöyle demiştir: 'Görmek kişide görülenin saygınlığını izale ederse bir perdedir.' Şöyle demiştir: 'Yeniden yaratılışı gören, sürekli ilahi şiarları yüceltir. Her anda Allah'ın tecellisinin başkalaştığını gören, her zaman O'nu yüceltendir. Çünkü bir hakikatte bile iş değişmiş, farklılaşmıştır.' Şöyle demiştir: 'Hüküm hallere aittir. Bu nedenle halleri gören sürekli onları yüceltir; haller her durumda onun nezdinde yenilenir. Öyle bir nisan sürekli başlangıçtadır.'

Bunlardan birisi de dört yüz otuz birinci bölümden 'İslam ve imanın ihsanın iki öncülü olması' bahsidir: Şöyle demiştir: 'İman ve İslam öncelik sahibidir.' Şöyle demiştir: 'Kabul etmemişse durum farklıdır! Bu çift ortaya çıkmış, bitiş tekle gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle ihsan onu tekleştirmiştir. İlk tek sayı üçtür.' Şöyle demiştir: 'Fert mertebesi zat, sıfat ve fiiller mertebesidir. Sıfatlar derken isimleri kastediyorum. Bunlar üç tanedir.' Şöyle demiştir: 'İman tasdik demektir ve verilen haberi tahayyülde müşahedeyle gerçekleşir. O halde ihsan gereklidir. İslam inkıyat, yani boyun eğmek demektir. İnkıyat ancak Hakkın elinin perçeminde olduğunu bilen için gerçekleşebilir. Öyle biri gönüllüce boyun eğer. Hakkın elinin perçeminde bulunduğunu fark etmezse, isteksizce boyun eğer. İhsan Allah'ı görmek demektir; sen O'nu görmesen bile Allah seni görür.' Şöyle demiştir:

Seni görenin karşılığı senin de O'nu görmen
Haktır O, O'ndan başkası yok
Görünce gören O'dur
Gördüğümüz O'ndan başkası değil

Bunlardan birisi de dört yüz otuz ikinci bölümden 'Hakkın gizlediği kulları güveylerdir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Ariflerin nefisleri çadırlardaki çekik gözlü huriler gibidir. Onlar alışkanlıklar içerisinde saklanmış ve gizlenmiş kimselerdir. Bu itibarla bilinirler, inkâr edilmezler.' Şöyle demiştir: 'Varlıklarda ilahi tesirler onlardan ortaya çıkar (onlar vasıtasıyla). Onların karşısında varlıklar, *ricl* ehli için doğum gibidir. Bir rivayette şöyle denilir: 'Onlar vasıtasıyla size yardım edilir.' Onlar yardımı doğururlar. 'Onlar sayesinde yağmur yağar.' Demek ki onlar yağmuru doğurur. 'Onlar sayesinde rızıklanırsınız.' Demek ki onlar rızkı doğururlar. Bu itibarla onlar Abdunnasir, Abdulmuğîs (yardım edenin kulu), Abdurrezzak (rızık verenin kulu) vb. isimlerle isimlendirilirler.' Şöyle demiştir: 'Aile hakkında ciddiyet ve aile için çalışmak senin görevindir. İlk önce kendi nefsin, sonra eşin, sonra çocukların, sonra hizmetçin için çalışmalısın. Bu durum '*O her gün bir iştedir*'[138] ayetinde ifade edilenin ta kendisidir. Allah kendi hamdini tespih etmek üzere kendisini için her gün bir iştedir. Âlemi ise kendine ibadet etsin diye yaratmıştır. Kendisine muhtaç oldukları ve kendilerinden ortaya çıkan durumlarda ehli için her gün bir iştedir. Allah'ın sana ihsan etmiş olduğu nimetleri iyice düşünmelisin.'

Bunlardan birisi de dört yüz otuz üçüncü bölümden 'İlleti ispat bir yoldur' bahsidir: Şöyle demiştir: 'İllet zatı gereği malulü gerektirse bile mertebe bakımından öncelik sahibidir. Bununla beraber malûl varlıkta ona denk iken kendinden kaynaklanan zorunlulukta onu geçmiş değildir. Bunu anladıktan sonra, edebin mani olmasının dışında, (öncelik bahsine) değer vermezsin.' Şöyle demiştir: '(Allah ile âlem arasında illet-malûl fikrinden) şartı kabule kaçanlar, varlıktaki eşitlik korkusundan kaçmışlardır. Öyle biri mevcudun varlık hükmüne ait olduğunu bilememiştir; önce veya sonra gelmesi bunu değiştirmez. Zattan kaynaklanan zorunluluk ise öyle değildir. O zorunluluk -sana değil- Allah'a aittir. Allah o zorunlulukta vardır ve O'nunla beraber başka bir şey yoktur. Varlığa aykırı bir şey ise meydana gelmez. Şöyle diyebilirsin: 'Allah vardı, O'nunla beraber başka bir şey yoktu. Şimdi de O vardır ve başka hiçbir şey yoktur demezsin. Buna mukabil zatın zorunluluğu hakkında

her durumda şöyle diyebilirsin: 'Allah vardır ve başka hiçbir şey yoktur. O şimdi de vardır ve hiçbir şey yoktur.' Aradaki farkı öğrenmiş oldun; şimdi şeriat menetmedikçe ister şarttan, ister illetten söz et.'

Bunlardan birisi de dört yüz otuz dördüncü bölümden 'Karşılığı sevmek inayeti sevmektir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Yaratılmışın yaratıcısını sevmesi, kendisini sevmeyi emreden Allah'ı sevmek ile O'nu sevmenin karşılığını ve ödülünü sevmek arasında sınırlanmıştır. Bu itibarla yaratılmışın varlığı muhafaza edilmiştir.' Şöyle demiştir: 'Muhabbetin alameti, emir ve yasaklarında, sevinçte, nahoş bulunan durumlarda, zararda ve mutlulukta sevilene uymaktır.' Şöyle demiştir: 'Sevginin delili, 'ihsan eden ve lütfeden Allah'a hamdolsun' ifadesidir. Buna mukabil sevilmenin delili de 'Her durumda Allah'a hamdolsun' demektir. Hz. Peygamber sevinçli durumlarda şöyle derdi: 'Nimet veren ve ihsan eden Allah'a hamdolsun.' Sıkıntı anında şöyle derdi: 'Her durumda Allah'a hamdolsun.' Hadis Hz. Peygamberden sabit olmuş, İmam Müslim de Sahih'inde onu zikretmiştir.' Şöyle demiştir: 'Rastgele inayeti sevmek hesapsız vergi ve ihsan demektir. Ölçüye göre karşılığı sevmek *'Kim iyilik getirirse ona on katı verilir, kim kötülük işlerse misliyle cezalandırılır'*[139] ayetinde ifade edilir.' Şöyle demiştir: 'Sevgi dostlukta ihlas demektir. Bu itibarla sevgi genel ve özel velilere mahsustur.' Şöyle demiştir: 'İnayet sevgisi O'ndan, karşılık sevgisi de O'ndandır. Karşılık sevgisini O'nun bildirmesiyle öğrendik; inayet sevgisini de bize ihsan ettiği varlıkla ve tasarrufla tanıdık.'

Bunlardan birisi de dört yüz otuz beşinci bölümden 'Bazen nimet karanlık sahiplerini harekete geçirir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Karanlık sahipleri sakin kalmış, hareket etmemişlerdir, çünkü ayaklarını koyacak yer görememişler, düşmekten korkmuşlardır. Onların sakin kalmaları zorunluluktur.' Şöyle demiştir: 'Karanlık ehli hareket ettiğinde, nimetin büyüklüğü nedeniyle, hareket ederler. Onlar ancak Allah'ın müteakip olarak ihsan ettiği büyük nimetleri nedeniyle harekete geçerler. Bu nimet onları karanlıklarını görmekten habersiz bırakır.' Şöyle demiştir: 'Karanlık ehli kimdir, bilir misin? Onlar Allah hakkındaki bilgiye nazarî delille ulaşanlardır. Onları iman nimeti harekete geçirebilir. Bu sayede onlar taklide doğru hareket edip şeriatın temiz nuruyla hareket ederek beyaz mekânı görmüş olurlar. O mekânda eğiklik veya engebe olmadığı gibi basamak da yoktur; artık korku olmaz.'

Bunlardan birisi de dört yüz otuz altıncı bölümden 'Hitap haz alana mahsustur' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah'ın hitabı belirli bir kesimle (veya özellik sahibiyle) sınırlı değildir. O'nun daveti geneldir. Çağrılan bir olduğu gibi çağıran da Bir'dir.' Şöyle demiştir: 'İsimlerle çağırdığında çağıranlar çoğalır. Çağrılanların çokluğu bir insandaki organların çokluğuna benzer. Hz. Peygamber şöyle der: 'Nefsinin senin üzerinde hakkı olduğu gibi gözünün de üzerinde hakkı vardır. Bazen oruç tut, bazen tutma, gece namaz kıl, bazen uyu.' Aynı şey bütün zahirî ve bâtınî güçler için geçerlidir. Demek ki sen hem çok, hem bir olansın. O'nun isimleriyle davet eden de böyledir. Bunu anlamalısın!' Şöyle demiştir: 'Sen O'nun bir nüshasısın. Ben senin vasıtanla O'ndan gizlenirim.' Şöyle demiştir: '*Attığında sen atmadın, Allah attı.*'[140] Başka bir ayette şöyle der: '*Onları siz öldürmediniz, Allah öldürdü.*'[141] Hâlbuki kılıç senin aletin, sen ve kılıç birlikte Allah'ın aletisiniz.' Şöyle demiştir: 'Şu sözü söyleyen kişi ne kadar da cahil: Allah falan işi yaratmamıştır! Hâlbuki Allah peygamberine attığını söylemiş, sonra atma fiilini olumsuzlamış ve olumlamış, sonra şöyle demiştir: '*Sen atmadın, attığında sen, fakat Allah attı.*'[142] Atmak Hz. Peygamber'den meydana gelmiş bir fiildir. Peygamber Allah'ın bildirdiğine göre (toprağı) atmış, kâfirlerin gözlerine ulaştırmış, herhangi bir müşrikin gözü geride kalmaksızın hepsine toprak dolmuştur. Böyle bir iş yaratılmışın işi olamaz. İnsanların bir kısmı hakkında şaşılacak olan şudur: İman ettiği bir işi inkâr etmektedir.'

Bunlardan birisi de dört yüz otuz yedinci bölümden 'Tespih yaralamadır' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Tenzih eden Hakkı tenzih etmez, O'nu tenzih ederse, hiç kuşkusuz tenzihten tenzih etmiş sayılır. Çünkü O'nun her tenzih niteliğine karşılık teşbih niteliği vardır. Bu itibarla tespih, tercîh, yani yaralamak demektir. Allah'ı tespih etmek, hikâye ve aktarım tarzında olabilir. Allah bu hususta iradesine göre kendisini tespih etmiştir. İşte O'nu bilen edeplilerin tespihi budur.' Şöyle demiştir: 'Yokluğun yokluğu varlık demek iken tenzih de kendisiyle nitelendiği özellikten tenzihidir.' Şöyle demiştir: 'Tespih ehli kimi tespih ettiklerini gördüklerinde şöyle demişlerdir: 'Kendimi tenzih ederim.' O kendisini tespih etmiştir.' Şöyle demiştir: 'Onun kendi inancına göre rabbini tespihini müşahede çürütür. Bu dünyada bilgide aceleci davranmış, 'kendimi tenzih ederim' demiş, sonra kendi halini yadırgamış-

tır.' Şöyle demiştir: 'Senden talep edilirse şu ayeti oku: 'Bunlar sizin amellerinizdir, onları sayıp size iade ederim.'

Bunlardan birisi de dört yüz otuz sekizinci bölümden 'Hamd sınırlamadır' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Senin sözün sınırlıdır, çünkü sen kendinle kuşatılmışsın. Överken hiç kuşkusuz övdüğünü sınırlayıp daraltmış olursun. Hâlbuki O mutlaklık sahibidir. Sen de Allah'ı övmekle beraber kendi övgünden O'nu tenzih eyle ve O'nu mutlaklaştır. Böyle yapmak zorunludur. Bütün gayretini harcadıktan sonra da Hz. Peygamber'in söylediği gibi 'Ben seni övemem, sen kendini övdüğün gibisin' de! Hz. Peygamber şefaat hadisinde şöyle der: 'Orada Rabbimi bugün bilmediğim övgülerle överim.' Gerçeği anladıysan, bilirsin ki, söz konusu övgüleri o mertebe ve yer izhar eder.' Şöyle demiştir: 'Allah'ın kelimeleri tükenmeyeceğine göre, Allah'a kendisinden kaynaklanan övgünün biteceği bir sınır yoktur.' Şöyle demiştir: 'Övenin hali değiştiği ölçüde, Allah'a yapılan övgüler değişir. Çünkü mutluluk hali sıkıntı haliyle bir değildir. Bu nedenle Allah'a yapılan övgüler (hallere göre) farklılaşır. Bir vakitte insan 'Nimet veren ve ihsan eden Allah'a hamdolsun' derken, bir vakitte 'Her halde Allah'a hamdolsun', bir vakitte 'Bizi bu yola ulaştıran Allah'a hamdolsun', bir vakitte 'Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun', bir vakitte 'Bize vadettiğini doğrulayan Allah'a hamdolsun', bir vakitte 'Çocuk edinmeyen, mülkünde ortağı olmayan, zelil dostu olmayan Allah'a hamdolsun', bir vakitte 'Kuluna kitabı indiren Allah'a hamdolsun', bir vakitte 'Gökleri ve yeri yaratan Allah'a hamdolsun', bir vakitte 'Gökleri ve yeri var eden Allah'a hamdolsun', bir vakitte 'Seçtiği kulları üzerine selam eden Allah'a hamdolsun', bir vakitte 'Size ayetlerini gösteren Allah'a hamdolsun', bir vakitte 'Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun' diyebilir.'

Bunlardan birisi de dört yüz otuz dokuzuncu bölümden 'Tevil tehlil sahiplerine aittir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Tehlil mertebeleri farklı olduğunda tevilin hükmü ortaya çıkar. Her tehlilin bir hali, dili, adamları ve makamı vardır.' Şöyle demiştir: 'Tehlil 'Allah'tan başka ilah yoktur (la-ilahe illallah)' ifadesidir. Burada olumsuzlar ve olumlarsın.' Şöyle demiştir: 'Olumsuzladığının ne olduğunu düşünür ve incelersen onun olumladığının ta kendisi olduğunu görürsün. Allah kasıtla karşılık vermemiş olsaydı, tehlilin karşılığı büyük olmazdı. Vardığımız görüşün delili '*Rabbin kendinden başkasına ibadet etmemenize hükmetti*'[143] ayetidir. Onlar ibadet ettiklerine ilahlığı nispet etmeden mi ibadet ettiler? De-

mek ki onlar sadece Allah'a ibadet etmişlerdir, yoksa o varlıklara ibadet etmiş değillerdir. Bunun delili *'De ki onları isimlendirin'*[144] ayetidir. Bu bütünüyle bilgi demektir, hâlbuki 'onları niteleyin' dememiştir. 'Onların nispetlerini gösterin' demiş olsaydı, hiç kuşkusuz, ilahlığı Allah'a nispet edeceklerdi.'

Bunlardan birisi de dört yüz kırkıncı bölümden 'Allah kimden daha büyüktür?' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah yaratıklarını kendi suretinde yaratmamış olsaydı, mukayese anlamı içeren 'Allah en büyüktür' demezdi. Allah asıl olduğu için 'en büyük' demiştir. İnsan-ı kâmil de o asla göre yaratılmıştır.' Şöyle demiştir: *'Göklerin ve yerin yaratılışı insanların yaratılışından daha büyüktür.'*[145] İnsanlar (üzerinde yaratıldıkları) suretlerini unuttuklarında, karşılaştırma sahih olabilir. Bu ise gökler ile yerin insan bedeninin ve nefs-i natıka'nın iki ilkesi olması anlamına gelir. Gökler ulvi kısım iken yeryüzü süfli kısımdır. İnsan o ikisinin neticesi ve edilgenidir. Fail münfail (edilgen) olandan büyüktür. *'İnsanların çoğu bilmez'*[146] dediğine göre, cismi kastetmiş olamaz. Başka bir ayette *'Erkeklerin kadınlar üzerinde bir derecesi vardır'*[147] der. Çünkü Havva Âdem'den, Âdem topraktan yaratılmıştır. Âdem toprak nedeniyle Havva'dan bir derece üstün iken bu itibarla Âdem Havva'nın annesi sayılırken kendisi toprağın oğlu, toprak ise onun annesidir. *'Sizi oradan yarattık, ona döndüreceğiz.'*[148] *'Onu annesine döndürdük ki, gözleri aydın olsun.'*[149] Bu nedenle insan defnedilirken toprağa gömülür ve toprak bir anne gibi oğlunu bağrına alır. Toprak onu yolculuktan gelen bir evladı karşılayan şefkatli anne gibi kucaklar. Bu bir muhabbet kucaklamasıdır. *'Sizi tekrar oradan çıkartacağız.'*[150] Bu da diriliş demektir.'

Bunlardan birisi de dört yüz kırk birinci bölümden 'Sana ait olan sahip olunan bir şey değildir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Sana ait olan seni talep eder, sen yorulma! Onu sen ararsan, yorulursun ve o sana sahip olur.' Şöyle demiştir: 'Sana ait olan, senin değildir, katından geldiği kimsenindir.' Şöyle demiştir: 'Allah sana aittir ve Allah'a sahip olunmaz.' Şöyle demiştir: 'İnsanın en güçlü hilesi, Allah'ı bilmede O'nun kendinde bulunduğu durum hakkında verdiği haberle itminan bulmamasıdır. İnsan nazarî düşüncesiyle o haberleri inceler, tevil eder, kendi inancında var ederek sahip olduğuyla 'sahip olunmak' halinden çıkmayı umar. Böylece kendisi sahip olmak ister. Çünkü inancında var ettiği onun mülküdür. Başka bir ifadeyle ona sahip olan kendinden başkası değildir. Onu yaratmış, sevmiştir ve sevilen sahiptir. Bu nedenle akılcı

insan, inandığı şeyin sahibi olduğunu onaylar. Öyle biri sahip ve sahip olunan, yaratan ve yaratılandır. Bunu anlamalısın!'

Bunlardan birisi de dört yüz kırk ikinci bölümden 'Haramlara saygı göstermek ikramlardandır' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Eşleri nezdinde yasaklar artınca, onları korumuşlar, kendilerine karşı kıskanç olmuşlardır. Bu onun adına daha hayırlıdır. Çünkü nesebin sahihliği aileyi kuşkudan korur. Yatakta doğan hakkında kuşku doğmaz. 'Çocuk yatağa aittir.' Şöyle demiştir: 'Allah yeryüzünü bir yatak ve döşek yapmış, oradan Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır. Bir rivayette 'Çocuk babanın sırrıdır' denilir.' Şöyle demiştir: 'Bu talep edilen hikmet olmasaydı, yatak demekle yetinilir, *firaş* denilmezdi.' Şöyle demiştir: 'Allah lafızları boş yere zikretmemiştir. Bu lafız mana için gelmiş bir harftir ki o da söylediğimizdir. Sınırlama!' Şöyle demiştir: '*Orada her güzel çiftten yetiştirdik.*'[151] Orada ikizler meydana getirmiştir ve bu nedenle ayette '*Her güzel çiftten yetiştirdi*'[152] denilmiştir. Kastedilen hamilelik sonrasıdır. Suyu ona ulaştırmış, yetiştirmeyi ve büyümeyi ona ve toprağa nispet etmiştir. '*Allah sizi yeryüzünden bitki olarak yetiştirir.*'[153] Kelime *nebete* fiilinin mastarıdır; hâlbuki inbat dememiş, çocuğu babasına nispet etmiştir. Baba çocuğun rahme düşmesine vesile olarak onun üzerinde babalık hakkı kazanır. Aynı şekilde anneye de nispet edilmiştir; anne de karnından çocuğu çıkartmakla onu doğurmuş olur. Döşeğin vermiş olduğu neticeye bakınız! Allah kendisiyle yaratıkları arasında bir nesep ve bağ yaratmış, bu bağ *vikaye* kelimesinden türetilmiş takvadan ibarettir. Bir rivayette 'Bugün sizin nesebinizi alçaltacağım, kendi nesebimi yükselteceğim, takva sahipleri nerededir' denilir. '*Allah katında en keremli olanınız, en takva sahibi olanınızdır.*'[154]

Bunlardan birisi de dört yüz kırk üçüncü bölümden 'Küçükken inayete mazhar olan büyükken tevazu gösterir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah Hz. Yahya'ya çocukken hikmet vermiştir.' Ayette '*Ona küçükken hüküm verdi*'[155] ve '*Daha önce onun adaşı yoktu*'[156] denilir. el-Cebbar düşmanını ona musallat kılmış, onu öldürmüş, Allah da onu düşmanından korumamış veya bir taşkını başkasının üzerine salarak kendisine yardım etmemişti.' Şöyle demiştir: 'Allah Hz. Yahya'nın hayatta kalmasını murat etmiş, bu nedenle onu şehitlik yoluyla öldürmüş, hayatını baki bırakmış, Hz. Yahya Allah düşmanlarının Allah uğruna öldürdüğü kimselerden birisi olmuştur. Onlar için Allah iki hayatı bir araya getirerek '*Allah yolunda ölenlere ölü demeyiniz, onlar diridir, siz fark etmezsi-*

niz'[157] ve '*Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın, onlar Rablerinin katında rızıklanır*'[158] buyurmuştur. Gerçi ölüm değerli bir iştir, çünkü ölüm, en değerli kimse olan Hz. Peygamber'in niteliğidir. Ayette '*Sen öleceksin, onlar da ölecek*'[159] denilir. Binaenaleyh büyükler âdetleri aşarak farklılaşmaz; onlar bütün hallerinde zahirleri ve dış görünüşleri bakımından sıradan insanlarla beraber olurlar.' Şöyle demiştir: 'Küçüğe inayet, zayıflığı nedeniyle, ona merhamet demektir. Büyüdüğünde ise kendi kendini yönetir hale gelir. Büyüdüğünde de asıldaki zayıflık halinde kalırsa, kendisine merhamet eşlik eder; aslından uzaklaşarak kibre kapılır ve önceki zayıflığının ardından yaratılmış bir güce sahip olduğunu iddia ederse, Allah büyüklüğünde onu zayi eder, zayıflığını kendisine döndürür, onu zayıf ve biçare düşürür, küçüklüğünde zayıf iken arzuladığı hayattan ayrılmak ister.'

Bunlardan birisi de dört yüz kırk dördüncü bölümden 'Unutulanlar nezdinde ecirler zayi olmaz' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Hakim, zengin insanı üzerinde bulunan başkasına ait hakları vermesi için icbar eder. Bakınız! Zekâtlık malından herhangi bir kısmını inkâr edenin (onu gizleyen) durumu böyledir. Sadaka memuru onun sakladığı malı öğrendiğinde, o kısmı alır, malını bir ceza olarak ikiye taksim eder.' Şöyle demiştir: 'Temenni eden, temennisiyle zenginin derecesine ulaşır. Başka bir ifadeyle temenniyle herhangi bir güçlük, zorlanma, istek veya hesap olmaksızın zenginin malıyla yaptığı hayırlara ulaşabilir. Onlar ecirde eşit iken yoksulluk ve iyilik yapma hasretinden kaynaklanan ecirde temenni sahibi üstün olabilir. Allah '*İyi amel işleyenlerin ecrini zayi etmez.*'[160] Onun temennisi de amelinin parçasıdır.' Şöyle demiştir: 'Mal, biriktirilmek maksadıyla talep edilmez. Allah onu infak edilsin diye yaratmıştır. Kim malı biriktirip Yaratan'ın belirlemiş olduğu hakkı ödemezse, Allah onu cehenneme atar, cehennem onun döşeği olur. O kişinin malı cehennem ateşindeyken onun üzerinde ısıtılır, sonra da alnına sürülür. Bunun sebebi sadaka isteyenin onun önce alnıyla karşılaşmış olmasıdır. Buna mukabil zengin, dilencinin kendisine yöneldiğini görünce, yüzünü çevirir, sanki onu görmemişçesine kendisinden yüz çevirir. Sonra 'yanlarına' sürülür. Sonra da 'sırtlarına'. Çünkü zengin dilenciye önce bir yanını, sonra sırtını döner ki isteğine karşılık vermesin. Böylece kızdırılmış mal, (dilenciye gösterdiği) bütün kısımlarına ve mekânlarına sürülür. Bunlar zikredilen üç mekândır (alın, yan ve arka), bir dördüncüsü yoktur.

Bunlardan birisi de dört yüz kırk beşinci bölümden 'Değirmenin kutbunu onun emiri döndürür' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Değirmen kendi kutbu üzerinde döner ve onun kutbu kendi içindedir. Kutup değirmenin sabit olan kendisidir ve kutup hareket kabul etmediği gibi dönerken yer değiştirmez.' Şöyle demiştir: 'Değirmen emirle döner. Kutup olmasaydı değirmen dönmezdi. Bu itibarla kutup emir demektir. Kutup değirmenin kendisinden başka ne olabilir ki; hem emir, hem emretmek, hem memur!' Şöyle demiştir: 'Kutup gücü bilir, görülmez, kendisi görür. Onu gören nezdinde de farklılaşınaz. Bununla beraber genel itibarıyla onu gördüğünü bilir. Allah'ı bilmek üzerinde varlık değirmeni döner. O bilinir, görülmez, görülür ve temeyyüz etmez.' Şöyle demiştir: 'Allah'ı böyle bir bilgiyle bilmeyen O'nu bilememiş demektir. Binaenaleyh hiç kimse müşahedesinde O'nu bilememiş, O'nu bilirken kendisini müşahede etmemiştir.'

Bunlardan birisi de dört yüz kırk altıncı bölümden 'Nakiplerden olmaya karşı direnenin durumu' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Nakip Allah hakkında bilgi hazinesini nefsinden çıkartmak isteyendir. Söz konusu kişi ayette '*Onlara ayetlerimizi ufuklarda ve nefislerinde göstereceğiz*'[161] ve '*Nefislerinizde de, görmez misiniz*'[162] denildiğini duymuştur. Bu itibarla Hz. Peygamber de 'kendini bilen Rabbini bilir' demiştir.' Şöyle demiştir: 'Böyle bir bilgi sahibi olmaya karşı direnen insan nakiplerden olamaz.' Şöyle demiştir: 'Delil ile medlûl arasında bağlayıcı yön bilindiğinde, nazarî yönden delili inceleyerek Allah'a istidlali değersiz görür. Delil ile medlûl arasındaki bağ insanın nefsinden başkası değildir. Sonuçta nefsini Allah vasıtasıyla tanıyanlardan olur. Ebu Hamid ve benzeri bazı akılcılar, bu görüşe varmış olsalar bile, bizim bu konudaki metodumuz onların yönteminden farklıdır. Onların bu hususta vardıkları kanaat doğru değilken bizim vardığımız görüş doğrudur. Bu görüş Allah hakkındaki bilgiyi iman yoluyla almak, sonra Hak bütün güçlerimiz oluncaya kadar imana göre ameldir. Bu durumda Allah'ı Allah ile bilir, Allah'ı tanımanın ardından da kendi nefsimizi Allah'ın vasıtasıyla biliriz. Allah'ı bilmede Allah ehlinin yöntemi budur.'

Bunlardan birisi de dört yüz kırk yedinci bölümden 'Halin genel olması imkânsızdır' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Mizaçlar farklı farklıyken varidatı kabul eden nefisler mizaca tabidir. Nefisler mizaca tabiyken varidat da hallere göre gelir. Bu itibarla bir halin genel olması mümkün değildir; her varidin kendine mahsus bir hali vardır. Bu nedenle bir ki-

şiyi sarhoş eden hal ötekini ayık hale getirir; ne sarhoşluk, ne ayıklık genelleşir.' Şöyle demiştir: 'Hal, isminin genelliği itibarıyla umumileşir. Söz konusu haller akıl ve duyuyla nefislerde idrak edilen ve farklılaşan hallerdir.' Şöyle demiştir: 'Allah'ın gazabı ve rızası haller arasındadır. Bu itibarla sadece halle nitelenen vardır; o kişi gazaba duçar olan veya rızaya mazhar olan birisi olabilir. Hâdis için onun halin hükmü altına girdiği söylenirken bu hususta ilahi mertebeye dair edebe riayet gerekir.' Şöyle demiştir: 'Hal dili *'Benim nezdimde söz değişmez'*[163] ayetini indirmişken hakikat dili *'Ben kullarıma zalim değilim'*[164] der.

Bunlardan birisi de dört yüz kırk sekizinci bölümden 'İşleri Allah'a havale bir dilektir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Şu hususta hiçbir kuşku ve kapalılık yoktur: Birisi gemlerini senin eline verip işini sana havale ederse -diliyle konuşmasa dahi- en açık beyanla senden kendisini maslahat, hatta en maslahatlı yola ve işe ulaştırmanı senden talep etmiş demektir. Maslahat peşinde olmasının nedeni, nefislerin 'zararı uzaklaştırmak, menfaatleri elde etmek' özelliğinde yaratılmış olmasıdır.' Şöyle demiştir: 'Bir rivayette Allah'a en sevgili gelen işin övülmek olduğu söylenir. Allah kınamak nedeniyle bir zarar görmez. Sen ise acı duyacağın için zarar görürsün. *'Onlar sizin acı çektiğiniz gibi acı çekerler, siz Allah'tan onların ummadıklarını umarsınız.'*[165] Şöyle demiştir: 'Bir kap dolmamış olsaydı taşmazdı; kap dar geldiği için fazlayı başkasına boşaltmıştır. Bu davranış tevfîz, yani işi havale etmek diye isimlendirilir.' Şöyle demiştir: 'Adam dediğin kendisine hikmetin verilip de onu içine sığdırabilen kimsedir. Bununla beraber kendisi ve mülkü hakkındaki tasarrufu Hakka bırakır. Öyle biri 'tevfîz ehli' olmaz.'

Bunlardan birisi de dört yüz kırk dokuzuncu bölümden 'Yakın akrabalar iyiliğe daha layıktır' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah'a yakın insanlar iyilik yaparken öncelikle gözetilenlerdir. O aradaki yakınlık ve nesep nedeniyle Hak'tır. İnançlar değişik olsa bile, her inançta ve akidede bilinen el-Maruf O'dur. Farklılıklara rağmen bütün inançların maksadı birdir. Hak akideni kendisine bağladığın bütün inançları kabul edicidir ve kıyamette o inançta sana tecelli eder; o inanç seninle Allah arasındaki alamettir.' Şöyle demiştir: 'Allah'ı tanıyanda şaşılacak bir iş yoktur. Şaşılacak olan orada kendisini inkâr edenin halidir.' Şöyle demiştir: 'Akide sahibi Allah'ı ancak kendi akidesine göre tanıyabilir. İnsanlara şöyle denilir: 'Akitlerinize (sözleşmelerinize) uyun.' Arifin bir akdi olmadığı gibi yerine getireceği bir şey yoktur. Bir arifin Hakkın

tecellilerinin sayısınca gözleri vardır. O'nun tecellileri sonsuz olduğuna göre ariflerin gözleri de sonsuzdur. Gözler suretlerin var olmasıyla veya suretlerin var olması gözlerin var olmasıyla meydana gelir.'

Bunlardan birisi de dört yüz ellinci bölümden 'Adamlar nezdinde kabul bir yönelmedir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Getirdiğin bir şeyi kabul edenin davranışı, sana yönelmenin ve dönmenin ta kendisidir. Yüzü kabul etmekle durmamalısın! Yüze yönelmek seni yok eder ve fani kılar. Buna mukabil kabul etmek üzere yönelmek seni baki kılar ve yaklaştırır.' Şöyle demiştir: 'Söylediğimizi anlamayan, yüzdeki perdelerle ilgili hadis-i şerife bakmalıdır. Allah o perdeleri açmış olsaydı, zatının tecellileri yaratılmışın gözünün gördüğü bütün yaratıkları yakar ve yok ederdi. Hâlbuki Hakkın gözü hâlihazırda kendisini idrak ederken yanma gerçekleşmez. Allah sevdiği kulunun gözü olunca kul O'nunla eşyayı idrak eder. Fakat bu esnada Hakkı görmez. Çünkü Hakkın gözü kendisini idrak ederken yaratılmışın gözündeki Hak ise Hakkı idrak etmez. Yaratılmış o gözle yaratılmışları idrak edebilir. Tecelliler yakıcıdır, onlar bakma esnasında gözün tecellilerinden ibarettir. Çünkü ışık olmasaydı görme gerçekleşmezdi. '*Allah göklerin ve yerin nurudur.*'[166] O'nun zatı ise gözüdür.' Şöyle demiştir: 'İş nispettir. Nispetler olmasaydı alaka ve bağ ortaya çıkmazdı.'

Bunlardan birisi de dört yüz elli birinci bölümden 'Güzel söz kudretin bir parçasıdır' bahsidir: Şöyle demiştir: 'En güzel söz Hakkın kelamına benzeyen sözdür. O sözde yaratılmış ve kadim ortaktır. Allah Rauf ve Rahim iken Hz. Peygamber müminlere karşı rauf ve rahimdir.' Şöyle demiştir: 'Benzeşme olmasaydı Allah'ın sözünden hiçbir şey anlamaz, hiçbir manaya ulaşamazdık.' Şöyle demiştir: 'Müteşabih içindeki muhkem, bir benzeşme ve teşabühtür. Onu tevil eden hiç kuşkusuz kendisini ortaklık anlamından izale etmiş demektir; hâlbuki ortaktır. Onu tevil eden doğruluk yolundan uzaklaşmış ve sapmıştır.' Şöyle demiştir: 'En güzel sözü bilen kişinin alameti, o sözün gösterdiğine uymak ve tâbi olmaktır. Öyle bir insan iyiliğe iyilikle karşılık verir. '*İyiliğin karşılığı iyilikten başka nedir ki?*'[167] Şöyle demiştir: 'Güzel söz Hakka ve doğru yola ulaştırır, derin manalara vâkıf kılar, onları sana açar.'

Bunlardan birisi de dört yüz elli ikinci bölümden 'İzafe edilmiş ilaha ibadette insaf' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah kendisini yaratıklarından herhangi birisine izafe ederse, izafe edilenin ibadetini derinden düşünüp o ibadeti yerine getirmelisin. Çünkü sen toplayıcı ve kuşatıcı bir

suretsin ve Allah sana söz konusu özel izafeti bu maksatla bildirmiştir.' Şöyle demiştir: 'İzafe edilen İlah'a misal *'Sizin ilahınız...'*[168], *'Bize veren Rabbimiz'*[169], *'Doğunun ve batının Rabbi'*[170], *'Göklerin Rabbi'*[171], *'Sizin ve babalarınızın Rabbi'*[172], *'İki doğunun ve iki batının Rabbi'*[173] gibi ayetlerde geçen tamlamaları ve izafetleri verebiliriz. Son ayette atıf edatı kullanılmış, başka yerlerde olduğu gibi izafeti izhar etmemiştir. Bunun yapılması da anlamsız değildir. Her tamlamada söylediğim üzere Rabbine ibadet et ki, yakîn mertebesine ulaşabilesin; yakîn gelince gerçek senin için belli olur, tamlamanın değerini öğrenirsin. Bu itibarla hiç kimse izafet ve tamlamadan yoksun Mutlak İlah'a ibadet etmemiştir. Öyle bir ilah meçhul ilah olabilir.'

Bunlardan birisi de dört yüz elli üçüncü bölümden 'Tecelliler lemahat ehline aittir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Bir şeye o şeyin kendisinden daha açık ve daha güçlü delil yoktur. Bu itibarla bir şey ortaya çıkmış olduğu halde kişi için delil sabit değilse, eksiklik o kişidendir; yoksa söz konusu şey görevini yerine getirmiştir. Hakikati acizlik olan biri aciz olduğunda, hiç kuşkusuz, kendi hakkını yerine getirmiş sayılır. Demek ki her iki uçtan (Hak ve halk) vefa (yani kendi işlerini yerine getirmek) gerçekleşmiştir.' Şöyle demiştir: 'Gözün açıp kapanması çarpan bir şimşeğe benzer. Şimşek ortaya çıkar, görünür ve kaybolur; kalsaydı, yok ederdi.' Şöyle demiştir: 'Yüzün tecellileri sahip olduğun 'senin sen olduğun' hakkındaki bütün iddiaları siler ve yakar. Geride sadece Allah kalır ki gerçekte sadece O vardır. Bu yakma değil, açıklama ve beyandır.' Şöyle demiştir: 'Bir şeyin yüzü onun hakikatidir. *'Her şey yok olacak, O'nun vechi (yüzü) müstesna.'*[174] 'Şey' derken kastedilen zata ilişen şeydir. Ona ilişenin bir yüzü olunca, o şey kendiliğinde helak olmaz, sadece ilıştiği şeye nispetle helak olabilir. 'Onun yüzü' ifadesindeki zamir şeye dönerken aym zamanda Hakka da döner. Sen de yerleştirildiğin makama göre hareket edersin, çünkü vakit sahibisin.'

Bunlardan birisi de dört yüz elli dördüncü bölümden 'Seçilmiş kendisine karşı suç işlenip de bağışlayandır' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Nefsin bir hakkı vardır. Ona karşı suç işlenip suçu bağışladığında 'seçilmiş zalim' kişisin. Söz konusu insan ayette zikredilen üç kişinin ilkidir. Burada nefsinin hakkını kendisine zulmedenden almamış, sevabı Allah'a havale etmiştir.' Şöyle demiştir: 'Günahı tetkik edersen, hiç kuşkusuz onun izi silinmiş, varlığı veya eseri geride kalmamıştır. Allah *'Gafur ve Rahim'dir.'*[175] Af onların talep ettiği bir şeydir.' Şöyle demiştir:

'Seçilmiş Hakkın seçtiği kişidir. Fakat o '*Rabbin yaratır ve seçer*'[176] ayetinde belirtilenlerdendir. Burada bir kalıntı veya tortu yoktur. Nefisler nefislerdir; Allah değerli ve en değerli olanları seçer.' Şöyle demiştir: 'Seçilmişler kitaba varis olanlardır; kitap tahriften ve eklemeden korunmuş Kur'an'dır. Diğer kitaplar da korunmuş olsaydı, hiç kuşkusuz, onlara da varis olunurdu. Haktan olduğu hakkında keşif verilen birisi basiret üzere o kitaba varis olur ve ona göre hüküm verir.' Şöyle demiştir: 'Veraset ölümden sonra gerçekleşir ve kitap da Muhammedî'dir. Alimler peygamberlerin varisleriyken mirasın konusu kitaptır. Ölen ise onun sahibidir ve o ölümle birlikte Allah'a gitmiştir.' Şöyle demiştir: 'Meyleden kişi zalim olmuşken ölçülü giden kanaatkârdır ve yetinmiştir; öne geçen, gerçeği elde etmiş ve kazanmıştır. Bunlardan dilediğin birisi ol.'

Bunlardan birisi de dört yüz elli beşinci bölümden 'Dostun özelliklerinden birisi düşmanlardan uzak kalmasıdır' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Arif Allah'ın düşmanı olandan yüz çevirirse, yüz çevirmeden de uzaklaşmalıdır. Öyle bir durumda arif kendisine saygı göstermesi zorunlu ilahi bir isimden yüz çevirmiş ve uzaklaşmış olur.' Şöyle demiştir: 'Allah'ın 'yüz çevir' şeklindeki emri nedeniyle düşmandan yüz çeviren rahata erer. Böyle bir durumda yüz çeviren -kendisi değil- Allah'tır. Nitekim insan Allah'ın lanetlemesi nedeniyle lanet eder, O'nun gazap etmesi nedeniyle gazap eder, razı olması nedeniyle razı olur. Bütün bu yerlerde insanın kendiliğinden niteliği ve özelliği yoktur. Ebu Yezid el-Bestami şöyle der: 'Benim hiçbir niteliğim yok!' Düşmanlardan yüz çevirmek Allah, Peygamberi ve işlerin sonunun gösterildiği kimseler adına mümkün ve geçerli olabilir. Onlarm dışındakilerin yüz çevirmesi söz konusu değildir. Onlar sadece Allah düşmanlarını dost edinmez, onlara sevgi gösterisinde bulunmazlar.' Şöyle demiştir: 'Allah düşmanından yüz çevirmiş olsaydı ona rızık ve nimetini vermez, ona bakmazdı. Hâlbuki Allah cehennemliklerin zakkum ağacından yiyeceklerini bildirmiştir. Onlar o ağaçtan karınlarını doyurur, susamışlar ise kaynamış su içerler. Allah yüz çevirmiş olsaydı, düşmanının varlığı kalmazdı, çünkü onun varlığını muhafaza edecek biri olmazdı. Varlığını muhafaza eden olmayınca yok olur, varlığı silinirdi. Şu ayeti buyuran Yüce Allah'tır: '*Allah her şeyi koruyandır.*'[177] Başka bir ayette '*O ikisini korumak kendisine ağır gelmez*'[178] denilir.

Bunlardan birisi de dört yüz elli altıncı bölümden 'Yarışmadan çekinmek' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Himmet sahipleri, ilahi cömertlik ve kerem anlamlı isimlere ulaşmada öne geçmek üzere birbirleriyle yarışır, o isimlerin eserleri kendilerinde bulunsun diye onlarla Allah'a dua ederler.' Şöyle demiştir: 'Yarışma güzel işlerde olabilirken nefislerden daha güzeli, enfes olan işler; onlardan daha güzeli daha güzel olanlardır.' Şöyle demiştir: 'Yarışılması gereken bir işte yarışmadan uzaklaşan ve geride kalan kişi tembel, gevşek, himmetsiz ve nefsaniyeti olmayan birisidir.' Şöyle demiştir: 'Güzel koku tohumların nefesleridir. Onların kokuları olmasaydı, misk buruna ulaşamaz veya ehli arasında yarışmada mücadele gerçekleşmezdi. Yarışma (iyi şeylerin) kokularının alınmasıyla gerçekleşir.' Şöyle demiştir: 'Nefeslerin değerini ve kokularını, onların ortaya çıkarmış olduğu ilahi bilgileri ancak hayvanlar bilebilir. Bakınız! Hayvanlar her şeyi koklar, karşılaştıklarında birbirlerini de koklarlar. Hayvan herhangi bir şeyle karşılaşınca başıyla ona yönelir ve onu koklar.'

Bunlardan birisi de dört yüz elli yedinci bölümden 'Hakkı müşahedede yaratılmış ne zaman sabit kalır' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Yaratılmışlar müşahede vaktinde sabit kalmaz. Daha doğrusu Hak onların gözleri olmadığı sürece, yaratılmış, tecelli esnasında müşahededе sabit kalamaz. Allah nurdur ve idrak nur vasıtasıyla gerçekleşir.' Şöyle demiştir: 'Arifin tecelli esnasında sabit durup bayılmadığını veya kendinden geçmediğini, beden dağının parçalanmadığını görürsen, onun Hak olduğunu bilmelisin. Bunun da bir alameti vardır: Belirtilen haldeki birisini gören insan -kendisi de onun gibi değilse- onu görmüş olmakla kendinden geçer ve bayılır.' Şöyle demiştir: 'Bulunduğu halde bayılan ve heyeti ve durumu başkalaşan veya kendinden geçen veya çığlık atan veya zorlanan veya fani olan birini görürsen, onun yaratılmış biri olduğunu, Haktan bir özelliğin onda bulunmadığını bilmelisin; hareketi dürüst olsa bile, onun nihayetteki durumu Evtad makamında iken Hz. Musa'nın dağı gibi olmaktır veya o Hz. Musa'nın varisidir.'

Bunlardan birisi de dört yüz elli sekizinci bölümden 'Nefislerin miracı ünsiyete aittir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'İlahi nefeslerin bir takım miraçları vardır ki o miraçlarda nefisler ilahi tuzağa doğru yükselirler. Allah'ın öyle kulları vardır ki, onlara nimetler ayaklarının altından ulaşır. Bu nimetler onların talep ettiği ve bu nedenle kendi kazançları (kesp) olan nimetlerdir ve bu nedenle ayaklarının altından meydana

gelmişlerdir. Onlar yüksekliği talep eden süfli kısımlardır ve bu nedenle de miraç ederler.' Şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber'in, sarkıtıldığında Allah'ın üzerine düşeceğini buyurduğu ipten nefisler bizi talep etmek üzere yükselir.' Şöyle demiştir: 'Ulvi nefislere beşeri ruhlar yükselir. Bu ruhlar Sidre-i münteha'ya varıncaya kadar ulvi gökleri, oradan en yüce nuru, oradan en tatlı mekânı, oradan en yüce mevkıf'ı, oradan en yakın mertebeyi, sonra me'va cennetini, sonra en yüce istiva yerini, sonra en yüce aklı, sonra en korunmuş izzet perdesini, sonra esma-i hüsna mertebesini aşarak en yüce mahalle doğru yükselir ve ulaşırlar; en sonunda da yayın iki ucu kadar veya daha da yakın olan yakınlığa ulaşırlar. Burada temennilere ulaşır.'

Bunlardan birisi de dört yüz elli dokuzuncu bölümden 'Ecirler sonuçsuzdur' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Âlemin bir cevher ve hakikat içinde her zaman diliminde başından sonuna kadar yenilenip değiştiğini bilen kişi, geçen zaman ile gelecek zamanı da bilir. Onlar mevcut olmayan dolayısıyla yok olan şeylerdir. Onlar varlığı zorunlu olmayan veya madum olup var olmayanlardır; bu itibarla onlar göz kendilerini gördüğünde veya akıl onlara delalet ettiğinde varlığa tâbi olurlar. Öyle bir insan ecirlerin sonuçsuz olduğunu bilir. Fakat bu bilgi her varlıkta gerçekleşmez, varlıkların çoğunda gerçekleşir. Onlar *'Yeniden yaratmak hakkında kuşkudadır.'*[179] Şöyle demiştir: 'Ecrini Allah'ın vereceği kulun hiçbir ameli sonuçsuz ve verimsiz kalmaz, çünkü Allah ondan başkası değildir. *'(Kayıp eşya) kimin yükünde bulunursa, onun cezası (o şahsa el koymak) olacaktır.'*[180]

Bunlardan birisi de dört yüz altmışıncı bölümden 'Sıfatı terkte marifetin keşfi' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Bir hakikat ve onun farklı nispetleri vardır. Nispetler bazılarına göre isimler, bazılarına göre nitelik, sıfat ve haller diye isimlendirilir. Onların varlığını kabul eden kişi bilgiden tat almadığı gibi hükümlerini reddeden de yine bilgiden tat almamıştır; onlarla isimlendirilenin yaratılmış olup olmaması durumu değiştirmez. Bu itibarla hâdis olmayanda -hâdistekine göre- bulunmaları daha da imkânsızdır.' Şöyle demiştir: 'Sıfatı terk eder denilemez. Çünkü sıfat yoktur ki, onu terk etsin. Bununla beraber sıfatın hükmü kastedilebilir ve onu sadece Allah'a bırakabilir. Böyle bir durumda Allah yaratılmışlara nispet edilmiş sıfatların ta kendisidir. Seçkin kullar o bilgiyle seçkin olmayanlardan ayrışırlar. Hak vasıtasıyla duyan kişi ise O'nun duymak ve duyulan/duyan olduğunu, aynı zamanda konuşanda konuşan ve söz

olduğunu da öğrenir. Bu itibarla kelam Hakkın kendisinden kendisinedir. Böyleyken sen kimsin?' Şöyle demiştir: 'İş söylediğimiz gibi olunca, O'nu bilmeyen kimdir ki? Biz sadece başka bir şeyin zuhur ettiğini gördük. Böylece hayret ortaya çıktı. Sabit ise -ki o da âlemdir- yoksa daha önce de söylediğimiz gibi Hak değildir.'

Bunlardan birisi de dört yüz altmış birinci bölümden 'Anlamayan kişi anlamaz' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Anlamak bilgiden ve ifade gücünün ardından gerçekleşebilir. Bilgi -kâbil olmaksızın- kâbili bilmektir. Bilgi ise öğrenmek ve bildirmekten sonra gerçekleşebilir. Bazen arif bilgi öğreteni ve öğreneni bilir, bazen onun anlayan olmadığını da bilir. Bu durumda onun anlamadığını bilir. Bununla beraber Zeyd'in Ömer'e belirli bir şeyi öğrettiğini, onun o bilgiyi öğrendiğini bilir. Başkasına ulaştırmaya gücü olursa öğrendiği bilgiyi başkasına açıklayabilir; gücü yetmezse açıklayamaz. Binaenaleyh bilginin gerçekleşmiş olmasından anlamak ve anlatmak da meydana gelmez.' Şöyle demiştir: 'Bu nedenle işin seninle O'nun arasında olduğunu söyledik. İktidar O'ndan ve kabul sendendir; ortaya çıkan her şey her ikisiyle birlikte ortaya çıkar. Demek ki iş bir üretme ve meydana getirmedir. Bu itibarla sadece baba ile oğul vardır. Buradan anlaşılır ki, 'olsaydı', 'olmasaydı' gibi edatları bir yana bırakmak uygundur.' Şöyle demiştir: 'Lev, yani ise edatı bir imkânsızlığa bağlı imkânsızlık ifade eder. Bu yönüyle edat yokluk nedeniyle yokluğun delilidir. Ona *la* (olumsuzluk) eklendiğinde ise bir olumsuzlama edatı haline gelir ve varlığın imkânsızlığı anlamına dönüşür. Bu da duyacağın en garip işlerden birisidir. Çünkü birincisi hükmün imkânsızlıkta olmasıdır. Yokluk ise dahil olan bir olumsuzlama edatı olduğu için daha mübalağalıdır. Olumsuzlamak yokluk demektir. Böylece varlığı verir ve ise edatından bir hükmü ortadan kaldırır. Bu durum imkânsız hakkında söyledikleri sözdür.' Şöyle demiştir: 'Bu edatların yaratılmışların başına gelmesinde şaşılacak bir iş yoktur. Şaşılacak olan edatların Allah'ın kelamına dahil olarak hükümlerinin ve delaletlerinin O'na nüfuz etmesidir. Bu gerçekten de şaşılacak bir iştir.' Şöyle demiştir: 'Kelamın Allah'a nispeti sahihtir. Bazen harflerin terkibinde duymuş olduğumuz özel terkip de sabit olur. Duymuş olduğunuz, onun Allah'ın kelamı olmasıdır. Bu araçlar kendisinde meydana gelir ve hükmü O'na işler. Bu durum bizim cihetimizden mi gerçekleşir, yoksa iş ancak böyle midir?'

Bunlardan birisi de dört yüz altmış ikinci bölümden 'İsimlerim ihtişamımın ve cemalimin örtüleridir' bahsidir: 'İsimler olmasaydı korkmaz veya ummazdık, ibadet etmez, duymaz, itaat etmez, bize hitap edilmez, biz de isimlendirilene hitap etmezdik. İsimlere ait olan ve eserler demek olan hükümler olmasaydı, isimler bilinmezdi. Onlar isimlerin üzerindeki örtülerdir ve isimlendirilen üzerindeki güzelliktir.' Şöyle demiştir: 'İsimlerin hükümleri isimlerin cemalidir. Onlara bir ihtişam giydirmiştir. İsimler de isimlendirileni güzelleştirmiş, ihtişam kazandırmıştır. İsimler bizim vasıtamızla ortaya çıkmıştır. Demek ki biz O'na güzellik ve cemal sureti giydirdik. İsimler O'nda zuhur etmiş, güzellik O'nda var olmuştur, çünkü isimlendirilen O'dur.' Şöyle demiştir: 'İsimlerin isimleri manaları farklılaştığı için farklılaşmıştır. Böyle olmasaydı bizim için ayrışmaz ve farklılaşmazlardı. İsimler Allah'ın katında bir iken bizde çoktur.'

Bunlardan birisi de dört yüz altmış üçüncü bölümden 'Ariflerin gözü illiyyîn mertebesine bakar' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Gözler kitabın yerine bakarlar. Kimin kitabı illiyyîn mertebesindeyse, onun gözü illiyyin mertebesine bakar; kimin kitabı siccîn mertebesindeyse onun gözü siccîn'e yönelir. Demek ki kitap kendi özelliğiyle bakışı ve gözü sınırlar.' Şöyle demiştir: 'Allah ahiret hayatında kitapların okunmasına hükmetmiştir. Bu okunma sayesinde seçilmiş kul O'nun kendisi üzerindeki nimetinin değerini idrak ederken helak olan kişi de kendisini adına mazeret arar. Görür ki nefsine zalim olan ve ona karşı suç işleyenin bizzat kendisiymiş!' Şöyle demiştir: 'Derilerinin ve organlarının yaptığı şahitlikle, insanın kendisi hakkındaki şahitliği olmasaydı ne kitap ne hüküm sabit olabilirdi. İtiraz, itirafçının helakine yol açacak bir hususta kendi hakkındaki şahitliğidir.' Şöyle demiştir: 'Nefisler zatları gereği onlara zarar veren şeyi uzaklaştırır, menfaatlerini elde etmek üzere de çalışırlar. Bu durum, günahlarını itiraf ederken yok olmalarına şahitlik eder.' Şöyle demiştir: 'İtiraf eden kişi azap görmez, çünkü ilahi kerem bunu gerektirmez. Organlar vali değil, yönetilen reayadır. Onlar sadece valiye şikâyette bulunabilirler.'

Bunlardan birisi de dört yüz altmış dördüncü bölümden 'Sidre-i münteha'ya varış' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Sidre-i münteha'nın kökleri göğün aşağısındayken aslı gökte ve dalları illiyyîn'dir. Kulların salih ve temiz ibadetleri o mertebeye ulaşır. İnsan ölüp ruhu kabzedilince, ameline kavuşur. Başka bir ifadeyle amelinin Sidre'de ulaştığı yere ruhu ula-

şır. Göğün kapılarının kendisine açılmadığı birinin ameli Sidre'nin köklerindedir. Göğün kapılarının açıldığı kimselerin ameli ise Sidre'nin meyvelerindedir. Bu nedenle saadete ermiş insan acıkmazken dallardaki çiçekler ve yapraklar nedeniyle çıplak kalmaz. Bedbaht ise acıkır ve köklerde yapraklar ve meyve bulunmadığı için sıkıntıya düşer. Bu bilgi misal olarak verilmiş bilgidir.'

Bunlardan birisi de 'Gündüzün uçlarında gece ibadetinin ortaya çıkardığı marifetler' bahsidir: 'Akşam ve sabah günün uçlarıdır. Akşam gecenin başlangıcıyken sabah gecenin sonudur; gün ise başlangıç ile son arasındaki kısım iken gece başlangıç ile son arasındadır. İlahi bilgiler Hakkın kullara tecelli ederken verdiği bilgilerdir. Allah bize geceleyin ve günün uçlarında tespihi emretmiş, bu hükümde gündüz zikredilmemiştir. Allah şöyle der: *'Gündüz uzun işlerin vardır.'*[181] Yani boş vaktin vardır. Gün sana, gece ve günün uçları Allah'a aittir. Geceleyin ve günün uçlarında Allah için hareket edersen gündüz O senin için tasarrufta bulunur. Demek ki gecenin ve gündüzün uçlarının ihsanları tespihin karşılığıyken gündüzdeki ihsanlar da meşguliyetin karşılığıdır. Geceleyin ve günün uçlarında yöneliş Hakkadır ve bu esnada Haktan kulu adına meydana gelen ihsanlar sadece bir karşılıktır; başlangıç ve sebep kula aittir. Çünkü nefs kendi kazancından yediğinde nazlanırken ihsanlar karşısında eğilir ve kırılır. Bu nedenle karşılık geneldir. Çünkü insan ilahi surette yaratılmışken ilahi surete kırıklık yakışmaz.'

Bunlardan birisi de 'Dua kaba göredir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'İçinde sığdırdığı bir şey yok ise kap 'kap' değildir. Kap dolunca içerdiğinden başka bir şey onda bulunmaz. Bu nedenle insan dua eder, çünkü o, hakkında dua ettiği şeyle doludur. Dua ettiğinde, kabı boşalır ve Allah onun kabını dua ettiği hususa icabetle ve daha da ilaveyle doldurur. Demek ki dua ancak idrak mahallini Hakkın kendisiyle doldurduğu şeyden boşaltmak üzere emredilmiştir. Bu nedenle sadece dua eden ve yakaran vardır.' Şöyle demiştir: 'Kâseye bakınız! Suyla dolup boşaldığında veya kendisinden bir miktar eksildiğinde, boşalttığı ve çıktığı kısmı hava doldurur. Bu misal Allah'ın dua edene süratle icabeti hakkında bir müjdedir.'

Bunlardan birisi de 'Şeriatların Hakkın adabına göre inmiş olması' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Yüce emrin değeri bilinmediği gibi ona nasıl ulaşılacağı da bilinmez. Bu nedenle şeriatlar Hakka ulaşmayı temin eden adabı getirmiş, akıl sahipleri onları kabul etmiştir. Çünkü şeriat

aklın özü demekken hakikat şeriatın özüdür. Bu itibarla şeriat kabuğun kendisini sakladığı özdeki yağ mesabesindedir. Öyleyse öz yağı saklarken kabuk özü saklar. Akıl da şeriatı, şeriat hakikati saklar. Akıl olmaksızın şeriat iddiasında bulunanın iddiası doğru değildir. Allah aklı sağlam ve derin kişiyi yükümlü tutmuş, deliyi veya çocuğu veya bunağı sorumlu tutmamıştır. Şeriat olmaksızın hakikati bildiğini iddia etmek doğru değildir. Bu nedenle Cüneyd şöyle demiştir: 'Bizim bu ilmimiz' yani Allah ehlinin getirdiği hakikatler, 'Kitap ile ve Sünnetle sınırlıdır.' Yani bu hakikatler ancak Allah'ın kitabına, Peygamberin sünnetine göre amel edenlerce elde edilebilir ki o da şeriat demektir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Beni Allah edeplendirmiştir, ne güzel de terbiye etmiştir.' Kastedilen Allah'ın şeriatıdır. Kim Allah'ın şeriatına uyarsa, edepli olur; kim edepli olursa erer.'

Bunlardan birisi de 'Kalpte kalbin gözü' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah insanın yapısını ters yaratmıştır: Ahireti içindeyken dünyası dışında ve zahirindedir. İnsanın zahiri, suretiyle sınırlanmıştır. Böylece Allah kendisini şeriatla sınırladığı gibi şeriat değişmediği için insan da değişmez. İnsan içinde halden hale girer, düşünceleri de -ahiret yaratılışındaki gibi- aklına geldiği her şekilde ve tarzda başkalaşır ve değişir. Demek ki insanın dünya hayatındaki bâtını, ahiret yaratılışındaki zahirî sureti gibiyken (zahiri de ahiret yaratılışındaki bâtını gibidir). Bu nedenle ayette *'Sizi var ettiğimiz gibi tekrar yaratılacaksınız'*[182] denilir. Ahiret hayatı dünya yaratılışının tersiyken dünya hayatı ahiret yaratılışının ters çevrilmiş halidir. Bütün bunlarda insan aynı insandır. Dünya hayatındayken düşüncelerinin şeriatın övdüğü düşünceler olması için çalış! Böyle yaparsan ahiretteki suretin güzelleşir. Bunun tersi de doğrudur.'

Bunlardan birisi de 'Yaratılmışların nezdinde Hakkın mertebeleri' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Kul Rabbinin katındaki mertebe, menzil ve değerini öğrenmek isterse, kendi nefsinde Rabbinin değerini, mertebe ve kıymetini düşünmelidir. Bunun yanı sıra dünya hayatında yerine getirdiği itaat, günah, emre uymak veya uymamak, bilgi talebi veya bilgiyi terk etmek gibi davranışlarına bakmalıdır. Binaenaleyh bu konudaki değerine göre Rabbinin katındaki menzili tebellür eder. Demek ki terazi kendi elindedir; dilersen terazinin kefesini ağır yaparsın, dilersen alçaltırsın. Sadece kendini kına!' Şöyle demiştir: 'Amelin meşru-ilahi bir hükümden meydana gelirse, nefsinin arzusunun dışına çıkmış olursun;

bu amel arzuya uysa bile böyledir. Böyle bir durumda nefsini arzudan uzaklaştıranlardan olursun. Burada şöyle bir sır vardır: *'Cennet varılacak yerdir (me'va).'*[183] Cennet örtü demek iken me'va kelimesi de örtü ve perde demektir. Hevadan uzaklaşmak ancak edepli insanın veya Hakkın eşyada kendisinden gizlendiği kimsenin yapabileceği bir iştir. Öyle biri keşif sahibi olsaydı, onun arzusu ve hevası Allah'ı razı eden bir iş olur, o da arzusunu yerine getirmek isterdi. Bu vasıftaki birisine nefsini arzusundan uzak tutmak emredilmez.'

Bunlardan birisi de 'Fezanın fezasının genişlemesi' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Âlemin içinde olduğu her yer fezadır. Bu itibarla fezanın fezasından daha geniş bir şey yoktur. Geride fezanın kendisinde ortaya çıktığı şeyin mahiyeti kalmıştır; fezayla aynı hükme mi sahiptir, değil midir? Sabit varlıkları bilmeyen insan, fezanın hükümlerinin ortaya çıktığı hakikati ve varlığı fezanın hükümlerinden biri sayar. Varlıkların hakikatlerinin yokluk halinde de sübuta sahip olduklarını bilip onların her birini bulunduğu durumdan ayrıştıran ise fezanın o varlıklar üzerinde hüküm sahibi olduğunu ifade eder. Bu durumda yaratılış onlarda gerçekleşir, onları var eder. Fezanın hükmü varlıktaki hakikat ve cevherlere bulundukları hal üzere sirayet ettiği gibi aynı şekilde fezanın hükmü de ortaya çıkan varlıklarına göre sabit cevherlere sirayet eder ve onlara nüfuz eder.'

Bunlardan birisi de 'Yaratılmışlara ibadet edenden Hakkın yüz çevirmesi' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber 'kul, kulu (kölesi) olmayandır' derken ne güzel buyurmuş ve ne ince sırra işaret etmiştir. Perdeli insan hadisten kölesi olmayanın kendi işleriyle ilgileneceğini anlar. Hâlbuki öyle biri nefsinin kuludur. Hakkın bu ifadedeki maksadı, kulun rablik ve efendiliğe dönük yönünün olmayışıdır. Kul bir şeyin sahibi olduğunda, o şey üzerinde efendiliği vardır. Demek ki gerçekte kul, sahip olmayandır. Köle, sahibinin tasarrufu altında zelildir ve onun kendisindeki tasarrufunu kendinden uzaklaştıramadığı gibi; kölelik ancak boyna sahip olmakla gerçekleşir. Boyun olmaksızın tasarrufa sahip olmak, boyna sahip olmak değil, tasarrufa sahip olmaktır. Böyle biri yapmış olduğu işe karşılık ücretle birisini kiralayana benzer. Bu durumda tasarruf kişiyi köleleştirir, yoksa tasarruf sahibi onu köle yapmaz! Söz konusu kişi 'ücretli' diye isimlendirilir. Bu itibarla ücretli nefsinin, yani ücretinin hizmetkârıdır. Böyle biri kölesi olmayandır. Kölesi olmayan hiç kimse üzerinde efendilik sahibi olmaz. Arif Allah'ın kuludur.

Onu mülk ve köle haline getiren tasarruftur ve bunun böyle olması kaçınılmazdır. Demek ki kulun efendiliği yoktur, çünkü onun boynu Allah'm elindeyken kullanım hakkı kula aittir.'

Bunlardan birisi de 'Görmek perdedir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Marifetin yegâne kapısı görmektir. Hiçbir şey ondan açık değildir. Bununla beraber o görülenin değeri üzerindeki perdedir ki bunun bir sebebi vardır, o da benzerliktir. Gören görülende kendi suretini görür; görülen Hak veya yaratılmış olabilir. Dolayısıyla görülenin değerini gördüğünü bilen bilebilir. Onu 'görülen' diye isimlendiren, onda görülendir, yoksa görülen değildir. Görülen onun suretidir. Demek ki kendisine garip ve yabancı birisi gelmemiştir. Burada bir sır vardır: Sureti gördüğü yer ve mahal, görülen surete daha önce sahip olmadığı bir hal kazandırmıştır. Çünkü daha önce tecelligah değildi. Bu hükmün gereğine göre gördüğü şeye gerekli şekilde davranmalıdır. Bunu iyice öğrenmelisin.'

Bunlardan birisi de 'Sekineti ancak temkini hakkıyla gerçekleştiren anlar' bahsidir: Şöyle demiştir: 'İnsandaki zahiri ve bâtını güçlerden birisiyle idrak edilen her şey tahayyüle bağlıdır; tahayyül edince de onda sükûnet bulur. O sükûnet ancak tahayyül sahibinden ortaya çıkar. Bütün inançlar -sahih hadise göre- bu hükmün kapsamı altındadır. Hz. Peygamber 'Sanki görürmüşçesine Allah'a ibadet et' demiş, bu nedenle mahalleri hayal olan akideler gerçekleşmiştir. Delil ise inanılanın içeride veya dışarıda olmadığını veya yaratılmışlardan herhangi birisine benzemediğini gösterir. Çünkü hayal herhangi bir şeyi zapt etmekten uzak kalamaz. İnsan yaratılışı bunu gerektirirken hüküm hükmedenin zatına bağlıdır. Bu durum, hakkında hüküm verilenin ortaya çıkardığı şeyi kabul etmek demektir; hakkında hüküm verilen kimse, hayal sahibi, yani akide sahibidir. Hayalin insana ne kadar güçlü ve gizli bir şekilde yayıldığına bakınız! Binaenaleyh insan hayal veya vehimden kurtulamaz. Nasıl kurtulsun ki? Akıl insanlığın dışına çıkamaz. Hayal yok olsaydı bu hüküm de yok olurdu. Öyleyse hayal var olanı meydana getirir.'

Bunlardan birisi de 'Latifin gücü ile kesifin zayıflığı' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Düşünce ve vehimlerden daha latif bir şey yoktur. Onlar kesifin zayıflığı, latifin otoritesi ve gücü nedeniyle kesifler üzerinde hüküm sahibidir. Delilimiz korku halinde sararmak, utanırken kızarmak, korkarken başkalaşmaktır. Bu hallerin gerçekte varlığı yoktur. Korku korkanın bedeninde kaçma hareketi ve kendini gizleme ve savunma talebi

meydana getirir. Burada gerçekleşen korkunun kendisidir ki, o da latif bir şeydir. Korktuğu şey insana yerleştiğinde, korkunun otoritesinin üzerinde görünmesi gerekir. Latif olduğunda ise iki durumdan birisi gerçekleşir; ya rıza veya sabır ortaya çıkar veya öfke ve kızgınlık gerçekleşir. Tesir ise sakinlik veya eserin yok olması nedeniyle daralma halidir.'

Bunlardan birisi de 'İkincilerde kulun ikinci yakınlığı' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Hakka yakınlık iki türlüdür: Birincisi gerçek yakınlıktır. Bu yakınlık Rabbin merbubla, kulluğun efendilikle, hâdisin kendisini var eden sebeple irtibatı anlamına gelir. İkinci yakınlık ise sorumlu kılanın emri nedeniyle itaat etmek ve hükmü altına girmekle gerçekleşen yakınlıktır. Birincisi zatî yakınlıktır ve bütün varlıkları şamil iken ikincisi inayet ve ihsan yakınlığıdır. Birinci yakınlık rahmet yakınlığı ve nesep yakınlığıdır; onu kaldırmak ve engellemek isteseydi bile güç yetiremezdi, çünkü o zatı gereği gerçekleşen yakınlıktır. Tahsis yakınlığı, hükümdara olan mertebe yakınlığı demektir. O dilediğine mülk verir, dilediğinden mülkü alır, dilediğini aziz ve dilediğini zelil kılar ve bunların hepsi ona aittir. Ona 'kölenin efendisi olma' veya 'efendinin kölesi olma' denildiğinde, böyle bir söz çelişik olurdu. Hâlbuki ona 'efendine itaat et' veya 'itaat etme' denilse, bu söz çelişik bir söz olmazdı. Buna mukabil 'dilersen efendine itaat et', 'dilersen itaat etme' denilseydi, hakikatler bunu reddederdi. Çünkü efendinin iradesinin karşısında kölenin/kulun iradesi yoktur.'

Bunlardan birisi de 'Cumartesi, cumartesidedir' bahsidir. Şöyle demiştir: 'Allah '*Onlar iyiliklere koşanlardır*'[184] der. Bunlar Allah'ın kullarına emrettiği itaatlerdir. Ayetin devamında '*Onlar bu ibadetler için yarışırlar*'[185] denilir. Başka bir ayette '*Bir kısmı Allah'ın izniyle hayırlara koşar, bu büyük bir ihsandır*'[186] denilir. Hayırlara doğru ve hayırlar için ve onların içerisinde koşmak, meşakkat ve yorgunluğa sebep olur; çünkü hızlı yürümek, yorucu bir iştir. Allah bu meşakkatin ardından ya insanın içinde veya ahirette rahatlık ve rahmet yaratır. İnsanın içindeki rahatlık, Allah'ın kendisine ihsan ettiği itaatlerden haz alma duygusudur. Böylece severek ibadet ederken sevgiliyi razı ederken yorulmaz, meşakkat hissetmez. Bu bedenin yapısı bazı yükümlülükleri yerine getiremeyecek kadar zayıf kalırsa sevgi o işleri kolaylaştırır, onu rahatlatır. Ahirette de bir rahatın olması kaçınılmazdır. Cumartesi anlamındaki *sebt* rahatlık ve dinlenme demek iken aynı zamanda dilde hızla yürümek

demektir. Bu rahatlık nedeniyle cumartesi bu ad ile 'sebt' diye isimlendirilmiştir. O güne ancak bu şehirlerin ahalisi böyle muamele edebilmiştir. Batı'da ise Sebte ehli ona gereken şekilde davranabilmiştir, başkaları değil!'

Bunlardan birisi de 'Susan talihsizdir' bahsidir. Şöyle demiştir: 'Susmak acizlikten meydana gelir; her kim aciz kalırsa, hakikati üzere bulunmuş demektir. Kim kendi hakikati üzerinde bulunursa, var olanı bilir. Onun idrak mahallinin değeri bilgiye bağlıdır, çünkü ancak bilgiyle tasarrufta bulunur. Bilginin yönlendirdiği kimse asla benzemiş olduğu için mutludur ki, bu da 'ahlaklanmak' demektir.' Şöyle demiştir: 'Allah Hz. İbrahim'in diliyle Nemrut'a *'Güneşi batıdan getir demiş, kâfirin dili tutulmuştur'*[187] diye söyletmiştir. Kastedilen birinci meselededir. Dili tutulduktan sonra ise kâfir değildir, çünkü hakikati öğrenmiştir. *'Allah kâfir bir kavme hidayet etmez.'*[188] Yani kendilerini perdelemiş ve örtmüşken gerçeği açıklamaz; gerçeği açıklamakla bilgisizlik perdeleri ve örtüleri kalkar. Örtüler kalktığında, gerçek kendinde bulunduğu hal üzere tezahür eder. Böylece bilgiyi vermiş, tecellisinden önce gerçeğin gizli kaldığı kişi susmuş, telaffuz etmese bile, içinde bir iman meydana gelmiştir ki böyle olması kaçınılmazdır. Onu nasıl telaffuz edebilir ki? Kuşkusuz ki hisle idrak ettiği bir şeyden bu kez habersiz hale gelmiştir.'

Bunlardan birisi de 'Nur evi mamur kalp demektir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Muttaki, veralı ve temiz bir müminin kalbini sadece Allah doldurabilir. Allah nurdur, çünkü O *'Göklerin ve yerin nurudur.'*[189] Kalp kandile benzetilmiştir. *'Lamba bulunan bir kandillik gibidir.'*[190] Kastedilen Allah'ı bilmenin nurudur. Onun dışındaki sözler de kendisiyle teşbihin gerçekleştiği nurun kemalini izhar eden sözlerdir, yoksa teşbihin kendisi değillerdir. Hakikati karıştırma, Hakkın ayette açıklamış olduğu şekilde doğru yola yönel! Arif, tilavet ederken lamba (misbah) kelimesi üzerinde durarak şöyle der: *'Lamba zücace içindedir.'*[191] Arif, lamba hakkında konuşur, yoksa kalbinin sığdırdığı ve kandile benzetilen Hak'tan ibaret olan ilahi nur hakkında konuşmaz. Mişkat ise menfez ve küçük pencere demektir.'

Bunlardan birisi de 'Sakınılmış kale şeriat ilimleridir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Âlemde şeriatların ve aklî kanunların konuluş hikmetini bilen insan onlara hakkıyla riayet eden ve onlara göre davranan ve yaşayandır. Onlar dünya menfaatlerinden olan nesep ilişkilerini, mal ve can güvenliğini sağlayan kanunlardır. Bu hususlar o kanunları uygulayan ve

bunun için çalışan kimseler tarafından sağlanır. Sıradan insanların kanunlardan ve şeriatlardan anladığı budur. Şeriatlara iman edenler ise farklıdır. Kanunlar peygamberlerin getirdiği ilahi hükümler olurlarsa - dünyadaki menfaatlerin yanı sıra- ahirette kendileriyle ilgili sevap ve özellikler ortaya çıkartır. Bu itibarla insan o kanunlara uymaya ahirette bu kanunlarla ilgili sevap ve başka durumları tasdik etmeyi ekler. Bunun yanı sıra ilahi hükümleri ihlasla yerine getirenler için ortaya çıkacak keşifler, ilahi bildirimler, ruhani konuşmalar, temizlik ve takdiste unsur âlemini ulvi âleme katmayı sağlayacak münasebeti tasdik ederse, şunu bilmelidir: Hangi şeriat olursa olsun, şeriata göre amelden daha koruyucu bir silah ve kale yoktur. Bu itibarla senin kanuna uyman bir zorunluluktur. Öyleyse her halükarda ilahi, pak şeriata uyman gerekir.'

Bunlardan birisi de 'Her nerede olursan zuhur eden sensin' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Senin ait olduğun kimse ancak kendisinin kabul edeceği şekilde ve üzerinde bulunduğu duruma göre sana ait oluyorsa, o zaman sen ancak kendin için zuhur etmiş olansın ve o sana kendinden bir şey vermiş değildir. Onun sana verdiği, üzerinde bulunduğun durumun kendin olduğunu bildirmekten ibarettir. İş böyle olunca, sen kendinden başkasını bilmemiş sayılırsın. Kendisine istinat edip de eserini senin üzerinde gördüğün kimseyle ilişkin budur. Demek ki sen kendinden başka birisine dayanmamışsındır, sadece üzerinde bulunduğun hal sana dönmüştür. Böyleyken senin durumun nasıl olabilir? Her durumda ve her açıdan onunla (O'nunla) veya kendinle berabersin. Beğenmediğin ve istemediğin bir iş gördüğünde, kendinden başkasını kınama, her durumda O'na şükret; çünkü sana bilgi veren ve hakikati keşfettiren O'dur. O bilgiyi sana senden göstermiş ve açmıştır. Bu nedenle O'na şükredilir ve nankörlük edilmesi caiz değildir.'

Bunlardan birisi de 'Yazı vekâlet sahiplerine aittir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah kendisine yazdığı şeyi, vekil olduğu işlerde vekâletin hakkını yerine getiren için yazmıştır. Öyle biri ancak kesin inanç sahibi olabilir. Onlar Allah'ı kendisine ve O'ndan meydana gelen her şeye karşı perde ve siper edinenlerdir. Allah da onları kendisiyle kınadığı yaratıkları arasında siper edinmiş, bu sayede kınanmış iş, kendisiyle fiilin gerçekleştiği araca nispet edilmiştir. Yaratılmış, Allah'a siper olunca, Allah da ona siper olmuş, bu durumda üzerine yazmış olduğu yazı sahih ve geçerli olmuştur.' Şöyle demiştir: 'Onların dışındakiler maksatlarına tam olarak ulaşan ihsan sahipleridir. Allah onlara hükmü genel rahme-

tini ve mağfiretini ihsan etmiştir.' Şöyle demiştir: 'Allah'ın vekillerinden bir topluluğu vardır. Allah onların kalplerine iman yazmış, âlemde varlığı olan herhangi bir şeyi yalanlamamışlar, her şey için bir kullanım yeri bulmuşlardır. Bu itibarla onlar bir işi meydana getiren kişi maksadının yalan olduğunu söyleyip onu kendi iddiasında yokluk olarak bildirse bile, onun bu insanların nezdinde bir varlığı olmuştur. Bu nedenle ayette *'Onları kendinden bir ruh ile desteklemiştir'*[192] der. Kendisiyle desteklendikleri ruh, madum (yok) bir şeye yönelince, onu var ederken düzenlenmiş mutedil bir şeye yönelince ona ruh üfler.'

Bunlardan birisi de 'Ey hakkı öğreten kişi! Sen öne geçmiş-ezeli kitapsın' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Yokluk halinde ayan-ı sabite'nin sabit hükümleri vardır. O hakikat dış varlıkta her ne zaman ortaya çıkarsa bu hüküm zuhur edişte ona tâbidir, Hakkın bilgisi buna göre o şeye ilişir. Demek ki bilginin önceliği olmadığı gibi kitabın da önceliği yoktur. Öncelik sana haber verdiğimizle ilgilidir: Bir şey, yani malum, kendisi hakkında hüküm vermiştir, onun hakkında başkası hüküm vermiş değildir. Hiçbir şeyin başka bir şeye ihsanı ve iyiliği olamaz. Bu durumlarda sende bâtın kalmış bir şey senden ortaya çıkmıştır. Artık başkasını kınamak yoktur! Allah mutlak anlamda müstağni ve zengindir ve dolayısıyla yoksulluk ve ihtiyaç söz konusu değildir. Allah bir şeye muhtaç olsaydı, muhtaç olduğunu vermek için yoksulluk O'nun üzerinde hükümran olur, yoksulluğun zorunluluğu altına girer veya seçime bağlı iradenin altına girerdi. Allah bunların altına girmediği gibi ötekinin de altına girmez. İnsafla düşünürsen anlarsın ki Allah âlemlerden müstağnidir.'

Bunlardan birisi de 'Takdisteki nefis cevher' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Zattan kaynaklanan mukaddeslik tenzih edenlerin tenzihinden uzaklığı gerektirir. Çünkü onlar tahayyül ve vehim sahibi olmaksızın tenzih etmezler. Hâlbuki Allah'a taalluk eden veya edebilecek herhangi bir hayal veya vehim yoktur. Onlar ise böyle bir hayalden Allah'ı tenzih ederler. Gerçekte O zatı gereği el-Kuddüs'tür. Bu itibarla Allah sıfatlarında tartışma bulunmayan, benzersiz, asıl ve cevherdir. Allah'a ait olan, sana ait değil iken sana ait olan O'na ait değildir. Sen 'sen' olman itibarıyla kendine ait iken O da -kendisi olmak itibarıyla- kendisine aittir. Hakikatler başkalaşmaz ve değişmez, hiç kimse başkasının ahlakıyla ahlaklanmaz; sadece kendi ahlakı -bakanların gözünde değil- kendi üzerinde tezahür etmiştir. Hiçbir kişi başkasının sınırlarıyla tahakkuk et-

mez, çünkü sınır ve had sınırlanandan başkasına ait değildir. Bu durum bilhassa zatî sınırlar için geçerlidir. Demek ki sadece benzersiz olan cevher vardır ve cevher oluşunda şaşılacak bir durum vardır. Kökleri/asıllar gösteren dallardır. Çünkü kökler görünmez; o köklere ait bir dal ve fer yoktur. Görünen ve ortaya çıkan her şey cevherdir. Cevher kendinde bir asıldır ve kendisi hakkındaki bilginden başka onun feri yoktur.'

Bunlardan birisi de *'İzzetli olan zelili oradan çıkartacaktır'*[193] bahsidir: Şöyle demiştir: Nefs-i nâtıka üflemenin kendisiyle gerçekleşmiş olduğu nefestedir. Bu itibarla o unsurdan oluşan surete üflenmiş nefsin ta kendisidir. Suret değersiz ve zelil topraktan yaratılmış, ilkesi zelil olduğu için kendisi de zelil olmuş, yaratılış mizacı tesir etmiş, oğul anneden daha zelil olmuştur. Çünkü o annesine hizmetkâr, amade ve onun haklarını gözetmekle memurdur. İzzet sahibi olan onun yaratıcısı olan Hak'tır. Allah *'İzzetli olan zelil olanı çıkartacaktır'*[194] buyurur. Çıkartmanın maksadı o değersizden daha güzel bir yönetimle kendisini izzet sahibi kılmaktır; kastedilen temiz ve temizleyici ahiret yaratılışıdır. O yaratılışta dilenilen her surete girmek ve başkalaşmak mümkündür. Bu nedenle ayette şöyle demiştir: *'İzzet Allah'a, peygamberine ve müminlere aittir.'*[195] Mümin olmayanın öyle bir mertebesi yoktur.'

Bunlardan birisi 'Yapısını sağlam temele dayandıranın rükünleri güçlenir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Yapının temelini sağlamca kurup duvarlarını düzgün inşa eden, arada gedik ve zayıflık bırakmayan, binanın köşelerini dengeli bir şekilde oturtanın binası dengeli ve ölçülü olur. Allah *'Seni düzenlemiş ve itidal vermiştir'*[196] buyurmuştur. Öyle bir insanın evi yıkılmaktan ve göçmekten kurtulmuştur. Böyle bir ev 'iman evidir'. Evin toprağı evde dikkate alınan bir unsur değildir; toprak, evin yapısından sayılmaz. Dikkate alınan evin kendisine muhtaç olduğu çatıdır. Çatı ilk göze çarpan kısımdır. Bu itibarla ev beşincisi çatı olmak üzere dört duvar üzerine kurulur. Bu nedenle Hz. Peygamber 'İslam beş şey üzerinde kurulmuş: Allah'tan başka ilah yoktur demek, namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucu tutmak, güç yetirenlerin de Kâbe'yi ziyaret etmesi' buyurmuştur. Eve yerleşen kişi, mümin; onun düsturu, güzel ahlak ve gönüllü ibadetlerdir. Binaenaleyh güzel ahlak evin süsü, işlemesi, onu dolduran ve muhafaza eden şeydir. Onun daha güzelleşmesini sağlayan ise gönüllü hayırlar ve ibadetler ile müminin kendisine (adak olarak) şart kıldığı ibadetlerdir.'

Bunlardan birisi de 'Delil getirme yerinde kesin deliller' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Bilgi ameli gerektirir. Amel etmeksizin bilgi sahibi olduğunu iddia etmek yalan ve kuru bir iddiadır. Bunun ince bir sırrı ve anlamı vardır. Allah'ın sınırlarını muhalefetleri nedeniyle ihlal eden müminler Allah'ı bilen alim ve ariflerdendir. Şöyle denilebilir: Onlar alim olsalardı, muhalefet etmezlerdi? Hiç kuşkusuz onlar Allah'ın kendileri için belirli sınırlar çizdiğini bilenlerdir. O bilgileri kendilerini ilaveye yöneltmiş ve bunlardan hiçbirini eksiltmemişlerdir. Onlar bilgileriyle amel etmiş olsalar bile bildikleri hususta Allah'ın cezalandıracağını bilmemişlerdir. Demek ki sadece cezalandırılmayı bilmeyen kimse Allah'a asi olmuştur. Öyle biri günah işlerken ilahi mertebeye layık davranışı bildiği için Allah'ın yasağını ihlal amacı taşımamıştır. Bu itibarla alim hiçbir şekilde bilgisine aykırı davranmamıştır. Binaenaleyh alimler bilgilerinin tesiri altındadır.'

Bunlardan birisi de 'Nezir bütün mezheplerde zorunludur' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Kulun kendisine şart koştuğu işlerden herhangi birisini Allah'ın onaylayıp vacip kılması nezir diye ifade edilir. Bunun böyle olmasının nedeni kulun O'nun suretinde yaratıldığını hakka'l-yakîn olarak öğrenmesini temindir. Kul bir şeyi kendisine vacip kılmış Allah ise vacip kılınan o işi yerine getirenin ödülünü vereceğini bildirmiştir ki, Allah doğru sözlüdür. Benzer bir şekilde Allah kendine vacip kıldığın işleri yerine getirmeyi sana vacip kılmıştır. Çünkü 'mümin kendisi için istediğini kardeşi için de isteyendir'. Mümin kendisi için eziyet görmemeyi dilemiş, kardeşi olan müminin de eziyet görmemesini istemiştir. Kendisi bunu isteyince, olabildiğince ondan eziyeti uzaklaştırmış ve kaldırmıştır. Mümin günah nedeniyle eziyet görmez, çünkü günah ona şehveti veya ondan haz alması nedeniyle gelir. Onun eziyet görmesi, ahirette günahı nedeniyle verilecek cezaya bağlıdır. Mümin ahirette kendisinden eziyeti kaldırdığı gibi Hak da kendisinden ahiret hayatında eziyeti uzaklaştırır. Allah şöyle buyurur: *'Ey kendilerine haksızlık eden kullarım, Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. O bütün günahları bağışlayandır.'*[197] Buna mukabil dünyada kendini eziyete maruz bırakmış, hakkında söylenenler nedeniyle O'na eziyet edilmiştir. Mümin günahlara karşı ortaya konulmuş cezaların uygulanmasıyla aynı ölçüde cezaya maruz kalır.'

Bunlardan birisi de 'İzafetlerdeki afetlerden kurtulmak' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah hakkında en çetin bilgi kendisini bilmede -yoksa

ilah oluşu itibarıyla değil- mutlaklığı ispattır. Zat veya kendisi olması bakımından O'nun hakkında mutlaklık kendisini bilmekten acizliktir. Bu yönüyle Hak ne bilinir, ne bilinmez; insan O'nun karşısında aciz kalır. İlah olması itibarıyla ise en güzel isimler O'nu sınırlarken mertebe de O'nu sınırlar. O'nun sınırlanmasının anlamı ise kendisine layık tenzihle birlikte ona ait meluh'u talep etmesidir; tenzih ise sınırlamak demektir. İlah olması itibarıyla Allah'ı bilmek, şeriata ve akla göre sabittir. Akıl özel olarak Allah'ı tenzih eder ve dolayısıyla tenzih ile O'nu sınırlarken şeriat tenzih ile teşbih yapar. Şeriat Allah hakkında akıldan daha çok mutlaklığa yakındır. Arif ise izafetlere bakar ve izafe edildiği şeye göre hüküm verir.'

Bunlardan birisi de 'Hakkı gören kendini görmüştür' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Hakkı görmek isteyen kendini görmelidir. Nitekim kendini bilen Rabbini bilir, kendini gören Rabbini görür veya Rabbini gören hiç kuşkusuz kendini de görmüş demektir. Ariflere göre, şeriat bu ifadeyle Allah'ı bilmenin kapısını kapatmıştır. Çünkü onlar kimsenin nefsini bilemeyeceğini bilirler. Nefis bedenle ilgisinden soyut bir halde bilinemez; nefis bedeni karanlık veya nurani bir durumda yönetirken bilinir. Bununla beraber onun mahiyeti bedenle arasındaki bu alakadan soyut ve mücerret iken bilinemez ve görülemez. Bu nedenle Allah ancak 'ilah' olarak bilinebilir, ilahtan başka bir şey olarak bilinemez. Allah'ı bilirken merbub-âlemden soyutlanmak mümkün değildir. Âlemden soyut iken bilinmediğinde, O'nun zatı bilinemez ve mahiyeti bakımından görülemez olmuştur. Bu itibarla Allah hakkındaki bilgi nefs hakkındaki bilgiye benzemişken ortak özellik soyutlamanın olmayışıdır. Allah ile âlem arasındaki alakadan O'nun zatı uzaktır; söz konusu alaka hakikatinle bedenin arasındaki alaka gibidir. Nefsin herhangi bir bedenden soyutlanabileceğini ileri süren kişinin nefsin mahiyetinden hiçbir haberi yoktur.'

Bunlardan birisi de 'İcabet eden duyar, duyan itaat eder' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Kendi başlarına var olan mümkünlerin hakikatleri yokluk hallerinde sabit olduğu gibi onlarda bulunan veya kendileriyle nitelendikleri güçler de yokluk hallerinde sabittir. Onlar bulundukları varlıkların hakikatlerinde sabit bir halde bulunurlar. Nitekim var olduklarında da dışta aynı şekilde var olurlar. Mümkün yokluk halinde kendisini var etmeyi irade eden Hakkın 'ol' sözünü duymamış olsaydı, var olmaz, O'nun mümküne 'ol' demesi de geçerli ve sadık olmazdı. 'Ol'

sözünün Hak'ta sonradan meydana geldiğini (hudûs) söylemeye imkân yoktur. O söz, Hakkın zorunlu varlığı nedeniyle var etmek istediği mümkünde gerçekleşen özel bir idraktir. Bu sözü idrak etmekle mümkün var olmuş, Hak'tan idrak ettiği şey, o sözün ta kendisi olmuş, o sözle boyanmış ve var olmuştur. Tahsis ise iradeyi ve özel teveccühü meydana getirir. Bu, nazarı aşmayan aklî bir hükümdür, bunu hakkıyla anlamalısın!'

Bunlardan birisi de 'Bâtının elbisesi gıda, zahirin elbisesi ise eziyeti uzaklaştıran şeydir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Yaratılmış yoksul olduğu için eziyet onun ayrılmaz özelliğidir. Yaratılmış zatı gereği kendinden acıları uzaklaştırmaya çalışır. Bu itibarla açlık yemek vesilesiyle uzaklaştırılan bir acıyken susamak içerek uzaklaştırılan bir acıdır. Sıcaklık ve soğukluk ise giyinmekle uzaklaştırılan acılardır. Diğer acılar da Allah'ın her birisi için yaratmış olduğu sebeplerle ve çarelerle uzaklaştırılır. Belirtilen acıları uzaklaştırmanın ötesinde (uzaklaştırıcı vesileleri kullanmada) ya süslenme veya şehvet amacı bulunur. Bunların da nefiste bir acısı vardır ve ancak arzulanan şeyin elde edilmesiyle ortadan kalkarlar. Bu durum arzulanan bütün işlerde nefisten kaynaklanan bir haldir. Bazen acı hissedilirken uzaklaşır, bazen gelişinden önce hazırlanılır. Kısaca nefis herhangi bir şeyi ancak acıyı uzaklaştırmak ve defetmek maksadıyla kullanabilir. Hak ile yaratılmışlar arasındaki fark da budur. Hak için yaratma O'nun zatından kaynaklanmamış olsaydı, O'nun var ederkenki hükmü kendinden acıyı uzaklaştırmadaki hükümde (yaratılmışla) bir olurdu. Çünkü Hakkın iradesi bizdeki şehvet mesabesindedir. Arzu duyulanı elde etmekle acı kalkar. O *'her gün bir iştedir.'*[198] Bunu iyice öğrenmelisin!'

Bunlardan birisi de *'Kim dünyada âmâ ise ahirette de âmâdır'*[199] bahsidir: Şöyle demiştir: 'Bugün nasıl isen, yarın öyle olacaksın. Sen dünyada varlıkları bulundukları halde görenlerden olmak üzere çalış! Bu konudaki delilin Allah'ın âmâ -ki 'ekmeh' diye isimlendirilir- olarak yarattığı kimsenin uyurken âmâ olduğu gibi uyanıkken de âmâ olmasıdır. Bu itibarla uyku küçük ölüm, hatta ölümün ta kendisidir. Çünkü uyuyanın intikal ettiği mertebe ölünün intikal ettiği mertebenin aynıdır. Uykudan sonra uyanmak, ölümden sonra dirilişe benzer. *'Bu dünyada âmâ olan ahirette de âmâdır ve yolunu daha çok şaşırmıştır.'*[200] Yani onun körlüğü daha şiddetlidir. Arife göre bu ayet son derece korkutucu bir ayettir. Bununla birlikte burada dikkatini çekeceğim bir mesele vardır.

Şöyle ki, dünyada âmâ olup âmâ ölen kişi ahirette de âmâ olacaktır! Fakat dünyadan ayrılmazdan bir nefes bile önce herkesin gözü açılacaktır. Kastettiğim âmâ olarak yaratılandır, görmenin ardından âmâ olan kişi değildir. Ölüm vaktinde perdenin açılmış olması gerekir ve bu durumda görür. Binaenaleyh her ölen basiretli bir şekilde varacağı yeri görerek ve bilerek ölür, bu hali üzere diriltilir. Bunu anlamalısın!'

Bunlardan birisi de 'Emre bağlanmak ve yasaktan kaçınmak' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Kul bütün hareket ve duruşlarında itaatkârdır, çünkü o, Hakkın zahirinde ve bâtınında yaratmış olduğu hareket ve duruşları kabul edicidir. Onda yaratan kendisinde tekvini, yani var olmayı emrederse, Rabbinin emrine uyar, kendisinden olan ve istediği bir şeyi yaparken onu bırakır, Hakkın onda yarattığı işe yönelir. Hükmü Şâri'nin emrine ve yasağına aykırı olan bir şeyi yaratırsa, bu işe uyma esnasında kendisine muhalefet nispet edilir. Bu konu farkına varılmayan ince bir meseledir. Çünkü (şeriata göre hükmü) muhalefet olan bir işi (Hakkın yaratması nedeniyle) kabul etmek de bir uyum ve muvafakattir. Dünya hayatında bu hali müşahede eden ne dünyada, ne ahirette bedbaht olmaz. Böyle biri Hakkın emirlerine uymada, daha doğrusu Hakkın kendilerinde yarattığı işleri kabul etmede yaratıklardan daha gönüllü değildir, onlar bunun farkında değillerdir. Allah'ın itaat etmemizi emrettiği emirler, ilahi emirlerdir, peygamberlerin dilinde gelen emirler değildir. Çünkü yaratıklardan emir verenler, emir verdikleri hususlarda itaatkârdır; emretmesi emredilmemiş olsaydı, zaten emir vermezdi. Emir verdiği kişi o emri vermekle memur olan kişinin emrini dinlerse ona itaat eder. Allah'ın emri vasıtalar olmaksızın doğrudan geldiğinde ona karşı konulamaz ve kendisine itaatsizlik edilemez.'

Bunlardan birisi de 'Çıkmaktan emin olan yükselmeyi talep etmez' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Allah'a dönmek kaçınılmazdır. Bilmelisin ki, attığın ilk ayağından itibaren Allah'ın katında bulunursun. Bu itibarla ilk ayak ilk nefestir. Allah'a yükselmeyi taleple kendini yorma. 'Allah'a yükselmek' ile kastedilen, iradenden çıkmandır. Onu görmemen gerekir. Çünkü bulunduğun her yerde Allah seninle beraberdir. Senin gözün sadece O'nu görür; geride tanıyıp tanımamak kalır. O'nu temyiz edip tanısan O'na yükselmek istemezsin, çünkü O'nu yitirmemişsindir. O'nu arayan birini görürsen, bil ki, o kişi sülûk yolunda kendi saadetini talep etmektedir. Onun saadeti ise acıları kendisinden uzaklaştırmaktır, bundan gayrı bir saadeti yoktur. O halde en cahil kişi eldekini talep

eden ve arayandır. Demek ki Allah'ı talep edenden daha cahili yoktur. İnsan *'Bulunduğunuz her yerde Allah sizinle beraberdir'*[201] ve *'Her nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır'*[202] ayetlerinin anlamını bilseydi, hiç kuşkusuz, kimsenin O'nu aramayacağını, sadece nahoş işlerden kaçınmak üzere herkesin kendi saadetini talep edeceğini bilirdi.'

Bunlardan birisi de 'Kitabın ehli olan varislerinden bir kısmı olan sevilenler için azabın zevki' bahsidir:

Azabın tadı sevenlerin görülmesi
Onların gözleri bendekini görür
Azap sevgiliden ayrılmak demek
Haz da sevgiliyi görmek

Şöyle demiştir: 'Kitaba varis olanlardan birisi de mücahede ederek nefsine zulmedendir. Öyle biri nefsinin hakları hususunda nefsine zulmederken aynı zamanda azap ve acı çeken biridir. Bu acıyı kendinden uzaklaştırmak istemez; ondan haz alır ve aradığının karşısında kendisini taşımak ona hafif gelir. O kendi saadetini arayan biridir. Bu itibarla kitap bir anlamın diğerine eklenmesi demektir. Anlamlar harflere ve kelimelere yüklenmeden anlamlara eklenmeyi kabul etmezler; kelimeler ve harfler anlamları içerdiğinde birbirlerine eklenebilirler. Başka bir ifadeyle harfler birbirlerine eklenmiş olduğu için dolaylı olarak anlamlar da birbirlerine eklenir. Harflerin birbirine eklenmesi 'yazı' diye isimlendirilir. İki çiftin eklemlenmesi olmasaydı cinsel ilişki olmazdı ki, o da bir yazı türüdür (ayette yazı ile nikâha telmih vardır). Bütün âlem yazılı bir kitaptır, çünkü âlemin bir kısmı diğer kısmına eklenmiştir. Bununla beraber her durumda üretir ve ortaya çıkartır. Öyleyse sadece sürekli bir şekilde tebarüz eden varlıklar söz konusudur; hiç kimse var ettiğini sevmeksizin bir şeyi meydana getirmez. Demek ki varlıktaki her şey sevimlidir ve sevilenlerden başka bir şey de yoktur.'

Bunlardan birisi de 'Ehil olanlardan gizlenmek cehalettir' bahsidir: Şöyle demiştir:

Cehalet Allah'ın ehlinden gizli
Allah ne getirdiğini ve ne bıraktığını bilir
Allah ehli Rahman'ın ne yaptığını bilir
Veya bir kısmını; kendisinden sakının, tehlikedir
Failinden başkasında emelim bulunsaydı
Korkutmak ve sakındırma fayda vermezdi

Bizim akidemiz ve emelimiz O'nda
Bilgime göre hiçbir beşer bana katılmaz
O'nunla beni birler veya sınırlar
Bunun için izhar eder ve gizlenir

Allah şöyle der: *'Allah'ın gördüğünü bilmez mi?'*[203] Allah ile âlem arasında bir bağın olduğu sabittir. Akıllı herkesin -ehliyet sahih olup miras gerçekleşsin diye- kendi nesebini ve bağını araması gerekir. Allah *'Sonra kitaba seçtiğimiz kulları varis kılarız'*[204] der. Yazıyla manaların var olduğunu açıklamıştır. Bunlar kendilerini gösteren delaletle harflerin birbirlerine eklenmesiyle oluşur. Allah âlemi var etmiştir. Bu yönüyle âlem, sanatçının eliyle araçların birbirini meydana getirmesi gibi, birbirini meydana getirir. Bir araçla iş yapan, araçlar olmaksızın işini yapamayacağı gibi kullananın tahriki olmaksızın da aracın yapılan işte tesiri gerçekleşmez. Bu itibarla sanatkârın araçla ilişkisi onu kullanmasıdır, bir şeyi irade edene kadar ona 'ol' demez.

Bunlardan birisi de 'şe'nin şe'n içinde olması' bahsidir:

Şe'n içinde bulunduğumuz iş, Allah yaratır onu
Bilmediği bir şey yaratmaz O
Kitabı bize bildirmek üzere geldi
Üzerinde düşünen kişi anlar bunu
Allah dilediğini kitaba tahsis etti
Halde kendi hükmüyle izhar eder onu

Allah yüce kitabında *'Yaratan bilmez mi'*[205] der. Şöyle demiştir: 'Şe'n kelimesi *'O her gün bir iştedir (şe'n)'*[206] ayetinde ifade edilir. Şe'n fiil demektir. Başka bir ifadeyle kastedilen günün en küçük biriminde Allah'ın var ettiği her şeydir; günün en küçük birimi bölünmeyen an demektir. Fiil, failin zatı gereği yapmadığı bir şey ise -yani eşya zatı gereği failden meydana gelmemiş ve münfail olmazsa- kendisinin edilgeni ve mefulü olan şey o esnada üzerinde bulunduğu bir yapıya ve duruma sahip olmalıdır. İşte o yapı fiilin ta kendisidir. Fail zatı gereği fail olunca, âlemin bir defada kendisinden meydana gelmesi zorunlu değildir, çünkü mümkünler, sonsuzdur ve sonsuz olanlar varlığa ancak sıralı bir şekilde girebilir. Bir anda varlığa girmeleri ise imkânsızdır. Zatı gereği imkânsız olan bir şey hakkında bir tertibe göre fail olan, bütünü izhar etmedi diye, eksiklikle nitelenemez. Çünkü fail için bütün yoktur. Öyle bir şey zatı gereği imkânsızdır ve hakikatler değişmez. Binaenaleyh

mümkün zatı gereği gerçekleşen tertibi izhar ederken Allah zatı gereği varlığı verir. Bu durum tecelli nurunun mümkünün gözünün üzerine düşmesidir. O nur sayesinde mümkün kendini ve o nurun yayıldığı şeyleri görür. O varlık diye isimlendirilir ve bu konuda aklî düşüncenin hükmü yoktur. Evet! zikrettiğimiz bazı hususlarda aklın hükmü varken bazı işlerde ise teslimiyetle kabul eder. Hak zatı gereği kendi şe'nlerinde yaratırken tertip şe'nlere aittir.'

Bunlardan birisi de 'İktisap meselesinde kapının kapanması' bahsidir:

İktisap kapıların kapanmasıdır
Umduğumuz kazançlar hakkında kapanır kapılar

Benim adıma kesb sahih olursa şu da olur:
O'nun ehli olurum ve aradaki bağ sabit olur

Ben ve O, varlığın hükmüne bağlıyız
O'nun katındaki zanlarım buna şahit

Ben işlerimizi bilen ve görenim
Gözlerden kayıp değiliz

Allah bilir ki benim katımda olan,
O'nun da dediği gibi ilimde bana verilen, haşviyyattır

Celalini ve cemalini öğrenince
Işın bir serap olduğunu öğrendim

Şöyle demiştir: 'İktisap (kesbetmek) kazanmak üzere çalışmak demektir. Var eden de kazanandır, çünkü kazandığıyla nitelenmiştir. Kazanılan mevcut olmadığı için bazen kazandığıyla nitelenmez. Bu nedenle 'Allah vardı, O'nunla beraber başka bir şey yoktu' denilmiştir. Hadisi aktaran kişiden şekilci âlimlerin zikretmiş olduğu ifade aktarılmamıştır. Onlar bu ifadeyi habere dâhil etmiştir. Söz konusu ifade 'O şimdi de olduğu hal üzeredir' ifadesidir. Böyle bir ifade haberi yalanlamak anlamına gelir, çünkü ilahi habere göre Allah *'Her gün bir iştedir.'*[207] Hâlbuki Allah vardı ve o günler olmadığı gibi o günlerdeki fiiller de yoktu. Hal böyleyken nasıl olur da 'Allah bulunduğu hal üzeredir' ifadesi doğru olabilir. Allah *'Bir şeyi irade ettiğimizde ona ol deriz'*[208] der. Sen bu söze iman ediyorsun; ya buna veya ötekine inanacaksın!'

Bunlardan birisi de 'Ancak korkan insan gerçekte korkabilir' bahsidir:

Allah kendisinden korkulmaya en layık olan
Hiçbir yaratılmış korkulmaya layık değil
Allah'tan korktuğunda sakınırsın
O'ndan korkandan korkunca da sakınırsın
Allah'tan korkan kişi emrini tutar
Yasaklarından da inanarak uzak durur
Allah inanmış kulunun sırrını muhafaza eder
Onu ifşa ettiğini bilirse
Ona kendisinden bir eksiklik gösterir
Yeryüzünde; seyrinde onu temizler

Şöyle demiştir: 'Korku kendisinden korkulanın tesirini kabul edebilecek birinden meydana gelebilir. Bu tesiri o kişi zevk bilgisiyle bilir. Bununla beraber onun zatında -rablik iddiası nedeniyle- tesir talebi bulunur. Bu iddianın nedeni ise insanın ilahi surette yaratılmış olmasıdır. Öyleyse onun da korkması gerekir. Başka bir ifadeyle biz bize tesir edenden korktuğumuz gibi başkasına tesir etme talebi nedeniyle de korkmamız gerekir. Arif bazen kendisinden korku duyulmayacak bir hale yerleştirilirken kendisinin korkmayacağı hale yerleşmesine imkân yoktur. Böyle bir hal ona ait değildir. Bazen içinde hali hakkında bir şahit bulunabilir ve o şahit şöyle der: 'Allah hakkında müşaheden olsaydı kimse O'ndan korkmazdı.' Böyle bir ifade doğru değildir. Bu ifade ancak kendi zatını ve zatının gereğini bilmeyenden meydana gelebilir. Av bir insanı gördüğünde kendisinden kaçar. Bu itibarla insanın içinde avı yakalamak duygusu bulunmasaydı, av ondan korkmayacaktı. Bazen av insanı görmez ve sırtı kendisine dönük olabilir. Binaenaleyh yaratılmışın korkmaması mümkün değildir. Bazen korkmayacak bir makama ulaşabilir, fakat bu hal, -gafil olmadığı sürece- süreklilik kazanmaz.'

Bunlardan birisi de 'Besin veren vakti düzenlemek ister' bahsidir:

Allah besinleri belirlemiş ve takdir etmiş
Besinleri yaratan O'dur, ed-Dehr ismiyle perdeleyen
Akıl gizler O'nu, nefs izhar eder
Ruh gizler, duyu murakabe eder
Nur yakar, sır çevreler kendisini
Arzu vecdiyle telef eder ve götürür
Vecd ciğerde özlem ateşini tutuşturur
Ateşin harareti artar, rüzgâr alevlendirirken onu

Şöyle demiştir: 'Yaratma, tertibi; vakit, tayinini bildirir. Bu tayini ancak el-Mukît ismi üstlenebilir, Allah şöyle der: *'Onu belli bir ölçüyle indiririz.'*[209] Başka bir ayette *'Her şeyi bir ölçüyle yaptık'*[210], *'Fakat dilediği şeyi dilediği ölçüde indirir'*[211] denilir. Kastedilen gerçekleşen ve sabit olandır. Burada *'lev (ise)'* edatının hükmü yoktur, çünkü o edat ekilmiş olsaydı, kendisinden hiçbir bitki çıkmaz, tohum çürümüş olurdu. Herhangi bir yerde *'lev (ise)'* edatının geçtiğini duyarsan, onun altında neyin bulunduğuna bakma! Onun altında var olan bir şey yoktur. Bu edattan veya onun delaletinden korkma! Sen bilhassa vukua geleni müşahede et. Çünkü madumun âlemin nefislerindeki etkisinden daha büyük bir etki görmedim. Bunun sebebi imkândır. İnsan belirli bir işten korkar. Fakat o iş yoktur ve var olmamıştır. Bazen korku kendisine etki eder. O korkuyu var olmayanın tesiri takip eder. Hal böyleyken mevcudun tesiri hakkında ne düşünülür?'

Bunlardan birisi de 'Sevgili yakındır' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Sevgili sevgiye yakındır, çünkü sevgiyle ilgilidir, fakat sevene yakın olmayabilir. Sevgi uzak mesafeleri katettirmez veya kıymetli emekleri harcatmaz. Bunların hükümleri sevgiliye taalluk eden sevgi yakınlığından kalkmaz. Seven ise bazen sevgiliye yakındır, bazen değildir. Bu itibarla sevgi kendisinde bilfiil bulunduğu için sevene yakınken kendisine iliştiği için de sevilene yakındır. Çünkü sevenin sevgiliden başka ilgisi veya yöneldiği bir şey yoktur; bazen de yalnızca ona yönelir. Seven ise bilfiil kendisinde bulunduğu için sevgiye tâbiyken sevilen (mahbûb) sevenin sevgisine tâbi değildir. Bununla beraber o sevgi kendisiyle ilgilidir. Sevilen kendisinde bilfiil bulunanla beraberdir. Sevgilinin sevgisi kendisinde bulunursa, onu sever. Bu durumda seven sevgili haline gelir ve iki tarafta da talep gerçek ve sahih olur, ortada engel kalmaz. Bununla beraber dıştan veya imkânsızdan kaynaklanan bir engel olabilir. Başka bir ifadeyle hakikatler kavuşmaya imkân vermeyebilir. Sevgiyi bilen nasıl seveceğini de bilir. Şeyhimiz sevgiyi değil, sevgi özlemini ve şehvetini talep ederdi. Bunun sebebi, sevginin şehvetinin -sevilenden daha çok- sevene yakın olmasıdır.'

Bunlardan birisi de 'Hayırdan mutluluk veren şey başkasını sevmektir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Seven başkasında kendini sever. Başkasını sevmek söz konusu olmadığı gibi hiçbir şekilde başkası sevilemez, çünkü başkasını sevmede hayır yoktur. Onda bir hayır varsa, hayır

sevene döner. Demek ki insan ancak kendini sevmiştir, çünkü sevgide insan hayrın ve iyiliğin kendisine dönmesini talep eder.'

Bilmelisin ki, bu başka, bir varlığa sahip olmalıdır ve onun varlığı ötekinin aynı değildir. Sevilen her zaman madum, yani yoktur. Başka bir ifadeyle o ya mevcutta veya mevcut olmayanda 'bulunmayan' bir şeydir. Çünkü mevcudun zatı gereği sevmesi mümkün değildir; o var olmayan bir şey nedeniyle sever. Var olmayan ise var olmasını istediği sevilen şeydir. Bu itibarla yokluk seven için başka bir şey değildir. Yok olan sevgili ise -sevgi bilfiil kendisinde bulunduğu için- sevende bir nitelik olarak kalmayı sürdürür. Onun sevgisi bu sevgiliye ilişmiştir ve sürekli ona bağlıdır; duyuda var olana kadar böyle devam eder. Sevginin yaratılmıştaki durumu bu iken Hak'taki durumu yaratma ve var etmedir.

Bunlardan birisi de 'Genişliğin nihayetine ulaşan daralır' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Boşluktan daha geniş bir şey yoktur ve genişlikle boşluk nitelenebilir. Boşluk dolduğunda hiç kuşkusuz daralır, çünkü mümkünlerin nihayeti yoktur. Bazen boşluk onun karşısında daralır, çünkü o dolmuş, geniş ise daralmıştır. Allah boşlukta yaratmış olduğu dolulukta başkalaşmalar yaratmıştır; bir suret boşalır ve onu sübût ve yokluğa katar; yokluktan o dolulukta başka bir suret var eder. Bu itibarla dünya ve ahirette tekvin ve başkalaşma sürekli değişmelerle sürer. Hatta bütün varlıkta böyle devam eder. Bunlar Hakkın dünya ve ahiret, hatta varlık günlerinin her birisinde kendinde bulunduğu 'şe'nler' demektir. Başkalaşmalar karşısında daralanın durumu, boşalma ve yeni bir meşguliyettir. O boşalma ise boşluğun dolması demektir; boşluk daha önce daralmış ve içinde bulunan onu doldurmuştu. Öyleyse boşluk sürekli dolar; doluluğun bulunmadığı boşluk düşünülemez.'

Bunlardan birisi de 'Gayede bir gaye yoktur' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Gayede bir gaye olsaydı 'gaye' olmazdı. Âlemin gayesi Hakkı talep iken Hakkın gayesi yaratılmışlardır. Çünkü O'nun gayesi mertebedir ve o da ilah olmaktan ibarettir. Demek ki Allah zatı gereği meluhu talep eder. *'Bütün iş Allah'a döner.'*[212] Allah gaye olduğu kadar bütün iş O'ndan başlamıştır. Bu nedenle dönüş zikredilmiştir, çünkü dönüş önceki bir çıkıştan sonra gerçekleşebilir. Bütün yaratılmış varlıklar Allah'tan çıkarak varlığa gelmişlerdir ve bu nedenle de onların hükümleri Allah'a döner, sürekli O'nun katında bulunurlar. Onların 'dönen' diye isimlendirilmelerinin nedeni, yaratılmışların sebepleri görmek özelliğiy-

le sınırlanmalarıdır. Onlar bakanların gözlerindeki perdelerdir. Yaratılmışlar sürekli onlara bakar ve bir sebepten başka bir sebebe geçerek en sonunda birinci sebebe ulaşırlar. Birinci sebep Hak'tır. İşte dönüş bu demektir.'

Bunlardan birisi de 'Sâfiyane bir iş meydana getirenin adı yâd edilir' bahsidir: Şöyle demiştir: 'Şaşırmaya yol açan her işin sahibi -ki o bu işi şaşkınlığa yol açsın diye meydana getirmiştir- o işi sadece kendisinden söz edilsin diye bu nitelikte meydana getirmiştir. Başka bir ifadeyle şaşılsın ve onun adı zikredilsin diye böyle var etmiştir. Aceleci olmamalısın! O şeyi var eden kendisinden söz ederek haber verecektir. Bununla beraber insan aceleci yaratılmıştır. Onun tabiatında hareket ve yer değiştirme vardır, çünkü hareket, insanın aslında vardır. Onun yokluktan varlığa çıkışı bir intikaldir. Bu itibarla insan asıldaki yaratılışında ve varlığında hareket edicidir. Bu nedenle ayette *'İnsan aceleden yaratıldı'*[213] denilir. İnsan aceleci yaratılmıştır, aceleden başka bir şey isteseydi başaramazdı. Âlemde şaşılmayacak hiçbir şey yoktur ve varlık bütünüyle şaşkınlık sebebidir. O halde Allah şaşkın kimseler için varlıkta kendi zikrini ve yâdını meydana getirir. Arifler için Allah bu diyarda kendisinden bir zikir meydana getirir. Onlar o işin niçin yaratıldığını anlar ve kendileri adına yaratılan şeyleri öğrenirler. Sıradan insanlar ise o işlerin gerçeklerini ahiret yurdunda öğrenirler. Her halükarda bir bilgi kaçınılmazdır ve o bilgi yâd edilmeyi meydana getiren şeydir.'

Bunlardan birisi de 'Yönelmek aldanan için meydana gelir' bahsidir:

Allah'tan başkasına yönelme sakın
O'nu bilmeyen başkasına yönelir zira
Allah münezzeh ve mütealdir
Mahrum kişi, mülkünde bir ortağı vardır der O'nun
Eşi ve ortağı olduğunu söyleyen kişi
Cehalet kılıcıyla kesilmiştir
Allah'a yemin olsun ki güneş ne doğdu, ne battı
Sevenler mutlaka vasıl oldu O'na
Allah münezzehtir, hiçbir şey ihata edemez O'nu
Ne şiire gelir, ne nesre gelir

Başkasına yönelme, hüsrana uğrarsın! Kur'an-ı Kerim'e de Hz. Muhammed'e indirilmiş olarak bakmalısın, yoksa Araplara indirilmiş

bir kitap olarak ona bakma! Öyle bakarsan anlamlarını kavrayamazsın. Çünkü Kur'an-ı Kerim Allah'ın peygamberinin diliyle açık Arapça olarak inmiştir. O kitabı Cebrail demek olan Ruhu'l-emin Hz. Muhammed'in kalbine indirmiş, Hz. Peygamber onunla korkutucu, yani öğretenlerden birisi olmuştur. Kur'an-ı Kerim hakkında Hz. Muhammed'in söylediği şekilde konuştuğunda, bu idrak düzeyinden peygamberden dinleyen düzeyine çıkarsın. Çünkü hitap -konuşanın değil- dinleyenin değerine göre ortaya çıkar. Hz. Peygamberin Kur'an-ı Kerim'den duyduğu ve anladığı şey, ümmetinden duyup kendilerine okuduğunda işitenlerin anladığıyla bir değildir. Bu ince bir meseledir ve ben onu kendimden önce kimseden duymamıştım. Bu mesele bilinmeyen bir konudur, bir takım kapalılıklar içerir.

Bunlardan birisi de 'Yaratıklarına karşı kibirlenmeyen hiç kuşkusuz zorunlu hakkı yerine getirmiş demektir' bahsidir:

İhmal ve tekebbür benim düsturum değil
Benim düsturum tevazu ve bağışlama
Ben birine ibadet ediyorum ki kahreder ve bağışlar
O kerem ve bağışlamanın Rabbi el-Müheymindir

Şöyle demiştir: 'Benzerlerine karşı kibirlenen kişi, onların kendi benzeri ve hemcinsi olduğunu anlamayandır. Bir şey kendi kendine karşı büyüklenemeyeceği gibi benzerine karşı da büyüklenemez. Yaratıklara karşı büyüklenmeyen onlar adına Allah'ın vacip kıldığı hakları yerine getirmiştir. Nitekim Allah da ancak O'nun vasıtasıyla gerçekleşecek olan yaratmaya hakkını vermiştir. Böyle olmasaydı Hak 'Hak' olmazdı. Aynı şekilde insan düşünen bir canlı (hayvan-ı nâtık) olmasaydı, insan olmazdı. Allah her şeye yaratılışını vermiş, sana da hakları yerine getirmeni zorunlu kılmıştır. O halde âlemdeki her şeyin senden talep ettiğinde yerine getirmen gereken bir hakkı vardır; haliyle veya diliyle talep etmediği sürece o hak senin üzerinde ortaya çıkmaz. Yaratmada olduğu kadar bu konuda da vakitlerin bulunması kaçınılmazdır. Vakit geldiğinde Allah şöyle der: '*Ecelleri geldiğinde bir an onu geciktiremez veya öne alamazlar.*'[214] Kıyametin durumu hakkında da şöyle der: '*Onun vaktini kendinden başka bilen yoktur.*'[215] Böylece ona da yaratılışını verir. Bir hakkı eda etmenin vakti geldiğinde, onu yerine getirmen gerekir; bunu yapmazsan zalim olursun. Hakkı yerine getirmek, onu yerine getirecek

kişin kudrete sahip olmasına bağlıyken o kişide kudretin gerçekleşmesi de o işin vakti demektir.'

Bunlardan birisi de 'Maksat bütün gayreti harcamakla birlikte eksikliği görmektir' bahsidir:

Eksiklik derken benim maksadım ne?
Gayret harcamada karşılaştığım eksiklik
Adil olanlar beni görür ki, bana inayet etmiş
Ortaya çıkan nefesiyle var oldum O'nun
Sahifemle sınırladığımı görürüm
O'nun geniş ilminden satırlarda olanı
O'nun kitabını okudum ve anladım
Zebur'da onu izhar ettiği gibi anladım
Sabah ve gecenin ışığı onu getirdi
Deyhur diye bilinen vaktinde
Varlığını sınırladım, benim için hak oldu
Sınırlıyı bildiğim için varlıklar sınırlandı

Şöyle demiştir: 'Kuruntular aldanış demektir ve Allah'a karşı kuruntu içerisinde olmayınız. Kuruntuya kapılırsan onu elde edeceğin yoldan başka bir yola yönelmiş olursun. Allah şöyle der: *'Allah'tan sakınırsanız sizin adınıza furkan yaratır.'*[216] Allah kuluna indirmiş olduğu furkanı elde etme yolunun takva yolu olduğunu beyan etmiştir. Furkanı kullanan ise iki âlem içinde korkutucu, yani öğretici haline gelir. Bakınız! Allah bilinmek istediğinde âlemi yaratmış, âlemdekilere tanınmış, kendi değerlerine göre âlemdekiler de O'nu tanımışlar, Allah onları yoklukta bırakmamıştır. Kutsi bir hadiste şöyle denilir: 'Bilinmez bir hazineydim, âlemi yarattım, onlara tanındım, onlar da beni bildi.' Bir ayette *'Onları kim yarattı diye sorsan hiç kuşkusuz Allah derler'*[217] denilir. Her talibin üzerinde yürüdüğü ve maksadını elde etmek istediği bir yolu vardır. Çünkü talip için yol, zatî bir gerekliliktir ve ancak onunla meydana gelebilir. Fakat insanların çoğu bunun farkında değillerdir.'

Bunlardan birisi de 'Nefsini arzusundan uzaklaştıran kişi me'va cennetine ulaşır' bahsidir:

Nefsi arzusundan uzaklaştırırsan
Onun cenneti Me'va cenneti olur
Allah onu oraya yerleştirir ve örter
Onun varacağı yer Firdevs cennetidir

Onu yürüten güneşe yemin etmiştir
Onu takip eden dolunay üzerine de
Onu örttüğünde karanlığa yemin etmiş
Ortaya çıkardığında gündüze
Allah'm bir hikmeti var gizler onu
Gözlerden izhar ederken kendisini
Göklere ve onları bina edene yemin etmiş
Arzın üzerinde ferşini yükseltmiş ve demiş ki:
Mutlaka nihayetine ereceksiniz
Ta ki görecek nefis arzularına ulaştığını
Ellerinin önceden hazırladığını görmek üzere
Her türlü hayrı, getirilecek ortaya
Ulaştığı besinler ve yiyecekler
En tatlı ve en hoş besinler getirilecek

Şöyle demiştir: 'Nefsi arzusundan uzaklaştırmak arzunun kendi arzusu olması itibarıyla ona gelmemesi demektir; artık arzular Hakkın iradesi olması itibarıyla nefse gelebilir ve insan bunun farkında olmaz. İnsan kınanan bir şey olması itibarıyla nefsi arzularından uzaklaştırır, yoksa işaret ettiğimiz bakımdan uzak tutmaz. Allah bu konuda sahih bilgiyi gizlemiş, onu 'me'va cenneti' yani gölgesine doğru giden örtü ve perde diye ifade etmiştir. Övülen bir şey olsa bile, kınamayı arzuya bağlaması bakımından bir övgüdür. Kişi hevanın ancak heva vasıtasıyla (yani başka bir arzuyla) defedileceğini, hevanın iradeden başka bir şey olmadığını anlasaydı, irade edilen her şeyin gerçekleşmesi durumunda nefsinin haz alacağını öğrenirdi. Her irade bir hevadır ve heva nefse haz verir. Lezzetin bulunmadığı bir şey arzu edilmez. Heva (düşmek anlamındaki heviye ile ilişkisi nedeniyle) nefse düştüğü için böyle isimlendirilmiştir. Onun nefse düşmesi ise Rabbinin iradesiyle senden gerçekleşmiştir. Binaenaleyh hevadan daha üstün bir şey yoktur, çünkü heva seni Hakka yönlendirir, sen de O'nunla haz alırken artık başkasını görmezsin. Bununla beraber yaratılmışlar böyle bir idrakten perdelenmişlerdir. Onlar kendilerindeki iradeyle hareket eder, onu -heva olmadığı halde- heva diye isimlendirirler. Bu itibarla heva ariflere ait iken irade sıradan insanlara aittir. Onlar bir yandan hevayı kınarlarken aynı zamanda onun için çalışırlar.'

Bunlardan birisi de 'Hak batılı yok eder, kendisine bakmak bayıltır' bahsidir:

Hakkı batıl üzerine saldığında
Yok eder onu, bir de bakarsın batıl gitmiş

Söylediğimi kim bilir ki?
Bütün hallerinde dürüst olan bilir

O zalimdir (nefsine karşı), heva ise yok edici
Diğeri ölçülü ve öne geçmiş

Geçer onu; gelen her şey
Onun izindedir ve ardından gelir

Dersem ki arif bize rehber oldu
Veya biri bize engel oldu

Kendi gözümden, ben bakarken
Ve dilimden, ben konuşurken

Haberlerimiz sırrımızdan haber verir
O'nun kendi zatında âşık olduğunu

Şöyle demiştir: 'Kendini hataya düşürme, Hak ile yaratılmış bir araya gelmez. Neyi müşahede ettiğini düşünmelisin; Hak ise, O'na ancak O'nun gözüyle bakabilirsin. Çünkü O'nu kendisinin gözünden başka bir şeyle idrak edemezsin. İçinde bulunduğun vakit Hak olduğunda, senin için halk yani yaratılmış söz konusu değildir. İçinde bulunduğun vaktin halk (yaratılmış) ise O'na yaratılmış gözüyle bakamazsın. Hüküm bakmaya tâbiyken bakış da bakılanın zatından verdiğine göre hüküm verir. Bakılan ayakta olduğu halde senin onu oturarak görmen mümkün değildir veya belirli bir renge sahip iken onu sahip olduğundan başka bir renkte görmen de mümkün değildir. Algıda gerçekleşen böyle bir yanılma, acı safranın baskın geldiği tat alma duyusunda mümkün olabilir. Böyle bir halde insan tattığı balın acı olduğunu söyleyebilir; çünkü bal, tatma duyusuna değmemiş, acı safra ona temas etmiştir. Demek ki acılıktan söz ederken insan doğru söylemiş, acılığı bala nispet ederken yanlış hüküm vermiştir. Bunu bilmelisin!'

Bunlardan birisi de 'İcabet edene icabet edilir, niçin edilmesin ki?' bahsidir:

Hakka çağıranlara icabet edersen onlara yardımcı olursun
Onlara yardım edersin kendileriyle

Onlar benim aynım ve inancımdır dersem
Terk ettiğimde bunu söylerim

Hak bilinmez veya her arzuya gelmez
Duyu Hakkın zuhur ettiğini görürse

Onun bir sınırı yok ki idrak edilsin
Her konuda bir hükmü var
Böyle hüküm verdin, şaşılacak bir iş yok
Her hüküm onda böyle
Ne bilgi, ne marifet ihata eder kendisini
Hiçbir şeyle nitelenmez

Şöyle demiştir: 'Sen nasıl davranırsan sana da öyle davranılır. Demek ki sana dönen senin amelindir. Allah ve peygamberi 'sana hayat verecek bir işe' seni çağırırlarsa, onlara icabet etmelisin. Sen icabet edersen, Allah da kendisine dua edince sana icabet eder. Şöyle buyurur: *'Kullarım beni sana sorarlar; de ki, ben yakınım, dua edenin duasına karşılık veririm, bana icabet etsinler.'*[218] Ben onları peygamberlerimin dilleri vasıtasıyla davet ederim. Allah karşılık verdiği gibi kulunun da kendisine karşılık vermesini talep etmiştir. Bu itibarla Allah var olmak üzere kendisini çağırınca, mümkün icabet etmiş ve var olmuştur. Ardından yaratıcısına zatının kendisiyle bilfiil var olup varlığını sürdürmesini sağlayan nitelikleri talep etmiş, Allah da ona yardım etmek üzere icabet etmiştir. Böylece (iki tarafta da) ceza, yani karşılık gerçekleşmiştir. Allah 'dileseydi' yok ederdi, fakat duaya icabet etmiş, Hak da onun talebine karşılık vermiştir. Bu durum Hakkın bize bir uyarısı ve talimidir. Hakkın görülmesi için ortaya koyduğu bu durumları görmemezlik etmeyesin! Onlara Hakkın kendilerindeki maksadına göre muamele edin. Âlemdeki icabetin esası ve ilkesi budur ki o da kuvvetli bir asıldır. Bu nedenle bir insan Allah'a dua ederse Allah kendisine icabet eder. Bununla beraber işler vakitlere bağlanmıştır ve her şeyin bir vakt-i merhûnu vardır. Bunu bilen bilir. İcabette gecikme olmaz, çünkü yola çıkmıştır; bazen de daha sonra gelecektir bu da sonraya bırakmak demektir.'

Bunlardan birisi de 'Güzel koku güzel ahlaka delalet eder' bahsidir:

Böyle bir konu hakkında şöyle denilir:
Torunlar dedelerinin izlerinden gider
Kimde efendinin ahlakı varsa
Güzeli ve iyi olmayanı yerli yerine koyar
Söylediğim sözü tevhid getirmiştir
Kadir gecesi, bir Perşembe gecesi
Bir güçlük ve yorgunluk olmaksızın yanımızdaydı
Gecenin başından fecrin doğumuna kadar

Şöyle demiştir: 'Kökler anlamındaki damarlar uygunluk ve kuvve itibarıyla temiz ve iyi olunca, dallardaki meyveler varlık ve fiil itibarıyla hoş ve güzel olur. Meyveler köklerden beslenir, yoksa kendi kendilerine ortaya çıkamazlar. Âlemin varlığında asıl ilke Haktır ve Hak temizdir. Demek ki varlıktaki her şey temizdir. Çünkü varlıktaki her şey Hakkın ahlakı, yani isimlerinin meyveleridir. Hak için O'nun isimleri, ağacın dalları ve yaprakları mesabesindedir. Bu nedenle aradaki girişiklik ve tedahül nedeniyle dalların ve yaprakların farklı olduğunu görürüz. Bunlar, âlemdeki hükümlerinde ilahi isimler tedahül ettiği gibi, birbirlerine girerler. Nitekim Allah *'Şunlara da ve bunlara da (dünyayı isteyenlere de ahireti isteyenlere de) Rabbinin ihsanından yardım ederiz, Rabbinin ihsanı sınırlı değildir'*[219] der. Hal böyleyken âlemde herhangi bir işte ve şeyde güzellik görülmezse, bunun nedeni, o bakışta kişinin Hakkı görmekten habersiz kalmasıdır.'

Bunlardan birisi de 'Yanları üzerinde zikretmek gaybe yakınlıktır' bahsidir:

Kim Allah'ı zikrederse O'nun zikretmesini umar
İster ayakta, ister oturarak zikretsin
Allah da kendini zikredeni zikreder
Güçlük ve yorgunluk olmaksızın her durumda
Kendisinde nimet umulan bu hayat
Ciddiyet veya oyun halinde, zikrederken
Bir insan Rahman'ı zikrederse
Kuşku ve tereddüdü ortadan kaldıran bir iş yapmıştır
Allah onun kalbini kuşkudan korur
O bizi yoran kuşkulardan

Şöyle demiştir: 'Zikredenler üç kısma ayrılır: Birinci kısım ayakta zikredendir. Ayakta zikreden Hakkın her şeyi ayakta tuttuğunu müşahede edendir. Böylece Allah'ın, kazandığı işler hakkında 'her nefs üzerinde kaim' olduğunu müşahede eder. Başka bir ifadeyle zikrederken Hakkı ancak böyle müşahede eder. İkincisi oturarak zikredendir. Oturarak zikreden Hakkın Arş üzerine istiva ettiğini müşahede eder. Böyle dememizin sebebi, âlemin Hakkın aynası, Hakkın ise insan-ı kâmilin aynası olmasıdır. Aynaya bakmak aynada yansır ve böylece bir aynada öteki aynada bulunan ortaya çıkar ve gözükür. Bunun değerini ise gören bilebilir. Öyle bir insan 'Hakkı kaim kılıcı' olarak yaratıklarında

müşahede eder. Hak kazandıklarıyla her varlığın üzerinde kaim olarak bulunur. Bu itibarla Hak yaratılmışın aynasıdır ve yaratıklarında ancak kendisini görmüştür. Yaratılmışların Hakkın aynasında görülmesi ise Haktan yaratılmışın aynasında tecelli eden suretin görülmesidir. Böylece insanlar Hakkı yaratılmış aynanın vasıtasıyla Hakta idrak ederler. Hakkı, yani O'nun bir sıfatını gördüklerinde kul O'ndan bizzat bu sureti söylediğimiz şekilde görür. 'Uzaklık gayblere yakındır' dedik, çünkü bu hal uyuyanın veya hastanın halidir. Bu hal hayal mertebesine yakındır ve hayal gayb mahallidir.'

Bunlardan birisi de 'Vefada yeterlilik' bahsidir:

Yeterli gören kendinde bulunanı ifa etmiş
Ve onun için var olanı; iktifa vefa demek
Bazıları Hakkın yolu derindir zanneder
O'nun yolu bunu getirmiştir; zikir ona zor gelir

Şöyle demiştir: 'Bir şeyi yerine getirmekten kaynaklanan iktifa, yani yetinme ancak vaktin sahibi olan hâlihazırdaki mevcutla yetinmek demektir. İçinde bulunduğu vakitte onun sahibi kendisiyle yetinir, fazlayı talebe ihtiyaç kalmaz. Böyle olması kaçınılmazdır. Fazla senin talebin olmaksızın sana gelecektir, çünkü bir durumda iki zamanda kalabilmek imkânsızdır. Allah peygamberine emrederken '*Rabbim bilgimi arttır de*'[220] diye buyurmuştur. Burada Allah peygamberinin ve bizim dikkatimizi -içinde bulunulan vakitte mevcut olana ilave olarak- başka bir şeyin varlığına çeker ve biz de onun gelişi için hazırlık yaparız. Kul o fazlalığı elde etmek üzere dua ederek Allah'a muhtaçlığını izhar eder. Fazlanın zaten geleceğini bilen ve onun gelişi için hazırlananın onu elde etmek üzere duaya ihtiyacı olmayabilir. Bununla beraber ilave senin nezdinde tam olarak belirlenmemişken onu belirleyen duadır. Hak ise duaya karşılık verir. Bazen dua ettiğin şey senin nezdinde belirlenir ve ortaya çıkar. Allah'ın verdiği her şey hakkında daha fazlayı talebi peygamberine emrettiği husus budur. Daha fazla, Hakkın her şeydeki vechi ve yüzüdür.'

Bunlardan birisi de 'Seherlerde istiğfar' bahsidir:

Secde ettiğim Allah'tan mağfiret isterim
Geceler boyu ve seher vakitlerinde alınlarla
İçlerinden biri çıkıp bana dedi ki:
Nağmeyi dinlerken onları kendilerinden geçiren sırları varmış

Şöyle demiştir: 'Seher vakti şüphe ve benzerlik mahallidir. Bu itibarla seher vakti mutlak karanlık olup bilgisizlik olmadığı kadar mutlak ışık olup bilgi şeklinde de tezahür etmez. Seher bir belirsizlik olduğu gibi aynı zamanda ışığın karanlıkla karışımıdır; bir yerde karışım olduğunda benzeşme ortaya çıkar. Bu nedenle 'müteşabih', yani benzeşenlere uymak bize yasaklandı. Allah müteşabih olana ancak kalbinde eğrilik bulunanların uyacağını beyan buyurmuştur. Yani açık Haktan uzaklaşanlar müteşabih olana uyar. Hâlbuki talep edilen saflık ve duruluktur. Bu nedenle de seher vakitlerinde 'istiğfar (gizlenmek, örtü istemek) emredilmiştir. Başka bir ifadeyle müteşabihe meyilden korunmak istenmiştir. Bununla beraber onun müteşabih olduğunu bilmemek gerekir. Müteşabih olduğunu bilip sınırı aşmayan veya onu kendi bağlamından çıkarmayan kişi ona yönelebilir. Öyle birinin sorumluluğu yoktur. Korkutma ve sakındırma, hakikati böyle değilken, onu iki yönden birisine katmakla ilgilidir. Müteşabihin hakikati iki yönünün olmasıdır; bir yönü birine öteki de diğerine bakar. Başka bir ifadeyle bir yönü helale bakarken bir yönü de harama bakar. İkisini ayrıştırmak imkânsız olduğu gibi bir yöne tahsis etmek de imkânsızdır. Bu itibarla arife göre müteşabih iki yönün her birisinden ayrıştığı için muhkemdir. Ona uyduğunda ise müteşabihi hakikatinin dışına çıkartmayan birisi olarak uyar. Bu esnada ortada bir sapma ve meyil yoktur.'

Bunlardan birisi de 'İbadetteki inayet emrin iradeye uygunluğudur' bahsidir:

Emir iradeye muvafık olursa
Müşahede edilirken sürekli Mabud'dur
O'nun nuru kullarına tecelli eder
Onlar da hemen secdeye kapanırlar

Şöyle demiştir: 'İlahi emir ilahi iradeyle çelişmez, çünkü ilahi emir, onun tanımına ve hakikatine dâhildir; sadece emir kipi diye isimlendirmeleri nedeniyle karışıklık ortaya çıkmıştır ki aslında emir o değildir. Emir kipi hiç kuşkusuz irade edilmiştir. Hakkın emirleri peygamber olan tebliğcilerin dilleri vasıtasıyla gelirse, onlar -emirlerin kendileri değil- emir kipidir ve bu durumda böyle emirlere karşı gelinebilir. Bazen emreden gerçekleşmesini irade etmediği bir şeyi emredebilir, başka bir ifadeyle, emredilenin gerçekleşmesini irade etmemiş olabilir. Binaenaleyh hiç kimse Allah'ın emrine karşı asi olmamıştır. Buradan Hz.

Âdem'in ağaca yaklaşmakla ilgili muhatap olduğu yasaklamanın meleğin diliyle söylendiğini anladık. Yasaklama kendisine vahyi ulaştıran melek veya onun suretiyle söylenmiş, bunun üzerine *'Âdem Rabbine asi olmuştur'*[221] denilmiştir.'

Bunlardan birisi de 'O'na ancak kendinden kendisine kaçan ululuk taslar' bahsidir:

Kimin ellerinin önündeysen
O'ndan O'na kaçarsın
O'ndan zuhur bulamam
Bu nedenle O'na itimat ettim

Şöyle demiştir: 'Kaçanlar kime kaçtıklarına göre tasnif edilir. Onların kaçması zorunlu olmasaydı kaçmazlardı. Onları kaçmaya zorlayan, kaçtıkları kimsedir. Çünkü kaçacak kimse olmadığını bilselerdi hareket etmez ve kaçmazlardı. Kaçarken Hz. Musa meşrebinde mi veya Hz. Muhammed meşrebinde mi olduğunu öğrenmek istersen, gayenin başlangıcını -başlangıç edatı *'den (min)'*- ve bitişteki edatı düşünmelisin; bitişteki edat ise *'e/a'* edatıdır. Hz. Peygamber şöyle der: *'Allah'a kaçınız, O'ndan size gelen bir elçiyim.'*[222] Kendi sığınışı hakkında 'Sana sığınırım' der ki bu da onun emri ve duasıdır. Hz. Musa'nın kaçmasını bize aktarırken (Hz. Musa) *'Korktuğumda ondan kaçtım'*[223] der. Hâlbuki Muhammedî'ye şöyle denilir: *'Onlardan korkmayın, benden korkun.'*[224] Muhammedî nezdinde hüküm gayenin bitişine ait iken Musevî nezdinde başlangıcına aittir. Gerçekte gaye başlangıçta onun tarafından tasavvur edilmiştir. O gaye harekete geçirten şeydir. İşler gayelerine göre anlam kazanırlar ve bu nedenle var olmuşlardır. Allah şöyle der: *'Cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım.'*[225] Sen de gayeyi dikkate almalısın! Bununla beraber gaye varlıkta daha sonra ortaya çıkar. Bu durum çatının altında gölgelenmeyi istemeye (bunun için bina yapmaya) benzer. Böyle bir gaye insanı çatıyı yapmak için harekete geçirir. İbadet yaratmadan sonra gerçekleşirken gaye onları varlığa çıkartan, izhar eden şeydir. Bu itibarla gaye başlangıç ve ilkedir, varlıkta daha sonra tezahür etse bile tesir ve hüküm ona aittir. Bu nedenle şöyle dedik: 'Varlıkta tesir ancak madum, yani yok olana aittir.' Gaye de yoktur ve talep eden onu talep edebilir. Mevcut olan bir şey irade edilemez. Demek ki henüz yok olan gaye, yaratmayı meydana getiren şeydir veya Hakkın yaratıklarını izhar etmesinin sebebidir. O, eser olmaksızın onu dışta var et-

memişti. Bazı bilginler onu 'illet' diye isimlendirirken bazıları 'hikmet' diye isimlendirmişlerdir. Manayı anladıktan sonra verilen isimde tartışmanın gereği yoktur.'

Bunlardan birisi de 'Açık konuşmak ve fısıltı nefsin lafzıdır' bahsidir:

Emir akılda ve nefiste
Açık sözde ve fısıltıda yerleşik
Gözümün gördüğü her şey
Akıl ve duyuyla idrak edilir
Onu sevk eden manayı görürüm
Bu konuda tereddüde de düşmem

Şöyle demiştir: 'Kelam nefisteki tesiri nedeniyle 'yaralamak' anlamındaki *kelem*'den türetilerek böyle isimlendirilmiştir. Kelem duyuyla algılanan yara demektir. Kelam aynı gerekçeyle lafız diye isimlendirilmiştir; 'lafız' ise atmak demektir. Lafız nefste bulunan gizli manayı ibare vasıtasıyla dinleyicinin kulağına ulaştırır ve 'atar'. Bu esnada konuşanın söylediği söz hakkında gayreti ve kıskançlığı olmamalıdır; gayret söz konusu olursa içindeki manayı izhar etmez ve fısıltıyla söyler. Fısıltıyı ise ancak duyması amaçlanan duyabilir. Bir şey hakkındaki böyle bir gayret, dinleyenlerin -veya her kim olursa olsun- bir kısmının ona karşı hürmet duymamaları nedeniyle ortaya çıkar. Herkesin var olan her şeye saygısı tam olsaydı, hiç kuşkusuz, gerçek tamamen açık olurdu. Aynı şey yaratıklara merhamette geçerlidir. Onlardan merhamet gizlenince, duymadıkları bir şeye karşı saygı göstermemişlerdir.'

Bunlardan birisi de 'Varlık secdededir' bahsidir:

Hakka tam olarak uyunca biz bir olduk
İnayet ile varlığı elde ettik hepimiz
Ortaya çıkan her ikrama nail olduk
Secde halinde ulaştı bunlar bize

Şöyle demiştir: 'Yüzler secdede Rablerini görmek isterler. Yüzler gözlerin bulunduğu mahal iken gözler görmenin gerçekleştiği idrak araçlarıdır. Böylece secdesinde O'nu talep ederler ki, kendi hakikati bakımından O'nu görebilsinler. Çünkü kul süfli ve aşağı olduğu için aşağı yön kendisine mahsustur. Bazen kul Hakkı aşağı yön nispetinden tenzih eder. Buna mukabil Allah secdeyi farz kılmış, onu yakınlık vesilesi yapmış, şeriat ipin sarkıtılmasıyla ilgili hadiste buna dikkat çekmiştir.

Hadis, Hz. Peygamber'in 'Bir ip sarkıtsaydınız Allah'ın üzerine düşerdi' anlamındaki ifadesidir. Bu ifade ipine bağlanmanın insanı Allah'a ulaştıracağına dair nefis bir işarettir. Bu nedenle İbn Ata devenin ayağı (bir secde eylemi tarzında) kuma gömülünce 'Şanı büyük Allah' demiş, deve de 'Şanı büyük Allah' diye karşılık vermiştir: Devenin ayağı toprağı eşelerken Rabbini aramak üzere secde etmişti. Herkes kendi hakikati ve kendi cihetinden sadece Rabbini arar. Bu itibarla aşağı ve yukarı yönün Allah'a nispetleri eşit ve birdir, çünkü cihetler O'nu sınırlamadığı gibi aynı zamanda kuşatamazlar da! Allah şöyle der: *'Onlar Tevrat'ı yerine getirselerdi'*[226] Kastedilenler Hz. Musa'nın ümmetidir. *'Ve İncil'i.'*[227] Onlar da Hz. İsa'nın ümmetidir. *'Onlara Rablerinden indirilenleri...'*[228] Bunlar Kur'an ve daha önce indirilmiş sayfaların sahipleri olan ümmetlerdir. *'Üzerlerinden yerlerdi.'*[229] Allah'ın arş ve gök üzerine istivası kastedildiği kadar aynı zamanda ulvi her şey kastedilir. *'Ayaklarının altından da...'*[230] Bu da devenin toprağı eşelerken aradığı kısımdır. Hz. Peygamber 'Bir ip sarkıtsaydınız Allah'ın üzerine düşerdi' demiş olsa bile *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[231] buyurulmuştur. Bütün yönler Allah için birdir ve İbn Ata bundan bîhaberdi ve deve bu hususta onun üstadıydı. O halde üst ve alt Allah'a ait iken işin başında ve sonrasında emir Allah'a aittir. Bu yönüyle mekân ve mesafe nispetleri O'na (eşit olarak) ait olduğu gibi zaman nispetleri de O'na aittir. Gözün en hızlı hareketi gözün açıp kapanmasıdır. Bu esnada gözün sabit yıldızlara ilişme vaktiyle gözün açılma vakti birdir. Hâlbuki bunların arasında binlerce senede katedilemeyecek kadar mesafe vardır. Başka bir ifadeyle yaya yürüyerek binlerce senede katedemeyeceğimiz bir mesafeyi gözümüzle bir anda idrak ederiz.'

Bunlardan birisi de '(Karşılık vermek anlamındaki) ceza adalete ve ihsanı terke şahitlik eder' bahsidir:

Adaleti zulümle bir sayarsan
Faziletin bizdeki hükmünü adalete bırakırsın

Bilirsin iş ve emir Hakka bağlı
Hakkın dili ihsanın kubbesinde

Şöyle demiştir: 'Cezada ve karşılıkta fazilet ve ihsan bulunmaz ve zaten (karşılık olmadığı için) ihsan olmuştur. Allah'ın bütün vergileri ihsandır, çünkü O'nun kulu muvaffak kılması ihsan olduğu kadar amel de ona aittir ve o amel edendir. Amele yönelik karşılık bir karşılık ve

ceza olsa bile asıl itibariyle lütuf ve ihsandır. Demek ki verilen karşılık amele denktir. Yoksa o karşılık amel edene veya amelde vasıta olana ait değildir. Bu itibarla gerçekte amel eden (âmil) Hak'tır. Ona verdiğinden dönen ise bu verginin kendisi için var olduğu şeydir. Amel zatı gereği ihsanı kabul etmez, hâlbuki onu kabul eden biri olmalıdır. Allah ameli onun kendisinde ortaya çıktığı kimseye vermiştir ki o da ilahi amelin kendisinde zuhur edeceği kimse demek olan kuldur. O da ilahi verginin mahallidir, çünkü kul onunla haz alır veya bir ceza olduğunda acı duyar. Böylece karşılık ve cezanın mahiyeti ile onu verenin kim ve verilenin ne olduğunu öğrenmiş oldun.'

Bunlardan birisi de 'Asıllardaki kerem ihsanın olmayışına delildir' bahsidir:

Asıldaki kerem açık bir delil
Âlemin Yaratıcı'dan (var oluşunda) baki olduğuna
Yaratan onu belirlerse
Tam olarak müşahede edilen olur

Şöyle demiştir: 'Akıllı ve bilgili kişi sadece kendisini ilgilendiren işle meşgul olan, kişidir. Bu itibarla sadece onu ilgilendiren şeyler vardır. Başka bir ifadeyle amel Allah'a izafe edildiğinde durum öyleyken yaratılmışa izafe edildiğinde ya amelde meşru yükümlülük dikkate alınır veya alınmaz. Dikkate alınmazsa herkes ancak kendisini ilgilendiren bir işle veya inayete mazhar olacağı bir işle ilgilenir. Böyle bir durumda insan elde etmek veya kaçınmak üzere maksadı olan bir işle ilgilenir. Yükümlülüğü dikkate alıp yükümlü/mükellef vaktin onun için belirlediği meşguliyetin dışına çıktığında, hiç kuşkusuz, kendisini ilgilendirmeyen bir işle ilgilenmiş demektir. Başka bir ifadeyle şerî bir inayetin bulunmadığı işle meşgul olmuştur. Bu nedenle rivayette 'Kişinin Müslümanlığmm iyi (ihsan, yani Allah'ı görür gibi olan bir Müslümanlık) olması, kendisini ilgilendirmeyen işleri terk etmesine bağlıdır' denilir. İslam veya Müslümanlık dinî bir hükümdür. Burada kişinin fiilinin güzelliğinden söz edilmemiştir, çünkü o, sadece terk etmenin kendisini ilgilendirdiği bir işi terk etmiş, yapmanın kendisini ilgilendirdiği bir işi yapmıştır.'

Bunlardan birisi de 'Sadece rıza ehli razı olur' bahsidir:

Razı olan kimdir dersen:
Halden hale geçerken Haktan razı olan kişi

Haddi aşar ve kendi menzilinde kalmazsa
Besinleri kendisine haram olmuş biridir

Şöyle demiştir: 'Her kimden meydana gelirse gelsin, rıza, içinde bulunduğu anda mevcut olandan daha fazlasının da olduğunu bilen için azla yetinmekle gerçekleşir. Her iki uçta da rızanın bulunması gerekir; çünkü geride kalan nihayetsizdir. Sonsuza ulaşmak mümkün olmadığı kadar onun varlığa girmesi de mümkün değildir. Hatta mevcut olsaydı, onu elde etmek umudu olmazdı. Binaenaleyh razı olmak şarttır. '*Allah onlardan razıdır.*'[232] Allah onların gayretlerini harcayarak veya gayretlerini harcamadan verdikleri işlerden razıdır. '*Onlar da Allah'tan razıdır.*'[233] O da Allah'ın onlara vermiş olduğu ve varlığın gerektirdiği şeylerdir. Bununla birlikte varlık bundan daha çoktur, fakat bilgi ve hikmet galiptir. Bu nedenle '*Dilediği miktarda indirir, O kullarını gören ve onlardan haberdar olandır*'[234] buyrulmuştur. Mükellefiyet ahiret hayatında kalksa bile gerekli olan şey kalkmaz, ki o da mevcut olandır. İnsanlar ahirette Rableri karşısında zatî olarak ibadet ediciyken dünya hayatında şeriata göre ibadet ederler. Allah'ın özel kulları bunun dışındadır. Allah onlara dünya hayatında ahiret hayatının halini vermiştir. Rabia el-Adeviyye onlardan biridir.'

Bunlardan birisi de 'Yaratılmışı bilmeyen Yaratanı tanımaz' bahsidir:

Allah'ı tanıyamayız biz
Neyi yüklendiğimizi bilmeden
Hakkı onunla bir kez tanırsak
Bilmediğimizi de öğreniriz

Şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kendini bilen Rabbini bilmiştir.' Kendini bilmekten aciz kişi Rabbini bilmekten de acizdir. Bununla beraber bir şeyi bilmek onu bilmekten acizlik anlamına gelebilir ve bu durumda arif talep edilenin bilinemeyecek bir şey olduğunu anlar. Bir şeyi bilmenin maksadı kendisini başkasından ayrıştırmaktır. Bilinemez olmakla bilinen bir şey bilinenden ayrışmış ve farklılaşmış, bu durumda maksat gerçekleşmiştir. Geride bu iki şey hakkındaki ayrımı bilmek kalmıştır: Bilinmesi mümkün olmayan iki şeyden birisi ötekinden nasıl farklılaşır? Kendimizi bilmekten aciz isek Rabbimizi bilmekten de aciziz. Peki iki acizlik arasındaki fark nedir? Yoksa nefs Rabbinin kendisi midir? Nitekim kutsi hadiste 'Ben kulumun

görmesi ve duymasıyım' denilmiş, ardından bütün güçler zikredilmiş, bu durum bir karışıklığa yol açmıştır. Burada yegâne ayırıcı özellik, muhtaçlık olabilir. Allah senden talep ettiği işi senin vesilenle yerine getirir ve var eder. Muhtaçlık da seni O'ndan talebe icbar eder. Geride de -mümkünlerden biri ise- ayırıcı farkı Allah'ın bildirmesi kalmıştır.'

Bunlardan birisi de 'Tuzak belirsizdir' bahsidir:

Allah bize 'tuzak kuranların en hayırlısı'
İnancım o ki, tuzak bizim içindir
Farkına varırsan benimle tuzak olmaz
Bilgisizliğimiz nedeniyle bize gelen gelmiş

Şöyle demiştir: '*Belirsiz bir şey getirdin*'[235] ayetinde tuzak ve mekr kokusu bulunur. İnkâr edilen ve yadırganan, inkâr edilmesi emredilen bir iştir. Fakat arkadaşının inkâr etmesi sebebiyle, Allah'ın o şey hakkındaki tezkiyesinden bîhaber olmuştur. Bu ifade zahirde tezkiye edilen hakkındaki bir kınamadır. Unutan hatırlayıncaya, gafil uyanana ve cahil öğreninceye kadar işler yürür, bilgiler gider, sırlar kaybolur. Demek ki inkârdan daha büyük tuzak ne olabilir ki? Allah'tan başka fail yoktur. Hal böyleyken kimin karşısında ona karşı inkâr yapılacaktır? Zannettiğin üzere, Allah vasıtasıyla inkâr edersen, mazeret beyan ederken, istiğfar ederken veya bir şey talep ederken ancak O konuşur. Allah vasıtasıyla konuşan ise doğru yoldan uzaklaşmaz. Böyle biri hikmetin ve sözü ayrıştırma gücünün verildiği kimsedir.'

Bunlardan birisi de 'Aynalar birbirlerini görür' bahsidir:

Ayna bize bizdekini gösterir
Suretlerin taşıdığı başkalaşmayı
Yaratılış sebebim hakkında hayrete düştüm:
Bir menzilimiz yok bizim fakat surumuz var

Şöyle demiştir: 'Görürken tecelli suretleri varlıkların suretlerinde korunur. Çünkü Allah sana dünya hayatında suretlerin aynadaki yansıması misalini boş yere vermemiştir. Allah'ın verdiği misal, bakan kişiden aynaya yansıyan suretler ile başka bir aynadaki suretlerin o aynaya yansımasıdır; söz konusu suretlerin az veya çok olması durumu değiştirmez. Bir aynada suret gördüğünde, onun başka bir aynanın sureti mi, yoksa -bir aynadan olmaksızın- kendinden bir suret midir, bunu bilmen gerekir. Sonra aynalara, onların itidal ve sağlamlıklarına bakmalısın. Ardından kendi varlık aynana bakman lazımdır. O aynaların en

düzgünü olamaz, çünkü peygamberler senden daha düzgün ve mutedil aynadırlar. Bunun yanı sıra peygamberler birbirlerine göre de derece dereceyken onların aynalarının da derece derece olması gerekir. En üstün ve düzgün ayna Hz. Peygamber'in aynasıdır. Allah onun aynasına olabilecek en mükemmel surette tecelli etmiştir. Sen de Hz. Muhammed'in aynasına tecelli eden Hakkı görmeye çalış ki belki o tecelli senin aynana da yansır, O'nu Muhammed'in gözüyle ve Muhammedî surette görebilirsin. O'nu kendi suretinde görme! Bir adam 'Ben Allah'ı gördüm, bu görmek Ebu Yezid'i görmemi manasız kıldı' dediğinde, diğeri şöyle demiştir: 'Ebu Yezid'i bir kere görmek Allah'ı bin kere görmekten hayırlıdır.' Müstağnilikten söz eden adam Ebu Yezid'i gördüğünde ölmüş. Onun durumu Ebu Yezid'e bildirilince şöyle demiştir: 'Allah ona kendi ölçüsünce tecelli eder. Bizi gördüğünde Hak ona bize göre tecelli etmiş, buna güç yetirememiş, hemen ölmüştür.' Bu hikâye meşhurdur ve bu durum işaret ettiğimizin aynıdır.'

Bunlardan birisi de 'Çiçekler bakanlara aittir' bahsidir:

Yeryüzünün çiçeği bir fitne
Yeryüzü ahalisini hükümleri kuşatır
Onu idrak etmek de fitne
İdrak edilen O'nun alameti

Şöyle demiştir: 'Gözlerin en güzel nimeti bahçedeki çiçeklerdir. Ayette '*Yeryüzündeki her şeyi onun süsü yaptık*'[236] denilir. Yeryüzündeki en güzel ziynet ve süs Allah adamlarıdır (ricalullah). Sen de kendilerinden olabilmek üzere, Allah adamlarını kılavuz edinmelisin. Arz/toprak olduğun sürece, çiçeklerin ziynetinin bulunduğu bir mahalsin. Onlar maksadı teşkil eden meyvenin delilleridir ve bu sayede hayat ona yayılır. Meyve hayvani ve duyusal besin demektir. Arz oluşun kendi makamında ve yerinde bulunurken, bir de gök haline gelirsen, bu durum kemal demektir. Allah adamlarının bir kısmı kendi arzmm varlığını ifna eder. Bu durum '*Yeryüzünün üzerindeki herkes fanidir*'[237] ayetinde belirtilir. Böylelikle arif insan yeryüzünün zahirinden/sırtından batına/bâtınına ve içine intikal eder, yoksa ondan tamamen uzaklaşmaz. Aksine onun manasını hakka'l-yakîn bir şekilde idrak eder. Zaten de böyle olmalıdır. Bir gök haline geldiğinde ise bu kez nurların, yani yıldızların ışıklarının çiçeklerinin bulunduğu mahal olursun. Onlar bilgi hayatı anlamındaki manevi hayatı gösteren şeylerdir.'

Bunlardan birisi de 'Bazen fitne gizlenmedir' bahsidir:

Korunmuş kişi kendi fitnesinde gizlenir
Onu koruyan cennetinde saklar

Düşman okları sakınır ondan
Arif de cennette böyledir

Şöyle demiştir: 'Hiç kuşkusuz fitne cennet, yani örtü demektir. Fitne bulunduğunda zatının kendisine döneceği işten ve şeyden seni perdeler ve örter. Çünkü fitne vaktinde senden neyin geleceği hususunda Hakkın gözü sana yönelmiştir. Nefsine tam hakim oluncaya kadar, imtihan etme ve sınama! Güçlerini kendine ait kılıp işin kendinde bulunduğu durum ile arana perde çekme ki, bu fitnenin senden çıkardığı şeyi görebilesin. Bir insan böyle bir açmazdan kurtulmak isterse, fitneden önce üzerinde bulunduğu asla bakmalıdır. Allah seni o asla çevirmiştir. Bu durum *'İnsan daha önce bir şey değilken kendisini yarattığımızı hatırlamaz mı?'*[238] ayetinde belirtilir. Allah'ın karşısındaki haline bakmalısın! Hak karşısında bulunurken var olan bir şey değilsin. Varlık şeyliğinde de O'nun karşısında bu hükümde bulunmalısın. Buna sadece ilahi hitabın gerektirdiği şeyleri ekleyebilirsin, öyleyse hitabın sınırında dur.'

Bunlardan birisi de 'Hıyanete hainlik eden emanete de hainlik eder' bahsidir:

Ey izzetinde perdelenmiş olan!
Hain kişiye kisvesinden bakma

Sırrın tuzağı onun yaratılışında
İzzeti hakkında bir hainlik

Şöyle demiştir: 'Bu sır Allah ehli olan temyiz ve muhasebe ehlinin gafil kaldığı bir sır iken bu makama ulaşmayan Allah ehlinin durumu ne olabilir ki? Şöyle ki, hainliğe ancak emaneti yerine getirmekle hıyanet edebilirsin. Başka bir ifadeyle emaneti ehline verirken -hain olmadığını zannederken- hain olursun. Çünkü hainlik de kendi hükmünü senden talep eder ve onun hükmü herkese işler. Kur'an'ın ifadesine göre, insan hiç kuşkusuz emanetin taşıyıcısıdır. Onu yerine getirirse hainliğe hainlik ederken yerine getirmezse emanete hainlik etmiş olur. Hainlik bir emanettir, sen de onu ehline ulaştır, gerçek bir ehli varsa o emanetten kurtul; ehli yoksa emanet değildir. Bilmelisin ki, bu işten kurtulmak Hakkı müşahede etmekle mümkündür. Yani O'nun senin duyman, görmen ve diğer bütün güçlerin olduğunu müşahede etmen lazımdır.

Bu durumda verilecek bir emanet yoktur. Çünkü sen bütün olursun. Demek ki hainlik olmadığı gibi hainlik edilecek veya emanetin verileceği biri de yoktur.'

Bunlardan birisi de 'Uzaklaşmak, uzaklaşmaktır' bahsidir:

Uzaklaşmaya meyleden kimsenin düsturu ihsandır
Bize meyleden bizim kıymetimiz
Nereye dönersen O'na bak
Korkuyla ve sevgiyle O'nu bulursun

Şöyle demiştir: 'Konuşanlar arasında uzlaşmayla tespit edilmiş lafızlardaki farklılık nedeniyle hükümler değişmiş, farklılaşmıştır. Bununla birlikte mana bir iken fail tek değildir. Haksızlık meyil olduğu kadar adalet de meyil demektir. Bâtıla meyletmek zulüm iken Hakka yönelmek adalettir. Fakat her ikisi de meyildir. Öte yandan hanif dini Hakka yönelmek demekken zulüm de Hakkın olmayışına yönelmektir. Meyil olması itibarıyla her ikisi de birdir, aralarındaki yegâne fark yoldur. Bu nedenle Allah 'iki yol' tabirini kullanmıştır. Bunlardan her birisi bir meyil olunca haksızlık ve zulüm şeytana yönelmek olmuştur. Aynı şey adalet, eğrilik ve uzaklaşmak gibi kelimelerde de geçerlidir. Her meyil şeytana yönelmektir. Bilindiği gibi bâtıl yokluktur ve o yokluk varlığın mukabilidir. O halde Hak ile didişen ve çekişen sadece bâtıldır. Fakat ilahi gayret bunu ikrar etmemiş, hüküm vererek şöyle buyurmuştur: *'Bütün iş O'na döner'*[239] Burada Allah bâtıla meyli kendisine döndürmüş, meyli bâtıldan alarak onu hakka çevirmiştir.'

Bunlardan birisi de 'Güneşin batışında nefsin ölümü vardır' bahsidir:

Güneşin batışı nefsin ölümüdür
Toprağa girmiş ışığa bakınız
O ruh Allah'ın bizdeki ruhudur
Üfleme esnasında geri dönmeye başlar
Kendisinden çıktığı ecele doğru döner
Dönerken ve giderken acele eder

Şöyle demiştir: 'Nefs tıpkı güneş gibi Allah'a izafe edilen ruhtan üfleme yoluyla doğar ve bedende batar. Böylece havayı karartır ve şöyle denilir: 'Gece geldi, gün döndü.' Nefsin ölümü onun bedende bulunmasıyken bedenin hayatı nefsin onda bulunmasıdır. O güneşin battığı yerden doğması kaçınılmazdır. O gün *'Kişiye imanı fayda vermez...'*[240]

denilen gündür. Çünkü yükümlülük zamanı gitmiş, o kişi için ortadan kalkmıştır. Bu itibarla güneşin battığı yerden doğması nefsin hayatı demekken, bu, bedenin ölümü demektir. Bu nedenle insan ölünce ameli kesilir, çünkü hitap bu bütüne ve toplama (beden ile ruha) yöneliktir. Onun ölümünde hayatı varken hayatında da ölümü vardır. Böylece onun işi ve durumu birbirine girer, karışır. Çünkü kendisini yaratanın suretindedir. el-Kebir nerede, el-Mütekebbir nerede! el-Ali nerede, el-Müteali nerede! Hâlbuki Hak Haktır. Mertebeler O'nun hakkında hüküm vermiş, Allah hükme konu olmuştur. Bu durum yeterli bir açıklamadır (fihi-ma-fih).'

Bunlardan birisi de 'Dünyanın süsü rüyadır' bahsidir:

İnsanlar değersiz uyku içindedir
Öldüklerinde kalkarlar o rüyadan
Gözlerimiz gördüğünde
Uykumuzda ortaya çıkan rüyadır

Şöyle demiştir: 'İnsan dünya hayatında bir rüyadadır ve bu nedenle rüyanın tabir edilmesi emredilmiştir. Rüya bazen insanlar uykudayken de uykuda tabir edilebilir. Öldüklerinde uyanırlar. Peygamberin diliyle duyu 'hayal' olarak ifade edilmişken duyulur olan tahayyül edilen diye ifade edilmiştir. Böyleyken neye güvenilecek? Kesin hüküm veren akıl ve bilgi sahibi, uyanıkken duyu ve duyuluru idrak ettiğini söyler; uyuduğunda ise hayal ve tahayyül sahibi olduğunu belirtir. Kendisinden saadet yolunu öğrendiğin kimse, yani Hz. Peygamber ise uyanık ve şuurlu zannettiğin esnada da uyuduğunu beyan buyurdu. Dünyada uyanıkken de uyku halindeysen, o zaman içinde bulunduğun her şey hayaldir. Başka bir ifadeyle her durumun başka bir manaya sahiptir ve (tabir ile bu anlamın bulunması gerekir). Her şey gördüğünden başkadır. Sahih uyanıklığın ile hayalin bulunmadığı sahih duyu ancak ahiret hayatında olabilir. Bunu öğrendiğinde, kerametlerin bakanların gözündeki hayaller olduklarını ileri sürme, sakın! Bilmelisin ki, iş gözle gördüğün şekildedir. Bu itibarla gözün gördüğünün bir bâtını yoktur, gördüğündür. Bunu anlamalısın! Doğru yol Allah'a ulaşır.'

Bunlardan birisi de 'Topal üzerinde sorumluluk yoktur' bahsidir:

Dilersen baki olanın sırlarını öğrenirsin
Onu kabul eden dercedilmiş

Vahyinde bildirdiği üzere davranman gerekir
Topalın ve bîçarenin bir sorumluluğu yok
İrade edilen sadece kendisinde bulunan afettir
Yoksa topallığı irade etmemiştir

Şöyle demiştir: 'Biçare üzerinde sorumluluk olmadığına göre, bu itibarla bütün âlem çaresizdir. Basiret gözünü Allah'ın açtığı biri için hiçbir şey üzerinde sorumluluk yoktur. Bu nedenle 'Âlem rahmete varacaktır' dedik. Bununla beraber âlemdekiler ateşte kalabilir, onun ehli olabilirler. *'Kör üzerinde sorumluluk yoktur, hasta üzerinde sorumluluk yoktur.'*[241] Âlemde bunlar vardır ve sadece çaresiz olan vardır. Allah o kişilerden sorumluluğu başka bir güçlükle kaldırmıştır, çünkü kendisinden başka bir şey yoktur. Sen de yoksun. Hasta ise O'na yönelen demektir. O'ndan başka kendisine yönelmenin mümkün olacağı varlık yoktur. Ayette geçen 'âmâ' -Allah'tan değil- başkalarını görmeyecek şekilde körleşmiş kişidir. O'na karşı kör olmak mümkün değildir, sadece Allah vardır. Bu nitelikteki kimselerden yükümlülük, üzerinde bulundukları zorluk nedeniyle kalkmıştır. Çünkü onlardan her birisini 'zorda kalan' diye isimlendirdik. Onun hali kendisinden ayrılmayı talep eder. Bu talep bir açıdan imkânsızdır. Demek ki bütün âlem âmâ, topal ve hastadır.'

Bunlardan birisi de 'Gölgedeki benzer' bahsidir:

Benzer gölgede, ışıklar izhar eder onu
Karşısında bulunan şeyle aydınlatır
Yandan kendisine gelince kuşatır onu
Bazen yok eder, bazen tasvir eder

Şöyle demiştir: 'Şahısların gölgeleri onların şekilleridir, dolayısıyla benzerleridir. Onlar -şahısları secde ettiği için- secde ederler. Şahısların karşısında bulunan ışık olmasaydı, gölgeler ortaya çıkmazdı. Bir ışıkla şahıstan gölgenin ortaya çıkması, ışığın belirli bir yerde sınırlı kalmasını gerektirir. Şahıs ışığa göre başka bir yerdedir ve bu durumda gölge ortaya çıkar. Allah gölgeleri şahıslardan ışıklar vasıtasıyla çıkartır. Bu durum sınırlı inanç ışıkları hakkında verilmiş misaldir. Her inanç sahibi kendi deliliyle sınırlıdır. Allah senden O'nun karşısında bir gölge gibi olmanı irade etti. Senin gölgen icra ettiğin işlerde sana itiraz etmez, sen de Allah'ın senin hakkındaki tasarruflarını teslimiyet ve kabulle karşılamalısın. Bu benzetmeyle Allah senin hareketinin O'nun seni hareket et-

tirmesinden kaynaklandığına dikkatini çektiği kadar duruşun da öyledir. Gölge hiçbir kişiyi hareket ettiremeyeceği gibi sen de Allah'ın karşısında öyle olmalısın. Gerçek gördüğün gibidir, sana tesir eden Allah'tır. Bu delil gerçeği keşfedip zevk yoluyla öğrenen adına delilin ta kendisidir.'

Bunlardan birisi de 'Bir şeyi kendi tavrına ilhak eden kimse onu hakkıyla takdir etmiştir' bahsidir:

Varlıkların hizmet ettiği hakîm
Eşyayı yerli yerine yerleştirendir
Suretiyle her göz sahibine görünür
Onları indiren Haktır deme!

Şöyle demiştir: 'Bir şey kendi hakikatinin dışına çıkmaz. Böyle bir şey mümkün değildir. Bunu istersen, bilgisizlikle ve cehaletle nitelenmiş olursun.' Şöyle demiştir: 'Menziline yerleştirdiğin birisinin değerini hakkıyla öğrenmiş olursun. Onun ardında hiç kimse için amaç ve gaye yoktur.' Şöyle demiştir: 'Bir şeyin cinsi varsa, onun hakkında cinsiyle hüküm verirsin; türü olursa cinsinin hükmüyle birlikte ayrışmasını sağlayan tür hükmüyle onun hakkında hüküm verirsin ve bu durumda bir şey iki hüküm sahibidir. Şahıs olduğunda ise hem içerdiği cins hükmüyle, hem içerdiği türün hükmüyle, hem de özel şahsiyetinin hakikatine göre hüküm vermelisin. Bu durumda o şey üç hüküm sahibidir. İş tekliğe doğru yaklaştıkça, hükümler çoğalır. Hak birdir, O'nun isimleri sayısızdır. Çok olsaydı, zatî isimleri kendi aralarında bölünmüş olurdu. Hâlbuki cins çok, hükmü birdir.'

Bunlardan birisi de şudur:

İyi düşünürse, tayinde ve haberde,
Aklı taklit eden ortak hiç kuşkusuz ki mevcut
Hakim her hadisede bunu bildirmiş
İş az veya çok olsun, bütün hadiselerde

Açık ve Gizli Şirk

Şirkin bir kısmı açık, kapalılık yok onda
Bir kısmı gizli, bilirsin onu
Gizlenir sonra ortaya çıkar
Onu gizleyen de izhar eder

Şöyle demiştir: 'Açık şirk, filinin bir araçla meydana getirdiği şirk iken gizli şirk aletle yapılabilecek bir konuda alete ve araca güvenmek demektir. Bu itibarla herkes müşriktir. Çünkü herkes bilgi sahibidir ve şirki ancak bilgi meydana getirir, bilgiyi ise Hak talep eder. Bu yönüyle bilgi Hak'tır. Kastedilen bilgidir. Onların çoğu Allah'a şirk koşarak iman ederler. Allah'ı bilenler çok olsa bile, müminlerden bir grubu şirkte bırakmıştır. Fakat şirkin içinde bulunduklarını bilmezler. İçinde bulundukları şirke dair bilgileri olmadığı için Allah onları şirke nispet etmemiştir. Onlar bunun farkında değillerdir. Bu da gizli-ilahi tuzağın parçasıdır. Bu durum *'Biz bir tuzak kurduk, onlar farkında değildir.'*[242] ayetinde belirtilir.' Şöyle demiştir: 'Burada şirk derken kastedilen Allah karşısında ikinci ilahı kabuldür. Öyle bir davranış tam cehalettir, çünkü başka ilah yoktur; ister müşrik olsun ister olmasın, herkese göre tek ilah vardır.'

Bunlardan birisi de 'Ayetlerden yüz çevirmek en büyük afettir' bahsidir:

Acizlik düşünürken ayetlerden yüz çevirmek
Ayet ve surelerdeki mucizeler gibi
Onları düşün, belki hakikatlerini anlarsın
İnsanlar dünyada büyük bir tehlike üzerinde

Şöyle demiştir: 'Sen nefislerini ayetler nedeniyle (günahlardan) çevirenlerden ol, ayetlerden yüz çeviren olma! Onlardan yüz çevirenler nefisleriyle perdelenmiş, nefislerine sahip olmadıkları özellikleri nispet etmiş kimselerdir. Öyle insanlar ayetleri görmekten körleşmiş, afetler kendilerine yerleşmiş, kuruntular ortaya çıkmıştır. Nefsi nedeniyle ayetten yüz çeviren kişi, delilin medlulden farklı olduğunu bilir. Öyle biri zıt ve mukabil olandan kaçmıştır. Delili inceleyen kişi onu inceler, kendinde elde ettiği şeyden kaçar. Keşif ve vecd ehli medlulü inceler. Fakat bu inceleme -medlul olması itibarıyla değil- meşhud, yani görülen olması itibarıyla yapılır. Onlar eşyaya Allah'ın emriyle kendisinden var olmaları bakımından bakarlar. Bütün eşya Allah'tan O'nun emriyle var olmuştur. O halde emir zatî varlığa bitişmemiştir. Keşif bilgisi olmayan veya düşüncesi karışıklıktan kurtulmamış kimse için durum farklıdır. Emir gelmiştir. Emir O'nun kelamı, kelamı ise zatıdır.'

Bunlardan birisi de 'Ölmezden önce ölen yükselir' bahsidir:

Vikaye nun'u himaye eder, her daim kendi fiilini
Başkalaşmadan, afetten ve zararlardan
Onu değiştirme veya eksiltme
Bulunduğu suret ortadan kalkmasın

Şöyle demiştir: 'Vikaye, yani koruyucular, korudukları ile kendisinden korunan arasında perde olunca, korudukları şeye etkilenecek bir dereceden yükselmeyi, uzaklaşmayı ve tesirin hükmünden korunmayı vermişlerdir. Böylece âlemlerden müstağnilik özelliğine yükselir, başka bir şeye değil! Çünkü bazı yerlerde -tesir etmek üzere- bizimle Allah arasında ortaklık gerçekleşmiştir. Bu durum '*Bana dua ettiğinde, duasına karşılık veririm*'[243] ayetinde belirtilir. Allah'ın istek nedeniyle kullarına karşılık vermesi, (kulun kendisinde) bir tesiri ve etkisi demektir. Hâlbuki âlemlerden müstağniyken böyle bir durum söz konusu değildir. Vikaye nun'u ile korunan (ben zamiri) buradan zenginlik, yani 'müstağnilikten müstağnilik' makamına ulaşır. Bu durum, Hak kendisine nispet edilen sıfatların aynısı olunca gerçekleşebilir. Allah'ın sıfatlarından birisi de herhangi bir şeyden müstağniliktir. Allah -kendinden değil- âlemlerden müstağnidir. Bu tanıma göre yükselme ve terakki gerçekleşir.'

Bunlardan birisi de 'Organlarının aleyhinde şahitlik ettiği birinin kabahatleri çoğalır' bahsidir:

Kişi kendiyle sınırlı
Hiçbir şey gizli kalmaz ona
Bazen izhar eder, bazen gizler onu
Bu kadarı da yeter ona

Şöyle demiştir: 'En çok hüsrana uğrayan kişi, hakkında şahit bulunan kimseyken en mutlu insan kendi lehinde şahitlik eden biridir. Öyle biri iki tarafta da mutluluk ve bedbahtlıkta öne geçmiştir. '*Onlar kendileri hakkında kâfir olmaları hususunda şahitlik etmişlerdir.*'[244] Onlar şahitlikleriyle kendilerini bedbaht edenlerdir. Hakkında organlarının şahit olduğu kimseye gelirsek, onun kabahati, organlarının şahitliği nedeniyle çoğalmaz. Onun kabahati acizliği ve şahitlik esnasında kendini nasıl savunacağını bilemeyişinden kaynaklanır. Bu konuşma sadece bir yorum ve imkân olarak şahitlik diye isimlendirilmiştir. Çünkü organlar bilfiil şahitlik ederler, yoksa hüküm itibarıyla şahitlik etmezler. Onlar şeriatta belirlenmiş itaat ile günahı tefrik edemezler ki! Onlar zatı gere-

ği -emirle değil- itaat edenlerdir. Bu durumda hüküm Allah'a aittir. Allah ise -organların konuşması olmaksızın- kendiliğinden hükmü verir. İşte burada alim olan başkasından ayrışır.'

Bunlardan birisi de 'Gizli rahmette emniyetin ortaya çıkması' bahsidir:

Kulun temenni ettiği ona ait değil
Onu yaratmış Allah'a aittir
Bu nitelikteki kişiye fetâ denilir
Onun değeri benzerlerinden kat be kat üstün

Şöyle demiştir: 'İnsanın en haz aldığı şey, ortağın bulunmadığı nimettir. Filozoflar -kendisinde ortak bulunmadığı için- kemalle sevinip mutlu olmanın hazzını sadece Allah'a nispet etmişlerdir. Herhangi bir işte ortağın bulunmayışından daha büyük ve değerli bir haz olamaz. En büyük haz kendine mahsus olmaktır. Allah *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[245] der. Bu, gizli rahmet demektir. Onun 'gizli' diye isimlendirilmesinin nedeni ortağının bulunmayışıdır; onu sahibi ile gizliyi ve daha gizliyi bilen bilebilir. Allah'ın böyle bir rahmeti bilmesi onun gizli olmasını engellemez. Çünkü burada gizlilik -Allah'tan değil- varlıklardan gizliliktir. Allah'a yeryüzünde veya gökte hiçbir şey gizli kalmaz. O'na kendisi de gizli kalmaz. İnsanın kendini bilmeyişi şaşılacak bir iştir. Arif kendini nasıl bilmez ki? Üstelik onu bilmediğini de bilir.'

Bunlardan birisi de 'Korkan alim karanlığın bürüdüğü gecedir' bahsidir:

Korku alimlerin niteliği
Onlar Allah'ın katındaki hakimler
Söylediğim şeyi bilmeyen
Alimler hakkında söylediğim bu sözü
Doğru yolu bulamaz hiçbir zaman
Körlük içinde kalır durur

Şöyle demiştir: 'Karanlık (bâtınî anlamında) cinsel ilişki, o da örtü ve gizlenmek demektir. Bu nedenle nikâh ve cinsel ilişki sır diye ifade edilmiştir. Onu örtündüğünde zatı gereği kendisini örtüp nefsiyle onu perdelediği için, yük yüklenmiş, bu durumda erkek kadının kadın da erkeğin elbisesi haline gelmiştir. *'Kadınlar sizin için elbise, siz de onlar için elbisesiniz.'*[246] Alim bilgisi her şeye nüfuz eden demektir. Bilginin her şeye nüfuz etmesiyle de onları kuşatır, ana konulardan hiçbiri bilgi-

sinin dışına çıkmaz. Böyle bir durumda her şey, alimin elbisesi haline gelirken o da her şeyin elbisesi haline gelir. İnsanın böyle bir hale ulaşması kalbinin Hakkın evi olmasına bağlıdır. Varlığıyla Hakkı kalbine yerleştirdiğinde kul bütün güçleriyle O'nu giyinmiş ve kuşanmıştır. Hak cami, yani (bütün isimleri kendinde) toplayıcı varlık iken O'nun bilgisi de Haktan başka değildir. Bu durumda Hak her şeyi bilir. Bildiğinde kuşatmış, kuşattığında giyinmiş, giydiğinden her şey O'ndan etkilenmiş olurken O'ndan etkilenen de kendisini kuşatan ve örten bir 'eş' ve 'ehil' haline gelir.'

Bunlardan birisi de 'Dinden çıkmak mülhitlerin düsturudur' bahsidir:

Zannetme ki dinden çıkan kişi
Bildiğini gerçekte biliyor
O toplayıcı olan Hak
Duyduğu her sözle hüküm verir
Söylediği sözü doğru söyler
Aklettiğini doğru düşünür

Şöyle demiştir: 'Din karşılık ve ceza demektir. Kişi ceza, yani karşılık (anlamındaki dinden) ayrılarak zorunlu kulluk demek olan ubûdet üzere amele yönelmez. Zorunlu kullukta ibadet -ahiretteki ibadet gibi- Hakkın zatı için yapılır. Mülhit (bu anlamıyla) insanların arasında mülhit iken rabbinin katında muvahhid, yani birleyendir. Öyle biri Rabbine ibadet ederken illet, sebep ve amillerden kendini kurtarmıştır. Böyle bir ilhad övülen ilhaddır. Onun ilhad diye isimlendirilmesinin sebebi, 'amelden emre yönelmek' anlamına sahip olmasıdır. Bu haldeki birinin, ibadetinde Hakkın amelleri kendisinde yaratma emrini duyup müşahede etmesi gerekir. Bunlar Allah'ın yapmasını emrettiği emir ve işlerdir. Kişi amellerin şeriatta belirlenmiş emir ve yasaklara muvafik bir tarzda ve Allah'ın emriyle kendisinde oluştuklarını görür, Hakkın 'var etme' emrini işitir. Bu niteliğe sahip olmazsa bölüme başlık yaptığımız ve 'dinden çıkmak (ilhad) mülhidin düsturudur' dediklerimizden biri değildir. Bu makam sahibi kendini böyle tanır, onu bilkuvve olarak almaz.'

Bunlardan birisi de 'Sadece kendini mertebeye tahsis eden kişi yokuşu çıkabilir' bahsidir:

Çetin iş arama, bu iş kolay
Hak her şeyi kolaylaştırmış
İnsan karşısında varlık hayır ve iyilik
Emirde serbest kaldıktan sonra hayrete düşer
Allah onu öldürür, sonra kabre yerleştirir
Sonra dilediği bir vakit ortaya çıkartır

Şöyle demiştir: 'Allah olmaksızın 'ben ilahım' diyen biri, hiç kuşkusuz 'Allah olmaksızın' demekle cahil olmuştur, yoksa sadece 'ben ilahım' demekle cahil olmamıştır. Daha doğrusu her iki söz nedeniyle birden cahil olmuştur. Burada 'Allah olmaksızın' diyerek başkasının varlığını ispat etmiştir. Kul Hak vasıtasıyla konuştuğunda ve Hak onun konuşma (gücüyken) 'ben ilahım' diyen kul değil, O'dur. Hak vasıtasıyla konuşurken kul 'Allah olmaksızın' demeye ihtiyaç duymaz. Kul hiçbir zaman Rab olmayacağı gibi bilhassa böyle bir zevkte Rablik kokusu onda bulunmaz. *'Allah Meryemoğlu Mesih'tir diyenler kâfirdir.'*[247] Onlar 'Meryemoğlu' demiş, onu oğul olmakla nitelemişlerdir. 'Allah'ın oğlu' deselerdi bu de söz bütünüyle yanlış olacağı gibi sözü söyleyenler de kâfir olacaktı. Buna mukabil 'Allah (veya) Mesih; hangisiyle dua ederseniz' diyerek -ayette Rahman ismi hakkında geçtiği üzere- sadece bu ismi mertebeye tahsis etmemiş, bu nedenle de şirk de koşmamış olurlardı. Allah bir ilahtır.'

Bunlardan birisi de 'Babasından başkasına ait olduğunu iddia eden veya efendisinden başkasına bağlanan köle' bahsidir:

Kuşkusuz yalanla övünen bulunduğu her yerde kınanmış
Yanlış bile olsa yalanla izzete erer
Allah güzelleştirmiş, itidal vermiş ona
Bütün yaratıklardan ayrı, insan diye düzenlemiş onu
Allah onu kudretinden izhar etmiş
Böyle olmasaydı var olan hiçbir şey olmazdı
Nefsimin yaratılış gayesinden başka arzum olsaydı
Yaratıklar içinde iyi biri olmazdım

Şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Babasından başkasının babası olduğunu iddia eden veya efendisinden başkasına sığınan köleye Allah lanet etsin. Yani Allah'tan uzak olsun. İnsanın yegâne efendisi Allah'tır ve bunun için Hz. Peygamber herhangi birimize kölesine hitap ederken 'kulum' veya 'kölem' demeyi yasaklamıştır; bunun

yerine 'cariyem' veya 'gulam' diyebilir. Hz. Peygamber bize efendimiz olan birisine 'rabbimiz' diye hitabı da yasaklamıştır. Buradaki ilahi gayrete ve bunu ortaya çıkartan hakikatlere bakmalısın. Babasından başkasının babası olduğunu iddia eden lanetlenmiştir. Yani doğmuş olduğu asıldan onu uzaklaştırmıştır. Oğul kan bağı yoluyla doğana verilen bir isim iken evlat edinme yoluyla olana da denilebilse bile, hiç kuşkusuz Allah'ın sözü daha uygundur. *'Onları babalarına nispet ediniz, böyle yapmak Allah katında daha doğrudur.'*[248] İlahi gayretin hüküm vererek 'çocuk yatağa aittir' dediğinden tereddüde kapılmayız. Başka bir ifadeyle yatak sahibi reddetmediği sürece, çocuk yatağa aittir. Binaenaleyh evlatlık yoluyla oğulluk seçim ve mertebeyle ilgilidir ve (bunun için Allah hakkında kullanırken) 'oğul' lafzı yasaklanmış bir sözdür. Bununla beraber şu ayette 'evlat edinme' kokusu ve izi yer alır. *'Allah çocuk edinmiş olsaydı, yarattıklarından dilediğini seçerdi.'*[249] Ayetin devamında *'Allah bir ve kahhardır'*[250] denilir ki, seçimde bir belirsizlik vardır. Seçilen kimdir? Bazen seçilme derken ilahi teveccühün -görenin gözünde- beşeri surette ortaya çıkmasıyla, çocuğun meydana geldiği mahal kastedilebilir. Misal olarak Hz. Meryem'e yakışıklı bir erkek suretinde gözüken Cebrail'i verebiliriz. Hz. Meryem Cebrail'e *'Senden Rahman'a sığınırım'*[251] demişti. Burada bir sır vardır ki onu araştırmalısın: Cebrail kendisine *'Ben Rabbinin elçisiyim'*[252], yani sana geldim demiş ve eklemiştir: *'Temiz bir oğlan vereyim diye...'*[253] Hz. Meryem iffetini korumuş olduğu için Cebrail ona Allah'ın emrinden bir ruh üflemiş ve bu çocuk kendisine nispet edilmiştir. Bu nedenle Hıristiyanlar 'Mesih Allah'ın oğludur' demişlerdir. Allah canlarını alsın! Ne kötü de hüküm veriyorlar. Bazen de 'seçim' derken evlatlık kastedilir. Ayette Allah'ın neyi kastettiğini en iyi kendisi bilir. Hepsini mi kastetmiştir veya onlardan birisini mi kastetmiştir?'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Sağlam ipe sarılan kişi
Takva sahibi imam ve efendidir
Vahiy getirirken Ruh haber verdi ondan:
Saadete ermiş, artık bedbaht olmaz

Şöyle demiştir: 'İp mevhum bir çizginin ikiye ayırdığı iki farazi iki ucu olan bir dairedir. Bu itibarla sağlam ip iki ucu itibarıyla sen ve O'sun. Varlık senin ile Allah arasında taksim edilmiş, çünkü varlık, Rab ile kul arasında taksim edilmiştir. Kadim Rab iken, hâdis ve zamanlı

kuldur; varlık bizi birleştiren bir durumdur. 'Namazı kendimle kulum arasında ikiye böldüm, yarısı benim, yarısı kulumundur.' Bu bir açıdan kopabilecek iptir, çünkü yükümlülük nizamının bozulması ve yapı üzerinde inşa edilmiş namazın ortadan kalkması gerekir. Onun kalkmasıyla, geride yokluğun ve varlığın halinde bağlanmış olduğun 'zatî yaratılış namazı' kalır. O hiçbir zaman kopmayacak 'sağlam ip' demektir. O ipe sarılmalısın, O'nu kendinle tek veya çift yapmamalısın: Sen sensin, O da O'dur.'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Her nerede olursa zekât bereket demek
İzzet kazandıran akıl ve zekâ gibi
Her halde görürsün onu
Dilediğini süslemiş ve güzelleştirmiş iken

Şöyle demiştir: 'Zekât gelişmek ve çoğalmak anlamındaki *zekâ-yezku*'dan türetilmiştir. Faiz anlamındaki riba haram iken zekât da bir tür 'riba'dır (bereketlenmek). Zekât bereket ve çoğalmanın el değiştirdiği durumlarda ortaya çıkar. Ölü eti haramdır, çünkü temiz bir şekilde kesilmemiştir. Bununla beraber riba karşısında zekât ne ise ölü eti karşısında besmeleyle kesilmiş mısmıl hayvan eti de öyledir: Zekât ile mısmıl olarak kesilen hayvanın ortak paydası temizliktir. Zekât malların bir kısmının temizlenmesiyken mısmıl etmek de hayvanların bir kısmının temizlenmesidir. Aralarındaki uzak payda da kendisini alan için meydana gelen fazlalık ve bereketlir. '*Onu tezkiye eden felaha ermiştir.*'[254] Yani onu bereketlendirmiş, temizlemiştir. Allah nefsin gücü olmaksızın bereket tezahür etmez. Sehl b. Abdullah şöyle demiştir: 'Besin ve gıda Allah'tır.' Sehl bu sözünü 'besin nedir' diye sorulunca söylemiştir. Ardından 'biz bedenlerin besininden soruyoruz' denilince, şöyle demiş: 'Bedenlerden size ne? Evi sahibine bırakın, dilerse imar eder, dilerse tahrip eder.' Bir rivayette şöyle denilir: 'İman müminin kalbinde bereketlenirken mümin ancak bir müminle bereketlenir.' Çünkü mümin için diğer mümin birbirini tutan binanın tuğlaları mesabesindedir. Duvar tuğlaların birbirine eklenmesiyle güçlenip inşa edilirken mümin de diğer müminlerin vasıtasıyla yücelir. Bu itibarla el-Mü'min Allah'ın isimlerindendir.'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Her işe dalmak
Varlıkta bir körlük

İçinde bulunduğunda
İzzet ve inayetle basiretli olursun

Allah'ın Nimetlerine Dalmak Körlüktür

Şöyle demiştir: 'Sen ayetin kendisi olunca, delili olduğun kimseye en yakın şey bizzat kendin olursun. Ayete daldığında ise -delil değil- delilden hareket eden kişi olur, (Allah'a) ayet olmaktan uzaklaşırsın. Başka bir ifadeyle maksattan uzaklaşmış, perdelenmiş olur, körlükte kalırsın. Kendine derin bir şekilde dalmamalısın, keşif üzere zatına bakıp kiminle irtibatlı olduğunu görmelisin. İrtibatlı olduğun ayetin medlulüdür! O seni inceleyen yabancı için kendisine ayet ve delildir, yoksa kendine bir ayet olsan bile (gerçekte) kendin için ayet ve delil değilsin. Allah şöyle der: *'Ayetlerimize dalanları gördüğünde onlardan yüz çevir.'*[255] Bu ifade güzel bir işaret, yeterli bir öğüttür. Onlar başka bir söze geçinceye kadar kendilerinden yüz çevirmek gerekir. Allah ayetleri kendisine izafe etmiştir. O ayetlere dalarsan kendinden başka bir cihete geçmiş olursun. Hâlbuki işin doğrusu senin de O'nun da bulunmasıdır: sen O'na, O da sana aittir. Yoksa O kendisi için değildir. Öyle olsaydı seni niçin yaratmış olsun ki? Ya da sen kendin için yaratılmış değilsin ki? Bunu bilmelisin.'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Kaza ve kader altında sakin kalan kişi
Rıza mertebesine ulaşmış kişidir

Her şeyi güzellik olarak kuşatmış
İşin sırrı kendisinden gizi değil, yoksa

Kaza altında sakin olmak
Bazen rızadan kaynaklanmazdı

Şöyle demiştir: 'Allah'ın kazası altında sakin ve dingin duran herkes, hakkındaki kaderden razı olmaz. Bazen sakin kalan, gafleti veya hariçten başka bir nedenle ezilmiş ve mecbur olmuşken sakin durabilir; ezilme ve zorlanma kalktığında, daha önce rızadan olduğunu iddia ettiği hal de kalkar. Allah kendisini doğru sözlüye benzetirken mecbur iken yalan söyleyenin yalanını gizlemiştir. Dışardan bakılınca her iki şahsın

razı olduğu görülür: Birincisi gönüllü, diğeri isteksizce razı olmuştur. '*Göklerde ve yerde bulunan her şey isteyerek veya zorla Allah'a secde eder.*'[256] 'Gök' derken bilinen ve görülen göğü kastetmiyorum. Gök yükseğe ve yer aşağıya işaret eder. Göktekiler zorla secde ederken yerdekiler ehil olmaları itibarıyla isteyerek ve gönüllü olarak secde ederler. Gökte yer ehli olanlardan da bulunabilir. Öyle biri gönüllü olarak secde eder. Bazen yerde gök ehli olan birisi bulunabilir ki, o da zorla ve isteksizce secde eder. Bu bilgi bir zevk bilgisidir; secde eden herkes hangi nitelikle secde ettiğini de bilir. O bu niteliğin verdiği duruma göre ehildir. Şöyle demiştir: 'Kul kazadan razı olmak zorundadır, yoksa hüküm verilen her işten razı olmak zorunda değildir. Bunu bilmelisin! Bu konu ince bir meseledir.'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Sürekli dalalet ve körlükte
Rabbine asi olan alimler
Söylediğim söze iyi bakın
Hikmet olarak bulursunuz onu

Şöyle demiştir: 'Allah'a ve peygamberine asi olan dalalettedir. Bu itibarla sadece Bir var iken Peygamber perdedir. Peygamberin arzusundan konuşmadığını ve onun yaratılmış suretinde tezahür eden Hakkın dili olduğunu biliyorsun. Yükseltirse Allah kendisini kınar, terk ederse sıkıntı üzere bırakır. Allah bu illet için kendisine ilaç vermiştir. Bu durum '*Peygambere itaat eden Allah'a itaat etmiştir*'[257] ayetinde ifade edilir. İlaç '*Sana biat edenler Allah'a biat etmiştir*'[258] ayetinde pekiştirilmiştir. Cem' mertebesinde iş tek yapılmıştır; hatta ilaç hastalığın kendindendir. Hz. İbrahim '*Hasta olduğumda bana şifa verir*'[259] der. Çünkü kulun yaratılışının ve yapısının gerektirdiği düşünceleri vardır ki onların bir kısmı hastalık verip ilaca muhtaç bırakırken bir kısmı hastalık içermez. Bunlar selim-sağlıklı düşüncelerdir.'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Vaktin lezzeti derleyene ait:
Yakınlık meyvesini derleyene
'Nasıl dedin' deyince
Kastettiğim âlem bilseydi
Vecdden kendisinden geçerdi? Ben de kimim?
Bu nedenle kendimden perdeledim O'nu

Şair 'korkmuş ve ürpermiş kişinin emniyetten aldığı hazdan daha tatlı' tabirini kullanır. Çünkü korkan kişiye gelen güven duygusu sürekli güvendekinin aldığından daha büyük ve güçlü bir hazdır. Bunun sebebi korkunun ardından güven duygusunun yenilenmesidir. Daha önce arzu ettiği ve gerçekleşmesini beklediği halden zıt bir durum meydana gelir. Böylece kendisinden daha hazlı durumun olmadığı bir hazzı elde etmiş olur. Allah basiret gözünü açmış olup da her nefeste yenilendiğini görmüş olsaydı -bununla beraber yenilenmeksizin yokluğa katılmak ihtimal dahilindedir- sürekli haz içinde olurdu. Fakat bu mertebe herkese verilmemiştir. İnsan Allah'ın hakkında söylediği gibi *'Yeniden yaratma hakkında kuşkudadır.'*[260] Bu durum ahiretin yaratılışının genel anlamıyla ilgilidir. Derleyen, akıbetini bekleyendir. Mümin ya derlediği hakkında Allah'tan karşılık ve ceza bekler veya mağfiret ve bağışlama bekler. Mağfiret geldiğinde, değerini tadanın bilebileceği haz ve zevki bulur.

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Nur içinde olana nur eşlik eder
Bilgisizlik karanlığı kuşatır onu
Sen O'nunla ol,
Dayanma başkasına

Şöyle demiştir: 'Nurun velayeti ve idaresiyle zuhur gerçekleşir, bu durumda eşyanın hakikati görünür, gamlar ve endişeler parçalanır, bakılan her yerde Allah'a ait bilgi ve fetih ortaya çıkar; aynı bilgi başka bir şeyde yoktur. Ona öyle bir haz ve mutluluk bitişiktir ki bu haz ancak aradığını gören susamışta bulunabilir. Bununla beraber aradığı bilkuvve halinde onun tarafından biliniyordur. Veya bakılanın güzellik ve tadının değerine göre bir haz ortaya çıkabilir. Karanlığın velayetiyle karanlığın örttüğü her şey onun için ortadan kalkar, gamlar kendisinde toplanır. Her nefes bir karanlıkta olması kaçınılmazdır ve böylece onun hazları azalır. Bu karanlıkta fetih ortaya çıkarsa karanlık nedeniyle mutlu olması daha tam ve yetkin olur.'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Senden bir şey gidince onun yerine yenisini isteme
Çünkü senden gidenin ecri yenisi gelse tükenir
Hep sırların ihata ettiği kimseye de ki:
Benim ümit beslediğim makam telefte

Bazen Telef, Halefte Olabilir

Şöyle demiştir: 'Kendisine emanet verilip onun hakkında Allah'a karşı sözünü bozanın perdeleri artar. Öyle birinin güçlükleri de artar. Allah ona bir şey vermiş, verdiğini de korumayı emretmiştir. Allah'tan sakınmak bu davranışta tezahür eder. Özellikle yükümlülük yurdunda böyledir. Onu böyle sınırladık, çünkü Allah Hz. Süleyman'a *'Bu sana olan vergimizdir, ister ihsan et ve ister tut, hesap yoktur'*[261] demiştir. Gerçi Allah bu nimeti ona Hz. Süleyman'ın duasıyla ihsan etmişti: *'Bana benden sonra kimseye yaraşmayan bir mülk ver.'*[262] Onun istediği bütündür. Bu itibarla ciddiyet sahiplerinin hapsedilmiş oldukları söylenir, bunun nedeni asıllarının dışına -ki asılları fakirliktir- çıkmış olmalarıdır. Allah ise kendilerini zillet ve yoksulluktan başka bir şeyle övmemiştir. Onlar Hakkın verdiklerine muhtaç olmasalardı, onları kendisiyle perdelemez, verdiği hakkında onları yormaz, kendi hakkının veya başkasının hakkının bulunduğu işleri yerine getirmeyi onlara emretmezdi. Bu haklara misal olarak zekât ve benzeri hakları verebiliriz. Onlar asılla, yani fakirlikleriyle kalmamışlar, mallarına zekâtı emrettiğinde şöyle demişlerdir: Bu zekât cizyenin kardeşidir. Allah bize ihsanından verseydi, sadaka verir, iyi kişilerden olurduk.' Onlar söylediğimiz sözü söylemişler, *'Kıyamet gününe kadar kalplerinde nifak bulunmuştur.'*[263] Hâlbuki Hakkın onlara verdiği halde sabit olup fazlayı talep etmeselerdi, onlarm üzerinde her şeye yaratılışlarını verirken onlara da verdiği yaratılışlarını muhafaza etmekten başka bir şey vermezdi. Aynı zamanda Allah her şeyin yaratılışını onun adına muhafaza eder. Muhtaçlıktan sakınmalısın! Zenginler sahip olduklarına muhtaç oldukları için Allah'tan başkasıyla perdelenmişlerdir. Onlar ellerindekinden fazlasını istemiş, tatmin olmamışlardır.'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Ceza vakte bağlı, ikisi de giderse
Gittikleri için Allah'a hamdetmelisin
Bil ki senin üzerinde hakkı vardır
Cezalandırmazdan önce ödersen ceza olmaz

Şöyle demiştir: 'Vakit sahibi vaktine gereği üzere muamele edip hakkını ödediğinde, vakti hakkında cezalandırılmaktan korunur. İçinde bulunduğu vakit ve halde himmetini vaktinin dışında kalan işlere verdiğinde, mevcudu bırakıp madumla meşgul olduğu için, vakti hakkında

cezalandırılır. Edep hazır olana karşı olabilir. Öyle ki, gaib olana, ortada bulunmayana edep gösterilirken, hazır olmayışı bakımından edep gösterilmemiştir; böyle bir durumda edep, zikredilen adı karşısında yapılmıştır. Gaip olan biri zikredildiğinde, hiç kuşkusuz, onun yâdı isminin lafzında hazırdır. Demek ki edep ancak hazır olan karşısında yerine getirilebilir. Çünkü zikredilen, kendisini zikredenle beraber oturur. Vaktinin dışında kalan bir şeyle nefsini meşgul etme ki, vaktin cezalandırdığı birisi olma! Vakit bir insanı cezalandırırsa, o ceza Allah'ın verdiği cezadır, bundan sakınmalısın!'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Kendisinden sonra sıkıntı olmayan rahatlık yok
Onu böyle bilen kişi rahatlar
Allah bize böyle haber verdi
Eziyetin takip ettiği rahatlık dedi

Şöyle demiştir: 'Nefsin mutlu olacağı bir işle rahatlamak Allah'ın sevmeyeceği bir rahatlamaktır. Bunu bilmelisin! Allah şöyle der: '*Allah çok sevinenleri sevmez.*'[264] Buradan belirli bir sevinme tarzını kastettiğini anladık. O sevinme rahatlığa dönüşür, sonra kişi, sevindiği ölçüde hüzne ve üzüntüye duçar olur. Sevinci büyük ise hüznü de büyüktür. Kısaca sevinç ne kadar olursa hüzün ve üzüntü ona göre ortaya çıkar. Allah kullarına O'nun ihsanı ve rahmetiyle sevinmelerini emretmiştir, yoksa toplanılan malla sevinmek doğru değildir. Çünkü insan ölünce malı dünyaya bırakır, onu ahirete taşıyamaz. Demek ki Allah insana kendi ihsan ve lütfuyla sevinmesini emretmiştir. Burada lütuf ilave edilen bir şeydir, fakat o da Allah'ın yarattığı ihsandır. Allah ihsana da yaratılışını vermiş, onun zuhuru sende ortaya çıkmıştır. Sen de seni ihsan ve rahmetinin mahalli yaptığı için Allah'a hamd etmelisin! Sonra sevinmeyi emrettiği için sevinmeli, sevinçte zorunlu olan Hakkın meyvesini devşirmelisin.'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Hak beni hasta eder yüz çevirince
Kimdir beni böyle hasta etmiş keşke bilseydim
Belki bana gelir bir şekilde
Onun gelişi bana rıza verir

En Büyük Hastalık Yüz Çevirmektir

Mutlak anlamda yüz çevirmek, olabilecek bir şey değildir; çünkü mutlaka bir yöne yönelmek gerekir. Demek ki sadece özel bir yüz çevirme halinden söz edilebilir. Yüz çevirmenin bir kısmı kınanmış, bir kısmı da kalplerdeki en çetin ve şiddetli hastalıktır. Şöyle demiştir: 'Allah'ın kendisine delil olarak âleme yerleştirmiş olduğu ayetlerinden yüz çevirmek, insafsızlığa ve değersiz arzulara uymuş olmanın delilidir. Bu davranış, -Allah'tan hesap etmediği bir ihsan ve fazilet ortaya çıkmadıkça- insanda kökleşmesinin ardından sahibinin iyileşemeyeceği bir hastalıktır. Hesapsız ihsan ortaya çıktığında ise kişi bir ilaç kullanmak arzu eder, artık ilaç fayda vermez. Bu hale misal olarak güneşin battığı yerden doğmasının ardından tövbe etmeyi verebiliriz. *'Daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış kimseye imanı fayda vermez.'*[265] Ayette zikredilen iman umutsuzluk, can çekişme ve ölümü görme vaktinde gerçekleşen imandır.' Şöyle demiştir: 'Allah'tan yüz çevirmek düşünülemeyeceği gibi mutlak anlamda yaratılmışlardan da yüz çevirmek söz konusu değildir. Hal böyleyken aradaki fark nedir?'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Gayeler nefiste bulununca
Nefs sahibi ise hastalıklar takip eder kendilerini
Hiçbir kerim insana ulaşamaz onlar
Çünkü kutsiyet mertebesinden elemler yerleşir ona
Kuşkusuz ki onların yaratılmış âlemde sadmeleri var
Gayret edene ve bikkına yerleştiklerinde

Gayelerin övülmüş kısımlarından birisi yüz çevirmektir. Şöyle demiştir: 'Allah'ın zikrinden yüz çevirenden sen de yüz çevirmelisin. Bu durum *'Cahillerden yüz çevir'*[266] ayetinde ifade edilir. Allah'ın zikrinden yüz çeviren 'yüz çevirmiş' biridir. Sen de kendisinden yüz çevirirken gerçekte onun niteliğini kendisine izhar etmelisin. Belki bu sayede yaptığı işin farkına varır. Çünkü bir insandan yüz çevirmek onu küçümsemek ve ona değer vermemek anlamı taşır. Hâlbuki insan sahip olduğu izzet duygusu nedeniyle birinin kendisinden yüz çevirmesine tepki gösterebilir. Böyle bir durumda sana tepki gösteren, ona karşı koyduğun için sana tepki göstermiş ve karşı çıkmıştır, ondan yüz çevirdiğin için değil! Senden yüz çevirenin ardından gitmek, onun daha uzaklaşmasını ve sana iltifat etmemesini sağlar. Buna mukabil sen de yüz çevirir, sırtı-

nı dönersen ve ardında senin adımlarını hissetmez ve onu takip etmediğini anlarsa, kendi başına kalır ve niçin yüz çevirip iltifat etmediğini, senin de niçin ardından gitmediğini düşünmeye başlar. Bu düşünmenin ardından, sen bir nur sahibi olduğun halde, dikkatle senin hakkında da düşünür. Sen bir nur sahibisin ve dolayısıyla nurundan ona vermen gerekir. O da seni kendi işinde sabit durmaya çağırır. Bu da Allah'a çağıran kişilerin yüz çevirmesi demektir.'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Zikrin zikri tuzaktan emin
Benden o zikir zikredilmek üzere olunca
Delilin ihsanından söz ettiği kimseye söyle
Zikrin zikri tuzaktan emin

Zikrin zikri tuzak ve mekirden emindir. Şöyle demiştir: 'Zikrin zikri 'hamdin hamdi' gibidir. Hiç kuşkusuz hamdin hamdi en doğru ve dürüst hamd olduğu gibi zikrin zikri de en faydalı ve en doğru zikirdir. Çünkü zikir seni zikrettiğinde, makamından seni zikreder. Onun makamı yüce ve azizdir. Sen de o esnada onu zikredersin. Bu durumda zikir -Hakkı mülkün mülkü diye isimlendirdiğimiz gibi- meydana gelir. Bu hal, senin bu ilahi isme varis olmandır.' Şöyle demiştir: 'Sıfatlar bedenlenip suretlerde ortaya çıktıklarında, zikir en güzel suretli ve en ulvi mertebeye sahip olan olarak tezahür eder. Çünkü ondan daha üstün bir şey yoktur. Bunun nedeni Hak'tan elimizde sadece zikrin bulunmasıdır. Allah 'Ben beni zikredenle beraberim' demiş, O'nun zatı zikre dönmüştür.'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Dikkat edin! Hakkın niteliği yaratılmışta zuhur eder
Önceliği elde etmek söylediğim sözde ortaya çıkar
Kulun hali böyle olunca
Fani olur baki kalmaz

Hakkın niteliğinin öne çıktığını gören kişi, haddini aşmaz ve ileri geçmez. Şöyle demiştir: 'Arif Hakkın niteliklerinin zuhur ettiği bir yer olması itibarıyla baktığı şeye bakar, o niteliğin tezahür ettiği yeri yüceltir. Bununla beraber mahal, yüceltmenin kendisine ait olduğunu zannedebilir. Bilgili insan bir de hikmet sahibiyse, mahalle gelip onu yok edebilecek böyle bir davranış nedeniyle sıfatı orada yüceltmemelidir. Aksi halde kınanması gerekir, yoksa azaba maruz kalır. İnsan ya sıfatı

mahalle veya mahalli sıfata katar. Mahalli ve yeri sıfata katarsa, mahal belirli bir vakitte yücelir. Onun azabı da o vakitte Allah'ın azabıdır. Misal olarak Allah'ın kendilerini kınadığı zorbaları ve kibirlileri verebiliriz. Sıfatı mahalle katarsa, onun değerini takdir edemez ve yerli yerine indiremez. Öyle biri cahillerdendir. Sıfatı müşahede ederse Hak onun bulunduğu mahalle değer vermez veya onu mahalle katar. Yüceltme ondan meydana gelmiş ve ona eşlik etmiştir. Bu durumda içinde bulunduğu duruma göre mahalle bakarken aynı zamanda şeriatın o konudaki hükmüne ve mertebeye bakar. Böyle bir duruma misal olarak (savaşta tefahür sahibi olan) Ebu Dücane'yi ve benzerlerini verebiliriz.'

Bunlardan birisi de şu bahistir:

Deliller perde, çekilmiş perdeler
İlahi gayretle, harem üzerine çekilmiş
Kim onları tavaf ederse hali onu müstağni bırakır
Harem'de Allah'ın evini tavaftan

Delil ile kalan, medlulden mahrumdur. Şöyle demiştir: 'Bir şey nezdinde duran, o şeye aittir. Sen Hak ile dur ki, -halk olmaksızın- Hakka ait olabilesin, yaratılmışla kalma! Kendine delil olması bakımından Hak ile beraber olmaktan sakınmalısın. Böyle bir şekilde O'nunla kalırsan seni mahrum bırakır, delil ile medlul, hiçbir zaman bir araya gelmez. Bir şey olması bakımından bir şeye 'nazar' eden, -ona kendisi olması bakımından değil- onun hükmüne bakar ve onun kendisinden mahrum kalır. O'na senin kendisini müşahede ediyor olman itibarıyla da bakmamalısın. Bu durumda O'nu sadece 'müşahede edilen' olması itibarıyla görürsün, kendisini görmezsin. O'nu kendinle veya O'nunla müşahede etmen bakımından da Hakka bakma! Bütün bunlar kendisini müşahede ederken görme gözünün üzerinde bulunan perdelerdir. Allah'ın karşısında bilhassa O'na göre bulunmalısın ki O'nu bilmede en üstün mertebeyi elde edebilesin.'

Bunlardan birisi de 'Amelinin görüldüğünü bilen yaratılmışa ibadet etmemiştir' bahsidir:

İzhar ettiğin amel hakkında Rabbine karşı ihlas sahibi ol
O amel hakkında korkuya kapılmalısın
Mesul ve rehin olduğunu da bil
Yaptığın işlerde utanmaktan sakın

Şöyle demiştir: 'Allah'ın seni razı olduğu işlere muvaffak kılıp bütün amellerini sana somut bir şekilde göstermesi lazımdır. Allah sana bir ameli emredip, sonra da emrettiği ameli yapıp yapmadığına bakar. Bazen sana bir işi emreder, bazen yaratılmışlar sana bir şeyi emreder, bu durumda üç tür amelin vardır. Onların hazineleri sana yükseltilir. Allah'a ait olan sadece Allah'a aittir, öyle bir amel sana izafe edilmez. Aynı şey insanlar için yapılan amellerde geçerlidir. Geride sana ait olan amel kalmıştır. Bu durumda sana şöyle denilir: 'Bütün bu amellere Hakkın hükmünü giydirdin mi? Onlara Hakkın hükmüne göre davrandın mı?' Öyle yaparsan, bir mümin olursun. Aynı zamanda amelini işlerken kendini bir araç ve alet gibi müşahede etmelisin; senin vesilenle o işin faili Yaratıcındır. Senden ortaya çıkan veya -emreden kim olursa olsun- işlediğin amelle amelin zatından başka bir şeye yönelmediğinde, bu durumda sen, emrin gerçekte olduğu hale göre kalırsın ve elçi de seninle beraberdir. Sana emir veren herkes orada hazırdır; çünkü sana yapmanı emrederken, sana hizmet etmiştir. Sen de her işinde sana hizmet edene aitsin. Başka bir ifadeyle tek bir vakit içinde farklı hallerde bulunursun.'

Bunlardan birisi de 'Günahı nedeniyle istiğfar eden bilgisiyle amel etmiştir' bahsidir:

Zulmüm ve hatalarım nedeniyle bağışlanma dilerim
Her ikisinden de Allah karşısında utanırım

Ben razı edeyim diye Rabbime yöneldim
Allah 'insan aceleden yaratıldı' buyurdu

Şöyle demiştir: 'İki tür zalim vardır, birisi kendisi nedeniyle zalim; diğeri, kendine zalim! Kendine zalim olan, Haktan mağfiret talep eder. Kendisi istiğfar etmezse bile, ona mağfiret edilir. Bununla beraber Allah ona istiğfarı emretmiştir. Onun gayesi istiğfar nedeniyle ortaya çıkacak meyveyi devşirmesini sağlamaktır. Çünkü hibe yoluyla alınacak olanlar sınırlıyken insanın kendi kazancıyla elde edeceği geniş ve çoktur. Bu durumda o hak sahibi ve hak edendir. Adam zillet halinde kendi kazancını alandır. Onun eli dünya hayatında bulunduğu sürece kısadır. Böyle biri kazancın karanlığında parlak ve güçlü bir nurla olmaksızın vehbi olana ulaşamaz. O nur hiçbir illeti olmayan veya varlıkların tesirinin bulunmadığı sahih marifetten ortaya çıkar. Bir karışma olur -ki

karışma mertebelerin yol açtığı bir şeydir- ve başka şeyler ona katılırsa, durum değişir. Allah ise onda bulunanları bilir.'

Bunlardan birisi de 'Yaygıyı gören kimsenin ihata ettiği şey' bahsidir:

Kim yaygıyı görürse onu görürsün;
Yaygı içinde hayret ve dalalet sahibi
Ona soru sorarsan doğru söyler sana;
'Benim naz halimdir' derken

Şöyle demiştir: 'Yaygıda oturanlar gözlerini yaygı sahibinden bir an bile ayırmazlar. Bununla beraber yaygılar çoktur; bu itibarla amel yaygısı, bilgi yaygısı, tecelli ve murakabe yaygılarından söz edilir. Amel yaygısında olduğunda, sorun yok! Bilgi yaygısında ise kimin hakkında olduğu önemlidir. Tecellide de 'tecelli eden kimdir?' Murakabede kim için murakabe ettiğin mühimdir. Bütün bunlar, yaygılarda meydana gelir. Bu yönüyle amelde sana 'maksadın nedir?' diye sorulurken, bilgide 'kimi bildin?', tecellide 'kimi gördün?', murakabede 'kim için murakabe ettin?' diye sorulur. Bütün bu sorulara durumuna göre cevap verirsin. Bu esnada hitapla sınırlanmış olduğun gibi cevabın da sınırlanmıştır. Yaygıda olduğun sürece, sana mahsus halden başka bir şeyi görmezsin. Halin iktiza ettiği üzere, cevap verirsen hikmet sahibi olursun. Kendine göre değil, Hakka göre cevap verirsen O'na dair inancına göre cevap vermiş olursun; kendi nefsinle cevap verirsen, bir kul gibi cevap vermiş olursun. Her durumda mertebeler derece derecedir.'

Bunlardan birisi de 'Husûsî hatemliğe tahsis bilgisi' bahsidir:

Ben cömert bir asıldan meydana geldim
Onlardan hiçbirisi bozgunculuk için çalışmaz
Onların cömertliği
Sonsuza kadar gitmez

Şöyle demiştir: 'Özel-husûsî hatem, Muhammedî'dir. Allah onunla Muhammedî velilerin velayetini sona erdirmiştir. Onlar Hz. Muhammed'e varis olanlardır. Onun kendindeki alameti varis olduğu şeyin değerini bilmektir. Her veli Hz. Muhammed'den velayetini alır. Bu durumda o Muhammedî olan bütün velilerin bilgilerini kendinde toplar. Bu bilgiye sahip olmazsa hatem değildir. Bakınız! Allah peygamberler silsilesini Hz. Muhammed ile sona erdirdiği için, Hz. Peygamber'e cevamiu'l-kelim verilmiş, yıldızların ışıklarının güneşin ışığına dahil ol-

ması gibi bütün şeriatlar onun ışığına dahil olmuştur. Yıldızlar ışıklarını yeryüzüne ulaştırırken güneşin onları engellediği malumdur. Bunu iyice öğrenmeli ve ışığı güneşe tahsis etmelisin.'

Bunlardan birisi de 'Güçlü ışığın bir engel olması' bahsidir:

Uzak menzile ulaşınca adamlar
Onlar için bir engel kalmaz
Onları zaviyelerinde görürsün
İbadet halinde, onun hali toplayıcı
Onlara bir elem ulaşmaz
Uzaklık onlardan kesilmiş

Şöyle demiştir: 'Allah insanı aceleci yarattığı gibi kendisinde talep duygusu da yaratmıştır. Bununla beraber insanın talep ettiği şey ilk arayışında ve teşebbüsünde meydana gelmez, aceleciliği sebebiyle menzil uzaklaşır. Bu uzun mesafeye rağmen insan maksadını elde etmek üzere bekler, bir fayda elde etmekten mahrum kalır. Çünkü Allah'a taleple ulaşılamaz. Arif kendi saadetini Allah'ın talebi kılar, çünkü var ve hâsıl olan, arzulanmaz. Allah, mesafeler yürüyerek veya çetin işlere girişerek veya düşüncelerle varılamayacak kadar münezzehtir. O bir mekânda bulunmadığı gibi aynı zamanda (belirli bir yerde bulunup diğerinde bulunmamakla) temeyyüz de etmez. Bu itibarla Allah her bir varlıkta o şeyin aynı olarak bizce bilinirken -suretlerdeki farklılığı görmemiz nedeniyle- onlardan ayrışması ise bilinemez. Bu nedenle herhangi bir suret için 'Haktır' demeyiz. Böyle dersek, başka bir suret bizi perdeler. Başka bir ifadeyle bir suret için 'Haktır' dediğimizde, Hak olduğunu söyleyeceğimiz öteki bir suretten bizi perdeler. Bu itibarla kaybolan suretin gizlenmesiyle, Hakkın hüviyeti gaip ve gizli kalır. Bu durumda -fikrî düşüncesiyle hayrete düşen biri gibi- neye itaat edeceğini bilemezsin. Fikir sahibi de neye inanacağını bilemez. Her delil ortaya çıktıkça, bu delille ilgili bir kuşku da ortaya çıkar ve bu nedenle hiçbir zaman delili kuşkudan uzak kalamaz. Çünkü Allah en büyük delil iken biz O'nun şüphesiyiz (*burada şüphe aynı zamanda benzer anlamına da gelmektedir*).'

Bunlardan birisi de 'Yaratıklar içinde imamın mertebesi' bahsidir:

Yaratıklar karşısında imamın menzilleri
Çocuğu öldürmeye varır
Münkirlere de ki: Sözüm doğru
Örtüyü kaldırmaktan gafil kaldınız

Şöyle demiştir: 'Malik, yani hükümdar, hiç kuşkusuz memlûk, yani köledir. Binaenaleyh onun mülkü kendi ihtiyaçlarıyla maliki mülk haline getirmiştir. Mülk pek çok şeye muhtaçtır ve bunlar ancak hükümdar olan malik tarafından karşılanabilir. Bu durumda malik, mülkü olsun istiyorsa, (mülkün ihtiyaçları tarafından) sınırlanır ve mülkün mülkü veya memluku haline gelir. İhtiyaçları karşılamadığı takdirde, hükümdarlık mertebesi onu azleder ve görevinden düşer. Bu itibarla herhangi bir malikin Hak'tan büyük olması mümkün değildir. Hak ise *'Her gün bir iştedir'*[267] Başka bir ayette *'Sizin için fariğ kalacağız'*[268] denilir. Gökten ve yerden başka bir şey yoktur. Bu itibarla gök yağdırır, yer (bitkilerini) bitirir. Bu durum Hakkın el-Malik olmasından kaynaklanır. Allah bizi korumamış olsaydı, kendi hükümdarlığını korumamış, el-Malik ismi de ortadan kalkmış olurdu.'

Bunlardan birisi de 'Mesih ile mesih arasındaki fark' bahsidir:

İsa'ya şaşılır, nasıl öldü ki?
Bizi kabirlerimizden çıkartıyordu hâlbuki
Onun ölümü ise bir uzaklaşma ve teberi
Yaratıkların kendisine dönük iftirasından

Şöyle demiştir: 'Hz. İsa Mesih'tir. Gördüğü işlerde rabbinin izlerini takip etmek maksadıyla üzerinde yürüyerek veya çeşitli yönlerinde ve bölgelerinde dolaşarak yeryüzüne temas eden ve el süren herkes (itibarî anlamıyla) Mesih'tir. Bu durum *'Yeryüzünde yürümezler mi?'*[269] ayetinde ifade edilir. Kastedilen ayaklarla ve düşüncelerle yürümektir. Aynı zamanda (ayette geçen) yeryüzü, (itibarî yorumda) kullukları ve ubudiyetleridir. Çünkü o da içerdiği tafsil/fasıl sebebiyle genişlik ve mesafeyi kabul eder. Bununla beraber her bir ayrımı ve faslında Hakka vuslat da içerir. Öyleyse her fasılda ve ayrımda Allah'ın kendisi vardır. Mesih aynı zamanda kendi gözünü mesheden kimsedir. O göz ile kendisini gördüğü kadar bulunduğu hal üzere rabbini de görür. Allah'tan başkasını görmeyince, 'ben Allah'ım' der ve bu sözü doğru olur. Çünkü kendisiyle nefsini görmüş olduğu gözü kalkmıştır. O yaratılışı bakımından Deccal'dir ve yaratılış kendisini yalanlar. Başka bir ifadeyle Mesih doğru sözlü Deccal'dir ve doğruluk ile yalanı bir araya getirmiştir; 'gören' olması itibarıyla doğru söylemiş, kaçırdıkları bakımından yalan söylemiştir. Gözünün meshedilmiş olduğunu bilseydi, hiç kuşkusuz, neyi kaçırdığını öğrenir, aynı zamanda Hakkı Hak vasıtasıyla bilirdi. Fakat iş

böyle gerçekleşmiştir. Binaenaleyh Hz. İsa (Deccal'in aksine) ölümlerinde katkısının ve gayretinin bulunmadığı ölülere hayat verir. Bu yönüyle o daha tamdır, çünkü o, ancak ölmüş birine hayat vermiş, ölünün kemiklerinin nereden yenildiğini öğrenmiştir. Deccal ise özel olarak öldürdüğü birisine hayat vermiştir.'

Bunlardan birisi de 'İsimlerin isimlerini bilenin özelliği' bahsidir:

Bizim bildiğimiz isimler neyi gösterir:
İlah'ın kendi varlığını isimlendirdiği şeye

Bizde O'nun tahakkuk eden isimlerinden başka bir şey yok
Biz bir açıdan O'nun kulları olsak bile

Gerçekte kendisini bizim için bizimle isimlendirdi
Söylediğimizi bilen kişi müşahedesine de ulaşır

Anladım ki O'nun bizimle bir sözleşmesi var:
Nefislerimiz riayet edince O'nunla yapılan sözleşmeye

Korktuğum şeyden uzaklaştım
Bugünden önce tehdidinden korkardım O'nun

Ortaya çıkan sadece hüsran olur (korku giderse)
Avuçları dolduran bir başarısızlık; O'nun cömertliğini iyi anla!

O'nun benzeri bir şey yok, O'nu misilden tenzih et
Vaadine uy, tehdidinden kork

Bunlardan birisi de 'Sırların ve nurların bilgisi' bahsidir:

Dileyen ruhu nurlara katar
Sırlara yükselen bir merdiven edinir

Bildiği hakkında güvenmelisin ona
Onun perdesi ise gözlerdedir

Şöyle demiştir: 'Nurlar şehadet iken Hak nurdur, bu nedenle de müşahede edilir ve görülür. Sırlar gaybdir ve hüviyet onlara aittir. Bu nedenle hüviyet hiçbir zaman tezahür etmez. Hak hüviyeti bakımından görülmezken O'nun hüviyeti hakikatidir. Allah suretlerde tecelli edişi itibarıyla müşahede edilir, görülür. O ancak görenin mertebesinde görülebilir. Bu görme görenin istidadının verdiği şeydir. Hakkı görenin istidadı iki türdür: Birincisi zatî istidattır; bu istidat ile genel görme gerçekleşir. İkincisi ise arızî istidattır. O da insanın Allah hakkındaki bilgiden kazandığı kısımdır. Allah hakkındaki bilgi nazari düşüncesinden onun nefsine yerleşirken tecelli de o özel istidada tâbi olarak meydana gelir; bu tecellide derecelenme gerçekleşir.'

Bunlardan birisi de 'Peygamberlerin dini tektir, ilave bir durum yoktur, bununla beraber şeriatlar birbirinden farklıdır, ortak bir payda vardır' bahsidir:

Din peygamberler nezdinde bir
Yaratıklar arasında onun makamı pek çetin
Adamlar onun kendilerinden ayrılışını iyice düşününce
Onlar için bir şahit ortaya çıktığında
Koşarak gelirler kendisine, belki bir gün
Kendi yönelmelerine karşılık onlara döner diye

Şöyle demiştir: 'Kastedilen dini ikame etmek ve onda tefrikaya düşmemektir. Allah boşanmadan daha nahoş bir helal yaratmamıştır. O da gücü elinde tutanın yetkisi dahilindedir. Böyle bir ara bilgi varken insan niçin sevimsiz bir işe yönelir ki? Böylece nikâh akdedilmiş, düğün yapılmış, karanlık bir yerde bir araya gelinmiş, nefisler kendi bedenleriyle çift olmuştur. Onlarla birleşen kendilerinden başkası değildir. Sonra kirlenme ve eksilmeden sonra, 'artık kaçmak için çok geç'. Buna rağmen çağrılır ve icabet eder. 'Bu garip bir iştir.' Bundan daha garibi ise 'yürütülmüş dağlardır'. Böylece bir serap haline gelmişlerdir. 'Gök açılmış, yörünge ve büruc sahibi olmuştur.' Ruhlar onlara inmiş ve yükselmiştir. Hâlbuki onlarda bir gedik ve yarıklık bulunmamıştır. Hal böyle iken çıkış nereye, girme nereye olmuştur? İniş nereye, yükselme (miraç) nereye olmuştur? Burası itibar, yani zahiriyle bâtını düşünmenin yeridir. 'Ey derin akıl sahipleri! İbret alınız.' Vallahi! Biz bir işte karıştık. Hoş bir eşle çift olduk; yükseltilmiş bir çatı, yere açılmış bir döşek, ayrılmış direkler, bir araya gelmiş direkler, karanlık ile ışık, beyt-i mamur, tutuşmuş derya, yere batmış sular, kaynayan kazanlar! Tandır tutuştu. İşler açığa çıktı, ışık saçan yıldızlar, yanan taşlar, ateş topu olmuş kayan yıldızlar, kuyruklu ışıklar, her parıldadığında kayıp giden ışıklar (birbirleriyle çift olmuştur). Keşke bilseydim! Bütün bunları aydınlatan nedir? Onların tutuşmalarını sağlayan nedir? Onların kardeşleri sabittir, sürekli doğma ve batma halindedirler. Gece kararmış ve bu kararmayla yıldızlar ortaya çıkmış. Sabah aydınlığı ortaya çıkmış, böylece bineği kendisinde ortaya çıkmıştır. Hunnes kendi yörüngelerinde yüzmüş, kendilerinde bulunanları saklamak ve korumak üzere künnes ortaya çıkmıştır. Gece gündüz, tepeler ve kuyular, ayın aydınlığı ve dolunay ortaya çıkmıştır. Ey fikir sahipleri! Sizin kurtuluşunuz için yemin ediyorum ki, bu yeminde hiçbir yalan ve yanlış yoktur; bütün bu haberleri

getiren kişi, doğru sözlüdür ve ona iman edilmelidir. Hatta nefsine karşı zalim olan, ölçülü giden ve öne geçen kişi bunu bilir. O insanlardan biridir, Ruhu'l-kuds ile desteklenmiştir. Ona 'tebliğ et' denilmiş, o da tebliğ etmiştir. 'Hatırlat' denilmiş, hakkıyla hatırlatmıştır. 'Hakkı bâtıl üzerine sal' denilmiş, o da salmıştır. Böylece bâtıl ortadan kalkmış, bâtıl olan silinmiştir. Kabirde ahiret yaratılışı olacak, bu sınırlanmayla birlikte bedenlenme nasıl olacaktır ki? Gerçekte hakikatin başkalaşmasından söz edilse, böyle bir görüş var oluşu bilmemektir. Gözde gerçekleşecekse, o da gözün hatalarından ve yanılgılarından biridir. İş bu şekilde belirsizleşip müphem olduğunda, tevekkül etmekten başka yapabileceğin ne var ki? Kendisini görür gibi iken, yüzünü Allah'a çevir ki, urve-i vüska, yani sağlam ipe sarılanlardan olabilesin. O ip senden daha hayırlı ve bakidir. '*Allah daha hayırlı ve bakidir*'[270] ayetiyle muhatap olan kimselerden ol. Böyle olunca bedbaht olmayacak saidlerden (mutlu) olursun. Bu dereceden daha aşağı inersen, ahirette 'daha hayırlı ve baki' olarak yerleşir ve inersin. Çünkü ahiretteki kimseler -kendileri de saidler olsa bile- mesela, yatağında ölen müminler ile şehitler bir ve eşit değillerdir. Her ilmin adamları (rical), her makamın hali, her evin bir ehli, her güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Bu bölümle ilgili bu kadar açıklama bilip de kendisine hikmetin ve açıklama gücünün verildiği kimseler için yeterlidir.

Bölüm, kitabın otuz beşinci sifrinin sona ermesiyle, yazarın eliyle tamamlanmıştır. Hamd Allah'a mahsustur. Salât ve selam O'nun peygamberine olsun.

OTUZ ALTINCI SİFİR

Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla

BEŞ YÜZ ALTMIŞINCI BÖLÜM

Seyr-ü Sülûk Eden Müride ve Kemale Ermiş Kimselere Allah'ın İzniyle Fayda Verecek Hikmetli Tavsiyeler

Allah tavsiye etmiş peygamberleri de
Onlara uymak amellerin en iyisi

Tavsiye olmasaydı âlem kör (veya Amâ'da) kalırdı
Mülk tavsiyeyle döner durur

Ona göre amel et, tavsiyede söylenen yolu ihmal etme
Tavsiye Allah'ın ezeldeki hükmü

O'nun tavsiyesi üzere bir kavmi zikrettim
Benim için tavsiyede yeni bir durum yok

Söylediklerinden veya sülükteki hükümlerinden başka bir şey olmadı
Sülûk hakkındaki hükümleri en doğru yoldur

Ahmed'in getirdiği hidayet dinin bütünü ve kendisi
Mustafa'nın dini en nurlu din

Göz kapanmadı, aksine tam gücünü verdi ona
Bakıştaki sapmayı doğrulttu

Sırrın ile ondan al, onun merkezlerinden
Ay'a yükselerek, oradan Zuhal'e geçerek

Sabit yıldızlara yerleş; onların sahalarına inme
Koç burcundan yüce derecelere ulaş

Oradan ayakların konulduğu Kürsü'ye, oradan
Kuşatıcı Arş'a oradan şekillere ve benzerlere

Nezih nefse ve tabiata
Arazlar ve illetlerle sınırlanmış akla

Amâ'ya ve üzerindeki nefse
Oradan ezelle nitelenmiş menzile

Dağ üzerine yerleşmiş dağa bak!
Onu görmüş, sürekli ve daimi olarak

Aşağıdaki ulvilik olmasaydı süfli kısımda talep etmezdik
Yüzlerimizi aşağı çevirerek secde halinde

Bu nedenle Allah bize secdeyi farz kıldı
Hakkı ulvilikte ve süflilikte görürüz

Bizim tavsiyemiz budur, iyi düşünürsen!
O bir çözüm, hem de en güzel çözüm

Her şeyi suretinde görürsün onunla
Kendi hakikatinde neyse öyle

En yüce manzarayı görürsün
Senden başka tecelligahı yoktur, sürekli öyle

Seni onun pınarına davet ederse
İcabet etme, korku üzere kal!

Bizde çocuğu olduğu için ben bir dişiyim
Allah'a hamdolsun! Âlemde erkek diye bir şey yok

Örfün erkek diye belirledikleri
Onlar da dişi; onlar nefsim, emelim

Tavsiyelerden birincisi şudur: Allah herkese yapılması gerekli genel tavsiye hakkında şöyle der: 'Allah Nuh'a tavsiye ettiklerini ve sana vahyettiklerimizi sizin için dinden şeriat kıldık; ayrıca İbrahim'e ve Musa'ya tavsiye ettiklerini. (Bu tavsiye şudur): *'Dini doğru uygulayın, tefrikaya düşmeyin.'*[271] Ayette dinin doğru uygulanmasını emrederken burada kastedilen her devir ve milletlerdeki 'vaktin şeriatıdır'. O şeriatta bir araya gelmek ve onun hakkında tefrikaya düşmemek lazımdır. Allah'ın eli cemaatle beraberdir ve kurt ancak sürüden ayrılan koyunu yer. Bu koyun sürüden uzaklaşmış ve sürünün üzerinde bulunduğu (birlik) ayrılmış kişidir. Bundaki hikmet Allah'ın güzel isimleri (esma-i hüsna) bakımından 'ilah' olarak bilinebileceğidir; güzel isimlerinden mücerret iken 'ilah' olarak bilinemez. Bu itibarla zatında tevhid, yani birliğin, isimlerinde de çokluğun bulunması gerekir. Allah zatı ve isimleriyle birlikte İlah'tır ve bu anlamıyla O'nun eli -ki kudret demektir- cemaatle beraberdir.

Bir hakîm ölüm vaktinde toplu bir şekilde yanında bulunan evlatlarına tavsiyede bulunurken şöyle demiştir: 'Bana iki sopa getirin!' Sopaları getirdiklerinde 'bunları kırın' demiş. Sopalar topluyken onları kıramamışlar. Ardından iki sopayı ayırmış ve bu kez 'tek tek kırın' dediğinde, çocuklar sopaları kırabilmiş! Baba onlara şöyle demiş: 'İşte! Benden sonra durumunuz bu sopalara benzer! Bir iken asla yenilmezsiniz; parçalanırsanız düşmanlarınız size galip gelir, sizi yok ederler.' Dini hakkıyla uygulayanların durumu da öyledir. Dini uygularken cemaat halin-

de ve görüş birliğinde kalıp parçalanmazlarsa, düşman onları yenemez. İnsan da kendi kendine öyledir. Nefsine Allah'ın dinini tatbik ederken bütün güçlerini birleştirirse, insan veya cin şeytanlar verecekleri vesveselerle onu yenemez; bu esnada vesveselere karşı iman kendisine yardım ederken melek de ilhamıyla yardım eder.

Tavsiye

Herhangi bir yerde Allah'a karşı bir günah işlediğinde o yeri terk etmezden önce bir ibadet yapman gerekir! Böyle yapınca o mekân aleyhine şahitlik edeceği kadar lehinde de şahitlik eder. İbadeti yaptıktan sonra oradan ayrılabilirsin. Aynı şey giydiğin elbise için geçerlidir. Allah'a, giymiş olduğun bir elbise içindeyken asi olunca, söylediğim üzere, elbisenin içindeyken bir ibadet yapmalısın. Kestiğin tırnakların, kılların, tıraş ettiğin saçın, sakalın, bıyığın, yıkanırken üzerinden ayrılan kirlerin vs. bunlardan herhangi birisi bedeninden ayrılırken taharetle ve Allah'ı zikretme halinde bulunmalısın. Onlar seni nasıl terk ettiklerini sana soracaklardır. Bu durumlarda yapabileceğin en kolay ibadet emri hakkında Allah'ın tövbeni kabul etmesi için dua etmendir. Bu durumda O'nun emrine bağlanırken zorunlu bir işi yerine getirmiş de olursun. O emir *'Rabbiniz size bana dua edin, size icabet edeyim'*[272] ayetinde ifade edilir. Demek ki Allah sana kendisine dua etmeni emretmiştir. Ayetin devamında da şöyle der: *'Bana ibadete karşı büyüklenenleri cehenneme sokacağım.'*[273] Burada ibadet ile kastedilen duadır ve benim karşımda zelil olup bana muhtaç olmaktan sarf-ı nazar edenler demektir. Dua ibadet diye isimlendirilmiş, ibadet de zillet, eziklik ve yoksulluk anlamına gelir. Onlar cehenneme zelil ve hor bir şekilde gireceklerken emredileni yapanları ise Allah izzetli bir halde cennete girmekle ödüllendirir.

Geceleyin maruz kaldığım bir hal nedeniyle boy abdesti almak üzere hamama gitmiştim. Hamamda arkadaşım Necmeddin Ebu'l-Meali İbn el-Lehib ile karşılaştım. Bir berber çağırtmış, saçını tıraş ettiriyordu. 'Ey Eba'l-Meali!' diye bağırır bağırmaz, hemen bana dönerek 'Ne diyeceğini anladım, zaten abdestliyim' diye karşılık verdi. Onun içinde bulunduğu 'huzur' halini ve süratle intikalini görüp bulunduğu durumu murakabe etmesini, karine-i hali idrakini, neyi söyleyeceğimi anlamasını taaccüple karşıladım. Ardından şöyle dedim: 'Barekellah! Vallahi! Sana sadece (tıraş olurken) temiz ve abdestli olmanı söyleyecektim. Saçın senden ayrılırken zikir halinde ve abdestli olmalısın.' O da bana duayla

mukabele etti, sonra başını tıraş ettirdi. Böyle bir davranıştan insanlar habersizdir. Hatta onlar şöyle derler: 'Bir yerde Allah'a asi olduğunda hemen oradan uzaklaşmalısın!' Ardından da o mekânın üzerinde işlediğin günahınla seni yâd edeceğini söyleyerek korkuturlar. İnsan da bu sözleri beğenir, günaha günah ekler! Hâlbuki onlar bu sözü şefkatle söylemiş, fakat pek çok hayrı kaçırmışlardır. Günah işlediğin bir yerde Allah'a itaat etmeli ve ondan sonra o yerden ayrılmalısın. Böyle davranırsan onların söyledikleriyle benim tavsiyemi birleştirmiş olursun. İşlemiş olduğun bir hatayı zikrettiğinde onu zikrettikten sonra tövbe edip günahtan dolayı Allah'tan bağışlanma dilemelisin. İşlediğin günahın durumuna göre orada Allah'ı zikretmelisin. Hz. Peygamber 'Kötülükten sonra onu silen bir iyilik yapmalısın' derken Allah şöyle der: *'İyilikler kötülükleri siler.'*[274] Bu konuda kötülüklerle iyilikler arasındaki münasebet ve bağları öğrenmeni sağlayacak bir terazin olmalıdır.

Tavsiye

Her durumda Allah'a karşı hüsnüzan sahibi olup suizan beslememen gerekir! Alıp-verdiğin her nefesin son nefesin olup olmadığını bilemezsin. Allah'a hüsnüzan üzere kavuşmalısın, suizan üzere O'na kavuşmaman gerekir. Belki Allah verdiğin bir nefeste canını alır. Bazı insanlar 'Yaşarken Allah hakkında suizan besle, ölüm vaktinde hüsnüzan sahibi ol' derler. Bu düşünceye itibar etme! Bu görüş Allah'ı bilenlere göre meçhuldür. Onlar her nefes Allah ile beraber olan kimselerdir. Burada bir fayda vardır ki, Allah'ı bilerek O'nun hakkını yerine getirmiş olursun. Allah'ın üzerindeki haklarından biri de O'nun sözüne iman etmendir. Ayette *'Sizi bilmediğiniz işlerde inşa ederiz'*[275] denilir. Belki Allah sana ölüm yaratılışını getireceğini zannettiği nefeste seni inşa eder, sen de rabbin hakkında suizan üzere bulunup o haldeyken Allah'a canını teslim edersin. Hz. Peygamber'den gelen kutsi bir hadiste Allah'ın şöyle söylediği aktarılır: 'Ben kulumun bana olan zannı üzereyim. Benim hakkımda iyi zanda bulunsun.' Hadiste Allah belirli bir vakit belirlememiştir. Allah hakkındaki zannın, O'nun günahları affettiği, bağışladığı, sildiği şeklindeki bir bilgi olmalıdır. Bu bilgiyi seni davet eden ise şu ayet-i kerime olmalıdır: *'Ey kendilerine haksızlık eden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.'*[276] Allah sana (bazı işleri) yasaklamıştır. Yasaklardan uzak kalman lazımdır. Allah haber vermiş -ki O'nun haberi geçersiz olamayacak şekilde doğrudur, verdiği haber neshedilmiş

olsaydı hiç kuşkusuz yalan olurdu -hâlbuki O'nun yalan söylemesi imkânsızdır- ve şöyle buyurmuştur: *'Allah günahların hepsini bağışlar.'*[277] Burada herhangi bir günahı ayırt etmeden 'hepsini' diyerek pekiştirmiştir. Sonra ayeti itmam ederek 'O'dur' diyerek kendisine dönen bir zamiri kullanmış ve 'Gafur ve Rahimdir' demiştir. Bu isimler rahmetin gazabı geçmesine işaret eder. Allah *'aşırıya gidenler'*[278] demiş, herhangi bir aşırılık zikretmemiş, aşırı giden herkesi kuşatması için nakıs isim (ism-i mevsul) kullanmıştır. Sonra kulları kendisine izafe etmiştir. Onlar Allah'ın, salih kulu Hz. İsa'nın sözü olarak aktardığı üzere, haklarında *'Azap edersen onlar senin kullarındır.'*[279] denilenlerdir. Burada Ayette Allah onları kendisine izafe etmiştir ki Allah'a izafe edilmek kullar için yeterli bir şereftir.

Tavsiye

Gizlide, açıkta, yalnızken ve toplulukta Allah'ı zikretmek gerekir. Ayette şöyle denilir: *'Siz beni zikredin, ben de sizi zikredeyim.'*[280] Allah kulun O'nu zikretmesinin cevabını kendisinin kulu zikretmesi yapmıştır. Kula günahtan daha çok zarar veren ne olabilir ki? Hz. Peygamber zarar hakkında şöyle der: 'Her durumda hamd Allah'a mahsustur.' Sevinç halinde 'Hamd, nimet veren ve ihsan eden Allah'a mahsustur' der. Kalbini her durumda Allah'ı zikredici olarak bulursan, zikrin nuruyla kalbinin aydınlanması kaçınılmazdır. O nur sana keşfi kazandırır; eşyayı keşfetmek nur vasıtasıyla gerçekleşir. Keşif geldiğinde hayâ da kendisine eşlik eder. Bu konudaki delilim komşundan veya hakka ve değere sahip olduğunu düşündüğün birini görünce kendilerinden utanmandır. Hiç kuşkusuz iman sana Hakka karşı saygı kazandırır. Burada sözümüz müminleredir. Tavsiyelerimiz Allah'a ve O'nun katından gelenlere iman edenlere yöneliktir. Allah sahih-kutsi hadiste şöyle der: 'Ben onunla beraberim.' Yani beni zikreden kulumla beraberim. 'Beni içinden zikrederse, onu içimden zikrederim. Bir topluluk içinde zikrederse, onlardan daha iyi bir topluluk içinde zikrederim.' Ayette şöyle denilir: *'Allah'ı çok zikreden erkek ve kadınlar...'*[281] En büyük zikir her durumda Allah'ı zikretmektir.

Tavsiye

Her vakitte ve durumda bütün gayretini Hakka yaklaştıran işleri yapmak üzere harcamalısın. Bunlar, o esnada ve halin diliyle Hakkın sana söylediği işlerdir. Mümin isen hiçbir zaman kendisine itaat karış-

mayan günahın olamaz çünkü sen o günahın günah olduğuna inanırsın. Bu karıştırmaya bağışlanma veya tövbeyi de ilave edersen, itaat üzere itaat, yakınlık üzere yakınlık gerçekleşir, günah amele katılmış itaat yönü güçlenir. İman ise Allah katında en güçlü ve en değerli yaklaştırıcı ameldir; iman Hakka yaklaştıran bütün fiillerin dayandığı esastır.

İman sayesinde Allah'ın kendisi hakkında verdiği hükmü O'nun hakkında verebilmen mümkündür. Bir kutsi hadiste Allah şöyle der: 'Kulum bana bir karış yaklaşırsa ona bir kulaç yaklaşırım; bir kulaç yaklaşırsa, ona daha fazla yaklaşırım. Yürüyerek gelirse koşarak giderim.' (Hadiste zikredilen nispetsizlik olarak) bunun sebebi Allah'tan artırma ve azaltmanın ve daha zayıf olmanın kuldan kaynaklanmasıdır. Çünkü kulun Allah'a yaklaşma niyetiyle fiil ve davranışlarını yerine getirirken sebatkâr olması gerekir. Bu itibarla kula fiillerini şeriat terazisiyle tartması emredilmiştir öyleyse bu konuda sebatkâr ve ısrarlı olması gerekir. Hızlı hareket edip hızlı olmakla nitelenir, hızlılığı fiilinde ölçü ve tartıyı uygulaması demektir, yoksa fiilin kendisinde hızlı hareket etmez. Çünkü ölçü ve teraziye tam uygulamakla Allah karşısındaki ibadet ve davranış sahih olabilir. Allah'ın yakınlığı ise herhangi bir teraziye muhtaç değildir. O'nun konulmuş terazisi, senin fiilini tarttığın terazidir ve o teraziyle Allah'a yaklaşmayı maksat edinirsin. Bu vasıftaki birinin sana olan yakınlığı senin yakınlığından daha çok ve daha güçlü olmalıdır. O sana olan yakınlığını, senin kendisine olan yakınlığının bir misli katıyla nitelemiştir. (Sen de yaklaşırsın) çünkü sen ilahi surette yaratılmışsın. Senin halifeliğinin en azı kendi zatın üzerinde halife olmandır. Sen kendi beden arzında olduğun kadar organların ile zahirî ve bâtınî güçlerin üzerinde Allah'ın halifesisin. Demek ki Allah'ın sana yaklaşması, senin O'na yaklaşman ve bu yakınlığa ilave bir durumdur. Bu husus kutsi hadiste karış, arşın, kulaç, koşmak ve hızla koşmak diye ifade edilmiştir. (Allah'tan) karışa karşılık karış, zira'; zira'ya karşılık zira', kulaç; yürüme pekiştiğinde ise koşmak olarak karşılık bulur. Birinci durumda senin yaklaşman söz konusuyken diğerinde O'nun sana yaklaşması zikredilir. Bu itibarla Allah el-Evvel ve el-Ahir'dir. Bu da uygun bir yaklaşma ve yakınlıktır. Bununla beraber bütün yaratılmışlar için söz konusu genel ilahi yakınlık başka bir şeydir. Bu yakınlık '*Ona şah damarından daha yakınız*'[282] ayetinde ifade edilir. Kutsi hadiste bu genel yakınlık kastedilmemiş, onun yerine kulun Allah'a yakınlığının karşılığı olan yakınlık kastedilmiştir. Kulun Allah'a en büyük yakınlığı, önce Allah'a ve kendi-

sinden tebliğ eden peygambere iman ettikten sonra, O'nun katından gelenlere iman etmektir.

Tavsiye

Yapamasan bile içinden iyi işler yapmaya niyet et; kötülüğe niyetlenirsen Allah rızası için onu bırakmaya gayret et. Bununla beraber ezeli kader ve kaza galip gelirse durum başkadır. İçinden niyetlendiğin hayrı ve iyiliği yapmanı Allah takdir etmemiş olsa bile, o fiili senin adına hayır olarak yazar. Hz. Peygamber'in aktardığı kutsi bir hadiste Hakkın şöyle dediği rivayet edilir: 'Kulum bir iyilik yapmaya niyetlenip onu yapmadığında (*ma*-lem ya'mel) onu bir iyilik olarak yazarım.' Hadiste *ma* zarf bildirir. Bunun anlamı şudur: Bir hayrı yapmaya niyet etmişken -onu yapmamış olsa bile- geçen her zaman içinde Allah onu bir iyilik olarak yazar; bu zaman ne kadar olursa olsun, Allah niyete eşlik eden her zamanda onu bir iyilik olarak yazar. Bu nedenle de 'yapmadığı sürece' denilmiştir. Allah şöyle devam eder: 'Yaptığında ise on katı olarak yazarım.' Bilirsen, göğün ıslattığı ekin hakkında öşür (miktarının) farz kılınması buradan kaynaklanmıştır. Kalıcılığı olan geçişken hayırlardan olursa, ecir ve sevap kıyamete kadar sahibi hakkında yenilenir. Böyle bir ecre misal olarak vakıflar veya insanlar arasında yayılan bilgi gibi sadaka-ı cariyeyi verebiliriz. Allah kulları hakkındaki nimetini tamamlayarak şöyle der: 'Kötü bir şey yapmaya niyet edeni ise yapmadığı sürece (*ma*-lem ya'mel) bağışlarım.' *Ma* edatı iyiliklerde olduğu gibi zarf anlamındadır ve hükmü -iyilikte olduğu gibi- ne kadar devam ederse etsin demektir. Sonra şöyle der: 'Onu yaptığında ise misliyle yazarım.' Allah adaleti kötülüğe ve ihsanı iyiliğe verir. Bu durum *'İyilik yapanlar için iyi karşılık ve ziyade vardır'*[283] ayetinde belirtilir. Bu da misle ilave kısımdır. Allah, aslın üzerlerinde hüküm vermesiyle, meleklerin babamız Âdem hakkında söyledikleri sözü bize bildirmiştir. Melekler *'Yeryüzünde bozgunculuk yapacak ve kan akıtacak birini mi yaratacaksın'*[284] demiş, kötülüklerimizi zikretmiş, iyiliklere değinmemişlerdir. Çünkü Mele-i a'la'ya hakim olan hal ilahi mertebe hakkında gayrettir. Onlar unsurdan yaratılmanın, bu yaratılışın hakikati gereği, rabbe karşı gelmeye (yol açacağını) anlamışlardır. Bu bilgi onlarda zevk bilgisiyken bizim yaratılışımızda ise daha da bariz ve açıktır.

Melekler yaratılış itibarıyla bizimle aynı surette olmasalardı, Allah onların tartıştıklarını bize bildirmezdi. Tartışmak (yaratılışta bulunan)

zıtlıklardan kaynaklanır. Buna mukabil Allah meleklerin hakkımızda 'şu kulun iyilik yapmak istiyor' dediklerini aktarmamıştır. Burada ilkenin verdiği güce ve hükme bakınız! Buradan insanın değerini de öğrenirsin. İnsan birisinden söz ederken onun iyiliğini söyleyip kötülüğünden söz etmezse onun derecesi nedir? Bununla beraber meleklerin sözleri hakkında iyi yorumumuz vardır. Dikkatini bu hususta çekmiş olmamın sebebi, onların yaratılışını ve üzerinde bulundukları durumu öğrenmeni sağlamaktır. Herkes kendi hakikatine göre amel eder. Allah meleklerin şöyle dediklerini bize bildirmiş ve söylemiştir: 'Senin şu kulun kötülük yapmaya niyetlenmiştir.' Hâlbuki kulu en iyi gören Allah'tır. Allah şöyle der: 'Onu gözetleyin! Kötülüğü yaparsa misliyle yazın; yapmazsa onun için bir iyilik yazın. Çünkü benim için günahı terk etmiştir. Bu melekler haklarında Allah'ın *'Üzerinizde koruyucu melekler vardır'*[285] dediği meleklerdir. Bulundukları mertebe ve görev, onların böyle sözleri söylemelerini gerektirmiştir. Melekler daha önce bu konudaki görevlendirme nedeniyle Allah'ın öğretimi olmaksızın iyilikleri yazarlar. Buna mukabil O'nun ihsanını ve bağışlamasını bildikleri için, günah hakkında konuşmuş, söz söylemişlerdir. Konuşmamış olsalardı, Allah katında günahın mahiyetini öğrenemezdik. Nitekim (dünyevî) ihtiyacını görmek üzere zikir meclisine gelen biri hakkında da benzer bir şey söylemişler, Allah ise hangi niyetle bulunursa bulunsun herkesi bağışlayacağını bildirmiş ve sonra şöyle demiştir: 'Onlar kendileriyle beraber olanın bedbaht olmadığı cemaattir.' Meleklerin mecliste bulunanları Hakka bildirmesi ve soruları olmasaydı, Allah'ın o insanlar hakkındaki hükmünü öğrenemeyecektik. Demek ki, dikkatini çektiğimiz üzere sınırlı kalan dar akılların zannettiğinin aksine, meleklerin konuşmaları öğretme ve rahmet amacı taşır. Allah iyilik ve kötülük hakkında şöyle der: *'Kim bir iyilik getirirse on katı sevap vardır. Kim bir kötülük getirirse misliyle cezalandırılır.'*[286] Allah cezalandırdıktan sonra bir grubu bağışlar, bazen cezalandırmazdan önce bağışlar. Demek ki -tövbe etmese bile- nefsi hakkında aşırı giden herkes için mağfiret kaçınılmazdır. Bu tavsiyeyi hakkıyla öğrenen kişi, insan ile melek yaratılışı arasındaki nispeti ve ilişkiyi öğrenir. Asıl ve ilke birdir. Rabbimiz de birdir ve O'nun birbirinden farklı isimleri vardır: Varlık sadece isimlerin suretinde tezahür etmiştir.

Tavsiye

Müslüman olmanı sağlayan cümleyi ısrarla söylemelisin. O cümle 'Allah'tan başka ilah yoktur (La-ilahe illallah)' cümlesidir. Bu zikir içermiş olduğu ilave bilgiyle birlikte en faziletli zikirdir. Hz. Peygamber 'Ben ve benden önceki peygamberlerin söylediği en faziletli cümle, 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesidir' demiştir. Bu ifade olumsuzluk ve olumlamayı birlikte içerir ki taksim zaten bu ikisiyle sınırlıdır. Kelimenin içerdiklerini ancak onun değerini ve tarttığı şeyleri bilenler anlayabilir. Nitekim kendisine delalet etmek üzere zikredeceğimiz bir rivayette bu husus yer alır.

Bilmelisin ki bu cümle, tevhid kelimesidir. Tevhid hiçbir şeyin Hakka denk olmaması demekti; denk olsaydı, bir olmaz, iki veya daha fazla olurdu. Demek ki O'nu (veya tevhid zikrini) tartabilecek bir şey yoktur. Onu sadece kendisine denk ve benzer olan tartabilir; hâlbuki (O'na) denk ve benzer bir şey yoktur. Bu durum 'Allah'tan başka ilah yoktur' cümlesinin teraziye girmemesinin sebebidir. Alimlerin geneli tevhidin mukabili olan şirkin kul tarafından tevhidin varlığıyla birlikte dile getirilemeyeceğini beyan etmişlerdir. Onlara göre insan ya müşrik veya muvahhid, yani birleyendir. Demek ki tevhidi ancak şirk tartabilir. Hâlbuki o ikisi terazide bir araya gelmez. Bize göre kelime-i tevhid teraziye girmez. Bunun nedeni anlayan ve yorumlayabilen için kutsi bir hadiste belirtilir. Kutsi hadiste Allah şöyle der: 'Yedi gökler, onları dolduranlar, yedi yer ve onları dolduranlar bir kefede, 'Allah'tan başka ilah yoktur' cümlesi ise başka bir kefede bulunsaydı, bu cümle diğerlerine baskın gelirdi.' Allah gökleri ve yerleri zikretmiştir, çünkü terazinin konulacağı yer kulların amellerinin ulaştığı Sidre-i münteha'dan sabit yıldızlar feleğinin dibidir. Söz konusu ameller için terazi ortaya konulmuştur. Terazi amellerin geçemediği bir yeri geçemez. Sonra şöyle der: 'Benden başka onları dolduran...' Hâlbuki Allah'tan başka onları dolduran yoktur.' Haberdar ve bilgiliye işaret kâfidir! Şekilci âlimlerden ibaret olan genelin diline göre, 'başka' derken kastedilen müşrikin kabul ettiği ortaktır. Müşrikin kabul ettiği ortağın yaratılışta iştiraki ve ortaklığı bulunsaydı, 'Allah'tan başka ilah yoktur' cümlesi terazide onunla meylederdi. Bu cümle her halükarda daha güçlüdür, bunun sebebi müşrikin de Allah'ın yönünü, şirk koşmuş olduğu (ortağa ait) yöne tercih etmesidir. Allah onların şöyle dediklerini aktarır: *'Biz putlara bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.'*[287] Tevhid terazisi değil de,

varlık terazisi kalktığında 'Allah'tan başka ilah yoktur' cümlesi teraziye girer, bazen de azamet tevhidi terazisine girer. Azamet tevhidi müşriklerin tevhididir. O teraziye girince 'Allah'tan başka ilah yoktur' cümlesi onu tartar ve ağır gelir. Gökleri ve yeri dolduran Allah'tan başkası değildir ki? Aynı ifade '(gökleri ve yeri dolduran) ancak Allah'tır' şeklinde daha önce de ifade edilmişti. Böyleyken (kefeler) ne yana sapacaktır ki? Her iki kefede de Bir ve Kahhar vardır. Sicillat sahibine gelirsek, terazinin kefesi 'Allah'tan başka ilah yoktur' cümlesinin yazılı olduğu kâğıt parçasıyla sapar. Şöyle ki: Bir insan kelime-i tevhidi söyler, melek de yazar. Bu cümle, konuşmada yaratılmış ve (meleklerce) yazılmış 'Allah'tan başka ilah yoktur' cümlesidir. Herkes için vazedilmiş olsa bile, tevhidi söyleyen, ateşe girmez. Allah 'sicillat sahibi' hakkında bilgi verirken, mevkıf ehlinin kelime-i tevhidin değerini ve faziletini görmesini kastetmiştir. Onu ise dilediği kullar cehenneme girdikten sonra görebilirler ve ancak o zaman teraziye konulur. Vakfe yerinde Allah'ın ateşe girmesine hükmettiği bir muvahhid (birleyen) kalmayınca, ardından şefaatle veya ilahi inayetle ateşten çıkılır. O esnada 'sicillat sahibi' getirilir ve vakfe yerinde cehennemden payı olmayan cennet ehli kalır. O kişi yaratılmışlardan ameli en son tartılacak kimsedir. Çünkü başlangıç ve son 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesinindir. Bazen başlangıcı -sicillat sahibinde olduğu üzere- sonu olabilir.

(Kelime-i tevhidin faziletinin bahsi hakkında), ayrıca bilmelisin ki, Allah genele eşyanın en faziletli, en faydalı ve tartıda en ağır olanım verdi. Çünkü onun vasıtasıyla pek çok zıddı karşılaştırır. Binaenaleyh orada (Vakfe yerinde) insanların genelinde bütün zıtlara mukabele edebilecek bir kuvvete (sahip amel) bulunmalıdır. Allah ehlinden olan bütün ariflerin farkına vardığı bir mesele değildir bu! Onu fark edenler, insanlara şeriatları getiren nebilerdir. Hz. Peygamber'in şöyle söylediğinde tereddüt yoktur. 'Ben ve önceki peygamberlerin söylediği en üstün söz 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesidir.' 'Allah', 'Hu' gibi özel isimler ve zamirlerle Hakkı zikretmek de söylediğimiz üzere kelime-i tevhidin üstünlüğüne ve faziletine işaret eder. Allah'ı bilenlere göre bunlar 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesinin kendilerinden daha üstün olduğu bir takım zikirlerdir. Dostum! İnsanların geneli nezdinde sabit olan zikri yapman gerekir. 'La-ilahe illallah', yani kelime-i tevhid zikri, en kuvvetli zikir olduğu kadar en parlak nur ile (Hakka) en yakın mertebe ona aittir. Bunun farkına ancak bu zikri düstur edinip kendisinde

muhkem hale getirinceye kadar tekrarlayanlar varabilir. Allah'ın rahmetinin her şeyi kapsamasının sebebi onun şümullü ve bütün emellere ulaşıcı olmasıdır. Her insan -yolunu bilmese bile- kurtuluşu arar. 'La ilahe' diyerek bir şeyi olumsuzlayan, olumsuzladığının varlığını 'illallah' diyerek olumlar. Fakat bu olumlama (ispat) bilgi bakımından değil, hüküm bakımından olumlamadır. Buna mukabil Hakkın varlığını hem hüküm ve hem bilgi bakımından zorunlu sayarsın. (Kelime-i tevhidde geçen) İlah bütün isimlerin sahibidir. Bütün isimler bir hakikate ait olabilir ki o da gökleri ve yeri imar edip 'Allah' diye isimlendirilendir. Yükseltme ve alçaltma terazisi O'nun elindedir. Allah'ın kendisine ve kendisini bilmeye saadeti bitiştirdiği bu zikri sürekli yapmalısın!

Tavsiye

'La ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur)' diyenlere karşı düşmanlık beslemekten uzak durmalısın! Bu söz insana Allah'ın genel dostluğunu (velayet) kazandırır. Onlar, hata etseler ve hatta yeryüzünü hatayla doldursalar bile, Allah'ın dostlarıdır. Onlar Allah'a ortak koşmazlar. Ne kadar hata yapsalar da, Allah o hatalar mislince mağfiretle kendilerini karşılar. Kimin Allah ile dostluğu sabit ise onunla savaşmak haramdır. Kim Allah'a savaş açarsa, Allah onun dünya ve ahiretteki cezasını beyan etmiştir. Allah bir insanın kendisine düşman olduğunu sana bildirmemişse, onunla düşman olmamalısın. (Kendiliğinden düşmanlık edersen) O'nun karşısındaki en basit tavrın emrini ihmal etmiş olmandır. Onun Allah'ın düşmanı olduğunu öğrendiğinde -ki böyle biri müşrik olabilir- Hz. İbrahim'in babası Azer hakkında yaptığı üzere müşrikten yüz çevirmen lazımdır. Allah şöyle buyurur: *'Onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine görününce ondan uzaklaştı.'*[288] Senin terazin bu olmalıdır. Allah şöyle der: *'Allah'a ve ahiret gününe inanıp Allah'a ve peygamberine düşmanlık edenlere dostluk besleyen bir kavim göremezsin, babaları bile olsa...'*[289] Hz. İbrahim de böyle yapmıştı. 'Onlar, babaları, çocukları, kardeş ve kabileleri olabilir.' Bir insanın Allah'ın düşmanı olduğunu bilmezsen, sadece imkân nedeniyle veya dilde ortaya çıkan (sözler) nedeniyle Allah'ın kullarına karşı düşmanlık beslememen gerekir. Yapman gereken iş fiili kötü görmektir, insanın kendisini değil! Allah'ın düşmanı söz konusu olunca, onun kendisini kerih görmen gerekir. Bu itibarla bir şeyin kendisini -ki bu durum Allah'm düşmanıyla ilgilidir- kerih görmek ile fiili kerih görmek arasında fark vardır. İkinci kişi mümin ve-

ya hâlihazırda müslüman değilken son nefesinin ne olacağı bilinmeyen biridir. Sahih rivayette geçen 'Bir velime düşmanlık edene savaş ilan ederim' ifadesi hakkında uyanık olmalısın! İnsanın durumunu bilmeyip kendisine düşmanlık edersen Hakkın yaratıkları hakkındaki hakkına riayet etmemiş olursun. Söz konusu insan kendisine düşmanlık ettiği şahıs hakkında Allah'ın bilgisini veya beyanını bilmiyordur ki, ondan uzaklaşsın ve onu düşman edinsin. Gerçekte Allah'ın düşmanı olduğu halde bunu bilmez ve görünen halini bilirsen, böyle bir durumda Allah'ın hakkını yerine getirmek için onunla dostluk kur, düşmanlık etme! (Görünen haline riayet etmezsen) ez-Zahir ismi Allah'ın katında seninle hasımlık eder. Allah'a senin üzerinde bir delil bırakma, helak olursun. Çünkü kesin delil Allah'a aittir. Bunun için Allah'ın kullarına karşı şefkatle ve merhametle davran. Nitekim Allah kâfir ve müşrik oldukları halde -bunu bilerek- onları rızıklandırır. Allah'ın onları rızıklandırmasının sebebi, içinde bulundukları durumun kendilerinden kaynaklanmadığını bilmesidir. Onların içinde bulundukları durumun kendileriyle nasıl ilgili olduğunu daha önce genel diliyle açıklamıştık; Allah her şeyin yaratıcısıdır. Onların şirkleri ve inançsızlıkları da kendilerinde Allah tarafından yaratılmıştır. Seçkinlerin diliyle açıklamasına gelirsek, herhangi bir mevcutta ortaya çıkan hüküm, sübût halindeki yokluktaki haline göre gerçekleşir. Allah da kendisini o halinde bilir. Binaenaleyh her durumda ve herkese karşı 'kesin delil Allah'a aittir'. Tartışma ve itiraz çıksa bile iş, O'na havale edilir.

Bilmelisin ki, bulunduğun halde merhametini, şefkatini bütün canlılara-hayvanlara ve yaratılmışlara yaymalısın. 'Şu bitkidir, bu cansızdır, haberleri yoktur' deme. Senin onlardan haberin olmasa bile, onların senden pekala haberleri vardır. Varlığı bulunduğu hal üzere bırak, ona Yaratan'ın kendisini var ederken merhamet ettiği üzere merhamet eyle. O esnada kendisinde fiilen bulunan şeye/hale göre varlığa bakma! '*Ta ki doğru söyleyenler ve yalan söyleyenler ortaya çıksın.*'[290] Bu esnada onları Allah'ın emri nedeniyle düşman edinmenin gerekliliği ortaya çıkar. Nitekim Allah düşmanını dost edinmemeni ve ona sevgi göstermemeni emretmiştir. İnançtaki zafiyetin seni onlarla iyi geçinmeye zorlayabilir. Böyle bir durumda kendilerine sevgi göstermeden onları idare edebilirsin. Fakat buradaki sınır, kötülüklerini kendinden uzaklaştırman için bir barış halinden ibarettir. Her durumda işini Allah'a havale et, kavuşuncaya kadar her durumda O'na itimat et.

Tavsiye

Allah'ın farz kıldığı işleri O'nun yerine getirmeni emrettiği şekilde yerine getirmen gerekir. Farzları tamamlayıp kemale erdirdiğinde, iki farz ibadet arasında -her ne olursa olsun- nafile ibadetleri yerine getirmelisin. Hiçbir amelini küçük görme, çünkü Allah kendisini yaratırken ve var ederken değersiz görmemiştir. Allah seni bir işle yükümlü tutmuşsa, mutlaka o şey hakkında bir inayeti ve ilgisi vardır. Bunun delillerinden birisi, sen yükümlü olduğun işten mertebe bakımından daha üstün olsan bile, seni onula yükümlü tutmasıdır; sen yükümlü olduğun o işin varlık mahallisin! Çünkü yükümlülük ve teklif, yükümlülerin fiilleriyle ilgili olduğu kadar aynı zamanda -kendisi bakımından değil- fiili bakımından yükümlüyle ilgilidir.

Bilmelisin ki, farzları yerine getirirken Allah'a en sevimli ve en çok yaklaştıran işlerle uğraştığını bilmelisin. Bu niteliğe sahip olunca da Hakkın duyması ve görmesi olursun. Artık Hak seninle duyar, seninle görür. Hakkın eli senin elin olur. '*Sana biat edenler Allah'a biat etmiştir. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir.*'[291] Allah'ın eli olmaları itibarıyla onların elleri, kendi elleri olmaları bakımından ellerinin üzerindedir. O eller biat eden ellerdir; fail ise bizzat Allah'tır. Onların elleri Allah'ın eli olduğu kadar Allah'a da elleriyle biat etmişlerdir. Onlar biat edenlerdir. Bütün sebepler, onların sonuçlarını var etme gücüne sahip olan Hakkın elidir. İşte bu, nafileler hakkında olduğu gibi, hakkında açık ifadenin bulunmadığı 'büyük muhabbet' demektir. Hâlbuki nafile ibadetlere devam etmek neticesinde hakkında nassın bulunduğu ilahi sevgi meydana gelir. Bu sevgi neticesinde Hak kulun duyması, görmesi (görme gücü) haline gelir. Farz ibadetleri yerine getirmenin neticesinde Hak kulunu sevdiğinde ise bunun tersi olur (Hak kulun güçleri haline gelir). Bu itibarla farz ibadetlerde zorunluluk kulluğu yer alır ve onlar asıl olanlardır. Bu aslın fer'i ise nafile ibadettir ve onda ihtiyarî kulluk/ibadet bulunur. İhtiyarî kullukta Hak senin görmen ve duymandır. Bu kısım 'nafile' diye isimlendirilmiştir, çünkü ilave demektir. Sen de aslın itibarıyla varlığa ilavesin. Allah vardı ve sen yoktun, sonra var oldun. Demek ki hâdis varlık, (varlığa) ilavedir. Sen Hakkın varlığında 'nafile'sin ve bu nedenle nafile diye isimlendirilen bir amelinin olması kaçınılmazdır; nafile senin aslın demektir. Buna mukabil (asla karşılık olarak) farz diye isimlendirilen bir amelin de bulunmalıdır ki, o da varlığın aslı ve Hakkın varlığıdır. Farzları yerine getirirken sen O'na ait iken, nafilede ken-

dine aitsin. O'nun seni -senin O'na ait olman itibarıyla- sevmesi, kendine ait olman itibarıyla seni sevmesinden üstündür. Allah'tan aktarılan sahih-kutsi bir hadiste şöyle denilir: 'Kulum bana farz kıldığım ibadetlerden daha sevimli bir işle yaklaşmadı. Bana nafile ibadetlerle yaklaşmayı sürdürür, ta ki onu severim. Onu sevdiğimde kendisiyle duyduğu kulağı, kendisiyle gördüğü gözü, kendisiyle tuttuğu eli, kendisiyle yürüdüğü ayağı olurum. Bir şey isterse veririm, bana sığınırsa korurum. Bir şeyi yaparken en çok mümin kulumun canını almada tereddüt ettim. O ölümü sevmez, ben ise onun gecikmesini sevmem.'

Allah'ı sevmenin neticelerine bakınız! Sen de bu ilahi sevgiyi meydana getirecek ibadetleri yerine getirmede ısrarlı davranmalısın. Nafile ibadet farzları tamamladıktan sonra yerine getirilir. Bu itibarla nafile ibadetlerde farz ve nafileler bulunur; içindeki farzlarla (eksik) farzlar ikmal olunur. Sahih bir kutsi hadiste Allah şöyle der: 'Kulumun namazına bakınız! Tam mıdır, noksan mıdır? Tam olduğunda onu tam olarak yazarlar. Eksik olduğunda Allah şöyle der: Bakınız! Kulumun nafile ibadeti var mıdır? Nafile ibadeti olursa Allah şöyle der: 'Kulumun farzlarını nafile ibadetinden tamamlayın. Sonra ameller böyle teker teker ele alınır.' Nafileler farzlarda asılları bulunan ibadetlerdir. Farzda aslı bulunmayan ibadet müstakil olarak ortaya çıkartılmış bir ibadettir ve şekilci alimler onu bid'at diye isimlendirirler. Allah şöyle der: *'Bir ruhbanlık çıkardılar.'*[292] Hz. Peygamber ise o bid'ati iyi bid'at diye isimlendirdi. İyi bir âdeti/bid'ati ortaya çıkaran kişi onun sevabını aldığı kadar kendi sevaplarından hiçbir şey eksilmeden kıyamet gününe değin onu yapanların sevabını da alır. Nafile ibadet farzların gediklerini ve eksikliklerini kapatma gücüne sahip olunca, nafilede de farzlar belirlenmiş ve yerleştirilmiş, bu sayede farzlar kendileri gibi farzlarla telafi edilmiştir. Mesela nafile namazı (şartları itibarıyla) farz hükmündedir. Bunun yanı sıra nafileler zikir, rükû, secde gibi farzları da içerir. Bununla beraber nafile asıl itibariyle nafile iken namazda okunan sözler, yapılan fiiller nafile namazdaki farzlardır.

Tavsiye

Amellerini olduğu kadar, sözlerini de gözetmen ve incelemen gerekir. Bilmelisin ki, sözlerin amellerin cümlesinden sayılır. Bu sebeple bazı bilginler 'Sözünü amelinden sayanın sözü az olur' demişlerdir. Bilmelisin ki, Allah kullarının sözlerini dikkate almış olduğu kadar söz

söyleyen her dilin nezdinde bulunur. O bir şeyi söylemekten seni menederse, (söylerken) inanmasan bile, o sözü söylememelisin. Allah seni (inanmadan söylediğin) söz nedeniyle sorumlu tutar. Bize aktarıldığına göre, melek, kulun amelini onu telaffuz edene kadar yazmaz. Allah şöyle der: *'Her söz söylediklerinde onun yanında güçlü bir gözetmen vardır.'*[293] Kastedilen sözleri sayan ve yazan meleklerdir. Başka bir ayette *'Üzerinizde hafaza melekleri vardır, onlar yaptıklarınızı bilir'*[294] denilir. Sözlerin fiillerin kapsamındadır, şu ayete dikkatle bakmalısın: *'Allah yolunda öldürülene ölü demeyiniz.'*[295] Allah insana bir sözü yasaklamıştır, çünkü öyle bir sözü söyleyen, hiç kuşkusuz Allah'ı yalanlamış demektir. Allah kendi yolunda öldürülenler hakkında 'Onlar diridir' demiştir. Şu ayete de bakmalısınız: *'Allah yolunda öldürülenleri ölü zannetmeyiniz, onlar Rablerinin katında diridirler.'*[296] Başka bir ayette *'Allah günah sözün açıkça söylenmesini sevmez'*[297], *'Onların konuşmalarının (necva) çoğunda hayır yoktur'*[298] denilir. Ayetteki *necva* söz demektir. Bir sözü söylediğinde, Allah'ın kendisine göre konuşmanı buyurduğu ve şeriat kıldığı teraziye göre onu söylemelisin. Hz. Peygamber şakalaşırdı, fakat şakalaşırken sadece doğruyu söylerdi. Her durumda Allah'ı razı eden doğruyu söylemen gerekir. Her doğru Allah'ı razı etmez. Bu itibarla söz taşımak veya gıybet doğru söz iken Allah'ı razı etmeyen sözlerdir. Allah sana gıybeti yasakladığı kadar söz taşımayı yasaklamıştır.

Allah'ın sözü dikkate alışı, İmam Müslim'in aktardığı kutsi hadiste bir ifadede tezahür eder. Gök yağmur yağdırırken Allah şöyle buyurur: 'Kullarımın bir kısmı bana iman ederek, bir kısmı inkâr ederek sabahlamış! Onların arasında 'bize şöyle yağmur yağmıştır' diyenler beni inkâr etmiş, yıldızlara iman etmiştir. Buna mukabil 'Allah'ın rahmeti ve ihsanıyla yağmur yağdı' diyenler ise bana inanmış, yıldızları inkâr etmişlerdir.' Burada Allah konuşanların sözlerini dikkate almıştır. Ebu Hureyre şöyle derdi: 'Gök yağmur yağdırdığında, fetih bereketiyle bize yağmur ihsan edildi.' Ardından şu ayet-i kerimeyi okurdu: *'Allah insanlara rahmetini açarsa onu engelleyecek yoktur.'*[299] Allah'ın sebepleri âleme yerleştiren ve diken olduğuna inanıp bize göre âdetin eşyanın -sebeplerle değil- sebepler vesilesiyle icra edildiğini kabul edebilirsin. Bununla beraber Allah'ın sana söylemeni yasakladığı bir sözü söyleme! Allah sana bazı işleri yasakladığı gibi -doğru bile olsa- bazı sözleri de yasaklamıştır. 'Bana iman eder, yıldızları inkâr eder; beni inkâr eder, yıldızlara iman eder' ifadesindeki hikmete iyice bakmalısın! İnsan Al-

lah'ın ihsanını dile getirirse, hiç kuşkusuz, adını anmadığı bir yerde yıldızı örtmüş ve gizlemiş olur. Buna mukabil kim yıldızdan söz ederse, kendisinin fail ve yağmuru yağdıran olduğuna iman etse bile, Allah'ı gizlemiş ve örtmüş demektir; adını telaffuz etmediği için (inkâr etmiş sayılır). Allah kutsi hadiste 'örtmek' anlamındaki küfür sözünü kullanmıştır. Yağmur yağdırmaktan söz ederken (bulutlardan, yıldızlardan) söz etme sakın! Yağmurun onların sebebiyle olduğuna inanmaman ise daha önemlidir. Mümin isen senin inancın şununla sınırlıdır: Allah sebepleri tabiî deliller olarak yaratmıştır ve tabiî her delilin aşılması mümkündür. Adetlerin yanıltmasından kendini korumalısın. Allah'ın senin için belirlediği sınırlardan da habersiz kalmaman ve onları aşmaman gerekir. Allah onları kendilerine riayet etmen için ortaya koymuş ve belirlemiştir. Bu durum her şeyde böyledir! Sahih bir hadiste şöyle denilir: 'Bir adam Allah'ı kızdıran söz söyler, sözün nereye ulaşacağını bilemez, sonra sözü nedeniyle cehennemde yetmiş çukura düşer. Bir adam Allah'ı razı edecek bir söz söyler, sözün nereye varacağını bilemez, o söz nedeniyle *illiyyîn*'de yükselir.' Sadece Allah'ı razı edecek şekilde konuşmalısın, Allah'ın gazabını üzerine çekecek sözleri söylememelisin. Bunu yapabilmen Allah'ın konuşmada belirlediği sınırı bilmene bağlıdır. Bu husus insanların kendisinden gafil kaldığı bir meseledir. Hz. Peygamber şöyle der: 'İnsanları çeneleri üzerine cehenneme düşüren şey dillerinin ürünleridir.' Hakim şöyle der: 'Hapsedilmeye en layık olan dildir. Allah onu iki dudak ile dişlerin arasına yerleştirmiştir. Yine de gereksiz konuşur ve kapıları açar.'

Tavsiye

Ruhu olan bir şeyin suretini yapmaktan sakınmalısın. Öyle resimler yapmayı insanlar kendilerine basitleştirmişken Allah katında ciddi bir iştir. Suret yapıcılar, kıyamette en çetin azap görecek olanlardır. Kıyamette suret yapana şöyle denilir: 'Yarattığına hayat ver veya ruh üfle!' Hâlbuki ruh üfleyemez. Sahih-kutsi bir hadiste Allah'ın şöyle dediği bildirilir: 'En zalim kişi benim gibi yaratmaya kalkışandır. Bir zerreyi veya tohumu veya kılı yaratsınlar bakalım.' Kul bu ölçüye riayet ederek Allah'tan bu konuda gelen rivayetler sebebiyle resimciliği-suret yapmayı terk eder, herhangi bir hayvan veya canı olmayan sureti tasvir ederek rububiyetle çekişmekten uzak kalırsa, âlemdeki her suretin hayat sahibi olduğunu öğrenir. Başka bir ifadeyle her şeyin Allah'ın hamdini tespih

etmek için konuşan ve canlı olduğunu görür. Bitkilerin resmini yapmak veya gözle görülecek şekilde canı olmayanların resmini yapmak üzere kendine müsamaha göstermeye kalkarsa, böyle bir insan bu keşfe hiçbir şekilde ulaşamaz. Çünkü gerçekte âlemdeki her suretin ruhu vardır. Allah gözlerimizi 'canlı' olmadığı denilen varlıkların canlılığını idrakten engellemiştir. Ahirette ise gerçek herkes için tebarüz eder. Zaten bu nedenle Allah ahireti *daru'l-hayevan*, yani hayat yurdu diye isimlendirdi. Dünyadaki halinden farklı olarak, orada görülen her şey nâtık (konuşan) ve canlıdır. Sahih bir rivayette 'Taşlar peygamberin avucunda tespih ederdi' denilir. İnsanlar taşların tespih etmesini harikulade bir iş sayarak yanılmışlardır; burada harikulade olan, işitenlerin bu tespihi işitmeleridir. Taşlar, Allah'ın bildirdiği gibi, zaten sürekli tespih edicidirler. Bununla beraber Hz. Peygamber'in avucundayken daha önce yapmadıkları özel bir şekilde veya özel bir konuşma tarzıyla tespih etmiş olabilirler. Hadis böyle yorumlandığında bu kez harikulade, dinleyenlerin kulaklarında değil, taşlarda meydana gelmiş olur. Dinleyenlerin duymasında gerçekleşen harikulade ise duyma âdeti olmayan birinin böyle bir konuşmayı duymasıdır.

Tavsiye

Kardeşim! Öğüt almaya ve ibretle düşünmeye sevk ettiği için hastaları ziyaret etmelisin. Allah insanı zayıflıktan yaratmıştır. Kendisini ziyaret ederken hastaya bakmak aslına bakman hususunda dikkatini çeker. Kendisine itaat etmede lazım olan güçte de Allah'a muhtaç olduğunu görürsün. Bunun yanı sıra Allah hasta olan kulunun yanındadır. Dikkat ediniz! Hastanın Allah'tan başka sığındığı kimse olmadığı gibi Allah'tan başka kimseyi zikretmez. Allah sürekli onun dilinde yâd edilir, kalbinde de sadece Allah'a yönelir. Hangi hastalık olursa olsun, hasta Allah'la beraberdir. Tedavi olup şifaya vesile olacağı bilinen vasıtalara başvursa bile, böyledir. Her halükarda hasta Allah'tan gafil değildir. Bunun sebebi Allah'ın onun yanında hazır bulunmasıdır. Allah kıyamette şöyle der: 'Ey Âdemoğlu! Hasta oldum, ziyaret etmedin.' İnsan şöyle cevap verir: 'Rabbim! Sen âlemlerin Rabbiyken seni nasıl ziyaret edebilirdim ki?' Allah şöyle der: 'Bir kulumun hasta olduğunu biliyordun fakat ziyaretine gitmedin. Onu ziyaret etseydin beni onun nezdinde bulurdun.' Hadis sahihtir. Hadiste geçen 'beni onun nezdinde bulurdun' ifadesi, hastanın gizlide ve açıkta Rabbini zikretmesi demektir.

Allah'ın yarattığı herhangi bir varlık senden yemek veya su istediğinde, imkânın olunca, ona yemek ve su vermen de böyledir. Başka hiçbir değerin ve merteben olmayıp sadece yemek ve su isteyen varlık seni kullarını yediren ve içiren Hakkın mesabesine yerleştirmiş olması, şeref ve değer olarak kâfidir. Meseleye böyle bakmak pek az insanda bulunur. Dilenciye bakınız! O dilenirken ve sesini yükseltip 'Allah için bana bir şey ver' derken o esnada Allah kendi adıyla onu konuşturmuştur. Adam duyup da istediğini vermen için sesini yükseltmiş, hiç kuşkusuz seni Allah'ın adıyla isimlendirmiş, sesini yükselterek sana dönerken adeta Allah'a yönelir gibi dönmüştür. Seni efendinin mesabesine yerleştiren birini mahrum bırakmaman ve istediğini verirken aceleci olman gerekir.

Daha önce zikretmiş olduğumuz kulun hastalığıyla ilgili hadiste Allah şöyle der: 'Ey Âdemoğlu! Senden yemek istedim, yemek vermedin.' Kul 'Sen âlemlerin Rabbiyken seni nasıl yediririm?' deyince Allah şöyle der: 'Falan kulumun yemek istediğini ve senin ona yemek vermediğini hatırlamıyor musun? Yemek verseydin, o yemeği benim nezdimde bulurdun. Ey Âdemoğlu! Senden su istedim, bana su vermedin.' Kul şöyle der: 'Rabbim! Âlemlerin Rabbiyken ben sana nasıl su veririm?' Allah şöyle der: 'Senden su isteyen falan kuluma su vermediğini bilmiyor musun? Su verseydin, verdiğini benim katımda bulurdun.' Hadisi İmam Müslim, Muhammed b. Hatem'den, o da Behz'den, o da Hammad b. Seleme'den, o da Sabit'ten, o da Ebu Rafi'den, o da Ebu Hureyre'den aktarmıştır. Bu rivayette Allah kendisini kulunun mertebesine yerleştirmiştir. Bütün bu durumlarda Allah'ı zikreden ve O'nun karşısında huzur sahibi olan kul, kendisinden yemek ve su isteyenin Hak olduğunu görür, O'nun kendisinden istediklerini yerine getirmek üzere koşuşturur. Çünkü insan kıyamette ihtiyacı nedeniyle kendisinden su veya yemek isteyen dilencinin halinde ve durumunda olup olamayacağını bilemez. Öyle bir durumdaysa Allah da onun ihtiyacını karşılar. 'Onu benim katımda bulurdun' ifadesi bu demektir. Yani o yemeği ve içeceği ben senin adına yukarı kaldırır ve bereketlendirir, kıyamette de en güzel, en hoş ve daha öncekinden büyük bir şekilde sana iade ederdim demektir. İnsan kendisinden su ve yemek isteyenin, onu ihtiyaçları karşılama kudretine sahip olan (Hakkın) mesabesine -ki insan Allah'ın halifesidir- yerleştirdiğini görebilecek bir himmete sahip olmayabilir. Böyle bir durumda yapılabilecek işlerin en azı, daha çok iyilik ve hayır elde etmek maksadıyla ticaret saikiyle dilencinin ihtiyaçla-

rını karşılamaktır. Hâlbuki bu hadisi öğrenip de seni halife olarak görevlendirdiği -çünkü her şey O'na aittir- işlerde senden bir şey isteyenin Allah olduğunu gördüğünde iş nasıl olacaktır? Her şey Allah'a aittir ve Allah seni halife olarak görevlendirdiği maldan infak etmeni emrederek şöyle demiştir: *'Sizi halife kıldığı mallardan infak ediniz.'*[300] O maldan infak ettiğinde, ecrin ve sevabın artar. Güzel bir söz veya kendisinden memnun, tatlı bir çehreyle bile olsa, dilenciyi kovma! Sen Allah ile karşılaşacaksın. Hz. Hasan -veya Hüseyin- dilenci bir şey istediğinde, istediğini vermek üzere koşar ve şöyle derdi: 'Hoş geldin, safa geldin! Sen benim azığımı ahirete taşıyacak kişisin.' Hz. Hüseyin dilenciyi yükünü taşıyan birisi olarak görmekteydi. Allah insana bir nimet verip de başkasına onun fazilet ve ihsanını yüklemediğinde, kıyamette onu kendisi taşır ki, onun hesabı kendisine sorulabilsin. Bu nedenle Hz. Hasan şöyle derdi: 'Dilenci azığı ahirete taşıyandır.' Bu sayede kendisinden taşıma yükü kaldırılmış olur.

Tavsiye

Kullara haksızlık etmekten sakınınız. Kullara haksızlık (zulüm ve karanlık ilişkisiyle) kıyamet gününde karanlıklar olarak ortaya çıkacaktır. Kullara haksızlık, Allah'm kendilerine vermeni emretmiş ve vacip kılmış olduğu haklarını vermemektir. Allah'ın vermeni istediği hak, bazen kişinin üzerinde gördüğün zorunluluk ve ihtiyaç nedeniyle hal diliyle gerçekleşir. Sen ise bu esnada darlığını giderecek, zorluğunu aşmasını sağlayacak güce sahipsin. Bu durumda muhtacın hal diliyle senin malında bir hakkının çıktığını bilmen gerekir. Allah bu bilgiyi sana onun hakkını ödemen için öğretti; aksi halde sorumlu olursun. Onun ihtiyacını karşılayacak güce sahip değilsen bile, Allah'ın o kişinin halini boş yere öğretmediğini bilmelisin. Bu durumda bilmen gereken şudur: Allah onun halini sana onun ihtiyacını karşılayıp sıkıntısını çözecek (imkân sahibi) birinin nezdinde güzel sözle yâd ederek ona yardımcı olmanı istemiştir. Bunu da yapmazsan, en azından kendisine dua etmelisin. Bütün gayretini harcayıp yapabileceğin tek iş o olduğunda dua edilir. Bunu yapmaktan gafil olduğunda, o hal sahibine zulmedenlerden olursun. Yoksul o andaki ihtiyacı nedeniyle ölürse durum böyledir; ölmez ve başka biri ihtiyacını karşılarsa, hiç kuşkusuz, fark etmeden o kardeşin senden yükümlülüğü düşürmüş sayılır. Mümin müminin kardeşidir, onu kendi başına terk etmez. İhtiyacını karşılayan mümin böyle

bir niyet taşımamış olsa bile, gerçekte durum böyle olduğu gibi Allah da onu böyle kabul eder. Hal diliyle dilenen birisine muhtaç olduğu şeyi verirsen, daha önce onun (hakkını vermeyerek) mahrum bırakan birinci kardeşinin adına vermeye niyetlen, o hayırla mümin kardeşini kendine tercih ederek onun adına yap! O mümin fakirin ihtiyacını (karşılamayarak) senin bu hayrı yapmana vesile olmuş, bu hayra ulaşmanı sağlamıştır. Hâlbuki dilencinin istediğini verseydi, fakir verilenle yetinir, sen de o iyiliği ve hayrı bulamazdın. Arifler verirken böyle bir niyetle verirler. Başka bir ifadeyle arifler halleriyle ve sözleriyle dilenen muhtaçlara böyle verirler. *'Dilenene gelirsek, onu kovma.'*[301] Bu dilenmenin manevi veya maddi bir halle ilgili olması birdir. Bu itibarla bilgi ve onu öğretmek bu konuyla ilgilidir. Mesela şaşkın hidayet talep ederken aç olan yedirilmeyi, çıplak onu havanın sıcak ve soğuğundan koruyacak veya avret mahallini örtecek elbiseyi talep eder. Cezalandırabileceğini bilen cani de suçunu affetmeni ister. Şaşkına hidayet yolunu göstermeli, açı doyurmalı, susamışa su vermeli, çıplağı giydirmelisin. Bilmelisin ki sen de yoksulun muhtaç olduğu şeye muhtaçsın. Buna mukabil Allah *'âlemlerden müstağnidir.'*[302] Yine de insanların dualarına icabet eder, ihtiyaçlarını karşılar, onlara ulaşan zararları defetmek üzere O'ndan yardım istemelerini veya menfaatleri kendilerine ulaştırması için dua etmelerini emreder. Allah'ın kullarına böyle davranmak sana daha yakışan iştir. Çünkü onların muhtaç olduğu bütün bu hususlarda sen de Allah'a muhtaçsın.

İmam Müslim kitabında Abdullah b. Abdurrahman b. Behram ed-Darimi'den, o da Mervan b. Muhammed ed-Dımeşki'den, o da Said b. Abdülaziz'den, o da Rebia b. Yezid'den, o da Ebu İdris el-Havlani'den, o da Ebu Zerr'den şöyle bir hadis aktarır: Hz. Peygamber kutsi bir hadiste Allah'ın şöyle söylediğini bildirir: 'Ey kullarım! Ben kendime zulmü haram kıldım, onu sizin aranızda da haram kıldım. Birbirinize zulmetmeyin. Ey kullarım! Benim hidayet ettiklerimin dışında hepiniz şaşırmışsınız. Benden hidayet isteyin ki, hidayet edeyim. Ey kullarım! Benim yedirdiklerimin dışında hepiniz açsınız. Benden yemek isteyin ki sizi yedireyim. Ey kullarım! Hepiniz çıplaksınız, benden elbise isteyin ki sizi giydireyim. Ey kullarım! Siz gece gündüz hata işlemektesiniz, ben de bütün günahları bağışlarım. Bağışlanma dileyin ki, sizi bağışlayayım.' Allah bütün bunları senin hakkında bir isteğin olmaksızın verirken, kendisinden istemeni emretmiş, isteğine icabet ederek sana verece-

ğini bildirmiştir. Bunun maksadı, dileğini kabul etmiş olmakla, sana dönük inayetini göstermektir. Bu da Allah'ın sana verdiğine ilave başka bir mertebe (ve nimettir). Bir şeyi Allah'ın emriyle istersen, hiç kuşkusuz, O da senin kendisinden istediğini (ezeli olarak) bilir. Senin yaratılış aslın ve ilken muhtaçlık ve dilenmedir ve bunun böyle olması kaçınılmazdır. Bu durumda insan isterken zorunlu bir işi yapmışken buna mukabil Allah'ın emrine bağlanan birinin sevabıyla ödüllendirilir ve yaptığın hayra hayır katılır. Allah sana merhameti gereği ve hayrı sana ulaştırmak, -başkasına değil- sadece O'na muhtaç olduğuna dikkatini çekmek üzere dua etmeni emretmiştir. Çünkü seni sadece O'na ibadet etmen üzere, yani karşısında zelil olman için yarattı. Sana tavsiyem Hakkın emir ve yasaklarının sınırında durup emrini bizzat O'ndan idrake çalışmandır. Böyle yaparsan emir ve yasaklarında senden talep ettiklerini bilenlerden olabilirsin. İhtiyacını rabbinden istemeyen insan, hiç kuşkusuz, O'nu cimri kılmıştır. Bu durum genel için böyledir. Sana yaptığım tavsiyede ihmalkâr davranırsan, sadece kendini kınamalısın. Çünkü bilmiyor idiysen, sana öğrettim; unutmuş veya gafil isen dikkatini çektim ve sana hatırlattım; mümin isen öğüt sana fayda vermelidir. Ben yaptığım tavsiyelerle Allah'ın emrini tuttum. Buna mukabil verilen öğütlerden faydalanman senin iman sahibi olduğuna delildir. Allah benim ve senin hakkında şöyle der: '*Öğüt ver, öğüt müminlere fayda verir.*'[303] Öğüt fayda vermezse imanın hakkında kendini suçlamalısın. Allah doğru söyler ve O öğüdün müminlere fayda vereceğini zikretmiştir.

Aktardığımız kutsi hadisin 'sizi bağışlayayım' ifadesinin devamında şöyle denilir: 'Kullarım! Siz bana zarar veremezsiniz, kendiniz zarar görürsünüz, bana fayda veremezsiniz...' Bilindiği üzere, Allah zarar görmez veya kimseden fayda bulmaz. O âlemlerden müstağnidir. Fakat Allah kendisini daha önce söylediğimiz üzere yemek ve su istemek gibi işlerde kulunun mertebesine yerleştirince, kulların O'na fayda ve zarar vermede bir sonuca ulaşmanın imkânsızlığına dikkatimizi çekmiş oldu. Binaenaleyh Allah'a fayda ve zarar vermek hususunda bir neticeye ulaşmak imkânsızdır. Aynı zamanda Allah bir kavim hakkında '*Allah'ı kızdıran işlere tâbi oldular*'[304] der. Buradaki görünüşte zarardır ve Allah kendisini o zarardan tenzih etmiştir. Aynı durum Allah'ın razı olacağı veya sevineceği bir işi yapanlar için geçerlidir. Misal olarak Allah'ı sevindirmek üzere tövbe eden birini verebiliriz. Allah kulunun tövbesiyle sevinir. Böyle rivayetlerde Allah'ı bilmekle ilgili zayıf nefislerde bu ko-

nularda ortaya çıkacak hastalıkların ilacı vardır. Bu itibarla söz konusu nefisler *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[305] ayetinin gerçekte ne anlama geldiğini bilmez. Rivayetin devamında şöyle denilir: 'Ey kullarım! Öncekiler ve sonrakiler, insanlar ve cinler, en takva sahibi bir kulun kalbi üzere olsaydı, bu durum mülküme bir şey katmazdı. Ey kullarım! Öncekiler ve sonrakiler, insanlar ve cinler en günahkâr birinin kalbi üzere toplanmış olsaydı, bu durum mülkümden bir şey eksiltmezdi. Kullarım! Öncekiler ve sonrakiler, insanlar ve cinler bir yerde toplanıp benden istese ve her birine istediğini verseydim, denize daldırılan bir iğne oradan bir şey eksiltmediği gibi, bu durum nezdimde olanlardan bir şey eksiltmezdi.' Bütün bunlar zayıf nefislerin hastalıkları hakkında söylediklerimizin çaresidir. Dostum! Sen de bu ilaçları kullanmalısın. Allah şöyle der: 'Bunlar sizin amelleriniz, onları sizin için sayacağız, sonra onları size ödeyeceğiz. Kim iyilik görürse Allah'a hamd etsin, kim başka bir şey bulursa kendini kınasın.' İhtiyacı nedeniyle dilenen hiç kuşkusuz zelil olmuştur. Allah'tan başkasının karşısında zelil olan, yoldan çıkmış, nefsine zulmetmiş, hidayet yolunu tutmamıştır. Sana olan tavsiyem budur. Ona uymalı, nasihatimi tutmalı, iyice öğrenmelisin. Allah kitabında ve peygamberlerinin dillerinde sürekli kullarına tavsiyede bulunur. Tuttuğunda saadete ulaşmana vesile olacak şekilde, tavsiyede bulunan herkes, Allah katından sana gelen bir elçidir. O elçiye Rabbinin nezdinde teşekkür etmelisin.'

Tavsiye

Bilgisiyle amel etmeyen bir alimi gördüğünde, karşısında edebe riayet et ki, kendi bilgini kullanmış olasın. Edepli davrandığında, 'alim' olması itibarıyla kendisine hakkını ödemiş olursun. Onun kötü hali nedeniyle edepli davranmaktan geri durma! Alimin Allah katındaki derecesi, bilgisinin derecesidir. İnsan kıyamette sevdiğiyle beraber haşredilir. Kim ilahi bir nitelik karşısında edepli olursa, kıyamette onu kazanır, o nitelik üzerinde haşredilir. Allah'ın senden (tezahür etmesini) sevdiğini bildiğin her işi yerine getirmelisin. O işler için gayret göstermelisin. Allah'a kendini sevdirmek maksadıyla o nitelikle nefsini süslersen, hiç kuşkusuz, O da seni sever. Seni sevince, kendisini, tecellisini ve ikram yurdunu bildirmekle seni saadete ulaştırır, sıkıntı içerisinde sana nimet ihsan eder. Allah'ın sevdiği işler pek çoktur; bir kısmını tavsiye ve nasihat olmak üzere zikredeceğim:

Bunlardan birisi Allah için süslenmek ve güzelleşmektir. Bu davranış müstakil bir ibadet olduğu kadar özellikle namaz için öyledir. Allah sana namazda böyle yapmanı emrederken şöyle demiştir: *'Ey Âdemoğulları! Her mescitte süslerinizi takın.'*[306] Bir ayette ise kulların davranışlarını yadırgayarak şöyle der: *'De ki, Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti yasaklayan kimdir? Onlar dünya hayatında, özellikle kıyamet gününde sadece müminlere mahsustur. Ayetleri bilen bir kavim için böyle açıklarız.'*[307] Böyle bir hususta Kur'an-ı Kerim'de bundan daha çok bir açıklama olamaz. Allah'ın süsüyle dünya hayatının süsü arasındaki fark ise kasıt ve niyetle ortaya çıkabilir. Buradaki süs ötekinin ta kendisidir, başka bir şey değildir. Niyet işlerin ve varlıkların ruhudur; herkes için sadece niyet ettiği vardır. Bu itibarla kendisi olmak bakımından hicret bir şeydir. 'Kimin hicreti Allah'a ve peygambere yönelmişse onun hicreti Allah'a ve peygamberinedir. Kimin hicreti dünya için olursa onu elde eder ya da bir kadın için hicret eden kişi onunla evlenir. Onun hicreti hicret etmek istediği şeyedir.' Allah'ın kıyamet günü kendileriyle konuşmayıp kendilerini tezkiye etmeyeceği, haklarında acı bir azabın bulunduğu İmam'a biat eden üç kişi hakkındaki sahih hadiste de niyet meselesi ele alınmıştır. Söz konusu üç kişiden birisi İmam'a sadece dünyevi maksatla biat edenlerdir. İmam/devlet başkanı dünyalık verirse, biatine bağlı kalır, vermezse kalmaz. Bu itibarla ameller niyetlere göredir ve niyet İslam'ın evinin rükünlerindendir. İmam Müslim'in es-Sahih'inde yer alan hadiste şöyle denilir: 'Bir adam Hz. Peygamber'e şöyle demiş: Ey Allah'ın Peygamberi! Ben ayakkabımın güzel, elbisemin güzel olmasını severim.' Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah güzeldir, güzeli sever.' Başka bir hadiste şöyle der: 'Allah kendisi için güzel görünmeye en layık olandır.'

Konuyla ilgili başka bir husus Allah'ın Cebrail'i Hz. Peygamber'e çoğunlukla Dıhye suretinde göndermiş olmasıdır. Dıhye döneminde yaşayan insanların en yakışıklısıydı. Onun ahlakî güzelliğinden söz edilirken Medine'ye gelip insanlarla karşılaştığında kendisini gören herhangi bir hamile kadının karnındaki çocuğu düşürmesi rivayet edilir. Allah Cebrail'i Dıhye suretinde gönderirken peygamberini müjdeleyerek şöyle derdi: 'Ey Muhammed! Benimle senin aranda sadece güzellik sureti bulunur.' Allah hal diliyle nefsindekini ona bildirir. Binaenaleyh ifade ettiğimiz gibi, Allah için güzelleşmekten mahrum kalan insan, hiç kuşkusuz, O'nun özel ve belirli sevgisini yitirmiş, özel ve belirli sevgiyi yitirince Allah cihetinden meydana getireceği saadet yurdundaki mari-

feti, tecelliyi, ikramı, Kesib mertebesindeki görmeyi, dünya hayatında seyr-ü sülûk esnasındaki müşahedelerinde de ilmi-ruhî müşahedeleri yitirir. Fakat belirttiğimiz gibi insan güzelleşirken 'Allah için güzelleşmek' niyeti taşımalıdır; süslenmek ve güzelleşmek, dünya malıyla övünmek, böbürlenmek, kendini beğenmek, başkasına caka satmak niyeti taşımamalıdır.

Bunlardan birisi de fitne esnasında Allah'a dönmektir. Allah fitneye maruz kalan tövbekârları sever. Hz. Peygamber böyle buyurmuştur. Allah şöyle der: *'Ölümü ve hayatı yarattı ki, hanginiz en güzel işleri yapacak.'*[308] Bela ve fitne aynı şeydir. O da ancak insanın sahip olduğu iddia nedeniyle ihtiyardır. *'Bu sadece senin fitnendir, dilediğini onunla saptırır, dilediğine hidayet edersin.'*[309] 'Bu senin bir sınaman' demektir. Ayette geçen dalalet hayrete düşürmekken hidayet kurtuluş yolunu açıklamak ve göstermektir. Fitnelerin en büyüğü kadın, mal, çocuk ve makamdır. Bu dört şeyle Allah herhangi bir kulunu imtihan eder de bu imtihanlarda kişi Hakkın bulunmasını istediği gibi bulunup kendisine dönmesi gerekir. İmtihan vesilesi olan hususları insan kendileri bakımından dikkate almayıp ilahi nimet saydığında, Allah onların karşılığında kendisine ihsanda bulunur. İşte böyle bir imtihan insanı Allah'a döndürür, Allah'ın Hz. Musa'ya yerine getirmesini emretmiş olduğu üzere 'hakkıyla şükretmek' makamına yerleştirir. Allah Hz. Musa'ya şöyle emreder: 'Ey Musa! Bana hakkıyla şükretmelisin.' Hz. Musa 'Hakkıyla şükretmek ne demektir, Rabbim?' deyince şöyle demiştir: Nimeti benden görünce, bana hakkıyla şükretmiş sayılırsın.' Hadisi İbn Mace Hz. Peygamber'den aktararak *es-Sünen*'inde zikretmiştir. Allah Hz. Muhammed'in geçmiş ve gelecekteki günahlarını affetmiş, bunu bir müjde olarak vermiş, *'Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın diye'*[310] buyurmuştur. Bununla beraber Hz. Peygamber Allah'a şükredebilmek için ayakları şişinceye kadar namaz kılar, ibadetini ihmal etmez ve istirahata yönelmezdi. Böyle yapmasının sebebi sorulup da nefsine şefkat göstermesi talep edilince şöyle demiştir: 'Şükreden bir kul olmayayım mı?' Hz. Peygamber ayette 'Allah şükredenleri sever' denildiğini biliyordu ve 'hakkıyla şükretmek' makamında bulunmasaydı Allah'ın bu özel sevgisinden mahrum kalırdı. O sevgi sadece şükredenlerin ulaşabileceği özel makama varmayı temin eder Allah şöyle der: *'Kullarım içerisinden şükredenler azdır.'*[311] Bu makamdan mahrum kalınca, (o makama ulaşmanın sağlayacağı) Allah hakkındaki bilgiyi, keramet yurdunda ona

mahsus nimeti, tecelliyi, büyük ziyaret günü gerçekleşecek Kesib'deki görmeyi elde edemezdi. Çünkü her özel nitelikten meydana gelmiş ilahi sevgiye mahsus özel bilgi, tecelli, nimet ve mertebe vardır ki, böyle olması da kaçınılmazdır. Böylelikle o sıfatın sahibi başkalarından ayrışır.

Kadın fitnesine gelirsek, onları severken Allah'a dönmek, bütün ve tümelin (kül) parçasını sevdiğini ve ona ilgi duyduğunu görmektir. Kül, yani bütün, kendinden başkasını sevmemiştir. Çünkü kadın asıl itibariyle erkeğin sol kaburgasından yaratılmış, Hak kadını erkeğin nefsi karşısında 'suret' mesabesinde yaratmıştır. Söz konusu suret, Allah'ın insan-ı kâmili kendisinde yaratmış olduğu surettir. Başka bir ifadeyle o suret, Hakkın suretidir ve Allah onu tecelli ettiği yer yapmıştır. Bir şey ona bakanın tecelli ettiği yer ise ona bakan surette kendisini görebilir. Erkek kadında kendini görünce, ona olan sevgisi güçlenmiş, yönelmesi pekişmiştir, çünkü kadın onun suretidir. Daha önce erkeğin suretinin Hakkın sureti olduğu ortaya çıkmıştı. Hak onu bu surette yaratmıştı. Bu durumda erkek, (kadına bakarken) sadece Hakkı görmüş, fakat sevgi, haz ve kendisini kaybetmeye vesile olacak tarzda kavuşma şehvetiyle görmüştür. Bu itibarla erkek kadında dürüst bir sevgi ve gerçek bir fena ile kendinden geçer, kendisinin benzeri ve misli olarak, kendi zatıyla onun tam karşısında durur. Bu nedenle de erkek kadında fani olabilmiştir. Binaenaleyh erkekte bulunan her parça kadında da bulunur. Sevgi ise bütün parçalarına işler ve yayılır. Neticede bütünü kadına bağlanır ve ilişir. Bu nedenle erkek -benzerinden başkasını sevmesinden farklı olarak- kendi benzerini ve mislini severken tam olarak onda kendinden geçebilir, sevdiğiyle bir olur, en sonunda şunu der:

Ben sevenim, sevilen de ben

Bu makamda başka birisi şöyle der: 'Ben Allah'ım!' Benzerin ve mislin olan birini böyle bir sevgiyle sevdiğinde, bu sevgi seni Allah'a döndürür. Başka bir ifadeyle senin ondaki bu müşaheden seni Allah'a yöneltir. Bu durumda Allah'ın sevdiklerinden birisi olurken, bu fitne de sana hazırlık kazandıran bir imtihana döner.

Kadınları sevmedeki diğer tarza gelirsek, kadınlar (ve dişilik), her tür içerisinde benzerlerin ortaya çıkmasını sağlayan edilgenlik ve tekvin mahallidir. Hiç kuşkusuz Allah'm âlemin yokluk halinde âlemdeki varlıkları sevmiş olmasının yegâne sebebi, onların edilgenlik (infial) mahalli olmalarıdır. Allah el-Mürid olması itibarıyla (yoklukta sabit) varlıklara yöneldiğinde onlara 'ol' demiş, onlar meydana gelmiş, Hakkın var-

lıktaki mülkü onlarla ortaya çıkmıştır. Bu varlıklar ulûhiyetinde Allah'a hakkını vermiş, Allah ilah olmuş, varlıklar hal diliyle bütün isimleriyle beraber Allah'a ibadet etmişlerdir; o isimleri bilip bilmemeleri bunu değiştirmemiştir. Bir ismin neticesini bilmemiş olsa bile, Allah'a ait her isimde kul Hakkın suretiyle ve haliyle bulunmuştur. Bu durum Hz. Peygamber'in Allah'ın isimleriyle dua ederken dile getirdiği bir husustur: 'Veya gaybının bilgisinde kendine ayırdığın veya bir yaratılmışa bildirdiğin isimlerinle senden isterim.' Yani herhangi bir yaratılmışa kendisini öğreterek onu başkasından ayrıştırmasını sağladığın isimlerinle senden isterim. Çünkü varlıkların/şeylerin çoğu insanda suret ve hal itibarıyla bulunur. İnsan onların kendisinde bulunduğunu bilmezken Allah onda bunların bulunduğunu bilir. Erkek kadını söylediğimiz tarzda sevince, hiç kuşkusuz, bu sevgi onu Allah'a döndürür. Bu dönmeyle birlikte onun için fitnenin nimeti gerçekleşir. Allah da, kişi kadını severken O'na dönebilmesi itibarıyla o kişiyi sever. Erkeğin -diğerlerine değil de- belirli bir kadına sevgi duymasının sebebi, yaratılışta veya tabiat kaynaklı mizaçta veya ruhi bakışta iki şahıs arasındaki ruhani münasebet ve karşılıklı ilişkidir. Bununla beraber söylediğimiz hakikatler her kadına yayılmış, nüfuz etmiş, bir kısmı belirli bir süreye kadar sürerken bir kısmı süreyle sınırlanmadan ölüme kadar devam eder. Bağlanma ise Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'yi sevmesi misalindeki gibi süreklidir. Hz. Peygamber Hz. Aişe'yi bütün eşlerinden daha çok sevdiği gibi babası olan Hz. Ebu Bekir'i de öyle severdi. İkincil münasebetler şahısları belirlerken birinci sebep daha önce zikretmiş olduğumuz sebeptir. Binaenaleyh (herhangi birisiyle sınırı olmayan) mutlak sevgi, mutlak sema' (duyma) veya Allah'ın bazı kullarının üzerinde bulunduğu mutlak ve kayıtsız görme hali, âlemde belirli bir şahsa tahsis edilemeyen sevgi, duyma ve görmedir. Bu sebeple yanındaki herkes arife sevimli gelir, arif onunla ilgilenir. Her şeye rağmen aradaki özel münasebet nedeniyle bazı şahıslara yönelik daha özel bir ilgi de kaçınılmazdır. Başka bir ifadeyle mutlaklıkla beraber özellik de gereklidir. Âlemin yaratılışı tekillerinde böyle bir sınırlılığı icbar eder ve ortaya çıkartır. İnsan-ı kâmil mutlaklık ile sınırlılığı bir araya getirebilen kimsedir. Mutlaklık Hz. Peygamber'in 'Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi: kadınlar...' hadisinde ifade edilir. Hadiste herhangi bir kadını belirtmemiştir. Sınırlı ve özel olan sevgi de Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'yi ilahi bir nispet ve ruhanî bir ilişki nedeniyle diğer kadınlarından daha çok sevmesinde teba-

rüz eder. Bununla beraber Hz. Peygamber bütün eşlerini seviyordu. Birinci unsurla ilgili olarak, idrak sahibi insanlar için yeterli açıklama yapmış olduk.

Fitne evinin ikinci unsuru makamdır. Makam başkanlık ve riyaset diye ifade edilir. Onun hakkında bilgisi olmayanlar şöyle der: 'Sıddıkların kalbinden en son çıkacak olan duygu başkanlık sevdasıdır.' Arifler ise bu cümleyi bu yoldaki insanların çoğunluğunun anladığı üzere anlamazlar. Bu cümlenin anlamı, Allah ehlinin bu konuda dile getirmiş olduğu manadır. Şöyle ki, insan nefsinde pek çok şey bulunur, Allah onu bu özelliklere ve hallere göre yaratmıştır. Bu durum *'Göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah...'*[312] ayetinde ifade edilir. Yani sizde bulunup sizden ortaya çıkan veya sizde gizli kalan fakat sizin bilmediğiniz şeyleri demektir. Kul bunların kendi nefsinde bulunduğunu bilmediği sürece, Allah onun nefsinde gizlediği şeyleri sürekli izhar eder durur. Bu duruma misal olarak doktorun bilip hastanın bilmediği bir hastalığı verebiliriz. Allah'ın yaratılmışların nefislerine gizledikleri de bunun gibidir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Kendini bilen Rabbini bilir.' Kendisi -başkası değil- kendisi iken herkes kendisini bilmez. Allah insan için onun nefsinde yerleştirdiği şeyleri kendinden izhar eder, onları insana gösterir, o da daha önce nefsi hakkında bilmediklerini öğrenir. Pek çok kişi şöyle demiştir: 'Sıddıkların kalplerinden en son çıkacak olan başkanlık sevdasıdır. Bu sevda dışarıya çıktığında, (onun hakikati) kendilerine görünür. Bu kez onlar sıradan insanların sevmesinden farklı bir şekilde başkanlığı severler. Çünkü onlar, Allah'ın onların haklarında söylemiş olduğu bir haldeyken başkanlığı severler. Kutsi hadiste Allah onlarm duyma gücü, görme gücü ve bütün organ ve güçleri olduğunu bildirmiştir. Bu hale ulaştıklarında başkanlığı ancak Allah nedeniyle severler. Âlemin önüne geçmek Allah'a mahsustur. Onlar ise Allah'ın kullarıdır. Başkan hem varlık, hem değer itibarıyla yönettikleriyle beraber vardır. Onun yönetilenleri sevmesi en güçlü sevgidir; çünkü başkanlığı izhar eden yönetilenin varlığıdır. Bu itibarla kendisini melik ve hükümdar kılan mülkte (yönetilenden) daha sevgili hiçbir şey yoktur. Sıddîk olanın kalbinden en son çıkan şeyin başkanlık sevdası olmasının anlamlarından biri de budur. Onlar başkanlığı 'zevk' yoluyla görür, müşahede ederler. Yoksa bunun anlamı onların kalplerinden sevgisi çıkar ve onlar da başkanlığı ve riyaseti sevmezler demek değildir; başkanlığı sevmemiş olsalardı, bu

konuda onlar adına zevk yoluyla bilgi gerçekleşmezdi. Başkanlık Allah'ın onları kendisinde yarattığı surettir. O suret 'Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı' hadisinde belirtilir. Daha doğrusu rivayetin çeşitli yorum ve tevillerinde bu husus belirtilir ki, bunu bilmelisin. Makam hükmün işlemesi demektir. Bu meyanda *'Bir şeyi irade ettiğinde ona 'ol' der, o da olur'*[313] ayetinden daha müessir bir şey yoktur. En yüce makam, makamı Allah'a bağlı olan kimsenin makamıdır. Öyle bir kul - hakikati bakiyken- 'benzersiz bir misil' ve benzer olduğunu görür. O kul-rab iken Allah -kul olmaksızın- Rabdir. Demek ki birleştiricilik özelliği kula mahsusken Hak yegâne ve biriciktir.

Üçüncü unsur maldır. Mal insanın tabiatı gereği kendisine meyletmesi nedeniyle böyle adlandırılmıştır. Allah malla kullarını imtihan eder. Bunun sebebi bazı işlerin varlığını malla kolaylaştırması ve kalplere mal sahiplerini sevdirmesidir. Cimri bile olsa mal sahibi, sahip olduğu malla kendilerine yardım eder kuruntusuyla gözler hürmetle ona bakar. Bununla beraber mal sahibi, yetinme duygusu veya sahip olduğuyla kanaat etme duygusu bulunmadığı için, gerçekte insanların en muhtacı olabilir. Öyle biri elindekinden fazlasını talep eder. Âlemdekiler kalplerin mal sahibine yöneldiğini görünce, malı sevmişlerdir. Buna mukabil arifler, sayesinde malı sevebilecekleri ilahi bir yön aramışlardır, çünkü malı sevmek kaçınılmazdır. Burada dalalete düşmeye ve yoldan çıkmaya yol açacak fitne ve imtihan vardır. Ariflere gelirsek, onlar, ilahi işlere bakar! Onlardan birisi *'Allah'a güzel borç verin'*[314] ayetidir. Ayette Allah ciddiyet sahiplerine hitap eder. Onlar bu ilahi hitabın mazharı olabilmek maksadıyla malı sevmiş, bulundukları her yerde bu ayeti dinlemekle haz almışlardır. Onlar Allah'a borç verdiklerinde sadakanın Rahman'ın eline düştüğünü görmüşlerdir. Böylece mal ve onu vermek sayesinde Hakka yardımcı olduklarını ve yardımcılık yakınlığına nail olduklarını müşahede ederler. Ayette *'İki elimle yarattığım'*[315] diyerek Hz. Âdem'i şereflendirmiştir. Kim dileğine karşılık olarak Allah'a borç verirse, iki eliyle yaratılmış olandan daha fazla haz alır. Mal olmasaydı bu ilahi hitabı duymayacakları kadar onun ehli de olamazlar veya bu ilahi talebe karşılık olarak borç veremezlerdi. Bu hal Allah'a vuslat halini de içerir. Allah malla insanları sınar, ardından onları kendisinden istemekle sınamış, muhtaç dilencilerin mesabesine indirmiştir. Onlar ise servet ve mal sahibi olanlardır. Bu durum bu bölümün başında zikredilen hadiste belirtilmiştir. 'Ey kulum! Senden yemek istedim, yemek

vermedin, su istedim su vermedin...' Bu bakışa göre arifler için mal sevgisi, söz konusu makama ulaştıran bir imtihan vesilesidir.

Çocukların fitne olmasına gelirsek, çocuk babanın sırrı, ciğerparesi, kendine en bağlı ve yapışık olan varlıktır. Çocuğu sevmek, bir şeyin kendi kendisini sevmesi demektir. İnsana kendinden daha sevimli bir şey yoktur. Bu nedenle Allah insanı onun dışında 'çocuk' diye isimlendirdiği bir surette bizzat kendisiyle sınamış, kendine bakmanın Hakkın onu mükellef tuttuğu hakları yerine getirmekten alıkoyup koyamayacağını görmeyi murat etmiştir. Hz. Peygamber kızı Hz. Fatıma'nın hakkı ve onun kalbinde bilinmeyen mertebesi hakkında şöyle demişti: 'Muhammed'in kızı Fatıma bile hırsızlık yapsaydı elini keserdim.' Hz. Ömer oğluna zina cezası olarak dayak cezası vermiş, çocuk ölmüş, Hz. Ömer bundan rahatsızlık duymamış, had cezası uygularken -ki canın telef olmasına yol açmıştır- cana ağır gelen evladını feda edebilmişti. (Benzer bir durum zina ettiğini itiraf eden bir) kadın hakkında gerçekleşmişti. Hz. Peygamber o ikisinin tövbesi hakkında 'bundan daha büyük tövbe olur mu?' demişti. Nahoş bir hakkı ve cezayı evlada tatbik edebilmek, en büyük imtihan vesilesidir. Allah baba hakkında çocuğun ölümüne dair şöyle der: 'Çocuğunun canını kabzettiğim bir mümin kulumun ödülü ancak cennet olabilir.' En büyük imtihan ve en çetin fitne olan bu üç esası sağlam ve muhkem bir şekilde icra eden ve Hakkın mertebesini tercih edip bütün bu hususlarda Allah'ın hakkına riayet eden insan, hemcinsleri arasında kendinden daha üstün kimsenin bulunmadığı biridir.

Tavsiyelerimden Birisi de Şudur

Vitir (namazını kılmış) bir halde uyu! İnsan uyuduğunda, Allah onun ruhunu -bir rüya görmüş olsa- kendisinde nefsini gördüğü üzere katına alır; dilerse onu kendine iade eder, dilerse yanında tutar. Canını iade etmesi, ömrünün tamamlanmamış olmasıyla ilgiliyken etmemesi ecelinin sona ermesi demektir. Bu sebeple ihtiyatlı tavır, insanın vitir üzere uyumasıdır. Vitir kılarak uyuduğunda, Allah'ın sevmiş olduğu bir amelde ve halde uyumuştur. Sahih bir haberde şöyle denilir: 'Allah tektir (vitr), teki sever.' Demek ki Allah kendisini sever. O'nun seni severken kendi menziline yerleştirmesinden daha büyük bir inayet ve yakınlık olabilir mi? Nicelik ve sayı gerektiren bütün fiillerinde vitir ehli olduğunda Allah seni sever. Allah peygamberinin diliyle sana şöyle hitap

eder: 'Kur'an ehli! Vitir (üzere işlerinizi) yapınız.' Kur'an ehli Allah'ın ehli ve O'nun seçkinleridir. Sürme çekerken her göze bir veya üç kere olmak üzere tek sayıyla çekmelisin. Her organ kendi başına müstakil organdır. Yemek yerken elini teke alıştırman gerekirken aynı zamanda içerken de suyu yudumlarken üç kere de almalısın. Hz. Peygamber böyle yapmayı emretmiştir, o en münezzeh insandır. Dinleyenin anlaması için söz söylediğinde, üç kez tekrarlamalısın; böyle yapınca söylediğin anlaşılır. Hz. Peygamber öyle yapardı. Sana ilahi sünnete göre tavsiyede bulunuyoruz. Bu, Allah'ın sana Kur'an-ı Kerim'de emretmiş olduğu, peygambere uymanın kendisidir. Allah *'Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki O da sizi sevsin'*[316] der. Böyle bir sevgi ceza, yani karşılık olan sevgidir. Allah'ın 'karşılık olmayan' ilk sevgisi ise peygambere uymayı sana nasip eden muhabbettir. Bu itibarla Allah senin sevgini, iki ilahi sevgi arasına yerleştirmiştir. Birincisi ihsan ve lütuf, diğeri karşılık sevgisidir. Böylece sevgi seninle Allah arasında tek haline gelmiştir. Birincisi ihsan sevgisiydi. O sevgi sana peygambere uymayı nasip eder. Senin O'nu sevmen ve O'nun seni sevmesi, şeriat olarak gönderdiği hükümlere tâbi olmanın karşılığıdır. *'Sizin için Allah'ın peygamberinde güzel örnek vardır.'*[317] Bu ayetle peygamberin masumiyeti sabittir; masum olmasaydı, ona uymak doğru ve geçerli olmazdı. Bütün hareketlerinde, duruşlarında, fiillerinde, hallerinde ve sözlerinde Hz. Peygamber'e uyarız, onu kendimize örnek ediniriz. Kitap veya Sünnette bu konuda herhangi bir yasaklama olmadığı sürece böyle davranırız. 'Yasaklama' derken, hibe nikâhı gibi 'diğer müminlere olmaksızın sadece sana mahsus' denilen evlilik ile gece ibadeti, teheccüd namazı gibi sadece kendisine mahsus ibadetleri kastediyorum. Hz. Peygamber gece ibadetini farz olarak, biz ise ona uyarak ve mendub olarak yerine getirir, namazda peygambere ortak oluruz. Ebu Hureyre şöyle der: 'Dostum bana üç şeyi tavsiye etmiş, tavsiyesini tek sayıyla yapmış, tavsiye ettiklerinden biri de 'vitir' üzere uyumamdır.' Sahih bir hadiste şöyle denilir: 'Allah'ın doksan dokuz ismi vardır, onları öğrenen (*ihsa eden*) kişi cennete girer.' Allah tektir ve teki sever. Daha önce elinizdeki kitapta Hakim Tirmizi'nin sorularından söz etmiştik. O bölüm Allah'ın sevgisi hakkında marifetler bölümünün son kısmıdır. Allah tövbe edenleri, temizlenenleri, şükredenleri, sabredenleri, ihsan sahiplerini ve Allah'ın kendilerini sevdiği zikredilmiş olan başkalarını sever. O'nun sevmediği şeylerden de söz edilmiştir. Hepsini bu kitapta zikretmiştik, tekrara fayda yoktur.

Tavsiye

Sana verdiği veya senden aldığı işlerde Allah'ı gözetmeli, O'nu murakabe etmelisin! Allah senden sabretmen için bir şey alır. Sabrettiğinde, seni sever, çünkü O sabredenleri sever. Seni sevdiğinde, sevenin sevdiğine davrandığı gibi sana davranır, iraden maslahatını iktiza ederse, irade ettiğin yerde bulunur; iraden senin maslahatını iktiza etmezse, maslahatını gerektirecek şekilde kendi sevgisine göre sana davranır ve fiilini icra eder. O esnada Hakkın senin için yaptığı işi nahoş bulsan bile, işin sonunda O'nun fiilini över ve beğenirsin. Allah kulunu sevdiğinde, onun maslahatları hususunda itham edilebilecek bir iş yapmaz. Allah'ın seni sevip sevmediği hususundaki terazi, senden aldığı ve mahrum bıraktığı mal, aile vb. gibi kendilerinden ayrılmanın ağır geldiği bütün işlerde sabır nasip edip etmediğini görmek olmalıdır. Senin kendisine alışıp da elinden çıkan her şeyin bedeli, O'nun katındadır. Buna mukabil O'nun bir bedeli yoktur. Şair şöyle der:

Ayrıldığın her şeyin bir bedeli vardır da
O'ndan ayrılırsan Allah'ın bir bedeli yok!

Çünkü O'nun misli ve benzeri yoktur. Aynı durum, sana ihsan edip nimet verdiğinde geçerlidir. O'nun verdiği nimetlerden birisi de aldıklarına karşılık sabretmendir. Allah sana sabretmen için senden aldığı gibi şükretmen için de verir. O şükredenleri sever; şükredenleri sevdiği gibi seni sevince, mağfiret eder. Hz. Peygamber insanların geçtiği yoldaki bir dikeni görüp kaldıranın bu fiilini Allah'ın beğendiğini ve onu bağışladığını söylemiştir. Bu itibarla iman yetmiş küsur şubedir; en aşağı mertebesi, burada zikrettiğimiz üzere, yoldan eziyet veren şeyleri kaldırmaktır. İman mertebelerinin en üstünü de 'La-ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur)' demektir. Allah'ın razı olduğu işleri yapmayı nasip ettiği bir mümin iman şubelerini araştırır, onların hepsini yerine getirmeye çalışırken onun bu araştırması da bizzat iman şubelerindendir. Böyle bir mümin sıfatı elde eden, ellerini ise hayırla dolduran birisidir. Allah yerine getirmeni emrettiği bir işi yapmana karşılık sana teşekkür ettiğinde, sadece iyi işleri daha çok yapman üzere (teşvik için) teşekkür etmiştir. Nitekim sen de verdiği nimetlere karşılık Allah'a şükrettiğinde, bu şükür, O'nun verdiği nimetleri artırır. Bu durum *'Şükrederseniz artırırız'*[318] ayetinde ifade edilir. Allah kendisini kullarına karşı şükredici olmakla nitelemiştir. Bu itibarla Allah eş-Şekûr'dur. Allah şü-

kür nedeniyle nimeti arttırdığı gibi ihsanını da arttırır. Bununla beraber Allah'ın katında her şeyin bir ölçüye göre bulunduğuna iman etmelisin. Dünyada her şey O'nun katında belirlenmiş bir ecele doğru akar gider. Âlemdeki her şey Allah'a aittir. Bir şeyi senden alırsa, kendisine almıştır; sana verirse, kendisinden vermiştir. Binaenaleyh her şey O'ndan ve O'na doğrudur. İşin sana bildirdiğim gibi olduğunu öğrendikten sonra, O'nun karşısında bulunman senin için kâfidir. Böyle olunca, alırken ve verirken bütün hallerinde O'nu müşahede edersin. Bu meyanda her nefeste ya (bir şey veya nefes) alır veya verirsin. Bunun ilk derecesi hayatiyetinin kendisine bağlı olduğu nefeslerindir. Allah senden çıkan nefesi kendisiyle beraber çıktığı dil veya kalp zikriyle birlikte alır. Nefesindeki (durum) hayır ise ecri senin için kat be kat artırılırken hayırdan başka bir şey ise Allah keremi ve affıyla mağfiret eder, içeri giren nefesi dilediği halde sana ulaştırır. O nefes senin içinde bulunduğun halin varidir. Varid hayır getirirse, Allah'ın nimetidir ve bu durumda varide şükürle karşılık vermelisin. Allah'ın razı olmadığı başka bir şeyi getirdiğinde, ona karşılık mağfiret, bağışlama ve tövbe talep etmelisin. Allah kulları için günahları ancak mağfiret talep etsinler diye takdir etti. Bu talebe karşılık Allah onlara mağfiret eder, kullar O'na ve O da kullarına döner.

Bir hadiste şöyle denilir: 'Günah işlememiş olsaydınız, Allah günah işleyen, tövbe eden Allah'ın kendilerini bağışladığı ve kendilerine döndüğü bir topluluk getirirdi.' Böylelikle ilahi hükümlerin hiçbirisi dünyada işlevsiz ve etkisiz kalmaz. Hz. Peygamber'den gelen sahih bir hadiste onun şöyle söylediği aktarılır: 'Aldığı da verdiği de Allah'a aittir. Her şey belirli bir süreye kadar O'nun katındadır. Süresi sona erdiğinde başkası gelir.' Hz. Peygamber'in böyle demiş olması, işin kendinde bulunduğu durumu bize bildirmek ve öğretmek maksadı taşır. Bunu öğrenmekle biz de işlerimizi O'na havale eder, teslimiyet ve tevekkül derecesine ulaşmış oluruz. Bununla beraber içinde bulunduğumuz durum ve hal neyi gerektiriyorsa ona göre Allah'a dönerken bizden istediği hususlarda bütün gayretimizi sarf ederiz. Bulunduğumuz hal günah ve muhalefet hali olursa, tövbe ve istiğfar ederek O'na döneriz. Halimiz Hakkın emrine uymak ve itaat etmek ise bu kez şükrederek ve Hz. Peygamber ile Allah'a itaat fiillerinde sürekli kalmak talebiyle O'na döneriz. Dünya hayatında her şeyin belli bir süreye kadar aktığının Allah katında belirlendiğini öğrenmemiz sebebiyle, bu esnada içimizde bir

güçlük buluruz. Bu itibarla sabredenlere mahsus bir hamd vardır. O hamd 'Her halde ve durumda hamd Allah'a aittir' ifadesiyken şükredenlere ait hamd 'Nimet veren ve ihsan eden Allah'a hamdolsun' ifadesidir. Hz. Peygamber sıkıntı ve genişlik zamanlarında Rabbine öyle hamd ederdi. O'nun Peygamberine uymak, başka bir hamd aramak ve ortaya çıkartmaktan daha iyi bir davranıştır. Çünkü mükemmel alimin ortaya koyduğundan daha iyi bir davranış olamaz. Allah onun kendisi hakkındaki bilgisine şahitlik etmiş, ona peygamberlik görevi ihsan etmiş, bu görevi ona tahsis etmiş, bize de kendisine uymayı ve tâbi olmayı emretmiştir. Gücün ölçüsünce yeni bir iş ortaya çıkartmamaya çalış! Buna mukabil Hz. Peygamber'den benzerinin gelmediği iyi bir âdet ortaya koyduğunda, onun sevabını aldığın kadar onu yapanların sevabı da sana aittir. Hz. Peygamber öyle bir işi/âdeti yapmadığı için -kendisine uyarak- böyle bir davranışı âdet haline getirmediğinde, Hz. Peygamber'e uymakla elde ettiğin sevap, pek çok âdet ortaya koymakla elde edeceğin sevaptan daha büyük ve üstündür. Hz. Peygamber ümmetine yeni yükümlülük getirilmesini nahoş karşılar, ümmetinin güçlerinin yetmeyeceği bir vahiy iner korkusuyla her konuda soru sormalarını istemezdi. Bu itibarla yeni bir âdet/bid'at çıkaran ümmeti yükümlü kılmış demektir. Hz. Peygamber bu yetkiye daha layık olan iken ümmetinin yükünü hafifletmek üzere onu yapmamıştır. Bu nedenle 'terk ederek Hz. Peygamber'e uymak âdet koymaktan daha sevaplı bir iştir' dedik. Dikkatini çektiğim hususa aklını vermelisin!

Rivayet edildiğine göre, Ahmed b. Hanbel kabak yemezmiş, sebebi sorulunca şöyle cevap vermiş: 'Hz. Peygamber'in nasıl kabak yediğini bilmiyorum.' Onun nasıl kabak yediği kendisine ulaşmayınca, kabak yemeyi terk etmiş. Böyle davranmakla Muhammed ümmetinin alimleri diğer ümmetlerin alimlerinin önüne geçmiştir, bunun başka bir sebebi yoktur. Bu İmam Allah'ın peygamberinin sözü olarak aktarmış olduğu *'Bana uyun, Allah sizi sevsin'*[319] ayeti ile *'Sizin için Allah'ın peygamberinde güzel örnek vardır'*[320] ayetini hakkıyla anlamış ve öğrenmiş biriydi. Meşgul olacağımız fiil, söz veya davranış olan sünnetler, ihata edemeyeceğimiz kadar çoktur. Hal böyleyken yeni âdetę nasıl vaktimiz olabilir ki? Biz ümmeti belirlenenlerden farklı şeylerle yükümlü tutamayız.

Tavsiye

Allah'ın haklarından en zorunlu olanı yerine getirmen gerekir. Zorunlu hak, kendisine hiçbir şeyi ortak koşmamaktır. Bu şirk bazen yeryüzüne yerleştirilen sebeplere itimat etmek, onlara kalple yönelmek, onlardan mutmain olmak şeklindeki gizli şirk olabilir. Mutmainlik kalbin sebeplere ve sebepler nezdinde bulunanlara yönelmesi ve dinginlik bulması demektir. Öyle bir davranış müminde bulunabilecek en değersiz dinî işlerden biridir. Bu durum -Allah daha iyisini bilir de- *'Onların çoğu Allah'a ancak şirk koşarak iman ederler'*[321] ayetinin işarî yorumudur. Kastedilen Allah'a gizli ortak koşmadır. O şirkle beraber Allah'ın varlığına iman edilirken fiillerinde -yoksa ulûhiyetinde değil- Allah'ın birliğine imanda bozukluk vardır. Ulûhiyetinde birliğine iman etmemek ise açık şirk demektir ki, böyle bir şirk Allah'ın varlığına değil, ilahlığındaki birliğine iman etmekle çelişir. Sahih bir hadiste Hz. Peygamber'in şöyle söylediği aktarılır: 'Allah'ın kulları üzerindeki hakkının ne olduğunu bilir misiniz? O'na ibadet etmeleri, hiçbir şeyi kendisine ortak koşmamalarıdır.' Hadiste 'şey' kelimesi belirsiz getirilmiş, açık veya gizli şirk ona dahil kılınmıştır. Sonra şöyle demiştir: 'Onların Allah'a karşı hakları nedir, bilir misiniz? Kendilerine azap etmemesidir.' Burada aklını 'onlara azap etmemesi' ifadesindeki (doğrudan söylenişe) vermelisin! Onlar Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmadıklarında, Allah'a taalluk eden bir düşünceleri kalmaz. Çünkü onlar Allah'tan başkasına yönelmemişlerdir. Buna mukabil Müslüman olmakla çelişen bir şirk koştuklarında veya adet haline gelmiş sebeplere bakmak anlamındaki gizli şirki koştuklarında, Allah o sebeplere dayanmalarına karşılık kendilerine azap eder. Onlar yok olmaya yüz tutmuş şeylerdir. Var olduklarında ise yok olacakları vehmi ve kendilerinden eksilenler nedeniyle acı çekerler. Onları kaybettiklerinde, bu kez kaybolmaları nedeniyle azap görürler. Onlar sebepler varken ve yokken her durumda azap çekerler. Allah'a herhangi bir sebebi ortak koşmadıklarında veya varlık ve yokluklarına değer vermediklerinde, durum farklıdır. Onların itimat ettikleri Allah, hesap etmedikleri yönden varlıkları getirebilecek güçtedir. Nitekim şöyle der: *'Kim Allah'tan sakınırsa Allah onun adına bir çıkış yaratır, farkında olmadığı yönden onu rızıklandırır.'*[322] Şair bu konuda şu dizeleri söylemiştir:

Kim Allah'tan sakınırsa O yaratır
Güçlükleri için kolaylık

Hesapsız rızık verir bir de
İşi daralırsa önünü de açar

Takvaya ulaşmanın alameti, hesap edilmeyen yönden rızkın insana gelmesidir. Hesap ettiği ve beklediği yönden rızkın kendisine geldiği insan takva makamına ulaşmadığı kadar Allah'a da itimat etmiş sayılmaz. Çünkü yorumların birisinde takvanın anlamı, kendilerine itimat edilmesi nedeniyle kalbe tesir etmelerine karşılık 'Allah'ı siper edinmek' demektir. İnsan kendini pek iyi gören olduğu gibi kime daha çok itimat ettiğini, nefsinin kime/neye güven duyduğunu bilir ve mesela şöyle demez: 'Allah bana yoksulları gözetmek üzere çalışmayı emretmiş, onların nafakasını karşılamayı farz kılmıştır. Ben de -âdet üzere- Allah'ın yoksulları rızıklandırmada vesile kıldığı sebeplere yönelmeliyim.' Böyle bir söz ve davranış, söylediğimizle çelişmez. Biz kalbinle sebeplere bağlanmak, onlar nezdinde sükûn bulmak hususunda senin dikkatini çekiyoruz; yoksa sebepleri kullanma demiyoruz!

Bu bölümü yazdığımda uyudum. Ardından daha önce bilmediğim iki dizeyi okurken kendimi buldum:

Sadece Allah'a itimat et
Her şey Allah'ın elinde
Sebepler O'nun perdesi
Sadece Allah ile beraber ol

Kendine bakmalısın! Kalbinin sebeplere bağlandığını görürsen, imanını eleştir ve belirttiğimiz adam olmadığını fark et. Kalbinin sadece Allah'a karşı sükûn bulduğunu, belirli bir sebebin varlık ve yokluğunun senin gözünde eşit olduğunu görürsen -fakat bu hali müşahede etmen sebebin bulunmadığı vakitte ortaya çıkmış olması lazım-, Allah'a iman etmiş ve hiçbir şeyi kendisine ortak koşmamış (sözünü ettiğimiz) 'o adam' olduğunu bilmelisin! Böyle bir durumda 'az' kişilerden birisisin ve rızkın hesap etmediğin yönden gelir. Bu da Allah'ın takva sahiplerinden olduğun hakkında sana bir müjdesidir. Ayetin sırlarından birisi de şudur: Allah seni senin hazinende, hükmün ve tasarrufun altında bulunan âdet haline gelmiş bir sebepten rızıklandırırken de sen takva sahibi olabilirsin. Yani sen Allah'ı siper edinmiş iken O da seni koruyan ve muhafaza edendir. Bu esnada takva sahibi olman, hesap etmediğin yönden O'nun seni rızıklandırmasından bilinir. Çünkü kendi zannına göre Allah'ın seni rızıklandırdığını bilmiyordun. Sana göre (rızık için)

elinde olan ve nezdinde bulunan bir şey olmalıdır. Bu durumda Allah, elinde bulunan maldan beslensen ve rızıklansan bile, hesap etmediğin bir yönden seni rızıklandırmış demektir. Bunu bilmelisin! Bu ince bir manadır. Onun farkına sadece içlerini ve kalplerini kontrol eden 'ilahi murakabe ehli' varabilir. Çünkü takva kelimesinin kökü olan 'vikaye (koruma)' Allah'a aittir ve bu hal, Allah'a itimat etmesi sebebiyle, kulu kendilerine bağlanacak şekilde sebeplere yönelmekten engeller. *'Onun için çıkış yaratır'*[323] ayetinin manası budur. Bu ayette takvanın ortaya çıkardığı 'çıkış yolu' da bu demek iken aynı zamanda Allah'ın kullarına işin kendinde bulunduğu durumu öğretmesi ve bu hususta verdiği tavsiyesidir.

Tavsiye

Dostum! Yeryüzünde ululuk peşinde olma, tevazuyu şiar edin! Allah senin kelimeni yüceltirse, gerçekte sadece hakkı yüceltmiştir. Allah senin için yaratılmışların kalplerinde üstünlük duygusu kazandırırsa, bu da O'na dönen bir iştir. Sana yaraşan tevazu, zillet ve kırıklıktır. Allah seni topraktan yaratmıştır. Annen olan toprağa karşı büyüklük taslama! Annesine karşı büyüklük taslayan, hiç kuşkusuz, saygısızlık etmiş demektir; anne-babaya saygısızlık ise yasaklanmıştır. Bir hadiste şöyle denilir: 'Dünyadan bir şey yükseldiğinde, onu alçaltmak Allah'ın üzerindeki bir haktır.' Sen yükseltilen o şey olduğunda, Allah'ın seni alçaltacağını beklemelisin. Bu nitelikteki birisi hakkında korkulacak olan şudur: Allah onu alçalttığında, cehenneme sokar. Böyle bir ceza bir şey kendini yükselttiğinde gerçekleşir, yoksa Allah yükselttiğinde böyle bir azap gerçekleşmez. Allah'ın birini yükseltmesi, ona kalmış bir iş değildir. Bununla beraber insan, valilik görevi, insanların önüne geçmek, hizmet görmek, kapılarının kapanması gibi hususlarla tezahür edecek şekilde, Allah kendisine yeryüzünde yükseklik verirken O'nu murakabe etmelidir. Böyle bir durumda insan sürekli kulluğuna ve aslına bakmalıdır. Çünkü o zayıflıktan yaratılmışken aslı da zelil ve hor diye nitelendirilmiştir. Bu durumda anlar ki, bu yükseklik, onun zatına değil, mertebe ve makamına mahsustur. O makam ve görevden azledildiğinde, kendisi adına tahayyül ettiği bu değer ve kıymet, geride kalmaz, Allah'ın aynı göreve yerleştirdiği başka birine geçer. Binaenaleyh üstünlük zattan değil, mertebeden kaynaklanır. Yeryüzünde ululuk peşinde koşan, hiç kuşkusuz, orada başkanlık sevdasına düşmüş demektir. Hz.

Peygamber başkanlık hakkında 'kıyamet günü pişmanlık ve hüsran' demiştir. Cahillerden olma! Sana tavsiyem, yeryüzünde ululuk taslamamandır. Allah böyle bir makam verirse, O'ndan nefsinde zillet, yoksulluk ve huşu sahibi olmanı dilemelisin. Allah'ı müşahede etmediğin sürece bunun gerçekleşmesi mümkün değildir. Yaratılmışların ve büyüklerin gözleri, müşahede makamının onlar adına meydana gelip gelmemesine yönelmiştir. Gerçekte taleve layık olan da odur.

Tavsiye

Her Cuma günü namaza gitmezden önce gusül abdesti almalısın. Gusül abdestini alırken bir emri yerine getirme niyetiyle almalısın. Sahih bir hadiste şöyle denilir: 'Cuma günü gusül abdesti her Müslüman üzerine vaciptir.' Hz. Peygamber'den gelen başka bir hadiste şöyle denilir: 'Her Müslüman haftada bir kere gusül abdesti almalıdır.' İki hadisi Cuma günü gusül abdesti almak birleştirir. Şöyle ki: Allah yedi gün yaratmıştır ki onlar haftanın günleridir. Bir hafta bittiğinde, günler döner ve tekrarlanır. Bu itibarla ardından gelen, yeni bir hafta teşkil eder. Her hafta, onun zatını takdis, kendisine tazim ve temizleme maksadıyla, yeni bir temizlik halinde senden ayrılmalıdır. Nitekim dişlere misvak sürmek hakkında şöyle denilir: 'Misvak kullanmak ağzı temizler, Rabbi razı eder.' Aynı şey haftada bir kere yıkanmakla ilgilidir; o da bedeni temizler, Rabbi razı eder. Kul bu fiili yaptığında, kendisine bunu emretmesi bakımından Allah'ı razı eder, O'nun emrine bağlanmış olur.

Tavsiye

Dinin herhangi bir konusunda tartışma yapmaktan uzak durmalısın. Böyle bir tartışma cedel diye isimlendirilir ve cedel ya gerçektir veya bâtıldır. Günümüzdeki fakihler tartışma ortamlarında böyle hareket ederler. Onlar böyle meclislerde düşüncelerini tazelemek ve yeni düşünceleri aşılamak isterler. Bazen tartışan inanmadığı bir mezhebin görüşlerini veya beğenmediği fikirleri bile dile getirebilir. Bu esnada doğru görüşte olduğuna inandığı arkadaşıyla tartışır, onunla 'cedel' yapar, ardından nefsi onu aldatarak şöyle demesini sağlar: 'Bu düşünceyi bâtılı ortaya koymak için değil, düşünceyi canlandırmak için yapıyorsun.' Hâlbuki bilmez ki Allah her söz söyleyenin dilinde bulunur. Sıradan bir insan onun yanlış sözleriyle doğruyu söyleyene galip geldiğini duyar. Taklitçi-sıradan insan, fakih olduğunu zannettiği bâtıl görüşün sahibini taklit eder. Çünkü bâtıl görüşün doğru görüş şeklinde tezahür ettiğini

ve ortaya çıktığını görmüş, haklı olan kişi ise ona karşı koyamamıştır. Dinleyici kendisinden duyduğuyla amel ettiği sürece, günahı ve vebali fakihin boynunadır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'Ben haklı olsa bile tartışmayı terk edenin cennetin civarında köşke kefilim; şaka bile olsa yalanı terk eden için de cennetin ortasındaki bir köşke kefilim.' Bâtıl ve yanlış hakkında tartışmak da bu kapsamdadır. Hz. Peygamber şakalaşır, fakat sadece doğruyu söylerdi.

Tavsiye

Güzel ahlak sahibi olup güzel ahlaka göre davranman ve kötü ahlaktan uzak kalman lazımdır. Hz. Peygamber şöyle der: 'Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.' Hz. Peygamber ahlakını güzelleştirene cennetin en yukarı kısmında köşk vadetmiştir. Güzel ahlak onunla ahlaklanmış kişinin kendine davrandığı üzere başkasına da davranabilmesi demektir. Bu itibarla yaratılmışların gayesinin birbirinden farklı olduğunu, birisini razı ederken düşmanı olan öteki kişinin kızacağını anladık. İşin böyle olması da kaçınılmazdır. Bir kişinin bütün yaratılmışları razı edecek şekilde iyi ahlak sahibi olması imkânsızdır. İşin böyle olduğunu gördük. Bu itibarla Allah kendisini arkadaşlık etmede kullarına dahil etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber Rabbine hitap ederken şöyle der: 'Sen yolculukta arkadaş, ailede halifesin.' Bir ayette *'Bulunduğunuz her yerde O sizinle beraberdir'*[324] denilir. Başka bir ayette *'Arkadaşına üzülme, Allah bizimle beraberdir, demiştir.'*[325] Başka bir ayette *'Ben sizinle beraberim, duyarım ve görürüm'*[326] denilir. Biz de şöyle dedik: Güzel ahlakı ancak Allah ile musahabe halinde uygular ve kullanırız: O'nu razı eden işleri yapar, razı etmeyen işlerden kaçarız. Bu davranışın ve ahlakın Hakkın mertebesiyle ilgili olup olmaması veya başkasma ulaşıp ulaşmaması durumu değiştirmez. Ahlak başkalarına taalluk etse bile, Allah'ı razı eden bir ahlak olmalıdır. Bu durumda söz konusu kişinin öfkelenmesi veya razı olması birdir. O insan mümin ise Allah'm razı olduğu işten razı olur; buna mukabil Allah düşmanı ise öyle biri bize göre dikkate alınacak biri değildir. Allah şöyle der: *'Ancak müminler kardeştir.'*[327] Başka bir ayette *'Benim ve sizin düşmanlarınızı dost edinmeyin, onlara sevgi göstermeyin'*[328] denilir. Demek ki güzel ahlak, Allah'ı razı eden işlerde söz konusu olabilir. Başka bir ifadeyle güzel ahlak ancak Allah'a karşı uygulanabilir; onun Allah'ın mertebesiyle veya yaratılmışlarla ilgili olup olmaması durumu değiştirmez. Kim Allah'ın mertebesi-

ni dikkate alırsa, bütün müminler ve müslümanlarla sözleşme yapmış zimmet ehli kendisinden yararlanır. Çünkü Allah'ın yaratıklarla ilişki kurarken her müminin üzerinde bir takım hakları vardır. Başka bir ifadeyle melek, cin, insan, hayvan, bitki, donuk-cemadat, mümin olan veya olmayan bütün varlıklarla ilişkisinde insanın uyması gereken sorumlulukları vardır. Bunları kardeşlerimizden birisine 591'de yazdığımız bir ahlak risalesinde belirtmiştik. Risale sırlı, latif ve hoş anlamlı bir risaledir. Onda bütün yaratılmışlarla kendilerine layık güzel ahlakla ilişki kurmak dile getirilir. Güzel ahlak kendisine karşı uygulandığı kişinin hallerine göre tezahür eder. Yine de bu husus, genel bir ilkedir; işin tafsilatı yaşanan tecrübelere göre ortaya çıkar. Bunu düşünmelisin! Vakıalar sayılamayacak kadar çoktur. Başarıya erdiren Allah'tır ve O'ndan başka rab yoktur. Güzel ahlak sahibi olman gerektiği gibi kötü ahlaktan sakınman gerekir. Bu itibarla kullanım yerlerini bilmedikçe kötü ahlak ile güzel ahlakı ayırt edemez, kullanım yerlerini öğrendiğinde bu ikisini tanırsın. Bu bilgi değerli ve güzel bir bilgidir. Güzel ahlakın kullanım yerlerini öğrenmekten mahrum kalmamalısın, çünkü o da farklı yönleri itibarıyla değişir ve farklılaşır.

Tavsiye

Hicret etmen ve kâfirlerin aralarında ikamet etmemen gerekir. Kâfirlerin arasında kalmak İslam dinine ihanet, küfür kelimesini Allah'ın kelimesine karşı yüceltmek olabilir. Hâlbuki Allah ancak kendi kelimesi yüce, kâfirlerin kelimesi süfli olsun diye savaşmayı emretti. Gücün ve imkânın ölçüsünce bir kâfirin himayesine girmemeye çalışmalısın. Bilmelisin ki, oradan çıkmaya gücü yeterken kâfirlerin arasında yaşayan birinin İslam'dan nasibi yoktur. Hz. Peygamber öyle birinden uzaklaşmıştır; hâlbuki o müslüman birinden yüz çevirmez ve uzaklaşmaz. Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'Müşriklerin arasında yaşayan bir müslümandan ben uzağım.' Hz. Peygamber öyle birinin Müslümanlığını geçerli saymamıştır. Allah müşrikler arasında ölen biri hakkında şöyle der: *'Nefislerine zulmedenlerin canlarını melekler alırken onlara 'ne yapıyordunuz?' derler. Onlar da 'yeryüzünde çaresizdik' diye cevap verirler.'*[329] Buna cevap olarak ayette *'Allah'ın arzı geniş değil miydi? Oraya hicret etseydiniz ya! Onlar cehenneme gidecek olanlardır, ne kötü yerdir orası!'*[330] denilir. Bu sebeple insanlara günümüzde Beyt-i Makdis'i ziyareti ve oraya yerleşmeyi yasakladık. Orası kâfirlerin elinde olduğu kadar

Müslümanlar üzerinde hüküm sahibi olmak ve yönetmek kâfirlere kalmıştır. Onların karşısında Müslümanlar son derece kötü bir vaziyettedir. Arzuların egemen olmasından Allah'a sığınırız. Günümüzde Beyt-i Makdis'i ziyaret edenler ve oraya yerleşen Müslümanlar, Allah'ın haklarında *'Dünya hayatında emekleri boşa gitmiş, hâlbuki iyi bir iş yaptıklarını zannederler'*[331] buyurduğu kimseler mesabesindedir. Kâfir bir yurdu terk ettiğin gibi Hakkın Kitabında veya peygamberin diliyle kınamış olduğu bütün huyları terk etmen ve onlardan 'hicret' etmen gerekir.

Tavsiye

Bütün hareket ve duruşlarında bilgiyi kullanman gerekir. Kamil ve tam cömert insan, nefsini bilgiye göre yönlendiren kimsedir. Allah'ın onun için belirlediği şeriata göre hüküm verir. Bilir, amel eder ve bilmediğini öğrenir. Hz. Peygamber bilgiye yönelen, onunla amel eden ve onu bileni övmüş, bunun zıddına davrananı kınamıştır. Bir hadiste şöyle dediği aktarılır: 'Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve bilgi, bir toprağa isabet eden yağmura benzer; bir kısmı yağmuru kabul etmiş, üzerine pek çok ot ve bitki bitmiştir. Toprağın bir kısmı suyu tutmuş, Allah o suyla insanlara fayda vermiş, suyu içmişler, sulamada ve ekinde kullanmışlardır. Toprağın bir kısmı da onun dibidir. Su oraya temas etmiş, yer ne suyu tutabilmiş ne bitki bitirebilmiştir. Aynı şey Allah'ın dini hakkında anlayış sahibi olanlar için geçerlidir. Allah öyle birine benim vasıtamla gönderdiği vahiyle fayda vermiştir. Öyle biri bilir, amel eder ve öğretir. Bu ilme kulak vermeyen kimse suyu tutmayan veya bitki bitirmeyen toprağın alt kısmına benzer.' Kardeşim! Sen de bilen, bilgisiyle amel eden ve öğretenlerden ol, bilen ve amel etmeyenlerden olma! Öyle olursan bir kandil gibi veya insanları aydınlatıp kendini yakan bir mum gibi olursun. Bildiğinle amel ettiğinde, Allah senin için bir furkan ve nur yaratırken amel Allah hakkındaki daha önce bilmediğin yeni bir bilgi kazandırır. O bilgi Allah katında ahiretin hakkında fayda sağlayan bilgidir. Sen de bilen, amel eden ve doğruyu öğretenlerden olmalısın.

Tavsiye

Allah'ın kullarına karşı sevgi dolu olman gerekir! Böyle bir sevgi kullarına selam vermek, yemek yedirmek, ihtiyaçlarını karşılamak için çaba göstermekle gerçekleşir. Bilmelisin ki, bütün müminler -bir insan gibi- bir bedendir. Bedenden bir organ şikâyet ettiğinde, bütün beden

ateşe tutularak yardıma koşar. Mümin de öyledir. Mümin, kardeşine bir musibet isabet ettiğinde, sanki kendisine isabet etmiş gibi hisseder, kardeşi üzüldüğü için üzülür. Öyle davranmadığında, müminler arasmda iman kardeşliği gerçekleşmiş olmaz. Allah insan bedeninin organlarını birbirine bağladığı gibi müminleri birbirine bağlamış, kardeş kılmıştır. Hz. Peygamber kendisinden aktarılan bir hadiste müminler için şöyle bir benzetme yapmıştır: 'Birbirlerini sevinede, birbirlerine şefkat ve merhamet göstermede müminler bir beden gibidir. Bedenin bir organı şikâyet ettiğinde, uykusuz kalarak veya ateşlenerek bedenin diğer kısımları onun yardımına koşar.'

Bilmelisin ki, mümin, kardeşleri itibarıyla çoktur. el-Mümin Allah'ın isimlerinden birisi olduğu gibi ilahi surette yaratılmış olması nedeniyle de (Allah ile mümin kul arasında) nesep ve bağ sabittir. Mümin müminin kardeşidir, onu yalnız bırakmaz, kendisini terk etmez. Allah olması bakımından Allah'a iman eden mümindir. Böyle bir insan fiilinde, sözünde ve halinde O'nu tasdik eder. İsmet, yani korunmuşluk (vesilesi) budur. Çünkü el-Mümin olması itibarıyla Allah da kendisini tasdik eder; O ancak doğru sözlü olanı tasdik edebilir, Allah'ın yalancıyı tasdiki imkânsızdır. Çünkü Allah'ın yalan söylemesi imkânsızdır, hâlbuki yalancıyı tasdik etmek hiç kuşkusuz yalan demektir. Demek ki el-Mümin olması itibarıyla Allah'a imanı sabit olan birinin hiç kuşkusuz Allah karşısındaki bütün işlerinde ve davranışlarında sadık ve dürüst biri olması gerekir. O Allah'a iman ettiği gibi Allah da onu tasdik eder. Burada gösterdiğim hususun farkına varıp el-Mümin olması itibarıyla Allah'a iman etmek hakkındaki tavsiyemi hakkıyla anlamalısın. Onu anlarsan, fayda elde edersin. Bu maksada seni ulaştıracak yolu ve yöntemi gösterdim, sen de Allah'a sarıl. '*Kim Allah'a sarılırsa, doğru yola yönelmiş demektir.*'[332] Allah doğru yolda olduğu gibi, doğru yol O'nun kulları için belirlediği şeriattır.

Tavsiye

Allah'ın senin işlerine veya sana göre değerli olanlara verdiği ve örfte, yani insanların âdetlerinde 'sıkıntı' ve 'bela' diye isimlendirilen musibetler nedeniyle gam çekme! Bu durumlarda 'inna lillah ve inna ileyhi raciûn (biz Allah içiniz, Allah'a döneceğiz)' de! Belalar sana ulaştığında bu sözü söylemelisin. Sana bela isabet ettiğinde, Hz. Ömer'in söylediği şu sözü hatırında tutman lazımdır: 'Bana her bela ulaştığında,

Allah'ın o belada üç nimetinin bulunduğunu gördüm. Birinci nimet bana ulaşan belanın dinim hakkında günah olmayışıdır. İkinci nimet belanın daha büyük bir bela yapılmayışıdır; Allah öyle bir bela vesilesiyle daha güçlü bir belayı kaldırmıştır. Üçüncü nimet, Allah'ın belaya kefaret özelliğini yerleştirmiş olmasıdır; belalar işlemiş olduğumuz kötü fiillere karşılık kefarettir.' Bilmelisin ki dünyada mümine belalar çok gelir. Bunun sebebi Allah'ın onu temizlemeyi irade etmiş olmasıdır. Bu sayede mümin temiz ve Allah'ın dünya hayatında bulunmasını takdir ettiği günahlardan arınmış bir şekilde kendisine döner. Mümin genel hallerinde sürekli sıkıntı çeker. Hz. Peygamber kendisinden aktarılan bir hadiste şöyle demiştir: 'Mümin ham ekin gibidir; gürbüz hale gelinceye kadar bazen rüzgâr onu yere yatırır, bazen dengeler.'

Tavsiye

Kur'an-ı Kerim'i okuman ve iyice düşünmen gerekir. Okurken Kur'an'da övülen özellik ve niteliklere bakmalısın. Allah bu niteliklerle sevdiği kullarını tavsif etmiş, onlar da bu niteliklerle vasıflanmışlardır. Allah'm Kur'an'da kınadığı nitelik ve özelliklere de dikkat etmen gerekir. Onlarla da Allah'ın azap ettiği kimseler vasıflanır, sen o niteliklerden uzak dur! Allah bütün bunları kitabında indirmiş ve bildirmiştir. Allah da onlara göre amel et diye bu nitelikleri Kur'an'da indirmiş, bildirmiş ve sana öğretmiştir. Kur'an'ı okurken Kur'an'da bulunan şeyler için bir 'kur'an (kuşatıcı)' olmalısın. Onu okuyarak ezberlediğin gibi amel ederek de muhafaza etmen ve ezberlemen gerekir. Kıyamette en şiddetle azap görecek kimse, Kur'an-ı Kerim'i ezberleyip unutanlardır. Aynı durum bir ayet ezberleyip onunla amel etmeyen için geçerlidir. Öyle bir ayet kıyamette kişinin aleyhine şahit olarak gelecek ve pişmanlık vesilesi olacaktır. Hz. Peygamber'in Kur'an okuyan ve okumayan mümin ile münafıkların halleri hakkında şöyle demiştir: 'Kur'an okuyan müminin durumu kokusu güzel olan portakala benzer.' 'Koku' derken okuma ve tilavet kastedilir. Bunlar insandan çıkan nefeslerdir ve Hz. Peygamber onu nefeslerin izhar ettiği güzel kokulara benzetmiştir. 'Tatları da güzeldir.' Bununla da imanı kasteder. Bu meyanda başka bir hadiste şöyle der: 'Allah'tan rab olarak, İslam'dan ve Hz. Muhammed'den peygamber olarak razı olan, imanın tadını almıştır.' Tat imana nispet edilmiştir. Sonra şöyle der: 'Kur'an okumayan müminin durumu hurmaya benzer, tadı güzeldir.' Bu durum iman sahibi olması demektir.

'Fakat kokusu yoktur.' Çünkü Kur'an hafızı olsa bile o esnada okuyucu değildir. Sonra şöyle demiştir: 'Kur'an okuyan münafığın durumu reyhane bitkisine benzer, kokusu güzeldir.' Çünkü Kur'an güzeldir ve o da okuyanların nefeslerinden ibarettir. Başka bir ifadeyle kıraat ve tilavet esnasında okuyucunun nefesleri güzeldir. 'Tadı ise acıdır.' Münafıklık içteki ve bâtındaki küfür demektir. Tat imandan meydana gelir, çünkü haz vericidir. Sonra şöyle demiştir: 'Kur'an okumayan münafığın durumu hanzala karpuzuna benzer; tadı acıdır ve kokusu yoktur.' Çünkü okuyucu değildir. Allah'ı razı eden her söz böyle yorumlanırken onun mümin ve münafiktaki tezahürü Kur'an-ı Kerim hakkında yapılan benzetmeyle birdir. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'in mertebesi herkesçe bilinir ve O'nun kelamına O'na yaklaştıran hiçbir söz benzemez. Bu sebeple Allah'ı zikreden birinin O'nu zikrederken Kur'an-ı Kerim'de yer alan zikirlerle zikretmesi gerektiğini aklında tutmalıdır. Başka bir ifadeyle zikirde 'okuyucu' vasfını kazanabilmek için Allah'ı Kur'an'da yer alan zikirlerle zikreder. Okuyucu olduğunda, Allah'ın kendisiyle kendisini zikretmiş olduğu zikri aktaran birisi olur. Böyle olunca hiç kuşkusuz kendini Rabbinin onun karşısındaki mesabesine yerleştirmiş demektir. Benzer bir durum *'Onu komşu edin, ta ki Allah'ın kelamını duysun'*[333] ayetinde belirtilir. Hadiste de 'Allah kulunun diliyle, Semiallahu li-men hamideh (Allah kendine hamd edeni duydu) der' denilir. Kur'an-ı Kerim okuyana kıyamette şöyle denilir: 'Oku ve yüksel! Yükseleceği nihai yer Kur'an-ı Kerim okurken yükseldiği yerdir.' En sonunda Allah kulun diliyle kula okur. Nitekim Allah kulun kendisiyle duyduğu kulağı, kendisiyle gördüğü gözü, kendisiyle tuttuğu eli, kendisiyle yürüdüğü ayağı olduğu gibi kendisiyle söz söylediği ve konuştuğu dili de olur. Allah'a hamd ederken veya O'nu tespih ve tehlil ederken, bilhassa, Kur'an'da yer alan ifadeler kullanılmalıdır. Böylelikle insan 'nefsiyle okumak' derecesinden 'Rabbiyle okumak' derecesine doğru yükselir. Bu dereceye yükselince, artık kendi kitabını okuyan bizzat Allah'tır. Kıyamette okurken kendisine yükselmiş olduğu ayete kadar yükselir, orada o ayete layık derecede kalır. Orası Hakkın kulun diliyle ve kulun huzur haliyle okuyucu olduğu mertebedir. Kelamın en üstünü, örfte bilinen Allah'ın özel kelamıdır (vahiy).

Tavsiye

Kendileriyle oturup kalkmanın dindarlığına fayda vereceği kimselerle oturup kalkman gerekir. Bu fayda kendisinde göreceğin bir bilgi veya onda bulunan bir amel veya o kişide bulunan güzel bir huy olabilir. İnsan ahireti hatırlatan birisiyle oturup kalktığında, Allah'ın muvaffak kıldığı ölçüde, ahiretten bir tecellinin gerçekleşmesi gerekir. Oturduğun kişi böyle müessir bir hale sahip olunca, kendisini zikretmek üzere Allah ile oturmalısın. Bu itibarla zikir Kur'an'dır ve Kur'an en büyük zikirdir. Ayette *'Biz zikri indirdik'*[334] denilir ki, kastedilen Kur'an'dır. Bir kutsi hadiste de 'Ben beni zikredenle beraberim' denilir. Hz. Peygamber 'Kur'an ehli Allah'ın ehli ve O'nun seçkinleridir' der. Bir hükümdarın özel adamları, vakitlerin çoğunda onunla oturup kalkanlardır. Allah bir ahlak sahibidir ve bu ahlak O'nun güzel isimleri demektir. Kim Allah ile otururşa, sohbet arkadaşı Allah olur. Öyle bir durumda -kendisiyle oturduğu ölçüde- güzel ahlaka ulaşması kaçınılmazdır. Allah'ı zikreden bir kavimle oturan, onlarla beraber Allah'ın rahmetine dahildir. Onlar kendileriyle oturanın bedbaht olmayacağı kimselerdir. Hal böyleyken Allah ile oturan birisi nasıl bedbaht olabilir ki? Bir hadiste şöyle denilir: 'Salih arkadaş misk sahibine benzer; fayda gelmese bile kokusu sana ulaşır. Kötü arkadaş körük sahibine benzer; kötülüğü ulaşmasa bile dumanı ulaşır.' Kim kuşkuya kapılanlarla arkadaşlık ederse, kendisi de kuşkuya kapılır. Bunun nedeni, içlerindeki kirlerden kaynaklanarak, insanlar hakkında suizan beslemenin kendilerine hakim olmasıdır.

Burada insanların hakkında gafil kaldığı bir faydaya dikkatini çekeceğim. Bu fayda insanlar hakkında hüsnüzanna davet eder. Hüsnüzan sayesinde idrak mahalli kötülüklerden temizlenir. Sana göre hayırlı bir insan olduğu halde kötülerle düşüp kalkan birisini gördüğünde, onlarla arkadaşlık ettiği için öyle birine karşı kötü zanda bulunmamalısın. Aksine o iyi insanla arkadaşlık yaptıkları için kötü insanlar hakkında hüsnüzanda bulunmalısın. Bu itibarla aradaki münasebeti ve ilişkiyi, kötülükte değil, hayır ve iyilikte kabul etmelisin. Allah kıyamet günü yaratılmışlar hakkında hüsnüzan beslemekten dolayı kimseyi sorguya çekmeyecekken buna mukabil kötü zan sebebiyle insanları sorguya çekecektir. Tavsiyemi kabul edersen, bu da sana kâfidir. Rabbini zikredenin hayatı süreklidir. Onun hayatı ölümle kesilir. Bu itibarla kişi ölse bile yine de diridir. Ölüm onun adına Allah yolunda öldürülmüş kimse-

nin hayatından daha hayırlı ve tamdır. Bununla beraber Allah'ın yolunda öldürülen kimse zikredenlerden ise durum farklıdır. Bu hayat, şehidin ve zikredenin hayatıdır. Öyleyse zikreden ölse bile hay yani diridir. Allah'ı zikretmeyen ise dünyada yaşasa bile ölüdür çünkü o hayvanî hayata göre canlıdır. Bütün âlem zikir hayatıyla canlı ve hayat sahibidir. Allah'ı zikreden ve zikretmeyen kimselerin durumu, ölü ile dirinin durumuna benzer. Hz. Peygamber onu böyle misallendirmiştir. Zikredenin Allah'ı zikretmeyen şehitten üstün olduğu hakkındaki delile gelirsek, Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle der: 'Size düşmanlarla karşılaşıp boyunlarınızın vurulmasından veya sizin onların boyunlarını vurmanızdan daha üstün bir ibadet söyleyeyim mi? Bu ibadet zikirdir.' Burada Hz. Peygamber boynun vurulmasını zikretmiştir ki, şehitlik demektir. Kulun Rabbini zikretmesi, şehidin ölümünden üstündür. Hz. Peygamber'den aktarıldığına göre, zikreden canlıdır. Buradan zikredenin hayatının Rabbini zikretmeyen bir şehidin hayatından daha üstün olduğu neticesi çıkar.

Tavsiye

Kendine ve sahip olduğun eşya ve kimselerde Allah'ın belirlediği cezaları uygulaman lazımdır. Bu konuda Allah'a karşı sorumlusun. Otorite sahibiysen, Allah'ın seni üzerlerine yönetici atadığı kimselerin üzerinde Allah'ın kurallarını uygulaman ve icra etmen gerekir. 'Hepiniz çobansınız, güttüklerinizden sorumlusunuz.' Kastedilen Allah'ın cezalarını ve kurallarını uygulamaktır. Bu itibarla yönetimlerin en alt derecesi insanın nefsin kendi üzerinde vali ve yönetici olmasıdır. Büyük halifelik gelinceye kadar Allah'ın sınırlarını nefsine ve organlarına uygulamalısın. Her halükarda nefsin üzerinde vekilsin. Bir rivayette Hz. Peygamber Allah'm kurallarını uygulayanlar ile ihlal edenler aynı gemiye binenlere benzetmiştir: 'Bir kısmı geminin üst tarafında bir kısmı aşağısına yerleşmiştir. Aşağıdakiler su istediklerinde üzerlerinde bulunanlara çıkarak şöyle demişlerdir: Biz nasibimizi gemiyi delerek alacağız, size tenezzül etmeyeceğiz. Yukarıda oturanlar onları kendi halinde bırakırlarsa, hepsi birden boğulur.' Dostum! Aklına sana iyiliği tavsiye eden bir düşünce geldiğinde, onun meleğin ilhamı olduğunu bil! Ardından iyiliği yapmaktan alıkoyan başka bir düşünce gelirse, o da şeytanın vesvesesidir. Hayır ve şer şeriatın bildirmesiyle öğrenilebilir. Kötülüğü yapmayı emreden bir düşünce geldiğinde, bu düşünce şeytanın ilhamıdır. Ardından

kötülüğü yapmanı engelleyen bir düşünce gelirse, o da meleğin ilhamıdır. Sen bir gemisin! Gemi delinirse, senin kadar içinde bulunan herkes de helak olur. Şeriat ilmini öğrenmen şarttır. Şeriat kurallarını uygulamak üzere öğreneceksin. Şeriat ilmini öğrenmeksizin kuralları kime ve nasıl uygulayacağını bilemezsin. Demek ki Allah'ın kurallarını uygulayabilmek maksadıyla şeriat ilmini talep etmen bir vazifedir.

Tavsiye

Sadaka vermek gerekir. Allah ayette sadaka veren erkek ve kadınlardan söz etmiştir. Sadaka farz ve nafile olmak üzere iki kısımdır. Farz olan, zekât diye isimlendirilirken nafile olanı 'gönüllü sadaka' diye isimlendirilir. Farzı vermekle cimri adı düşerken gönüllü sadakayla yüceulvi derecelere ulaşır, cömertlik, kerem, başkasını tercih, istemeden vermek gibi cömertliğin farklı rütbeleriyle nitelenirsin. Cimrilikten uzaklaşmak gerekir. Bunun yanı sıra farz zekâta ilave olan hakları da ödemen gerekir. Bu hak, mümin kardeşini helak olacak bir durumda gördüğünde ortaya çıkar. Ona malının fazlasından bir miktar vermezsen, o ve ailesi yok olacaktır! Böyle bir durumda ya hibe veya borç olarak ona yardım etmen zorunluluktur. Binaenaleyh vermek zorunludur ve bu durumda verme 'sadaka' diye isimlendirilir. İşbiliye'de bir alimin bir hadis hakkındaki yorumunu duymuştum. O hadiste (Hz. Peygamber'e İslam'ın şartlarını soran) sahabe '(farzların dışında) başka bir yükümlülüğüm var mı?' yani farz zekâtın dışında vermem gereken bir şey var mı diye sorduğunda, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu: 'Hayır! Fakat gönüllü olarak verebilirsin.' Allah'ın rahmeti üzerine olsun İşbiliyeli fakih bana şöyle demişti: 'Demek ki o sadaka senin üzerine farzdır.' Ben de onun bu görüşünü pek beğenmiştim. Allah insanı 'sadaka veren', ister farz ister nafile olsun bu vermeyi de 'sadaka (kuvvet ile arasındaki anlam ilişkisine telmihle)' diye isimlendirmiştir, çünkü insan cimri yaratıldığı için ancak zorlanarak ve güçlükle verebilir. Allah insan hakkında şöyle der: *'Bir hayır temas edince cimri kesilir.'*[335] Sadakanın değeri ve zamanına gelirsek, sağlıklı, arzulu, yoksulluktan korkan, dünyayı ve zenginliği arzu eden bir durumdayken sadaka verebilirsen, hakkında şöyle denilenlerden birisi olursun: *'Kim nefsinin taşkınlığından korunursa, onlar kurtuluşa erenlerdir.'*[336] Onlar kurtulmuş kimselerdir, çünkü insan zengin olup da hayatı arzuladığında, fakirlikten ve sahip olduğu malın uzun hayatı süresince elinden çıkmasından korkar. Bunun

nedeni zamanın getireceği sıkıntılar ile hayat boyu devam eden arzularıdır. Korku insanı sahip olduğu malı hakkında cimriliğe, sadakayı vermemeye, Allah'ın ihsan ettiği nimetlerden muhtaçlara cömertlik yapmamaya sevk eder. Buna mukabil korkak malını biriktirir, nafaka vermez ve zekâtını ödemez; en sonunda sahip olduklarıyla beraber alnı ve sırtı üzere cehennemi boylar, biriktirdikleri kızdırılır ve alnına, yanlarına ve sırtına yapıştırılır. Allah onlar hakkında şöyle der: *'O gün cehenneme atılırlar, orada yanları ve sırtları dağlanır (onlara denilir ki:) İşte bu kendiniz için biriktirdiğinizdir. Biriktirdiklerinizi tadın!'*[337] Vermenin zor ve güç olması nedeniyle bu fiil 'sadaka' diye isimlendirilmiştir. Kelimenin güç ile ilişkisini anlatmak üzere şöyle denilir: *Remhun sadak*! Güçlü ve sağlam ok! Hz. Peygamber cimri ile sadaka veren hakkında misal verirken şöyle der: 'Cimri ile sadaka verenin durumu üzerlerinde demirden iki elbise bulunan iki adama benzer. Elleriyle o elbiseden kurtulmaya çalışırlar. Sadaka veren sadaka verdikçe, elbisesi açılır ve genişler, tesiri azalır. Cimri sadakaya niyetlendiğinde her halka mekânını sıkar ve daraltır.' Cimrilikten uzak durman gerekir. Cimrilik insanı aşağıya çeker, dünya ve ahirette kendisini yok edecek durumları insana getirir. Seni cömert yapıp sadaka vermeni sağlayacak olan, bilgiyi kullanmandır. Rızkını kendinden başka kimsenin yiyemeyeceğini, senin dışında başka kimsenin onunla beslenip hayatta kalamayacağını bilmelisin. Göklerle yerde bulunan herkes rızkın ile arana girmeye çalışsa bile bunu başaramazlardı. Bunun yanı sıra senin mülkünde bulunan başkasının rızkının da mutlaka ona ulaşıp o kişinin bu rızıkla besleneceğini ve hayatiyetini sürdüreceğini bilmen lazımdır. Gökte ve yerdeki herkes bir kişiyle senin mülkünde bulunan rızkı arasına girmeye çalışsaydı, bunu başaramazlardı. Sen de onun rızkını kendisine ulaştırmalısın! Sadaka vermek düşüncesi aklına geldiğinde, cömertlik ve güzel davranışla nitelenirsin. Sadaka verirken muhtaca ancak gerçekte ve Allah'ın katında ona mahsus bir hakkı verdin, Allah katında da bu davranışın nedeniyle övüldün. Bunu öğrenince, elinde bulunan malı çıkartmak senin için kolaylaşır. Bu durumda cömertler arasına katıldığın kadar sadaka verenler arasında da yazılmış olursun. Elindeki malı bir tereddüt ve zorlamayla çıkartır, canın verdiğin malın peşinden gider, verdiğin malın başkasına yapılmış bir hayır ve iyilik olduğunu düşünürsen, hiçbir zaman rahata eremezsin. Hiç kimsenin hakkını görmezden gelme! Hz. Peygamber Allah'a sığınırken şöyle der: 'Allah'ım! Bilmemekten ve bilinmemekten

sana sığınırım.' Senin hakkında bilgiyle hüküm veren kişi, hiç kuşkusuz, sana karşı insaflı davranmış olur.

Tavsiye

Büyük cihada girişmen gerekir! Büyük cihat en büyük düşmanın olan arzularınla (heva) cihattır. Arzu gücü aynı zamanda seni takip eden ve en yakın düşmanındır. O güç içindedir. Allah şöyle buyurur: *'Ey iman edenler! Sizi takip eden kâfirlerle savaşın.'*[338] Senin yanında nefsinden daha kâfir bir şey yoktur. Nefis her nefes Allah'ın kendisine göndermiş olduğu nimetleri inkâr eder. Onunla böyle savaştığında, diğer düşmanlarla savaşırken ihlas kazanırsın. Öyle bir savaşta öldürüldüğünde, Rablerinin katında rızıklanan ve O'nun ihsan ettiği nimetlerle rahata ermiş, kendilerine gelecek olanları müjdeleyen 'şehitlerden' birisi olursun. Allah yolunda cihat ederken savaşanların değerini öğrenmiştin. O kazandığı sevap veya ganimetle evine dönerken, oruç tutmuş, ibadet etmiş, Allah'ın ayetlerini okumuş, mücahit dönünceye kadar namazına veya orucuna ara vermeden ibadet etmiş birisi mesabesindedir. Sahih bir hadiste orucun benzersiz bir ibadet olduğunu öğrenmiştin. Hiç kuşkusuz cihat onun yerini aldığı kadar namazın da yerini alır. Bu durum Hz. Peygamber'den gelen bir hadiste belirtilir. O hadis Allah'ın farz kılmış olduğu cihatla ilgilidir. İnsan onu terk ettiğinde, mutlaka günahkâr olur. Nefsine karşı hayırhah davranıp dinini korumaya çalışan bilgili-kul, her zaman cihat halindedir. Çünkü insan nefsi, Hakkın kendisini davetine muhalefet etmek ve aykırı gelmek özelliğinde yaratılmıştır. Bu itibarla insan aslen arzusuna uyar ve onun arzusu Allah için irade mesabesindedir. Allah ise dilediğini yapandır. Çünkü hepimiz O'nun kulları olduğumuz kadar Allah'a bir sınırlama da konulamaz. İnsan da arzu ettiğini yapmak ister. Fakat insana sınırlamalar konulmuştur. Bu itibarla insan mutlak bir iradeye sahip değildir. Onun sürekli mücahit olmasını sağlayan sebep budur. Bu nedenle himmet sahipleri Allah'ı bilenlerin derecelerine katılmak istemişlerdir. Bu dereceye ulaştıklarında, onların iradeleri Hakkın iradesi haline gelir. Başka bir ifadeyle sadece Hakkın irade ettiğini irade ederler. Bu durum yaratılmışların üzerinde bulunduğu durumdur. Onlar bu makamı Allah'ın onun yaratılışını irade etmesi itibarıyla talep ederler, Hakkın nahoş gördüğü şeyi kerih görürler. Allah irade eder ve razı olur, irade ederken kerih görür. Böyle olmadığında, kişi imandan sıyrılıp çıkar. Büyük bir mahrumiyet demek

olan öyle bir halden Allah'a sığınırız! Böyle bir davranış gazabı çekecek olan bir doğruluktur. Nitekim gıybetin de yasaklanmış bir doğruluk olduğunu söyleriz.

Tavsiye

Soğuk günlerde abdestte suyu bütün abdest organlarına ulaştırman gerekir. Buna mukabil sıcak havalarda ise serin suyu kullanırken ondan haz almaktan sakın. Sıcak havalarda kendisinden zevk aldığın için abdest suyunu organlara bolca dökersin ve ibadet maksadıyla abdesti hakkıyla almış olduğunu zannedersin; hâlbuki suyu o esnada sıcak havanın yol açtığı harareti ortadan kaldırmak üzere haz alarak yapmışsındır. Soğuk havada suyu bütün organlara ulaştırdığında, bu davranış, senin için âdet haline gelir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Hayır bir adettir.' Sıcak zamanlarda bu niyet sana eşlik etmelidir. Suyu bütün organlara ulaştırırken bu esnada hissettiğin maddi zevk ve haz duygusu hakim olursa, bilmelisin ki, haz almak sıcaklık acısını uzaklaştırmak ve ortadan kaldırmakla gerçekleşir. Bu durumda sen acıyı nefsinden uzaklaştırmaya niyet etmelisin! Dikkat ediniz! Allah intihar edene cenneti nasıl haram kılmıştır. Nefsin sahibi üzerindeki hakkı başkasının onun üzerindeki hakkından büyüktür. Aynı durum acıyı uzaklaştırmadaki ücretle ilgilidir. Allah abdest suyunu bütün organlara ulaştırmakla kulun derecesini yükseltir. Bu davranışı karşılığında onun hatalarını siler. Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah'ın hataları sildiği ve dereceleri yükselttiği bir ameli size söyleyeyim mi? Abdest suyunu organlara ulaştırmak ve yaymak!' Böyle yapmak hataları siler. Çünkü bu davranış temizler ve pak yapar. Sonra şöyle eklemiştir: 'Mescitlere çokça yürümek' Kastedilen yaya yürümek ve gitmektir. Hadisi tamamlarken şöyle der: 'Bir namazın ardından ötekini beklemek. İşte bu bağ demektir, bağ demektir, bağ demektir (rıbat).' Kastedilen bir şeyi ötekine bağlamaktır. Beklemeyle insan kendini zorlar ve bir namazı vaktinin girmesini gözeterek öteki namaza bağlar. Beklemenin amacı namazı vaktinde kılma niyetidir. Ondan daha büyük bir gereklilik olabilir mi? Bir gün beş namaza taksim edilmiştir. Bir namaz kılınıp eda edildiğinde, ardından diğer namazın vaktinin girmesi beklenir ve gözetilir. Gün tamamlanıp öteki gün gelinceye kadar böyle sürer. Hiçbir vakit yoktur ki, kişi namazın eda edileceği vakti gözetlemesin! Hz. Peygamber hadisin sonunda bu kelimeyi üç kere tekrarlayarak pekiştirmiştir. Burada Hz. Peygamber'in işleri nasıl bildiğine

dikkat etmelisin. O her ameli dünya ve ahirette yerli yerine yerleştirmiş, hükmünü belirlemiş, hakkını vermiştir. Bu meyanda abdesti zikretmiş, yürümek, beklemek, sonra da hataların silinmesi ve derecelerin yükseltilmesinden söz etmiş, bağlanmayı üç kere ifade etmiştir. Bu durum Hz. Peygamber'in hikmet mevzilerini müşahede ettiğini gösterir. Bu ve benzeri durumlar nedeniyle Hz. Peygamber kendisi hakkında 'Bana cevamiu'l-kelim verildi' demiştir.

Tavsiye

Müslüman olması bakımından her müslümanı gözetmen gerekir. İslam bireysel varlıklarında bütün müslümanları eşit kıldığı gibi sen de Müslümanlara eşit davranmalısın. 'Şunun yetkisi, bunun malı vardır, öteki büyüktür, şu küçüktür, beriki yoksuldur, diğeri değersizdir' deme, sakın! Küçük veya büyük hiç kimseyi kendi zimmetinde hor görme. Bütün Müslümanları bir şahıs gibi görmelisin. Müslümanlar tek bir şahsın organları mesabesindedir. Vakıada da durum öyledir. Çünkü insanın varlığı kendi organları, zahirî ve bâtınî güçleriyle mümkün olabileceği gibi İslam'ın varlığı ancak Müslümanlarla olabilir. Söylediğimiz bu durum Hz. Peygamber'in bir hadiste belirttiği bir meseledir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Müslümanların kanları eşittir, onlar kendi dışlarındaki kimselere karşı tek bir el gibidirler.' Başka bir hadiste şöyle der: 'Müslümanlar bir adam gibidir. Birisi şikâyet etse, bütünü şikâyet eder; başı şikâyet etse bütünü şikâyet eder.' Bu benzetmeyle birlikte her birini kendi konumuna yerleştirmen gerekir. Nitekim her organa o organın yaratılış sebebine layık şekilde davranırsın. Gözünü kulağının yapamayacağı bir işte kullanır, kulağını gözün yerine getiremeyeceği bir şeye açar, elini ayağının yapamayacağı bir işte kullanır, kısaca her bir gücünü kendilerine mahsus işlerde kullanır, her bir organını yaratılmış olduğu gayeye yerleştirirsin. Bununla beraber Müslüman İslam'da eşit olduğu gibi sen de onlara eşit davranırsın. Bu itibarla alime layık olduğu saygıyı gösterip sözlerine kulak vermelisin; cahile de öğüt verip bilgi ve saadetini aramak üzere uyarmakla hakkını vermelisin. Gafile de kendisini gafletten uyandıracak öğütlerle hakkını vermelisin. Gafil bildiği fakat yerine getirmediği bilgisi hakkında öğütlerle uyandırılır. Aynı durum itaat eden veya günahkâr olanlar için geçerlidir. Sözünü dinleyerek ve yapıp yapmamanın mubah olduğu işlerde itaat ederek hükümdara hakkını vermelisin. Onun emir ve yasaklarını dinlemek ve kendisine itaat

etmek senin görevindir. Daha önce mubah olan bir iş hükümdarın sözü veya yasaklaması nedeniyle -Allah'ın bu konuda belirlediği meşru hükme göre- vacip veya haram olabilir. Allah *'Sizden olan emir sahiplerine itaat edin'*[339] demiştir. Bunun yanı sıra küçüğe hakkını vermelisin; onun hakkı kendisine yumuşak davranmak, merhamet ve şefkat göstermektir. Büyüğün hakkı, saygı ve itibar görmektir. Küçüğe merhamet göstermek, büyüğe saygı ve onun değerini ve itibarını bilmek, Sünnetin bir gereğidir. Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu aktarılır: 'Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir.' Başka bir hadiste 'Büyüğümüzün değerini bilmeyen' denilir.

Bütün yaratılmışlara merhamet etmen gerekir; kim olursa olsun her birine merhamet etmek, vazifendir. Günahkâr olsalar bile, onlar, Allah'm kullarıdır; bir kısmı diğerlerinden üstün olsa bile, hepsini Allah yaratmıştır. Hz. Peygamber her güçlükte bir sevap ve ecir bulunduğunu söylemiştir. Bu itibarla taşkınlık hakkındaki bir hadise dikkat etmelisin! İsrail oğullarından kötü yola düşmüş bir kadın susuzluktan dilini çıkarmış bir köpeğe rastlamış, kendisi de kuyunun başındaymış. Kadın köpeği görünce, ayakkabısını çıkarmış, suyla doldurmuş ve köpeği sulamış! Allah bu davranışını beğenmiş, köpeğe yaptığı iyilik nedeniyle onu bağışlamıştır.

Malatya'da İranlı bir müderris olan Hasen el-Vecih Buhara valisinden aktarmıştır. Vali nefsine karşı haddi aşan, zalim birisiymiş. Bir gün soğukta bir köpek görmüş, köpek soğuk nedeniyle titriyormuş. Adamlarından birisine emretmiş, köpeği evine götürtmüş, sıcak bir yere koymuş, yemek yedirmiş, su vermiş, köpek kendine gelmiş. O gece rüyasında -veya hatiften bir ses duymuş, kuşkü bana aittir- kendisine şöyle denilmiş: 'Ey falan kişi! Sen bir köpek idin, biz de bir köpek vesilesiyle sana ihsanda bulunduk.' Birkaç gün sonra adam ölmüş! Bu köpeğe şefkati nedeniyle büyük bir müşahedesi gerçekleşmiş oldu. Bir Müslüman nerede, bir köpek nerede! Sen hayır işle ve kimin için yaptığına bakma. Böyle yapabilirsen hayrın ehli olabilirsin. Güzel ahlak olması itibarıyla bütün güzel özellikleri yerine getirmek gerekir. Onlarla süslen, Allah katındaki değerleri, Hakkın kendilerini övmesi nedeniyle söz konusu özelliklerin ve ahlakın mahalli ol! Faziletleri kendileri için talep et, örfte kötü kabul edilen erdemsizlikleri kendileri nedeniyle terk et! İnsanları tâbi olarak kabul et, onların kınama veya övgülerine göre hareket etme. Allah'ın adabıyla edeplenmiş hakimlerle beraber olmak

istersen, daha mühim ve öncelikli olan işleri yerine getirmeye çalışmalısın. Allah o adabı peygamberlerinin dilleriyle müminlere öğretmiştir.

Bilmelisin ki, bir mümin için öteki mümin bir duvar gibidir; duvardaki tuğlalar birbirini tutar ve destekler. Âlemde herkes mümindir, çünkü âlemdeki herkes, Allah'a secde edicidir. Bunun istisnası insanlar ve cinlerin bir kısmıdır. Bir insanda -ki onlar çoktur- Allah'ı tespih eden, O'na secde eden parçalar bulunduğu kadar secde etmeyen parçalar da bulunur. Öyle birine azabın ulaşması haktır. Şu ayete bakmalısın: '*Ey iman edenler! İman ediniz.*'[340] Allah onları 'mümin' diye isimlendirmiş, ardından iman etmelerini emretmiştir. Ayette zikredilen birinci iman, genel imandır. Nitekim Allah bir grup hakkında '*Bâtıla iman edenler*'[341] tabirini kullanmıştır. Emredilen iman ise özel imandır. Bu itibarla birinci iman kendisine bir yükümlülük bitişmeksizin ikrar ve onaylamak demektir ve bilgiden meydana gelir. Bunun en basit derecesi Âdemoğullarının nefislerine karşı şahit tutulduğu durumdur. Allah şöyle der: '*Rabbin Âdemoğullarından zürriyetlerini çıkartıp onları kendilerine karşı şahit tutmuş, 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' diye sormuş, onlar 'evet' demişlerdir.*'[342] Allah onlara hitap ederken 'müminler' diye hitap etmiş, ardından bu diğer durumda iman etmelerini emretmiş, onlara olan merhameti nedeniyle mutlak tevhide değinmemiştir. Çünkü '*Onların çoğu Allah'a şirk koşarak iman ederler*'[343] diyen O'dur; kastedilen gizli şirktir. Nitekim biz bundan daha önce söz etmiştik. Bu sebeple Allah onlara '*Allah'a iman edin*'[344] demiş, 'O'nun birliğine iman edin' dememiştir. Allah'ın varlığına iman eden iman etmiş olduğu kadar O'nun birliğine iman eden de şirk koşmamıştır. İman ispat demek iken tevhid ortağı reddetmektir. Allah'ın isimlerinden birisi el-Mü'min'dir. O yaratılmış müminden güç alır. Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah kardeşim Lut'a yardım etsin! Güçlü bir rükne dayanıyordu.' Kastedilen el-Mü'min ismidir. Demek ki mümin de el-Mü'min'den güç alır, bunu bilmelisin.

Fiilin Hz. Ömer'inki gibi olsun. Hz. Ömer, yani Ömer b. el-Hattab şöyle derdi: 'Allah yolunda bizi kandırandan uzak dururuz.' Birinin seni Allah yolunda kandırdığını görür ve bilirsen, güzel ahlak, onu böyle davranıştan vazgeçirmeni gerektirir. Onun hilesini bildiğin halde -ki kendisi bunu fark etmeyebilir- sana tesir ettiği zannıyla kendisini bırakmaman gerekir. Böyle davrandığında hiç kuşkusuz işe hakkını vermiş olursun. Çünkü sen sadece sana görünen niteliğe göre davranırsın.

Bu itibarla insan başka insanlara -onların varlıklarına ve hakikatlerine göre değil- sıfatlarına göre davranır ve muamele eder. O kişi hile yapmaksızın dürüst davransaydı, ona karşı sana gözüken davranışına göre davranman gerekirdi ki, bu da onun doğruluğu demektir. O da seni aldatarak ve ikiyüzlülüğüyle bedbaht olmuştur. Aldatan münafıktır. Onun aldatışını ortaya çıkartma, onu görmezden gel, senin kendisine karşı davranmanı istediği renkle ona görün, ona dua et ve acı! Belki Allah senin vesilenle ona fayda verir, hakkında ettiğin salih duanı kabul eder. Böyle davrandığında, gerçek bir mümin olursun. Çünkü mümin toydur, asildir! İnsanın yaratılışı zahire göre davranmayı gerektirir. Buna mukabil münafık değersiz ve bayağıdır. Başka bir ifadeyle necat ve saadet yolunu takip etmediği için nefsine karşı saygısız ve değersizdir. Mümin kardeşin için bir örtü ve gömlek ol! Onu ardından muhafaza et; canı, ırzı, ailesi ve çocukları hakkında kendisini muhafaza et. Mümin -aziz kitabın buyruğuyla- senin kardeşindir. Sen de onu kendisinde kendini gördüğün bir ayna kabul et. Aynanın yüzünde gösterdiği bütün bozuklukları sildiğin kadar mümin kardeşinden de bütün sıkıntı ve eziyetleri gidermeye çalışmalısın; bir şey, onun yüzü ve hakikati demektir.

Tavsiye

Komşuya ve komşu hakkına riayet et! Bunun için kendine en yakın evi esas almalısın. Allah'ın sana ihsan ettiklerinden komşuna ihsan et, çünkü sen komşudan sorumlusun. Her kim olursa olsun komşularından sıkıntıları uzaklaştırmaya çalış. Onun (komşu anlamında) 'câr' diye isimlendirilmesinin sebebi, senin iyilik yapmak üzere ona veya onun (iyilik yapmak üzere) ve zararı uzaklaştırmak üzere sana meyletmesidir. Kelime bir şeyin yönelmesi ve meyletmesi anlamındaki '*care*'den türetilmiştir; *care* meyil demektir. Kelimeyi bâtıla ve zulme yönelmek anlamındaki '*cevr*'den türetenler ise sanki anlamı tersten çıkartarak 'yılanın soktuğu kimseyi sağlıklı kabul edenlerdir'. Bu yorumda, her kim olursa olsun, komşuluk baskın gelmiştir. Bu yorumu kabul edenler adeta şöyle der: Komşu *cevr* ehli, yani bâtıla yönelerek şirk koşan veya kâfir olanlardan bile olsa, bu durum onun hakkını gözetmeyi ortadan kaldırmaz ve engellemez. Hal böyleyken mümin olan bir komşu hakkında ne dersin? Komşunun hakkı komşunun üzerinde bir vecibedir. Bu hususta şeyhlerimizin birinden duyduğum garip ve sırlı bir hadise vardır: Bir bedevinin menkıbesinde çekirgelerin birinin evinin civarına yerleştiği

anlatılır. Başka bedeviler ise silahlarıyla çekirgeleri avlayıp yemek için evin yakınına gelmişler. Evin sahibi onlara 'Ne istiyorsunuz?' diye sorduğunda, çekirgeleri kastederek 'komşularını istiyoruz' demişler. Bunun üzerine ev sahibi şöyle demiş: 'Onlara 'senin komşun' dedikten sonra - Allah'a yemin olsun ki- kendilerine ulaşınanıza ve zarar vermenize müsaade etmem!' Hemen kılıcını çekmiş, komşunun hakkını savunmak üzere mücadeleye girişmiştir. Malik b. Enes'e deniz domuzunun etinin yenilip yenilmeyeceği sorulduğunda şöyle demiş: 'Haramdır.' 'Nasıl olur? O bir deniz hayvanıdır, Allah bize deniz hayvanlarını helal kılmıştır' dediklerinde, şöyle cevap vermiştir: 'Onu siz domuz diye isimlendirdiniz, denizdeki balık demediniz ki?' Allah'ın yasaklamış olduğu bir işten uzak durmalısın. Allah komşuya eziyet vermeyi yasakladığına göre, ona eziyetten uzak kalmalısın. Ayette şöyle denilir: *'En güzel şekilde savman gerekir, böyle yapınca seninle arasında düşmanlık olan kişi samimi bir dost haline gelir. Buna ancak sabredenler dayanabilir, buna ancak büyük haz sahipleri dayanabilir.'*[345] Ayetin nüzul sebebi hakkında aktarılan rivayetlerde, bir bedevinin Hz. Peygamber'e gelişi zikredilir. Arapların şairlerinden bir müşrik olan bu bedevi, Allah'ın Hz. Peygamber'e kendisine karşı koymanın mümkün olmadığı bir kitap indirdiğini duymuş, buna karşı şöyle demiştir: 'Ey Allah'ın peygamberi! Allah'ın sana indirmiş olduğu vahiyde benim sözlerime denk bir şey var mı?' Hz. Peygamber 'Sen ne söylüyorsun ki?' deyince, bedevi şu dizeleri okumuş:

Kin öyle bir şey ki sahiplerinin akıllarını esir alır
Yakınlara selam vermen bazen bağışı kaldırır

Sözü açık söylerlerse kerem gereği onları bağışla
Kınamayı gizlerlerse ona değer verme

Dinlemesi eziyet ederse sana bir sözün
Bil ki, ardından söylenmiş olan sanki söylenmemiştir

Bunun üzerine Allah şu ayeti indirmiştir: *'İyilik ve kötülük bir değildir, en güzel şekilde savman gerekir. Böyle yapınca seninle arasmda düşmanlık olan kişi samimi bir dost haline gelir. Buna ancak sabredenler dayanabilir, buna ancak büyük haz sahipleri dayanabilir.'*[346] Bedevi şöyle demiştir: 'Vallahi! Bu helal bir sihirdir. Vallahi! Söylediğimden daha güzel bir sözün söylenemeyeceğini zannediyor ve düşünüyordum. Senin Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederim. Böyle bir ifade vahiy alan birinden meydana gelebilir.' Onlar Kur'an'ın icaz özelliğini bilenlerdir.

Dostum! Bu bedevi kendi vasfı olarak zikrettiği eziyetlere tahammül etmek, günahlara karşı bağışlayıcı olmak, gücü yettiği halde kendisine karşı yapılan hataları affedici olmak, nefse ağır gelen işleri geçiştirebilmek, izhar edilince kendisini mahcup edebilecek bir işi gizlemeye çalışanı görmezden gelmek gibi hususlarda Allah'tan daha keremli olduğunu iddia etmiştir. Ona göre kendisi -bilerek veya bilmeyerek- suç işleyenleri bağışlar. Hâlbuki Allah ondan daha cömert, daha bağışlayıcı, daha hilim sahibi ve daha doğru sözlüdür. Bedevinin bu sözü doğru olsa bile, fiil gerçekleştiğinde kendisinden neyin meydana geleceği bilinemez. Allah -aklın deliliyle sabit olduğu üzere (herkesin bildiği gibi)- doğru sözlüdür. Allah bir cömertliği ve keremi emrettiğinde, kendi niteliğiyken onu emreder, o niteliğe göre kullarına davranır. Kınanmış ve değersiz bir niteliği yasakladığında ise kendisi o nitelikten daha da uzaktır. Allah'tan başka ilah yoktur. O aziz, hakim, gafur ve rahimdir.

İster zalim, ister mazlum olsun kardeşine yardım et. Zalime yardım etmek mazlum olması itibarıyla kendisine yapılan bir yardımdır. Çünkü şeytan kalbine verdiği başkasına zulmetme vesvesesiyle onu zalim kılmış, kendisine de zulmetmiş (o da mazlum olmuştur). Sen ise başkasına zulmetmeyi kendisine güzel gösteren şeytanın vesvesesini kendisinden uzaklaştırmada yardım edersin. Demek ki sen ona onun kalbine vesvese veren (şeytan) karşısında mazlum olduğu için yardım edersin. Şeytan verdiği vesveseyle onunla hidayet ve doğruluk -ki meleğin ilhamı demektir- arasına girer. Şeytan meleğin ilhamını ve hidayetini dalaleti vererek satın almış, hidayeti yitirmekle o kişi 'zalim' diye isimlendirilmiştir. Ona vereceğin tavsiyeyle hakikati açıklayıp alış verişinin dince geçersiz ve gerçekleşmemiş zararlı ve caiz olmayan bir alış veriş olduğunu, bu ticaretin neticesinin hüsran ve ziyan olduğunu açıkladığında, hiç kuşkusuz zalim bile olsa mümin kardeşine yardım etmiş sayılırsın. Bu gerçeği öğrenmekle o insan zalimliğinden döner, tövbe eder. İşte alışverişin feshi budur. Allah böyle insanlar hakkında şöyle der: *'Onlar hidayet karşılığında dalaleti satın almışlardır, ticaretleri fayda vermemiş, doğru yolu bulamamışlardır.'*[347] Senden yardım isteyeni yardımsız bırakmaktan kaçın! Allah sana muhtaç olmadığı halde şöyle der: *'Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder.'*[348] Demek ki Allah sizden kendisine yardım etmenizi talep etmiştir ki, o yardım söylediğimizden ibarettir.

Mümin kardeşine zulmetme! Zulüm kıyamet gününde karanlık olarak ortaya çıkar. Kim zulüm peşinde koşarsa, onun tuzağına ne zaman düşeceğini bilemez. Veya sokmasıyla zehirlenmesine yol açacak bir haşerenin ne zaman yoluna çıkabileceğini kestiremez. Allah'ın yaratıklarından hiçbirini küçük ve değersiz görmemeni tavsiye ederim. Allah hiç kimseyi yaratırken küçük ve değersiz görmemiştir.

Allah'ın kullarını zinhar küçük görme
Bütün makamları toplasan da herkesin bir değeri var

Allah yokluktan[349] bir şeyi var ederek inayetini izhar ederken sen onu değersiz göreceksin! Böyle bir davranış Allah'ın var ettiği bir şeyi değersiz görmek ve küçümsemek demektir. Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırız. Küçümsemek en büyük günahlardandır. Her şey Allah'ın nimetidir ve her kim olursa olsun bütün kullarını o nimetlerle besler. Hz. Peygamber şöyle der: 'Kimse komşusunun ona verdiği hediyeyi küçük görmesin. Bir koyun bacağı bile olsa, küçük görmesin. Çünkü küçük görmek tam bir cehalettir.' Lanetçi veya küfürbaz veya alaycı da olma! Mümine lanet etmek onu öldürmek gibidir. Hz. İsa karşılaştığı bir domuza şöyle demiş: 'Selametle geç!' Böyle demesinin sebebi sorulunca şu karşılığı vermiş: 'Dilimi güzel söze alıştırıyorum.' Sen de her daim güzel söz söyle. Bu konuda şu dizeleri söyledim:

Bütün insanlar bir sözdür bilesin
Sen dinlenen en hayırlı söz olmaya bak
Onlardan gelen bir diken ayağına batsa
Sana bir bela olarak görünmesin
Onların arasında böyle olursan
Vallahi fayda veren bir imam olursun
Mum kendine eziyet eder
Bakan için parlak bir ışık hâlbuki
Kınama nedir ki onu bilen insan için?
Bir nimettir, himaye edilen bir şahsın elinde

Tavsiye

Böbürlenmekten sakın, elbiseni topuğunun üzerine hatta biraz daha yukarıya çek. Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'Müminin eteği topuğunun yarısına doğru olmalıdır.' Ali b. Ebu Talib bu konuda şu dizeleri söylemiştir:

Elbiseyi kısaltmak temiz tutar onu
Bir de eskimekten korur ve takva sahibi kılar sahibini

'Temiz tutar' bunun sebebi, elbisenin yollardaki kazurat ve necaset bulaşmayacak kadar yüksek olmasıdır. 'Eskimez' çünkü elbise uzun iken yürümekle yollara sürünür, hızla parçalanır, elbisenin ömrü kısalır. İnsan aceleci yaratıldığı için yol uzun olunca hızla gitmek ister. Başka bir ifadeyle toprak temas edince elbise eskir. 'Takva sahibi kılar' çünkü bu meşru bir hükümdür. Yani elbisenin topuğun yarısına kadar uzatılması bir hükümdür. Takva sahibi şeriatı kendisi için kalkan edinendir. Böylelikle insan ve cin şeytanların vereceği eziyetlerden sakınmış ve korunmuş olur. Allah böbürlenerek elbisesini sürüyerek yürüyene nazar etmez! Elinde seni zengin kılacak miktarda varken daha çoğunu elde etmek maksadıyla insanlardan bir şey isteme. Dilencilik kıyamet günü senin yüzünde bir iz olarak tezahür eder. Allah sana rızık vermemiş, mecbur kalmış, bir iş de bulamamışsan, gıdanı iste, fakat Allah'a güvenerek ve itimat ederek, daha fazlasını talep etme! Bu istemenin kefareti ve bedeli ise çoğaltmaman ve içinde bulunduğun halde ihtiyacını karşılayanla yetinmendir. Çünkü müminin dilenmesi 'ateş yarığıdır'. Bunun anlamı şudur: Mümin dilenirken ve bir şey isterken, zorunlu ihtiyacını karşılamada -onun gibi muhtaç- bir hemcinsini bulur. Bu durumda dileğini her şeyin melekûtunu elinde tutan rabbine havale edip arz etmediği için kalbinde hayâdan kaynaklanan bir ateş bulur.

Tavsiye

Himmetin üstünlüğü himmetin düşük olmasından değerlidir. Kul kendisi gibi bir kula karşı izzet sahibidir. Onun şeref ve iftiharı da efendisine muhtaç olmada ve zorunlu ihtiyaçlarını karşılaması için O'ndan talepte bulunmasında tezahür eder.

Tavsiye

Ensar'dan bir erkek veya kadın gördüğünde, sana düşman olsalar bile, onları güçlü bir şekilde sevmelisin. Sakın onlardan nefret etme! Böyle bir şey yaparsan imandan çıkarsın. Hz. Peygamber yolda Ensar'dan bir kadınla karşılaşmış, ona şöyle demiştir: 'Sizler bana Allah'ın en sevimli gelen kullarısınız.' Başka bir hadiste Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'İmanın alameti Ensar'ı sevmek, münafıklığın alameti onlardan nefrettir.'

Bilmelisin ki, hangi zamanda olursa olsun Allah'ın dinine yardım eden herkes Ensar'dandır ve bu hadisin hükmüne girer. Bilmelisin ki, Allah'ın dinine yardım edenler, iki kısma ayrılır: Birincisi üzerine vacip olduğunu bilmeksizin, kendiliğinden O'nun dinine yardım edenler iken ikinci kısım dine yardımın farz olduğunu bilenlerdir. Bu farz *'Ey iman edenler! Allah'a yardım edin'*[350] ayetinde belirtilir. Allah kendisine yardımı onlara emretmiştir. Bunu bilen insan Allah'a yardım ederken farzı yerine getirmiş, hem yardım sevabı ve hem de bu hususta onun üzerinde ortaya çıkmış Allah'ın emrine uyma niyeti nedeniyle farzı eda sevabı kazanır. Bu yardım hususunda başka bir iş yapmak bile yardım olarak yeterli gelseydi, yine de Allah'ın emrinden geri kalmazdı. Bazen Allah'a yardım etmek, bâtılı ortadan kaldıracak şekilde hakikati izhar eden bilgiyle gerçekleşir. Öyle bir yardım manevi ve maddi cihat anlamına gelir; manevi olması, bâtılın kendisini kabul etmesinden kaynaklanır, çünkü bilginin yeri nefistir. Yardımın maddi/mahsus olması, dil ve yazı gibi ibareyle ilgili olmasından kaynaklanır. Bu durumda konuşanın sözünün duyulması yoluyla kulakta veya -yazı söz konusu olunca- ona bakmak yoluyla gözde yardım gerçekleşir. Düşmanla savaşmak esnasında gerçekleşen yardım -manevi değil- maddi bir yardımdır. Çünkü düşman onunla savaşanı inancından çevirmek tarzında onun bâtınından herhangi bir şey elde edemez. Hâlbuki alim ona bilgi öğretip kendisi de alime kulak verdiğinde, Allah kabul etmesini nasip edip alimin öğretmiş olduğu bilgileri anlamak üzere anlayış ve idrak gözünü açtığında, alimden manevi fayda kazanır. Bu da en büyük yardım demekken, o yardımı yapan Allah'ın en büyük yardımcısıdır. Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah'ın senin vasıtanla birine hidayet etmesi güneşin üzerinde doğduğu her şeyden senin adına daha hayırlıdır.' Hiç kuşkusuz güneş iyilik yapan bütün alimlerin üzerinde de doğar. Demek ki sen, Allah'ın dinini öğretmekle muhatabın nefsine yardım ettiğinde, ondan bile hayırlı olursun!

Doğru söz söylemek, emaneti yerine getirmek, sözünü tutmak, yapmak gerekenlerdir. Buna mukabil yalandan, emanete hainlikten ve sözünü bozmaktan uzak durmalısın. Bir insanla hasımlaşırken ona karşı aşırı gitme! Münafığın alameti ve delili, konuştuğunda yalan söylemesi, söz verdiğinde bozması, emanet edildiğinde emanete hainlik etmesi, hasımlaştığında da aşırı gitmesidir. En büyük hıyanet, doğru olmadığın halde, mümin kardeşine doğru olduğunu izhar edecek söz söylemendir.

İnsan yalan söylediğinde, yalanın yaydığı kötü koku nedeniyle, melek ondan otuz mil uzaklaşır. Şeytan da Âdemoğluna günah işlemeyi emrederken insan günah işlediğinde şeytan Allah'tan korkarak ondan uzaklaşır. Bu manevi kokuları koklamak ve idrak etmek üzere çalışmalısın! Çünkü şeytanın burnunun üzerinde bulunan perdeleri vardır. O perdeler pis kokuları algılamanı engeller. Kâfir olmakla beraber şeytan, işleri sana göre daha iyi idrak edicidir öyleyse sen Allah'tan daha çok korkan bir durumda olmasın! Onun günah işleyenden uzaklaşmasını ibretle incelemelisin. Çünkü hükmü ortaya çıkıncaya kadar, Allah korkusu kalbine işlemiştir. Bununla beraber şeytan Allah'tan korkmak ve günahkârdan uzaklaşmak özelliğinde yaratıldığı gibi saptırmak özelliğinde yaratılmıştır. Allah ondan haber verirken insana 'kâfir ol' dediğini, insan kâfir olunca şeytanın bu kez *'Ben senden uzağım, âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım'*[351] dediğini aktarır. Şeytan -bilgisinin değeri nedeniyle- hiçbir zaman bilgisi nedeniyle cezalandırılmaz. O sadece söylediği hususlarda doğru söyleyen Hakkın âdet çıkartmakla ilgili beyanı nedeniyle cezalandırılır. Hakkın söylediği şudur: Kim kötü bir âdet çıkartırsa, onun ve âdete uyanların vebali üzerine kalır. Kıyamet günü şeytan başkalarının yüklerini de taşır; çünkü şeytan her kışkırtmanın ardından kendisi tövbe ederken ardından başka bir kışkırtmaya yönelir. Bu durumda şeytan başkasının ameli (ve ona vesile olması) nedeniyle cezalandırılır. Onun ameli şeytanın vesvesesinden meydana gelmişti. Tövbe etmeyen insan kötü bir âdet başlattığında, hem âdetin günahını, hem onu yerine getirenlerin günahlarını üstlenir. Böyle bir durumda şeytan ondan defalarca daha iyi haldedir.

Vaadini yerine getir, tehdidini ise uygulama! Tehdidini bozmakla nitelenmen vaadini bozmakla nitelenmen gibi değildir. Bu konu Mutezile'nin kuşkuya kapıldığı bir meseledir. Onlar bu konuda *'Her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik'*[352] ayetinden habersiz kalmışlardır. Arapların aşina oldukları ve üzerinde uzlaştıkları anlam şudur: Birini tehdit ettiğinde veya ona kötü bir şey vadettiğinde, bağışlamak keremin gereğidir. Böyle bir davranış güzel ahlakın parçasıdır. Allah onlara aşina oldukları ahlaka göre muamele etmiştir. Mutezile burada hakikatten uzaklaşmıştır. Onları bu hataya düşüren ise verdiği haberde Allah'ın yalan söylemesinin imkânsızlığı inancıdır. Hâlbuki böyle bir davranışın şeriatın kendisiyle indiği Arap örfünde 'yalan' diye isimlendirilemeyeceğini anlamamışlardır. Başka bir ifadeyle aklî delil hükmî ve vazî mesele-

yi anlamaktan onları perdelemiştir ki bu da akılların eksikliklerindendir. Akıllar her yerde kendi delilleriyle sınırlı kalır ve böyle bir tavır göstermeye hakları yok iken kendi delilleriyle yetinirler. Hâlbuki ilahi hitapta şer'î maksatları incelemek gerekir. Hitap eden kimdir? Hangi dille ve hangi örfe göre hitap gerçekleşmiştir? Her ümmete bu şekilde muamele yapılır. Bir Arap halkına cömertlik yaparken şöyle der:

Tehdit edersem veya vaatte bulunursam
Tehdidimi bozarım vaadimi ise tutarım

Böyle bir durumda vaadi bozmaktan söz edilemez. Söylenmesi gereken, Hakkın kulunu affettiği ve günahını bağışladığıdır.

Tavsiye

Eski ve kötü elbiseler giymelisin. Böyle davranmak imanın parçası olduğu kadar dünyada şımarmamak anlamına gelir. Bir hadiste 'kaba ve sert elbiseler giyiniz' denilir. Bu elbise hacının niteliklerinden ve kıyamet günü orada bulunanların sıfatlarındandır. Onların gözleri korkudan dışarı fırlar. Bütün bunlar kibri kırar, kendini beğenmeden, caka satmaktan ve böbürlenmekten uzak davranışlardır. Söz konusu nitelikler şeriatın kınadığı ve nahoş bulduğu özellikler olduğu kadar hem insanların nezdinde hem Allah nezdinde kınanmış davranışlardır. Bu nedenle Hz. Peygamber eski elbise giymeyi imanın parçası saymış, onu iman şubelerine katmış ve şöyle demiştir: 'İman yetmiş küsür şubedir. En üstünü La-ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur) demek, en aşağı derecesi yoldan eziyet veren şeyleri kaldırmaktır.' Hiç kuşkusuz kendini beğenmek, böbürlenmek ve kibir, müminin saadet yolunda bulunan eziyetlerdir. O eziyetler ancak tevazu vasıtasıyla kaldırılabilir. Bu nedenle Hz. Peygamber onu imanın parçası saymıştır.

Tavsiye

Hayâ sahibi olmalısın. Allah hayâ sahibi olduğu gibi aynı zamanda hayâ imanın bir parçasıdır. Hayâ bütünüyle hayır ve iyiliktir. Allah kıyamet günü yaşlıdan utanır. Kul Allah'tan utanmak özelliğiyle nitelendiğinde, Allah'ın razı olmayacağı bütün işlerden uzaklaşır; bunlar Allah'ın katında ve peygamberin nezdinde onu küçük düşürecek işlerdir. Hayânın anlamı terktir. Ayette '*Kuşkusuz Allah hayâ etmez*'[353] denilir. Bunun anlamı terk etmez demektir. Devamında '*Sivrisinek veya başka bir şeyden misal vermekten*'[354] denilir. 'Başka bir şey' ile kastedilen, veri-

len misal hakkında konuşmuş olan ve bundan dolayı dalalete düşen müşriklerin sözleri nedeniyle, daha küçük şeylerdir. Çünkü Allah şöyle der: *'Onunla pek çoğunu saptırır, pek çoğuna hidayet eder. Bu misalle sapanlar fasıklardır.'*[355] Onlar bu konuda hayrete düşmüşlerdir ve dalalet hayret demektir. Müşrikler Allah'ın izzeti, celali ve kibriyası ile yaratılmışlar arasında sivrisineğin değersizliğini görmüş, O'nun şanının kullarına böyle bir misal verecek kadar tenezzül edemeyeceğini zannederek O'nu yüceltmişlerdir. Bunun sebebi varlıkları bilmeyişleridir. Gerçekte yaratılmış en büyük şey -ki kuşatıcı Arş'tır- ile zerre veya sivrisinek arasında yaratılış ve yokluktan varlığa çıkma itibarıyla bir fark yoktur. Onu değersiz kılan, büyük cisimle karşılaştırdığında, cisimlerinin küçüklüğüdür. Hâlbuki sivrisinekteki hikmet daha tam olduğu kadar kudret de etkindir. Çünkü küçüklüğüne rağmen sivrisinek, Allah'ın büyüklüğüyle birlikte filin suretinde yaratmış olduğu bir varlıktır. Bu itibarla meseleye ibretle bakan ve hakikati görenler için sivrisineğin yaratılması, Yaratan'ın kudretine delil teşkil etmede, filden daha azametlidir. Allah da azametini yücelten bir delil olması hasebiyle sivrisinekten misal vermekten çekinmek ve hayâ sahibi olmakla zatını nitelememiştir.

İnsan için hayâ mertebeleri ve yerleri pek çoktur. Bu çokluk hayânın faydası pek çok şeye ulaşan insandaki bir nitelik olmasından kaynaklanır. Bu nedenle Hz. Peygamber 'Hayâ tamamen iyilik ve hayırdır', 'Hayâ hayırdan başka bir şey getirmez' demiştir. Bunun anlamı, insanın yaptığı şeyi bildiğinde utanılacak bir şey yapmayacağıdır. Mümin Allah'ın (her şeyi) bildiğini ve gördüğünü bilir; kul hangi hareketi yaparsa yapsın, Allah onu görür ve bilir. Böyle bir bilgiye sahip olan kul, hareket ve davranışlarında Allah'tan utanır ve çekinir. Aynı zamanda Allah'ın kıyamette kendisini ameline göre hesaba çekeceğine iman etmiştir. Bu bilgi ve iman nedeniyle mahcup olur, bu mahcubiyet onu öyle bir işi yapmaktan uzaklaştırır. Hayâ da budur. Bu nedenle de hayâdan hayırdan başka bir şey meydana gelmez. Allah kendisinden hayâ edilmeye en layık olan varlıktır.

Tavsiye

Hiçbir kişiyi ve şartı düşünmeksizin herkese karşı samimiyetle davranman ve öğüt vermen gerekir. Çünkü din, samimiyet ve öğüt demektir. İmam Müslim, Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini aktarır: 'Din nasihat (samimiyet, öğüt) demektir.' Sahabe 'Kim için?' dediklerinde Hz.

Peygamber: 'Allah için, peygamber için, müminlerin önderleri ve sıradan fertleri için' diye cevap vermiştir. Bilmelisin ki, nasihat eden kişi bir terzi, nasihat konusu da iğneye benzer. Nasihatçi elbisenin parçalarını bir araya getiren bir terzidir. Bunun neticesinde kumaş gömlek veya başka bir şeye döner. Demek ki terzinin dikişiyle insanlar faydalanırken dikmenin kendisi nasihat ve samimiyetiyle gerçekleşmiştir. Allah'ın dini hakkında nasihat eden O'nun kullarıyla Allah katında saadete ulaşmalarını sağlayan işler arasında ülfet tesis edendir. Öyle biri Allah ve yaratıklarını birbirine sevdirir. Hz. Peygamber'in 'Allah için' nasihat derken kastettiği budur. Burada Allah katında şefaat hakkında bir uyarı vardır. Nasihat eden kul Allah'ın suçuna karşılık kulun cezalandıracağını görünce Allah'a şöyle der: 'Rabbim! Sen kullarına affetmeyi tavsiye ettin ve affi güzel ahlakın parçası saydın. Affetmek yaptığı kötülüğe karşılık günahkârı cezalandırmaktan daha iyi bir davranıştır.' Kula da şöyle der: 'Kendilerine yapılan kötülüklere karşılık insanları affedenlerin ecri ve sevabı Allah'a kalmıştır. Bu kötülükler kendi haklarına yönelik olarak ortaya çıkmış hususlardır. Sen sahip olduğun kerem, cömertlik ve lütuf sebebiyle bu vasfa daha layık olansın. Bu konuda seni zorlayan biri yoktur. Sen affedici, günahkâr ve yaptığı kötülükle haddi aşan kulunu bağışlayıcısın. Günahkârı affetmek onu cezalandırmaktan daha yüce bir iştir çünkü cezalandırmak ve yargılamak bir karşılıktır. Cezada ise ihsan ve fazilet bulunmaz. Bununla beraber dünyada genel zararları uzaklaştırmak maksadıyla ilahi cezalar tatbik edilir ve uygulanır. Bunun başka bir nedeni de insanlara dönen bir takım maslahat ve faydaların cezalarda bulunmasıdır. Misal olarak *'Kısasta sizin için hayat vardır'*[356] ayetini verebiliriz. Ahirette günahkârın cezalandırılmasıyla birlikte -dünyada olduğu gibi- ortadan kalkacak bir durum yoktur. Kıyamet günü kul bu sözleri söylediğinde, daha doğrusu şefaatçi olarak Allah'a bu sözü söylediğinde, ilahi makam için adeta bir nasihatçi haline gelir. Başka bir ifadeyle Allah günahkârı keremi, ihsanı ve cömertliğiyle bağışladığında, bu sözleri sebebiyle kul ilahi makamı övmüş olur. Burada ihsanın ta kendisi vardır. Bu da 'din Allah için nasihattir', yani Allah hakkında nasihattir ifadesinin anlamıdır. Çünkü orada kul, kullarını bağışladığında Allah'ı güzel bir övgüyle övmek için gayret etmektedir. Bu meyanda bir hadiste şöyle denilir: 'Allah'a methedilmekten daha sevimli gelen bir iş yoktur.' Allah dünyada kulları için ortaya koymuş olduğu ve onlardan sıkıntıları uzaklaştıracak kuralları nedeniyle övüldüğü kadar ahirette de

bağışlamak ve affetmek özelliğiyle övülür. Müslümanların önderleri o kuralları günahkârlara uyguladığında kullardan zarar ve sıkıntılar uzaklaştırılır. Ahirette ise kuralların kendileri için konulmuş olduğu maslahat kalkar. Dünya hayatında bu cezalarda şefaat geçerli değildir. Başka bir ifadeyle hırsızlık yapan, zina edene vb. suçlarda uygulanacak cezalara karşı şefaat geçerli değildir. Bu durumlarda Allah'ın hakları kayıtsız bir şekilde tatbik edilir. Kulun hakkı olan hususlarda Allah affi ve bağışlamayı teşvik etmiştir. Affetmek kan sahibinin yetkisindedir veya diyet kabul edebilir. Mazlûm maktuldür, o ise ölmüştür. Kısas isteyen de hükümdara kendisine zulmedeni şikâyet etmek üzere giden kimse mesabesindedir. Bu itibarla diyet kan sahibine (ailesini ikna etmek üzere) verilmiş bir ihsandır. Bu sayede yakın akrabalarına ihsanı ulaşır, belki susarlar ve öldürülenin kanı karşılığında el-Adl ve el-Hakem olan Hakkın katında hiçbir şey talep etmezler.

'Din peygamber için nasihattir', bu husus Hz. Peygamber'in devrinde şöyle açıklanır: Sahabe daha önce tersini onayladığı bir işi Peygamber'den görür. İnsan gaflet sahibidir ve bu durumda sahabe Allah'ın peygamberini o konuyla ilgili ikaz eder. Bazen Hz. Peygamber o işi kasıtlı olarak yapar ve yapılan iş meşru bir hükme döner; bazen de unutarak yapmıştır, hatırlatmayla birlikte ondan vazgeçer. Böyle bir hatırlatma Hz. Peygamber'e nasihat etmek demektir. Misal olarak Hz. Peygamber'in namazda unutmasını verebiliriz. Dört rekâtlı namazlarda yapılması gereken onları dört rekât olarak kılmak iken Hz. Peygamber ikinci rekâtta selam vermiş, bu durum kendisine hatırlatılmıştır -bu da Allah'ın peygamberine nasihat demektir- Hz. Peygamber geriye dönmüş, namazını tamamlamış, sehiv secdesi yapmıştır. Bu konuda pek çok rivayet vardır. Bu nedenle Allah Hz. Peygamber'e kendisine vahiy gelmeyen hususlarda sahabesiyle istişare etmesini emretmiştir. Onlarla istişare ettiğinde, onların da -bilgilerine göre- istişare edilen hususta kendisine 'nasihat' etmeleri gerekir. Bu durumda bilgilerine ve maslahat olduğunu düşündükleri işlerin gereğine göre hareket ederler. Misal olarak Hz. Peygamber'in Bedir savaşında suyun bulunmadığı bir yerde konaklamasını verebiliriz. Sahabe ona nasihat etmiş, suyun bulunduğu mekâna yerleşmesini tavsiye etmiş, Hz. Peygamber de öyle yapmıştır. Ömer b. el-Hattab Bedir esirlerinin öldürülmesi hususunda kendisiyle istişare ederken Hz. Peygamber'e görüşünü söylemiştir. Allah'ın Peygamberinden sonraya gelirsek, artık ona nasihat etme imkânı kalmamış-

tır. Fakat hadiste geçen 'li-rasulihî' ifadesindeki *lam* sebeplilik bildirirse (*peygamberden dolayı nasihat*), nasihat sürebilir. Böylece Allah'ın Peygamberine nasihatle ilgili hususları açıklamış olduk. İşaret edilen nasihatçi Allah'ın peygamberi ile maslahatın bulunduğu görüşü bir araya getirdiği kadar terzi anlamındaki nasihatçi de kumaşta bedenin ölçüsüyle dikilen parçaları ölçülü bir şekilde bir araya getirmekle işini yapar.

Müslümanların imamlarına nasihat etmek de hadiste zikredilmiştir. Onlar aramızdaki yöneticiler, Allah'ın kullarının dini menfaatlerini gözetenler, hakimler, din hususunda fetva veren alimlerdir. Onlar da Müslümanların imamları arasındadır; hakim meseleyi biliyorsa durum böyledir. Bir meselenin hükmünü bilmiyor ve onu bilenlere sorarsa, fetva sorulan müftünün ona nasihat etmesi ve doğru olduğunu düşündüğü görüşe göre fetva vermesi, verdiği fetva hususunda da delilini zikretmesi gerekir. Öyle biri Allah'ın katında ihlaslı olur. İşte Müslümanların imamlarına nasihat etmek bu demektir. Müslümanların imamlarının masum olması gerekli değildir. Onlar bazen yanılabilir ve arzularına uyabilirler. Bu nedenle dini bilen alimlerin Müslümanların imamlarına nasihat etmeleri, onları insanların arasında (hüküm verirken) arzularına uymaktan döndürmeleri ve vazgeçirmeleri gerekir. Böylece onlar ile dinin gerçekte bulunduğu durumu birleştirir ve uzlaştırırlar. Bu uzlaştırma Müslümanların imamlarına nasihat etmek iken faydası da insanlara döner.

Sıradan Müslümanlara nasihat etmek ise malum ve bellidir. Bunun anlamı din ve dünya işlerinde kendilerine zarar vermeyecek maslahatı göstermektir. Bununla beraber bir zararın ortaya çıkması söz konusu olabilir ve bu zarar ya dinde veya dünya (işlerinde) ortaya çıkar. Böyle bir durumda alimler onlara tavsiyede bulunurken dünya işlerindeki zararı din işlerindeki zarara tercih etmelerini tavsiye eder, dinlerini selamete erdirecek görüşleri hatırlatırlar. Allah şöyle der: '*Allah size dinde güçlük yaratmadı.*'[357] Hz. Peygamber de 'Allah'ın dini kolaydır' demiştir. Ayette '*Gücünüz ölçüsünce Allah'tan sakının*'[358] denilir. Bununla beraber insanların dünyevi işlerine zarar verebilir. Bazen belirli bir yönden hem din ve hem dünyevi işlerinden zararı uzaklaştırabilirler. Onlar bunu öğrenir; bu konuda insanlara tavsiyede bulunmak ve açıklama yapmak öğrenenlerin üzerinde vazifedir. Fetva isteyen Allah'ın ona nasip ettiği hale göre muhayyerdir. Benim görüşüm nasihatin genel olmasıdır. Çünkü nasihat dinin ta kendisidir. Bu da nasihat edenin niteliğidir. Menfaati

ise nasihat edenden tüm âleme yayılır. Bu kişi dindarlığını kötülüklerden arındırır, yüce işleri talep eder. Bu meyanda bir hayvanın susuzluktan bitkin bir halde olduğunu görür. Hayvan suyun yolunu şaşırmış, başka yola gidiyorken bu kişi onu su yoluna yöneltir veya imkan dahilinde ise onu sular. Bu da dinî bir nasihattir. Öte yandan İslam dininden olmayan birisinin kötü bir ahlak işlediğini gördüğünde nasihatçi onu imkânı varsa güzel ahlaka döndürmeye çalışır, gücü yetmezse bu konudaki eksikliğini açıklar. Belki o şahıs bu konudaki güzel övgü nedeniyle nasihatten yararlanır. Bu nasihat sayesinde zarar vermek istediği kişi -müslüman olmasa bile- onun zararından kurtulmuş olur. Bu meyanda dindar insan, Allah'ın kullarına hiçbir ayrım gözetmeksizin nasihatte bulunur (ve nasihatiyle fayda verir). Bu nedenle hükümdar, savaşa başlamadan önce kâfir düşmanlarını İslam'a davet etmekle yükümlüdür. Davete icabet ederlerse ne ala! Aksi halde onları kitap ehlinden iseler cizye vermeye çağırır; bu şartlar dahilinde barışa yanaşırlarsa gerekli şartlara göre barışı kabul eder. Allah şöyle der: '*Onlar barışa yanaşırsa sen de yanaş ve Allah'a tevekkül eyle.*'[359] Müslümanların menfaati barışta olduğunda, barış yapılmış olur. Kâfirler savaştan başka bir yolu kabul etmezlerse, Müslümanların hükümdarı onlarla savaşır ve bütün Müslümanlara kâfirlerle savaşmayı emreder. Savaşın gayesi Allah'ın kelimesinin üstün ve kâfirlerin kelimesinin süfli olmasını sağlamaktır. Bununla beraber nasihat eden kişinin dostları pek az olur, çünkü insanlara hakim olan, arzulara uymaktır. Bu nedenle Hz. Peygamber 'Hak Ömer için geride arkadaş bırakmadı' demiştir. Veys el-Karni (Karanî) de Hz. Ömer'e 'Sözün doğru, Allah senin için arkadaş bırakmamıştır' demiştir. Bu konuda şu mısraları yazdık:

Tahkik yoluna bağlan ve nasihatten ayrılmayınca
Varlıkta bir arkadaş bile kalmaz sana

Nasihatçi insanların bütün hallerini kuşatan genel bilgi demek olan şeriat ilimlerinden pek çok meseleyi öğrenmelidir. Bunun yanı sıra kendi devrindeki ve mekânındaki ilimleri öğrenmelidir; hal, zaman ve mekândan başka bir şey de yoktur. Nasihatçi bu işler ve durumlar birbiriyle çeliştiğinde, nasıl tercih yapacağını da öğrenmelidir. Bu itibarla zamana uygun bir iş hali veya mekânı bozabilir. Bunlardan her birisi için aynı ihtimal geçerlidir. Böyle bir durumda hangisini tercih edeceğine bakıp tercihine göre hareket etmelidir. Bu da onun imanının kadrine bağlıdır. Şöyle bir misal verebiliriz: Zaman kendi haliyle iki durum ge-

rektirir ve bunlar bir şahıs adına uygun olabilir. Zaman her ikisini beraber yapmaya yeterli değildir. Bu durumda o ikisinden daha uygun olana yönelmek ve kendisiyle istişare eden kişiye onu göstermek lazımdır. Aynı şekilde bir şahsın halinde (Hakkın emrine) muhalefet ve inatçılık görebilir. Nasihatçi inatçıya maslahatının bulunduğu işi gösterse bile o kişi onun tersini yapacaktır. Böyle bir durumda nasihatin gereği kişiye nasihatte bulunmak değil, aksine işin tersini göstermek ve işaret etmektir. Fakat bu durum -kişi inatçı ve muhalefet ediciyken- işin onu yapmak ve maslahatın bulunduğu o işle sınırlı olması durumunda mümkündür. Böyle bir durumda nasihatçi uygun olmayan bir işi ona gösterir, o da bunun tersini yapar ve doğruyu ve gerekeni yapmış olur. Bana göre işin doğrusu onu kendi haline bırakmaktır. Bazı insanlarla aramda böyle bir hadise gerçekleşmişti. Onlara kendilerinden istemiş olduğum hayrı yapmalarını söylemiştim, onlar ise başka bir şey istiyorlardı. Ben de kendi istediklerini yapmamalarını işaret ettim. Benim işaret ettiğimi yapmada büyük menfaatleri varken yapmadılar ve yapmalarını istemediğim işi yaptılar. Burada da herkesin fark etmediği gizli bir nasihat vardır. Bu davranış 'siyaset ilmi' diye isimlendirilir. Çünkü işaret yolunu seçmekle maslahat yolunun dışına çıkmış katı nefisler eğitilir ve yönetilir. Bu nedenle şöyle dedik: 'Allah'ın dininde nasihat eden kişi pek çok bilgiye, akla, doğru ve güzel bir düşünceye muhtaç olduğu gibi mizacı ve ahlakı mutedil olmalıdır.' Bu özellikler bir kişide bulunmazsa doğrudan daha çok hata yapmaya açıktır. Güzel ahlak içerisinde nasihatten daha ince, gizli ve büyük bir iş yoktur. Bu hususta *Kitabu'n-Nesaih* (*Nasihatler Kitabı*) diye isimlendirdiğimiz ve içerisinde itimat edilen ve edilmemesi gereken hususları ele aldığımız küçük bir kitabımız vardır. Kitabın büyük kısmı insanların itimat ettiği (ve gerçekte edilmemesi gereken) hususlarla ilgilidir, fakat onlar bunu bilmez.

Tavsiye

İki namaz arasında bulunan vakit içinde halini murakabe etmelisin. Her halükarda iki namaz arasındasın, çünkü vakit döner durur. Öğlen ve ikindi arasındaki vakit iki namaz arasındaki bir vakit olduğu gibi ikindi ile akşam, akşam ile yatsı, yatsı ile sabah, sabah ile öğlen arasında bir zaman dilimi vardır. Zaman döner ve öteki vakit gelir. Bir namazın vakti çıktığında, öteki namazın vakti girer. Bunun istisnası sabah namazıdır; öğle namazının vakti sabah namazının vaktinin çıkmasıyla gel-

mez. Bu konuda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Karanlık ile sabah vakti arasında boşluk bulunup bulunmadığında ise görüş ayrılığı vardır. Bununla beraber öğle vakti mutlaka sabah vaktinin çıkmasından sonra gelir ki bu zorunludur Demek ki herhangi bir namaz vakti öncekinin vakti bitmeden girmez. Giren vakit her zaman çıkanın ardından gelir. Bazen güneşin doğumundan sonra ve zeval vaktine kadar sabah namazının edası olabilir. Ardından öğle vakti gelir. Mesela insan sabahın ilk rekâtını güneşin doğumundan önce kılmaya başlar. Bu durumda Şâri ona sabah vaktine ulaştığını söyler. Ardından üzerine güneş doğar ve bu esnada sabah namazının ikinci rekâtına başlamıştır. Kıraati güneşin zeval vaktine ulaşmasına kadar uzatsa caizdir. Bu durumda içinde bulunduğu vakit onun için sabah vaktidir ve kişi namazını vaktinde eda etmiştir. Öyle biri için sabah vakti öğlen vakti girinceye kadar çıkmamıştır. Bütün namazlarda durum böyledir. Namaz vakitleri hususunda alimler arasında bir takım görüş ayrılıkları vardır ki biz de bu konularda görüş ayrılığı bulunduğuna dikkat çekmek üzere bunu belirttik. Bu itibarla arada bir boşluk ve lağv (boş söz) olmaksızın bir namazın diğer bir namazın ardından gelmesi caizdir. Şâri iki namaz arasında kendisinde namazın bulunmadığı bir zaman yaratmıştır ki o zaman lağv zamanı veya namazın terki vaktidir. Burada 'lağv' veya onun terki dedik, bunun nedeni, bir hadiste 'arada bir lağv olmaksızın bir namazın ardından kılınan namaz illiyyînde yazılır' denilmesidir. Nafileden sonra nafile namazı kılmak veya farzdan sonra nafile, nafileden sonra farz, farzdan sonra farz kılmak da bu hadisin kapsamına girer. Boş söz anlamındaki lağv, sakıt olmuştur ve onun teraziye girmesi söz konusu değildir. Kastedilen mubah sözlerdir. Hz. Peygamber namaz kılıp sonra ona başka bir namaz ekleyip iki namaz arasında söz veya amel olarak mubah hiçbir şey yapmayan bir adamdan söz etmiştir. O adam teraziye giren zikir veya zikrin dışındaki mendub ve müstehab işlerle ilgilenir, sonra diğer namazı kılar. İşte böyle bir amel illiyyîn mertebesine yazılır. Çünkü o kişi iki namaz arasında hiçbir şekilde boş söz söylememiştir. Böyle insanları bulmak pek çetindir. Artık günümüzde insanların halleri arasından en çok övüleni -lehinde veya aleyhinde olmaksızın- mubah işleri yapanların halidir. İnsanların hakim halleri, mekruh veya haramlarla ilgilenmektir. Bu nedenle iki namaz arasındaki zamanı gözetmeni tavsiye ettim. Bu konuda kimsenin dikkat çekmediğini gördüm; gerçi dikkat

çekmiş ve bize ulaşmamış olabilir. Hz. Peygamber bu hususlara dikkat çekmiştir. Zaten biz de bu bilgiyi ondan aldık.

Tavsiye

Farz namazları ezanın okunmasının ardından cemaatle eda etmek gerekir. Mescitler farz namazlar kendilerinde kılınsın diye mescit sayılmışken ezan da mescitlere gidilsin diye okunur. Bu da Hz. Peygamberin bir sünnetidir. Maksat dini hakkıyla uygulamak ve dinde tefrikaya düşmeden birliği temin etmektir. Bu sebeple insanlar farz namaz hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İnsan cemaate gidebilecek bir durumda iken tek başına evinde kılabilir mi, kılamaz mı? Hz. Peygamber'in sünnetini terk eden kişi, hiç kuşkusuz, dalalete düşmüştür. Hz. Peygamber bir işi kendisine uyulsun diye sünnet kılmıştır. *'Hakkın dışında dalaletten başka ne olabilir ki? Nasıl da yüz çevirirsiniz?'*[360] Sen de farzları ısrarla yerine getir, bil ki bütün yeryüzü mescittir. Yeryüzünün neresinde bir cemaat teşekkül etmiş olsa, onlar mescitte cemaat olmuş sayılırlar. Bu nedenle evindeki mescitte cemaat halinde namaz kılanın ezan okuması lazım iken kâmet getirmek de ezan sayılır. Onun kâmet diye isimlendirilmiş olması, namaz kılanın o özel ezan esnasında namaza kalkmasından kaynaklanır; iki ezan arasındaki fark namaza kaldırmaktır. Ezanın anlamı bildirmektir. İnsanlar vaktin girmesiyle ilgili birinci ezanın adını böyle muhafaza etmişlerdir. Birinci ezan vaktin girişini bildirirken ikinci ve kamet anlamındaki ezan da namaza durulduğunu bildirir; böylece birinci ezandan iki kez söylenen 'kad kâmet essalah (namaza duruldu)' ifadesi ile ayrışır.

Tavsiye

Evvabin namazını kılmalısın. Bu namaz insanların çoğunun gafil kaldığı vakitlerde kılınan bir vakittir. Bu vakitler kuşluk ile zeval vakti arasında veya ikindi ile öğlen, akşam ile yatsı namazının son vakti arasındaki vakittir. Teheccüde de devam etmelisin. Teheccüd yatsı namazını kıldıktan sonra gecenin başında uyuyup namaza kalkmaktır. Namazın ardından fecir doğuncaya kadar tekrar uyur sonra namaza kalkarsın. Fecir doğunca iki rekât fecir namazı kıl, sonra sağ yan üzerine uyumaksızın uzan. Sonra sabah namazına kalk. Vitir namazını teheccüd vaktinde on üç rekât olarak kıl, çünkü Hz. Peygamber öyle yapardı. Teheccüdde ilk iki rekâtı uzatır, sonra ikisini daha kısa yapar, her rekâtın birincisini önceki iki rekâttan birisi kadar yapardı. En sonunda tek

başına vitir -yani tek kılıncaya kadar- her rekâttan ikinci rekât, birinci rekâtın yarısı kadar veya buna yakın olmalıdır. Dilersen rekâtın sonunda selam verir, dilersen beş, yedi, dokuz rekât kılıp selam verirsin. Bunların hepsi mümkündür. Akşam namazına benzeyeceği için üç rekâtta selam verme! Bu konuda yasaklama bildiren bir rivayet vardır. Aynı şey tek rekât için geçerlidir. Böyle bir namaz 'betîra' diye isimlendirilir. Gücün ölçüsünde tartışmalı konulardan uzaklaşmalı ve görüş birliği bulunan hususlara yönelmelisin. Bununla beraber Hz. Peygamber'in vitri üç rekât olarak kıldığı sabittir. Üç rekât kıldığında, ancak sonunda otur ve selam ver. Böyle yaparsan kendisini akşam namazından ayırırsın.

Geceleyin namaza kalkıp abdest aldığında, uzun olmayacak şekilde iki rekât namaz kıl. Ardından sana açıklandığı üzere gece namazına başla. Teheccüde kalktığında uykudan tam uyanabilmek için gözlerini ellerinle ovuştur, sonra da şu ayeti oku: *'Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün peş peşe gelmesinde akıl sahipleri için ayet vardır.'*[361] Bu ayetleri tamamen okumalısın. Sonra kalk, abdest al, namazını kısa iki rekâtla aç, ardından elinizdeki kitabın namaz bahsinde zikrettiğimiz şekilde gece namazına ve zikirlere başla. Onları iyice düşün, Allah izin verdiği ölçüde (namazın ve zikirlerin) bâtınî anlamlarını da düşün. Evvabin namazının mevsimler ısındığında (kılındığı sabittir). Güneşin tam tepede bulunduğu istiva vaktinde veya güneş batıncaya kadar ikindiden sonra, sabah namazının ardından da güneş doğana kadar namaz kılma. Namazları cemaatle kıl. Cemaatle kılınan namaz tek başına kılınan namazdan yirmi yedi kat daha sevaplıdır. İşrak vaktinde sabahın ilk namazında dört rekât olarak kıl. Allah şöyle buyurur: *'Gece ve işrak vakti tespih ederler.'*[362] Tespih bir Arap olan Abdullah İbn Ömer'in sözüne binaen nafile demektir. Sefer hakkında şöyle der: 'Nafile kılıyor olsaydım (lev küntü *müsebbih*), tamamlardım.'

Sonra kuşluk namazı sekiz rekâttır ve işrak namazının ardından kılınır. Öğlenin öncesinde ve güneşin tepe noktasından batıya doğru meylettiği zeval vaktinden sonra dört rekât, öğleden sonra dört rekât, ikindiden önce dört rekât, akşam namazının ardından altı rekât, sonra on üç rekât vitir kılmak lazımdır. Bu rekâtlar arasında fecir namazı da vardır ki geride on bir rekât kalır. O da gece namazıdır. Sünnete uymak ve tâbi olmak isteyenin böyle hareket etmesi gerekir. Bir rivayette akşamdan önce iki rekât denilir. Bunu artırabilirsin, çünkü (nafile) namaz tam olarak belirlenmiş değildir; dileyen azaltabilir, dileyen çoğaltabilir.

İnsan namazda Rabbiyle konuşur. Allah ile konuşmak ve bu konuşmayı çoğaltmak, insanın en şerefli halidir.

Sadaka ve orucu tavsiye etmeye gelirsek, daha önce zekât bahsinde bunlardan söz edilmiştir. Elinizdeki kitabın oruç ve hac bahsinde de bu konular ele alınmıştı.

Tavsiye

Yemek yerken ve içerken vera sahibi olman gerektiği gibi konuşurken de vera sahibi, yani kuşkulu sözlerden uzak durman gerekir. Vera haram ve kuşkulu işlerden uzaklaşmak demektir. Kuşku veya şüphe insanın gönlüne sıkıntı veren şeydir. Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu aktarılır: 'Günah gönlüne sıkıntı veren şeydir.' Allah ehli olan bir alim şöyle demiştir: 'Bana veradan daha kolay gelen bir şey görmedim. Bir şey nedeniyle nefsime ağırlık geldiğinde, hemen onu terk ediyorum.' Bir rivayette şöyle denilir: 'Sana kuşku vereni, kuşku vermeyene bırak.' Başka bir rivayette 'Müftüler sana fetva verse bile fetvayı kalbine sor!' Yani müftüler sana bir şey helaldir deseler, içinde ise o konuda bir tereddüt bulursan, ondan sakınman gerekir. Böyle yapmak senin için daha uygundur, yoksa onu haram saymazsın. Binaenaleyh salih yola uyman lazımdır. O yol peygamberlerin yoludur. Başka bir ifadeyle salih yol, Hz. Peygamber'e kendilerine uymak emredilmiş olan izlerini takip etmektir. Bu durum *'Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir onlar, sen onların hidayetlerine uy'*[363] ayetinde belirtilir. Aynı şekilde salih ve iyi bir yönelim içinde bulunup bütün işlerinde orta yolu takip etmen lazımdır. Hz. Peygamber'den gelen bir rivayette salih hidayetin ve doğru yönelmenin ve itidalin peygamberliğin yirmi beşte birlik parçası olduğu söylenmiştir. Hz. Peygamber'in acele etmenin veya koşmanın gerektiğini söylediği durumların dışında aceleden uzak kalmalısın. Misal olarak ilk vaktinde namazı kılmak, misafiri ağırlamak, ölüyü kefenlemek ve defnetmek gibi durumları verebiliriz. Daha doğrusu ahirete ait bütün işlerde acele etmek yavaş davranmaktan üstündür. Buna mukabil dünya işlerini ağır ve geciktirerek yerine getirebilirsin. Çünkü dünyadan kaçırdığın bir iş nedeniyle pişman olmaz, aksine mutlu olursun. Ahiret işlerini kaçırdığında pişman olursun. Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'Ahiret işlerinin dışında her işte ağır olmak gerekir.' İmam Müslim Hz. Peygamber'in Abdulkays el-Eşecc'e şöyle dediğini aktarır: 'Sende Allah'ın ve peygamberin sevdiği iki özellik var.' 'Onlar nedir?' diye sorduğunda,

şöyle cevap vermiştir: 'Gücün yettiği halde bağışlamak ve teenniyle hareket etmek.' Bağışlamak derken kendine karşı suç işleyeni bağışlamayı, teenni ile hareket derken de dünya işlerinde ve nefsin arzularında ağır davranmayı kasteder. Bununla beraber sorumlu olduğun bir ailen olunca, onlar hakkında ciddi ve titiz davranmalısın. Yoksul ve ailesi için çalışan insan Allah yolunda cihat eden mesabesindedir. Sen de Allah'ın - genel olarak- seni mükellef tuttuğu işlerde hayırlı bir çoban olmalısın. Hükümdar bir çoban olduğu gibi her çoban güttüklerinden mesuldür; yönettiklerine nasıl davrandığı, onlara davranırken Allah'tan çekinip çekinmediği sorulacaktır. İnsan ailesi üzerinde bir çobandır, kadın kocasının evi ve çocukları üzerinde bir çobandır, köle efendinin malı üzerinde çobandır.

Hz. Peygamber'in adı söylendiğinde veya yanında adı zikredildiğinde, salâvat getirmekten gafil kalma! Salâvat getirirsen cimrilikten korunmuş olursun. Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'Cimri kişi yanımda adım söylenmişken salâvat getirmeyendir.' Sadece cimri adı verilmiş olsa bile, bu da en kötü ve kınanmış niteliklerden birisi olarak sana kâfidir. Burada cimriliğin anlamı, insanın kendisine karşı yaptığı cimriliktir. Çünkü Hz. Peygamber'den gelen bir rivayette, Hz. Peygamber'e bir kez salât ve selam getirene Allah'ın on kere salât getireceği söylenir. Demek ki her kim Hz. Peygamber'e salât ve selam getirmezse; Allah'ın salâtından kendini mahrum bıraktığı için nefsine karşı cimrilik yapmış demektir. Bir kez salâvat getirdiğinde, Allah ona on kez ya da daha fazla salât getirecektir.

Tavsiye

Allah rızası için bir şeyden çıktığında veya ondan uzaklaştığında, bir daha ona dönme. Allah'a söz verip ahdettiğinde onu bozma, verdiğin sözü ihlal etme, geçersiz kılma; hayırlı bir nedenle bile olsa, sözünü bozma! Verdiğin sözü bozmanı gerektiren böyle bir düşünce şeytanî bir düşüncedir. Sen hem Allah'a verdiğin sözü yerine getir, hem de birincisini yerine getirmesen bile şeytanın sana getirdiği düşünceden başka bir hayır yap! Şeytanın maksadı verilmiş sözden sonra Allah'a verdikleri sözü bozanların niteliğini sana kazandırmaktır.

Sıla-i rahim yapman gerekir. Sıla-i rahim Rahman'ın dalıdır. O sayede bizimle Allah arasında bağ ve nesep gerçekleşir. Kim sıla-i rahim yaparsa, Allah onu kendine kavuşturur; kim onu keserse, Allah da onu

kendinden uzaklaştırır. Bir konuda seninle istişare edilirse, hiç kuşkusuz, istişare eden kişi sana emniyet duymuştur, sen de bu emniyete karşı hainlik yapmamalısın. Evlilik hakkında seninle istişare edilirse, hakkında soru sorulan hanıma dair bildiğin ve söylediğinde kişinin üzülmesine yol açacak bilgiyi verebilirsin. Böyle bir hatırlatma kınanması gereken bir gıybet değildir. Kuvvetli vera sahibi olup da o kadın (veya erkek) hakkında vereceğin bilgi nedeniyle gönlünde sıkıntı oluşacaksa, kötü olduğunu bildiğin hususu söylememelisin. Buna mukabil genel bir ifade söyleyebilirsin. Misal olarak 'sizin onunla evlenmeniz uygun değildir' diyebilirsin ve bu kadar açıklama kâfidir. Senin gözünde o kadının kınanmasına yol açan durumun -hal karinelerine bakarak- onunla evlenmek isteyenlerin gözünde bir sorun teşkil etmediğini anlarsan, onlara vaziyeti bildirmemek (istişarede) hainlik anlamı taşımaz. Çünkü senin kötü gördüğün o vasıf ve durum, onunla evlenmeye niyetlenmiş kimsenin gözünde kötü değildir. Böyle bir tavır insanların hallerini bilmeye bağlıdır. Böyle bir durum Hz. Peygamber'in hadislerinin isnat zincirleriyle ilgili bir hadisede geçer. Ahmed b. Hanbel Yahya b. Main'e şöyle demişti: 'Gel! Allah yolunda dedikodu yapalım.' Binaenaleyh istişare edilen kişi güvenilir olmalıdır.

Altın ve gümüş kaplarda yemekten ve içmekten sakınmalısın. Etrafına şarabın veya haram bir yiyeceğin konduğu herhangi bir sofraya oturmaman lazımdır. İpek elbise ve altın kullanmaktan sakın. Bunlar erkeğe yasakken kadına helaldir. Seni üzen bir rüyanın ardından uyandığında, üç kere soluna tükürerek 'gördüğüm rüyanın şerrinden Allah'a sığınırım' de! Sonra da rüya esnasında üzerine yattığın tarafı değiştirerek başka bir yanın üzerinde yat. Gördüğün kötü rüyayı ise anlatmamalısın. Kötü rüyayı anlatmazsan sana zarar vermez. Öyle bir rüyayı içinde sakla ki, delilini görebilesin. İnsanların çoğu öyle bir rüyadan Allah'a sığınsalar bile gördüklerini konuşurlar ve anlatırlar. Bir rivayette rüyanın kuşun ayağına bağlı olduğu söylenmiştir; anlatılınca bağdan çözülür.

Güzel koku kullanman gerekir, güzel koku kullanmak sünnettir. Erkekler kokusu yayılan fakat rengi gizlenen kokuları tercih etmelidir. Kadın ise kokusu gizli fakat rengi açık bir koku kullanmalıdır. Hz. Peygamber'in hadisi bunu böyle beyan eder. Her namaz ve abdest için veya evine girerken misvak kullanman gerekir. Misvak ağzı temizlerken Rabbin rızasını kazandırır. Bir hadiste şöyle denilir: 'Misvakla kılınmış

bir namaz misvaksız kılınan namazdan yetmiş kat daha sevaplıdır.' Hadisi *et-Tergib fi-Fedaili'l-A'mal* isimli kitabında İbn Zencevi aktarır. Kötü yemin etmekten uzak durman gerekir. Çünkü öyle bir yemin insanı günaha batırır. İnsanlar böyle bir yeminin kefareti hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bir kısmı onu yeminlerin kefaretine katmışken bir kısmı öyle bir yeminin kefareti olmadığını söylemiştir. Kastedilen üzerinde vacip olan başkasına ait bir hakkı ihlal etmeni sağlayan yeminlerdir. Burada hakkın zorunluluğu hakkında kendisini inceleyip derinden kavrayanın anlayabileceği ince ve sırlı bir mesele vardır: Acaba hak ne zaman ve hangi özellikte zorunlu olur? Bunu insanlara açıklamamı engelleyen husus kötülüğün önüne geçmek arzumdur. Aksi halde cahil insan bu konuda tevile kalkar ve bizim zikretmiş olduğumuz kısmı aşar, farkında olmadan günaha düşer. Çünkü fakihler işaret ettiğimiz veya söylediğimiz bu yönün farkına varamamışlardır.

Kur'an-ı Kerim üzerinde tartışma yapmaktan sakınmalısın. Öyle bir davranış –hadis-i şerifin buyruğuyla- küfür addedilmiştir. Kastedilen Kur'an-ı Kerim'in hâdis veya kadim midir veya Mushaflarda yazılmış ve telaffuz edilerek okunmuş kısmıyla Allah'ın kelamı mıdır, değil midir? tartışmasıdır. Böyle bir konuda konuşmak ve söz söylemek Allah'ın ayetleri hakkında tartışmak demek iken aynı zamanda Kur'an-ı Kerim hakkında cidal ve tartışmak anlamına gelir. Böyle bir tartışma *'Allah'ın ayetleri hakkında tartışanları gördüğünde başka bir söze geçinceye kadar onlardan yüz çevir'*[364] ayetine eleştirilen tartışmaya dahildir. Onların konuşmasını 'söz' diye ifade etmiştir, hâlbuki hakkında konuştukları şey Kur'an'dır. Kur'an'ın dışında ayetleri kastetmiş olsaydı, hiç kuşkusuz, ayet zamirini veya ayetler (dişi zamir) ifadesini kullanırdı. Demek ki eril zamir kullanmış olmasının Kur'an ayetlerini kastetmenin dışında bir anlamı yoktur. Kur'an Allah'ın haberiyken haber de söz demektir. Ayette 'Onlara zikir geldiğinde' ve *'Biz zikri indirdik'*[365] demiştir. Zikir söz demektir.

Tavsiye

Yapabildiğin ölçüde öfkeni tutmaya çalış; öfke şeytandandır. Öfkeliysen sesini yükseltme, o da şeytandandır. Namazda hapşırmak şeytandan iken namazın dışında şeytandan değildir. Falcılıktan uzak dur, kastedilen taşlarla oynamaktır. Şair şöyle der:

Yemin olsun ki taşlarla oynayanlar bilmiyor
Uğursuzluk sayanlar da bilmiyor; Allah ne yapacak onlara!

Bir şeyi uğursuz saymak veya falcılıktan sakınman gerekir. Falcılık ve uğursuz saymak kötülük olarak insana yeter. Buna mukabil tefe'ül yapabilirsin. Tefe'ülü olumsuz saymak ise insana zarar verir. Mescide tükürme! Farkında olmadan yapmışsan üzerini ört (onu temizle). Tükürmek üzere veya abdest bozmak üzere kıbleye yönelme. Küçük veya büyük abdesti bozmak üzere de kıbleye dönme. Kıbleye saygı göstermek peygamberlik adabındandır. Yemeğe niyetlendiğinde, yemeden önce ve sonra ellerini yıkamalısın. Yemekten sonra bir de ağzını çalkamalısın. Cariyen veya kölen olduğunda onlara karşı iyi davranmalısın; güçleri yetmeyecek işlerle onları sorumlu tutmamalısın. Öyle bir işle sorumlu tuttuğunda ise kendilerine yardım etmelisin; çünkü 'köleler kardeşlerinizdir'. Sadece Allah onları sizin mülkünüz haline getirmiştir, yoksa herkes Âdem'in oğullarıdır. Bu itibarla köleler bizim kardeşlerimizdir. Köleler hakkında Allah'ın (hukukunu) gözetmelisin. Bilmelisin ki, sen de kıyamette kölelerden dolayı hesaba çekileceksin. Suç karşılığında birini cezalandırırsan, bilmelisin ki, Allah kıyamette köleyi ve efendiyi önüne alacak, işlediği suça ve efendinin suça verdiği cezaya karşı her ikisini hesaba çekecektir. Suç ile ceza birbirine denk ise tamam; ceza suçtan fazlaysa, köle adına efendiden hakkını alacaktır. Böyle bir durumda üç kırbaçtan fazla ceza vermemen gerekir. Daha artırman gerekirse, en çok ona kadar çıkabilirsin. Allah'ın belirlediği cezaları uygulamada artış söz konusu olamaz, onun sayısını Allah belirlemiştir, sen o sayıyı aşamazsın. Bir suça karşılık köleyi bağışlamak, senin için daha uygun ve ihtiyatlı bir davranıştır.

Bir kavmin evine girerken üç kez izin istemen lazımdır; izin verilirse girer, verilmezse dönersin. Seni fark etmedikleri bir yönden, kardeşinin evine bakmaman gerekir. Öyle bir yerden kardeşinin evine bakınca, içeri girmiş sayılırsın. Hâlbuki izin, görmekle ilgili olarak emredilmiştir. Allah şöyle buyurur: *'Ey iman edenler! İzin verilinceye kadar başkalarının evlerine girmeyin.'*[366] Başka bir ayette şöyle denilir: *'Size izin verilene kadar evlere girmeyin. Geriye dönün denildiğinde de geriye dönün.'*[367] Hadiste izin talebinin üç kez olacağı zikredilmiştir. İzin verilirse içeri girersin, yoksa geriye dönmek gerekir. Hayvanın boynuna zil takmaktan sakın! Zil takılı bir hayvandan melekler kaçarlar. Bu konuda Hz. Peygamberden gelen bir hadis vardır. Mekke'de İbnu'l-Esad denilen ve Ebu

Medyen'in arkadaşlarından olan keşif ehli biri vardı. Becaye'de Ebu Meyden ile arkadaşlık yapmıştı. Bir gün tavaf ederken meleklerin de insanlarla beraber tavaf ettiğini müşahede etmiş. Onlara bakarken melekler bir anda tavafı bırakmış, süratle Kâbe'nin dışına çıkmışlar. Bunun sebebini anlamamış. Bir anda Kâbe'de hiçbir melek kalmamış. Biraz sonra boyunlarında ziller takılı olan develerin insanlara su vermek üzere çobanlarıyla beraber Kâbe'ye girdiklerini görmüş. Develer dışarıya çıktıklarında melekler tekrar geri dönmüş. Zilin şeytanın çalgı aleti olduğu aktarılmıştır.

Sana yapacağım bir tavsiye de kendini Allah'a satarak cehennemden azat olmanı sağlamandır. Bunu ancak yetmiş bin kere 'La-ilahe illallah' diyerek yapabilirsin. Yetmiş bin kere bu cümleyi söylediğinde, Allah onun karşılığında seni cehennemden azat eder. Veya kimin adına bu zikri yaparsan Allah onu cehennem ateşinden azat eder. Bu konuda Hz. Peygamber'den gelen bir rivayet vardır. Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Meymun b. et-Tevzeri -ki Kastalani diye bilinir- Mısır'da bu konuda bana şöyle demişti: Şeyh Ebu'r-Rebi' el-Kefif el-Malikî bir yemek sofrasındaydı. Bu zikri yapmış, fakat kimseye bağışlamamıştı. Sofrada onlarla beraber salihlerden keşif sahibi bir delikanlı varmış. Delikanlı elini yemeğe uzattığında ağlamaya başlamış. Oradakiler 'niçin ağlıyorsun?' diye sorduklarında şöyle demiş: 'Cehennemi görüyorum, annemin orada olduğunu görüyorum. Bu nedenle yemekten elimi çektim ve ağlamaya başladım.' Şeyh Ebu'r-Rebi' şöyle demiş: 'İçimden şöyle dedim: Allah'ım kelime-i tevhidi yetmiş bin kez söylediğim sana malumdur. Okuduğum kelime-i tevhidi bu delikanlının annesinin ateşten azat olması için bağışlıyorum.' Bunu içimden söylemiştim. Çocuk hemen şöyle dedi: 'Allah'a şükür! Annemin cehennemden çıktığını gördüm, fakat niçin çıktığını bilmiyorum.' Çocuk mutluluk içinde oradakilerle beraber yemeye başladı. Bu çocuğun keşfiyle Hz. Peygamber'in hadisi benim için sahih olduğu gibi hadis sayesinde de çocuğun da keşif sahibi olduğunu öğrenmiş oldum.' Ben bu hadise göre amel ettim. Hadisin bereketini eşim öldüğünde kendisinde tecrübe ettim.

İnsanların arasını bulman lazımdır; ara derken kastedilen ayrılıktır. İnsanların arasını bulmak Kitap'ta belirlenmiş bir iyilik ve hayırdır. Allah bunu teşvik etmiş, hatta kâfirler barışa yöneldiklerinde barışı kabul etmeyi Müslümanlara emretmişlerdir. Hal böyleyken birbirlerine küsen Müslümanları barıştırmak daha önemlidir. Ara bozmaktan sakınmalı-

sın; kastedilen birliktir. Böyle bir davranış günahtır. Hz. Peygamber (berber anlamına da gelen *halika*) bozgunculuğun iyilikleri tükettiğini bildirir. Berber saçları kestiği gibi bozgunculuk da iyilikleri keser ve yok eder. Allah şöyle der: '*Sizin aranızı bölmüştür.*'[368] Burada 'ara' derken kastedilen vuslat ve beraberliktir. Bu itibarla ara kelimesi dilde zıt anlamlı kelimelerden birisidir.

Dostum! Kölene yediğinden yedir, giydiğinden giydir, onun değerini gözet, Hz. Peygamber'in onlar hakkında söylemiş olduğu sözü dikkate al. Hz. Peygamber 'Onlar sizin kardeşlerinizdir, Allah onları sizin kudretinize vermiştir' der. Bir kardeşi tasarrufunun altında bulunan insan kardeşine yediğinden yedirir, giydiğinden giydirir. Beden sağlığını ve dünya işlerinden uzak kalmayı bir nimet saymalısın. Allah'ın sana ihsan ettiği iki nimeti (boş vakit ve sağlık) Allah'a itaatte kullanman gerekir. Beden sağlığının veya dünya gamlarından zihninin boş olmasının gayesi, Allah'a itaat etmek, O'nun kurallarını uygulamak olmalıdır; aksi halde sağlık ve boş vakit aleyhine delildir. Allah'ın senin hasmın olmasından sakın. Her sabah yüz kere şu zikri söylemelisin: 'Subhanallahi ve bihamdihi subhanallah el-azim (Allah'ı tenzih ederim, O'na hamd ederim, Allah'ı tenzih ederim, O yücedir.)' Bu zikir, üzerinde günah bırakmaz.

Tavsiye

Organlarını muhafaza etmen ve gözetmen gerekir. Organlarını başıboş bırakmak, kalbi yoran bir iştir. Şöyle ki: İnsan organlarını serbest ve başıboş bırakıncaya kadar rahatlık içindedir. Bazen insan güzel bir surete bakar, kalbi surete bağlanır, o suretin sahibi ise kendisine ulaşılamayacak şekilde izzet sahibi olabilir. Bu durumda öyle birini sevmek, insanı uykusuz bırakır, artık mutlu ve rahat bir hayatı kalmaz. Bu hal helal bir şeyde böyleyken kendisine bakmanın helal olmadığı birine bakınca durum nasıl olabilir? Bu nedenle Allah bize organları kayıt altına tutmayı emretmiştir. Gözlerin zinası bakmak, dilin zinası yasaklanmış şeyleri konuşmak, kulağın zinası yasaklanan bir söze kulak vermek, elin zinası tutmak, ayağın zinası yürümektir. Bu itibarla her organın zinası kendisine yasaklanmış fiilin peşinde gitmektir. Yasaklanmış fiili yerine getirmek ise cinsel organın zinası diye isimlendirilir. Bu itibarla bazı kimseler şöyle der: 'Beni tehlikelere düşüren dilimdir.' Hz. Peygamber şöyle der: 'İnsanların çeneleri üzerinde ateşe düşmelerinin sebebi dille-

rinin ürünleridir.' Allah şöyle der: *'O gün dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları hakkında şahitlik eder.'*[369] Mesela el şöyle der: 'Beni şu işte kullandı.' Yani tutulması haram bir işte haksız yere beni kullandı. Ayak aynı sözü söylediği gibi dil, göz ve bütün organlar aynı sözü söyler. *'Hiç kuşkusuz kulak, göz, kalp hepsi mesuldür.'*[370] İmam Müslim Muhammed b. Ebu Amr'dan, o da Süfyan'dan, o da Suheyl b. Ebu Salih'ten, o da babasından, o da Ebu Hureyre'den aktarmıştır. Ebu Hureyre şöyle der: 'Hz. Peygamber'e kıyamet günü 'Rabbimizi görecek miyiz?' diye soruldu. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: 'Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki Rabbinizi görürken birbirinize rahatsızlık vermeyeceksiniz. Allah kula der ki: Ben sana ikramda bulunmadım mı? Seni efendi yapmadım mı? Evlendirmedim mi? Sana atlar, develer amade kılmadım mı? Kul şöyle der: Evet, ya Rabbi! Allah şöyle der: Bana kavuşmayacağını mı zannettin? Kul şöyle cevap verir: Sana, kitabına ve peygamberlerine iman ettim, namaz kıldım, oruç tuttum, sadaka verdim, gücüm yettiği kadar iyilik yaptım. Allah şöyle der: 'İşte onlar buradadır.' Sonra ona şöyle der: 'Şimdi sana bir şahit göndereceğiz.' Kul içinden 'Bana karşı şahitlik edecek kimdir?' diye düşünür ve bu konuda bir karara varamaz. Sonra topuğuna 'konuş' denilir. Konuşmaya başlar. Sonra eti ve kemikleri yaptıkları hakkında şahitlik ederler. Bu sayede kendi nefsi hakkında mazeret beyan eder. Öyle biri Allah'ın gazap ettiği bir münafıktır.' Dünyanın durumunu anlatan bir hadiste şöyle denilir: 'Kişiye ailesinin yaptığını kırbacının ve ayakkabısının bağı haber vermeden kıyamet kopmaz.' Bunu yorumlarken şöyle denilir: 'İnek hadisesinde İsrail oğulları arasında öldürülmüş birine Allah'ın hayat verdiği zikredilir. Ölüye ineğin bir parçasıyla vurulmuştur. Bu durum *'Ona bir parçasıyla vurun'*[371] ayetinde ifade edilir. Hâlbuki Allah o parçayı belirlememiş ve tesadüfen topuğuyla ölüye vurmuşlardır. Kardeşim! Deri ve organların aleyhinde şahitlik edeceği günden sakınmalısın. Kendine karşı ölçülü ve insaflı ol, Allah katında sana teşekkür edecekleri şekilde organlarına ölçülü davran! Biz bu durumu içerisinde bulunduğumuz hallerde dünya hayatında açık bir şekilde müşahede ettik. Başka bir ifadeyle organların konuşmasını açıkça gördük. Kul dince helal olmayan işlerde onları kullandığında organ kendisine şöyle der: 'Ey adam! Bunu yapma! Beni sana yasaklanmış bir işi yapmaya zorlama, kıyamet günü senin aleyhine şahitlik edeceğim. Beni aleyhine değil, lehine şahitlik yapacak birisi kıl, bana iyi ve ahlaka göre davran.' Adam gaflet halinde olur ve bu sözleri

duymaz. Bir fiil kendinden meydana geldiğinde organ şöyle der: 'Rabbim! Ben bu adamı engellemeye çalıştım, o ise beni dinlemedi. Allah'ım! Onun benim vasıtamla işlemiş olduğu günahtan ve hatadan sana sığınırım. Her durumda organları serbest bırakmak, kalbin yorulmasına vesiledir. Çünkü Allah seni senin için yaratmış, senden de kendine ayırdığı kısmı kalbin yapmıştır. Bir kalp imanlı, veralı ve temiz iken O'nu sığdırabileceğini söylemiştir. Organlarının tasarruflarıyla kalbini meşgul ettiğinde, Hakkın sende kendisine ayırdığı organ hakkında gazaplandığı kişilerden olursun. Hakka haksızlık etmekten daha büyük bir zulüm olabilir mi? Binaenaleyh Hakkı hasmın yapma! Susturucu delil Allah'a ait olduğu gibi Allah onu bildirmiş, her bakımdan yaratıklarına karşı susturucu delilin nasıl ortaya çıkacağını bana göstermiştir. Bunun açıklaması bilginin maluma tâbi olmasıdır. Bunu anlamalısın, daha açık bir ifade mümkün değildir.

Tavsiye

Her namazda ya ezan okumalısın veya ezan okuyan müezzinin sözlerini tekrarlaman gerekir. Ezan okuduğunda, sesini yükseltmelisin. Çünkü kıyamet günü sesinin ulaştığı yerlerdeki yaş ve kuru her şey müezzin lehine şahitlik edecektir. İnsan ezanda bulunan nimeti bilseydi, onu asla terk etmezdi. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'İnsanlar ezan okumak ve birinci saftaki sevabı bilselerdi, onu paylaşabilmek için aralarında kura çekerlerdi. Hicretteki sevabı bilselerdi, bu konuda yarışırlardı. Sabah namazındaki sevabı bilselerdi sürünerek bile olsa ona gelirlerdi.' Bir insan ezan okumaz fakat ezanı duyarsa, müezzinin söylediklerini söylemelidir. Müezzin bitirdikten sonra her kelimesinde ezanı tekrarlarsa, bu dinleyici huzur ve huşuyla sözleri söylemiş olur. Bir gün ezan okuyordum. Ezanda her cümleyi okuduğumda, Allah gözümden perdeyi kaldırdı ve gözümün gördüğü yerlerde bulunan hayırları müşahede ettim. O esnada büyük bir hayır ve iyilik gördüm. Akıl sahibi insanlar onu görselerdi, her kelime karşılığında kendilerinden geçerlerdi. Bana şöyle denildi: 'Bu görmüş olduğun hayır ezanın sevabıdır.' Dinleyiciye müezzin ezanı okurken her kelimeden sonra sözlerinin benzerini söylemesini tavsiye ederiz ve bunu doğru buluruz. Tirmizi, İbn Veki'den, o da İsmail b. Muhammed b. Cuhade'den bir hadis aktarmıştır. Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilir: 'Kim la-ilahe illallah, Allahu ekber (Allah'tan başka ilah yoktur, Allah pek büyüktür)'

derse, Rabbi onu tasdik ederek şöyle der: 'Benden başka ilah yoktur, Ben tek büyük olanım.' Kim 'Allah'tan başka ilah yoktur, yalnızca O ilah'tır' derse Allah şöyle der: 'Benden başka ilah yoktur, sadece Ben ilahım.' Bir kişi 'Allah'tan başka ilah yoktur, O'nun ortağı yoktur' derse, Allah şöyle der: 'Benden başka ilah yoktur, benim ortağım yoktur.' Kim 'Allah'tan başka ilah yoktur, mülk ve hamd O'na mahsustur' derse, Allah şöyle der: 'Benden başka ilah yoktur, mülk ve hamd bana mahsustur.' Kim 'La ilahe illallah ve la havle ve la kuvvete illa billah (Allah'tan başka ilah yoktur, O'ndan başka güç ve kuvvet sahibi yoktur)' derse, Allah şöyle der: 'Benden başka ilah yoktur, benden başka güç ve kuvvet sahibi yoktur.' Hz. Peygamber hadisin devamında şöyle der: 'Kim Allah'ı razı ederek bu sözü söylerse cehennem onu yakmaz.'

Ezan emri hakkında akıllı insanın şunu bilmesi yeterlidir: Hz. Peygamber müezzinin sesini duyanların onun söylediklerini tekrarlamasını emretmiştir. Böyle yapmak ezan kabul edilir. Hz. Peygamber'in bu emri ve teşviki, müezzini tekrarlayanın aynı sevabı alacak olmasından kaynaklanır. Ezanı tekrarlarken insan kendisine ezanı öğretir ve ezanın suretiyle Rabbini zikretmiş olur. Demek ki Hz. Peygamber insana pek çok hayrın bulunduğu bir işi emretmiştir. Ezanı en kâmil rivayete ve zikri en çok olan ifadeye göre okumak gerekir. Çünkü sevap zikrin çoğalmasıyla artar. Allah şöyle der: *'Allah'ı çokça zikreden erkek ve kadınlar...'*[372] Başka bir ayette *'Allah'ı çokça zikredin'*[373] denilir. Bir rivayette şöyle denilir: 'İnsan çöl bir yerde bulunup yanında kimse bulunmadığı halde namaz vakti girerse ezan ve kamet getirir. Ezan okuduğunda, dağlar kadar melekler arkasında saf tutarak namaz kılarlar. Bir insanın cemaati böyle müminler iken onun duası icabetsiz kalır mı? Biz de insanların kendisinden habersiz kaldığı böyle davranışları yapmanı tavsiye ederiz. Akıllı insan Allah katında sürekli bir hayrın bulunduğu böyle işleri yapmaktan habersiz kalmaz. Bunları yapmak insanın kendisine merhameti demektir. Allah insanın kendisine merhamet etmesini başkasına merhametten daha büyük bir iş saydığı kadar kendine eziyet etmeni de başkasına eziyetten daha büyük bir günah saymıştır. Başkasını öldürenin durumu Allah'a kalmıştır; dilerse affeder, dilerse cezalandırır, dilerse bağışlar. Kendini öldüren, yani intihar eden hakkında Allah şöyle der: 'Ona cenneti haram kıldım.' Hz. Peygamber şöyle der: 'Merhamet edenlere Rahman merhamet eder.' Kim kendine merhamet ederse, hidayet yolunu tutmuş, nefsiyle hevanın arasına girmiş olur. Allah öyle

birine sınırsız ve hadsiz bir şekilde özel rahmetiyle merhamet eder. Çünkü o kendine en yakın komşu olan nefsine merhamet etmiş, başka bir ifadeyle Allah'ın kendisinde onu yaratmış olduğu surete merhamet göstermiş, komşuluk hakkı ile (ilahi) sureti gözetmek şeklinde iki güzelliği ve hayrı birleştirmiştir. Nefsinin dışındaki her komşu, senden daha uzaktır. Bu nedenle insan duaya önce kendisinden başlamalıdır. Bunun bir sebebi kendi hakkını gözetmesinin gerekliliğiyken diğer bir sebep başkasına dua edenin içinde başkasının ona muhtaç olacağı hakkında bir duygunun teşekkül etmesidir. Bu itibarla insan başkasına dua ederken kendisinin muhtaç olduğundan habersiz kalabilir, bazen nefsine bu sebeple beğenme ve böbürlenme duygusu gelebilir; bu da büyük bir hastalıktır. Bu nedenle Hz. Peygamber duada insanın önce kendisiyle başlamasını emretmiş, kendisinin muhtaç olduğunu öğrenmesini temin etmiştir. Böylece başkasının ona muhtaç olduğu duygusu, kendini beğenmek ve başkası üzerinde minnet sahibi olma duygusu ortadan kalkar. Ardında muhtaç ve temizlenmiş bir halde başkasına dua eder.

Bu nedenle kulun duaya kendisinden başlayıp ardından başkasına dua etmesi gerekir. Böyle bir dua kabule daha yakındır. Böyle bir dua zorunluluk ve kulluğu ifade etmede daha halisane sayılır. İnsanlar meseleye böyle bakmaktan habersiz kalmışlardır. Anne babadan daha çok hak sahibi veya bir mümin üzerinde peygamberlerden daha hak sahibi kimse olabilir mi? Bununla beraber dua edene Hz. Peygamber önce kendisini zikretmesini emretmiştir. Hz. Nuh şöyle der: *'Rabbim! Beni ve anne babamı bağışla, iman ederek evime giren erkek ve kadınları bağışla.'*[374] Hz. İbrahim şöyle demiştir: *'Beni ve çocuklarımı koru.'*[375] Hz. İbrahim önce kendisini zikretmiştir. *'Rabbim! Beni namaz kılanlardan et, zürriyetimden de.'*[376] Başka bir ayette *'Rabbim! Beni, anne ve babamı, müminleri hesap gününde muhafaza et'*[377] denilir. Burada da önce kendisinden başlamıştır. Başka bir ayette *'Onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir, sen onlarm hidayetlerine uy'*[378] denilir. Sana kıyamet günü Allah katında içerdiği sevaplar nedeniyle ezan okumayı tavsiye ederim. Müezzin kıyamet günü boyları en uzun kimselerdir. Bütün insanlardan farklı olarak o gün müezzinlerin boyları uzatılır. Onlar Allah'ın ezanlarına karşılık olarak ihsan edeceği nimetleri ve iyilikleri görmek üzere boyunlarını uzatırlar. Bu yorum kastedilenin uzunluk anlamındaysa geçerlidir. Kelime ihsan anlamında da olabilir. Bu durumda müezzinler en faziletli kimselerdir. Boyun cemaat anlamında da olabilir. Bu durumda müez-

zinler cemaat bakımından en faziletli kimselerdir. Bu kelimeyi hemzenin kesre okunmasıyla (ifdal şeklinde) rivayet edenlere göre ise 'görmüş oldukları hayır nedeniyle müezzinler en ahlaklı ve insanlara karşı ihsan sahibi' olan kimseler sayılır. Çünkü müezzin vakitleri muhafaza eder. Bu itibarla müezzin namazın vaktinin girmesiyle birlikte süratle namaz vaktini bildirir ve onun görevi vakti gözetmektir.

Tavsiye

Vali olduğunda insanlar arasında hakkı uygula ve 'hevaya uyma. Seni Allah'ın yolundan dalalete düşürür.' Allah'ın yolu peygamberlerin dilleriyle ve kitaplarında kullarına şeriat yaptığı yoldur. '*Allah'ın yolundan saptıranların hesap gününü unutmalarına karşılık büyük azapları vardır.*'[379] Allah kendisinde nefislerin hesaba çekilmemiş olduğu dünya gününü bildirmiştir. Çünkü ayette geçen unutmak terk etmek demektir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Nefislerinizi hesaba çekilmezden önce hesaba çekiniz.' Allah bana bu hususta 586 senesinde İşbiliye'de büyük bir müşahede gösterdi. Dünya günü aynı zamanda din günü demektir. Yani cezaların tatbik edileceği ceza günü de demektir. '*Onlara yaptıklarının bir kısmı tattırılır ki, belki geri dönerler.*'[380] O da cezanın ta kendisidir; bu, günahkâr kul hakkında ahiret cezasından daha iyi ve üstündür. Çünkü dünya cezası hatırlatıcıdır ve o amel günü demektir. Ahiret ise öyle değildir. Bu nedenle dünya hakkında '*belki dönerler*'[381] denilir. Yani tövbe ederek Allah'a dönerler. Demek ki ceza günü ahiret günü demek iken aynı zamanda dünya günü demektir. Bu itibarla onun dünya günü olması daha faydalıdır. Hakka göre hüküm ver! Allah kulları için belirlediği şeriata göre dünyada hakka göre hüküm vermişken ahirette de buyruğuyla hakka göre hüküm verir. Bu itibarla dünyada üç kadı vardır, bunların birisi cennete, ikisi cehenneme gider.

Allah basiret gözünü açıp 'tövbe' denilen bir dönüşle Hakka rücu etmeyi nasip ettiğinde, sana tavsiyem, üzerinde bulunduğun hali dikkatle incelemen ve bu esnada üzerinde bulunduğun hayır ise ondan ayrılmamandır. Bir vali isen valililiğini sürdürmelisin; bekâr isen o halde kalmalısın; eşin varsa onu boşama, ailenle beraber yaşamaya devam et. Sonra yapmakta olduğun hayra göre Allah'tan sakınarak amele başla! Allah'ın her durumda kendisine açılan bir yakınlık kapısı vardır. O kapıyı çal ki, kapı açılsın. Kapının hayrından kendini mahrum bırakma. Hallerin en azı günah işlediğin bir vakitte üzerinde bulunmuş olduğun

halde bulunmandır. O hal üzere sabit kalırsan, içinde bulunduğun hal seni över ve metheder. Ondan ayrılırsan, lehinde değil, aleyhinde şahitlik eder, çünkü senden bir hayır görmemiştir. Burada herkesin dikkat çekmediği ince ve latif bir anlam vardır, şöyle ki: Halin senin için ancak gördüğüne göre şahitlik eder; hayır görürse hayra göre ve lehinde şahitlik eder. Zikretmiş olduğum meşru hayrın bulunduğu işlere ulaşmaktan mahrum kalmayasın! Burada üzerinde bulunduğun mubah halleri kastediyorum. Çünkü tövbe günahlardan hakka dönmek demektir. İçinde Allah'a yaklaşma niyeti taşımadığın herhangi bir harekette bulunmaktan sakın. Mubah bir işi işlerken onu Allah'a yaklaşma niyetiyle yapmalısın; o niyet o işin mubahlığına inanmandır. Bu nedenle onu yapmışsan onun karşılığında sevap kazanırsın. Günahı işlerken bile onun günah olduğuna inanarak niyet sahibi olmalısın. Onun günah olduğuna inanman nedeniyle sevap alırsın. Bu nedenle müminin günahı kendisine salih bir amel katışmaksızın hiçbir zaman saf bir günah olmaz. Ona katışan salih amel, onun günah olduğuna inanmaktır. Böyle hareket edenler haklarında '*Başkaları günahlarını itiraf ederler, ona salih amel ve günah katıştırırlar*'[382] denilen kimselerdir. Günaha salih amelin katışması budur. Burada salih amel o amelin günah olduğuna iman etmek demektir. 'Umulur ki' ifadesi Allah için kullanıldığında zorunluluk bildirir. Böylece Allah'ın rahmeti onlara döner. Allah kendisine katışan iman nedeniyle söz konusu günaha mağfiret eder. Burada 'umulur ki' ifadesi Hakkın rahmetiyle onlara dönmesi demektir, yoksa onların Allah'a dönmesiyle ilgili değildir. Çünkü başka yerde olduğu gibi burada Allah onlar için tövbe zikretmemiştir. Allah başka bir yerde mesela 'onlar da tövbe etsin diye kendilerine döndü' demiştir. Burada onların tövbeleri zikredilmemiş, başka bir hüküm getirilmiştir. Ayette sadece Allah'ın onlara dönüşü zikredilmiştir.

Sana tavsiyelerimden birisi de bir meclisi aktarırken veya otorite sahibi birine söz söylerken sadece doğru söz söylemendir. Tirmizi Huzeyfe'den o da başkalarından -ki kuşkuya kapılan benim- bir hadis aktarır. Bir adam kendisine uğramış, adamın bir hadiseyi bildirdiği kendisine söylenmiş. Şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber cennete *katat* giremez demiştir.' Ebu İsa şöyle der: Hadiste geçen *katat* söz taşıyan demektir. Bir insan seninle konuşur ve sağına ve soluna bakarak başkasının söylediklerini duymasından çekinirse, o sözün sana tevdi edilmiş bir emanet olduğunu bilmelisin. Öyle bir sözü başkasına söyleyerek emanete hain-

lik etmemelisin. Hainlik edersen emaneti ehli olmayana vermiş ve ulaştırmış, zalimlerden olmuş olursun. Meclislerin emanete dayandığı sabittir. Benim sana tavsiyem otorite sahibine kötü söz taşımamandır. Öyle bir davranış laf taşımaktır ve Allah *'laf taşımak ne kötüdür'*[383] der.

Bu tavsiyelerden birisi de neseplere sövmekten sakınmandır. Bir şahıs ile yatağın sahibi olan babası arasına girmemen gerekir. Şâri'nin bu konudaki buyruğu nedeniyle, böyle bir davranış o kişiye küfür demektir. Ezan vaktinde duayı, dua vaktinde ise vakitleri gözetmelisin. Aynı şekilde savaş vaktinde, namazın başlangıç vaktinde duayı gözetlemelisin. Dua derken kastedilen de talep edilen hususta Allah'ın karşılık vermesidir. Bu itibarla kabul vesileleri pek çoktur. Bunlar zaman, mekân ve halle sınırlı olduğu gibi dua ederken dile getirmiş olduğun zikir kelimesi de bu kapsamdadır. Çünkü bu dört husus duaya bitiştiğinde, duaya icabet edilir. Bunların arasında en güçlü olanı isim, sonra haldir. Allah'ın hakkının olduğu kadar yaratıkların hakkının da üzerinde bulunduğunu bilerek bu hakları gözetmen gerekir. Allah bu durumda iki sevap verir: Birincisi onun hakkını yerine getirmiş olman, diğeri de Allah'ın yaratıklarından birisinin senin üzerinde ortaya çıkan hakkını yerine getirmek sevabıdır. Bir cariyen olsa ve onu terbiye edip güzelce eğitirsen, büyük bir sevap kazanırsın. Onu azat edersen azatlık nedeniyle de büyük ve genel bir ecir elde edersin; onunla evlenirsen başkasıyla evlenmenden daha çok sevap kazanırsın. Bir mücahit gördüğünde, malının bir kısmıyla ona yardım etmelisin. Sözleşmeli köle de öyledir. İffetini ve dinini korumak üzere evlenmek isteyen birine de yardım etmelisin. Böyle davranıp söz konusu kişilere yardım ettiğinde, onlara Allah'ın naibi olarak yardım etmiş sayılırsın. Çünkü öyle insanlara yardım etmek, hadisin buyruğuyla, Allah'ın üzerindeki bir haktır. Kim onlara yardım ederse, hiç kuşkusuz, Allah'ın onlar için üzerine yazmış olduğu görevi ve vazifeyi yerine getirmiştir. Bu durumda ona ikram etme işini bizzat Allah üstlenir. Binaenaleyh kendisine yaptığın yardımla bir insan Allah yolunda mücahit olduğu sürece, kendi ücretinden bir şey eksilmeden sen de ücrette ve sevapta ortaksın. Aynı durum evlenen insana yardımda geçerlidir. Onun bir çocuğu doğup salih evlat olduğunda, çocuğu ve torunları nedeniyle de kıyamette Allah'ın katında bol bir sevap elde edersin. Öyle bir davranış sözleşmeli köle veya mücahide yardım etmekten üstündür. Çünkü insanları evlendirmek nafile hayırların en

üstünüyken âlemi var etmedeki ilahi lütufla en yakın ilişkideki hayırdır. Ecir ve sevap nesebin bağıyla irtibatlı olarak yücelir.

Bilmelisin ki insan yoksulluk ve ihtiyaç özelliğinde yaratılmış olduğu için aynı zamanda dilenme ve isteme özelliğinde yaratılmıştır. Allah'ın seni yakînen rızıklandıracağına iman etmişsen, sana dönecek bir fayda veya sana inecek bir zararı uzaklaştırması için sadece O'ndan talepte bulunmalısın. Bir kişi -yakınlık veya Allah'ın rızası dışında bir şey olmaksızın- sadece Allah rızası için senden bir şey isterse, isteğini vermen gerekir. Verdiğini de bir tek isteyen bilmelidir. Verdiğini de sadece kendisinin bildiğini ona söylemen gerekir; çünkü dilenirken kendisinde meydana gelen ezikliğe karşı bu bilgiyle durumunu düzeltir ve kırıklığını giderebilir. Bu istemenin bir fayda olduğunu bilmezse, kırılır. Kendisinin bilgisi olacak şekilde, onun isteğine ve talebine karşılık vermen lazımdır. Onun isteği olmaksızın, halinden ihtiyacını anlarsan, böyle bir durumda hal ile ona isteğini vermeye çalış. O senin kendisine bir şey verdiğini bilmesin. Kendisi istemeden sen ona bir şey verirsen, hiç kuşkusuz, utanır. Özellikle mert veya daha önce zengin olan veya böyle bir alışkanlığı bulunmayan birisi olunca utanır. İki durum arasında ince ve hassas bir fark vardır. Birinci dilenci kendisine verdiğini bilmezse mahcup olurken ikincisi verdiğini öğrenince mahcup olur. Maksat fakirden utanma ve mahcubiyeti gidermektir. Allah'tan gafil olanlar arasında -seni tanımayacakları bir şekilde- Allah'ı zikretmen gerekir. Arifin Rabbiyle yalnızlığı ve halveti budur. Bu durumda arif, iki uyuyan arasmda namaz kılana benzer.

Muhtacı suyun fazlasından mahrum bırakmaktan sakınmalısın. Verirken de başa kakmaktan sakınmalısın. Verirken başa kakmak, çeşitli açılardan vereni bilmemek demektir. Bunlardan birisi, insanın kendisini nimetin sahibi olarak görmesidir. Öyle biri yaratılış ve varlık verme itibarıyla nimeti kendisine ait görür. İkinci yön Allah'ın verdiği ve üzerinde bulunan nimetlerde ilahi ihsanını unutmasıdır. Öyle bir insan elinde bulunana ötekinden daha çok muhtaçtır. Üçüncüsü, vermiş olduğu sadakanın Rahman'ın eline düşmesidir. Meselenin başka bir yönü de bu konuda kendisine dönen hayır ve iyiliktir. O iyilik kendisine ait iken, o, kendisi için çalışmış ve iyilik yapmıştır. Hal böyleyken sadece kendisine ait bir şeyi ulaştırmış olmakla öteki insana karşı nasıl minnet duygusuna sahip olabilir ki? Rızkını ona ulaştırmamış olsaydı, farkında olmadığı yönden, emaneti ulaştırmamış sayılırdı. Öyle biri bütün bun-

ları bilmemesi nedeniyle rızkını ulaştırdığı kimseye verdiğini başa kakar, amelini boşa çıkartır. Allah şöyle der: '*Başa kakmak ve eziyet etmekle sadakalarınızı boşa çıkarmayın.*'[384] Başka bir ayette '*Müslüman olmalarını başına kakarlar, de ki, müslümanlığınızı başıma kakmayın, Allah şükredin ki size iman nasip etti*'[385] denilir.

İmam olmanı uygun görmeyen bir cemaatin önüne geçerek namazda veya namazın dışında imamlık yapma! Fakat burada ince bir sır vardır, şöyle ki: Onların sende nahoş bulduğu ve hoşlanmadıkları özelliği düşünmelisin. Şeriatın hoşlanmadığı bir özelliği kerih görmüşseler, imam olmaktan sakınmalısın; şeriatın onayladığı bir işi kerih görmüşlerse, kerih görmelerine değer vermemen lazımdır. Onlar şeriatın sevdiği bir işi kerih görürlerse mümin sayılmazlar; mümin değilseler, dikkate alınacak bir tarafları yoktur. Bu durumda onlar isteseler de direnseler de öne geçmen gerekir. Bunların birisi aralarında bulunduğun insanların en iyi Kur'an okuyanı olmandır. Öyle bir durumda imamlık senin hakkın olduğu kadar yetki sahibi olman durumunda da imamlık senin hakkındır. Bu durumda seni onlarm önüne geçiren Allah'tır. Bununla beraber kendine karşı insaf gösterenin nahoş bir nitelikle nitelenmemesi gerekir. Başka bir ifadeyle gücü ölçüsünce öyle bir niteliği kendinden uzaklaştırıp din işlerinde nahoş bir özellikle nitelenerek insanların önüne geçmemek lazımdır. Namazı ilk vaktinde kılıp vakti çıkacak şekilde onu geciktirmemen lazımdır. Hür bir insanı köle yapıp sonra da kuşku nedeniyle azat etmen uygun değildir. Kimseye karşı üstünlüğünün olmadığını bilmelisin. Bütün üstünlük Allah'a aittir. Ayette '*Onu dilediğine verir, Allah büyük ihsan sahibidir*'[386] denilir. Hür insan iki şekilde köle yapılır: Birincisi asıl itibarıyla hür olan birisini alıp onu satarsın; ikincisi bir köleyi azat edersin ve buna rağmen ona imkân tanımaz, efendinin kölesine davrandığı gibi kendisine davranırsın. Hâlbuki onun izni ve müsaadesi olmaksızın böyle bir şey yapmaya hakkın yoktur. O kadar insan gördüm ki, kölelerini azat ettikleri halde, köleye azatlık belgesi vermez, hür olduğu halde köle olarak kullanırlar. Hâlbuki efendi köleyi azat ettikten sonra -onun izni olmaksızın- üzerinde bir hüküm sahibi değildir. Bir köleyi azat ettiğinde hür bir insanı çalıştırdığın gibi onu hizmetinde kullanabilirsin; hür bir insanı ya onun rızasıyla veya izniyle çalıştırabilirsin. Bu hususta azat edilmiş köleyle hür insan eşittir, çünkü artık o da hürdür. Hz. Peygamber hürriyeti kendisine verilmiş birini köleleştiren hakkında şiddetle tehditte bulunmuş olduğu kadar hür bi-

rini köleleştiren veya onu satıp bedelini yiyen hakkında ağır ifadeler kullanmıştır. Bir kişiyi ücretle çalıştırdığında sana tavsiyem onun hakkını ödemen, geciktirmeksizin ücretini kendisine vermendir.

Tavsiye

Cenabet iken gusül abdesti almamışsan, su bulunca abdest alman veya teyemmüm etmen lazımdır. Dışarıya çıkmak istediğinde, bunların arasında abdest alırsın. Cünüp iken uyumak istediğinde abdest almalısın. Cünüp değilsen de abdestli bir halde uyumalısın. Yemek veya içmek istediğinde cünüp iken abdest alman lazımdır. Üzerine safran sürmekten sakın. Allah bedeninde böyle bir koku bulunanın namazını kabul etmez. Bir rivayette meleklerin ona yaklaşmayacağı, abdest alana kadar cünüp olana yaklaşmayacakları bildirilir. Meleklerin kâfire yaklaşmayacakları da sabittir. Abdesti terk etmek nedeniyle meleğin uzaklaştığı bir kâfir mesabesine kendini indirmemen gerekir, çünkü melekler, Allah'ın şahitliğiyle temiz kimselerdir. Ayette *'O kerim Kur'an'dır, saklı bir kitaptadır, ona temiz olanlar dokunabilir'*[387] denilir. Yani saklı kitaba temiz olanlar dokunabilir. *'Saygın sahifeler içerisinde temiz ve yüksektedir, değerli ve saygın yazarların ellerinde.'*[388]

Aldatmaktan sakın! Kastedilen söz verip sözünü tutmamaktır. Hz. Peygamber Muğire'nin Müslümanlığını kabul etmiş, arkadaşı kâfir olduğu halde arkadaşına ihanet etmesini kabul etmemiştir. Hal böyleyken mümine nasıl ihanet edilebilir ve verilen söz bozulabilir? Allah bu konuda şiddetle tehdit etmiş, azap edeceğini bildirmiştir. Sözü bozmak güzel ahlak olmadığı gibi şeriatın izin verdiği bir davranış da değildir. Anne-babaya saygısızlık etmekten uzak durmalısın. İnsanların en bedbahtı anne babasına yetişmişken cehenneme girenlerdir. Ayette *'Onlara öf deme, onları azarlama, güzel söz söyle, onlara merhamet kanatlarını yay, Rabbim, onlara merhamet et, onlar bana küçükken merhamet ettikleri gibi'*[389] denilir. Anne baba kâfir iseler *'Dünya hayatında onlarla iyi geçin'*[390] denilir. Başka bir ayette *'Bana ve anne babana teşekkür et'*[391] denilir. Önce anne söylenmiş, iyilik edilmede önce zikredilmiştir. Rivayete göre adamın biri Hz. Peygamber'e şöyle sormuş: 'Kime iyilik yapayım?' Hz. Peygamber 'annene' diye karşılık verince 'sonra kime iyilik yapayım?' diye tekrar sormuş, Hz. Peygamber üç kere 'annene' diye cevap vermiştir. Adam dördüncü kez sorduğunda 'annene, sonra babana' diye cevap vermiştir. Hz. Peygamber anneyi iyilik yapmada babadan önce

zikretmişken yakın komşuyu da uzak komşudan önce zikretmiştir. Her birinin bir hakkı vardır. Annen yok ve teyzen varsa, teyzeye iyilik etmek anneye iyilik yapmak gibidir. Hz. Peygamber teyzeye iyi davranmayı tavsiye etmiştir.

Kardeşim! Burada sana yaptığım tavsiyeler kendimden çıkarttığım tavsiyeler değildir. Ben hiç kimse hakkında kendimden bir hüküm söyleyerek Allah'a hüküm dayatmam. Yaptığım tavsiye Allah'ın veya Hz. Peygamber'in yapmış olduğu tavsiyelerdir. Bu tavsiyeler açık ve belli olursa, ben de onları açık zikrederim; özet ve genel olunca, öyle zikrederim. Bunun dışında herhangi bir şeyi sözlerime eklemem. Kardeşim! Hiç kimseyi Allah'a karşı tezkiye etme. Allah sana böyle bir şeyi yasaklayarak '*Kendinizi tezkiye etmeyin*'[392], yani hemcinslerinizi tezkiye etmeyin demiştir. '*Allah takva sahiplerini en iyi bilendir.*'[393] Fakat 'şu kişiyi şöyle zannediyorum' veya 'şunun böyle olduğuna inanıyorum' demelisin. Nitekim Hz. Peygamber de böyle emretmiştir. Hz. Peygamber 'Ben kimseyi Allah'a karşı tezkiye etmem' demiştir. O'nun bildirmesi ve öğretmesi olmaksızın yaratıkları hakkında Allah'a hüküm söylememek, O'nun karşısındaki edebin gereğidir. '*Nefsini tezkiye eden felaha erdi*'[394] ayetinde belirtilen bu tezkiye değildir. Çünkü burada sözü edilen nefsi kötü ahlaktan arındırmak, temizlemek ve güzel ahlakı yerine getirmek demektir.

Bilmelisin ki, iman yetmiş küsur şubedir; en alt mertebesi yoldan eziyet veren şeyleri kaldırmak iken üst derecesi La-ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur) demektir. Bunların arasında bulunanlar ise iki kısım halindedir: Bir kısmı Allah'ın yap dedikleri, diğer kısım terk etmekle ilgili olanlardır. Başka bir ifadeyle Allah'ın emrettikleri ve yasakladıkları bunların arasını doldurur. Yasaklanmış olanlar terk etmekle ilgili olanlardır. Bu durum 'yapma' diye ifade edilir. Emredilen yapmakla ve amel etmekle ilgili kısımdır. Bu kısım da 'yap' diye ifade edilir. '*Peygamber size neyi verirse onu alın, neyi yasaklarsa uzak durun.*'[395] Hz. Peygamber şöyle der: 'Bir şeyi size yasaklarsam ondan uzak durunuz.' Burada sınırlamadan genel bir ifade kullanmıştır. Emirle ilgili de 'Bir şeyi emredersem gücünüz ölçüsünce onu yapın' der. Bu ayrım Hz. Peygamber'in ümmetine olan merhametinin bir tezahürüdür. O kendi arzusundan konuşmaz. Bu itibarla bu davranış, Allah'ın kullarına merhametidir. İman edilmesi vacip hususları emretmek iki kısma ayrılır: Birinci kısım farz, ikinci kısım mendub diye isimlendirilir. Yasaklama

da iki kısma ayrılır: Birincisi haram, diğeri mekruh tarzındaki yasaklamadır. Farz iki kısma ayrılır: Bir kısmı herkese, bir kısmı bir gruba yöneliktir (farz-ı ayn, farz-ı kifaye). Vacip geniş ve dar vacip olmak üzere iki kısma ayrılır. Geniş olan vacip zamanı itibarıyla veya muhayyerlik bakımından geniştir. Kastedilen temettu' kefaretinde olduğu gibi serbest farzlardır. Bütün bunların yerine getirilmesi veya terk edilenlerin de terk edilmesi, kulların saadetinin bağlı olduğu iman demektir. İmanın yetmiş küsur şubesi, yapmak veya terk etmek şeklindeki farzlardır. Farz olmayanlar mendublar ve mekruhlardır. Bunlar bütün alimlere göre neredeyse sınırsız gibidirler. Kur'an ve Sünnette bu kısımları araştırman gerekir.

İmanın şubelerinden birisi de tevhide ve peygamberliğe iman, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, hacca gitmek, cihad etmek, abdest almak, yıkanmak, Cuma günü yıkanmak, sabır, şükür, vera, hayâ, eman, nasihat, yöneticilere itaat, zikir, eziyet etmemek, emaneti yerine getirmek, mazlûma yardım, zulüm yapmamak, başkasını küçümsememek, gıybet yapmamak, laf taşımamak, kusur aramamak, gözü haramdan sakınmak, ibretle bakmak, sözün en güzelini duymak ve ona uymak, belayı en güzel şekilde defetmek, yanlış sözü açıktan söylememek, güzel söz söylemek, cinsel organı haramdan korumak, dili korumak, tövbe, tevekkül, huşu, boş işlerle ve ilgilendirmeyen hususlarla ilgilenmemek, yani kişinin kendisini ilgilendirmeyen işlerle ilgilenmemesi, sözü tutmak, akitlere vefalı olmak, iyilik ve takvada yardımlaşmak, günah ve düşmanlıkta yardımlaşmamak, takva, iyilik, Allah'a yönelmek, sadaka, iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak, ev ahalisini barıştırmak, insanlar arasında bozgunculuk yapmamak, zayıflara kanat germek, yumuşaklık, anne babaya iyilik, onlara kötülük yapmamak, yaratıklara dua ve merhamet etmek, büyüğe saygı ve değerini bilmek, küçüğe merhamet, Allah'ın kurallarını uygulamak, cahiliye iddialarından vazgeçmektir. Hz. Peygamber 'bu iddialardan vazgeçin, çünkü onlar kötüdür' demiştir. Bunların yanı sıra Allah yolunda dostluk ve sevgi sahibi olmak, Allah uğruna düşmanlık, gücü yeterken bağışlamak, iffet, cömertlik, eski elbise giyinmek, birbirine sırt dönmeyi terk, hasetten uzaklaşmak, nefreti terk, yalanı terk, yalan sözü terk, kaş ve gözle alaycılığı bırakmak, cemaatlere şahitlik etmek, selamı yaymak, hediyeleşmek, güzel ahlak sahibi olmak, salih bir seciye sahibi olmak, sözü tutmak, sırrı korumak, evlilik ilişkisinin iyi olması, tefe'ülü sevmek, Ehl-i beyt'i sevmek,

uğursuzluğa inancı terk, kadınları sevmek, güzel kokuyu sevmek, Ensar'ı sevmek, şiarlara saygı göstermek, Allah'ın yasaklarına saygı göstermek, dedikoduyu terk, mümine karşı silah çekmemek, ölüyü kefenlemek, cenaze namazı kılmak, hasta ziyaret etmek, yoldan eziyeti kaldırmak, kendin için istediğini her mümin için istemek, Allah ve Peygamberini başka her şeyden değerli görmek, iman ettikten sonra küfre dönmeyi nahoş bulmak, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve onların Allah'ın katından getirdiği hususlara imandır. Bunlar sayılamayacak kadar çoktur. Allah izin verirse bu tavsiyede Allah'ın nasip ettiği ve aklıma ve kalbime getirmiş olduğu kısımlarını sayacağım. Allah'ın kitabını ve peygamberin hadisini inceleyen kimse zikretmiş olduklarımızı ve bizim zikretmediklerimizden daha fazlasını bulabilir. Bunların her birine mahsus vakitler, mekânlar, haller ve mahaller vardır. Binaenaleyh bütün bu hususlarda bütün hayrı kendinde toplayan cümle 'yaptığın ve terk ettiğin her işte Allah'a dönmek' niyetidir. Niyeti kaçırırsan, bütün hayrı kaçırmış olursun. Allah'ın kendisine emretmiş olması nedeniyle bir işi niyet ederek terk eden ile öyle bir niyet taşımaksızın terk eden arasında büyük fark vardır. Aynı şey bir şeyi yapmakla ilgilidir. '*Onlara ihlasla Allah'a ibadet etmek emredilmiştir.*'[396] İhlas niyet demek iken, ibadet yapmak veya terk etmek demektir. Bu itibarla ihlas dinde emredilmiş bir husustur.

Tavsiye

Bir kavmin imamı olup dua ettiğinde, onları bırakarak sadece kendine dua etme. Böyle davranırsan hiç kuşkusuz onlara ihanet etmiş sayılırsın. Böyle bir dua Hakkı cimri saymak, her şeyi kuşatmış rahmeti sınırlamak, kendini başkasına tercih etmek gibi bir anlam taşıdığı için kötü ahlaktır. Allah Kur'an'da başkasını kendine tercih edenleri övmüştür. Hz. Peygamber bedevilerden birisinin şöyle dediğini duymuş: 'Allah'ım! Bana ve Muhammed'e merhamet eyle, başka birisine değil!' Bunun üzerine Hz. Peygamber 'Sen geniş olanı daralttın' diyerek '*Benim rahmetim her şeyi kuşatır*'[397] ayetini kasteder. Sana tavsiyelerimden birisi de yorgun iken dinlenmeksizin namaz kılmamandır. Yemek hazır iken namaza niyetlendiğinde, önce yemeğe başlaman, ardından namaz kılman gerekir. Namazdan sonra yemeğini yemek âdetinde isen önce namazı kılabilirsin. Anne ve babaya veya yolcuya ısrarla dua etmelisin.

Mazlûmun bedduasından kork, çünkü onun bedduasıyla Allah arasında hiçbir perde yoktur. Ölçülü bir şekilde tıraş olmalısın. Bunun anlamı, sakalı kısaltmak, bıyıkları kesmek, tırnaklarını düzeltmek, koltuk altlarını temizlemek, selamı alman, hapşırana yerhamukellah (Allah sana merhamet etsin) demen, davete icabet etmen gerekir. Bütün işlerinde adil ve mutedil olup Allah'a ibadeti muhafaza etmen gerekir. İki şehveti de kırmalısın. Namaz için mescitlere aşina olmalısın. Allah korkusuyla ağlamak, O'nun ipine sarılmak gerekir. Allah'ın sevdiği ve razı olduğu işleri yapmalı ve onları araştırmalısın. O işlerden birisi de mescitlere alışmak ve aşina olmaktır. Hz. Davud gibi oruç tutmalısın. Bu oruç Allah'a en sevimli gelen oruç olduğu gibi en faziletli ve düzgün oruçtur. 'Davud orucu' bir gün oruç tutup diğer gün tutmamaktır. Bu kitabın oruç bahsinde oruçla ilgili faydaları ve sırları daha önce zikretmiştik. Aynı şey temizlik, namaz, zekât, hac için geçerlidir. Bunlar için ilgili bahislere bakmak gerekir. Allah'a en sevimli gelen namaz Davud namazıdır: Hz. Davud gecenin yarısında uyur, üçte birinde ayakta kalır, altıda birinde uyurdu. Teheccüd de budur. Bir çocuğun varsa ona Abdullah veya Abdurrahman ismini koy; künyesini de Ebu Muhammed koy. Veya adını Muhammed, künyesini Ebu Abdullah, Ebu Abdurrahman koyabilirsin.

Bir hayır yaptığında, az bile olsa onu sürekli yapmalısın ve en faziletli iş budur. Çünkü siz bıkana kadar Allah bıkmayacaktır. Ameli terk veya ona devam etmemek, Allah karşısındaki bağı kesmek demektir. Kul Allah'a yaklaşma amacıyla bir amel işlediğinde, onun ameli meşru amel olur; terk ettiğinde de hiç kuşkusuz Allah'a yakınlığı terk etmiştir. Sürekli Allah'a yakınlık halinde kalmak isteyen birinin bütün fiil ve terklerinde Allah karşısında huzur halinde olması gerekir. Yaptığın her işi Allah'ın o iş hakkındaki hükmüne iman ederek yapman gerekirken bir işi terk ederken de onu terk etmeyle ilgili Allah'ın hükmüne iman ederek terk etmen lazımdır. Bir insan böyle davrandığında, her nefes Allah ile beraberdir. Öyle biri Allah'ın haram kıldığını haram, helal kıldığını helal, kerih gördüğünü kerih, mubah kıldığını mubah sayar. Binaenaleyh bu kişi her durumda Allah'ın karşısında huzur halindedir.

Allah'ın ayetleri hakkında ilhada gitmekten veya içindeyken O'nun hareminde sınırı aşmaktan ve ilhada gitmekten sakınmalısın. İlhad dince doğru diye belirlenmiş bir işten yüz çevirmektir. Bu nedenle ayette *'Kim orada ilhad niyeti taşırsa'*[398] denilmiş, ardından da zulüm zikredil-

miştir. En üstün sadakayı vermelisin. En üstün sadaka müstağni bir halde verilen sadakadır. Bunun anlamı vermiş olduğuna karşı Allah'ın (verdiği zenginlikle) müstağni kalmandır; muhtaç bile olsan, o malı sadaka olarak verirdin. Allah bir kavmi överken şöyle der: *'Onları kendilerine tercih ederler, ihtiyaçları olsa bile...'*[399] Onlar Allah sebebiyle müstağni kalmadıkları sürece muhtaç iken başkalarını kendilerine tercih edemezler. Bu derecenin aşağısında bulunursan, nefsin peşinden gitmeyecek şekilde sadaka vermelisin. Önce nefsin verdiğine tamah etmeyecek şekilde müstağni davranırsın. Elindeki fazla mala karşı müstağni olunca, onu sadaka olarak verirsin çünkü sen onu ancak ondan müstağni kalarak sadaka olarak verdin. Böyle bir sadaka o kişi için müstağni kalınarak verilen sadakadır. Ancak ilki daha üstündür.

Recep ve Şaban ayında oruç tutmalısın. Bu iki ayı bütünüyle oruçlu geçirebilirsen geçir. Bir hadiste 'Ramazan ayından sonra tutulacak en üstün oruç Allah'ın haram kılınmış ayındaki orucudur' buyurulur. Kastedilen ay Recep'tir. Çünkü o aya Allah'ın adı verilmişken diğer hiçbir aya böyle bir isim verilmemiştir. Hz. Peygamber Şaban ayında çok oruç tutardı. Rivayeti aktaran ravi şöyle der: 'Neredeyse bütün ayı oruçlu geçirirdi.' Ayın on üç, on dört ve on beşinde oruç tutman gerekir ve imkânın olursa bu oruçları kaçırmamalısın. Şaban'ın on altıncı günü orucunu bozmalısın. Bu konuda ihtilafın dışına çıkmak lazımdır. Böyle davranmak yerinde bir davranıştır. Bu esnada orucu bozmak - herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın- caiz iken oruç tutmak hakkında görüş ayrılığı vardır. Hz. Peygamber şöyle der: 'Şaban ayının yarısı geldiğinde artık orucu bırakın.'

Kendisinden korkulan veya bir şey umulan bir hükümdarın bulunduğu mecliste doğruyu söylemen gerekir. Hakkın karşısında hiçbir şey gözünde değerli ve saygın olmamalıdır. Bunun istisnası Allah'ın saygı göstermeni emrettiği şeylerdir. Kurban bayramında iyilik yapman gerekir. Kurban bayramı Allah'ın katında en değerli gündür. Bu hususta Hz. Peygamber'den gelen rivayet vardır. Ogün Allah'ı çokça zikretmek ve sadakayı arttırmak gerekir. Bunun yanı sıra Allah için iş yapman, O'nu razı edecek işleri yapman lazımdır. O gün yapabileceğin işleri başka güne ertelememen gerekir. Kurban bayramı Arife gününden üstün olduğu kadar Aşure gününden de üstündür. O gün içinde büyük hayır vardır. Daha önce söylediğimiz üzere, her hak sahibine hakkını vermek gerekir; öyle ki hakkın kendisine de hakkını vermek gerekir.

Buna mukabil kimse üzerinde hakkın olduğunu düşünme ve kimseden hak talep etme! Böyle yapmakla kendine karşı insaflı davran, başkasından insaf bekleme. Mazeret beyan edenlerin özrünü kabul eyle, fakat kendin mazeret beyan etmekten uzak dur. Mazeret beyan ettiğin kişiye karşı suizan beslemiş olursun. Ona mazeret beyan etmenin onun adına hayır ve dininde iyilik taşıdığını bilirsen, suizan beslemeksizin, ona mazeret beyan edebilirsin. Böyle bir durumda mazeret beyan etmek, onun senin üzerinde ortaya çıkan bir hakkını ifa demektir; en öncelikli hak Allah'ın hakkıdır.

Tavsiye

Secde halindeyken duayı arttırman lazımdır. Bu itibarla secde Allah'a en yakın olduğun haldir. Hz. Peygamber 'Kulun Rabbine en yakın olduğu hal secdedir' demiştir. Duayı çoğaltmanız gerekir; secdeden daha yakın bir hal olmadığı gibi dua da Allah'a yakınlık halinde yapılabilir. Secde halinde dua ettiğinde Allah'a istenilen yakınlığın sürekli olması için dua etmelisin. Çünkü Allah'ın bütün yaratıklarına yakın olduğunu biliyorsun. Bu meyanda Allah bulundukları her yerde yaratıklarıyla beraberdir. Talep edilen yakınlık ise kulun Allah'a yakın olması ve O'nun kendisinde bulunduğu her işte ve şe'nde Allah ile beraber olmasıdır. Çünkü Allah için şe'n ve işler, yaratıklar için haller mesabesindedir. Daha doğrusu onlar yaratıkların kendilerinde bulundukları hallerdir. Babanın ölümünün ardından onun dostlarıyla ilişkini sürdürmen gerekir. Böyle bir davranış en iyi işlerdendir. Bir hadiste şöyle denilir: 'En iyi iş insanın babasının sevdikleriyle ilişkisini sürdürmesidir.' Böyle bir davranış Allah'a en sevimli gelen işlerden olduğu kadar kastedilen o insanlara iyilik, kendilerine saygıyla selam vermek, hizmet etmek, imkân ölçüsünce ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara yardım etmektir. Aile ve akrabalarınla latifeleşmek gerekir. Bütün yaratılmışlara -Allah'ı kızdırmayacağın sürece- en iyi şekilde davranmalısın. Birisini Allah'ı kızdıracak şekilde razı etmen gerekirse, O'nu razı etmeyi tercih etmelisin.

Tanıdığın ve tanımadığın herkese selam vermelisin. Karşılaştığın kişinin sana selam vereceğini bilirsen, selama onun başlamasına izin verip ardından onun selamını almalısın. Böyle yapınca farz sevabı kazanmış olursun. Selamı almak farz iken vermek mendubdur. Allah'a yaklaşmada en sevimli gelen ibadet, kullarına farz kıldığı ibadetlerdir. Birine selam vermenin onun tarafından nahoş bulunduğunu bilirsen, muh-

temelen selamı nahoş karşılamak ona zarar getirir. Başka bir ifadeyle ona selam verirsin, o da senin selamını almaz. Böyle birine -onu kendisine tercih ederek ve şefkat göstererek- selam vermemen lazımdır. Sen ona selam vermeyerek, kendisiyle selamını almadığında düşeceği günahın arasında perde çekmiş olursun. Çünkü selamını almaması bir günahtır ve öyle bir durumda Allah'ın farz kıldığı bir şeyi terk etmiştir. İmanın gereği, Allah'ın yaratıklarına karşı şefkatli olmaktır. Bu niyetle selamını almayı nahoş bulana selam vermemen gerekir. Buna mukabil senin selamını alacak kadar dindar olan birisine, -nahoş karşılasa bile- selam vermen gerekir. Bu durumda selamı yüksek sesle ve önce sen vermelisin. Böyle yapınca selamını almakla ona sevap kazandırmış olursun. Aynı zamanda sana beslediği nahoş duyguları da -imanı ve iyi ahlak üzere yaratılmışsa salih nefsi ölçüsünce- düşürmüş olursun.

Dünyevî işlerde senden aşağıda bulunanlara bakman gerekir. Buna mukabil fitneye düşme korkusuyla servet ve makam sahiplerine bakmamalısın. Dünya her nefse sevimli ve tatlı gelen bir yerdir. Bu itibarla nimet tabiat gereği nefislere sevimli gelir. Zahidin zühtte bulmuş olduğu nimet olmasaydı zahit olmayacağı gibi Allah'a itaat eden de itaatte haz bulmasaydı Allah'a itaat etmezdi. Hz. Peygamber'in adımıza en çok korktuğu iş Allah'ın bizim için ortaya çıkartacağı dünyanın güzellikleridir. Allah peygamberine şöyle hitap etmiştir: *'Onlardan bir kesimi faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme'*[400] Sonra Rabbinin rızkı ona sevdirilmiştir, Rabbin rızkı daha hayırlı ve kalıcıdır. Bu rızık, o esnada üzerinde bulunmuş olduğu haldir. Başka bir ifadeyle Allah'ın vermiş olduğu rızıklardır. Allah kuluna en uygun ve layık olanı verir. Onun hakkında daha hayırlı olandan maada bir şeyi kuluna vermediği kadar verdiği de O'nun katında saadet kazandıran nimettir; az bile olsa böyledir. Kulun bütün temenni ettiklerini Allah vermiş olsaydı, kul taşkınlığa gider, saadetinden mahrum kalırdı. Dünya hayatı imtihan yeridir.

Herhangi bir insanın senden alacağı varsa onu en güzel şekilde ödemen, hatta fazlasıyla ödemen lazımdır. Böyle yaptığında -Hz. Peygamber'in bildirdiğine göre- Allah'ın en hayırlı kullarından birisi olursun. Böyle yapmak sünnettir ve gizli verilen sadakaya eklemlenen gizli cömertliktir. Çünkü verilen kişi, onun sadaka olduğunu fark etmez. Hâlbuki Allah katında açıktaki gizli bir sadakadır. Bu sadaka verdiğin kişinin nefsinde muhabbet, derin sevgi meydana getirir. Sen ise sadaka-

yı ona verirken nimetini gizlersin. Borcu iyi ödemenin pek çok faydaları vardır. Kardeşim! Mümin kardeşinin iffetini, canını, malını koruman ve gözetmen gerekir. Akrabanınkini de -Allah katında günaha girmeyecek şekilde- koruman ve kollaman gerekir. Bütün tasarruflarında Allah'ın hakkını gözeteceğin bir terazi sürekli elinde bulunmalıdır. Herhangi bir hususta hevana uyma! Yoksa Allah'ı kızdırırsın. Allah'tan başka bir arkadaş ve yoldaş bulamazsın. O'nun hakkını yerine getirmede ihmalkârlık yapma. Allah hakkı üzerimizdeki en önemli ve zorunlu haktır. Bir rivayette 'Allah'ın hakkı ödenmeye en layık haktır' denilir.

Evlenmeye niyetlendiğinde, Kureyş kabilesinden birisiyle evlenmek için gayret etmelisin. Gücün yeterse Ehl-i beyt'ten birisiyle evlenmelisin. Bu hususta olabildiğince kararlı ve azimli davran. Bir rivayette develere binen en hayırlı kadınların Kureyş kadınları olduğu rivayet edilir. Onlara karşı ahlaka uygun davranmalı, onlar hakkında Allah'tan çekinmelisin. Şartların en doğrusu ve iyisi onlarla nikâh kıymanı temin eden şartlardır. Her konuda onlara karşı iyilik yapmalısın. Elinin altında iken can taşıyan herhangi bir şeye azap etmemelisin; keseceğin kurbanlar da buna dahildir. Bu nedenle bıçağı bilemen, hayvanı hızla kurban etmen ve -imkân ölçüsünce- acı çeken herkesten acıyı uzaklaştırman lazımdır. Acının maddi bir acı olması veya hayvan ve insanın çektiği nefsi bir acı olması durumu değiştirmez. Bilmelisin ki, Allah'ın razı olduğu işler, yapmana müsaade ettiği işlerdir.

Neccar kabilesinden Ensar'dan birisini gördüğünde -bütün Ensar'ı sevsen bile- onu diğerlerinin önüne geçirmelisin. Sözün en güzelini dinlemen gerekir; en güzel söz Allah'ın kitabı ve kelamıdır. Bu nedenle düşünerek ve tefekkür ederek O'nun kitabını okumalısın. Umulur ki Allah sana anlayış ve idrak nasip eder. Kur'an'ı öğrendiğinde, Rahman'ın vekili olursun. Ayette *'Rahman Kur'an'ı öğretti, insanı yarattı, beyanı öğretti'*[401] denilir. Kastedilen Kur'an'dır. Allah Kur'an hakkında *'Bu insanlar için bir açıklamadır'*[402] der ki, o da Kur'an'dır. Ayetin devamında *'Takva sahipleri için hidayet ve öğüttür'*[403] denilir. Kur'an'a öğretilen bilgi insandan öncedir. Bu bilgi insan yaratıldığında Kur'an'ın kendisine inecek olmasıdır. Böyle de olmuştur, çünkü onu Cebrail Hz. Muhammed'in kalbine indirmiştir. Kur'an-ı Kerim tilavet esnasında kendisini okuyanların kalbine iner. Bu itibarla Kur'an'ın inişi sürekli ve daimidir. Allah Kur'an'a (hangi kalbe ineceğini) öğrettiği gibi insana da Kur'an'ı öğretmiştir. Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir. Tabiatın

taşkınlığından sakınman gerekir. Allah katında kurtuluşa eren, nefsinin taşkınlığından kendini koruyandır. Allah'ın sana yerine getirmeyi emretmiş olduğu azimetli işleri yerine getirirken cesur ve atılgan olmalısın. Böyle yapınca azamet sahiplerinden biri olursun. Korkak olma, çünkü Allah bu konuda O'ndan yardım istemeyi emretmiştir. Yardımcın Allah ise hiçbir şeye önem verme. Çünkü hiçbir şey O'na karşı koyamaz; O her şeye güç yetirendir. İlahi yardım karşısında Hakkın gücüne karşı koyacak bir güç yoktur. Allah yardım isteyen hakkında şöyle der: 'Kuluma istediği verilecektir.' Hadis sahih bir hadistir. Kul 'ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz' dediğinde, Allah 'bu ayet benimle kulum arasında taksim edilmiştir, kuluma istediği verilecektir' der. '*Bizi doğru yola ulaştır*'[404] -ve surenin sonuna kadar olan dua kısmı- dediğinde, kulun hidayet talebi de Allah'ın yardımı kapsamındadır. Allah 'Bu da kuluma aittir ve istediği verilecektir' der. Allah'ın verdiği haber doğrudur. Binaenaleyh Allah kuluma istediği verilecektir demiştir. Demek ki O'nun kula yardımı kaçınılmazdır. Fakat böyle bir ayeti okuyanın gafil kalmaması gereken bir şart vardır: Alim kişi bu ayeti okuduğunda, onu aktarma ve hikâye tarzında okumamalıdır. Öyle bir okuma -bizim vardığımız görüşe göre ve ondan istenilen amaca göre- kula fayda vermez. Allah'ın ona emretmiş olduğu, kendisine öğrettiği üzere, Kur'an'ı okuması ve bu zikri söylemesidir. Böylece Allah'ın istediği şekilde onu söyler. Bu okuma ve söyleme muhtaçlık, zorunluluk ve rabbinin kendisinden istemesini emrettiği hususlarda huzur sahibiyken yapılır. Öyle bir dua Hakkın istenilene icabet edeceği duadır. Kişi ayeti hikâye ve aktarma tarzında okursa, Haktan isteyen ve dua eden biri olarak görülmez; istemediğinde ve isteği bir hikâye olduğunda, Allah öyle birine icabet etmez. Okuyanların çoğuna hakim hal, hikâye ve anlatım tarzında okumaktır. Böyle okuyanların nezdinde herhangi bir netice meydana gelmez. Onlar Kur'an'ı dilleriyle okuyan, okudukları ise hançerelerini geçmeyenlerdir. Onların kalpleri tilavet esnasında ve okurken ilgisiz ve boştur.

Allah hakkında güçlüklere atılan birisini gördüğünde, onun sadık bir mümin olduğunu bilmelisin. Allah'ın dini hususunda olduğu kadar dinin dışındaki başka işlerde de azimet ve kararlılık sahibi olduğunu gördüğünde, öyle birinin esas itibariyle güçlü iman sahibi değil, güçlü nefis sahibi olduğunu anlamalısın. Mümin bilhassa Allah'ın hakkında güçlüyken arzu ve heva hakkında zayıftır. Sadık mümine heva gücü ge-

lip bir konuda yardım istediğinde, o arzusuna yardım etmez. Bunun nedeni zayıflığı ve umutsuzluğu hakkındaki kesin kanaatidir. Müminin yardımını göremeyince heva kırılır, bu kez organlar hevanın kendisine çağırmış olduğu işi yerine getirmekten kurtulur. İman varidi geldiğinde, onda bir güç ve Allah'ın yardımını bulur. Bu yardıma hiçbir şey karşı koyamaz. Çünkü ona yardım eden Allah'tır. İnsan 'insan' olması itibarıyla korkak yaratılmıştır. Mümin 'mümin' olması itibarıyla cesur ve atılgandır. Amr İbnu'l-As olduğunu zannettiğim sahabeden birisi hakkında böyle bir hadise aktarılmıştır. Hz. Peygamber onun Mısır'a vali olacağını bildirmişti. O bir şehri muhasara ederken arkadaşlarına şöyle demiş: 'Beni mancınığın içine koyun, sonra onlara doğru fırlatın. Onların olduğu yere ulaşınca size kalenin kapısını açarım.' Bunun tehlikesi kendisine söylendiğinde şöyle demiş: 'Hz. Peygamber bana Mısır'a vali olacağımı söyledi. Oraya vali olmadan ölmeyeceğime inanıyorum.' Buradaki cesaret iman gücünden kaynaklanır. Çünkü tabiattaki âdet, mancınığa konulup atılan her insanın ölmesini gerektirir. Bu itibarla mümin cesur kişidir. Allah'ın isimlerinden birisi de el-Mümin'dir. Bir hadiste 'Mümin için mümin birbirini tutan binaya benzer' denilir. Yaratılmış mümin yaratan el-Mümin'den yardım ister, O'nunla güçlenir, yaratılmış olmaktan kaynaklanan zayıflığı kuvvetlenir. Allah onu bir zayıflıktan yaratmış, sonra zayıflığın ardından kendisinde kuvvet yaratmıştır. Bizim söylediğimiz meselenin işarî yorumudur. Bununla beraber ayetin tefsiri gençlik kuvveti ve dinçlik anlamına gelir. Bu, kendisine uyarı olarak emredilmiş iman kuvvetidir, bunu fark etmelisin!

Tavsiye

Allah'tan dolayı yoksul olduğun kadar sadece Allah'a muhtaç olmalısın. Bu durum 'Allah'ım! Senden sana sığınırım' hadisine benzer. Allah'tan dolayı yoksul olman, sende rububiyet kokularından birisinin duyulmaması anlamına gelir. Sende bulunması gereken mutlak kulluktur. Hakkın mertebesinde de kulluktan bir şey bulunmaz. Böyle bir şey O'nun adına imkânsızdır. Bu itibarla Allah kayıtsız anlamda-mutlak Rab iken sen mutlak kul olmalısın. Allah karşısında -varlığınla değil- değerinle bulunman gerekir. Hakkın karşısında varlığın, üzerinde yaratılmış olduğun ilahi suretten kaynaklanan iddia nedeniyle, rububiyet kokusu taşır. Değerin ise öyle değildir. Şeyhim ve üstadım Ebu'l-Abbas el-Ureybi (Allah kendisine merhamet etsin) bana böyle tavsiyede bu-

lunmuştu. Senin değerin -iddiayla değil- halinle tasarruf etmeyi gerektirir. Sen de öyle olmalısın. Nefsin sana 'Allah sebebiyle müstağni ol' derse, hiç kuşkusuz, sana efendiliği emretmiş olur; sen buna karşılık 'Ben Allah'a muhtacım ve beni muhtaç kıldığı şeylere muhtacım' diye cevap vermelisin. Allah hamurumda tuzun bulunmasına bile beni muhtaç kılmıştır.

Tavsiye

Rıbatlarda bulunman gerekir. Rıbat müminin hallerinin en üstünlerinden birisidir. Ölen herkesin ameli kesilirken rıbatta bulunanın ameli kesilmez; kıyamete kadar onun ameli nemalanır, kabir sıkıntılarından kurtulur. Bu durum Hz. Peygamber'den gelen bir hadiste belirtilir. Rıbat insanın kendisini herhangi bir süre olmaksızın veya bildiği bir süre belirlemeksizin tutması ve (bir işe) bağlaması demektir. Kendisini bir işe ve duruma bağlayan kişi, 'murabıt (rıbat eden)' diye isimlendirilir. Rıbat bütün hayırlarla ilgilidir, yoksa belirli bir hayırla ilgili değildir. Her şey Allah'ın yoludur. Allah'ın yolu, kullarına kendisinde amel etmelerini emretmiş olduğu şeriattır. Binaenaleyh rıbat mağaralara çekilmekle ilgili olmadığı kadar sadece cihatla ilgili de değildir. Hz. Peygamber bir namazın ardından ötekini beklemenin 'rıbat' olduğunu bildirmiştir. Allah kitabında müminlere hitap ederken *'Sabredin, sabırlı davranın, rıbat edin, Allah'tan sakının'*[405] demiştir. Bütün bu hususlarda takva sahibi olun ve Allah'ı söz konusu güçlüklere karşı sığındığınız siper edinin. Bu husus *'Sabır ve namazla yardım isteyin'*[406], *'Allah ile yardım isteyin'*[407], *'Senden yardım isteriz'*[408] ayetlerinde kastedilen Allah'ın yardımıdır. Başka bir ayette *'Allah'tan sakının, umulur ki kurtuluşa erersiniz'*[409] denilir. Yani sabır ve rıbat güçlüğünden necata erersiniz.

Allah'ın peygamberiyle sohbet ederken -ki onunla sohbet kendisinden aktarılan hadisleri okuma vaktidir- sabırlı davranman gerekir. Bu esnada konuşmazdan önce sadaka vermelisin. Öyle yapmak senin için daha hayırlı ve temiz bir iştir. Sana emredilen de budur. Çünkü şeriatın emretmiş olduğu sadakalar pek çoktur. Bu nedenle her bir uzvumuza güneşin doğduğu her gün bir sadaka gerektiği bildirildi. Hz. Peygamber her tehlilin sadaka olduğunu bildirdiği kadar her tekbirin, tespihin, hamdin veya iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın sadaka olduğunu bildirmiştir. Hz. Peygamber'in hadisini okumaya niyetlendiğinde, kendi halini incelemelisin. Hz. Peygamber'in hadislerini okumak, bütün

müslümanlar için peygamberle konuşmadan kalan kısımdır. Bu esnada verebilecek olduğun sadakayı hadis okumazdan önce takdim etmen gerekir. Allah bu sadaka türleri hakkında sana genişlik tanımış, sadaka türlerini bildirdikten sonra ihmal edersen senin için geride mazeret bırakmamıştır. Binaenaleyh sen de halinin gerektirdiği üzere, Hz. Peygamber ile konuşmanın öncesinde hangi türde olursa olsun bir sadaka vermeli, ardından Hz. Peygamber'in hadisini okumaya başlamalısın.

Kıyamette ruh sahibi hayvanları resmeden ressamlarla beraber haşredilmekten kendini sakın. Bir canlı hayvanın suretini yaptığında, dünyada fark etmeyeceğin şekilde, Allah katından gelen ruhu ona tâbi olur. Ahirette Allah sizin için ressamı cehenneme koyar, onun nefsine cehennem ateşinde azap eder. Çünkü yaratma Allah'a mahsus işlerdendir; her kim bu konuda Allah ile didişirse, 'yaratmış' olduğu şeye karşılık Allah kendisine azap eder. Yaratma -ona değil- Allah'a mahsustur. Bu durum Allah'ın izniyle olmadığında böyledir. Hâlbuki Hz. İsa Allah'ın izniyle topraktan kuş yaratmış, Allah'ın izniyle ona ruh üflemiştir. Allah bu esnada resim yapana izin verseydi, hiç kuşkusuz, yapmış olduğu iş bir itaat eylemi olurdu. Bilmelisin ki her nefs kazandığı karşılığında rehindir.

Tavsiye

Kıbleye yönelen bir insanı günahı nedeniyle tekfir etme! Bir rivayette insan kardeşine 'kâfir' dediğinde, bu hükmün onlardan birisine döneceği bildirilmiştir. O kişi kâfir ise söz kendisine, aksi halde söyleyene döner; sözün söyleyene dönmesinin anlamı, onun kâfir olmasıdır. Çünkü müslüman olduğu halde bir müslümanı tekfir eden kişi kâfirdir. Allah şöyle der: '*Onlara insanların iman ettiği gibi iman edin denildiğinde, beyinsizler gibi iman mı edelim derler.*'[410] Allah böyle insanlar hakkında '*Dikkat edin! Onlar beyinsizdir*'[411] demiştir. Ayette geçen 'sefih' zayıf görüşlü kişi demektir. Onlar müminlerin sadece zayıf görüşlü ve zayıf akıllı olmaları nedeniyle iman ettiklerini iddia etmişlerdir. Bunun üzerine söyledikleri söz kendilerine dönmüştür: 'Dikkat edin! Beyinsiz olan onlardır.' Yani görüşleri zayıf olanlar onlardır. Bu zayıf görüşlülük, onların iman etmelerine perde teşkil etmiştir. '*Fakat onlar bilmez.*'[412]

Kötü söz söylemekten kendini korumalısın. Kötü söz kötü bir niteliği mümin kardeşine nispet etmendir. Bu nitelik onda olsa bile, ne yanından, ne arkasından ona izafe etmemen gerekir. Yüzüne karşı kötü

niteliği söylediğinde, hiç kuşkusuz, onu mahcup edersin. Allah'ın o nitelikten mümin kardeşini kurtarıp seni onunla imtihan etmesinden emin olamazsın. Bir rivayette şöyle denilir: 'Kardeşinin kötülüğünü izhar etme, Allah onu kötülükten kurtarır, seni imtihan eder.' Kötü niteliği müminin huzurunda söylemediğinde ise gıybet olur. Allah gıybeti yasaklamıştır. Çünkü -kendisi bunu kabul etse bile- mümini üzecek bir şeyi gıyabında söylediğinde, gıybetini yapmışsındır. Buna mukabil kendisinde bulunmayan çirkin bir vasfı ona nispet edersen iftira etmiş olursun. Hasmı rızasıyla affedilmenin dışında, mutlaka diktiğin ağacın meyvesini devşirirsin. Mümin kardeşine nispet edip onda bulunmayan özelliğin vebali de sana döner. Mümini aldatmak da öyledir. Allah'ı kandırdığını zannedenlerden olma. Böyle bir şeye inandığında, O'nu bilmeyenlerden olursun. Çünkü Hakka karşı hile yaptığını zannedersin. Hâlbuki ayette şöyle denilir: *'Allah onların yaptıklarının çoğunu bilmez zannederler, bu sizin Rabbiniz hakkındaki zannınızdır, böylece hüsrana düştünüz.'*[413]

Bir mümini kandırırsan, gerçekte kendini kandırmış olursun. Nitekim Allah şöyle der: *'Onlar Allah'ı ve müminleri kandırırlar, gerçekte sadece kendilerini kandırırlar, farkında değillerdir.'*[414] Yani kandıklarının farkında değillerdir. Başka bir ayette *'Bâtıla iman edenler'*[415] denilir. Ayetin devamında *'Bâtıla iman eden, Allah'ı inkâr edenler hüsrana uğrayanlardır'*[416] denilir. Allah onları bâtıla iman etmekle nitelemiştir. Niyetlerle ilgili bir hadiste Hz. Peygamber 'Bize bulut yağmur yağdırdı diyenler Allah'ı inkâr etmiş, yıldızlara inanmıştır' demiştir. Bu da *'Onlar kendilerini kandırırlar'*[417] ayetinin kapsamına dahildir. Onlar müminleri kandırırken kendilerini kandırmış olurlar. Buna mukabil Allah'ı kandırırken de Allah bu kandırma fiilleriyle onları kandırmış olur. Başka bir ifadeyle onlar, Allah'ı kandırdıklarına inanmış oldukları için, Allah onlarla alay eder, onları kandırır. Bilgisizlikten kendini koru! Bilgisizlik insanda bulunabilecek en çirkin özelliktir. Dostum! Bir eşin olduğunda ona tavsiyede bulun, onu terk etme. Aynı şey kız kardeşin, kızın veya hükmün altında bulunan kadınlar için geçerlidir. Sözünü dinleyeceğini bildiğin bütün kadınlara -her kim olursa olsun- evden dışarı çıktıklarında kokusu duyulan bir koku sürmemeleri hususunda nasihatte bulun. Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivayet edilir: 'Güzel koku sürünmüşken bir toplulukla karşılaşan ve topluluğun kokusunu hissettiği kadın, zina etmiş sayılır.' Bu hususta daha özel bir hadis daha zikredilmiştir: 'Üzerine ko-

ku isabet eden bir kadın bizimle yatsı namazına katılmasın' denilmiştir. Bunun sebebi gecenin afetlerinin çok ve karanlığın perde olmasıdır. Mescit yolunda bir erkeğe güzel koku isabet ettiğinde, Allah'tan korkmadığı takdirde, neyle karşılaşacağını bilemez. Bu nedenle Hz. Peygamber kadınları yatsı namazına katılmaktan engellemiştir. Kısaca kadının güzel bir koku sürünerek gece veya gündüz evden dışarıya çıkması uygun değildir.

Allah ehliyle alay etmekten ve onları küçük görmekten sakınmalısın. Onlarla alay Allah'ın diniyle alay etmektir. Onları güldürü konusu da edinmemelisin. Öyle bir davranışın vebali kıyamette sana döner. Allah yaptığına karşılık kıyamet günü seninle alay eder, seni küçümser. O'nun seninle alay etmesi, burada, yani dünya hayatında karşılaştığın bir mümine karşı olan davranışını sana göstermesinden ibarettir. Onunla karşılaşınca kendisine şöyle dersin: 'Ben seninle beraberim.' Bu sözün onunla alay ve istihza etmek amacı taşır. Kıyamet günü olduğunda Allah, dünya hayatında müminlere yöneldiğin ölçüde cezanı ve karşılığını verir. Bu konuda müderris-fakihlerden bir grup gördük. Onlar Allah'a yönelip O'ndan kendilerine gelen ilhamları kalpleriyle haber veren Allah ehliyle alay ederlerdi. Bu özelliğe sahip birisine oradaki nimetleri görsün diye cennete götürülmesi emredilir. Onlar da, Allah ehli kendileriyle alay edilirken mutlu ve sevinçli olduğu gibi, cennete gitmekle mutlu ve memnun bir halde kendilerine izhar ettikleri davranışlarında dürüst ve haklı olduklarını zannederler. Allah amellerinin karşılığını verip de cennet hayırlarıyla onlara genişlediğinde, Allah oradan uzaklaştırılıp cehenneme götürülmelerini emreder. Bu emirle melekler onları ateşe götürür. İşte bu Allah'ın onlarla alay etmesidir. Nitekim o münafıklar da ailelerine dönünce (beraber oldukları müminler hakkında) şöyle derler: *'Biz sadece onlarla alay ediyoruz.'*[418] Başka bir ayette *'Onunla alay ederler'*[419] denilirken başka bir ayette *'Bugün iman edenler kâfirlere gülecektir'*[420] denilir. Hâlbuki onlar dünyada iman etmiş oldukları için müminlere gülüyorlardı. Bazı müminler dünya hayatında Allah ehline güler, özellikle fakihler bunu yapar. Onlar, sıradan insanları doğru yol üzerinde Allah'ın içlerine ve bâtınlarına ilham etmiş olduğu ihsanları dile getirdiklerini gördüklerinde, onlara güler, sözlerini kabul eder görünürler; hâlbuki içlerinde bunun tersi bir kanaat vardır.

Kardeşim! Allah ehlinden olmasan bile, onların hallerini kendilerine havale etmelisin. Allah ehlinin O'nun dininin inkâr veya aklın ve

naklin getirdiği sahih bilginin reddettiği bir görüş görmemişsindir. *'Onlara karşı suç işleyenler iman edenlere gülerler, onlarla karşılaştıklarında kaş göz işareti yaparlar.'*[421] Yemin olsun ki, ben, Allah ehlinin devrimizdeki fakihleri böyle gördüm. Onlar kaş göz hareketleriyle Allah ehliyle alay eder, onlara güler, görünüşte sözlerini kabul ettiklerini izhar ederlerken gerçekte bunun tersine hareket ederler. Böyle bir tavırdan kendini koruman, bu vasıftaki insanlarla arkadaşlıktan uzak durman lazımdır; aksi halde tabiat seni kendine çeker. Kıyamette onların hüsranları ne kadar da büyüktür! Onlar *'Hidayet karşılığında dalaleti, mağfiret karşılığında azabı alan kimselerdir'*[422]; başka bir ayette *'Ahiret karşılığında dünyayı satın almışlardır'*[423]; başka bir ayette *'Ticaretleri fayda vermemiş, doğru yolu bulamamışlardır'*[424] denilir.

Tavsiye

Kardeşim! İnsanların kötülerinden olmaktan kendini muhafaza eyle. Böyle yaparsan insanlar senin dilinden çekinir. En kötü insanlar dillerinden korkulan ve çekinilen kimselerdir. Bu hususta kendini en iyi kendin bilirsin. Bir adam Hz. Peygamber'e doğru geliyormuş, Hz. Peygamber, o kendisine ulaşmazdan önce adamın yöneldiğini görerek şöyle demiş: 'Aşiretin oğlu ne kötüdür.' Yanına vardığında ise yüzünde tebessüm görmüş, ona gülümsemiş. Adam ayrıldığında Hz. Aişe şöyle demiş: 'Ey Allah'ın peygamberi! Sen adam hakkında söyleyeceğini söyledin, sonra yüzüne karşı tebessüm ettin.' Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Ey Aişe! En kötü insan şerrinden emin olmak üzere insanların kendisine ikramda bulunduğu kişidir.' Bu nitelikte olmaktan kendini korumalısın, yoksa Hz. Peygamber'in şahitliğiyle insanların en kötülerinden olursun.

Eşin ile aranızda -onun sırrının ortaya çıkabileceği- bir durum olursa, o sırrı izhar etmemen gerekir; eşinle arandaki sırrı izhar Allah katında büyük günahlardan biridir. Hz. Peygamber'in şöyle söylediği aktarılmıştır: 'Allah katında kıyamette en kötü insan eşinin sırrını izhar edendir.' O davranış büyük günahlardandır. Bir insanın annesine veya babasına sövme sakın! O da senin anne ve babana söver. Hâlbuki anne ve babanın hakkını korumak senin görevindir. Bir müşrikle oturup kalktığında Allah karşısında onun ilah edindiği puta sövmemen veya sahabe hakkında aşırı söz söyleyen Rafizî'yle oturup kalktığında onunla tartışmaktan ve onun hakkında söz söyleyeceğini bildiğin sahabeden bi-

risini onun yanında zikretmekten sakın. Söz konusu sahabe oturduğun kişinin hakkında övücü söz söyleyeceği kimselerden biri olabilir. Rafızî, (sevdiği sahabeyi övmede) gösterdiği sebatla başka bir sahabe hakkında kötü söz söylemeye başlayabilir. Sen ise sahabeyi kendisine hatırlatarak, bu konuda kötü söz söylemesine vesile olmuş sayılırsın. Allah şöyle buyurur: *'Allah'ın dışında puta tapanların taptıklarına sövmeyin, onlar da zalimce Allah'a söverler.'*[425] Hz. Peygamber bir adamın kendisine ve ebeveynine kötü söz söylemeyi yasaklamıştır. Bunun üzerine 'Ey Allah'ın Peygamberi! Bir adam anne babasına nasıl söver ki?' diye sorulunca, şöyle demiş: 'Başka birinin babasına söver, onun da babasına sövülür, annesine söver o kişi de onun annesine söver.' Büyük günahlardan birisi de kişinin na-hak yere Müslüman birinin ırzı hakkında ileri geri konuşmasıdır. Hz. Peygamber'den sabit olan bir hadis bunu beyan eder.

Sabah ve yatsı namazlarında cemaatte bulunmalısın. Yatsı namazını cemaatle kılan, adeta, gecenin yarısını ibadetle geçirmiş demek iken sabah namazını cemaatle kılan da bütün geceyi ibadetle geçirmiş gibidir. Allah'ın kullarına ayrım gözetmeksizin şefkat göstermelisin. Hatta bütün canlılara da şefkat göstermen gerekir; çünkü her 'yaş ciğer' (canlı) sahibi için Allah katında bir ecri vardır.

Tavsiye

Kendi bakışını ve değerlendirmeni Allah'ın yaratıkları hakkındaki bilgisine tercih etme ve üstün tutma! Allah (dilediği kişiyi) Müslümanların işlerini deruhte etmesi üzere görevlendirir ve yönetici yapar. Bu itibarla yöneticiler ve valiler zalim bile olsalar, Allah'ın onlarda bilmediğin bir sırrı vardır. Allah'ın onlar vasıtasıyla uzaklaştırdığı kötülükler ve onlar vasıtasıyla meydana gelen hayır ve maslahatlar, zalim olduklarında bile, zulümlerinden daha çoktur. Buna rağmen insanlar genellikle kendi bakışlarını, Allah'ın yaratıklarındaki fiiline tercih eder ve üstün tutarlar. Şeytan onlara gelir, haksız eleştirilerini idarecilerine yöneltmelerini sağlayarak onları görevlendirenin Allah olması nedeniyle doğruyla aralarına perde çeker ve Hz. Peygamber'in şu buyruğunu kendilerine unuttturur: 'Bir el itaatten ayrılır ve emre ve ehline karşı koyarsa, şeytan o cemaate girer.' Şeytanın oraya girmesi, bu ve benzeri hadisleri tevil etmek demektir. Aynı zamanda şeytan onlara şu hadisi de unutturur. Hz. Peygamber şöyle der: 'Yöneticiler zulmederse sizin lehinize ve onların aleyhinedir; adil davranırlarsa sizin ve onların lehinedir.' Allah Kur'an

ile saptırmadığı kimseyi sultan vasıtasıyla saptırabilir. Bu meseleyi açıklamak sadedinde sadece Hz. Âdem'in halifeliği hakkında meleklerin Allah'a itirazı bulunsaydı, yeterli olurdu. Dikkat ediniz! Hz. Peygamber zekâtın tamlığının bir tezahürünü de sadaka toplayıcının -haksızlık etse bile- senden razı olarak geriye dönmüş olması olarak zikretmiştir. Kastedilen zekâtı toplayan kişidir. Bu kapı insanların habersiz kaldığı ve nefislerinin yüzüne kapamış oldukları bir kapıdır. Bir hususta düşüncesi olan herkesin bir nasibi vardır, fakat Allah'ın katında neyin bulunduğunu bilemez. Bu konuda Allah'tan gelen pek çok delil gördük. Birini kınarken, Allah'ın kınadığı şekilde niteliği kınaman lazımdır, yoksa kendine karşı ihlaslı davranırsan o nitelikle niteleneni kınama! Birini överken hem sıfatı ve hem onunla nitelenen kimseyi övmelisin; zira Allah seni bu nedenle över.

Tavsiye

Salih bir rüyada bana bir hususta tavsiyede bulunuldu. Tavsiyeyi -herhangi bir vasıta olmaksızın- doğrudan Allah'ın kelamından duydum. O kelamı duyduğum yer, bir avuç miktarı bir yerde, kendisinde Allah'ın Hz. Musa'yla konuşmuş olduğu mübarek bir yerdir. Kelamın bir keyfiyeti olmadığı gibi yaratılmışların sözüne de benzemiyordu. Kelamın kendisi dinleyicinin anlayışıyla aynıydı. Anladıklarımdan bir tanesi şuydu: 'Sen vahyin olgun göğü ve yeri (arz), sükûnet dağı olmalısın. Hareket ettiğinde canlılar gibi hareket etmelisin.' Ardından içimde bir mana oluştu ve şu dizeleri okudum:

İçime yerleştirdiğini yerleştirdin
Bana yaptıklarını söyledin
Bilirsin ki benim varlığımda
Sen ne koymuşsan o var
Benden gördüğün her fiil
Senin yaptığın fiildir

Tavsiye

Hayır söyleyip bir hayra vesile olduğunda, onu ilk yapan sen olmalısın. O hayrın ilk muhatabı da kendini kabul etmelisin. Bu itibarla kendine karşı samimi ve ihlaslı davranmalısın. Böyle davranmak senin halini pekiştirir. Yaratılmışların gözü, sözünden daha çok, insanın fiili-

ne yönelir. İnsanın fiiline uymak ve onu rehber edinmek, sözünü rehber edinmekten müessirdir. Bu konuda şair şöyle demiş:

Söz fiil karşısında tartılsa
Fiil ağır gelir, söz hafif kalır

Kılavuz edinilen kimselerden olmaya çalış! Böyle olunca veraset yoluyla peygamberlere katılırsın. Hz. Peygamber şöyle der: 'Bir kişinin senin vesilenle hidayete ermesi, güneşin üzerinde doğduğu her şeyden senin için daha hayırlıdır.' (Sözüyle yaptığı arasında çelişki bulunan) bu nitelikteki birisinin aklının noksanlığı hakkında Allah şöyle der: '*İnsanlara iyiliği emreder, kendinizi unutursunuz, hâlbuki siz kitabı okuyorsunuz, akıllanmaz mısınız?*'[426] İnsan Kur'an'ı okur ve ondan herhangi bir şeye uymazsa, Hz. Peygamber'in şahitliğiyle en kötü kişilerden birisidir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Bir adam Kur'an okur ve Kur'an ona lanet eder, o da okurken kendisine lanet eder.' Kur'an okuyan '*Dikkat edin Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir*'[427] diye ayeti okur. Hâlbuki bizzat okuyan kişi zalimdir veya '*Allah'ın laneti yalancıların üzerinedir*'[428] ayetini okurken de yalancı olan kendine lanet eder. Demek ki Kur'an-ı Kerim onu lanetlerken o da okurken kendisini lanetler. Bir sıfatın kınandığı bir ayete gelir, hâlbuki kendisi o sıfata sahiptir ve ondan uzak kalamaz. Bir ayete gelir ve o ayette yapmadığı ve nitelenmediği bir sıfat övülür. Binaenaleyh Kur'an onun -lehine değil- aleyhine delildir. Hz. Peygamber sahih bir hadiste şöyle der: 'Kur'an lehinde veya aleyhinde bir delildir. Her insan sabahlarken kendini ya azat eder veya köle kılar.' Kardeşim! Sebepleri terk etmiş bir halde Allah karşısında oturuyorken, kendini istekten korumalısın ve kimseden bir şey istememelisin. Günümüzdeki zembil sahibi (dilencilere) uymaman lazımdır! Onlar himmetleri düşük, Allah katında değersiz, Allah'a karşı en çok yalan söyleyenlerdir; ya sadık bir inancın veya izzetini muhafaza edeceğin bir mesleğin olmalıdır. Öyle yapmak Allah katında senin için daha değerlidir. Hz. Peygamber'in şöyle söylediği aktarılmıştır: 'Herhangi birinizin ipini alıp sırtında odun toplaması dilencilik etmesinden iyidir.' Bir hadiste ise ona verilir ya da mahrum bırakılır denilir.

Tavsiye

Misafire ikram etmen gerekir. Hz. Peygamber'in şöyle söylediği aktarılır: 'Allah'a ve ahiret gününe iman eden kişi, misafire ikram etmelidir.' Misafir yerleştiğinde, onun misafirlik hakkı üç gündür. Fazlası

sadakaya girer. Gelip gidecekse, bir gün ve gece misafirdir. Şeyhimiz Ebu Medyen'in bu konuda güzel bir hikâyesi vardır: Şeyh insanların rızık vesilesi edindiği sebepleri terk etme fikrindeydi ve bu konuda sağlam inancı vardı. İnsanları kendi makamına ve daha önemli olanla ilgilenmeye davet ederdi. Bu konuda kendisine bir şeyler söylendiğinde, yani sebepleri terk etmek, kazancı yemek ve bu davranışın çalışmadan yemekten daha üstün olduğu söylendiğinde şöyle demiş: 'Bilmiyor musunuz ki, bir kavme misafir olduğunda, misafirin hakkını üç gün gözetmeleri onların vazifeleridir. Misafir oraya yerleşince, böyle davranmaları gerekir.' Etrafındaki insanlar 'evet' diye cevap verince şöyle demiş: 'Bu üç gün içerisinde misafir kazancından yerse, bu davranış misafirleri olduğu kavim adına bir ar ve utanç sayılmaz mı?' Onlar da 'evet' diye cevap verince, şöyle demiş: 'Allah ehli yaratılmışlardan uzaklaşıp O'nun katında misafir olmuş kimselerdir. Onlar üç gün Allah'a misafir olarak kalırlar. Rabbinin katındaki bir gün, sizin saydıklarınızdan bin senedir. Biz O'nun günleri ölçüsünce kendimizi misafir kabul ederiz. Allah'ın günlerinden üç gün kemale erdiğinde ve herhangi bir iş yapıp kendi emeğimizi yemezsek, bu esnada kınanabiliriz ve bize karşı böyle bir delil söylenebilir.' Kardeşim! Şeyhin bakışının ne kadar düzgün ve Sünnet'e ne kadar uygun olduğunu görmelisin. Allah onun kalbini nurlandırmıştır. Misafirlik hakkı vaciptir ve iman şubelerinden birisidir. Daha doğrusu misafire ikram etmek, imanın şubesidir. Aynı şekilde doğru söylemek veya kötülük söylemeyecek şekilde susmak da imanın parçasıdır. Allah şöyle der: *'Onların sözlerinin çoğunda hayır yoktur, sadaka vermek, iyilik yapmak veya insanların arasını bulmak dışında.'*[429] Bu husus insanlarla konuşmak ve sohbet etmekle ilgilidir. Allah'ın zikri en üstün ve faziletli söz iken tilavet en üstün zikirdir.

İmanın bir parçası da içki meclislerinden uzaklaşmaktır. Hz. Peygamber'in şöyle söylediği aktarılır: 'Allah'a ve ahiret gününe iman eden etrafında şarabın döndürüldüğü bir sofrada oturmasın. Meşru bir iş yaptığında, onu Allah'ı görür gibi yapman lazımdır. Çünkü amelini Allah'ı görür gibi yapan, maksuduna erer. Ameli Allah'ı görür gibi yapmak O'nun emrettiği şekilde yapman, amelini yaparken onda Allah'ı görmek demektir. Hz. Peygamber ihsanı söylediğimiz üzere tefsir ederken bir rivayette şöyle demiştir: 'İhsan görür gibi Allah'a ibadet etmendir.' Cumaya gitmeye niyetlenince Cuma namazı için gusül abdesti almalısın. Gusül bilhassa Cuma günü için bile gerekli olsa dahi,

namazdan önce alınması üstündür. Bu konuda alimler arasında görüş ayrılığı yoktur. Bu kitabın abdest bahsinde söylendiği üzere, abdest alınca Cuma namazına doğru gitmelisin. Vakar ile ve ağırbaşlı bir şekilde yürüyüp arada boşluk görmediğin sürece iki kişinin arasına girmemen gerekir. Bu durumda hatibe yaklaşır ve sözlerini sessizce dinlersin. Taşlarla oynama! Taşlara dokunmak boş işle ilgilenmektir. İmam konuşurken yanında konuşana 'sus' deme! Bu da boş ve anlamsız bir iştir. Kalbini gelecek olan zikir için boşalt ve hazırla. Mümin öğütten ve zikirden faydalanır. En güzel elbiseni giy, yanında varsa güzel koku sürün ve gücün yettiği ölçüde erken vakitte camiye git.

Bu konuda görüş ayrılığından kurtulmak istersen, günün ilk vaktinde cumaya gidebilirsin. Bu durumda bir deve kesmiş gibi sevap kazananlardan olur, olabildiğince imama yakınlaşmış olursun. Ailen olduğunda, senin gibi, Cuma günü onların da yıkanmalarını iste! Cünüp olduğunda, iki kez gusül abdesti almalısın. Birincisi cünüplük ve diğeri Cuma sebebiyle alacağın gusül abdestidir. Böyle yapmak daha iyidir. İki kere almazsan, sadece cenabetlik nedeniyle gusül almalısın. Umulur ki Allah, bu davranışınla Cuma guslünün sevabını da sana verir. Abdest üzerinde abdest alman gerekir. Abdest üzerine abdest nur üzerine nurdur. Bu konuda Mağrib-Batı Afrika şehirlerinde bir grup şeyhle karşılaşmıştım. Onlar her namazda abdestli olsalar bile tekrar abdest alıyorlardı. Her namaz için teyemmüme gelirsek, onun vacip olduğu hakkındaki delil, abdestle kıyasla daha güçlüdür. Benim görüşüm de budur. Çünkü Kur'an-ı Kerim'deki ifade bunu gösterir. Hz. Peygamber bir abdestle iki farz ve daha fazlasının kılınabileceğine hükmetmemiş olsaydı, hiç kuşkusuz, Kur'an-ı Kerim'in hükmü her namaz için yeniden abdest almayı gerektirirdi. Kısaca abdest üzerine abdest almak daha iyidir ve bu konuda bir görüş ayrılığı yoktur. Bize göre abdest bizatihi müstakil bir ibadet olduğu kadar aynı zamanda başka bir ibadetin sıhhat şartıdır. Başka bir ibadetin sıhhat şartı olması, abdesti bizatihi irade edilen müstakil ibadet olmaktan çıkartmaz. Sabah namazı kılan birine eziyetten kendini muhafaza etmelisin. Sabah namazı kılan, Allah'ın zimmetindedir. Zimmetinde tuttuğu kişi hakkında Allah'a saygısızlık yapmamak gerekir. İnsanlar kendisinden habersiz iken, yaratılmışlarla ilişkisinde böyle dikkatli birini görmedim. Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivayet edilir: 'Sabah namazını kılan Allah'ın zimmetindedir.' Allah'ın zimmeti hakkındaki herhangi bir hususta sana tâbi olmasından kendini

koru! Her gün namazda on iki rekât kıl. Bu konuda Hz. Peygamber'den gelen teşvikler vardır. İkindi namazını dikkatle kıl; ikindi namazını terk edenin ameli boşa çıkar.

Mescitte otururken veya bulunduğun herhangi bir yerde otururken, abdestli olarak namaz vaktinin girişini bekleyerek otur! Oturduğun yeri mescit edinmelisin. Bütün yeryüzü nas ile belirtildiği üzere mescit kılınmıştır. Bununla beraber örfte mescit diye tanınan yer daha üstündür. Mescide giden veya bunun için yola çıkana Allah -her yola çıkışı için- cennette bir köşk hazırlar. Hz. Peygamber'in sahih bir rivayette şöyle dediği aktarılır: 'Evinde abdest alıp Allah'ın bir evine doğru yürüyen ve orada farz namaz kılanın giderken ve gelirkenki her adımı kendisinden bir hatayı düşürürken, diğeri onu bir derece yükseltir.' Gaflet halini ortadan kaldıracak şekilde, gece ibadeti yapman gerekir. En azı on ayet okuyacak şekilde ibadettir. On ayet okuduğunda artık gafillerden sayılmazsın. Hz. Peygamber Allah'tan böyle aktarmıştır.

Her gece ibadete kalkarak, söylediğim kadar bile olsa, bütün sünnetleri yerine getirmeye çalış! Hiçbir gece duayı ihmal etme. Dua ederken Allah'tan bağışlanma, din, dünya ve ahiret işlerinde afiyet istemelisin. Bir sene dahilinde Kadir gecesine ne zaman tesadüf edeceğini bilemezsin. Kadir gecesini Ramazan ayının dışında pek çok kez gördüm. Bu itibarla Kadir gecesi senenin içerisinde dönerken en çok Ramazan'da ve bilhassa ayın tek gecelerinde bulunur; bununla beraber bazen çift gecelerde de bulunur. Kadir gecesini ayın on sekizinci gecesinde gördüm, Ramazan'ın onuncu gecesinde de bana gösterildi. Gece ibadetlerini yaparken on ayete ilavede bulunursan, ilave ettiğin kadar gafletten uzaklaşmış sayılırsın. Yüze çıkardığında ise zikredenlerden sayılırsın; bin ayete çıkardığında, *muksit* denilenlerden biri olursun.

Her senenin Şevval ayında oruç tutmalısın. Şevval'in ikinci gününden başlayarak ay bitene kadar takip eden günlerde tutabilirsin. Böyle yapmakla görüş ayrılıklarından uzaklaşmış olursun. Ramazan ayını hastalık veya yolculukla geçirirsen, müteakip ay içerisinde kaza etmen gerekir. Orucu peş peşe bozduğun gibi kaza ederken de peş peşe kaza etmelisin. Böyle yapınca görüş ayrılıklarından kurtulmuş olursun. Çünkü Ramazan ayı oruçta müteakip günlerden oluşur. Orucunu bozmuşken bile, bir oruçluyla iftar veya bir oruçluya iftar verme imkânı bulursan, bunu yapmalısın. Böyle yaptığında onun ecrinin bir benzeri sana verilir. Mekke'de bulunduğunda çok tavaf etmelisin. Her yedi tavaf bir köle

azadı sevabına müsavidir. Gücün yettiği ölçüde azat et ki, fakirlik ecriyle birlikte zenginlerin derecesine katılabilesin. Allah yolunda ok atmaya çalış; atıcılığı bir kez öğrenirsen, unutmaman gerekir. Öğrendikten sonra ok atmayı unutmak, Allah katında büyük günahlardandır. Kur'an'dan bir ayet ezberleyip onu ezberinden unutan veya onunla ameli terk eden kişi, kıyamet günü kimsenin görmeyeceği bir azapla karşılaşır. Çünkü unutmuş olduğu Kur'an'ın bir benzeri ve dengi yoktur. Bir hurmayla bile olsa, imkânın ölçüsünce mücahitleri savaşa hazırlamalısın. Savaşa gitmeyip geride kaldığında, mücahitlerin ailelerine yardımcı olmalısın. Bu durumda ailenle beraberken bile onlarla birlikte savaşıyor diye yazılırsın. Savaşa katılmadığında savaşa katılmaya niyet etmelisin. Savaşa katılmaz ve böyle bir niyet de taşımazsan, münafıklık şubelerinden birisinde bulunmuş sayılırsın.

Malının fazlasını (malı) olmayana ver! Söylediğimiz yemek, içmek, elbise veya binek değildir. Din ilimlerini öğrenmelisin. İlme göre amel edersen, bilerek amel etmiş olursun. İnsanlardan birisine o ilmi öğrettiğinde, bu öğretme de hayır işlerinden birisi olur ve onu yerine getirmiş sayılırsın. Bildiğin hususlarda Allah'tan ve Allah katında hayır dilemelisin. Allah sana istediğini verirse, ne ala! Yoksa sana istediğin şeyin ecrini ve sevabını verir. Hz. Peygamber'den bir rivayet söylediğimizi pekiştirir, şöyle demiştir: 'Dürüst bir şekilde şehitlik isteyeni Allah yatağında ölse bile şehitler menziline ulaştırır.' Güvendiğin herkese karşı iyilik yapmalısın. Gücün ölçüsünce onları hayra çağır! Sen ancak ehli isen hayra çağırabilirsin. Bu konuda sana icabet eden kişi, icabet etmesi ölçüsünce ecrinin benzerini aldığın kişidir. Hz. Peygamber'in şöyle söylediği sabittir: 'İslam'da iyi bir âdet çıkaran kişi âdetin sevabını ve daha sonra onu yapanların sevabını kazanır.' Bu konuda onların ücretlerinden bir şey eksilmez. Ebu Medyen'den aktarıldığına göre, yemek yedikten sonra arkadaşları için iki rekât namaz kılmayı âdet edinmiştir. Birincide Kureyş suresini, ikincide ise ihlas suresini okumuş, arkadaşları arasında bu sünnet ve âdet devam edegelmiştir. Hayra vesile olanın onu yapan gibi sevap aldığı sabittir. Sıla-i rahim yapman ve Allah ile arandaki nesebi muhafaza etmen lazımdır. O da rahimlerden birisidir. Zorda kalanı kolaylığa yönlendirmen lazımdır. Allah şöyle der: *'Güçlük olunca onu kolaylığa yönlendir.'*[430] Birisinin sıkıntısını ve güçlüğünü kaldırdığında, en büyük sevabı kazanırsın. Hz. Peygamber şöyle der: 'Kim zorda kalana bakar veya onun yükünü alırsa, Allah onu gölgesinde göl-

gelendirir. Kıyamet günü Allah kullarını bağışlayanları bağışlar.' Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'Allah'tan kıyamet günü kendisini güçlüklerden kurtarmasını isteyen kişi, zorda kalana yardım etsin veya onun yükünü alsın.'

Bilmelisin ki, iyiliğin seni mutlu etmesi ile yaptığın kötülüğün seni üzmesi imanın parçasıdır. Kibirden, kirden ve nefretten uzaklaşman lazımdır. Allah sana kardeşinin ayıbını gösterdiğinde, onu örtmelisin. Böyle bir davranış bir ölüyü diriltmek sevabına denktir. Bu hususta Hz. Peygamber'den gelen rivayet vardır; sevabın miktarı kıyasla anlaşılamaz. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalışmalısın. Bu hususta insanları teşvik eden bir grup görmüştük ki o da en faziletli amellerdendir. Zorda kalan insanın güçlüğünü gidermelisin. Gizlenmek isteyeceği hor ve hakir bir durumda gördüğün müslümanı örtüp gizlemen lazımdır ve halini açığa çıkartmamalısın. Müslüman kardeşinin sıkıntısını azaltıp onun elinden tutmalısın. Bütün bunlar, teşvik edilmiş, dince emredilmiş ve müstehab sayılmış davranışlar olduğu kadar aynı zamanda güzel ahlakın parçasıdırlar. Dünyaya karşı zahit olman ve kaba-saba elbiseler giymen lazımdır. Bir rivayette gücü varken güzel elbise giymeyene Allah kerem elbisesi giydirir denilir ki hadis sabittir. Gereğini yapma gücü varken öfkesini tutanlardan ol. Allah insanları bağışlayan ve öfkesini tutanları över. Hz. Peygamber şöyle der: 'Yerine getirme imkânı varken öfkesini tutanın Allah bâtınını iman ve eman ile doldurur.' Bu itibarla öfkeyi tutmak imanın parçasıdır. Gücün ve imkânın yettiği ölçüde zarardan korunmak isteyen mümin kardeşini himaye etmelisin. Sana bir zarar ulaştığında, onu sadece Allah'a sığınarak kendinden uzaklaştır, başkasından o zararı kaldırmasını isteme! Sebeplere başvursan bile, sebepleri görmen nedeniyle Allah gözünün önünden gitmesin. Çünkü Allah'ın her sebepte bir vechi ve yüzü vardır; işte sebepte müşahede ettiğin, o vech olsun!

Bilmelisin ki, her peygamber ümmetini Deccal ile uyarmıştır. Hz. Peygamber -bize Deccal'den Allah'a sığınmamızı öğretmek üzere- Deccal fitnesinden Allah'a sığınırdı. Bu sığınmada iki yorum vardır: Birincisi Deccal'in fitnesinden Allah'a sığınmaktır. Bu sayede insan iddiasında onu doğrulamamış, ondan korunmuş olur. Allah'm kendisini korumasını isteyen, Kehf suresinin başından on ayeti ezberlemelidir. Ayetler Deccal fitnesinden ezberleyeni korur ve sakınır. Diğeri de Deccal'deki iddianın kendisinde bulunmasından korunmak maksadı taşır. Deccal'de

bulunan öyle bir iddia sende de bulunursa, sen de nefsini onun davet ettiği şekilde davet edersin. Bu itibarla insan, her hayra ve şerre kabiliyetlidir. Başka bir ifadeyle insan 'insan' olması bakımından hayır ve şerre kabiliyetlidir. Gücün ölçüsünce Allah'ın Hz. Peygamber'e vesile makamını ihsan etmesi için dua et. Çünkü Hz. Peygamber bunu bizden talep etmişken mümin de bu meyanda kendisine dönecek hayırlarla beraber Hz Peygamber'e dua eden kişidir. Bu hayırların en sıradanı, kıyamette zorda kalmış bir şekilde talep ettiği şefaattir. Bir hayır meydana getirmek üzere gayret eden birini görünce, gücün ölçüsünce kendisine yardım etmelisin. Senden yardım isteyenden yardımı esirgeme! Yaptığı suçun üzerinde olacak şekilde, kölene dayak atma. Onu affetmen senin için daha güvenli bir iştir. Çünkü sen Allah'ın kulu olduğun halde O'nun karşısında işleyip de af dilediğin hataların vardır. Sen de köleni affetmelisin. İmkân oldukça yalnız başına yemek yeme! Seninle beraber yemek davetine icabet eden kimse olmasa bile, hizmetinde bulunan kişiye bir lokma bile olsa yedirmelisin. Halin ve işin hakkında dürüstçe Allah'a dayanarak müstağni davranman gerekir. Bu durumda Allah'ın seni müstağni kılması gerekir. Allah'ın seni müstağni kılması, kendisine yaklaşmaktır. Bir rivayette 'Kim Allah'a bir karış yaklaşırsa, Allah ona bir arşın yaklaşır' denilir. Aynı şey Allah için iffet sahibi olan hakkında geçerlidir. Rivayet edildiğine göre, salihlerden birisinin hiçbir dünyalığı yokmuş. Buna rağmen evlenmiş, bir çocuğu olmuş, fakat yine de dünyalık bir şeyi olmamış. Çocuğunu yanına alarak bağırmaya başlamış: 'Bu çocuk Allah'a asi olanın cezasıdır.' Bunun üzerine 'Zina mı ettin' diye sorulunca, adam cevap vermiş: 'Hayır, ben Allah'ın yüce kitabında şöyle dediğini duydum: *'Evlenme imkânı bulamayan kişi Allah ihsanından onu zenginleştirene kadar iffetli olsun.'*[431] Ben Allah'ın emrine asi oldum ve evlenme imkânı bulamadığım halde evlenerek rezil oldum.' Adam bu sözleri söyledikten sonra pek çok hayır elde etmiş bir halde evine dönmüştür.

Azat etme imkânın varsa, köle azat etmelisin. Mal bulamaz ve mesela bilgin olursa, ister kâfir, ister münafık, ister başka biri olsun ilmini ona 'hediye' etmelisin; veya bir müslümanı ilminle büyük günahtan döndürmelisin. Böylece bilgiyi öğretmekle onu ateşten azat etmiş sayılırsın ki bu da köle azat etmekten veya birinin kölesini kurtarmaktan daha üstündür. Bu itibarla bir esiri hürriyetine kavuşturmak köleyi azat etmekten daha üstündür. Çünkü esiri kurtarmak hem azat etmek, hem

ilave bir iştir. Bilmelisin ki, ölü bir arzı canlandırmaya gücü olmayan fakir kişi, beden arzını Allah'a itaat ederek ve amel işleyerek canlandırmalıdır. Bunun yanı sıra Allah'ı zikrederek gaflet yerlerini de canlandırmalıdır. Bu konuda ihlasla davranarak bedenini ihya etmelidir. Uğursuzluk veya sihrin bir gün içinde sana zarar vermemesini istersen, sabahleyin yedi adet acve hurması yemelisin. Veya oruç tutuyorsan sahur vaktinde onları yemelisin. Hz. Peygamber'in böyle yaptığı rivayet edilir. Allah'a muhtaç olanlara hizmet etmen, yoksullarla oturup kalkman, kendileri yokken Müslümanlara -özel ve genel olarak- dua etmen, salih insanlarla sohbet etmen, onlara sevgi beslemen, bütün hareketlerinde meşru hayırlara niyet etmen lazımdır; çünkü insan için ancak niyet ettiği vardır. Allah'ın mal verip de o mal sayesinde hayırlar işleyen kimseleri ve senin o hayırdan mahrum olduğunu görebilirsin. Böyle bir durumda onun yaptıklarını yapmayı temenni etmekten kendini mahrum bırakma. Bunu temenni edersen, Allah'ın ona verdiği ecri ve belki fazlasını sana sevap olarak ihsan eder. Bir mecliste oturduğunda, orada mutlaka Allah'ı zikretmelisin. Şefkatli ve yumuşak davranmaktan mahrum kalma! Şefkatten mahrum kalırsan bütün hayırlardan mahrum kalırsın.

Sana haksızlık edene sadece Allah'ın sınırları söz konusu olunca karşılık verebilirsin. Mesele yaratılmışların hakkıyla ilgili olunca, gücün yettiği ölçüde onunla hak sahibinin arasını bulmaya çalış ve bütün malını harcasan bile onu kendi haline bırakma! Allah'a sığınan birisini görünce ona yardımcı ol! Hz. Peygamber bir kadınla evlenmiş, yanına girdiğinde kadın, bedbahtlığı nedeniyle Allah'a sığınmış, bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Sen kocan hakkında Allah'a sığındın.' Sonra onu boşamış, kendisine yaklaşmamıştır. Bir insan 'Allah adına' diyerek bir şey ister, senin de onu vermeye gücün varsa, ver! Gücün yetmezse, ona dua etmelisin. Gücün yokken dua edersen, hiç kuşkusuz, istediğini vermiş sayılırsın. Allah hiç kimseyi yapamayacağı bir işle sorumlu tutmaz. Biri sana iyilik gösterirse, yaptığı iyiliğe denk bir karşılıkta bulun. Onun yaptığına denk bir şey yapamayacaksan, duayla karşılık ver. Fakat birine iyilik yaparsan, ondan mükâfat ve karşılık bekleme; hatta karşılık verirse, bundan hoşlanmayacağını ona izhar et ki aklı ve fikri rahatlasın. Bilhassa Allah ehlinden birisi ise öyle yapmalısın. Sana bir mükâfat gelir ve onu kabul etmemenin verene ağır geleceğini anlarsan, öyle bir hediyeyi kabul etmelisin. Buna mukabil sana verilmişken

iade etmeni memnuniyetle karşılayacağını bilirsen, vermiş olduğu hediyeyi ince bir siyaset ve latif bir sözle iade edebilirsin. Mesela senin ihtiyaç duyduğun şeyin bu iadeyi kabul etmesi olduğunu söyleyebilirsin. Bu sayede hediyeyi iade ederken ihtiyacının gerçekleştirmiş olduğundan emin olur.

Sana ait olmayan bir şeyde iddiada bulunma! Öyle bir davranış Allah katında vebal olduğu gibi aynı zamanda mertlik de değildir. Kınanmış bir işle suçlanırsan, kendini savunma ve sus! Seni suçlayana 'yalancı' deme! Sana nispet edilip yapmamış olduğun işlerle kendini övme. Zünnûn, el-Mütevekkil'in karşısında böyle yapmıştı. Mütevekkil insanların onu zındıklıkla suçladıklarını söylemiş, o da şöyle cevap vermiştir: 'Ey Müminlerin emiri! Sen böyle diyorsan, ben insanları yalanlamam. Fakat evet dersem, bu kez kendimi yalanlarım. Müminlerin emiri bu sözü pek beğenmiş, başkalarının Zünnûn hakkında söylediklerini kabul etmemiş, kendisine ikramda bulunarak Mısır'a göndermiş ve ondan özür dilemişti. Zünnûn'un bu hikâyesi insanların anlattıkları meşhur bir hikâyedir. Sahip olmadığı bir konuda iddiada bulunanın günahı veya başkasının hakkını ihlal etmesi nedeniyle kazanacağı günahla ilgili pek çok rivayet vardır. Yeminini İslam milletinden başka biri adına bozmak veya İslam'dan uzaklaşmak ifadesiyle bozma! Bu sözünde dürüst olursan, salim bir şekilde İslam'a dönemezsin; öyle bir durumda Müslümanlığını yenilemelisin. Bununla beraber Allah'ın dışında kimse adına yemin etme! Allah'tan başka biri adına yemin edersen bu konudaki yasağı çiğnemiş olursun. Yeminini bozup daha hayırlı bir iş görürsen, yemininin kefaretini öde, daha hayırlı olanı yerine getir. Rüya hakkında yalan söylemekten sakınman gerektiği kadar Allah veya peygamberi hakkında veya yalan olduğunu bildiğin bir sözü söylemekten sakınmalısın; aksi halde bir hadisin/veya sözün yalan olduğunu bilerek onu söyler ve dinleyene onun yalan olduğunu açıklamazsın. Senin kendilerini dinlemeni istemeyen bir grubun konuşmasını dinleme! Öyle bir davranış Allah'ın yasakladığı tecessüstür. Bir kadını kocasına veya köleyi efendisine kötülemekten sakın. Başkasına ait bir yerde uyumaktan sakınman gerekir. Böyle bir davranışla zimmetini korumuş olursun. İnsanların senin için ayağa kalkmalarını veya önünde ayakta durmalarını isteme. Bu davranış, bu şehirlerde, yani Irak'ta ve civarında yaygındır. Onlardan hiç kimsenin -bunun zararlarını bilseler bile- bu davranışı sevdiğini de görmedim. Bu konuda alimleriyle aramızda geçen pek çok

hikâye olmuştur. Hal böyleyken sıradan insanlar hakkında ne düşünürsün? Bir kez onlardan birisi için ayağa kalkmıştım. Bunun üzerine bana 'yapma' dedikten sonra, 'ayağa kalkmayı yasaklayan rivayet vardır' dediğinde, şöyle dedim: 'Ey fakih! İnsanların senin önünde ayakta durmaması gerekir. Bu hitapla yükümlü olan sensin, ben değilim. Ben seninle aynı görüşte değilim.' Cevabıma şaşırdı ve onu beğendi. O kişi şeriat alimlerindendi.

Hakkında şefaatçi olduğun birisinin hediyesini kabul etme! Öyle bir hediye Hz. Peygamber'in bu konudaki buyruğuyla yasaklamış olduğu riba, yani faizdir. Bu hususta Afrika'nın şehirlerinden birisi olan Tunus'ta bir hadise yaşamıştık. Oranın büyüklerinden İbn Mu'tab denilen birisi hazırlamış olduğu yemeğe beni davet etti, ben de icabet ettim. Evine girdiğimde, yemeği getirdi ve şehrin valisi nezdinde şefaatçi olmamı talep etti. Valinin nezdinde sözü kabul edilen ve görüşü dikkate alınan biriydim. Teklifini olumlu karşıladım ve yemeği yemeden kalktım. Getirmiş olduğu yemeği yemediğim gibi takdim ettiği hediyeleri de kabul etmedim. Ardından ihtiyacını karşıladım ve mülkü kendisine döndü. Daha önce Hz. Peygamber'in konuyla ilgili hadisini bilmeden mürüvvet ve asalet gereği olarak yapmıştım. Gerçekte ise Allah beni korumuş, inayetini göstermişti. Allah'ın belirlediği cezalardan (had) herhangi birisi hakkında hakim nezdinde şefaatçi olma! İbn Abbas had cezasına maruz kalmış birisi için hakim ile konuşması kendisinden istendiğinde şöyle demiştir: 'Bu adam hakkında şefaatçi olursam Allah beni lanetler. Onun hakkındaki şefaatimi hakim kabul ederse, Allah o kardeşinizi lanetler. İstediğiniz bu ise hakime ulaşmazdan önce bana getirin.' Adam hırsızlık suçundan cezaya maruz kalmıştı. Hz. Peygamber'den gelen bir hadiste 'Allah'ın hadlerinin uygulanmasına karşı şefaatçi olan birisi Allah ile zıtlaşmıştır' denilir. Bâtıl bir konuda hasımlaşmaktan sakın, yoksa Allah sana azap eder. Aynı şekilde hakkı kovmak üzere yapıldığını bildiğin bir düşmanlığa da yardım etme. Hz. Peygamber böyle bir konuda yardımcı olan için 'Allah'ın gazabını satın almıştır' demiştir.

Bir müminde bulunmadığı halde insanlar nezdinde onu küçük düşürecek herhangi bir söz söyleme. Bir rivayete göre, Müslümanı küçük düşürmek üzere kendisine iftira edeni Allah cehennem çukurlarından birisine atar; söylediğinden uzaklaşana, yani tövbe edene kadar oradan çıkamaz. Borç alarak dünyada yemekten sakın veya herhangi birinin malını kendisini korkutarak yeme; onu korkutunca çekinerek malını sa-

na verir. Şeyhimiz muhaddis-zahit Ebu'l-Hasan Yahya b. es-Sani ile Sebte'deki evinde beraberken şöyle demişti: 'Def ve mızmar çalarak dünyada yiyecek bulmak, borçlanarak yemekten benim için daha hayırlıdır.' Dilini lanetlemekten gücün ölçüsünce uzak tut. Bir insan birisini/veya şeyi lanetleyip o şey ve kişi lanete layık değilse, o lanet kendisine döner. Hâlbuki o şeyi veya kişiyi lanetlememiş olsaydı, ondaki hayır kendisine dönecekti. Savaşa katılan birinden bize aktarıldı: Adamın bineğinin araçlarından birisi kaybolmuş, o da kaybedene sormuş, adam şöyle demiş: 'Allah lanet etsin! çekil git.' Sonra adam savaşta şehit olmuş, birisi kendisini rüyasında görmüş, Allah'ın kendisine nasıl davrandığını sorunca şöyle demiş: 'Allah bende olan her şeyi tarttı, hepsini terazime doldurdu, hatta hayvanımın idrarını ve pisliğini de teraziye koydu. Bütün bunların karşılığında bana sevap verdi. Terazide hayvanının kaybolmuş semerine benzer bir şey görmeyince 'Ya Rabbi! Hayvanımın semeri nerededir?' dediğimde, şöyle dedi: 'O kendisini Allah'ın lanetine kattığın yerdedir. Onu ararken kendisine lanet etmiştin.' Böylece onun hayrından mahrum kaldı. Semerin laneti bu anlamda kendisine dönmüş oldu.

Bir seferde Hz. Peygamber, bir kadının devesine lanet okuduğunu duymuş, ona emretmiş, deve sürüden uzaklaştırılmış ve şöyle demiş: 'Lanetli bir hayvan bize eşlik etmesin!' Bunun üzerine deve kervandan kovulmuş. Ravi şöyle der: 'Biz devenin bineklere katılmak istediğini görüyorduk. İnsanlar ise onu kovuyorlardı. Böylece deveyi yalnız başına bıraktık.' Devenin sahibinin cezası, o devenin hayrının kendisinden uzaklaşmasıydı. Böylece lanet kendisine dönmüştü, çünkü lanet, uzaklık demektir. Mümini tekfir etmekten sakın. Mümini tekfir etmek onu öldürmek gibidir. Üç günden daha fazla bir süre mümin kardeşine küsme. Üç günden sonra onunla karşılaştığında, selam ver ki, küsen iki kişinin hayırlısı sen olabilesin! Hasan Muhammed b. el-Hanefi kardeşiyle küsmüş ve ayrışmışlar. Muhammed b. el-Hanefi üç gün sonra onunla karşılaşınca şöyle demiş: 'Ey Allah'ın peygamberinin oğlu! Hz. Peygamber şöyle der: Kimse kardeşini üç günden fazla terk etmesin. İki kardeş karşılaşır, biri bir yana öteki bir yana gider. O ikisinden hayırlısı önce selam verendir. Üç gün tamamlanmıştır. Ya sen bana gel ve selam ver, çünkü benden daha hayırlısın. Aynı adamın çocukları olsak bile sen peygamberin torunusun. Küsmüş iki adamın hayırlısı önce selam verendir. Böyle yapmazsan ben sana gelip önce selam vereceğim.' Bu ha-

ber Hasan'a ulaşmış, Hasan teşekkür etmiş, bineğine atlamış ve kardeşinin evine gitmiş, selam vererek kendisiyle barışmış. Bu davranışın ne kadar güzel olduğuna ve kendisinden daha büyük olanı nefsine nasıl tercih ettiğine bakınız! Bu davranışıyla Allah peygamberinin katında sevgi ve mertebe elde etmeyi umut etmiştir. Akıllı kimsenin kendisi hakkında böyle ihtiyatla davranıp en faziletli olanı yerine getirmesi gerekir. Ayrıca fazileti ehline ait görmelidir. Kardeşini bir yıl terk edenin onu öldürmüş gibi olduğu aktarılmıştır.

Tavla oynamaktan uzak dur! Tavla oynamak Allah'a ve peygamberine karşı işlenmiş günahtır. Satrançta görüş ayrılığı vardır. Görüş ayrılığı bulunan her hususu terk etmek, görüş ayrılığından kurtulmak için daha iyidir. Mutlak anlamda her türlü kumardan uzaklaşmalısın. Allah'ın sana farz kıldığı herhangi bir ibadeti veya Allah'ı zikretmekten seni uzaklaştıracak oyun ve eğlencelerden uzaklaşmalısın. Allah ehli olan alimlerden birisi satranç oynayan bir kavmin yanına girmiş ve şöyle demiş: 'Karşılarında saygıyla durduğunuz bu timsaller de nedir böyle?' Satranç oynamak helal olsa bile, satranç taşlarını tasvir eden ve yapanlar, ressamların günahını kazanır. Şeyhimiz Ahmed b. Mesud b. Seddad el-Mukri el-Musulî 601'de Musul'da bana şöyle demişti: 'Hz. Peygamber'i rüyamda gördüm ve ona şöyle sordum: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Satranç oynamak hakkında ne dersin?' Hz. Peygamber 'helaldir' demiş. Rüyayı gören kişi Hanefi'ydi. 'Ya tavla' diye sordum. Hz. Peygamber 'haramdır' demiş. 'Ey Allah'ın Peygamberi! Müzik hakkında ne dersin?' dedim. Hz. Peygamber 'helaldir' demiş. 'Kaval hakkında ne dersin?' diye sorunca, 'haramdır' demiş. Şöyle dedim: 'Ey Allah'ın peygamberi benim için Allah'a dua et, yoksulluk beni sıkıştırdı' -veya bu anlamda bir şey söylemiş- Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Allah seni bin dinarla rızıklandırsın.' Her dinar dört dirhem demektir. Uyandım, hükümdar Nasır Salahaddin Yusuf b. Eyyûb beni çağırttı. Yanından çıktığımda, bana dört bin dirhem verilmesini emretti. Henüz oradayken dirhemler Hz. Peygamber'in duasında belirlediği şekilde tam olarak elimdeydi. Ardından şöyle demiştir: 'O saatten itibaren daha önce haram olduğuna inanırken satrancın helal ve helal olduğuna inanırken kaval çalmanın haram olduğuna inandım. Bu ikisi hakkında da rüyamdakinin tersine inanmaktaydım.'

Doğru söyleseler bile, kâhinleri tasdik etmekten sakın! Gücün ölçüsünce yıldızlardan yağmur talep etmekten uzak dur. Yıldız ilminden

mutlaka uzak durman gerekir. Bu konuda ilgileneceğin kısım, vakitleri öğrenmekle ilgili muhtaç olunan kısımdır. Şârî'nin sözünün sınırında durmak kurtuluş yolu demek olduğu gibi saadet de orada durmakla gerçekleşir. Bu konuda sadece Şârî'nin yoluna güvenilir. Elinde veya ağzının dış kısmında bir pislik varken uyuma, şeytanlar ve haşereler (sana zarar verir). Herhangi bir kimseyle çatışıp ona zarar vermekten sakınmalısın. Bir gruba bir yüzünü, öteki gruba öteki yüzünü gösterecek şekilde ikiyüzlü olma. Fiyatların yükseleceğini bekleyerek mal biriktirmekten sakın, Muhammed ümmetine karşı böyle davranma. Köpek besleme, fakat bekçilik veya avcılık amacıyla yetiştirebilirsin. Müslümanın veya zimmînin veya sözleşmelinin hakkını gasp etme. Bir köleye veya cariyeye had cezası uyguladığında, kendisine eziyet etme veya yüzüne vurduğunda onu azat et. Çünkü yüzüne vurmanın kefareti onu azat etmektir. Köleni veya cariyeni bilgin yokken zina suçuyla suçlama. Allah kıyamet günü bu konuda seni cezalandırır.

Avcılıkla uğraşma, sürekli o işi yapmaktan veya çöllerde tek başına yaşamaktan uzak dur. Avcılık insanı gaflete düşürürken çöllerde yaşamak sıkıntıya yol açar. Hükümdarlarla arkadaşlıktan uzak dur. Onlar nezdinde sözün dinlenip bir müslümana fayda verecek veya bir mazlûmdan zulmü uzaklaştıracak veya hükümdarı Allah katında bedbahtlığına yol açacak bir işi yapmaktan alıkoyabileceksen onunla arkadaşlık yapabilirsin. İtaat olan bir hususta Allah'a adakta bulunduğunda, adağını yerine getir; adağın günah bir işle ilgiliyse, Allah'a karşı asi olma! Bu hususta yemin kefaretindeki gibi kefaret ödemen lazımdır. Böyle yapmak daha güvenli olduğu gibi görüş ayrılıklarını ortadan kaldıran bir tavırdır. İnsanlar arasından yönetici olanlara itaat etmen gerekir; onlar senin işinle ilgili hükümdarın görevlendirdiği kimselerdir. Yöneticilere itaat, Allah'ın kitabındaki ayetle farzdır. Bu itibarla onların bize verdiği emirler arasından sadece mubahlarla ilgili emirlere uymak zorunludur, yoksa günahlarla ilgili emirlere uymamız gerekmez. Onlar senin malını gasp ederlerse, belirli durumlarda bunu kabullen! Fakat bir şeyi gasp etmeni emrederlerse, gasp suçu işleme! Cemaatten ayrılma ve itaatin dışına çıkma! Yoksa Hz. Peygamber'in buyurduğu üzere cahiliye ölümü üzere ölür gidersin. Ümmete karşı isyan etme, emri ehliyle tartışma. İki kişiden daha adil olanın tarafını tut; hak sahibine hakkını ve ahit sahibine de ahdini teslim eyle. Harem'de savaşmak üzere yanında silah taşıma. Çarşıya oklarla girdiğinde, sadağın kapağını kapat, farkın-

da olmaksızın kimseye zarar verme. Silahı kendisine doğrultarak kardeşinle şakalaşma. Saçına bakım göster, temizle ve kına sür. Sürme çektiğinde, tek sayılı olarak çek. Bir şey içerken kaba üfleme, ara verirken kabı ağzından uzaklaştır. Yemeği üç parmağınla ye, lokmayı küçült, uzun süre çiğne, birinciyi yutmadan ikinci lokmaya başlama. Her lokmayı bitirdikten sonra Allah'ın adını an ve O'na hamd et. Onu yuttuğunda, sana bunu ihsan ettiği için, Allah'a şükretmelisin.

Dönmek üzere yerinden kalkan birinin yerine oturma! Ayrılıp dönme niyeti yoksa, o zaman oturabilirsin. İbn Ömer birisi yerinden kalkıp kendisini oraya oturtmak isteyince, bunu reddeder ve orada oturmazdı. Çünkü Hz. Peygamber'in buyruğuyla, oturan kişi o yere daha layıktır. Sana ikram edilen güzel kokuyu reddetme veya sütü veya sana getirilen herhangi bir minderi reddetme. Borç aldığında onu geriye öde. Çünkü Allah, niyetlendiğinde o borcu senin için öder. Eşlerin arasında adil davran. Çoban isen ve yönettiklerin hakkında adil davranırsan, Allah'ın izniyle saadete erersin.

Tavsiye

Alim birisiysen yapacağım tavsiyelerden birisi de şudur: Delilinin verdiği hükme aykırı amel etmen sana yasaklanmıştır. Delili elde etme imkânın var iken başkasını taklit etmen de haramdır. Bu dereceye ulaşmamış bir mukallit isen, belirli bir mezhebe uymak, hatta Allah'ın emrettiği şekilde amel etmen gerekir. Çünkü Allah 'bilmiyorsan zikir ehline sor' diye emretmiştir. Zikir ehli Kitap ve Sünnet'i bilenlerdir. Çünkü Allah'ın buyruğuyla zikir, Kur'an'dır. Gücün ölçüsünce (araştırdığın) meselede güçlüğü kaldırmaya çalış. Allah şöyle der: '*Allah dinde size güçlük vermemiştir.*'[432] Hz. Peygamber de şöyle der: 'Allah'ın dini kolaylıktır.' Sen de kendisini buluncaya kadar, her konuda kolaylığı araştırmalısın, bulduğunda ise ona göre amel edersin. Müftü sana 'Sorduğun meselede Allah'ın veya Peygamber'in hükmü şudur' derse, bu hükmü alman lazımdır; buna mukabil 'bu benim görüşümdür' derse onu alma, başka bir görüşü araştır. Kendi işlerinde azimetlere göre davranmayı istersen, bunu yapabilirsin. Fakat sana mahsus işlerde bunu yapman gerekir; güçlüğü kaldırmak sünnettir. Şeriat ilimlerinden herhangi birisini öğrendiğinde bilmeyenlere de öğret. Bu durumda bilmeyenler için bilgiyi taşıyanlardan birisi olasın. Allah'ın insanlara indirmiş olduğu beyanı bir kez öğrendikten sonra artık onu gizleme! Alışverişinde müsama-

hakâr olman gerektiği gibi hüküm verirken de müsamahakâr olman gerekir. Dövme yapma ve yaptırtma. 'Tenmîs'ten de sakınmalısın. Bu, bir iplik maharetiyle yüzünden bütünüyle kılları temizlemek demektir ki, sıradan insanlar ona 'cift' derler. Yüzüne (dudağına) yarık açmaktan sakın. 'Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah dövme yapan kadına, yaptırtmak isteyene, yüzünü kıllardan bütünüyle temizleyen ve temizletene lanet etmiştir.'

Yaratılışlarında veya ahlaklarında veya takdir edilmiş olan günahlarında olmak üzere, Allah'ın kullarını O'nun kendilerini sınamış olduğu hususlarda kınama! Buna mukabil imkân ölçüsünce Allah'tan hepsine afiyet dile! Sen nefsini kına ve eleştir, Allah katında saadete ermek istersen onu müdafaa etme! Nefsinin beğendiği işlerden uzaklaş. Bununla beraber nefsin bu hususlarda bir hükmü varsa -ki terazi demektir- o zaman ona uyabilirsin. Allah'tan başka kimse adına kurban kesme, O'ndan başkası adına kesilen veya üzerine ismi anılmadan kesilen kurbanı yeme. Öyle bir davranış Kur'an nassına göre fasıklıktır. Zimmîler kendi dinlerinde teberrük maksadıyla yaptıkları işlere ve âdetlere seni çekmesinler. O davranışlara yönelmek, Allah katında yok edici bir günahtır. Dımaşk'ta (Şam) kadınların çoğunun böyle davrandığını, bu konuda erkeklerin kendilerine müsamaha gösterdiklerine şahit oldum. Onlar küçük çocukları alır ve kiliselere gider, rahip onlara dua eder, teberrük maksadıyla (ayindeki) suyu çocuklarının üzerlerine serperler ve dökerlerdi. Böyle bir davranış küfre yakın, hatta küfrün ta kendisi olan bir davranıştır. Ne Müslüman ne İslam böyle bir şeye rıza gösterebilir. Onlar bu uğurda kurbanlar bile keserler.

Bu zikrettiğimiz misaldeki gibi, Allah'ın dininde insanı dinden uzaklaştıran ve dinin kendisini reddettiği bir iş icat edenleri himaye etme. Topraktaki sınırları değiştirmekten uzak dur. Öyle bir davranış gasp anlamına gelir. Hz. Peygamber topraktaki işaretleri değiştirenleri lanetlemiştir. Bir hayvanın suretinde görünmekten veya onu maksadın edinmekten (totem) sakınmalısın. Veya başkasının onu totem edinip senin engellememen de yanlıştır. Hayvanlara cinsel amaçla yaklaşmaktan uzak durmalısın. Yanımızda salih bir adam vardı. Bilgisi azdı ve evine kapanmıştı. Bir gün bir merkep satın aldı, fakat onu hangi maksatla ve ihtiyaca binaen aldığı bilinmiyordu. Birkaç sene sonra bir şeyh kendisine 'onunla ilgili bir işin yok, kendisine de binmiyorsun, peki bu merkeple ne yapıyorsun?' diye sorunca adam şöyle dedi: 'Kardeşim!

Ben o merkebi dinimi korumak maksadıyla satın aldım. Ona yaklaşıyorum, böylece kendimi zina etmekten kurtarıyorum.' Bunun üzerine şeyh kendisine 'bu davranış haramdır' deyince, adam ağlamış, yaptığı işten dolayı tövbe etmiş ve 'Vallahi! Bilmiyordum' demiştir. Dinini araştırman ve bu sayede bütün tasarruflarında neyi yapmanın helal ve neyi yapmanın haram olduğunu öğrenmen gerekir.

Tavsiye

Mağfiret istediğinde -ki mağfiret örtünmek ve gizlenmek demektir- Allah'ın seni günahtan gizlemesini iste. Başka bir ifadeyle günahın ulaşmasından gizlemesini dilemelisin. Bu durumda korunmuş ve muhafaza edilmiş olursun. Günah işlediğinde, bu kez Allah'ın seni günahın cezasından gizlemesini iste. Sende tersinin bulunduğu bir davranışı insanlara gösterme. Benim nezdimde güvenilir birisi bana aktarmıştı: Şeyh Ebu'r-Rebi el-Kefif el-Malikî Mısır'daymış ve Ebu Abdullah el-Karaşi el-Mübtedi kendisine hizmet ediyormuş. Şeyh onun yanına girdiğinde şöyle dua ettiğini duymuş: 'Allah'ım, Rabbim! sırrımızı kimseye izhar etme.' Bu sözleri duyan şeyh bir öfkelenmiş ve şöyle demiş: 'Allah seni büyük şahitlerin önünde rezil etsin! Niçin Allah'a bir hal, insanlara başka bir hal gösteriyorsun? Bütün hallerinde Allah'ın karşısında dürüst ve doğru olup görünenden başka bir hali izhar etmemen gerekir.' Bunun üzerine bu davranışından tövbe ederek Allah'a döndü. Mağfiretin yegâne konusu, Allah'ın seni günahtan gizlemesi veya günahın cezasından gizlemesidir. Allah Hz. Peygamber'e şöyle der: *'Geçmiş ve gelecek günahlarına mağfiret etsin diye...'*[433] Geçmiş günah nedeniyle Allah sana ceza vermeyeceği gibi geride kalanın ulaşmasına imkân vermez. Bu ifade Allah'ın peygamberin masumluğu hakkındaki ifadesidir. Süleyman ed-Dumbuli -zannımca- salih bir kul, çok ağlayan ve Allah ile ünsiyeti olan birisiydi. Bir gün Devlai-Dımaşk camiinde Hz. Aişe zaviyesindeki bir yerde beraber oturmuşken, aramızda bir sohbet geçmişti. Bana şöyle dedi: 'Kardeşim! Allah'a yemin olsun ki, elli seneden daha fazla zamandır, içimden günah düşüncesi geçmedi, bu nedenle Allah'a hamdolsun.'

Kardeşim! Konuşmada kesin üslup kullanmaktan uzak dur. Allah'ın dışında, dünya malının veya menfaatinin seni kendisine kul etmesine müsaade etme. Sen seni köleleştirenin kulusun. Kibirden, zorbalıktan ve sahip olduğun koyun, at, deve, kedi ve benzeri hayvanların hak-

larını ihmal etmekten uzak dur. Onların haklarından habersiz kalma, çünkü onlar dilsizdir ve 'ellerinize verilmiş emanetlerdir'. Onları maslahatlarından uzak tutarsanız, emanete hainlik etmiş olursunuz. Doğru söylediğini düşünerek seni tasdik eden bir kardeşinle yalancı olarak sohbet etme. Kardeşinin verdiği nimeti -az bile olsa- küçük görme. Allah'ın kullarından kimseyi küçük görme, öfkelendiğinde kendini tut. Allah'ın kullarının eziyetlerine tahammül et. Hiç kimse Allah'ın duyduklarına sabrettiği kadar sabredemez. İnsanlar Allah'ın bir çocuğu olduğunu iddia etmişlerdir, hâlbuki Allah yine de onlara rızık ve afiyet verir. Hakkı önüne al ve Allah'ın kullarına O'nun davrandığı gibi davran. Bir müşrik Hz. İbrahim'e misafirliğe gelerek yemek istemiş, Hz. İbrahim ise 'Müslüman olursan yemek veririm' demiş. Bunun üzerine adam 'Ey İbrahim! Ben böyle bir şey yapmam' diyerek ayrılmış. Allah Hz. İbrahim'e şöyle vahyetmiş: 'Bir lokma nedeniyle mi adam dinini ve babasının dinini terk etsin? Yetmiş küsur seneden beri bana şirk koşuyorken ben onu rızıklandırıyorum.' Hz. İbrahim hemen adamı aramaya çıkmış, onu geri döndürerek durumu ve Allah'ın onun hakkında kendisini azarladığını bildirmiş. Bunun üzerine müşrik Müslüman olmuştu.

Kur'an-ı Kerim'i usulüne göre okuman, sesini güzelleştirmen gerekir. Kastedilen harflerini tam ve hakkıyla okumak, sesi güzelleştirmek demektir. Kan dayanışmasına çağırmaktan sakın, sen sadece Allah'a çağır. Yolculukta oruç tutma. Yolculukta oruç tutmak, Allah nezdinde iyilik değildir. Eğlence istersen, eşinle, atınla ve okunla şakalaş! Hesapsız cennete girecek yetmiş bin kişiden birisi olmak istersen, rukye yapmak, uğursuzluk kabul etmek ve dağlamaktan sakınmalısın. Perşembe ve pazartesi günleri iyilik yapmalısın. Bunlar amellerin Allah'a sunulduğu günlerdir. Hz. Peygamber o iki günün orucu hakkında şöyle der: 'Ben amelimin oruçluyken Allah'a yükseltilmesini tercih ederim.' Oruç bütün günü kapsayan bir ibadettir; kulun o gündeki ibadetten gafil olup olmaması bunu değiştirmez. Her durumda oruç tutarken niyetine göre ibadet içerisindedir. Kinden ve hasetten kendini koru. Kindarlık Allah katında -mağfiretin olmayışı bakımından- şirk gibidir. Bilmelisin ki kul öldüğü hal üzere diriltilecektir ve bu itibarla mutlaka müslüman olarak ölmek gerekir. Ayrılacağın bir şeyle arkadaşlık etme, seni terk etmeyecek bir şeyle arkadaşlık yap ki o da senin amelindir. Amelin salih olsun ki, sen de onunla memnun ve mutlu ol. Bunun yanı sıra amelin aleyhinde değil, lehinde (şahit) olsun. Bilmelisin ki, kabir amellerin sak-

landığı bir yerdir. Orada içine girdiğinde seni mutlu kılacak şeyleri saklamalısın. Şair şöyle der:

Ey dünyayla meşgul kişi
Uzun emel seni oyalamış
Sürekli gaflettesin sen
Ecel yaklaşana kadar böyle
Ölüm ansızın çıkagelir
Kabir amelin sandığı, unutma

Ailesi ve malı ölüyü kabre koyunca geri dönerken onunla beraber sadece ameli kalır. Kıyamette insanların en bedbahtı, iyiliği emredip kendisi yapmayan, kötülüğü engelleyip kendisi onun peşinden gidendir. Helal kazanç peşinde ol, temiz ve hoş şeylerden ye. Dininle ilgili fitnelerden kaç. Fitneler insanların arasında ortaya çıkınca, sen ondan uzak dur. Mal hakkında hırslı olma. Dehr'e sövme, çünkü 'Allah Dehr'dir.' Onunla zaman kastedilmişse, zamanın elinde hiçbir şey yoktur. Bütün emir Allah'ın elindedir. 'Benim hiçbir şeyim yoktur' deme, yediğin sana aittir ve onu tüketirsin. Giydiğin de sana aittir, onu eskitirsin veya sadaka olarak verirsin. Bunun dışında kalan her şey -lehinde değil- aleyhine olarak kalmıştır. Nereden topladığından, kime harcadığından, kim için sakladığından mesulsün. Bir kadınla evlenirken dindar olmasına dikkat et. Allah'ın bir kuluna vereceği en büyük nimetlerden birisi dindar-saliha kadındır. Akrabanın nimetini inkâr etme! Peygamberin şahitliğiyle adil ve dindar birisi ol. Hz. Peygamber şöyle der: 'Bu ilmi her nesilden adil kişiler taşır.' Senden yaşlı olana önce sen selam ver. Binekli isen yürüyene selam vermelisin. Sen yürüyorsan oturana selam vermelisin. Halifelerden birisiyle bir gün aramda bir hadise gerçekleşmişti. Bir cemaatle birlikte yürüyorken halife çıkageldi. Yoldan kenara doğru çekildik. Arkadaşlarıma şöyle dedim: 'Kim halifeye önce selam verirse, onu halifenin yanında mahcup ederim.' Halife bize doğru gelip atıyla karşımızda durunca, ona selam vermemizi bekledi. Zaten insanların genel alışkanlığı, halifelere selam vermek olagelmiştir. Hiçbirimiz selam vermedi, halife bize bakıp yüksek sesle selam vererek, şöyle dedi: 'es-Selam aleyküm... (Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun).' Biz de hep beraber 'Ve aleyküm selam (Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi sizin üzerinize olsun)' diye halifenin selamını aldık. Ardından halife 'Allah size din hususunda hayır versin' dedi, biz de bu davranışına karşılık kendisine teşekkür ettik ve ayrıldık. Orada bulunanlar şaşırdı.

Bir insanın izni olmaksızın kimsenin yanında veya verdiği ziyafete oturma. Kimsenin izni olmaksızın evine girme veya izni olmadan kimsenin hayvanına binme. Kavmin imamı Allah'ın kitabını en iyi okuyan olmalıdır. Bu tavsiye Hz. Peygamber'in tavsiyesidir.

Uyandığında gözlerini ovuşturarak uykunu aç, ardından Allah'ı zikret. Bu sayede şeytanın üzerine atmış olduğu düğümlerden biri çözülür. Bir insan uyuduğunda, şeytan onun başına gelir ve üç düğüm atar. Her düğümün yerini uzun bir gece olarak atar. Uyanıp abdest aldığında ikinci düğümü çözmüş olursun. Namaz kıldığında bütün düğümler çözülmüş olur. Boya (kına) kullanmalısın, fakat siyah boya kullanmaktan sakın. Hz. Peygamber bunu teşvik etmiş, beğenmiş ve tavsiye etmiştir. Başkanlık ve yöneticilik talep etme ve bu konuda tevekkül sahibi ol. Hz. Peygamber böyle emretmiş, bunu teşvik etmiş ve beğenmiştir. Bilmelisin ki, kalpler Rahman'ın iki parmağı arasında Allah'ın elindedir. Bu yönüyle kalpler, bir insanın dilediği üzere parmaklarını oynatması gibi, Rahman tarafından oynatılır. Hükümdarların kalpleri Allah'ın elindedir. Allah onları dilediğinde bizden çekip alır, dilediğinde onlar vasıtasıyla bize ihsanda bulunur; bu konuda onların elinde bir yetki ve imkân yoktur. Onların mazeretini kabul edin, kendilerine dua edin, onlar hakkında kötü söz söylemeyin. Halifeler kulları içerisinde Allah'ın vekilleridir. Onlar Allah katında bir mekâna sahiptirler. Binaenaleyh Allah'ın yönetici ve valilerini O'na bırakmanız gerekir. Allah dilediği üzere onlara davranır; dilerse affeder, dilerse yaptıkları kötülüklere karşı onları cezalandırır. Allah onları en iyi görendir. Onların sözlerine kulak vermen ve emirlerine itaat etmen gerekir. Habeşli gözleri patlak bir kişi bile olsa, halifeye itaat vaciptir.

Bir Hıristiyan-müşrik bir şehre geldiğinde, şehirde yürürken insanların her yönden kaçışmaya başladığını görmüş. Kaçışırken de 'hükümdar geliyor' diye bağrışıyorlarmış. O da hükümdarı görmek üzere durmuş. Bir de bakmış ki, hükümdar dedikleri adam, birisinin azat etmiş olduğu zenci kölesiymiş; gözleri patlak, insanların en çirkini bir adammış. Ona baktığında şöyle demiş: 'Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik ederim. O'nun mülkünde ortağı yoktur, dilediğini yapar, dilediği üzere hüküm verir.' Bunun üzerine kendisine şöyle denilmiş: 'Seni Müslüman olmaya ve tevhide yönelten nedir?' Adam cevap vermiş: 'Bu zenci kölenin hükümdar olması beni Müslüman yaptı. Çünkü onu içlerinde asillerin, alimlerin ve din adamlarının bulunduğu insanların başı-

na yönetici yapmak hususunda iki kişi bile ittifak edemez. Anladım ki Allah kulları hakkında bilgisine göre hüküm vermede biriciktir. Dilediği üzere hüküm veren sadece O'dur.' Ben hıristiyanın söylediği bu sözü Allah'ın ve Hz. Peygamber'in bu konuda verdikleri misali tasdik eden bir örnek saydım. Nitekim Hz. Peygamber 'Gözleri patlak, Habeşli bir köle bile olsa hükümdara itaat edin' demişti. Bu itibarla Allah'tan haber verenler herhangi bir hususta misal verdiklerinde, verdikleri misalin gerçekleşmiş olduğuna tecrübeyle şahidim. Ebu Yezid el-Bestami kendisinden söz ederken vaktin kutbu olduğuna işaret etmiş. Bir gün bir adamın vaktin kutbu olduğu kendisine söylendiğinde, şöyle demiş: 'Yöneticiler/valiler çok, müminlerin emiri ise tektir.' Ardından şöyle eklemiş: 'Bir adam asasını çekip bir yerde başkaldırmak üzere ayağa kalkmış olsa -bunu derken de belirli bir kaleyi işaret etmiş ve göstermiştir- orada halife olduğunu iddia etse, öyle bir insan öldürülür ve iddiası reddedilir. Onun iddiası ve maksadı tamamlanmaz. Müminlerin emiri de müminlerin emiri olarak kalır.' Aradan biraz zaman geçtikten sonra, Bestami'nin işaret ettiği kalede bir adam çıkmış, isyan etmiş, halifelik iddiasında bulunmuş, öldürülmüş, maksadına erememiştir. Böylece Ebu Yezid'in kendisini anlatmak üzere verdiği misal gerçekleşmiş oldu.

Müslümanların işlerini deruhte edenlerle tartışmaktan uzak durmalısın. Hiç kimseyi Allah nezdinde bilmediğin bir mertebe ve menzile yerleştirmeye çalışma; kimseyi ne tezkiye ederek ne kınayarak bir makama yerleştirme. Bu hususta Allah'tan gelen basirete sahipsen durum farklıdır. Basiret yokken öyle bir davranış -doğruya isabet etse bile- saygısızlık anlamına geleceği için Allah'a karşı bir iftiradır. Allah'a iftira ise tedavisiz bir hastalıktır. Sana düşen hüsnüzan sahibi olmak ve 'şöyle olduğunu zannederim' veya 'böyle olduğuna inanırım' demektir. Kimseyi Allah'a karşı tezkiye etme. Hz. Peygamber bile, Allah'ın ona ve bize ne yapacağını bilmiyor, sadece gelen vahye tâbi oluyordu; Allah bir şeyi öğretirse onu bilir, öğretmezse bilmezdi. Hz. Peygamber bu hususlarda herhangi bir insan gibiydi. Mesela insanlar nezdinde değerli olan birisi kıyamette gelir ve Allah'ın katında terazide sivrisinek ağırlığınca yer tutmaz. Kıyamet günü bahsinde derinden düşünmelisin; oradaki korkuları, insanların karşılaşacağı işleri düşünmelisin. Orası gerisin geriye döneceğimiz bir pişmanlık günüdür. Allah'a karşı bizi koruyacak ve sığınacağımız kimse yoktur. Kıyamet günü terlerin toprağı aşarak yetmiş arşın derinliğe doğru ineceği aktarılmıştır. Başka bir rivayette,

terler insanların ağızlarına kadar çıkar denilir. Kabir fitnesinden, Deccal'in fitnesinden Allah'a sığınmak üzere dua etmelisin. Ateşin azabından, ölü ve dirilerin fitnesinden, yaratılmış ve yaptığın her şeyin kötülüğünden Allah'a sığınman gerekir. Kapları kapatman gerekir. Bir rivayette Allah'ın geceleyin bela indirdiği söylenmiştir. O bela üzerinde kapak bulunmayan kaplara iner ve girer. Şeytanın da bir fitnesi vardır. O fitneden Allah'a sığınıp, kalbini ve düşünceni murakabe etmen gerekir. Şeriatın terazisiyle onu ölçmelisin. Bu terazi hakkı bildirmek üzere yeryüzüne konulmuş terazidir. Böyle davrandığında işlerini hakka göre yapmış olursun. İblis Rahman'ın arşının su üzerinde olduğunu bilmesi nedeniyle tahtını su üzerine koymuştur. Bu sayede şeytan Allah olduğu şeklinde insanları kandırmak ister. İbn Sayyad öyle yapmıştı. Hz. Peygamber ona 'Ne görüyorsun?' diye sorduğunda şöyle demiş: 'Su üzerinde bir arş görüyorum.' Hz. Peygamber 'senin gördüğün İblis'in tahtıdır' demiştir. Allah şöyle der: *'O'nun arşı suyun üzerindeydi.'*[434] Sonra şöyle demiştir: *'Sizi sınasın diye.'*[435] Sınamak fitne demektir. İblis de gerçek ilahi ölçülere bakar, onların benzerlerini hayalinde meydana getirir ki, benzerlere 'bizzat onlarmış' denilebilsin. Onlara bakanları benzerlerle aldatır, hâlbuki ortada bir şey yoktur. Allah İblis'e insan hayali üzerinde otorite tanımıştır. İblis dilediği şeyi hayale getirebilir ve gösterebilir. Tahtını su üzerine koyduğunda, adamlarını doğuya, batıya, güneye ve kuzeye olmak üzere, Âdemoğlunun kalplerine ve kâfirlere göndermiştir. Kâfirlere göndermesinin nedeni, küfürde sabit kalmasını sağlamak iken müminlere göndermesinin sebebi de müminin imanından dönmesini sağlamaktır. Menzil itibarıyla İblis'ten aşağıda olanın fitnesi büyüktür. Binaenaleyh taşlanmış şeytandan Allah'a sığınmalısın.

Tavsiye

Seni salih müminlerden yapması için Allah'a dua etmelisin. Salihlerden olunca, Allah'ın peygamberinin yardımcısı ve dostu olursun. Allah Hz. Peygamber'e yardım edişte salih müminleri kendisine, Cebrail'e ve meleklere ortak kılmıştır. Hz. Peygamber ise yardımcısının Allah ve salih müminler olduğunu bildirmiştir. Yönetici olduğunda şer'î hükümleri üzerinde uygulaman gerekenlere adil ve eşit davranmalısın. Onlar asil veya aşağı mertebede sevdiğin veya sevmediğin kimseler olabilirler. Hz. Peygamber'in şöyle dediği sabittir: 'Sizden önceki milletler cezaları aşağı sınıftan insanlara uygulayıp asilleri terk ettikleri için helak olmuş-

lardır.' Kardeşim! Allah'ın inayetinin O'nun kadın kullarına ulaşmasını engelleme. Erkeklerin kadınların üzerinde bir derece üstünlüğünü duyman sebebiyle kadınlara karşı öyle davranırsın. Hâlbuki bu derece edilgenlik derecesidir, çünkü Havva Âdem'den yaratılmıştır. Havva Âdem'den meydana gelince, Âdem'in onun üzerinde öncelik derecesi elde etmiştir. Çocuk (cinsel birleşme esnasında) kadının suyunun erkeğin suyunu geçmesi ve ona baskın olmasıyla dişi olarak doğar. Hz. Peygamber'in böyle dediği sabittir, bunu bilmen gerekir. Erkeklerin kadınlar üzerinde bir derecesi vardır. Hüküm bütün dişilerde annenin suyunun baskın olup olmamasına bağlıdır. Burada ince ve ruhani bir sır vardır. Bu nedenle kadınlar erkeklerin yarısıdır. Kadın da erkeğin yarısı olarak yaratılmıştır. Erkek kadının aslıyken erkek kadın üzerinde sebeplilik derecesine sahiptir. Zinhar 'bu durum Havva'ya mahsustur' deme, bütün kadınlar söylediğim gibidir.

Dünyanın fitnesinden, onun süsünden uzak durman gerekir. Allah'ın süsüyle (ve süslemesiyle) şeytanın süsünü ve dünya hayatının süsünü ayırman gerekir. Bu durum süs kelimesi -herhangi birine nispet edilmeksizin- belirsiz geldiğinde böyledir. Böyle bir bağlamda süsleyenin kim olduğunu bilemezsin. Bunu başka bir yerde düşünme ve belirsiz olan hususa onu delil edinmen gerekir. Buna misal olarak *'Onlara amellerini süsledik'*[436] ve *'Amelinin kötülüğü güzel gösterilen kimse'*[437] ayetlerini verebiliriz. Burada Allah ameli kimin süslediğini söylememiştir. Sen de amelin ne olduğundan hareketle onu süsleyeni çıkartırsın. Bu itibarla Allah'ın süsü ve ziyneti yasaklanmış değilken şeytanın süsü yasaklanmış, dünyanın süsü de iki yönlüdür: Birincisi mubahlığa ve mendubluğa bakarken diğeri haramlık cihetine bakar. Dünya hayatı imtihan yeridir. Allah onu hoş ve yeşil yaratmış, kullarını kendisinin halifesi olarak oraya yerleştirmiş, orada nasıl davranacaklarını görmeyi murat etmiştir. Hz. Peygamber'in bir hadisinde şöyle denilir: 'Dünyanın fitnesinden sakının, süsünü ayrıştın.' Her daim 'Rabbim! Benim bilgimi arttır' de. Nahoş karşıladığın bir iş sana gelince ilk geldiğinde ona karşı sabırlı ol. Övülen sabır budur. Bela sana gelir gelmez öfkeye kapılma; öfkenin ardından işin Allah'ın elinde olduğunu ve sana gelen belanın da O'ndan geldiğini görür, sabredersin. Öyle bir sabır Allah katında övülmüş olmadığı gibi Hz. Peygamber'in tavsiye ve teşvik ettiği bir sabır da değildir. Hz. Peygamber ölen oğlu için feryat eden bir kadınla karşılaşmış, kendisine Allah'ın karşısında sabırlı davranmasını ve

kendisini tutmasını söylemiş, kadın onun Hz. Peygamber olduğunu bilmeyerek şöyle demiş: 'Bırak beni! Sen benimle aynı belaya maruz kaldın mı?' Kadına 'konuştuğun Allah'ın peygamberidir' denilince, fiili nedeniyle özür dilemek üzere gelmiş, Hz. Peygamber de 'Sabır belanın ilk geldiği andadır' diyerek kulun her zaman Allah'ın karşısında huzur sahibi olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Kula layık davranış budur.

Zayıf ve çaresizlere karşı merhametli olmalısın. Allah'ın kullarına zayıfların yüzü suyu hürmetine yardım edeceği ve rızık vereceği sabittir. Birinden borç alınca, borcunu güzelce öde, tartarken alacaklının lehinde tart, borç vermesine karşılık kendisine teşekkür et, onun ve sana karşı iyilik yapan herkesin faziletini gözet. Ya da bir hediye verenin veya selam bile olsa sadaka verenin üstünlüğünü kabul eyle. Bu konuda öncelik nedeniyle sana karşı üstünlük onundur. Selamın değerini en iyi birinci nesil takdir etmiştir. Sahabe neslinden iki kişi yürürken aralarına bir ağaç girdiğinde bile, bir araya geldiklerinde biri ötekine selam verirdi. Bunun nedeni, nefislerde süratle gerçekleşecek değişme ve başkalaşmayı bilmiş olmalarıdır. Kalplerine İblis'in vesvesesinden gelebilecek kötü düşünceler süratle kendilerine ulaşır. Bu ihtimal karşısında selam arkadaşına verilmiş bir müjdedir. Bu müjde ayrıldıkları şekilde dostluk ve sevgi üzere arkadaşlığının devam ettiğini ve şeytanın vesvesesinden uzak kaldıklarını bildirir. Sahabenin nefisler hakkında ne kadar bilgi sahibi olduğuna bakınız! Aynı durum sana seni sevdiğini söyleyen birisi için geçerlidir. Sen de kendisini sevsen bile, onu geçecek şekilde sevmiyor olabilirsin. Belki senin onu sevmen, önceki sevgisinin neticesidir. Bunu söylememin sebebi zamanımızdaki dervişlerden bilhassa -bilgililerinden değil- cahillerinden duymuş olduğum bir sözdür. Onlar fakir oldukları için zenginlere iyilik yapanın kendileri olduğunu zannederler. Onlara göre, zenginlerden sadaka almasalardı, zenginler sadaka verme faziletine sahip olamayacaklardı. Böyle bir bakış büyük bir hatadır. Çünkü sadaka verene yönelik övgü, sadaka verecek birisini bulmasından kaynaklanmaz, aksine Hakkın kerem özelliğinin onda bilfiil bulunmasından ve nefsini taşkınlıktan korumasından kaynaklanır; sadakayı ondan alacak birisini bulup bulmaması bunu değiştirmez. Yoksul iken (zengin gibi hayır yapmayı isteyen) temenni sahibiyle ilgili hadise bakınız! Yoksul şöyle der: 'Malım olsaydı falan zenginin yaptığı gibi hayırlar yapardım.' Gerçekte o ikisinin sevabı eşittir. Buna mukabil temennide bulunan kişi hesaba çekilmeyecek ve sorguya alınmayacaktır.

Bu nedenle sana bir şey veren kimsenin üzerinde bir ihsanı olduğunu kabul etmelisin. Böyle yapmak senin için daha doğru ve yerinde bir davranıştır. Her durumda veren el alan elden üstündür; veren el nafakayı veren el iken aşağıdaki el onu isteyendir. Fakat dilenci isterken Hakkı görürse durum farklıdır. Çünkü Hak borç vermelerini emrederken kullarından dilekte bulunmuştur. Bunun yanı sıra kullarından kendisini zikretmelerini istemiştir. Böyle ifadelerde Hakkın kullara tenezzül etmesine işaret vardır.

Tavsiye

Fatiha suresini okuduğunda, besmeleyi bir nefesle ve kesintiye uğratmaksızın ona birleştirmelisin. Ben billahi'l-azim şöyle derim: Ebu'l-Hasan İbn Ebi'l-Fetih'ten, o da babası Kennari'den Musul'da 601 senesinde bana aktararak şöyle demiştir: Şeyhimiz Ebu'l-Fadl Abdullah b. Ahmed b. Abdulkahir et-Tusi el-Hatib billahi'l-azim diyerek şöyle der: Billahi'l-azim Babam Ahmed'in şöyle dediğini duydum: Mübarek b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi el-Mukri'nin şöyle dediğini duydum: Billahi'l-azim, Ebu Bekr el-Fadl b. Muhammed el-Katib el-Herevi'nin şöyle dediğini duydum: Billahi'l-azim Ebu Bekr Muhammed b. Ali eş-Şaşi eş-Şafii'nin şöyle dediğini duydum: Abdullah –Ebu Nasr es-Serahsi diye tanınır- şöyle demiştir: Billahi'l-azim Ebu Bekr Muhammed b. Fadl bize aktararak şöyle demiştir: Billahi'l-azim Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Yahya el-Verrak el-Fakih şöyle demiştir: Billahi'l-azim bize Muhammed b. Yunus et-Tavil el-Fakih şöyle demiştir: Billahi'l-azim bize Muhammed b. el-Hasen el-Alevi ez-Zahid şöyle demiştir: Billahi'l-azim bize Musa b. İsa aktararak şöyle demiştir: Billahi'l-azim bize Ebu Bekr er-Racii aktararak şöyle demiştir: Billahi'l-azim bize Ömer b. Musa el-Bermeki aktararak şöyle demiştir: Billahi'l-azim bize Enes b. Malik aktararak şöyle demiştir: Billahi'l-azim bize Ali b. Ebu Talib aktararak şöyle demiştir: Billahi'l-azim bana Ebu Bekr es-Sıddîk aktarmış ve şöyle demiştir: Billahi'l-azim bana Muhammed Mustafa aktararak şöyle demiştir: Billahi'l-azim bana Cebrail aktararak şöyle demiştir: Billahi'l-azim bana Mikail aktararak şöyle demiştir: Billahi'l-azim İsrafil aktararak şöyle demiştir: Allah bana şöyle buyurdu: 'Ey İsrafil! İzzetim ve şanım, varlığım ve keremime yemin olsun ki; Kim besmeleyi Fatiha suresine bitiştirerek bir kez okursa, şahit olun ki, onu bağışladım, yaptığı iyilikleri kabul ettim, günahlarını affettim. Onun di-

lini ateşte yakmam, kabir azabından korurum, cehennem azabından kurtarırım, kıyamet azabından ve en büyük korkudan kurtarırım, peygamberlerden ve velilerden önce o bana gelir.'

Tavsiye

Allah adına kıskanç olman, hayvanî ve tabiî kıskançlıktan uzaklaşman gerekir. Tabiî kıskançlık sana yerleşmemeli, nefsine bir nitelik olarak yer etmemelidir. Bu konuda sana bir ölçü vereyim: Allah için kıskanç davranan kişi hem kendisi hem başkası adına Allah'ın yasaklarından herhangi birisinin ihlal edilmesi nedeniyle kıskanç davranır. Başka birinin annesiyle zina etmesini kıskandığı gibi kendisi de başkasının annesiyle zina etmek hususunda gayrete gelir ve kıskançlık duyar. Aynı şey kızı, kız kardeşi, eşi ve cariyesi için geçerlidir. Zina ettiği her kadın bir şahsın eşi, başka birinin kızı, başka birisinin kız kardeşi, başka birisinin cariyesidir. Bunlardan hiçbiri adına o fiili istemez. Daha doğrusu hiç kimse kendi annesiyle, kız kardeşiyle, kızıyla, eşiyle, cariyesiyle zina edilmesini istemediği gibi Allah adına ve din uğruna kıskanç olduğunu iddia eden kişi de bunu istemez. Herhangi birisiyle zina edip Allah'ın dini uğrunda kıskanç ve mürüvvet sahibi olduğunu söylerse, onun iddiasında yalancı olduğunu bilmelisin; o ne dindardır ne erdem sahibidir. Kendisi için bir şeyi kerih görüp başkası adına kerih görmeyen kimse, iman kaynaklı gayret ve kıskançlık sahibi değildir.

Hz. Peygamber meşhur bir hadisinde Hz. Sa'd için şöyle der: 'Sa'd kıskançtır, ben ondan, Allah benden daha kıskançtır. Allah kıskançlık nedeniyle taşkınlıkları yasaklamıştır.' Hz. Peygamber ölünceye kadar el sürmesinin helal olmadığı bir kadına el sürmemiştir. O Allah'ın peygamberiyken kadınlar ona sözle biat ederler, içlerinden birisine söylediği söz hepsine söylenmiş sayılırdı. Din ile ilgili gayret ve kıskançlıkta bu teraziyi esas ve ölçü almalısın. Bu teraziye göre davranırsan din nedeniyle kıskanç ve mürüvvet sahibi olduğunu bilmelisin. Bundan başka bir durum görürsen, sendeki kıskançlık hayvanî ve tabiî kıskançlıktır. Allah'ın ve mürüvvetin öyle bir kıskançlıkta yeri yoktur. Bu kıskançlık nedeniyle kendi adına olduğu kadar başkası adına da kıskançlığa kapılırsın. Bir rivayette de şöyle denilir: 'Kadın veya erkek kulu zina ederken Allah'tan daha kıskanç kimse yoktur.'

Bir musibet isabet edince şöyle demelisin: 'Biz Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz.' Sana gelen musibeti Allah'a dayanarak kendinden

uzaklaştır, sonra şöyle de: 'Allah'ım! Bu musibette benim yaramı onar, musibetin götürdüğünden daha hayırlısını bana ver.' Hz. Peygamber'in şöyle söylediği aktarılır: 'Kul böyle dua ettiğinde Allah ona daha hayırlı bir şey verir.' Ebu Seleme ölmüş, hanımı bu duayı okumuş ve sonra şöyle demiştir: 'Ebu Seleme'den daha hayırlı kim ola ki?' Allah eski eşinin yerine kendisini daha hayırlı birisiyle evlendirmiştir ki o da Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber kendisiyle evlenmiş, o da müminlerin annesi olmuştur. Ona yönelik bu ilahi inayetin sebebi, eşi Ebu Seleme öldüğünde söylemiş olduğu duadır. Bir yakının ölünce en az yüz kişiyle onun cenaze namazını kılmaya çalış veya cenazede kırk kişi bulunsun. Onlar Allah katında ölüye şefaat ederler. Hz. Peygamber'den gelen bir rivayette şöyle denilir: 'Yüz müslümanın cenaze namazını kıldığı birine onların hepsi şefaat ederler.' Başka bir hadiste şöyle denilir: 'Bir kişi ölüp kırk kişi onun cenaze namazını kılar ve o kırk kişi Allah'a şirk koşmamış iseler, Allah katında cenaze adına şefaatçi olurlar.' 'Şirk koşmamış' demek Allah'ın karşısında başka bir ilah edinmemişler demektir.

Araplardan birisinden aktarıldığına göre, kalabalık bir Müslüman topluluğunun cenaze namazını kıldığı bir cenazeyle karşılaşmış. Hemen bineğinden inmiş, cenaze namazına katılmış. Bunun sebebi sorulunca şöyle demiş: 'O adam cennetliktir.' 'Nereden biliyorsun?' diye sorulunca, şöyle demiş: 'Bir grubun bir insan hakkında şefaatçi olup şefaati reddeden kimse kerim olabilir mi? Allah'a yemin olsun ki kerim sayılan hiç kimse öyle bir şefaati reddetmez. Hal böyleyken kerimlerin kerimi ve merhamet edenlerin en merhametlisi olan Allah şefaati reddeder mi?' Onları cenaze namazını kılmaya çağırmasının sebebi, şefaatlerini kabul edecek olmasıdır. Kerim olan kişi o şefaati kabul eder. Onları şefaate çağırmadan şefaati kabul ederken, kendilerini davet ettikten sonra nasıl kabul etmesin ki? Allah cehennemden sakınmayı sana emrederek şöyle der: '*Ateşten sakının.*'[438] Yani ateşle arana perde edinmelisin. Bu sayede kıyamet günü ateşin eziyeti sana ulaşmaz. Allah'ın hiç kimseyle arada tercüman olmaksızın konuşmayacağı sabittir. İnsan sağına baktığında kimseyi göremez, soluna bakar gelen kimse göremez, önüne bakar sadece ateş görür. Bir hurmayla bile olsa ateşten kendinizi koruyun.'

Şeyhlerimizden biri Mağrip'te bir hükümdar nezdinde ölümüne sebep olacak bir sebeple kötülenmiş. Şehir halkı şeyhin suçlandığı ve helak olmasına yol açacak iddialar üzerinde görüş birliğindeydi. Hükümdar vezirine insanları toplamasını, adamın getirtilmesini emretmiş.

Şayet söyledikleri hususta görüş birliğine varırlarsa vali şeyhi öldürecek, başka bir görüş söylerlerse, serbest bırakacaktı. İnsanlar toplanma sebebini de bilerek belirlenen günde toplanma yerinde bir araya gelmişler. Hepsi söz birliği etmişçesine o kişinin âşık olduğunu söylemiş, hiç kimse itiraz etmeden öldürülmesi gerektiğini ileri sürmüşler. Adam getirildiğinde yolda bir ekmekçiyle karşılaşmış, kendisinden yarım ekmek satın almış ve onu da birisine sadaka olarak vermiş. Toplanma yerine ulaşılınca, vali -ki en büyük düşmanlarındandı- insanların arasına yerleşmiş. İnsanlara şöyle denilmiş: 'Bu adam hakkında ne düşünüyorsunuz? Onun hakkında ne biliyorsunuz, onu nasıl isimlendirirsiniz?' İnsanların hepsi onun adil olduğunu söylemişler. Vali daha öncesinde bildiğinden farklı bir şekilde söyledikleri sözlere şaşırmış. Adam gelmezden önce aynı şeyi söylememişlerdi. Buradaki işin ilahi kaynaklı olduğunu anlamış. Bu esnada şeyh gülüyormuş. Vali 'niçin gülüyorsun?' deyince şeyh cevap vermiş: 'Hz. Peygamber'in doğru sözlülüğünü (görerek) keyiflenerek ve iman ederek gülüyorum. Vallahi! Bu cemaatteki herkes yaptığı şahitlikten farklı bir inanca sahiptir, sen de öylesin! Hepiniz benim aleyhimdesiniz, lehimde değilsiniz! Ateşi hatırladım, onun sizden daha öfkeli olduğunu gördüm. Yarım ekmeği hatırladım. Onun yarım hurmadan büyük olduğunu hatırladım. Hz. Peygamber'in şöyle dediğini duymuştum: 'Yarım hurmayla bile olsa ateşten kendinizi koruyun.' Yarım ekmekle sizin öfkenizden korunmuş oldum. Ateşin daha azını hurmadan daha çok olan ekmekle kendimden savmış oldum.'

Kardeşim! Sadaka vermelisin. Sadaka rabbin gazabını söndürürken kıyamet günü güneşin hararetinden insanı koruyan gölgesi olacaktır. Sadaka veren kişi, insanlar arasında hüküm verilinceye kadar, kıyamette sadakasının gölgesinde bulunacaktır. Kulun da sabahladığı her gün iki melek iner ve gelirler. Nitekim rivayette böyle yer almıştır. Meleklerden birisi şöyle der: 'Allah'ım! Verene verdiğinin yerini alacak şeyleri ihsan eyle.' Bu dua '*Nafaka verirseniz Allah onun bedelini yerine koyar*'[439] ayetinin karşılığıdır. Öteki melek şöyle der: 'Allah'ım! Cimriye telef olacak şekilde ver.' Bu melek de birinci melek gibi onun aleyhine değil, lehine dua eder. Çünkü melekler sadece hayır duasında bulunurlar. Onlar şöyle dua edenlerdir: '*Rabbimiz! Her şeyi bilgin ve rahmetinle doldurdun.*'[440] Onlar, Allah'ın haklarında yeryüzünde bulunanlar adına istiğfar ettiklerini söylediği kimselerdir. Meleğin duasında 'telef' kelimesini zikretmiş olması, infak anlamı taşır; vardığımız bu yorum, insanların bu hadis

hakkındaki tevillerinden farklıdır ve doğrusu bizim söylediğimizdir. Hz. Peygamber Allah'ın kendisine mal verip malını sağa ve sola sadaka olarak dağıtan ve malının helak olması için çalışan birisinden söz etmiş, onun verdiği sadakayı malın helaki saymıştır; o da telef demektir. İnfak malın helak olması demektir. Kelime *nefakat ed-dabbe* (hayvan telef oldu) anlamından türetilmiştir. Bu itibarla infak edilmiş mal helak olmuştur. Öyle bir mal, sahibinin elinden çıkmıştır. Bu nedenle melek infak edene 'halef', yani yerine koyma duası eder. Bunun anlamı bedeldir. Çünkü -Allah kendisi adına kıyamet gününe kadar onu katında saklamış olsa bile- mal elinden çıkmıştır. Allah'ın onu saklaması, kişinin malını Hakka yaklaşmak maksadıyla vermesi ve amele salih niyetin bitişmesi şartına bağlıdır.

Tavsiye

Allah'ın yasakladığı bir yerde seni görmesinden sakındığın gibi bulunmanı emrettiği bir yerde bulunmamaktan sakın! Bir amel çadırının olmasına gayret et. O çadırı sadece Allah bilsin. Böyle yapmak, amelin kuşkudan temizlenmesi ve ihlaslı olmasının vesilesidir. Bunu yapanlar pek azdır. Arife günü, aşure günü oruç tutmalısın. Zilhicce ve Muharrem aylarında onunla hayırları artırman lazımdır. Allah yolunda düşmanla karşılaşırken zayıflık vermeyecekse, o günü oruçla geçirmen faydalıdır. Nefis kendine hizmet etmen için çalışmanı ister. Buna karşılık meleklerin sana hizmet etmek üzere kanatlarını yoluna ve önüne sermeleri için çalışman gerekir. Bunu yapmak bilgi talibi olmaktır. Bilgi amelle beraber olursa daha iyi, daha doğru, Allah katında daha büyük bir iştir. Bu durum *'Allah'tan sakınırsanız sizin için bir furkan yaratır'*[441] ayetinde ifade edilir. Bir hastayı ziyaret etmek üzere akşam veya sabah -veya her ikisinde- dışarıya çıkıp ziyaretin ardından onun yanından ayrılırken yetmiş melek seninle beraber olur. O melekler, vakit sabah ise akşama kadar, akşam ise sabaha kadar senin için istiğfar ve dua ederler. Her sabah ve akşam 'Euzu billahi's-semii'l-alimi mine'ş-şeytani'r-racim (kovulmuş şeytandan her şeyi duyan ve bilen Allah'a sığınırım)' diye besmele çekerek Haşr suresinin son kısmını okuman gerekir. *'O Allah ki O'ndan başka ilah yoktur, gaybı ve şahadeti bilendir, Rahman ve Rahim'dir. O Allah ki O'ndan başka ilah yoktur, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selam, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Aziz, el-Cebbar'dır. Allah şirk koşulan şeylerden münezzehtir. O Allah el-Halik, el-Bari ve el-Musavvir'dir. En güzel isimler*

O'na aittir. Göklerde ve yerde olan her şey O'nu tespih eder. Aziz ve Hakim'dir.'[442] Bu ayeti sana söylediğim üzere her birisine besmele çekerek üç kere okumalısın. Ayetleri akşam namazı ve -arada herhangi bir şey konuşmaksızın- sabah namazından sonra da okuman gerekir. Namazdan sonra selam verince yedi kere 'Allahumme ecirni minennar (Allah'ım beni ateşten koru)' diye dua edersin. Bu duayı selamın ardından akşam namazından sonra da okuman gerekir veya altı rekât kılıp her rekâtta Fatiha suresini okuduktan sonra ihlas suresini altı kez her rekâtta felak ve nas surelerini okursun. Selam verdikten sonra 'Allahumme sebbitni bi'l-iman vahfezhu aleyye (Allah'ım! Beni imanla güçlendir, hayatta ve ölümde imanımı muhafaza et)' diye dua edersin. Her farz namazda selam verdikten sonra ve araya söz girmezden önce şunu okuman gerekir. '*Allahumme inni ukaddimu ileyke...* (Allah'ım! Her nefes, her an, her lahza ve gök ve yer ehlinin her anında senin önündeyim. Her şey senin bilgindedir. Olan, olmuş olan, her şey oradadır. Allah'ım! Her şey senin önünde gerçekleşir.)' Daha sonra Ayete'l-kürsü'yü okursun. '*Allah kendisinden başka ilah olmayandır. O Hayy ve Kayyum'dur. Uyku ve dalgınlık O'nu almaz. Göklerde ve yerde olan her şey O'na aittir. İzni olmaksızın O'nun katında şefaat eden kimse yoktur. Önünüzde ve arkanızda olanları bilir. O'nun bilgisinden ancak dilediğini ihata ederler. Kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır. O ikisini korumak kendisine ağır gelmez. Allah Âli ve Azim'dir.*'[443]

Isrardan kaçınman gerekir. Israr günahta devam etmek demektir. Her durumda ve her günahın ardından Allah'a tövbe etmen ve yönelmen gerekir. Kurtuba'da oralı olan salih bir adam bana şöyle anlatmıştı: Mürsiye'de alim bir adamın bulunduğunu duymuştum. -Ben de onu tanıdım, gördüm, 595 senesinde meclisinde bulundum.- Söz konusu alim nefsine karşı haddi aşmış birisiydi (günahkârdı). Adını vermeyişimin sebebi, tanınmasından korkmamdır. O salih fakir bana şöyle dedi: 'Alimi ziyarete niyetlendim. Kardeşleriyle beraber istirahatta olduğu için yanıma çıkmak istemedi. Ben de kendisini görmek için ısrar ettim.' Şöyle dedi: 'Benim şu an bulunduğum durumu kendisine haber verin.' Ben de şöyle dedim: 'Onu görmem lazım.' Emir verdi, yanına girdim, ellerindeki içki kadehlerini bıraktılar. Orada bulunanlardan birisi kendisine şöyle dedi: 'Falancaya yaz da bize biraz şarap göndersin.' Elim cevap verdi: 'Yapmam! Siz Allah'a karşı günah işlerken ısrarcı olmamı mı istiyorsunuz? Yemin ederim ki ben içmek üzere bir kadeh elime aldı-

ğımda, arkasından hemen tövbe ederim. Tövbe etmeksizin öteki kadehi beklemem, içimden de öteki kadeh hakkında bir niyet ve söz geçirmem. Sıra bana ulaşıp saki içeyim diye kadehi bana sunduğunda, içimden düşünürüm; almak istersem alırım ve içerim. Ardından tövbe ederim. Umulur ki Allah kendisine asi olmadığımı düşündüğüm bir vakitte bana ihsanda bulunur.' Fakir şöyle demiştir: 'Nefsine karşı müsrifken böyle bir halde bulunmasına şaşırdım. Nasıl olmuş da tövbeden gafil kalmamış! Allah kendisine rahmet eylesin, vefat etmiştir.'

Tavsiye

Namaz kılarken gözünü göğe kaldırma, çünkü gözünün sana dönüp dönemeyeceğini bilemezsin. Gözün her zaman secde yerinde veya kıblende bulunsun. Namazda safın düzgün olması için gayret et. Saftan ayrılmaya niyetlenen birisini görünce, onu safa yönlendir. Her işi basiret ve bilgiyle yerine getir. Kendisinde Allah'ın hikmetini bilmediğin bir işe kalkışma. Hakları dünyada yerine getir ve tatbik et. Her halükarda haklar sahiplerine ulaşacaktır; onları burada eda edersen, Allah senin bu fiilini beğenir ve kurtuluşa erersin. Ehl-i kitaba muhalefet etmen veya senin dininde olmayan herkese -hayır konusunda bile olsa- muhalefet etmen ve karşı çıkman lazımdır. Bütün hayrı şeriatta aramalısın. Onu mücmel veya belirli olarak bulduğunda, senin için şeriat kılınması itibariyle onu yerine getir ki, mümin olabilesin. Yadırgadığın veya bilmediğin bir hüküm olduğunda, onu sahibine bırak, bu konuda sahibine itiraz etme. Allah sana ancak hükmünü bildiğin bir işi zorunlu kılmıştır. Sen de Allah'ın hükmüne göre o hususta hüküm verirsin. Onu bilmemenle beraber, o konuyu yadırgamanı dikkate alma. Bazen öyle bir inkâr ve yadırgama -sen farkında değilken- şeytandan olabilir. İnsanların çoğunun böyle hallere düştüğünü görürsün. Dua ederken aşırı gitmekten sakın! Böyle bir davranış ibadet değildir ve kınanmıştır. Duadan bu tarz bir aşırılık akraba ilişkisini kesmek ve benzeri konularda yapılan duadır. Abdestteki aşırılık ise suyun israfla kullanılması, abdest organlarının üçten fazla yıkanmasıdır. Abdest alırken ayaklarını yıkamak ile meshi birleştirmen gerekir. Böyle yapmak daha doğrudur. Abdestin sünnetlerinden hiçbirini terk etme. Onun sünnetlerinden birisi de vacip olup olmamak arasında görüş ayrılığı bulunan hususlardır. Misal olarak mazmaza, istinşak ve istinsarı verebiliriz.

Namaz kılarken namazını sükûnetle kılman, sağa-sola bakmaman gerekir. Namazda sakalınla, elbisenle oynamaman gerekir. Namazda sağır kesilme, rükûa varırken sırtın düz olmalıdır. Eşek keser gibi kurban kesme. Ribadan ve fiyat yükseltmekten uzak dur. Ezan ve kamet arasında dua et. Herhangi bir ilave olmaksızın 'Allah, Allah' lafzıyla zikretmelisin. Bu zikir büyük bir zikirdir. Şeyhlerimizden Allah'ın karşısında huzur sahibi birisiyle konuşmuştum. Onun zikri -başka bir isim eklemeksizin- sadece 'Allah, Allah' idi. Ona 'Niçin La-ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur) demiyorsun' dedim ve ekledim: 'Bu faydayı kendisinden talep etmelisin.' Bana şöyle cevap verdi: 'Evladım! Nefes alanların nefesleri Allah'ın elindedir, benim elimde değil. La-ilahe illallah derken *la* (yoktur) kelimesi son nefesim olabilir. Nefyetme ve olumsuzlamanın vahşetinde ölürüm diye korkuyorum.' Zikirde Allah kelimesinde bulunan faydalar başka hiçbirinde yoktur. Mesela her kelimedeki harfler sıralı olarak düşürülse, hepsinin anlamı yok olur, sadece Allah ismi böyle değildir. Bu isimdeki Elif harfi düşse li-llah (O'nun içindir) anlamlı bir kelime olarak geride kalır. Birinci lam düşse, lehu (O'nundur) geride kalır. Allah *'Göklerde ve yerde olan her şey Allah'a aittir'*[444] buyurmuşken başka bir ayette *'Göklerin ve yerin mülkü Allah'a aittir'*[445] der. İki lam ve elif Allah isminden düşse, geride *he* zamiri kalır. Bu da üçüncü tekil şahıs olan *o* demektir. Ayette *'O Allah ki'*[446] denilir. Zannediyorum bundan başka herhangi bir kelimede böyle bir özellik görülemez. Bahsettiğim kişi sıradan-ümmî birisiydi. O meseleye böyle bakıyor ve işin iç yüzünü görüyordu. Dini konularda ibretle meseleye bakman gerekir. Mushaf ve mescitleri süslemek gerekir. Şârî'nin kıyamet alametlerinden birisi olarak zikrettiği camilerin süslenmesiyle ilgili ifadesini böyle yorumlamamalısın. Bilgisiz biri Hz. Peygamber'in mescitleri süslemeyi kınadığını ileri sürmüştü. Bu itibarla kıyametin yaklaşacağıyla ilgili her alamet kınanmış ve kötülenmiş bir alamet değildir. Hz. Peygamber kıyamet için birtakım işler zikretmiş, onları kınamış, birtakım işler zikretmiş, onları övmüş, birtakım işler ne övülmüş ne kınanmıştır. Kıyametin kınanan alametlerinden birisi, kişinin babasına kötülük yapması, buna mukabil arkadaşına iyilik yapması, güvenilirliğin ortadan kalkmasıdır. Övülen alametlerden birisi de mescitlere devam, onları süslemektir. Mescitleri süslemek Allah'ın şiarlarını yüceltmek demekken bunu yapmak kâfirleri öfkelendirir. Ne övülmüş ne kınanmış alametlerden birisi ise Hz. İsa'nın inmesi, güneşin battığı yerden doğu-

şu, Dabbe'nin çıkışıdır. Bunlar kıyamet alametleriyken kınama veya övgüye konu olmamışlardır. Bunlar yükümlünün fiillerinden değillerdir. Kınama ve övgü yükümlünün fiilleriyle ilgili olabilir. Öyleyse kıyamet alametlerini bilgisiz insanların yaptığı gibi kınanmış işler kabul etmemek lazımdır. Bu görüşte olan pek çok kimse gördüm.

Namazda gücün ölçüsünce birinci safta bulunmaya çalış. Bir rivayette bir kavmin birinci saftan geride kalmayı adet haline getirdikleri, ta ki Allah'ın da onları ateşte geride bıraktığı bildirilmiştir. Allah'a dua ettiğinde, icabetin gecikmesinden şikâyet etme veya 'Allah bana icabet etmedi' deme. Allah şöyle buyurur: *'Dua edenin duasına icabet ederim.'*[447] İman kulağın açıksa, Allah sana icabet etmiş ve sen de duymuş olmalısın; aksi halde imanın eksiktir. Bir günah hakkında veya akraba ilişkisini kesmek hakkında dua edersen öyle bir duayı Allah sahibi adına kabul etmez. Allah bize kendisine dua etmemizi emretmiştir. Böyle bir davranış duada aşırıya gitmektir. Allah, kul 'Allah bana icabet etmedi' demediği sürece kulun duasını kabul eder. 'Allah bana icabet etmedi' deyince, hiç kuşkusuz, *'Dua edenin duasını kabul ederim'*[448] ayetinde Allah'ı yalanlamış demektir. Allah'ı yalanlayan kişi mümin olmadığı gibi tövbe edinceye kadar yalancılarla beraber kendine yazık etmiş biridir. Orucunu öteki günün orucuna bitiştirmeyeceksen, iftarı aceleyle yapman sahur yemeğini de geciktirmen gerekir. Kul namaz kılarken namazında herhangi bir yöne bakmadığı sürece Allah'a yönelmiş demektir; herhangi bir tarafa yönelirse Allah da kendisinden yüz çevirir ve kime yönelmişse onunla beraber kalır. Bununla beraber meşru bir işe yönelmiş olabilir ve bu yönelmeyle namaza mahsus bir işi yapmak isteyebilir. Misal olarak (imamlık yapan) Hz. Peygamber'in gelmesiyle birlikte Hz. Ebu Bekir'in ona doğru yönelmesini verebiliriz. Bu nedenle Hz. Ebu Bekir Allah'tan yüz çevirmiş değildi.

Cünüp iken mescide girmekten, Kur'an okumaktan, Mushaf'a el sürmekten uzak durmalısın. Bu hükümler hayızlı için de geçerlidir. Böyle yapmak insanı görüş ayrılığından kurtarır. Yaptığın işlerin hakkında görüş birliği bulunan fiiller olması için gayret et. Görüş birliği bulunan bir işi yapmak, zorunluluk olmadıkça, daha doğrudur. Bu itibarla köpeğin satım bedelini yemek, hacamat kazancı, kâhin tatlısı, bağinin mihri gibi işlerden sakınmalısın. Zengin iken veya kazanma gücün varken sadaka kabul etmemelisin. Bir kavmin yanına onların izni olmaksızın gitme. Bir müslümana kendisini rahatsız edecek şekilde dav-

ranma. Zikir meclislerinde bulunman ve sadece helal malla sadaka vermen gerekir. Medine'de bulunduğunda, orada karşılaşmış olduğun havanın aşırı sıcak olması ve benzeri güçlükler seni o şehirden çıkarmasın. Medine ehline hatta hiçbir müslümana bir kötülük getirme. Sana bir kötülük ulaştığında ise ondan uzak dur. İnsanların iyiliklerini gözle, mümin kardeşlerinden ancak onların iyi ve güzel davranışlarını dikkate almalısın. Her insanda kötü bir huy bulunabileceği kadar ona eşlik eden iyi bir huy da bulunabilir. Bir insanın güzel ahlakına bak, sana kötü gelen tarafına ve ahlakına bakma.

Namaz kılarken rükû ve secdeyi hakkıyla yerine getirmelisin. Nimet çok olduğunda, Allah'a şükrettiğin gibi az olduğunda da şükretmelisin. Allah'ın nimetlerinden hiçbirisini küçümseme, lanetçi ve küfürbaz olma. Allah'a yardım eden, peygamber'ine yardım eden kimselere nefret gözüyle bakma! Allah'ı ve peygamberi seven birisine buğz etme.

590'da Tilimsan'da Hz. Peygamber'i rüyamda görmüştüm. Bir adamın Şeyh Ebu Meyden hakkında ileri geri sözler söylediğini de duymuştum. Ebu Medyen ariflerin en büyüklerinden birisiydi ve kendisi hakkında böyle bir zannım vardı. Onun hakkında bir basirete de sahiptim. Ebu Medyen'den hoşlanmadığını bildiğim için o şahıstan ben de hoşlanmamıştım. Hz. Peygamber bana 'Falan kişiyi niçin sevmiyorsun?' diye sordu. Ben de 'Çünkü Ebu Medyen'den hoşlanmıyor' dedim. Bunun üzerine 'Peki o kişi Allah'ı ve beni sevmiyor mu?' diye sorunca şöyle cevap verdim: 'Elbette ki, ey Allah'ın peygamberi, o kişi Allah'ı ve seni seviyor.' Hz. Peygamber şöyle dedi: 'Ebu Medyen'i sevmiyor diye onu sevmeyeceğine, Allah'ı seviyor diye kendisini sevseydin ya!' Ben de şöyle dedim: 'Ey Allah'ın peygamberi! Allah'a yemin olsun ki, hata yapmışım, gafil davranmışım, şimdi tövbe ediyorum. O kişi Allah'ın bana en sevimli kullarından biridir.' Hz. Peygamber beni uyarmış, bana öğüt vermiştir. Uyandığımda kıymetli bir elbiseyi yanıma aldım, bineğime bindim ve adamın evine gittim. Ona rüyamı bildirdim. Adam ağlamaya başladı, hediyeyi kabul etti ve bu rüyayı Allah'ın bir uyarısı saydı. Onun da Ebu Medyen hakkındaki nefreti ortadan kalktı, onu sevmeye başladı. Onun Ebu Medyen hakkındaki hoşnutsuzluğunun sebebini öğrenmek istedim, çünkü Ebu Medyen'in salih bir adam olduğunu söylüyordu. Sebebini sorunca şöyle dedi: 'Becaye'de kendisiyle beraberdim. Kurban bayramında ona bazı kurbanlar gelmişti. Kurbanları arkadaşları arasında taksim etti, bana hiçbir şey vermedi. Ondan hoş-

lanmamamın sebebi budur. Lakin şimdi tövbe ettim.' Hz. Peygamber'in ne iyi bir öğretmen olduğuna bakınız. O çok şefkatli ve rikkat sahibi birisidir.

Allah müslümanların veya zimmet ehlinin başına seni yönetici yaptığında onlara haksızlık yapma veya onlara bir kötülük gösterme. Allah'ın onlar için senin üzerinde belirlemiş olduğu haklara riayet et, haklarını kendilerine ulaştır, zahirde ve bâtında, gizlide ve açıkta o hakları dikkate alarak onlara göre hareket et. Kıyamet günü herhangi bir zimmîyi hasmın haline getirme. Birisinden gizlemeni istediği kötü bir hal gördüğünde, hemen o halini gizle; o kişi senin gizlemeni istemese bile yine de gizle. Her durumda kötülüğü örtmen lazımdır. Yemek yediğinde zorba kişiler gibi bir yanına yaslanmış şekilde yemek yeme. Bir köle nasıl yemek yiyorsa, sen de öyle yemek ye. Sen efendi sofrasında oturan bir kölesin. Demek ki edebe riayet etmen gerekir. Bir işin sorumluluğunu üstlenmek isteyen birini görürsen, istekli insanın o görevi alabilmesi için gayret gösterme. Yöneticilik insanı pişman ederken ahirette hüsran sebebidir. Allah sana öğütçü olmayı emretmiştir; işlerinin yönetimini bir kadına bırakmış topluluk gördüğünde, onlarla beraber olma.

Tavsiye

Kendisine ulaşmaya bir yol bulduğunda, fazilette öne geçme ve yarışma! Dünyaya kendisinden ayrılacak bir yolcu gözüyle bak, elde etmiş olduklarınla yetin. Evlendiğinde gücün ölçüsünce bir ziyafet ver. Uyuduğunda veya evine girdiğinde, yemek yediğinde veya içtiğinde veya herhangi bir iş yaptığında, Allah'ın adını an, O'nu zikret. Şâri'den gelen bir yasaklama veya yasaklama yerine geçen bir ifade olmadıkça bütün işlerine sağ elinle başlamalısın. Şâri'nin yasakladığı duruma misal olarak taharetlenmek veya küçük abdest bozarken cinsel organı sağ eliyle tutmayı verebiliriz. Bütün bunları sol elinle yapman gerekir. Bir cemaatle aynı kaptan yemek yerken önünden yemen gerekir; yemek farklı kaplardan yeniyorsa, dilediğinden yiyebilirsin. Beraber yediğin kişiye rahatsız edecek bir şekilde bakmaman gerekir. Lokman küçük olsun, yemeği hazmedecek şekilde çiğne. Her lokmanın başında besmele çek, sonunda da Allah'a hamd et. Lokmayı yuttuğunda, onu yedirdiği için Allah'a şükret. Yemek yerken aşırı bir şekilde mideni doyurma. Mescitlere namaz vakitlerinde gitmeyi alışkanlık edin. Özellikle sabah ve yatsı namazlarında mescide gitmelisin. Böyle yapan kişi kıyamette tam bir ışıkla

müjdelenir. Hapşıran birinin Allah'a hamdettiğini işitince 'yerhamukellah (Allah sana merhamet etsin)' de. Allah'a hamd etmezse, ona Allah'a hamdetmeyi hatırlat, hamdedince yerhamukellah dersin. Üçten fazla hapşıran hasta kabul edilir. Bu durumda şifa bulması için dua etmelisin. Sana hıyanet edene hainlik etme, sana karşı haddi aşana zulmetme. Böyle davranmak Allah katında senin için daha hayırlıdır. Mazeret kabul et, fakat mazeret beyan etme! Mazeret beyan etmen mazeret beyan ettiğin kişiye yönelik bir suizan sayılır. Yaratılmışlarla ilişkinde öncelikliyi dikkate alarak başla. İşler birbirine denk olduğunda ve Allah onlardan herhangi birisini zikretmişse, sen de Allah'ın başladığıyla başla. Nitekim Hz. Peygamber Safa ile Merve arasında koşmak istediğinde böyle yapmış, Safa'da durmuş *'Safa ve Merve Allah'ın şiarlarındandır'*[449] ayetini okuyarak 'Allah'ın başladığıyla başlarım' demiştir. Allah'a ibadet ederken dinç bir şekilde ibadetini yerine getir, yorulduğunda ibadeti terk etme ve namaza kalkarken tembel bir şekilde kalkanlar gibi kalkma. Yalnız başına namaz kılarken ve birisinin seni gördüğünü bilirsen, ona öğretmek maksadıyla namazını güzel kılmaya niyetlenebilirsin. İbadetini Allah'a tahsis ederek ihlasla yerine getirmelisin. Allah sana ancak ihlasla ibadet etmeni emretti. O'nun vacip kıldığı işleri yapman, yaparken de tembel veya dinç olmanın durumu değiştirmediğini bilmelisin. Nafile ibadetleri yorgunken terk etmeni tavsiye ederim. O ibadetlerde yorgun bir şekilde Allah'a ibadet etme. Yorulduğunda başka bir nafile ibadete geç. Topluluk içerisinde namazını yalnızken kıldığından daha güzel bir şekilde kılma. Öyle yaparsan Rabbine karşı saygısızlık etmiş, dini hafife almış olursun.

İmam olmaya salahiyetli birisiysen imamın ardında namaz kılmalısın; imamın namazda abdesti bozulursa, yerine seni geçirir. Bunun için salahiyetli değilsen, safın sağında veya solunda namaz kılmalı, birinci safta bulunmaya gayret etmelisin. Safta boşluk gördüğünde, onu kendin kapatmalısın. Saftaki boşluğu görüp oraya gitmeyenin dikkate alınması gerekmez. Hayırlara koş ve bunun için yarış. Hayırla aranda engel ortaya çıkmazdan önce hayırlar için koşmalısın. İnsanların yolunda boş bir şekilde oturmaktan sakın; onların gölgelendiği yerlerde veya ağaç veren meyvenin altında veya insanların oturak yerlerinde boş bir şekilde oturma. Su yerlerine küçük abdestini bozma veya bir nehre veya taşın üzerine abdestini bozma; sonra o sudan abdest alınır veya yıkanılır.

Eşin, çocuğun, hizmetçin ve Allah'ın kendisine karşı doğru davranmanı emrettiği bütün insanlar hakkında Allah'tan sakınman gerekir. Dünya, kadın, çocuk, mal ve hükümdarla arkadaşlık fitnesinden sakınman gerekir. Hayvanlar hakkında Allah'tan kork, bazı namazlarını evinde kıl. Evinde nafile namaz kıldığın bir mescidin olsun; mecbur kalırsan farz namazlarını da orada kılarsın. Kur'an-ı Kerim'i çok okuman, -alim isen- düşünerek okuman lazımdır. Kur'an ilahi zikirlerin en üstünüdür. Kur'an okuyan bir cemaatin içerisindeysen onlarla bir araya geldiğin hususta kendileriyle beraber okumalısın; görüş ayrılığına düşersen onlardan ayrılırsın. 'İki çiçek' kabul edilen sureleri oku; onlar Bakara ve Âl-i İmran sureleridir. Kur'an-ı Kerim'den herhangi bir sureyi okumaya başlayınca, bitirmeden konuşmaya geçme. Salih alimlerin düsturu budur. Kurtuba'da birden fazla kişi fakih İbn Zerb'den -ki haslet sahibi birisiydi- Kur'an'dan bir sure okurken Emevilerden müminlerin emirinin kendisine uğramış olduğu aktarılır. Halifenin geldiği söylenmiş, halife atını tutmuş, kendisine selam vermiş, halini sormuş, şeyh ise sureyi bitirinceye kadar kendisiyle konuşmamış, sonra konuşmuştur. Halife bunun sebebini sorunca şöyle demiş: 'Ben senin Efendinle konuşmayı terk edemem. Sen O'nun kulusun. O'nunla konuşmayı kesmek edebe sığmaz.' Sonra bu hususta efendi ile kulun ilişkisini anlatan bir misal vererek şöyle demiş: 'Seninle sohbet ediyor olsam ve kölelerinden biri benimle konuşmaya kalksa seninle konuşmayı bırakıp onunla sohbet etmemi uygun bulur muydun?' Halife 'hayır' diye cevap vermiş. Şeyh şöyle demiş: 'Sen Allah'ın bir kölesisin/kulusun.' Cevap karşısında halife ağlamış. Bu konuda şeyhlerimizden pek çok kişinin böyle davrandığına şahit oldum. Onlardan birisi de Ebu'l-Haccac eş-Şurbulî idi. İşbiliye'de yaşayan bu zat, tek başına kaldığında çoğunlukla Kur'an'ı Mushaf'tan okurdu.

Bir hastanın veya ölünün yanına girdiğinde, Yasin suresini oku. Bu konuda sırlı bir işle karşılaşmıştım. Üzerlerinde pislik yoksa ve kendileriyle yürünmemişse, ayakkabıyla namaz kılabilirsin. Bilgi arayan kişiye, hayır tavsiyesinde bulunmalısın. Kadınlara hayır tavsiye et. Namazda veya Kur'an okurken secde ederken ölçülü secde et. Kollarını secde esnasında köpekler gibi yana ayırma. Bir ameli yaparken gücün ölçüsünce kendini zorla ve o ameli sürekli yapıp yapamayacağını aklında tut. Can çekişenin yanında bulunduğunda ona 'la-ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur)' demeyi telkin et. Bunu söylemediğinde veya *la* (yoktur)

dediğinde, onun hakkında suizanda bulunma. Mağrip'te bir şahsın böyle yaptığını biliyorum. O şahıs iyiliğiyle maruf birisiydi. Ayıldığında bu durum kendisine söylenince şöyle demiştir: 'Ben sizinle beraber değildim ki! Bana babam ve kardeşlerimden falan kişiler suretinde şeytanlar geldi ve 'Müslüman olmayı bırak, Yahudi ve Hıristiyan olarak öl' demişler, ben de onlara 'hayır' diyordum, siz de benim 'hayır' dediğimi duyuyordunuz. Allah beni o şeytanlardan korudu.'

Bir arkadaşın varsa hastalığında onu ziyaret et, ilişkini güçlendir, ölürse cenazesini kaldır. Cenazeyi hazırlarken binekliysen yaya yürü, yürüyorsan önünde yürü. Onu Müslümanların mezarlığına defnet, defnedilmeden de kabrinden ayrılma. Definden sonra bir müddet orada kal. Senin orada bulunman ona rahatlık verir. Bir cenazeyi taşırken hızla taşı; hayırlı birisiyse kendisini hayra ulaştırırsın, kötü birisiyse onu omuzlarından indirmiş olursun. Ölüleri kötülükle yâd etme. Kendisinden su içmiş olduğun kabın üstünü kapa, uyurken lambayı söndür, uyumak istediğinde kapını kapat. Şeytanlar kapalı bir kapıdan içeriye giremez. Uyumadan önce Ayete'l-kürsü'yü oku, gücün yettiği ölçüde yaptığın işleri murakabe et, sürekli hayır işle. Sakın şöyle bir söz söyleme: 'Allah beni bedbaht yazmışsa bedbahtım, said-mutlu yazmışsa mutluyum, artık amel işlemem.' Bilmelisin ki, hayır amel işlediğinde bu amel saidlerden olduğun hakkında gelen bir müjdedir. Allah iyilik yapan insanların amellerini zayi etmez: *'Veren ve takva sahibi olan, iyiyi tasdik eden kişiye işini kolaylaştırırız. Cimri olan ve müstağni davranan, iyiyi yalanlayan kişiye işleri zorlaştırırız.'*[450]

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Amel ediniz, tevekkül ediniz.' Herkese kendi işi kolaylaştırılmıştır, nimet için yaratılmış olana nimet kolaylaştırılmıştır, cehennem için yaratılmışa güçlük kolay gösterilmiştir.' Herkesi kendi mertebesine indir ki adil olasın. Gücün ölçüsünce hakkını kardeşine bırak. Mürüvvet ehlinin özelliği, meşru hükümleri uygulamada tezahür eder. Hakim ve otorite sahibi olduğunda, böyle davranman lazımdır. Mal ve mülk sahibi olduğunda, Allah yolunda bir at veya deve hazırlaman, onlarm alınlarından tutarak kendilerini süslemen lazımdır. Malınla ve canınla Allah'a şirk koşanlarla mücadele etmelisin. Hakime ulaşan bir konuda şefaatçi olabilirsin. Beyaz elbise giy, mümin için en hayırlı ve en temiz elbise beyaz elbisedir. Ölünün kefeni de beyaz olmalıdır. Bilgi veya başka bir konuda istemek üzere bir talip gelince, onu kovma, geleni mahcup etme, Allah'm sana ihsan etmiş ol-

duğu rızıktan ver. Kabir ziyaretini çok yap, fakat kabirde çok oturma, kabirle arana mesafe de koyma. İbretle bakabildiğin ve ahireti düşündüğün ölçüde orada kalmalısın. Dünya işleri hakkında hadisi kabul eden kimselere eziyet etme. Hz. Peygamber'in sözlerini tek bir haber olsa bile tebliğ et ve ulaştır çünkü böyle yaptığında tebliğci alimler arasında haşredilirsin.

Yedi yaşına ulaşınca çocuğuna namaz kılmayı emret, on yaşına geldiğinde kılmazsa onu zorla. Yataktaki çocukları ayır. Bir elbise hakkında kardeşin hakkında hüküm verme. Hac ve umreyi peş peşe yap. Mekke'de bulunuyorken tavafı ve umreyi çoğalt. Bilhassa Ramazan ayında bunu yapmalısın. Ramazan ayındaki bir umre hacca denktir. Hz. Peygamber'den böyle bildirilmiştir. Zeytini ve yağını çok ye. Yemek satın aldığında onu tüket. Yedi helak edici şeyden sakın. Bunlar: Allah'a şirk koşmak, sihir, Allah'ın yasakladığı bir canı haksız yere öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, zahmetli bir günde savaştan kaçmak, iffetli ve farkında olmayan mümin kadınlara iftira etmek.

Tavsiye

Çok secde etmeli ve cemaate katılmalısın. Gücün yeterse Şam'a yerleş. Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılmıştır: 'Şam'a yerleşmeniz gerekir. Orası Allah'ın hayırlı yerlerinden birisidir. Allah hayırlı kullarını oraya seçer.' Zanna göre konuşmaktan sakın. Zan sözün en yalan olanıdır. Hasetten sakın, yolların üzerinde oturma. Şarkıcı kadınların yanına gitme. Bir şey satarken sattığın mal hakkında fazla yemin etme. Müslümanların herhangi bir işine bozgunculuk karıştırma. Mecbur kalırsan ve yapmak zorunda olursan, o zaman (şunlara dikkat et): İki kişi arasında öfkeli bir şekilde hüküm verme veya açken, aklını bir işe vermişken veya hasta bir halde hüküm verme.

Yürürken adımlarını dengeli at, ayaklarını üst üste atma. Bilmelisin ki organların da senin yönettiğin kimseler arasındadır ve onlara adil davranman lazımdır. Allah sana yönettiğin kimselere karşı adil olmayı emretti. Köle olduğunda sahibine 'efendim' de, 'rabbim' deme. Kölen veya cariyen olduğunda, 'kölem' veya cariyem deme, 'gulamm' de. Herhangi bir insana Mevla diye hitap etme, Mevla olan sadece Allah'tır. 'Nefsim habis oldu' demekten veya 'nefsim katılaştı' demekten menedildik. Komşun duvarını otlarla kapatmanı talep ederse, onu bundan mahrum bırakma. Kimsenin ayıbına bakma veya izni olmaksızın kim-

senin evine bakma. İman ve dininde sana katkı sağlayacak kimselerle arkadaşlık et. İyilik yaparken takva sahiplerini öncele, günahkâra ise onun günahına katkı sağlayacak şekilde yardım etmemelisin. Eşini onun yol açtığı bir sebeple cezalandırırsan, o gün kendisiyle birleşme. Allah'tan başka bir şey isteme, sadece cennetinde Allah'ı görmeyi isteyebilirsin. Dünya malıyla ilgili olunca durum farklıdır. Gemiye sadece hacca gitmek veya umreye gitmek amacıyla binmelisin.

Bir kişinin talip olduğu kadına talip olma, onu bırakıncaya kadar peşinden gitme. Bir kavme konuk olduğunda, izinleri olmaksızın oruç tutma. Bir şeyhin hizmetinde bulunurken oruç tutma veya onun izni olmaksızın herhangi bir hususta erken davranma. Kadın kocasının izni olmaksızın nafile orucu tutamaz veya Ramazan orucunu kaza edemez, orada hazır ise eşinin izni olmaksızın kimseyi davet edemez. Bir kadın kocasıyla evlenmek maksadıyla kız kardeşinden boşanmasını talep etmesin. Bir kadın yanında mahremi olmaksızın üç günden fazla yolculuğa çıkamaz. Mağfiret hususunda dua edince ısrarla dua etmek gerekir. 'Allah'ım, dilersen beni bağışla' deme, O'nun rahmetini ve mağfiretini talep et. Allah'tan bir şeyi dilerken, onu çok görme. Allah'ın katındakiler senin umduğundan çok fazladır. İzni olmaksızın kardeşinin malında tasarrufta bulunma. Sabahladığın her gün şöyle de: 'Allah'ım! Ben kendi malımı kölelerime sadaka olarak verdim. Allah'ım! Bana her kim eziyet eder, her kim söver, her kim beni kızdırır, kim hakkında hüküm vermemi gerektirecek şekilde bir şey yaparsa, şahit ol ki, dünya ve ahirette ondan talebimi bıraktım.' Su içtiğinde oturarak iç. 'Zamana yazık olsun' deme, Allah zamandır. Hz. Peygamber böyle buyurmuştur. Görünecek şekilde omuzlarını gösterme. Ölü veya diri kimsenin baldırına bakma. Kimsenin kabri üzerinde oturma veya namaz kılma. Namazında herhangi birinin yüzü sana dönmüşken ona doğru namaz kılma, kabri mescit edinme. Sana ulaşacak zarar nedeniyle ölümü arzulama, sadece şöyle de: Allah'ım! Hayat benim için hayırlı olduğu sürece beni hayatta tut, ölüm hayırlı olunca beni öldür. Bir kavme fitnenin ulaşmasını irade edince, beni fitneye maruz bırakmadan kendi katına al.'

Fütûhât-ı Mekkiyye'nin otuz altıncı sifri sona ermiştir.

OTUZ YEDİNCİ SİFİR

[Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla]

Tavsiye

Bilhassa hükümdarlar arasında olmak üzere, herhangi bir kavmin vasisi veya elçisi veya şahidi olma! Gusül abdesti alırken yıkandığın yere küçük abdestini bozma, abdestini ayrı bir yere boz. Mümkün mertebe adakta bulunma, fakat adakta bulunursan adağını yerine getir. Hz. Peygamber adakta bulunanın cimri olduğuna şahitlik etmiştir. Düşmanla karşılaşmayı arzulama, fakat karşılaştığında sebat göster, kaçma. Bilhassa sahabe olmak üzere, müminlere küfretme. Sahabeye küfretmek ashabı hakkında Hz. Peygamber'i mahzun eder. Rüzgâra sövme, rüzgâr Rahman'ın nefesindendir. Allah'tan rüzgârın ve onunla gönderdiği şeylerin hayırlısını iste, onun ve getireceği şeylerin kötülüğünden O'na sığın. Yeni bir elbise giydiğinde besmeleyle giy ve şöyle de: 'Allah'ım! Bu elbisenin ve dikiliş sebebinin en hayırlısını bana ulaştır. Onun ve dikiliş sebebinin kötülüklerini bana ulaştırma.' Kıblende bulunduklarında, uyuyanlara dokunma. Şeriatın giymeni yasakladığı ipek, altın vb. gibi eşyayı giyme, ipekli bir şey üzerine oturma. Zimmî ile karşılaşınca önce sen selam verme, ona yolu daralt. Üzümü kerem diye isimlendirme. 'İneb, huble' deyin, kerem demeyin. Hz. Peygamber'den bu konuda gelen bir hadiste şöyle denilir: 'Üzüme kerem demeyin, kerem Müslüman adamdır.' Kerem demeyin, ineb ve huble deyiniz. Deve ve küçükbaş hayvanları (yavrularının kendilerini emmesinden korumak üzere) bağlamayın; satmak istediğinizde ve müşteri bunu isterse durum farklıdır. Genel olarak Allah'tan başkası adına yemin etme.

Kıbleye yönelen herhangi bir günahkârı tekfir etme. Hz. Peygamber birisini tekfir etmişse, onu tekfir edebilirsin. Cemaatle namaz kılmak isteyen bir eşin olduğunda, onu cemaate gitmekten alıkoyma, fakat evinin onun adına daha hayırlı olduğunu kendisine öğret. Öfkeyle veya sakinken, kendine, evladına, hizmetçine veya malına beddua etmekten uzak dur ve kendini koru. Hastayı yemeye zorlama, hiç kimseye ateşle azap etme, et yediğinde onu bıçakla kesme, çiğneyerek ye!

Tavsiye

Yemek ve namaz aynı anda hazır olunca önce yemeğe başla. Aç bir haldeyken namaz kılmaktan uzak dur. Allah'ın kendisine itaati emrettiği

birisi (mesela, ulu'l-emr) günah bir işi emrederse, kendisine itaat etme. Kendisinden dolayı mazeret (beyan edeceğin) şeyden uzak dur. Birini ikrah ettiğinde ve zorladığında, mazeret dileyerek kendisini genişletmiş olmazsın. Sıradan bir insan bile olsa seninle konuşana karşı tevazu sahibi ol! Unutma ki, herkesin kendi nezdinde bir değeri vardır. Tevazu göstermekle onun kalbini kazanırsın, o da -senin aleyhine değil- lehine olur. Allah sana sevilmeyi emretmiştir. Böyle davranmak da insanlara sevilmenin yoludur. Senin nezdinde birinin şahitliği bulunsa ve o kişi bunu bilmezse ve ona muhtaç hale gelmiş olsa, gerçeği ona bildirmelisin. Yoksul kardeşine gücün yettiği miktarda ihsanda bulun ki, öyle bir ikramın sevabı büyüktür. Allah'tan korkmalı, iman ederek O'ndan umut etmelisin. Korku ve umudun eşit olsa bile, yine de umut ve Allah hakkında hüsnüzannın sana hakim olsun. Allah'ın rahmetinde tamahkâr ol! Hz. Peygamber'in 'Kâfir Allah'ın katındaki rahmeti bilseydi, hiç kimse cennetten umut kesmezdi' dediğini hatırla. Hangi hediye olursa olsun, hediyeyi reddetme veya küçümseme. Her nefes Allah'a tövbe ederek yönel. Herhangi bir hususta birisiyle ortaklık yapınca, onu aldatma. Bir şey yaparken en güzelini yap. Çünkü Allah her şey üzerine ihsanı, yani O'nu görerek yapma (düsturunu) yazdı. Tevazu sahibi ol, kimseye karşı böbürlenme. Ali b. Ebu Talib el-Kayravani bu konuda şu dizeleri söylemiştir:

İnsanlar temsil yoluyla birbirine denk:
Babaları Âdem anaları da Havva
Asıl bakımından bir nesepleri olsa bile
Övünecekleri bir nesep; toprak ve sudur bağları
Sadece ihsan sahiplerinin üstünlüğü vardır
Onlar doğruya yönlendiren kılavuzlar
Herkesin değerini güzelce bil
Cahiller bilgi sahiplerine düşman

Allah'tan çekinmenin dışında övünülecek bir özellik yok! O'ndan çekinmek ve takva sahibi olmak Allah'ın kullarıyla arasındaki bağdır. Seni ilgilendirmeyen ve manası olmayan hususlarda dedikodu yapmaktan sakın. Fakat bilhassa bir hayrı başkalarına ulaştırırken durum farklıdır (mesela evlilikte taraflar hakkında doğruyu söylemek gibi). Çok soru sorma, soracaksan sadece seni saadete ulaştıracak ahlak ve bilgiyle ilgili hususlarda soru sormalısın. *'Bilmiyorsanız, zikir ehline sorun.'*[451] Her insanın her hareketi, duruşu, girmesi veya çıkması şeriatın beş hük-

münden birisinden yoksun değildir. Bilmiyorsan, şeriatın bu hususta hükmünü sorup gücün yettiği ölçüde sorumluluğunu yerine getirmek üzere çalışmalısın. Yasaklara daha çok riayet etmeli ve kendi hakkında azimetlere (fetvaya değil) sarılmalısın. Malı zayi etmekten sakın. Malı zayi etmek, Allah'a isyan ve günah yolunda onu harcamaktır. Malı zayi etmenin bir yönü, Hakkı razı etmeyecek bir işte kullanacağını bildiğin birine onu vermektir; öyle yapacağını bilmezsen sorumluluğun yoktur. Hiç kimseyi -öyle kalacağına inanıyor iken- Allah'ın razı olmadığı bir işte ve durumda bulunurken terk etme! Buna imkân yoktur, sadece ilahi hükümlerde durum farklıdır. Bu itibarla fakihler, ortadan kalktığını gösteren bir delil yoksa, şahısta bilinen halin sürekliliğini kabul ederler. Aynı durum bu kez döndüğü hal için geçerlidir; onun ortadan kalktığını gösteren bir delil olmadıkça, yeni halin de sürekliliğini kabul ederler.

Katı ve inatçı olmaktan sakınmalısın. İnsanları bezdiren, onları kaçırtan, işlerini zorlaştıran birisi olma. Buna mukabil kolaylaştıran, öğreten ve müjdeleyen ol. Açık ve gizli, taşkınlıktan ve fuhuştan uzak dur. Allah kendisinden utanılmaya en layık olan kimsedir. Allah'ı razı etmeyen bir yoldayken O'nun mühlet vermesi nedeniyle kendini aldatma. Allah şöyle der: *'Biz günahları çoğalsın diye onlara mühlet veririz, onlar için şiddetli azap vardır.'*[452] Allah'ın bu hususta tuzağa düşürmesinden sakın. *'Allah'ın rahmetinden ümit kesme, O'nun rahmetinden kâfir bir kavim ümit keser.'*[453] Şarap içmek vb. gibi aklı götüren her şeyden uzak dur. Konuşurken yapmacıklıktan kendini koru. Namazda rükû ederken veya secde esnasında Kur'an okuma. Rükû ederken söyleyeceğin şudur: 'Subhane rabbiye'l-azim ve bi-hamdihi (yüce Rabbim münezzehtir, O'na hamdederim).' Rabbini tazim etmelisin. Secdede ise şöyle dersin: 'Subhane Rabbiyel a'la ve bi hamdihi (yüce Rabbim münezzehtir, O'na hamdederim.)' Bu sözü en az üç kez ve daha fazlasıyla söylemen gerekir.

Tavsiye

Bilhassa seher vakitlerinde olmak üzere, hem kendin hem başkaları için çok istiğfar etmelisin. Allah'ın yeryüzünde bulunan herkes için istiğfar eden melekleri olduğu kadar bilhassa iman edenler için her hallerinde ve meclislerinden kalkarken istiğfar eden melekleri vardır. Doğru söylemenin şeriat tarafından emredildiği yerde doğru söylemelisin; korkak olma ve çekinme. Şeriatın kendisinden uzaklaşmanı istediği bir

yerde ve durumda yalan söylemekten uzak dur. Üç korkun olsun: Allah'tan kork, kendin için kork, Allah'tan korkmayandan kork! Hatip ve imam olduğunda, hutbeyi kısa tut, Cuma namazını uzat. Böyle yapmak kişinin dinde anlayış sahibi olduğunun delilidir. Yaptığın her amelde ve işte Allah karşısında bulunmanın şuuru (huzur-mea'l-Hak) ve salih niyet sahibi olmalısın. Yaşlılara saygı göstermelisin, unutma ki, yaşlıdan Allah bile hayâ eder. Kur'an okuyucularına ve adil hakimlere saygıda ve ikramda bulunmalısın. Borçtan kendini uzak tut. Borç geceleyin düşüncelere düşürürken gündüz insanı hor ve zelil eder. Rabbine dünyanın süsünden herhangi birini ortak koşma; sen nefsinin gayelerine değil, seni bilfiil var edene aitsin. Nefsin gayeleri mevcut durumda hastalıklar demektir. Bu konuda bize bildirilen bir rivayet vardır: Abdal'dan (Bedeller'den) birisi arkadaşlarıyla havada yürürken, yeşil bir bahçenin üzerinden geçiyorlarmış. Orada büyük bir pınar varmış. Bedel aşağıya inip abdest almak ve o güzel bahçede namaz kılmak istemiş. Ansızın cemaatin arasından düşmüş, onların arasından ayrılmış ve bu (talebi) ölçüsünde onlarm derecelerinden aşağı inmiştir. Burada ne kadar önemli bir sır bulunduğuna bakınız! Burada ince bir mana vardır. Allah öğüt alırsan, sana bu sırla öğüt verir. Gücün yeterse gece ve gündüz her vakit Rabbine dua etmelisin. Hiçbir vakit bunu ihmal etme.

Zekât verirken bir hakkı hak sahibinin vekiline ulaştırma görevini yerine getirdiğini unutma ve zekâtı böyle bir niyetle ver. O kişi Allah'ın senin malında belirlediği kendi hakkını alan bir zekât görevlisidir. Hükümdar izni olmadan zekâtını hükümdarın belirlediği görevliden başkasına verme. Onun izin verdiği kişi ise zekât görevlisidir. Sen zekât hususunda (görevini ihmal etme) ve söylediğim tarzın dışında kendini tezkiye etme. Zekât görevlisi malını alırken zalim olursa, sorumlu -sen değil- odur. Bu hususta insanlara birtakım kuşkular gelmiştir ki işin gerçeğini ahiret hayatında öğrenebilirler. Ehl-i beyt'ten olan şeriflere sadaka verme! Onlara ulaştırdıklarını -sadaka değil- hediye saymalısın. Onlara 'sadaka' niyetiyle verirsen günah işlemiş olursun. Sadaka niyetiyle verdiğini onlara bildirirsen, durum farklıdır: Onlar verdiğin 'sadaka'yı yediklerinde hiç kuşkusuz sadaka yiyerek günaha düşerlerken sen ise Ehl-i beyt'e almaları helal olmayan bir şeyi verdiğin için günahkâr olursun; hâlbuki uzaklaştıracak bir işte (Hakka) yaklaşacağını zannetmiştin. Hakkın olmadan Allah'ın malına el sürmemelisin. Nasıl bir insan olursa olsun, babandan uzak durmaman gerekir. İnsanların ayıpla-

rını araştırma, sadece kendinle ilgilen. Oğluna güzel isim ver, ona edebi öğret. Eşin geçimsiz birisi olursa, onu idare et, kendi aklının derecesinden onun akıl düzeyine in. Böyle davranmak aklının kâmil olduğunu gösterir. Herkese -senin kendi durumuna göre değil- onun durumuna ve seviyesine göre davran. Bu itibarla kadınlara hakim olan hal, kâmil adamların derecesine yükselememektir; bunun istisnası, İmran kızı Meryem ile Firavun'un eşi Asiye gibi, nas ile kâmil oldukları sabit olan ve bildirilen kadınlardır. O ikisinin kemalini bildirmek üzere Hz. Peygamber'den gelen hadis vardır.

Hüküm verirken adil ol. İhtiyacını giderdikten sonra ateşi söndür. Çörek otu kullan, çörek otu, ölüm dışında her hastalığa şifadır. Şehrin ileri gelenlerinden biri cüzzam hastalığına yakalanmıştı. Bütün doktorlar hastalığın kendisinde ilerlemiş ve yerleşmiş bir halde kendisini gördüklerinde bu hastalığın ilacı olmadığını söylemişlerdi. İble şehrinden Afiroğullarından bir hadisçi kendisini görmüş. Hadisçinin adı Sa'd es-Suud idi. Onun bu hadis hakkında sağlam bir imanı vardı ve kesin olarak inanırdı. Adama şöyle demiş: 'Ey adam! niçin tedavi olmuyorsun?' Adam 'doktorlar bu hastalığın ilacı yoktur' dediler diye cevap verince, şöyle demiş: 'Doktorlar yalan söylemiş, Hz. Peygamber onlardan daha doğru söylemiştir! Hz. Peygamber çörek otunun bütün hastalıklara şifa olduğunu söylemiştir. Senin maruz kaldığın hastalık da onun şifa olduğu hastalıklardan biridir.' Sonra şöyle eklemiştir: 'Çörek otu ve balı al, karıştır ve bütün bedenine, başına, yüzüne, ayaklarına ve her tarafına sür ve ovuştur, bir müddet öyle kal.' Adam yıkanmış, derisi soyulmuş, eskinin yerine başka bir deri gelmiş, dökülen saçları yeniden bitmiş, daha önceki afiyet ve sağlık haline dönmüş. Doktorlar ve insanlar onun Hz. Peygamber'in hadisi hakkındaki sağlam imanına şaşırmıştı. Allah kendisine merhamet eylesin, o her hastalığı tedavi ederken çörek otu kullanırdı. Göz iltihabına karşı da onu kullanırdı; gözüne sürme şeklinde sürer, gözü birden iyileşirdi.

Tavsiye

Gücün ölçüsünce müslüman kardeşinin iffetini koru, haremine saldırı olduğunda onu yalnız bırakma. Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivayet edilir: 'Bir mümin müslüman kardeşini saygınlığının çiğnendiği ve iffetine laf edilen bir yerde yalnız bırakırsa, Allah da yardım istediği bir yerde kendisini yalnız bırakır.' Şeyh Ebu Abdullah ed-Dakkak -ki

Mağrip şehirlerinden Faslı idi- kadar bu hadise hakkını veren başka birini görmedim. Kimsenin gıybetini yapmadığı kadar kimsenin de gıybeti onun yanında yapılamazdı. Bazen şöyle derdi: 'Hz. Ebu Bekir'den sonra benim kadar sıddîk kimse yoktur.' Bunu söylerdi ve kendisi de bir seyyid idi. Menakıbını ve hayatını şeyhimiz Ebu Abdullah Muhammed b. Kasım b. Abdurrahman b. Abdulkerim et-Temimi el-Fasi derlemişti. O Fas şehrinde, Aynü'l-Hayl'deki Ezher camiinin imamıydı ve kitabını *el-Müstefad min Zikri's-Salihin mine'l-İbad* diye isimlendirmiş, Fas'ta yazmıştı. O kitabı zannedersem 593'te şeyhin huzurunda okumuştuk. Müslümanlardan birisiyle karşılaşınca selam verirken onunla musafaha yap, fakat yabancıların yaptıkları gibi öpüşme. Öpüşmek kötü bir alışkanlıktır. Hz. Peygamber'e şöyle denilmiş: 'Bir adam bir adamla karşılaştığında, onu öpebilir mi?' O da 'Hayır' diye cevap vermiş. 'Peki musafaha edebilir mi' diye sorduklarında 'evet, edebilir' diye cevap vermiştir. Başka bir hadiste Hz. Peygamber 'iki Müslüman musafaha ederken henüz ayrılmadan Allah onların günahlarına mağfiret eder' der.

Eşine, kızlarına, müminlerin kadınlarına evlerinin dışındayken elbiselerini çıkartmamalarını tavsiye etmelisin. Gecelerken vasiyetini başının üzerinde yazılı tutmalısın. Uyuduktan sonra, canlıların arasında mı yoksa ölülerin arasında mı sabahlayacağını bilemezsin. Allah uykuda öleceğine hükmettiği kişinin nefesini tutarken ötekini belli bir süreye kadar bırakır. Unutma ki yaratıklar karşısında tevazu sahibi olmak Allah katında yüksek mertebe sahibi olmak demektir. Kadınlarla ve çocuklarla çok oturup kalkma! Onlarla oturup kalkmak -seviyelerine indiğin ölçüde- aklını eksiltirken aynı zamanda -çocuklarla değil de- kadınlarla oturup kalkmak nedeniyle tezahür edebilecek fitneler vardır. Eşlerine sözü eğip bükmemelerini tavsiye etmelisin. Sözü eğip bükerlerse, kalbinde hastalık bulunanların dikkatlerini çekerler. Onlara evlerinde oturmayı, gözlerini (harama bakmaktan) kapatmalarını, ziynetlerini Allah'ın emrettiği yerlerin/kimselerin dışında açmamalarını tavsiye etmelisin. Hizmetkârların eşlerinin yanına girmemelidir; çünkü onlar da er kişidir. Kadınlarını yetişkin erkeklerden perdelediğin gibi onlardan perdelenmelisin. Çünkü onlar da erkek sınıfındandır. Melekle oturan ve onun karşısında güvenilir bir yakın ol, ona karşı tevazu sahibi ol. İkinci bir arkadaş türü olma; o şeytandır. Emirlerini ve sözlerini dinleyerek, meleğe karşı şeytana yardımcı olma. Onu başarısızlığa mahkûm et. Buna mukabil meleğin ilhamını kabul ederek, şeytana karşı yardım iste. Se-

ninle beraber oturan kerem sahibi yazar meleklere ikramda bulun. Onlar seni muhafaza eden meleklerdir. Sen de onlara sadece hayır yazdır, onlara yazdırdıkların sana okunacaktır. Dünya bütün nimetleriyle birlikte üzerine akarken onlarda Allah'ın rızasına aykırı şekilde davranmaktan ve tasarrufta bulunmaktan sakın. Bu itibarla verdiği nimetlerle Allah'a asi olma! Nimete şükrün bir yönü de nimetler vasıtasıyla Allah'a itaat etmen, daha doğrusu nimetleri O'na itaat etmek vesilesi edinmektir. Dünyevi işlerde yarışmaktan sakın, gücün ölçüsünce onları azalt ve dünya ehliyle arkadaşlığı azalt. Onların kalpleri, nimetlere olan sevgileri nedeniyle, Allah'tan gafildir. Kalp Allah'tan gafil kalınca, dil de O'nu zikretmez; sadece yemin ederek Allah'ı zikredebilir veya Allah'ın kendisine öfkeleneceği yerlerde ve durumlarda O'nun adını zikredebilir.

Tavsiye

Çok yemek yeme! Çok yemek zekâyı alır götürür. Hayatta kalmak için ye ve itaat etmek maksadıyla yaşa! Yemek için yaşama veya şişmanlamak için yemek yeme. Helalle doymuş bir midenin tekrar yemesi kadar kötü dolmuş bir kap olamaz. Bedenini ayakta tutacak birkaç lokma insana yeterlidir. Bir imamın arkasında namaz kılarken ona uy ve tâbi ol; imam tekbir getirmeden sen tekbir getirme, rükûa gitmeden rükû etme, başını kaldırmadan başını kaldırma, secdeye gitmeden secde etme. Namazı bitirdikten sonra 'amin' de ve imamdan ayrı hareket etme. İmamlık yapınca cemaatin en zayıfını dikkate al; onun namazdan soğumasına vesile olacak şekilde namazı uzatma. Rükû ve secdeleri tamamlarken namazı kısa tut, bir ayet okurken hangisinden başlayacağına dikkat et. Allah'ın 'Ey insanlar' veya 'ey iman edenler' dediğini duyunca, kendini muhatap kabul et, kulağını açarak dinle. Bu hitapta söylenenleri kabul ederken, ne söyleniyorsa ona göre hareket et. Allah bir şeyi yasaklarsa ondan uzak dur, emrederse gücün ölçüsünce yap! Yapamayacağın bir şey duyduğunda, o vakit o emirle yükümlü değilsin. Bunu bilmelisin! 'Gücünüz ölçüsünce Allah'tan korkun, dinleyin ve itaat edin.'

İmam 'semiallahu li-men hamideh (Allah kendisine hamd edeni duydu)' deyince, bu sözün Allah'ın kulunun diliyle söylemiş olduğu bir söz olduğuna inan. Sen de 'Rabbena ve leke'l-hamd, hamden kesiran tayyiben mübareken (Rabbimiz! En mübarek ve temiz hamdler sanadır; çok, temiz ve mübarek hamdler)' diye karşılık ver. Rabbimiz böyle bir hamdi sevdiği gibi şu şekildeki bir hamdi de sever ve ondan razı

olur: 'Gökler ile yer ve o ikisinin arasındaki yerler, bunun dışında dile getireceğim her yer dolusunca hamd Allah'a aittir.' Allah'ın söylediği söz doğrudur. Hepimiz O'nun kuluyuz. O'nun verdiğini engelleyecek veya engellediğini verecek olan yoktur. Çalışanın gayreti bu hususta fayda vermez. Rükûda üç kere şu duayı oku: 'Subhanallahi'l-azim (yüce Allah'ı tenzih ederim).' Dilersen 'subhane rabbiye'l-azim ve bi-hamdihi' de diyebilirsin. Secdede üç kere 'Subhane rabbiye'l-a'la ve bi-hamdihi (A'la rabbimi tenzih ederim, hamd ederim)' demelisin. Bu sayı en azıdır. İbn Rahaviyye namaz kılanın rükûda ve secdelerinde üç kez bu tespihleri yapmadığı takdirde, namazının caiz olmadığı görüşündedir. Daha önce şunu tavsiye etmiştik: Gücün ölçüsünce alimler arasındaki görüş ayrılıklarından uzak dur. Hacca gitmek istediğinde, hac için ihrama gir veya kurban keseceksen hac ve umreye birlikte niyetlen. Kurban kesmeyeceksen umre yapmak üzere ihrama gir. Bu durumda temettu' haccı yapmalısın. Bu sayede (alimler arasındaki) görüş ayrılığının dışına çıkmış olursun. Bunu bilmeyip, hac için ihrama girdiğinde yanında kurban da yoksa, umre yapmış olursun. Nitekim Hz. Peygamber veda haccında sahabesine böyle emretmiş, kurbanı olmayanların ihramdan çıkmalarını söylemiştir.

Bir hastayı ziyaret ederken veya ölmüş insanın yanında bulunurken sadece hayır söz söyle. Köpeğin yaladığı bir kap görünce, o suyu boşalt ve kendisiyle abdest alma. Kabı yedi kere yıkadıktan sonra sekizincide toprakla yıkaman lazımdır; istersen ilk keresinde toprakla yıkayabilirsin. Uykudan uyandığında elini abdest suyunun bulunduğu kaba daldırma. Necaset elbisene bulaşmasın; küçük abdestini bozduğunda üzerine sıçramasın. Yolculuktan dönerken gece vakti eve girme, mescitte gecele, orada iki rekât namaz kıl, sonra evine gidersin. Haber vermeden eve girme, ailenin seni mutlu ve memnun kılacak şekilde karşılamalarını sağlayacak birisini haberci olarak gönder. Ailen geleceğini haber alınca, görmek istemediğin hallerini düzeltirler. Önündeki yemeğe sinek düştüğünde, sineği yemeğe batırmaksızın kovma! Sineğin bir kanadında zehir, diğerinde ilaç vardır. O ilaç her zaman hastalığın bulunduğu kanadın zararını götürür. Birisine dayak atarken yüzüne vurma veya onunla dövüşmekten sakın. Birisini sevdiğinde, sevdiğini ona söyle; bunu söylemek onun seni sevmesini sağlar, o da seni sever, seni görür.

Bir yakının ölünce onun cenaze işlerini üstlen, güzelce kefenle, güzel bir şekilde yıka. Sana bir yemek getirildiğinde yemeğin her yönün-

den veya üzerinden yeme. Namaza yürürken vakar ve sekinet üzere yürü, fakat kibirlenme, bir yokuştan iner gibi yürü! Böyle yürümek kibri uzaklaştırır. İhtiyacını karşılarken acele davran. Uykun gelmişken namaz kılma; uyu, uyku gidince namaz kılarsın. Bir gece namaz kılıyordum. Uykum geldiği için de uykuyu kendimden uzaklaştırmaya çalışıyordum. Uyku gitti. Fakat bir de baktım ki okumak yerine kendime kötü sözler söylüyorum. Bunun üzerine namazı bıraktım, uyudum. Yatsı namazından önce uyuma, onun ardından da konuşma. Fecr namazını kıldığında, sağ tarafının üzerine uzan, daha sonra sabah namazını kılarsın. Teşehhüde kalktığında, Hz. Peygamber'e salât ve selam getir, kabir azabından, cehennem azabından, Deccal Mesih fitnesinden, ölü ve dirilerin fitnesinden Allah'a sığın. Bunu terk etmemeye çalış, ta ki tavsiyeme uyarak yaptığın fiillerle (alimler arasındaki) görüş ayrılıklarından uzaklaşırsın. Ben sana terk edip etmemede alimler arasında görüş ayrılığı bulunduğunu bildiğim işleri terk etmeni tavsiye ediyorum. Böyle yapınca yaptığın ibadet, üzerinde görüş ayrılığı bulunmayacak şekilde, noksansız ve tam ibadete döner. Tavsiyelerdeki gayem budur. Sen de yaptığım tavsiyelerden hiçbirini ihmal etme.

Tavsiye

Oruçluyken büyük günah işlememeye çalış. Öyle bir günah orucunu bozar. Oruç sana değil, Allah'a ait bir ibadettir. Allah razı olmayacağı bir işteyken seni görmesin. Orucu tutarken en güzel halde ve ihsan üzere bulunmalısın (Allah'ı görür gibi). Birisi sana kötü söz söyler veya seninle kavgaya tutuşursa, 'ben oruçluyum' de, onun fiiline karşılık verme. Zengin isen insanlara vakfedeceğin bir sadaka-i cariyen olsun. Öyle bir vakıf belirli bir insan grubuna mahsus değil, şahadeti lafızla söyleyen veya Müslüman olarak doğan tüm Müslümanlara tahsis edilir. Vakıflar zikrettiğim üzere kurulmazsa, insanların haram yedikleri bir (mala) dönerler. Bunun yanı sıra vakfeden de Müslümanlıktan başka belirli bir şart ileri sürmüş olduğu için günah işlemiş olur. Bir şart koşacaksa -ki koşması da lazımdır- hallerinin çoğunluğunda hayrın görünmesi şartını ileri sürebilir. Din hususunda faydalı bir ilmin olduğunda da ilmi insanlara yaymak, kıyamete kadar dinleyen herkesin faydalanmasını sağlamak gerekir.

Kardeşim! Bir insan elinde çekilmiş haldeki kılıcı senden almak isterse, kılıcı kınına sokmadan kendisine uzatma. Şeriatın nahoş karşıla-

dığı bir işte bir müslümanı gördüğünde, onun amelini nahoş gör, faili olan müslümanı nahoş görme ve kınama. Onun amelini nahoş görmede dürüst ve doğru sözlüysen söz konusu amelin benzerini yapmaman lazımdır. Aynı ameli kendin başkasında gördüğünde nahoş karşıladığında, böyle davranışın sebebiyle ikiyüzlü olursun. Burada gizli bir sır ve yadırganan işin başkalaşmasına yol açan sırlı bir tuzak vardır. Bir yolculuktayken evlenmek istersen, bunu duyurma. Geceleyin ayak takımı o yola yönelirler ve onlardan herhangi birisi sana eziyet edebilir. Bir menzile yerleştiğinde, şöyle dua etmen gerekir. 'Euzu bikelimetillahi tammeh min şerri ma-halaka (yarattığı bütün şeylerin kötülüğünden Allah'ın tam kelimelerine sığınırım.)' Bu durumda orada bulunduğun sürece hiçbir şey sana zarar vermeyecektir. Arkadaşım Abdullah Bedr el-Habeşi, Şeyh Rebi b. Mahmud el-Hattab el-Mardini'den aktararak şöyle demiştir: 'Bir gece Re'sü'l-ayn'de bir mescitte konaklamıştık. Orada *cerarir* denilen zehirli akrepler vardı, kuyruklarını sokarken kaldırıyorlardı ve birini soktuklarında o kişi yaşamazdı. Bir adam mescide gelmiş ve bu duayı okuyarak mescitte gecelemiş. O gece akrep kendisini sokmuş, sonra başından geçenleri Şeyh er-Rebi'ye aktardığında şeyh şöyle demiş: 'Hadis sahih olarak tahakkuk etmiştir. Allah ölümü senden uzaklaştırmıştır. O akrepler kimi soksa o kişi ölür.' Benzer bir hadiseyi de kendim tecrübe etmiştim. Bu duayı okumuşken bir keresinde birden çok akrep beni sokmuştu, onların acılarını hissetmedim. Fakat elbisemde iki kurşun vardı ve onların sokulmanın acısını uzaklaştırdıklarını duymuştum. Akrebin bana tesir etmeyişinin duadan mı yoksa kurşundan mı veya her ikisinden mi kaynaklandığını bilmiyorum. Fakat yolculuk boyunca sokulan yer şişmişti ve üç gün boyunca şişkinlik sürmüş, ben ise acı hissetmemiştim. Yemek, içmek, bir yere girmek, çıkmak, hareket, durmak gibi başlayacağın her fiilde önce besmele çekmelisin. Allah'ın evine girerken sağ ayağınla girmeli, çıkarken de sağ ayağınla çıkmalısın. Ayrılırken sağ ayağınla, ayakkabını çıkarırken sol ayağınla başlaman gerekir.

Tavsiye

Yanınızda üçüncü biri varken arkadaşınla gizlice bir şey konuşma. Öyle bir davranış hiç kuşkusuz yanınızdakini tedirgin eder. Allah'ın kulları hakkındaki muradı, kalpleri uzlaştırmak, sevgi ve muhabbeti temindir. Allah ülfeti Hz. Peygamber'e yönelik ihsanlarından birisi sayarak

şöyle demiştir: *'Yeryüzündeki her şeyi infak etseydin onların kalplerini uzlaştıramazdın, fakat Allah onları uzlaştırdı.'*[454] Üçüncü birinin anlayamayacağı bir dille konuşmamalısın. Öyle bir davranışla gizli konuşmak arasında fark yoktur. Her zaman doğru söyle. Fiillerinde insanların en dürüstü olmalısın ki, en doğru görüşlü olabilesin. Horozun öttüğünü duyduğunda, Allah'ın ihsanını talep et; horoz meleği gördüğünde öter. Eşeğin anırdığını duyunca şeytandan Allah'a sığın. Eşek şeytanı gördüğünde anırırken horoz meleği gördüğünde öter. Rivayete göre, Allah'ın gökyüzünde bir horozu vardır. O horoz ötüp yeryüzündeki diğer horozlar sesini duyduğunda, onlar da öter ve feryat ederler. Her durumunda zorunlu bir şekilde Allah'a hamd et. Bu hamdle Allah senden razı olur. İnsanlar arasında bozgunculuk çoğaldığında, salih işlere devam etmelisin. Belki Allah onlara salihi ve bozuk insanı kapsayacak şekilde azap gönderir. Bu durumda onların fitne üzere canlarının alınmasına karşılık; hayırlı bir amelde diriltilir ve haşredilirsin. Allah şöyle der: *'Sizden özellikle zalimlere isabet edecek fitneden korkun, biliniz ki Allah şiddetli ceza sahibidir.'*[455]

Hapşırıp el-hamdülillah (demeyen) birisini kınama. Kınamak yerine Allah'a hamd etmesi gerektiğini kendisine hatırlat, bundan sonra (yapmazsa) onu kınayabilirsin. Öfke sana hakim olduğunda, gücün ölçüsünce onu tutman ve yutman gerekir. Hiç kimseyi yüzüne karşı övme! Yüzüne karşı birisini övdüğünde, onu mahcup edersin. Birisi yüzüne karşı seni överse, zarif bir şekilde onun yüzüne toprak at. Mesela toprağı avucuna alarak o kişinin önüne atmak şeklinde yapar ve şöyle dersin: 'Topraktan yaratılmış olan ne umabilir ki? Ben kimim ve değerim nedir ki?' Böyle davranmakla kendini kınamış, övene değerini izhar etmiş, o da hem senin hem kendi değerini öğrenmiş olur. Övenlerin yüzüne öyle toprak atmak lazımdır. Şeyhimiz Abdulhalim el-Ğammad, Sela şehrinde insanların kendisine saygı gösterdikleri ve gözlerini diktikleri cazip binekli bir adam gördüğünde, hem o adama hem saygı gösterenlere şöyle derdi: 'Toprak üzerinde binekli bir toprak!' Sonra oradan ayrılarak, şu şiiri söyledi:

Nerden geldik nereye gidiyoruz
Zanneder misin bütün bunlar unutulacak

Onun üzerinde hakim hal, hayret ve kendinden geçmeydi. Küçük çocuğunu, akşam karanlığı çöktüğünde tasarruftan alıkoy. Çünkü şey-

tanlar bu esnada yayılır ve bir vesvesenin çocuğa ulaşmasından emin olamazsın. Şâri böyle buyurmuştur. Hizmetçin yemek yapıp getirdiğinde, onu da yemeğe oturt; direnir ve teeddüp ederse, yemekten tattır, bir lokma bile olsa vermen gerekir. Yemek yemeyen bir göz sahibi bakarken yemek yememelisin. Cuma imam hutbe okurken birinin konuştuğunu duyarsan, ona 'sus' deme; dersen, sen de Cuma vaktinde abesle iştigal edenlerden olursun. İmam hutbe okurken hiçbir şeyi taşla veya başka bir şeyle kurcalama. Bu da abes ve boş iş sayılır. Oruçlu olup iftar edeceğin zaman, bulabilirsen hurmayla, bulamazsan birkaç yudum suyla orucunu açmalısın. Su içerken tek sayıyla içmeli ve iftarını hızla açmalısın. Ardından namaz kılarsın. Yemek hazırsa, önce yemen gerekir. Başka bir ifadeyle yemek hazır olduğunda namazdan önce yemekle başlamalısın. Birisi seninle konuşup sağa sola baktığını gördüğünde, onun sözünü emanet kabul etmeli ve onu sana emanet verdiğini düşünmelisin. Sözü ifşa ederek emanete hıyanet etmemelisin. İnsanlar arasında kalbini murakabe eyle; mümin insanlardan birisi hakkında kalbine bir değişme ve bozuk düşünce geldiğinde, o düşünceyi kalbinden uzaklaştır, ona karşı hayır zanda bulun, kalbine gelen düşünce hakkında onun için mazeret ara. Yürürken beraber yürüdüğünle arana bir ağaç veya duvar girip tekrar karşılaştığınızda, ona selam ver; selam verirsen ayrıldığın hal üzere kendisini sevdiğini bildirmiş olursun.

Tavsiye

Arkadaşlık yaptığın veya seninle arkadaşlık yapan herkese rütbesine ve derecesine göre davran. Allah karşısında ise O'na vermiş olduğun sözü yerine getirmek üzere davran. O'na verdiğin söz rububiyetini kabul sözüdür. Allah es-Sahib, yani arkadaştır. Hz. Peygamber böyle buyurdu. Ayetlere de onlar hakkında düşünerek davran. Duyuların idrak etmiş olduğu işlere, ibret gözüyle bakarak davran. Bunun yanı sıra Peygamberlere ittiba ederek ve uyarak, meleklere temizlik ve zikirle, şeytana onun şeytan olduğunu bilip kendisine muhalefet ederek davranmalısın. Hafaza meleklerine, kendilerine yazdıracağın işlerin güzel olmasını temin ederek davran. Senden yaşlı olana saygı, küçüğe merhamet göster. Dengin olanı affet, ona insaf göster, kendine tercih et, hakkını nefsinin hakkına tercih et, kendi hakkını onun hakkı için terk etmen lazımdır. Alimlere saygı ve hürmetle davran. Beyinsizlere ve düşüncesizlere karşı bağışlayıcı ol, cahillere karşı siyasetle, kötülere karşı güler yüz-

le ve kötülüklerinden emin kalmayı sağlayacak şekilde davran. Hayvanlara karşı, onların ihtiyaçlarını gözeterek davran; çünkü onlar dilsizdir. Ağaçlara ve taşlara karşı, onları gereksiz bir amaçla kullanmamak şeklinde davran. Yeryüzüne karşı, onun üzerinde namaz kılarak davran. Ölülere karşı, onlara dua ederek davran; onların iyiliklerini zikret, kötülüklerini hatırlama! Keşf ve vecd ehli sufilere karşı, hallerini (kendilerine) teslimiyet üzere davran. Onlar hal ehli olanlardır. Allah yolundaki kardeşlerine, hareket ve duruşlarını tecessüsten uzaklaşarak davran. Çocuklara karşı iyilik yaparak davran. Eşine karşı güzel ahlakla davran. Ev halkına karşı sevgiyle davran. Namaza ise huzurla muamele et. Oruca günahlardan uzaklaşarak, hacdaki uygulamalara Allah'ı zikrederek ve yücelterek muamele et. Zekâta karşı onu hemen ödeyerek muamele et. Tevhide ihlasla, ilahi isimlere, her ilahi ismin ortaya çıkardığı ahlaka göre davran. Bu itibarla ilahi isimler karşısındaki muamele ve davranış, onlarla ahlaklanmaktır. Dünyaya karşı ondan yüz çevirerek muamele et. Ahirete onun peşinden koşarak muamele et. Kadınlara onların fitnelerinden uzaklaşarak davran. Mala onu harcayarak, ateşe ve ilahi sınırlara karşı ise takva ve korkuyla davran. Cennete karşı, onu talep ederek, velilere karşı, onların dostluklarını ve velayetlerini artıracak şekilde davran. Düşmanlara karşı, onlara eziyet vermeyecek şekilde davran. Nasihat edene karşı, onun sözünü kabul ederek davran. Sana bir şey söyleyenin sözüne kulak ver. Bu itibarla bütün varlıklara nasihatle davran.

Hükümdarların karşısında onların emirlerini işitip itaat ederek davran. Zalim yöneticilerden ise şerlerinden emin olmak maksadıyla gücün yettiğince uzak durmalısın. Hükümdarlarla arkadaşlıktan kendini uzak tut. Hükümdarlarla içli dışlı olursan işin zorlaşır, Onu bırakırsan seni zelil eder. Böyle bir durumla karşılaşırsan, onlarla arkadaşlıktan uzak kalmalısın. Kur'an okuyana okuduğu sürece kendisini dinleyerek karşılık ver. Kur'an'a da onu düşünerek karşılık ver. Hz. Peygamber'in hadisine sahih ve zayıfını araştırarak karşılık ver, hadisi ana ilkelere başvurarak değerlendir, ana ilkelere uygun olanı al. Bununla beraber böyle bir hadisin geliş yolu sahih olmasa bile asıllar ve ilkeler (ayetler) onu teyit eder. Asılla çelişen hadisi, rivayet yolu sahih olsa bile, dikkate alma; bu durum hadisin başka bir yorumunu bilmediğinde böyledir. Çünkü tek ravisi olan haberler sadece güçlü zan ifade ederler. Sen tevatürle gelen sünnet ile Allah'ın kitabına uymalısın. O ikisi uyulabilecek ve kendileriyle oturulacak en hayırlı iki kaynaktır. Sahabe arasında ortaya çıkan

görüş ayrılıklarını incelemekten ve onlar hakkında konuşmaktan uzak dur; bütün sahabeye muhabbet besle, herhangi birini kınamaya izin yoktur. Biz kendisine göre Allah'a ibadet ettiğimiz dini onlardan öğrendik; sen de dini onlardan alırken kendilerine karşı adaletle davran ve onları suçlama. Sahabe nesli en hayırlı nesildir!

Evine karşı onda namaz kılarak davran. Meclisinde, Allah'ı o mecliste zikrederek davran. Oradan ayrılışına ise istiğfar ederek davran. Bütün bu hususlarda işin esası, her hak sahibine hakkını teslim etmektir. Hiç kimsenin senden talep edeceği bir hakkının üzerinde kalmamasına çalış. Suçluya onu bağışlayarak ve affederek karşılık ver; günahkâra karşı ona iyilik ve ihsan ile, gözüne karşı Allah'ın yasakladıklarından alıkoymakla, kulağına en güzel sözü dinlemekle davran. Diline, kötü söz söylemekten alıkoymakla davran. O söz doğru bile olsa şeriat böyle bir sözü nahoş karşılamış, onu söylemeyi yasaklamıştır. Günahlara korkuyla karşılık ver, iyiliklere umutla karşılık ver. Duaya zorlanarak karşılık ver. Hakkın seni bir işe veya bir işi terke çağırmasına 'buyur' diye karşılık vermen gerekir.

Nebevî Tavsiyeler

Ali b. Ebu Talib'in şöyle dediği bize aktarılmıştır. Hz. Peygamber bana tavsiyede bulunarak şöyle demiştir: 'Ey Ali! Sana bir tavsiyede bulunacağım. Onu aklında tut, o tavsiyeye uyarsan sürekli hayır ve iyilikte bulunursun. Ey Ali! Müminin üç alameti vardır: Namaz, oruç ve zekât. Tekellüf sahibinin üç alameti vardır: Gördüğünde yağcılık eder, yanında yokken gıybet eder, musibet gelince bela okur. Zalimin üç alameti vardır: Kendinden aşağı derecedekini zorbalıkla ezer, üzerindekine karşı isyan eder, zulme taraf olur. Riyakârın üç alameti vardır: İnsanlar arasındayken dinçtir, tek başına kalınca tembelleşir, bütün işlerinde övülmeyi sever. Münafığın da üç alameti vardır: Konuşunca yalan söyler, söz verince tutmaz, emanet alınca ihanet eder. Ey Ali! Tembellerin üç alameti vardır: İhmal edinceye kadar geciktirir, zayi edinceye kadar ihmal eder, günah işleyinceye kadar zayi eder. Akıllı şahıs üç yerde tezahür eder: Geçimi için mücadele eder, haram olmayan işlerden hazzını kazanır, günahın peşinde koşmaz.'

'Ey Ali! Yakînin bir alameti de Allah'ı kızdıracak bir işle kimseyi razı etmemendir. Allah'ın ihsan ettiği bir şeye karşılık kimseyi övmemen gerekir, emretmediği sürece kimseyi kınamaman lazımdır. Rızkı

harisin hırs getirmediği gibi istemeyenin isteksizliği de rızkı engellemez. Allah rahatlığı, kendi taksimiyle; genişliği, yakîne ve rızaya yerleştirmiştir. Buna mukabil üzüntü ve gamı da kendisini kızdıran işlere yerleştirmiştir. Ey Ali! Bilgisizlikten daha şiddetli fakirlik, akıldan daha cömert mal, kendini beğenmekten daha tehlikeli yalnızlık, istişareden daha güçlü dayanışma yoktur. Yakin gibi iman, kendini haramdan korumak gibi vera, güzel ahlak gibi iyilik, tefekkür gibi ibadet yoktur.'

'Ey Ali! Her şeyin bir afeti vardır: Sözün afeti yalan, bilginin afeti unutmak, ibadetin afeti riyakârlık, zarifliğin afeti sululuk, cesaretin afeti taşkınlık, müsamahanın afeti başa kakmak, güzelliğin afeti kendini beğenmek, değerin ve asaletin afeti iftihar, hayanın afeti zayıflık, keremin afeti böbürlenmek, ihsanın afeti cimrilik, cömertliğin afeti israf, ibadetin afeti kibir, dindarlığın afeti hevadır. Ey Ali! Bir kişi seni yüzüne karşı överse şöyle de: 'Allah'ım! Beni söylediklerinden daha hayırlı birisi yap, bilmedikleri işlerimi bağışla, hakkımda söyledikleri hususta beni yargılama.' Böyle yaparsan onların sözlerinden emin olursun. Ey Ali! Oruçlu akşamladığında orucunu açarken şöyle de: 'Allah'ım! Senin için oruç tuttum, rızkınla iftar ettim.' Böyle dersen o gün -kendi ücretlerinden hiçbir şey eksilmeksizin- oruç tutan herkesin sevabı sana yazılır. Oruç tutan her insanın kabul edilen bir duası vardır. Birinci lokmada şöyle der: 'Rahman ve Rahim Allah'm adıyla! Ey mağfireti geniş olan Allah, beni bağışla.' İftarda bu duayı okuyana mağfiret edilir. Bilmelisin ki oruç cehennemden koruyan bir kalkandır. Ey Ali! Güneş'e ve Ay'a yönelme, onlara sırtını dön. Onlara yönelmek hastalık iken onlara sırtını dönmek ilaçtır. Ey Ali! Yasin suresini çok oku. Yasin suresini okumanın on bereketi vardır: Aç insan Yasin'i okursa doyar, susamış okursa suya kanar, çıplak okursa giyinir, hasta okursa iyileşir, korkak okursa emniyet bulur, hapisteki okursa kurtulur, bekâr okursa evlenir, yolcu okursa yolculuğunda ona yardım edilir, malını kaybeden okursa malını bulur. Bunun yanı sıra eceli gelen birinin başında okunursa ölümü kolaylaşır. Sabah vakti Yasin'i okuyan, akşama kadar; akşam okuyan da sabaha kadar güvendedir.'

'Ey Ali! Cuma gecesi Duhan suresini oku ki, mağfirete mazhar olasın. Ey Ali! Ayete'l-Kürsü'yü her namazın sonunda oku. Onu okursan şükredenlerin kalpleri, peygamberlerin sevabı ve iyilerin amelleri sana verilir. Ey Ali! Haşr suresini oku. Onu okursan kıyamette her şeyden güvende olarak diriltilirsin. Ey Ali! Tebareke ve Secde surelerini oku.

Bu iki sure seni kıyamette korkularından kurtarır. Ey Ali! Yattığında Tebareke suresini oku. Bu sure seni kabir azabından, Münker ile Nekir'in sorularından kurtarır. Ey Ali! Abdestliyken ihlas suresini oku. Onu okursan kıyamette sana şöyle hitap edilir: 'Ey Allah'ı öven kişi! Kalk ve cennete gir.' Ey Ali! Bakara suresini oku. Bu sureyi okumak bereket, okumamak pişmanlıktır. Tembel insanlar uykusuzluk nedeniyle bu sureye güç yetiremez.

Ey Ali! Güneşin altında uzun süre kalma. Güneş altında kalmak hastalığa yol açar, elbiseyi eskitir ve rengini soldurur. Ey Ali! Yangından güvende kalmanı sağlayacak dua şudur: 'Allah'ım! Seni tenzih ederim, Senden başka ilah yoktur. Sana tevekkül ettim. Yüce Arş'ın sahibisin.' Ey Ali! Kuruntulardan kurtulmak için şu ayeti okuman gerekir: *'Kur'an'ı okuduğunda seninle ahirete inanmayanlar arasında bir perde çekeriz.'* Ayetin bu kısmından *'Gerisin geriye kaçarlar'*[456] kısmına kadar okumalısın. 'Ey Ali! Her türlü kem gözden uzak kalman için şöyle demen gerekir: 'Allah neyi dilerse o olur, neyi dilemezse o olmaz. Ben Allah'ın her şeye güç yetirdiğine şahitlik ederim. Allah her şeyi bilgisiyle ihata etmiş, her şeyi sayıca saymıştır. O'ndan başka güç ve kuvvet sahibi yoktur.' Ey Ali! Zeytin ye, zeytinyağı kullan. Zeytin yiyen ve yağını kullanana şeytan kırk sabah yaklaşamaz.

Ey Ali! Yemeğe tuzla başla, tuzla bitir. Tuz yetmiş hastalığın ilacıdır ki onlardan birisi delilik, diğeri cüzzam, ayrıca abraş, boğaz ağrısı, kemik ağrısı, mide ağrısı vardır. Ey Ali! Yemek yemeye başlarken 'Allah'ın adıyla' diye başla, bitirdiğinde 'Allah'a hamdolsun' de. Böyle yaparsan muhafaza melekleri sürekli iyiliklerini yazarlar. Ey Ali! Ayın başlangıcında hilali gördüğünde üç kere 'Allahu ekber' ve üç kere 'Beni yaratan, seni yaratan, senin için menziller belirleyip âlemlere ayet kılan Allah'a hamdolsun' de ve ardından şöyle ekle: 'Allah meleklerine karşı seninle övünmüştür. O şöyle der: 'Ey meleklerim! Böyle diyen bir kulu cehennemden azat ettim, şahit olunuz.' Ey Ali! Aynaya bakarken şöyle de: 'Allah'ım! Yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlakımı güzel yap ve beni rızıklandır.' Ey Ali! Bir aslan görüp başın sıkıntıya girdiğinde, üç kere tekbir getir ve şöyle de: 'Allah korkup çekindiğim bu hayvandan daha büyük, daha yüce ve daha izzetlidir. Allah'ım! Bu hayvanın kötülüğünden sana sığınırım.' Böyle demek Allah'ın izniyle yeterlidir. Havlayan bir köpek gördüğünde şöyle de: *'Ey insanlar ve cinler topluluğu! Göklerin ve yerin çeperlerinden çıkmaya çalışsanız bir sultan olmaksızın*

oradan çıkamazsınız.'[457] Ey Ali! Evinden bir ihtiyaç maksadıyla çıktığında, Ayete'l-kürsü'yü okumalısın. Bu sureyi okumakla ihtiyacın -Allah'ın izniyle- karşılanır. Ey Ali! Abdest aldığında şöyle demelisin: 'Allah'ın adıyla, salât ve selam Hz. Peygamber'in üzerine olsun.' Ey Ali! Geceleyin az da olsa namaz kıl, seherlerde Allah'a dua eyle, duan reddedilmez, çünkü Allah şöyle der: '*Onlar seher vakitlerinde bağışlanma dileyenlerdir.*'[458] Ey Ali! Ölüyü yıkamak gerekir. Kim bir ölüyü yıkarsa kendisine yetmiş kere mağfiret edilir. Bu mağfiretlerden birisi bütün yaratılmışlara dağıtılsaydı, hepsini kuşatırdı.'

Hz. Ali diyor ki, bunun üzerine şöyle dedim: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Bir ölüyü yıkayan kişi ne demelidir?' Hz. Peygamber şöyle dedi: 'Ey Rahman! Mağfiret eyle.' Yıkamayı tamamlayıncaya kadar böyle dua eder. Ey Ali! Tek başına yolculuğa çıkma, çünkü şeytan yalnızla beraber, iki kişiden nispeten daha uzaktır. Ey Ali! Bir kişi tek başına yolculuğa çıktığında, sapıtır, iki kişi de sapıtır, hâlbuki üç kişi bir cemaattir.' Ey Ali! Yolculuğa çıktığında vadilerde konaklama. Vadiler yılanların ve yırtıcı hayvanların mekânlarıdır.' Ey Ali! Üç kişi bir hayvanın üzerine binmesin. Öyle bir durumda en öndeki lanetlenmiştir.' Ey Ali! Kölenin veya cariyenin bir çocuğu olduğunda, sağ kulağına ezan oku ve sol kulağına kamet getir. Böyle yaparsan şeytan çocuğa zarar veremez.' Ey Ali! Hilal gecesi veya ayın yarısının olduğu gece ailene yaklaşma. Aksi halde (doğacak) çocuğun deliliğe maruz kalır. Hz. Ali şöyle demiştir: 'Ey Allah'ın peygamberi! Niçin öyle olur?' O da şöyle cevap vermiştir: 'Çünkü cinler kadınlara en çok ayın ortasında ve hilalin çıktığı gece musallat olurlar. Delilerin gece yarısı ve hilalin çıktığı gece çığlık attıklarını görmez misin?' Ey Ali! Sana bir sıkıntı geldiğinde şöyle demelisin: 'Allah'ım! Muhammed hakkı için ve onun ailesinin hakkı için beni kurtarmanı istiyorum. Bir şehre girmek istediğinde veya bir köye girmek istediğinde orayı görünce şöyle de: Allah'ım bu şehrin hayrını ve bu şehir hakkında takdir ettiğin iyilikleri diliyorum. Bu şehrin kötülüğünden ve orada takdir ettiğin kötülüklerden sana sığınırım. Allah'ım! Bu şehrin hayrıyla beni rızıklandır, kötülüklerinden koru. Beni o şehir halkına sevdir, o şehir halkının salihlerini de bize sevdir.'

Ey Ali! Bir yere yerleştiğinde şöyle de: Allah'ım! Bizi mübarek bir menzile yerleştir, Sen yerleştirenlerin en hayırlısısın. Böyle dua edersen oranın hayırlı rızkını yer, kötülüğü ise senden uzaklaşır. Ey Ali! Mürailikten sakın. Çünkü onun sebebini bilemez, fitnesinden kurtulamazsın.

Ey Ali! Peştamal takmadan hamama girme, çünkü avret mahalline bakan ve bakılan kişi lanetlenmiştir. Ey Ali! 'İşaret parmağına ve orta parmağa yüzük takma, bu davranış Lut kavminin fiillerindendir.' Ey Ali! İpekli elbise giyme, ipekli elbise şeytanı çağırır. Ey Ali! Rükû veya secdedeyken Kur'an okuma. Ey Ali! Tartışmaktan uzak dur, tartışmak amelleri ortadan kaldırır. Ey Ali! Dilenciyi küçümseme, at üzerinde sana gelse bile istediğini ver. Sadaka dilencinin eline düşmeden önce Allah'ın eline düşer.' Ey Ali! Sadakayı erken ver, çünkü sadakayla beraber bela bulunmaz. Ey Ali! İnsanlara güzel davran. İnsanlara güzel davranmakla gündüz oruç tutan ve gece ibadet edenlerin derecelerine erersin. Ey Ali! Öfkeden sakın, şeytan Âdemoğluna en çok öfkelendiğinde hakim olur. Ey Ali! Mizah ve şakadan sakın, mizah Âdemoğlunun heybet ve vakarını götürür. Ey Ali! İhlas suresini oku, ihlas suresi fakirliği ortadan kaldırır. Faizden uzak dur, faizde altı özellik vardır ki üçü dünyada, üçü ahirette ortaya çıkar: Dünyadakiler, zenginliği yok etmek, yokluğu hızlandırmak ve rızkı yok etmektir. Ahirette olan özellikleri, hesabın kötü olması, Allah'ı öfkelendirmek, cehennemde kalmak veya orada yalnız başına kalmaktır. –Kuşku ravidendir.-

Ey Ali! Evine girerken evdekilere selam ver; evdekilere selam vermek, evin hayrını artırır. Ey Ali! Fakir ve miskinleri sev ki, Allah da seni sevsin. Ey Ali! Miskinleri küçümseme, kıyamet günü melekler de seni küçümser. Ey Ali! Sadaka vermen gerekir, sadaka kötülüğü senden uzaklaştırır. Ey Ali! Ailenin ihtiyaçlarını cömertçe karşıla ve geçimlerini sağla ki Arş'ın sahibinden korkmana gerek kalmasın. Ey Ali! Bineğe binince şöyle dua et: 'Bize ikramda bulunan ve İslam'a ulaştıran Allah'a hamdolsun. O bize Hz. Muhammed vasıtasıyla hidayet etmiş ve ihsanda bulunmuştur. Bu bineği bize amade kılan Allah'a hamdolsun, biz Rabbimize gidenleriz.' Ey Ali! Allah'tan kork denildiğinde, öfkelenme; yoksa Allah kıyamet günü sana kötülük yapar. Ey Ali! Allah kulunun şöyle demesini sever: 'Allah'ım! Bana mağfiret eyle, günahları senden başka kimse bağışlayamaz.' Kul bu sözü söyleyince Allah şöyle der: 'Ey meleklerim! Bu kulum günahları benden başka kimsenin bağışlayamayacağını bilmiştir, onu bağışladığıma şahit olun.' Ey Ali! Yeni bir elbise giydiğinde şöyle de: 'Allah'ın adıyla; hamd bu elbiseyi bana giydiren ve avret mahallimi örtüp insanlara muhtaç olmaktan kurtaran Allah'a olsun.' Böyle deyince elbise henüz üzerindeyken Allah sana mağfiret eyler.

Ey Ali! Kim yeni bir elbise giyer ve bir yoksulu veya çıplak bir yetimi giydirirse, Allah'a komşu olur, Allah ona eman verir, bu elbise üzerinde olduğu sürece onu muhafaza eder. Ey Ali! Çarşıya girerken şöyle de: Allah'ın adıyla; Allah için şahitlik ederim ki, O'ndan başka ilah yoktur. Hz. Muhammed O'nun kulu ve peygamberidir.' Bunu söyleyince Allah şöyle der: 'İnsanlar gafil iken kulum beni zikretti, şahit olun ki kulumu bağışladım.' Ey Ali! Allah ismini sokaklarda zikreden bir kulunu beğenir. O kul mescide girdiğinde şöyle der: Allah'ın adıyla giriyorum; Allah'ın peygamberinin üzerine salât ve selam olsun. Allah'ım! Bana rahmetinin kapılarını aç.' Çıkarken de şöyle der: 'Allah'm adıyla çıkıyorum, Allah'ın peygamberine salât ve selam olsun. Allah'ım bana ihsanın kapılarını aç.' Ey Ali! Müezzinin ezan okuduğunu duyduğunda, sözlerini tekrarla ki müezzinin aldığı sevap sana yazılsın. Ey Ali! Abdestini bitirdiğinde şöyle de: 'Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik ederim. Hz. Muhammed de O'nun elçisi ve kuludur. Allah'ım! Beni tövbe edenlerden ve temizlenenlerden eyle. Bu duayı yaptığında annenin seni doğurduğu gündeki gibi günahlarından temizlenmiş olursun, sekiz cennet kapısı açılır ve 'dilediğinden gir' denilir. Ey Ali! Yemeğini bitirince şöyle de: 'Hamd beni yediren, içiren ve bizi Müslüman yapan Allah'a mahsustur.' Ey Ali içtiğinde şöyle de: 'Hamd, bizi suyla içiren Allah'a mahsustur. Allah onu merhametiyle tatlı ve içilebilir bir su kılmış, onu günahlarımız nedeniyle acı ve tuzlu yapmamıştır. Böyle dua eden biri şakir (şükreden) diye yazılır. Ey Ali! Yalan söylemekten uzak dur, yalan yüzü karartır. İnsan yalan söyler, söyler, en sonunda Allah katında yalancı diye yazılır ve isimlendirilir; insan doğru söyler, söyler, en sonunda Allah katında dürüst ve doğru sözlü diye isimlendirilir. Hiç kuşkusuz yalan imandan uzaktır.

Ey Ali! Kimsenin gıybetini yapma, gıybet oruçlunun orucunu bozar. İnsanların dedikodusunu yapan kişi kıyamette onların etini yer. Ey Ali! Laf taşıyıcı olmaktan sakın. Laf taşıyıcılar cennete giremez. Ey Ali! Allah adına yalan veya doğru yemin etme. Ey Ali! Yeminlerinizi Allah'ın karşısına koymayınız. Allah yalan yere kendi üzerine yemin edene merhamet etmez, onu temize çıkarmaz. Ey Ali! Dilini tut, dilini hayra alıştır. Kıyamet günü kul en çok dilinden dolayı azap görür. Ey Ali! Israrcı olmaktan sakın, ısrarcılık pişmanlık getirir. Ey Ali! Hırslı olmaktan sakın, hırs babanı (Hz. Âdem'i) cennetten çıkarmıştır. Ey Ali! Hasetten sakın, haset ateşin odunu yemesi gibi iyilikleri yer. Ey Ali! İnsan-

ları güldürmek üzere yalan söyleyene yazıklar olsun, yazıklar olsun, yazıklar olsun! Ey Ali! Misvak kullanman gerekir; misvak ağzı temizlerken Rabbin rızasını kazandırır, dişleri parlatır. Ey Ali! Dişlerini temizlerken parmaklarını kullanarak temizlemelisin. Meleklere en nahoş gelen şey bir kulun ağzında yemek görmektir.

Hz. Ali şöyle demiştir: 'Ey Allah'ın peygamberi '*Âdem Rabbinden kelimeler alıp tövbe etti*'[459] ayetinde kastedilen nedir?' O kelimeler nelerdir?' Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Allah Âdem'i Hint toprağına, Havva'yı Cidde'ye, yılanı İsfahan'a, İblis'i Bisan'a indirdi. Cennette yılan ve tavustan daha güzel bir şey yoktu. Yılanın üzerinde katırda olduğu gibi çizgiler vardı. İblis onun arasına girdiğinde, Âdem'i kandırmış, aldatmış, Allah da yılana gazap etmiş, güzelliğini kendisinden alarak şöyle demiştir: 'Senin rızkını topraktan vereceğim! Karnın üzerinde toprak üzerinde yürüyeceksin. Sana merhamet edene Allah merhamet etmeyecektir. Allah tavus kuşuna da gazap etmiş, İblis'in ağaca gitmesine kılavuzluk ettiği için ayaklarını mesh etmiştir. Âdem yüz sene başını göğe kaldırmaksızın hatasına ağlayarak kalmıştır. Bu esnada mahzun bir şekilde oturmaktaydı. Allah Cebrail'i kendisine göndererek şöyle demiştir: 'Ey Âdem! Allah sana selam ediyor ve sana şöyle diyor: Seni iki elimle yaratıp ruhumu üflemedim mi? Meleklerim sana secde etmedi mi? Seni kulum Havva ile nikâhlamadım mı? Bu ağlama da nedir öyle?' Âdem şöyle cevap vermiş: 'Ey Cebrail! Beni ağlamaktan uzak tutacak nedir ki? Ben Rabbime komşuluktan uzaklaştırıldım.' Cebrail şöyle demiş: 'Ey Âdem! Şu kelimeleri söylersen Allah günahına mağfiret edip tövbeni kabul eder.' Hz. Âdem 'Onlar nelerdir?' diye sorunca, Hz. Peygamber şöyle cevap vermiş: 'Allah'ım! Hz. Muhammed ve onun ailesinin hakkı için senden isterim. Allah'ım! Seni tenzih ederim, sana hamd ederim. Bir kötülük işledim, nefsime zulmettim, günahları senden başkası bağışlayamaz, sen merhametlilerin en hayırlısısın. Allah'ım! Seni tenzih ederim, senden başka ilah yok! Bir kötülük işledim, kendime zulmettim. Benim tövbemi kabul et çünkü tövbeleri kabul eden ve merhamet eden sensin. Allah'ım! Sana hamdederim, senden başka ilah yok. Bir kötülük işledim, kendime zulmettim, mağfiret eyle, mağfiret edenlerin en hayırlısısın. İşte Âdem'in kelimeleri bunlardı.'

Ey Ali! Ev yılanlarına dokunmanı yasaklarım; yassı ve kuyruğu kesikler hariç! Onlar iki şeytandır. Yolunda yılan gördüğünde, üç kez 'yolumdan çık' demeden onu öldürme; dördüncüyü söyledikten sonra öl-

dürebilirsin. Ey Ali! Yolda bir yılan gördüğünde, onu öldür. Ben cinlere yolda yılan suretinde görünmemeleri şeklinde şart koştum. Kim yılan suretinde görünürse, kendisini ölüme atmış demektir. Ey Ali! Dört özellik bedbahtlık özelliğidir: Göz katılığı, kalp katılığı, uzun emel ve dünya sevgisi! Ey Ali! Dört özellikten seni sakındırırım: Kuvvetli haset, hırs, yalan ve öfke. Ey Ali! İnsanların en kötüsünün kim olduğunu sana bildireyim mi?' Şöyle dedim: 'Evet, ey Allah'ın peygamberi, bildir!' Hz. Peygamber 'tek başına yolculuk yapan, misafirine cimrilik yapan ve kölesini döven kişidir' dedi. Ardından ekledi: 'Bütün bunlardan daha kötüsünü bildireyim mi?' 'Bildir ey Allah'ın peygamberi' dedim. 'Bütün bunlardan daha kötüsü kendisinden hayır beklenmeyen ve kötülüğünden emin olunmayan kişidir' dedi. Ey Ali! Cenaze namazı kılarken şöyle de: 'Allah'ım! bu senin kulun ve kulunun oğludur. Henüz bir şey değilken yaratılıştaki hikmetin ona işlemiştir. O sana misafir gelmiştir, sen onun yerleşeceği en hayırlı menzilsin. Allah'ım! Onun delilini ortaya koy, peygamberine kat, sabit bir sözle onu sabit kıl. O sana muhtaç iken Sen kendisinden müstağnisin. O, 'Allah'tan başka ilah yoktur' diye kelime-i şehadet getirirdi. Onu bağışla, merhamet eyle, sevabından mahrum kılma, bizi ondan sonra fitneye düşürme. Allah'ım! Temiz birisiyse temizliğini artır, hatalıysa günahlarını bağışla.'

Ey Ali! Bir kadının cenaze namazını kılınca şöyle dua et: 'Allah'ım! Sen onu yarattın, onu sevdin, onun sahibisin, gizlisini ve açığını bilensin. Biz şefaatçi ve duacı olarak sana geldik. Bu kadını bağışla, merhamet et, ecrinden mahrum bırakma, bizi onun ardından fitneye düşürme.' Çocuğun namazını kılınca şöyle dua et: 'Allah'ım! Onu anne ve babasının takipçisi yap, o ikisine sabır ver, çocuğu onların öncüsü kıl, onlara nur ver. Bu çocuğu onlar için nur kıl, anne-babasını cennete koy, onları çocuğun ecrinden mahrum bırakma.' Ey Ali! Abdest alırken şöyle de: 'Allah'ım! Abdesti tam almayı, mağfiretini tam elde etmeyi diliyorum.' Ey Ali! Mümin kul kırk seneyi yaşadığında, Allah onu üç beladan emin kılar: Delirme, cüzzam ve abraş hastalığı. Altmışa geldiğinde, ahirete yüz dönmüştür artık. Altmıştan sonra Allah ona sevdiği işlerde kendisine yönelmeyi nasip eder. Yetmişe geldiğinde, gök ehli ile yeryüzündeki Salihler onu severler. Seksene geldiğinde, iyilikleri yazılır, günahları silinir. Doksana geldiğinde, geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır. Yüz yaşına geldiğinde, onun adı gökte 'Allah'ın yerdeki esiri' diye

yazılır. Ey Ali! Tavsiyemi dinle, sen Hak üzeresin, Hak da seninle beraberdir.

Salihlerin Tavsiyeleri

Bir adam Zünnûn'a şöyle demiş: 'Vallahi ben seni sevmiyorum.' Zünnûn şöyle karşılık vermiş: 'Allah'ı tanıyorsan bu sana yeter, O'nu tanımıyor ve bilmiyorsan O'nu tanıyan birisini ara ki, seni Allah'a ulaştırsın. Ondan Efendinin yasaklarına nasıl uyacağını öğrenirsin.' Zünnûn'un söylediğinin benzeri bir arkadaşımızla aramızdaki konuşmada ortaya çıkmıştı. Arkadaşım Abdullah b. el-Üstad el-Mebrurî salihlerin büyüklerinden birisiydi. Bir kardeşi vardı öldü. Rüyasında kendisine şöyle demiş: 'Allah sana nasıl davrandı?' Şöyle cevap vermiş: 'Beni cennetine yerleştirdi, orada yiyorum içiyorum, hurilerden istifade ediyorum.' Şöyle dedim: 'Sana bunu sormuyorum, ben sana 'rabbini gördün mü?' diye soruyorum.' Şöyle demiş: 'O'nu ancak tanıyan görebilir.' Sonra uyanmış, bineğine binmiş, İşbiliye'de yanımıza gelerek rüyayı anlatmış ve şöyle demişti: 'Sana geldim ki bana Allah'ı tanıtasın.' Bir yaratılmışın keşif ve müşahede yoluyla –nazarî deliller yoluyla değil- bilebileceği şekilde Allah hakkında marifet elde edinceye kadar yanımızda kaldı. Ariflerden birisi şöyle demiştir: 'Allah'ın kitabında niteldiği kimselerle beraber ol ve onlardan ayrılma. Onlar takva ehli ve Allah'ın mertebesine yakın kimselerdir. Umulur ki bu sayede göklerin melekûtuna yükselir, Ebrar ile oturan ve hayırlı kimselerle ünsiyet eden biri olursun. Takvada kararlı ve azimet sahibi olursan kurtuldun demektir; daha doğrusu ömrünün kalan kısmında kurtuluşa erdin demektir.' Alimlerden birisi şöyle demiştir: 'Dünyada ahiret için azık topla! Dünyadaki en hayırlı azık takvadır. İyilikler peşinde koş, derecelerde ömrün sona ermeden önce yarış içinde ol!

Tavsiye

Alimlerden birisine 'tavsiyede bulun' denilince, şöyle demiş: Aralarında aldatıcı bir üslupla süslü sözlerle konuşup zorlamalı davrananlardan uzaklaş. Onlar konuştuklarında birbirlerini aldatırken kalpleri kin, nefret, haset, kibir, hırs, tamah, buğz, düşmanlık, tuzakla doludur. Onların dindarlıkları taassuptur, inançları iki yüzlülük, amelleri riyadır. Onlar dünya arzularını tercih ederler ve sadece dünyayı talep ederler, böyle bir şeyin imkânsızlığını bildikleri halde dünyada ebedi kalmak isterler. Bu itibarla yiyemeyeceklerini toplar, oturamayacakları binaları

yapar, ulaşamayacakları şeyleri arzular, haram kazanır, günahlara harcar, iyiliğe mani olur, yasaklanmışın peşinden koşarlar.

Tavsiye

Yusuf b. el-Hüseyin'in şöyle dediği aktarılmıştır: 'Yanından ayrılırken Zünnûn'a şöyle sordum: 'Kimle oturup kalkayım?' Cevap verdi: 'Kendisini gördüğünde Allah'ı hatırlatan biriyle oturup kalkmalısın. O kişinin heybeti içine yerleşir, onunla konuşmak senin amelini artırır, onun ameli ise dünyayı gözünde değersizleştirir. Yakınındayken Allah'a asi olmazsın. Sana diliyle değil, davranış ve hal diliyle tavsiyede bulunur. Seni yönlendirdiği işi kendisi terk etmiştir. Yani o (müktesep) erdemlerden uzaklaşmıştır. Çünkü insan halinin gerektirdiği iyi bir amel üzere bulunur, seni ise sözüyle halinin gerektirmiş olduğu başka bir amele yönlendirebilir. O esnada kendi vakti ise seni yönlendirdiği ameli işlemeyi gerektirmez. Bu sebeple diliyle onu yapmanı ister, yani fiillerinin düzgün olmasını talep eder. Bu durum *'İnsanlara iyiliği emredersiniz'*[460] ayetinin anlamıdır; burada herhangi bir iyilik belirtilmemiştir. *'Kendinizi unutursunuz, siz kitabı okuyorsunuz, düşünmez misiniz?'*[461]

Hz. İsa'dan Gelen Bir Tavsiye

Hz. İsa şöyle der: 'Ey İsrail oğulları biliniz ki, ahiret karşısında dünya; battığı yer karşısında güneşin doğduğu yere benzer. Güneşin doğduğu yere yöneldikçe battığı yerden uzaklaşırsınız. Battığı yere yöneldiğinizde, doğduğu yerden uzaklaşırsınız.' Hz. İsa salih ameller işleyerek ahirete yaklaşsınlar diye onlara böyle tavsiyede bulunmuştur.

Tavsiye

Bir alim şöyle tavsiyede bulunmuştur: 'Sapıtan ve taşkınlıklarında körleşenler gibi olmayın. Onlar daveti duymaz, çağırana icabet etmezler. Onları sürekli ahiretten yüz çevirirken, arkalarını dönerken ve uzaklaşırken görürsün. Onlar topukları üzerinde gerisin geriye dönenlerdir. Onlar dünyaya kendilerini bütünüyle verir, leşin etrafındaki köpekler gibi, dünya karşısında köpeklik ederler. Onlar şehvetlere kapılır, namazı terk eder, öğüt dinlemez, hatırlatma kendilerine fayda vermez. Bu nitelikteki birisinin bir süre mühlet verilmiş olduğu aşikârdır. Onlar belli bir süre nimetlenir, ardından ölüm onları Hakka ulaştırır. Başka bir ifadeyle isteyerek veya istemeyerek de olsa, ölüm onların yaptıklarını izhar eder, sevdiklerini isteksizce bırakır, topladıklarını başkalarına terk eder-

ler. Miras bıraktıkları malı ise adamın eşi veya oğlunun eşi veya damadı veya miras sahibi olan başka birisi harcarken vebal onlarm üzerinde kalır. Kıyamet günü çocuklarının önünde ayağa kalktığında pişmanlık duyar. Böyle insanlardan olmaktan sakının. Siz dünyalarını ahiretleri için yaşayan kimselerden olunuz. Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Ruhları en yüce mahale bağlanmış olan bedenlerle dünyaya eşlik edin.'

Salih bir adam birisine tavsiyede bulunurken şöyle demiş: 'O'ndan uzak kaldığını düşünme. Öyle düşünürsen aldanmış olursun.' Bunun üzerine kendisine şöyle denilmiş: 'Nasıl olmaz ki bu?' Şöyle cevap vermiş: 'Hileye maruz kalan, O'nun ihsanlarına bakandır. Böyle bir insan ihsanlarına bakarken O'na bakmaktan geri durur.' Sonra şöyle demiş: 'İnsanlar sebebe bağlanırken sıddîklar sebeplerin sahibine ve velisine bağlanmıştır.' Sonra şöyle demiş: 'Onların ihsanlara bağlanmasının alameti, talep ettikleri lütuflardır. Sadık insanın kalbinin ihsanları veren Hakka bağlandığının alameti, ihsanlar üzerine dökülürken Allah'a yönelerek onlardan müstağni kalabilmesi ve uzaklaşabilmesidir.' Şöyle demiştir: 'İçinde bulunduğun anda Allah'a itimat etmelisin; haline itimat etme.' Şöyle demiştir: 'İyi düşün, böyle bir davranış tevhidin özüdür.'

Ruhani ve Nebevi Bir Tavsiye

Hz. İsa arkadaşlarından birisine tavsiyede bulunurken şöyle demiştir: 'Dünyaya karşı sağır ol, yüzünü ölüme çevir; kendini hastalığın zayıf düşürdüğü bir hasta kabul et.' Ölümü çokça an, çünkü ölüm mümine öyle bir iyilik getirir ki, onun ardında kötülük bulunmadığı gibi başka bir hayır da yoktur.

Tavsiye

Zünnûn şöyle demiştir: 'Üç şey iman alametidir: Kalbin Müslümanların çektiği musibetlerden dolayı üzülmesi, iyiliklerine vesile olmak üzere onlara bolca tavsiyede bulunmak, kendisini tanımasalar ve sevmeseler dahi insanları maslahata ve menfaatlerine yönlendirmek!' Ahmed b. Ahmed b. Seleme şöyle demiştir: 'Zünnûn bana şöyle tavsiyede bulunmuştur: 'İnsanların ayıbıyla ilgilenirken kendi ayıbından habersiz kalma. Onların üzerine gözetmen olarak gönderilmedin.' Sonra şöyle demiştir: 'Allah'a en sevgili gelen kul kendisinden en çok bilgi alandır. İnsanın aklının tamlığının ve tevazu sahibi olmasının delili sözü dinlemesidir, daha önce onu bilse bile dinler, süratle hakikati kabul

eder; kendisinden aşağı mertebedeki birisinden gelse dahi kabul eder, kendisine geldiğinde -nefsine rağmen- hakikati ikrar eder.'

Bir Rahibin Müslüman Bir Arife Tavsiyesi

Bir arif manastırında ibadete çekilmiş bir rahiple karşılaşmış, oturmuş ve sohbet etmiş. Dışarıdan 'Rahip' diye bağırdığında, rahip başını çıkartarak 'kim o?' diye karşılık vermiş. Adam 'Hemcinsin olan bir Âdem' demiş. Rahip 'Ne istiyorsun?' diye sorunca, şöyle demiş: 'Allah'a giden yol nasıldır?' Rahip şöyle demiş: 'Arzularına karşı koyacaksın.' Arif 'En hayırlı yiyecek nedir?' diye sorunca, rahip 'takva' diye cevap vermiş. Adam 'İnsanlardan uzaklaşarak bu manastıra niçin yerleştin?' diye sorunca şöyle demiş: 'Kalbim adına onların fitnelerinden korktum, aklımı onların kötü arkadaşlığından dalaletten kurtarmak istedim, nefsimi de onları idare etmenin güçlükleri ve kötü fiillerine karşı rahata erdirmek istedim. Rabbimle huzur halinde bulundum ve onlardan uzaklaşarak rahatladım.' Arif şöyle demiş: 'Ey Mesih'in takipçilerinden olan insan! Rabbiniz ile olan ilişkinizi nasıl buldun? Lütfen sözünü süslemeden ve karmaşık cümleler kurmadan bana en doğru sözü söyle.' Rahip bir süre susmuş ve düşünmüş, ardından şöyle demiştir: 'Olabilecek en kötü şekildedir.' Arif 'nasıl olur?' deyince, rahip cevap vermiş: 'Allah bize bedenlerimize karşı katı olmayı, nefislerimizle mücadele etmeyi, gündüz oruç tutmayı, gece ibadeti, insan yaratılışına yerleşmiş şehvetleri terki, insana egemen arzuya karşı koymayı, insana musallat olan düşmanla savaşmayı, geçimsizliği ve huysuzluğu bırakmayı, sıkıntı ve güçlüklere karşı sabretmeyi emretti. Bütün bunlara rağmen sevabı ve ödülü geciktirerek ölümden sonraya, ahirete bıraktı. Hâlbuki yol uzun, yoldaki dikenler çok, hayret var, umutsuzluk korkusu var. Rabbimizle ilişkimizde ortaya çıkan haller bunlardır. Ey Muhammed'in tâbileri! Siz Rabbiniz ile ilişkinizi nasıl buldunuz?'

Arif şöyle demiş: 'Rabbimiz bize en güzel ve en iyi şekilde davrandı.' Rahip sormuş: 'Nasıl davranmıştır, bir anlat bana?' Arif şöyle demiş: 'Rabbimiz bize amele başlamazdan önce büyük bir peşinat vermiştir, sayılamayacak türde hayır ve lütuflar, ihsanlar ve mevhibeler vermiştir. Biz O'nun karşısında amellere başlamazdan farklı ihsan ve nimetler lütfetmiştir. Bu itibarla gecemiz ve gündüzümüz farklı nimet ve ihsanlarda geçmiştir. Bunların bir kısmı alışagelmiş peşin nimetler iken bir kısmı kazanma yoluyla elde edilen nimetlerdir.' Rahip şöyle demiş:

'Rab bir iken size başkalarından ayrı olarak niçin böyle davrandı ki?' Arif şöyle demiş: 'Nimet ve ihsana gelirsek, Allah'ın ihsan ve lütufları geneldir ve herkese gelmiştir. Burada bize mahsus olan, Allah'a karşı inancımızda hüsnüzan sahibi olmamız, doğru düşünce, hakikati ikrar etmek, O'na teslim ve O'ndan razı olmaktır. Allah iman ederek teslim olmayı, O'na boyun eğmeyi, amel ve muameledeki dürüstlüğü nasip ettiği için hakikatlerin bilgisine muvaffak kılındık. Ameldeki dürüstlük derken kastettiğim nefsin muhasebesi, yola ve gereklerine bağlanmak, gaybden ortaya çıkan hallerin tasarruflarına kapılmamak, kalbe an be an gelen ruhani vahiy, ilham ve düşünceleri sürekli kontrol etmektir.'

Rahip şöyle demiş: 'Daha fazla açıklama yap, yaptıkların çok güzel tavsiyeler! Bu devirde kimseden benzerini duymadım.' Arif şöyle demiş: 'Daha fazla açıklama yapacağım, söylediklerimi dinle, dinlediğini anla, anladığını idrak et. Allah kendisini topraktan yaratırken insan öncesinde zikre şayan bir şey değildi. Sonra Allah onun neslini sağlam bir yere atılan kokuşmuş bir su olan meniden meydana getirmiştir. Onu dokuz ay boyunca halden hale geçirdikten sonra en sonunda sağlıklı bir bünye, tam bir suret, düzgün bir boy ve salim duyularla birlikte yeryüzüne çıkardı. Sonra onu iki sene boyunca saf bir süt ile beslemiştir. O süt içenler için hoş ve tatlı bir süttür. Ardından türlü lütuflarıyla insanı büyütmüş, yetiştirmiş ve geliştirmiştir. En sonunda olgunluğa ulaşmış ve istiva haline kavuşmuştur. Ardından ona hikmet ve bilgi vermiş, sonra arınmış bir kalp, inceyi duyan bir kulak, keskin bir göz, leziz bir zevk, hoş kokuyu alan burun, yumuşak bir dokunma duyusu, konuşan bir dil, sahih bir akıl, iyi bir kavrayış, duru bir zihin, temyiz ve fikir kuvveti, irade, meşiyet ve ihtiyar ihsan etmiştir. Bunun yanı sıra itaatkâr organlar, yapan eller ve koşan ayaklar vermiştir. Sonra ona beyan ve fesahat öğretmiş, kalemle yazı yazmayı, işleri, harfi, ekin ve ziraatı, alışverişi, geçimi için çalışmayı, türlü menfaatler peşinde koşmayı, evler edinmeyi, izzet ve otorite peşinden koşmayı, emretmek, yasaklamak, başkanlık, yönetme, siyaset etmek gibi özellikler ve kabiliyetler vermiştir. Yeryüzündeki bütün canlı, bitki ve madenleri ona amade kılmış, insan bütün bunların üzerinde bir efendi gibi hüküm veren, belirli bir süreye kadar onlarda tasarruf edip yararlanan bir hükümdar ve sahip olarak görevlendirilmiştir.

Allah ihsan ve fazlından daha çok vermek istemiş, cömertlik ve ihsanı nedeniyle bütün bu verdiklerinden daha üstün ve şerefli olan başka

bir nimetini kendisine ihsan etmek istemiştir. Söz konusu nimet türü, meleklerine ve cennet ehli olan özel kullarına ihsan etmiş olduğu ebedi nimettir. O nimete herhangi bir eksiklik katışamayacağı kadar onun kesintiye uğraması mümkün değildir. Hâlbuki dünya nimeti umutsuzlukla karışmış, onun lezzetleri acılarla, mutlulukları hüzünle, ferahı gamla, rahatı yorgunlukla, izzeti zilletle, duruluğu kirle, zenginliği yoksullukla, sağlığı hastalıkla katışmıştır. Binaenaleyh dünya ehli orada nimet görürken azap çeker, güvendeyken aldanır, keremliyken zayıf düşer. Onlar mutmain olmaksızın korkarlar, emniyet bulmaksızın endişe içerisinde kalırlar, birbirine zıt şeyler arasında gidip gelirler. Bu zıtlıklara misal olarak ışık ile karanlık, gece ile gündüz, yaz ile kış, sıcak ile soğuk, yaşlık ile kuruluk, susuzluk ile kanmak, açlık ile tokluk, uyku ile uyanıklık, rahatlık ile yorgunluk, gençlik ile yaşlılık, güç ile zayıflık, hayat ile ölüm vb. hususları verebiliriz. Dünya ehli bu zıtlar arasında gider gelir, bunlara maruz kalır, kendilerinden geçmiş bir halde bu zıtlıklar arasında kalabilirler.'

'Ey rahip! Benim Rabbim insanları lezzetlerle karışık acılardan ve böyle işlerden kurtarmak, onları umutsuzluğun bulunmadığı bir nimete, elemin bulunmadığı hazza, hüznün bulunmadığı mutluluğa, gamın bulunmadığı feraha, zilletin bulunmadığı izzete, zafiyetin bulunmadığı keramete, yorgunluğun bulunmadığı rahatlığa, kirin bulunmadığı duruluğa, korkunun bulunmadığı emniyete, yoksulluğu olmayan zenginliğe, hastalığı olmayan sıhhate, ölümü olmayan hayata, yaşlılığı olmayan gençliğe, ehli arasında kuşkunun bulunmadığı dostluğa taşımak ve geçirmek istemiştir. Oraya geçince onlar karanlığın katışmadığı nurda, uykunun giremediği uyanıklıkta, gafletin olmadığı zikirde, bilgisizliğin olmadığı bilgide, düşmanlık, haset ve gıybetin bulunmadığı ehli arasındaki sadakat ve arkadaşlıkta bulunurlar. Onlar birbirine bakan döşekler üzerinde güvenli ve mutmain bir şekilde kardeş olarak yerleşirler; sonsuza kadar böyle devam eder. İnsan bu özel karanlık mizaca sahip olduğu sürece -ki bu mizaç, ahiret diyarına, duru sıfat ve ezeli hallere layık olmayan unsurlardan meydana gelen kir ve pisliklerin bulunduğu bir yerdir- ilahi inayet ezeli hikmetiyle onu başka bir yaratılışla yaratmayı murat etmiş ve gerektirmiştir. Bir ayet-i kerimede *'Siz ilk yaratılışı öğrendiniz, hatırlamıyor musunuz?'*[462] denilir. Ahiret yaratılışı -birincisi misalsiz olduğu gibi- herhangi bir misale göre olmayan bir yaratılıştır. Onlar ahiret yaratılışında büyük ve küçük abdest ihtiyacı hissetmezler,

kendilerinden bir fazlalık çıkmaz. Onların yiyecek ve gıdalarının fazlaları, ter şeklinde dışarıya çıkar. O ter misk kokusundan daha hoş ve daha güzeldir. Bu yaratılış nerede, öteki yaratılış nerede? Dünyadaki mizaç nerede, ahiretteki mizaç nerede? Bununla beraber o yaratılış da, tabiî, karışımları itidal ve düzenli olan bir yaratılış ve mizaçtır. Allah şöyle der: '*Bilmediğiniz şeylerde sizi inşa ederiz.*'[463] Başka bir ayette '*Allah ahiret yaratılışını inşa edendir*'[464] denilir. Allah bu sebeple peygamberlerini kullarına gönderdi. Onlar kulları bu hususa yönlendirir, kulları ahirete davet ve teşvik eder, ahiret yoluna yönlendirir, kendisine varmazdan önce ahiret yurdu için hazırlık yapmalarını öğütlerler. Böylece dünya şehvetlerinden ve hazlarından ayrılmak onlara kolay gelir. Aynı zamanda dünyanın güçlükleri, sıkıntı ve musibetleri onlara kolay gelir. Bu kolaylık, onların dünyadan sonra gelen ahireti umut etmelerinden kaynaklanır. Ahiret hayatını yitiren kişi, hiç kuşkusuz, apaçık bir hüsrana uğramıştır.'

Arif şöyle demiş: 'Ey rahip! Rabbimizle ilişkimiz hakkında biz böyle düşündük ve buna iman ettik. Bu inanca göre, dünyadaki hayatımız güzelleşti, dünyayı değersiz görmemiz bize kolay geldi, onun şehvetlerini terk etmek mümkün oldu, ahiret yaratılışını ve ahiret hayatını talebimiz güçlendi, bu konuda hırsımız pekişti, ibadetin güçlüğü bize kolay geldi. Biz ibadet ederken bir güçlük hissetmiyoruz. Aksine ibadeti bir nimet, keramet, övünç ve şeref kabul ediyoruz. Allah bizi kendisini zikretmeye ehil kılmış, kalplerimizi buna yönlendirmiş, gönüllerimizi açmış, gözlerimizi nurlandırmıştır. Böylelikle Allah bize türlü nimetleri ve ihsanlarıyla tanınmış ve kendisini bildirmiştir.' Rahip şöyle demiştir: 'Allah bu yaptığın güzel tavsiyeler nedeniyle sana hayır ve ihsan versin.'

Tavsiye ve Nasihat

Zünnûn şöyle demiş: 'Dünya işlerinde akıllı ve zeki iken ahiret işlerinde ahmak olan biri zekâ ve akıl sahibi sayılmaz. Hilim gösterilmesi gereken yerde sefih davranan, tevazu izhar edilmesi gereken yerde kibirli olan akıllı değildir. Tabiatına ait işlerde ve yerlerde arzusunu yitiren, hakikat söylendiğinde öfkelenen veya akıllı insanın ardından koştuğu şeyi değersiz gören veya zeki insanların değersiz gördüğü bir işin peşinden koşan, Allah'ın verdiği çokluğu az gören veya nefsinden meydana gelen az ölçüdeki şükrü çok gören kişi de akıllı değildir. Başkasın-

dan insaf talep ederken başkasına insaf göstermeyen akıllı değildir. İtaat etmesi gereken yerde Allah'ı unutan ve muhtaç olduğu zaman da O'nu hatırlayan akıllı değildir. Bilgi toplayıp öğrenen fakat onu öğretirken arzusuna uyan kişi de akıllı değildir. Allah'a karşı hayâsı az olan kişi veya nimeti izhar ederken şükürden gafil kalan kişi, mücahede ederken aciz kalan kişi akıllı değildir. O aciz kalırken onun düşmanı kendisiyle mücadelede sabırlı ve dirençlidir. Mertliğini elbise edinip de edebini mertliği edinmeyen ve takvayı elbise edinmeyen akıllı değildir. Bilgi ve marifetini bir zerafet ve kendi meclisinde ziynet yapmayan akıllı değildir.' Sonra şöyle demiştir: 'Allah'tan bağışlanma dilerim! Söz çoktur. Sözü kesmezsen söz bitmez.' Ayağa kalkıp şunları söylemiş: 'Üç şeyden yoksun kalmayın: Din işlerinizde imana göz kulak olun, ahiret için dünyadan azıklanın, emrettiği ve yasakladığı hususlarda Allah'tan yardım isteyin.'

Lokman'ın Tavsiyesi

Hz. Lokman oğluna şöyle demiştir: Alimlerle otur, onların dizlerine yapış. Ölü bir toprağı göğün yağmuruyla canlandırması gibi, Allah da ölü kalpleri bilgi nuruyla canlandırır. Alimlerle tartışmaktan sakın, çünkü hikmet gökten saf ve duru bir halde inmiş, insanlar kendisini öğrendiklerinde nefislerinin arzusuna çevirmiş ve yönlendirmişlerdir.'

Hikmet Tavsiyesi

Zünnûn el-Mısri'nin şöyle dediği aktarılmıştır: 'İnsanların ayıplarına bakan nefsinin ayıplarından habersiz ve kör kalır. Firdevs ve cehennemle ilgilenen, dedikoduyla meşgul olmaz artık. İnsanlardan kaçan, şerlerinden kurtulur. Kim fazlaya şükrederse ona ilave edilir.' Birisi şöyle demiştir: Dünyayı talep edip arzularına karşı haris ve tamahkâr olan bir alim, başkasını tedavi edip kendini hasta eden doktora benzer. Öyle bir doktordan hayır ve iyilik umulmaz. Kendisi hastayken başkasına nasıl şifa verebilir ki?'

Sahih Bir Tavsiye

Allah'ı bilen velilerden birisine 'günahın sebebi nedir?' diye sorulunca şöyle cevap vermiş: 'Günahın sebebi bakıştır. Bakıştan da ilk bakış kastedilir. İlk bakış insanı Allah'a yönlendirirse günah olmaz; yönlendirmezse kuruntularla karışır ve şehvet ortaya çıkar. Bütün bunlar organlarda ortaya çıkmayan bâtında ve içte var olmalarından sonradır.

Şehvet karşılanırsa karşılanır; aksi halde kendisinden talep doğar. Talep meydana geldiğinde, kendisinden fiil ortaya çıkar.'

Tezkire

Bu tezkirede nebevi bir tavsiye vardır; Hz. İsa İsrail oğullarına öğüt verirken bir defasında şöyle demiş: 'Ey alimler ve fakihler! Ahiret yoluna yönelmişsiniz, fakat oraya doğru yürümüyorsunuz. Cennete giriyorsunuz, fakat kimsenin sizi yönlendirmesine müsaade etmiyorsunuz. Cahil insan alimden daha mazur olsa bile, hiçbirinin mazereti yoktur.' Salih bir insan şöyle demiştir: 'Dünya işleriyle meşguliyeti terk eden zahit, sevgide insaflı olan ve insanların haklarını yerine getiren tevazu sahibidir. Öfkesini yutup sıkıntıya tahammül eden ve sabrı düstur edinen, hilim sahibidir. Adalete yapışıp boş sözleri terk eden, konuşması veciz olup onu ilgilendirmeyen işleri bırakan, bütün işlerinde ölçülü davranan insan akıllıdır. Allah'a yaklaştırıcı işlere kendini adayan, dünyanın meşguliyetlerinden yüz çeviren ise çok yememelidir. Doyarsa tembelleşir, daha fazla yerse hastalanır. Öyle biri de abiddir.'

Tavsiye

Bir arkadaşı kendisine 'bize tavsiyede bulun, umulur ki Allah senin tavsiyen sayesinde bize fayda verir' dediğinde salih bir insan Allah'ın kullarına şöyle tavsiyede bulunmuştur: 'Bütün eşyaya karşı Allah'ı tercih edin, kendi aranızda ve Allah ile ilişkilerinizde doğru ve dürüst olunuz. Allah'ı bütün kalbinizle sevin, O'nun kapısına yapışın, O'nunla meşgul olun. Ölümü bir yastık edinin; uyuduğunuzda bir yastık gibi başınızın altına koyun, uyandığınızda ise gözünüzün önüne koyun. Dünyaya hiçbir ihtiyacınız yokmuş gibi hareket edin. Ahiret sizin için kaçınılmazdır. Dillerinizi koruyun, günahtan sakının! Sadece Rabbinizle iftihar edin. Allah'ın halis kulu olun ki, selamete eresiniz ve insanlar sizden selamete kavuşsun. Böyle olunca, Allah'ın nimetine ulaşmış olursunuz.' Sonra şöyle demiştir: 'Allah'tan bağışlanma dilerim! Söz dünyada tatlı olsa bile ahirette büyük sorumluluk getirecektir.' Sonra şöyle eklemiştir: 'Sadık olanlara doğrulukları sorulacaktır. Bu söylediklerim yeterlidir.'

Hz. Muhammed'e Ait Bir Tavsiye

'Hz. Peygamber Ebu Hureyre'ye bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyelerden manalara delalet eden harfleri kendisiyle inşa ettiğim

kalemime Allah'ın yazdırdığı kısmını zikredeceğim. Önce benim için lambayı yakan hizmetçiye hitap ederek şunları söyledim. O lambayı yakmıştı, ben de Allah'ın gönlüme ilka ettiği ilahi sırları ve rabbani marifetleri yazabildim:

Lambayı yak, belki görebilirim
Varaklara yazılmış manaları düzenlerim
Onun hizmetini yapanlar
Onun hallerinden haber verirler
Haddi olmayan ve sınırlanmayan harfler içerisinde
Manaları düzenli bir şekilde gözlere görünür
Ulvi kalem suretini yazar
Benim elimde kalem bulunduğu sürece

Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Ey Ebu Hureyre! Abdest alınca şöyle de: 'Bismillah-ve'l-hamdülillah (Allah'ın adıyla, hamd Allah'a mahsustur).' Böyle söylediğinde hafaza melekleri o abdestten ayrılıncaya kadar senin adına sevap yazarlar. Ey Ebu Hureyre! Yemek yerken 'Bismillah ve'l-hamdülillah (Allah'ın adıyla, hamd Allah'a mahsustur) de. Hafaza melekleri yemek senden ayrılıncaya kadar sürekli senin için iyilikler yazmaya devam ederler. Ey Ebu Hureyre! Ailenle ve cariyenle bir araya geldiğinde, 'Bismillah ve'l-hamdülillah (Allah'ın adıyla, hamd Allah'a mahsustur)' de. Bunu söyleyince hafaza melekleri boy abdesti alana kadar sana iyilik yazmayı sürdürürler. Boy abdesti aldığında Allah günahlarını bağışlar. Ey Ebu Hureyre! O birleşmeden dolayı bir çocuğun olursa, kendisinden geride bir şey kalmayıncaya kadar, o çocuğun nefesleri adedince senin için iyilik yazılır. Ey Ebu Hureyre! Bir bineğe bindiğinde, 'Bismillah ve'l-hamdülillah (Allah'ın adıyla, hamd Allah'a mahsustur) de. Bunu dersen, binekten ininceye kadar ibadet etmiş kişilerden olursun. Ey Ebu Hureyre! Gemiye bindiğinde, 'Bismillah ve'l-hamdülillah (Allah'ın adıyla, hamd Allah'a mahsustur) de. Gemiden ininceye kadar abidlerden olursun. Ey Ebu Hureyre! Bir elbise giydiğinde, 'Bismillah ve'l-hamdülillah (Allah'ın adıyla, hamd Allah'a mahsustur) de. Böyle dersen elbisedeki her iplik sayısınca senin için on iyilik yazılır.

'Ey Ebu Hureyre! Elinle vermiş olduğun şey seni korkutmasın. Böyle bir haldeyken ölürsen Allah katında muteber birisi olursun. Ey Ebu Hureyre! Eşine sadece kendi evinde hücre cezası ver, din işlerinin

dışındaki bir hususta onu dövme, azarlama. Böyle davrandığında dünya yollarında yürürken bile Allah'ın cehennemden azat ettiği kimselerden olursun. Ey Ebu Hureyre! Senden büyük veya küçük olanlardan gelen eziyetlere tahammül et, senden daha hayırlı veya daha kötü olan insanlardan gelen eziyetlere tahammül et. Böyle davranırsan Allah meleklerine karşı seninle övünür. O birisiyle meleklerine karşı övünürse, o kişi kıyamette bütün kötülüklerden kurtulmuş bir durumda gelir.'

'Ey Ebu Hureyre! Komutan veya komutanın veziri veya hükümdarın huzuruna giren birisi veya onun istişare ettiği birisi olduğunda, benim siret ve sünnetimi ihlal etme. Bir hükümdar veya onun veziri veya onun yanına girip çıkan veya onun kendisiyle istişare ettiği birisi benim siretime ve sünnetime aykırı gelirse, kıyamet gününde cehennem onu her yerden kendine doğru çeker. 'Ebu Hureyre! Bir saat adil davranmak, iki sene gecesi ibadet ve gündüzü oruçla geçirilmiş ibadetten hayırlıdır.

'Ey Ebu Hureyre! Küçük veya büyük günah işleyen müminlere de ki: Hiç kimse işlediği günahta ısrar ederken ölmesin. Rabbiyle günahında ısrar edici olarak karşılaşanın küçük günahının cezası, büyük günah işleyerek O'nunla karşılaşanın cezasıyla birdir. Bunun sebebi günahta ısrarlı olmaktır.' Ebu Hureyre! Allah'la tövbe etmiş olduğun büyük günahları işleyerek karşılaşmış olman, O'nun herhangi bir kitabını öğrenip de unutmuş bir halde karşılaşmandan hayırlıdır. Ey Ebu Hureyre! Valilere lanet etme, Allah cehennem ümmetini oraya valilerine lanet etmeleri nedeniyle sokmuştur. Ey Ebu Hureyre! Şeytandan başka hiçbir şeye kötü söz söyleme. Kötü söz söylememişken ölürsen Allah'ın bütün peygamberleri ve müminleri seninle musafaha eder, cennete ulaşıncaya kadar böyle devam edersin. Ey Ebu Hureyre! Sana zulmedene kötü söz söyleme ki, ecrin sana kat be kat verilebilsin. Ey Ebu Hureyre! Yetimi ve dulu doyur, yetim için merhametli bir baba, dul hanım için şefkatli bir eş gibi ol. Böyle yapmca dünyada alıp verdiğin her nefesin karşılığında cennette sana öyle bir köşk verilir ki, onlardan her biri dünya ve içerisindeki her şeyden hayırlıdır. Ey Ebu Hureyre! Gece karanlıklarında Allah'ın mescitlerine yürü. Böyle yaparsan ayağını attığın her adımda her şeyin ölçüsüne denk iyilikler sana yazılır. Bunlar yedi kat aşağıya varıncaya kadar sevip veya sevmediğin her şeye denktir.

Ey Ebu Hureyre! Mescitler evin, Allah yolunda cihat, hac ve umre düsturun ve âdetin olsun. Böyle yaparak ölürsen, kabirde ve kıyamet günü sırat köprüsünde Allah seninle ünsiyet eder, cennette seninle konuşur. Ey Ebu Hureyre! Fakiri kovma, yoksa kıyamette melekler de seni küçümser. Ey Ebu Hureyre! Öfkelenme, Allah'tan kork denildiğinde öfkelenme. Kötü bir iş yapmaya niyetlendiğinde, Allah'tan kork denilince öfkelenme. Kötü bir işe niyetlendiğinde ve sana 'Allah'tan sakın' denilince, öfkeye kapılma. O işi yaptığında, hatanın cezası cehennemdir. Ey Ebu Hureyre! Bir kişiye 'Allah'tan kork' denilir de, o kişi öfkeye kapılırsa, kıyamet günü getirilir ve bir yere yerleştirilir, bütün melekler yanından geçerken kendisine şöyle derler: 'Sen kendisine 'Allah'tan kork' denilmiş, buna karşılık öfkeye kapılmış birisisin.' Bu söz onu üzer. Kıyamet gününün kötülüklerinden veya kötülüğünden -kuşku ravidendir- sakınmalısın. Ey Ebu Hureyre! Allah'ın sana emanet verdiği kimselere karşı O'nu görür gibi davran, çünkü Allah'ın emanet ettiği bir şeye karşı kötülük yapanı Cenab-ı Allah sıratta bekler ve ceza verir. Nice mümin sırata kısas için gönderilir!

Ey Ebu Hureyre! Her Müslüman gecenin ortasında birkaç rekât ile olsa namaz kılmalıdır. Gece ortasında Allah'ı razı etmek maksadıyla namaz kılanın dünya ve ahiret ihtiyaçları karşılanır. Ebu Hureyre şöyle sormuş: 'Ey Allah'm Peygamberi! Hangi gece namaz daha faziletlidir. Hz. Peygamber 'Gece ortasındaki namaz' diye cevap vermiştir.

Ey Ebu Hureyre! Gücün yettiği ölçüde, Müslümanların kanları, malları ve ırzları hakkında yükün hafiflemiş bir halde Allah'a kavuşmalısın. Böyle bir durumda Allah'a yakın insanların birincilerinden olursun. Allah'ın yarattığı hiç kimse hakkında bir maksadın olmasın. Aksi halde Allah kıyamet günü cehennem kötülüklerine seni arz eder. Ey Ebu Hureyre! Cehennemi hatırladığında, ondan Allah'a sığın, kalbini ondan uzaklaştır, nefsin ve derin onun karşısında titresin. Böyle yaparsan Allah seni cehennem ateşinden kurtarır. Ey Ebu Hureyre! Cennete arzu duyduğunda, orada senin için bir nasip ve iyi söz yaratması için Allah'a dua et, kalbin cennete arzu duysun, gözlerin yaşarsın, sen de ona iman et. Böyle yaparsan Allah cenneti ihsan eder, seni geriye çevirmez. Ey Ebu Hureyre! Kıyamet günü cennete benimle beraber girinceye kadar benden ayrılmak istemiyorsan, hiçbir zaman unutmayacak şekilde beni sevmelisin. Bilmelisin ki, beni seversen üç şey seni terk etmez. Ebu Hureyre şöyle demiş: 'Onları bana bildir, ey Allah'ın peygamberi?' Şöy-

le buyurmuş: 'Allah'ın taksimine razı ol. Allah'ın taksimine razı olmuş bir şekilde dünyadan çıkan insandan Allah razı olur. Allah bir insandan razı olursa, onun varacağı yer cennettir.'

Ey Ebu Hureyre! Maruf'u emret ve münkerden alıkoy. Ebu Hureyre şöyle demiş: 'Marufu nasıl emredeyim, münkerden nasıl uzaklaştırayım?' Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'İnsanlara hayrı öğret, onlara iyiliği telkin et, günah işleyen birisini görüp onun Allah'ın azabından ve kılıcından korkmadığına şahit olduğunda, onun kılıcından ve kırbacından korkman doğru olmadığı gibi kendisine 'Allah'tan kork' demeden geçip gitmen de caiz değildir. Ey Ebu Hureyre! Kur'an'ı öğren ve onu insanlara öğret. Ölüm gelinceye kadar bu hal üzere kal. Bu halde ölünce, melekler kabrine gelir, sana selam verirler, kıyamete değin senin için bağışlanma dilerler. Müminlerin Allah'ın evini haccetmeleri gibi, melekler de seni ziyarete gelir. Ey Ebu Hureyre! Müslümanlara güler yüz göster, onlarla musafaha ederken selamlaşarak musafaha et. Bulunduğun her yerde ve zamanda böyle davran. Hafaza meleklerinin dışındaki bütün melekler senin için bağışlanma dilerler, sana dua ederler. Bil ki dünyadan çıkarken melekler birine istiğfarda bulunursa, Allah onun günahlarına mağfiret eder. Ey Ebu Hureyre! Dünyada ve ahirette övgü ve iyiliğin seni kuşatmasını istersen, dilini insanları gıybetten uzak tut. Çünkü insanların gıybetini yapmayana Allah dünya ve ahirette yardım eder. Dünyada yardım etmesi insanların kendisini suçladıkları durumda meleklerin onları yalanlaması demek iken ahirette yardım etmesi yapmış oldukları kötülükleri bağışlayarak amellerini en güzel şekilde yapılmış amel olarak kabul etmesidir.

Ey Ebu Hureyre! Allah yolunda yürü ki, rızkını genişletsin. Ey Ebu Hureyre! Akrabalarını ziyaret et ki, hesap etmediğin yönden Allah sana rızık versin. Kâbe'yi ziyaret et ki, Allah Harem beldede işlemiş olduğun günahlarını bağışlasın. Ey Ebu Hureyre! Köle azat et ki, Allah onun her uzvuna karşılık senin bir uzvunu azat etsin. Köleyi azat etmede kat be kat sevaplar vardır. Ey Ebu Hureyre! Açları doyur ki, onun iyiliğinin bir misli sana yazılsın ve kötülüklerinden hiçbir şey sana yazılmasın. Ey Ebu Hureyre! Yapmış olduğun hiçbir iyiliği küçük görme; senden su isteyenin kabına su koymanı bile küçümseme. O da iyiliklerden birisidir. Büyük veya küçük bütün iyiliklerin ve hayırların sevabı cennettir. Ey Ebu Hureyre! Ailene namaz kılmayı emret, çünkü Allah rızkı hesap etmediğin yerden verir. Şeytan evine girecek bir yer veya yol

bulamasın. Ey Ebu Hureyre! Müslüman kardeşin hapşırdığında ona 'yerhamukellah (Allah sana merhamet etsin)' de. Böyle dersen Allah sana yirmi iyilik sevabı yazar. Şöyle dedim: 'Ey Allah'm Peygamberi! Annem ve babam sana feda olsun, bu nasıl oluyor?' Şöyle dedi: 'Sen mümin kardeşine 'Allah sana merhamet etsin' dediğinde sana on iyilik yazılır. O da sana 'Allah sana hidayet etsin' diye karşılık verince on iyilik daha yazılır.

Ey Ebu Hureyre! Müslüman erkek ve kadınlar, mümin erkek ve kadınlar için istiğfarda bulun. Böyle yaparsan onların hepsi senin adına şefaatçi olurlar ve sen de onların sevaplarına sahip olursun. Bununla beraber onların sevaplarından hiçbir şey eksiltilmez. Ey Ebu Hureyre! Allah katında sadık birisi olmak istersen, O'nun bütün peygamberlerine, nebilerine ve kitaplarına iman etmelisin. Ey Ebu Hureyre! Bedenine ateşin haram kılınmasını istersen, sabahladığında ve akşamladığında şu duayı okumalısın: 'La-ilahe illallahu vahdehu la şerike leh la ilahe illallahu lehu'l-mülkü ve lehu'l-hamdu, la-ilahe illallahu vallahu ekber, la-ilahe illallahu ve la-havle ve la-kuvvete illa billâh. (Allah'tan başka ilah yoktur, O'nun ortağı yoktur, Allah'tan başka ilah yoktur, mülk ve sonsuz sena O'na aittir, Allah'tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür, Allah'tan başka ilah yoktur, O'ndan başka güç ve kuvvet sahibi yoktur.) Ey Ebu Hureyre! Ölüm vaktinde can çekişen birinin yanına girdiğinde yapman gereken iş ona telkinde bulunmaktır. Bir peygamber bile olsa ona kelime-i şahadeti telkin etmelisin. Ey Ebu Hureyre! Bir insan can çekişirken hastaya 'Allah'tan başka ilah yoktur, O'nun ortağı yoktur' diye kelime-i şahadet telkini verirsen ve hasta da onu söylerse, bütün iyiliklerinin bir misli telkin edene de verilir. Hasta kelime-i şahadeti söylemese, telkin verenin boynu 'la-ilahe illallah' sözü karşılığında azat edilir. Ey Ebu Hureyre! Ölülere 'La-ilahe illallah, rabbi iğfir lî (Allah'tan başka ilah yoktur, Rabbim, beni bağışla)' diye kelime-i şahadet telkini vermelisin. Bu ifade bütün günahları siler götürür. Şöyle dedim: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Bu buyurduğun ölüler için de, diriler için durum nedir?' Hz. Peygamber ifadesini yirmiden fazla tekrarlayarak 'Yok eder, yok eder' demiştir. Ey Ebu Hureyre! Gücün yeterse yağmur yağınca onun altında iki rekât namaz kılmaya çalış. Böyle bir namaza karşılık yağan her damla sayısınca sevap verilirken yağmurun bitirdiği her yaprak sayısınca sevap verilir. Ey Ebu Hureyre! Suyu sadaka olarak ver, çünkü bir kişi abdest alırsa -onun sevaplarından hiçbir şey eksilmeksi-

zin- sevaplarının bir misli sana verilir. Ey Ebu Hureyre! Bir insanın günahlarının bir ot yetiştirmesinin karşılığında bağışlandığını biliyor musun? Hayvanlar gelmiş, otu yemişler, bunun karşılığında otu yetiştiren adamın günahları bağışlanmış. Ey Ebu Hureyre! İnsanlara güzel söz söyle ki, kıyamet günü felaha eresin. Ey Ebu Hureyre! İster kâfir ister Müslüman olsun, yoksula karşı iyi davran. Kâfir bir yoksula yardım ettiğinde, Allah sana merhamet ederken müslüman bir yoksula yardım etmenden ise daha sevaplı bir iş yoktur. Ey Ebu Hureyre! Ailenin ihtiyaçlarını karşılarken veya annenin veya oğlunun ihtiyacını karşılarken onun izni olmaksızın sadaka vermemen lazımdır. Ey Ebu Hureyre! Eşinin malından herhangi bir miktar senin için helal değildir; sen istemeden verdiği ise bunun dışındadır. Bu durum *'Kendi istekleriyle size verdikleri size helaldir'*[465] ayetinde ifade edilir. Ey Ebu Hureyre! Kadınlara eşlerinin evlerinden herhangi bir şeyi sadaka olarak vermelerinin helal olmadığını söyle. Fakat eşleri evde olmadığında ve evde bozulacak yaş bir şey varsa, ondan verebilirler.

Ey Ebu Hureyre! İnsanlara benim sünnetimi öğret. Bunu yaparsan kıyamette senin için parlak bir nur ortaya çıkar, senden önceki ve sonraki bütün nesiller o nur nedeniyle sana gıpta ederler. Ey Ebu Hureyre! Müezzin veya imam ol. Ezanda sesini yükseltirsen sesin arşa varana kadar yükselir. Bu esnada sesinin üzerine vurduğu her şey karşılığında sana on sevap verilir. İmam olduğunda, ardında namaz kılanların sayısınca sana sevap verilir, namazlarının sevabının bir misli de senin için yazılır. Bununla beraber onların namazlarından hiçbir şey eksiltilmez. Fakat bunun böyle olması hain bir imam olmaman şartına bağlıdır.' Şöyle dedim: 'Ey Allah'ın Peygamberi! İmam hain nasıl olabilir ki? Şöyle dedi: 'Onları düşünmeden duayı kendine tahsis edersen cemaate ihanet etmiş olursun.' Ey Ebu Hureyre! (Çocuğuna veya kölene) Edep öğretirken üç defadan fazla dövme. Üçten fazla döversen, kıyamete kısas cezasıyla karşılaşırsın. Ey Ebu Hureyre! Evinin küçüklerine namaz ve abdest adabını öğret. On yaşına ulaştıklarında döverek zorlayabilirsin. Fakat üçü geçmemek gerekir. Ey Ebu Hureyre! Yolda kalmışlara karşı görevini unutma. Yolda kalanı evine veya kendi evine ulaştır, böyle yaparsan melekler de seni sırata taşır.

Ey Ebu Hureyre! Fakirlerle otur, kalk. Allah'ın rahmeti bir an bile olsa onlardan uzak değildir. Ey Ebu Hureyre! Müslümanların yollarında kendilerine eziyet etme, çünkü yollarda onlara eziyet edeni bütün

Müslümanlar ve melekler kınar. Ey Ebu Hureyre! Yolda eziyetle karşılaştığında, onu toprakla örtmelisin. Böyle yaparsan kıyamette Allah senin günahını örter. Ey Ebu Hureyre! Âmâya yol gösterirken, sol elini sağ elinle tut, böyle bir davranış sadakadır. Ey Ebu Hureyre! Kendisine yolu göstermek maksadıyla gözleri görmeyen birisiyle bir mil yürüyene, attığı her adım karşılığında kıyamet günü Allah onu memnun edecek sözleri ona duyurur. Ey Ebu Hureyre! Senden iyilik isteyen sağıra kulak ver. Böyle yaparsan kıyamette Allah seni memnun edecek sözleri sana işittirir. Ey Ebu Hureyre! Yolunu şaşırmışa yolunu göster, böyle yaparsan kıyamette melekler seni en iyi yere yönlendirirler. Ey Ebu Hureyre! Bir Yahudi'yi Havra'ya veya Hıristiyanı kiliseye, Sabii'yi kendi ibadethanesine, Mecusi'yi ateş tapınağına, müşriki ise put haneye yönlendirme! Onları ibadet hanelerine götürürsen, tövbe edinceye kadar onların işledikleri günahların misli sana yazılır. Ey Ebu Hureyre! Hiç kimseyi Allah'ın sınırlarının dışında bir yere yönlendirme. Öyle davranırsan, o kişinin işlediği günahın misli sana verilir. Ey Ebu Hureyre! Allah'ın kullarını O'nun mescidlerine, Harem şehre ve kabrime yönlendir. Böyle yapınca onların ecirlerinin bir misli sana verilirken kendi ecirlerinden hiçbir şey eksiltilmez.

Ey Ebu Hureyre! Kadınlara kabrimi ziyaretin üzerlerine farz olmadığını bildir. Yanlarında mahrem erkek bulunursa, Allah'ın evini ziyaret onlarm görevidir. Mahremleri yoksa onu da ziyaret edemezler. Şöyle dedim: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Yaşlı bir kadın bile olsa, öyle mi?' Hz. Peygamber 'yaşlı da olsa böyle' diye cevap verdi.

Ey Ebu Hureyre! Gücün yeterse hiçbir zalim hakkına el uzatmasın veya sana dil uzatmasın. Ben senin adına bunu isterim. Ey Ebu Hureyre! Bir komutanın (olursa) senin gibi adil davranmalıdır. Sen adil davranıp da görevlendirdiğin kişi zalim olursa, işlediği günahta sen onun ortağı olurken sevapta o senin ortağın olmaz. Ey Ebu Hureyre! Zekât vacip olacak miktarda malın olduğunda zekâtını ver. Zekâtını vermiş bir halde malına afet gelirse, verdiğin zekât kıyamet gününe onu taşır. Ey Ebu Hureyre! Bir Yahudi veya Hıristiyan ile karşılaştığında abdestliyken onlarla musafaha etme; musafaha edersen abdestini tazele. Ey Ebu Hureyre! Yahudi, Mecusi ve Hıristiyan için künye kullanma, onları kendi adlarıyla isimlendir ki, tahkir etmiş olasın. Onlardan herhangi birine saygı göstermen doğru değildir. Müslümanlarla yaptıkları zimmet sözleşmesi nedeniyle üzerinizdeki hakları, rızaları olmaksızın

mallarını almamak, izinleri olmaksızın evlerine girmemek, çocuklarıyla aralarına girmemek, eşleri hakkında hıyanet etmemektir. Dinin ne olduğunu öğrenmen için sana böyle emredilmiştir. Ey Ebu Hureyre! Bir Yahudi veya Hıristiyan veya Mecusiyle baş başa kaldığında, onu İslam'a davet etmeden yanından ayrılman doğru değildir.

Ey Ebu Hureyre! Ehl-i kitap içinden birisiyle tartışma, çünkü tartışırken o sana (kitabındaki) vahiyden bir şeyi söylemiş, sen onu yalanlamış veya sen bir vahiy söylemiş o da seni yalanlamış olabilir. İslam'a davet etmen bunun dışındadır. Bu durum şu ayette belirtilir: *'Onlarla en güzel şekilde tartış.'*[466] Kastedilen İslam'a davettir. Ey Ebu Hureyre! İster imam ol, ister olma, temiz olduktan sonra bir elbiseyle namaz kıl. Ey Ebu Hureyre! Bedir şehitleri gibi sevap almak ister misin? Cuma günü giyebileceği bir elbisesi olmayan yoksul Müslüman ara! Ona bir elbise hediye et veya ödünç ver. Ey Ebu Hureyre! Ateşin sesini duymamak, kötülüğünün sana ulaşmamasını ister misin? Senden yardım isteyene yardım et; ister yanan, ister hırsız, ister sele kapılmış ister boğulan biri olsun, birdir. Ey Ebu Hureyre! Sıkıntıya düşenlerin sıkıntısını, endişelilerin endişelerini gider ki kıyametin endişelerinden kurtulasın. Ey Ebu Hureyre! Borçluya hakkını ödemek üzere gayret et ki, melekler de sana istiğfar etmek maksadıyla seninle beraber yürüsün. Ey Ebu Hureyre! Allah birinin borcunu yerine getirmek istediğini bilirse, onu hesap etmediği yönden rızıklandırır, hayatında veya ölümünden sonra borcunu ödemeyi onun adına kolaylaştırır. Ey Ebu Hureyre! Helal mal kazanıp zekâtını veren sonra miras olarak malı bırakan kişinin varisleri o malla hangi iyiliği yaparsa -kendi ecirleri eksilmeksizin- bir misli de kendisine yazılır. Ey Ebu Hureyre! Kim iffetli bir erkek veya kadına zina iftirasında bulunursa, kıyamette cehennem vadilerinden birisinde hapsedilir; ta ki söylediği sözün beyanı gelene veya ortaya çıkana kadar! Ebu Hureyre şöyle demiş: *'Hibal* vadisi ne demektir?' Hz. Peygamber 'içinde sel bulunan cehennem vadisi' demiştir.

Ey Ebu Hureyre! Bir adam borçluyken ölür ve ellerinde kesin bir delil olmadığı halde varisleri bu borcu inkâr edebilir. Allah onun borcunu ödeme iradesine sahip olmadığını biliyorsa, öyle bir borç kıyamet gününde hayırlarından ödenir. Ey Ebu Hureyre! Allah yolunda öldürülenin bütün günahları bağışlanır; bunun istisnası borcu veya iffetli bir kadına veya erkeğe zina iftirasıdır. Ey Ebu Hureyre! Her günah kıyamette bir üzüntü vesilesidir. Nice günahlar gamdan ortaya çıkmışken

nice gamlar günahtan ortaya çıkar. Bir müslümanın üzerindeki en büyük günah, başkasının kanını veya malını veya ırzını ihlalden kaynaklanan zulüm günahıdır. Ey Ebu Hureyre! Bu günahlardan herhangi birisini işleyip ölümünden önce Allah'a tövbe eden ve bağışlanması için yakaran bir kul, o günaha sahip olmaz; Allah kıyamet günü dilediği şekilde kendi katından verecekleriyle hasımlarını razı eder. Ey Ebu Hureyre! Bir insan sana zulmettiğinde, onu şikâyet etme ve insanlara duyurma! Onun halini insanlara duyurduğunda sen ve o kişi eşit olursun. Ey Ebu Hureyre! Küçük veya büyük bir haksızlığı bağışlayanın ecri Allah'a kalmıştır. Bir kişinin ecri Allah'a kalırsa, o kişi, Hakka yakın ve cennete girecek olan kullardan birisidir.

Ey Ebu Hureyre! Allah'ın yaratıklarından herhangi birisini korkutma; yoksa kıyamet günü Allah'ın melekleri de seni korkutur. Ey Ebu Hureyre! Allah'ın rahmetinin yaşarken, ölürken, kabirde ve diriltilirken üzerinde olmasını istersen, geceleyin kalk ve namaz kıl. Bu namazla sadece rabbinin rızasını maksat edin, ardından ailene de namaz kılmalarını söyle! Namazı kılmalarının ardından seni uyandırırlar. Bu esnada geceden üç saat, gündüz üç saat üzerinden geçmiştir. Bu esnada evinde Allah'a ibadet eden kimse bulunduğunda, Allah o ibadetin bir mislini de sana verir. Ey Ebu Hureyre! Evin bütün köşelerinde namaz kıl ki, evinin nuru, gökteki yıldız ve ışıklı cisimlerin yeryüzündekilerin göreceği şekilde parladığı gibi parlar. Ey Ebu Hureyre! Sabah akşam muhtaç akrabaların için çalış ki, dünya ve ahirette Allah'ın veli ve sevdiklerine taksim etmiş olduğu hayırdan büyük pay elde edesin. Ey Ebu Hureyre! Allah'ın bütün yaratıklarına merhamet eyle ki, kıyamette Allah da seni ateşten kurtarsın. Şöyle dedim: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Ben suda bulunan sineklere bile merhamet ederim.' Allah'ın Peygamberi şöyle buyurdu: 'Allah sana merhamet eder, Allah sana merhamet eder, Allah sana merhamet eder.' Ey Ebu Hureyre! Sana bir musibet indiğinde, Allah'ın verdiği nedeniyle razı ol. Allah da bilir ki, musibetin sevabı senin için musibetin kendisinden sevimlidir. Bu durumda Allah sana mağfiret, rahmet ve hidayet ihsan eder. Ey Ebu Hureyre! Mahzun iken teselli edilmeyi istediğin kadar, mahzun insanı teselli et. Ona Allah'ın musibet için hazırlamış olduğu sevabı hatırlat. Bunun için attığın her adıma karşılık Allah bir köle azadı sevabı verir.

Ey Ebu Hureyre! Bir kadın cemaatine uğradığında, onlara selam verme; onlar selam verirse, onların selamını al. Ey Ebu Hureyre! Bir

Müslüman diğer bir müslümana selam verir, o da selamını alırsa, melekler yetmiş kere o Müslüman için dua ederler. Ey Ebu Hureyre! Bir müslümanla karşılaşıp da ona selam vermeyen müslümana melekler şaşırır. Ey Ebu Hureyre! Selam vermeyi alışkanlık haline getir. Selam vermek cennetliklerin özelliklerindendir. Bu itibarla selam cennet ehlinin selamlaşmasıdır. İbn Şahin şöyle demiştir: 'Selam kıyamette cennetliklerin selamlaşmasıdır.' Ey Ebu Hureyre! Sabah akşam dilin Allah'ı zikretmekle meşgul olsun ki, sabah akşam dilinde hiçbir hata kalmasın. Ey Ebu Hureyre! Suyun kiri temizlemesi gibi, iyilikler kötülükleri siler. Ey Ebu Hureyre! Kardeşinin ayıbını ört ki, Allah senin yardımcın olsun. Ey Ebu Hureyre! Allah'ın belirlediği hadlerden birisiyle ilgili olarak hükümdarın huzuruna çıkmadan önce, kardeşine yardım et ve ayıbını ört. Fakat canınla veya malınla destek olma. Allah'ın herhangi bir haddi hususunda aracı olmaya çalışan kişi de onun gibidir.'

Tavsiye

Alimlerden birisi benim de tavsiye edeceğim tavsiyelerinde şöyle demiştir: Bilmelisin ki nefsini muhasebe eden, kazanır; gafil kalan, zarara uğrar. İşlerin sonuçlarını düşünen, kurtulur. İbret gözüyle bakan, hakikati görür, anlayan bilir. İnsanın helaki, ifratta ve yavaşlıktadır; buna mukabil teennide selamet ve bereket vardır. İyiliği yaymak mutluluk ve saadet kazandırır. Kanaatin eşlik ettiği az mal zilletteki israftan hayırlıdır. Takva kurtuluş iken itaat mülktür. Doğruyu ve sıdkı takip eden muvaffak olurken yalan söyleyen hüsrana uğrar. Cahil arkadaş yorucuyken akıllı nedime gıpta edilir. Bilmediğinde bilene sor, pişman olduğunda, pişman olduğun işi bırak. Öfkelendiğinde hilim sahibi ol. Emanet verildiğinde onu gizle. Teşekkür ederek sana karşılık veren kişi sana bir iyilik ulaştırmış demektir. Sana övgüyü borç veren kişiye fiilinle karşılık ver. Kim önce iyilik yaparsa teşekkür ile seni meşgul eder. Benden sana gelen elçiyi anla, onu gözlerinin önünde tut. Benim tavsiyem fayda verdiğinde, onu başkalarına da ulaştır. Bunu yaparsan kerim olan sana teşekkür eder, senden mükâfat bekler. Alçak kişi ise korkarak bunu hesap eder. Senin onun hakkında yaptığın iş sonunda kınanmaya varır. Şair şöyle demiştir:

Sana düşmanlık eden bir alçağa iyi davrandığında
Onu öldürmüşsün demektir

Ona karşı affedici ol
Bunu kendiliğimden yaptım de
Bağışlarsan bunun değeri büyük
Cezalandırırsan asla zulüm yapma
Buna karşılık ve vefa beklersen
Ona uzun bir şükür tevdi ettin demektir

Allah'ı bilen ariflerden birisi birine tavsiyede bulunurken şöyle demiştir: Marifette iddiacı olma! Aksi halde zühtte yoldan çıkmış veya ibadete bağlanmış biri olursun. Şöyle denilmiş: 'Allah sana merhamet etsin, bu söylediğini bize açıkla.' Arif şöyle karşılık vermiş: 'Marifette herhangi bir hususta kendine işaret edip de hakikatlerinden yoksun isen iddiacı olursun. Zahitlikte bir halle nitelenip o hal sende bulunmadığında, zühdü tahrif etmiş olursun. Kalbini ibadete bağlayıp ibadetle kurtulacağını zannettiğinde, kendini ibadete bağlamış olursun. Bu durumda –Allah'ın ihsanıyla değil- ibadet sayesinde kurtulacağını zannetmiş olursun.'

Peygamber Tavsiyesi

Hz. Peygamber Ebu Hureyre'ye tavsiyede bulunurken şöyle demiştir: 'Ey Ebu Hureyre! Öyle bir kavmin yolunu takip etmelisin ki, insanlar ürktüklerinde onlar ürkmezler; insanlar cehennemden eman talep ettiklerinde cehennemden korkmazlar.' Ebu Hureyre şöyle demiş: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Onlar kimdir? Bana onları tarif et, özelliklerini söyle ki, kendilerini tanıyayım!' Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Ahir zamanda ümmetimden gelecek ve kıyamet günü peygamberlerle beraber diriltilecek bir kavimden söz ediyorum. İnsanlar onların hallerini görünce peygamber olduklarını zannederler. En sonunda ben onlara söz konusu insanları tanıtırım ve 'benim ümmetim, benim ümmetim' derim. Benim sözlerimle insanlar onların peygamber olmadıklarını öğrenir. Onlar da şimşek gibi ve rüzgâr gibi geçerlerken nurları orada bulunanların gözlerini perdeler.' Şöyle dedim: 'Ey Allah'ın Peygamberi bana onların amellerini söyle, belki ben de onlara katılırım.' Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Bu kavim zor bir yol takip etmiş, böylelikle peygamberlerin derecesine katılmış kimselerdir. Onlar Allah kendilerini doyurmuşken açlığı tokluğa tercih etmişlerdir. Allah kendilerini giydirdikten sonra, çıplaklığı giyinmeye tercih etmişlerdir. Allah onları içirdikten sonra susuzluğu suya yeğlemişlerdir. Onlar Allah katındakini

umarak bütün bu nimetleri terk etmiş, hesabından korkarak helali terk etmiş, bedenleriyle dünyadayken dünyadan herhangi bir işle meşgul olmamışlardır. Melekler onların Rablerine itaatleri karşısında şaşırmışlardır. Onlara ne mutlu, onlara ne mutlu! Allah'ın bizi bir araya getirmesini isterim.' Sonra Hz. Peygamber o insanları özleyerek ağlamış, şöyle demiştir: 'Allah yeryüzündekilere bir azap murat ettiğinde onlara bakar, azabı kendilerinden uzaklaştırır. Ey Ebu Hureyre! Onların yolunu takip etmen gerekir. Onların yoluna aykırı davranan son derece şiddetli bir hesap içerisinde bîtap düşer.'

Bir tanıdığımıza içinde birtakım şiirlerin bulunduğu bir tavsiye mektubu yazmıştım. O şiirlerde onun insanlığını kemale erdirmek maksadıyla onu teşvik ediyordum.

Ravh ve Rayhan olunca sen
Aralarında bir insan olursun

Allah sana suretini vermiş
Yaratıklar içinde Rahman ol diye

O'nun suretini elde eden insan
Varlığa geleni ve olmuş olanı elde etmiş

Gaybde bulunan sırlar
Anın meydana getirdiği sırlar

Yaratan birini davet edince
İhsan edici olarak davet eder onu

Salihlerden birisi bir insana şöyle tavsiyede bulunmuş: 'Hakimlere çok soru sor, onlara soracağın ilk şey de akıl olsun. Her şey akılla idrak edilir. Allah'a hizmet etmek istediğinde, kime hizmet edeceğini düşün, sonra hizmet et.' İbrahim el-Ahmimi, Zünnûn'dan tavsiyede bulunmasını istemiş, bu tavsiyeleri de ezberleyeceğini bildirmiş. Zünnûn şöyle demiş: 'Gerçekten yapabilir misin?' İbrahim 'evet, Allah izin verirse' deyince, Zünnûn şöyle demiş: 'Ey İbrahim! Benden beş tavsiyeyi ezberle. Onları ezberlersen bundan sonra sana isabet edecek hiçbir şeye değer verme.' İbrahim 'Allah sana merhamet etsin, o beş şey nedir?' diye sorunca, Zünnûn şöyle demiştir: 'Yoksulluğa bağrını aç, sabrı yastık edin, şehvetlerden yüz çevir, hevaya karşı çık, bütün işlerinde Allah'a yönel. Bunları yapınca Allah sana şükür, rıza, korku, ümit ve sabır hallerini kazandırır. Bu beş özellik ise beş tane daha kazandırır: Bilgi, amel, farzları yerine getirmek, haramlardan kaçmak ve sözleri tutmak! Bu beş ha-

le beş şeyle ulaşılır: Derin bilgi, tam marifet, yetkin hikmet, etkin bir basiret, korkan bir nefis! Beş şeyle imtihan edilen kişiye yazıklar olsun: Mahrumiyet, günah, başarısızlık, Allah'ın gazap ettiği hususta nefsi beğenmek, insanları rahatsızlık etmek! Kötülerin kötüsü ise beş fiildir: Kötü ve çirkin fiil, nahoş amel, günahlarla sırttaki ağır yük, Allah'ın sevmediği hususlarda insanlar hakkında tecessüs, nahoş bulacağı işlerle Allah'm karşısına çıkmak. Şu beş özelliğini ihlasla yapan ve (onları birleştirene) ne mutlu, ne mutlu: Bilgisi ile ameli, sevgisi ile öfkesi, vermesi ile alması, konuşması ile susması, fiili ile sözü. Ey İbrahim! Bilmelisin ki helalin yönleri beştir: Dürüst ticaret, faydalı sanat, kara ve deniz avcılığı, helal miras, razı olduğun bir yerden gelen hediye! Bütün dünya beş şeyin dışında lüzumsuzdur. Bunlar; seni doyuracak ekmek, içirecek su, seni örtecek elbise, yerleşeceğin ev, kullanacağın bilgidir. Onlara beş şeyin daha eşlik etmesi gerekir: İhlas, niyet, tevfik, Hakka uymak, temizhelal yiyecek ve giyecek. Rahatlık beş şeydedir: Kötü arkadaşları terk, dünyaya karşı zahitlik, susmak, insanların seni görmediği bir yerde yaptığın itaatten tat almak, Allah'ın kullarını değersiz görmemek. Öyle ki Allah'a karşı günah işleyenleri bile değersiz ve hakir görmezsin. Bunları yerine getirince beş şey senden düşer: Riyakârlık, tartışma, kavga, süslenme, makam sevgisi! Himmet beş şeyde cem' olur ve toplanır: Allah'ın dışındaki bütün ilgileri kesmek, hesaba çekileceğin bütün hazları terk, düşmandan ve arkadaştan sıkılmak (zahitlik), halin hafifliği ve biriktirmeyi terk! Ey İbrahim! Beş şeyi daha aklında tutmalısın: Kaybolan nimet, gelecek bela, kesin olan ölüm, öldürücü fitne, sabit olduktan sonra kayan ayak. Ey İbrahim! Bu tavsiyeler kâfidir, onlara göre davranırsan yeterlidir.' Bu konuda Ebu'l-Utahiyye şu şiiri yazmıştır:

Ben beni görene aidim
Ben dostumu görürüm, O da beni

Bir an bile sahip olduğumu görmem
Görülmeyenin mekânı benim mekânım

Ölünceye kadar rızkım var benim
Herkes gayret etse de düşmanlık edemezler bana

Yardımı Allah'tan iste sen
Falana, falana ve falana karşı

Mal helalinden olmalıdır
Araz, vech ve lisan için

Yoksulluk, üzerinde kapının bulunduğu zillet
Kapının anahtarı acizlik ve sığınma
Benim rızkım Allah'a ait
Allah onu ihsan eder bana
Allah her zaman yüce
O'nun yücelikte bir ortağı yok
Yaratıklarına ihsanlarını lütfetmiş
O'ndan başka herkes fani
Ya Rab! Zamandan ağlamadık
Ancak bir zaman hakkında ağladık

Hz. Ömer'in Tavsiyesi

Ömer İbnu'l-Hattab şöyle der: 'İnsanlara kalbinde olandan daha çok huşu gösteren insan nifak üzere nifak izhar etmiştir.'

Hz. Peygamber'den gelen bir vasiyet ve tavsiyede, Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Herhangi bir eksiklik olmaksızın tevazu gösterene ne mutlu! Miskinliğe varmaksızın nefsi hakkında zelil davranana ne mutlu! Günaha harcamaksızın topladığı malı harcayana ne mutlu! Anlayış ve hikmet sahipleriyle oturup kalkan, yoksul ve miskinlere merhamet edene ne mutlu! Kazancı helal, ahlakı düzgün, görünen yönü keremli, kötülüğü ve şerri insanlara ulaşmayan kimseye ne mutlu! Bilgisine göre amel eden, malının fazlasını verip de sözünün fazlasını kendine tutana ne mutlu!'

Fudayl b. Iyaz'ın Müminlerin Emirine Tavsiyeleri

Bize aktarıldığına göre müminlerin emiri Harun Reşid yanında Fadl b. Rebi' olduğu halde hac yapmıştı. Rebi' şöyle anlatır: 'Müminlerin emiri benim yanıma geldi. Ben de koşarak ona doğru gittim ve şöyle dedim: 'Ey müminlerin emiri! Bana haber gönderseydin hemen gelirdim.' O da şöyle dedi: 'Yazık sana! İçimden geçen oydu. Kendisine bir şeyler soracağım birini bul bana.' Ben de 'Süfyan b. Uyeyne buradadır' deyince halife 'bizi ona götür' dedi. Yanına vardık, kapısını çaldık, 'kim o?' diye sordu, 'müminlerin emiri' denilince 'ona hemen icabet edeyim' diyerek şöyle dedi: 'Ey müminlerin emiri! Bana elçi gönderseydin ben gelirdim.' Bunun üzerine Harun er-Reşid ona 'Allah sana merhamet etsin! Sen bizim geliş sebebimizle ilgilen' dedi. Bir süre onunla sohbet etti, sonra şöyle dedi: 'Borcun var mı?' O da 'evet' diye cevap verince, halife 'borcunu öde' dedi. Yanından çıktığımızda şöyle

dedi: 'Arkadaşın bana hiçbir fayda vermedi. Soru soracağım birini bul bana.' Ben de 'Abdurrezzak var' dedim. Yanma gittiğimizde Süfyan ile yaşananların aynısı onunla yaşanınca halife şöyle dedi: 'Arkadaşın bana bir fayda veremedi. Bana kendisine soru soracağım birini bul.' Ben de şöyle dedim: 'Fudayl b. Iyaz var, ona gidebiliriz.' Harun 'bizi ona götür' dedi. Gittiğimizde Fudayl Kur'an-ı Kerim'den bir ayeti tekrarlayarak namaz kılıyordu. Bana 'kapıyı çal' dedi, ben de çaldım. Fudayl 'Kim o?' diye sordu. Ben de 'müminlerin emirine kapıyı aç' diye cevap verdim. Fudayl 'Benim müminlerin emiriyle işim olmaz' deyince, ben de 'Subhanallah! Müminlerin emirine itaat etmen gerekmez mi?' dedim. Sözüm üzerine aşağıya indi, kapıyı açtı, odaya doğru çıktı, lambayı söndürdü, evin köşelerinden birisine çekildi. Biz de içeri girdik. Ellerimizle onu aramaya başladık. Müminlerin emiri benden önce kendisine ulaştı ve şöyle dedi: 'Ey adam! Ne kadar yumuşak bir avucun var. Yarın Allah'ın azabından kurtulmuş olurlar inşallah!' Ben de içimden 'bu gece takva sahibi biriyle konuşacağız' dedim. Şöyle dedi: 'Bizim geliş sebebimizi dinlersen, Allah sana merhamet etsin.'

Bunun üzerine Fudayl halifeye şöyle dedi: 'Ömer b. Abdülaziz halifelik görevini üstlendiğinde Salim b. Abdullah, Muhammed b. Ka'b el-Kurazi, Reca b. Hayat'ı çağırıp onlara şöyle demiş: 'Bir belaya duçar kaldım, benimle bu hususta istişare ediniz.' Demek ki halife halifelik görevini bela addetmişken sen ve arkadaşların ise onu nimet saydınız. Salim b. Abdullah kendisine şöyle demiş: 'Allah'ın azabından kurtulmak istersen dünyaya karşı oruçlu ol, iftarın ise ölüm olsun.' Muhammed b. Ka'b şöyle demiş: 'Allah'ın azabından kurtulmak istersen Müslümanların büyüğü senin nezdinde baban, orta yaşlısı kardeşin, küçüğü de evladın mesabesinde olsun. Babana saygı göster, kardeşine ikramda bulun, evladına şefkat göster.' Reca b. Hayat ise şöyle demiş: 'Yarın Allah'ın azabından kurtulmak istersen kendin için istediğini müslümanlar için iste, kendin için istemediğini onlar için de isteme. Bundan sonra dilersen öl.' Harun! Ben de sana bunları söylerim. Senin adına ayakların kaydığı o gündeki en çetin ve şiddetli korkudan endişe ederim. Sana böyle tavsiyede bulunacak biri maiyetinde var mı?' Harun bayılacak şekilde ağlamaya başladı. Ben 'Müminlerin emirine karşı yumuşak ol' deyince, Fudayl 'sen ve arkadaşların onu öldürüyorsunuz, ben de şefkat gösteriyorum' dedi.

Harun Reşid ayılınca şöyle dedi: 'Allah sana merhamet eylesin! Bana daha çok tavsiyede bulun.' Fudayl devam etti: 'Ey müminlerin emiri! Bana ulaştığına göre Ömer b. Abdülaziz'in bir zekât toplayıcısı kendisine şikâyette bulunarak şöyle yazmış: 'Kardeşim! Sana cehennemliklerin ateşte geçen uzun uykusuzluklarını hatırlatırım. Orada ebedi kalırlar. Allah katından herhangi bir şey seni uzaklaştırmasın ve sana yüz çevirtmesin. Allah'ın mertebesi umudunu bağladığın yer olsun.' Mektubu okuduğunda, sanki bütün şehirler dürüldü de Ömer b. Abdülaziz'in yanına geldi. Ona şöyle dedi: 'Seni çıkartan nedir? Şöyle cevap verdi: 'Kalbim senin mektubunla kendinden geçti. Allah'a kavuşuncaya kadar bir daha yönetici olmam.' Bunun üzerine Harun ağlamaya başlamış, sonra şöyle demiş: 'Allah sana merhamet etsin, bana daha tavsiyede bulun.' Fudayl şöyle demiş: 'Ey müminlerin emiri! Hz. Peygamber'in amcası Abbas Hz. Peygamber'e gelerek şöyle sormuş: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Beni komutan olarak görevlendir.' Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Komutanlık kıyamet günü pişmanlık ve hasret demektir, gücün yeterse komutan olma.' Harun tekrar ağlamaya başlamış, sonra 'Allah sana merhamet etsin, bana tavsiyede bulun' demiş. Fudayl devam etmiş: 'Ey güzel yüzlü insan! Sen kıyamet günü Allah'ın yaratıklarının hesabını soracağı birisisin. Gücün varsa bu güzel yüzü korumaya çalış. Kalbinde yönettiklerinden birisi hakkında kin varken sabahlama veya akşamlama. Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Müminlere kindar olarak sabahlayan cennet kokusu duyamaz.' Harun ağlamış, sonra şöyle demiş: 'Borcun var mı?' Fudayl 'evet, Rabbime bir borcum var' diye cevap vermiş. Sonra eklemiş: 'Rabbim o borcun hesabını bana sormadı, lakin sorarsa vay bana, vay! O borç nedeniyle beni hesaba çekerse yazık bana! Delilimi bana sorarsa yazık bana!' Harun şöyle demiş: 'Ben, 'kullara borcun var mı?' diye sordum.' Fudayl cevap vermiş: 'Bana Rabbim öyle bir emir vermedi. Allah şöyle der: '*Allah rızık verendir.*'[467]' Harun şöyle dedi: 'Şu yüz dinarı al, ailene harca, ibadetini yaparken kuvvetini yerine getirecek gıda alırsın.' Fudayl şöyle dedi: 'Subhanallah! Ben sana kurtuluş yolunu gösteriyorum, sen bana böyle karşılık veriyorsun. Allah sana selamet versin, seni başarıya erdirsin.' Sonra sustu ve bir daha bizimle konuşmadı.

Fudayl'ın yanından çıktık, kapıya geldiğimizde Harun bize şöyle dedi: 'Bir daha size bir adam sorarsam bana böyle birisini gösterin. Bu adam müminlerin efendisidir.' Eşlerinden biri yanına gelmiş, şöyle de-

miş: 'Be adam! İçinde bulunduğumuz darlığı ve sıkıntıyı görmüyor musun? Halifenin verdiği malı kabul etmiş olsaydın sıkıntıdan kurtulurduk.' Fudayl şöyle cevap vermiş: 'İkimizin durumu şöyle bir kavme benziyor: Bir katırları var, katırın kazancından yerler. Yaşlandığında, onu keserler, bu kez etini yerler.' Harun bu sözü işittiğinde şöyle dedi: 'İçeri girelim, belki malı kabul eder.' Fudayl bunu öğrenince, dışarı çıktı, odanın kapısında yere oturdu, Harun geldi, onun yanına oturdu, konuşmaya başladı, o ise cevap vermiyordu. Biz bu haldeyken zenci bir cariye çıkıp şöyle dedi: 'Ey adam! İhtiyara pek eziyet ettin bu gece.' Bu söz üzerine ihtiyar ayrıldı, biz de oradan ayrıldık.

Bir adam Zünnûn el-Mısri'ye şöyle demiş: 'Bana doğruluk ve marifet yolunu göster.' Zünnûn cevap vermiş: 'Kardeşim! Bulunduğun hal üzere Allah'ın karşısında doğru ve dürüst ol. Haldeki doğruluk Kitap ve Sünnete uymaktır. Yükselmediğin bir makama yükselmiş gibi davranma, yoksa ayağın kayar. Gördüğün bir şeyi terk etmekten sakın.'

Şefkatli ve Samimi Bir Tavsiye

Senin için en tercihe şayan ve en sevimli iş, Allah'ın farz kıldığı hükümleri yerine getirmek ve yasaklamış olduğu işlerden sakınmak olmalıdır. Çünkü kendisiyle Allah'a ibadet ettiğin (farz) işler, senin kendin için tercih edip O'nun farz kılmadığı iyilik amellerinden üstündür; hâlbuki sen o amellerin senin için maksada daha ulaştırıcı olduklarını zannedersin. Söz konusu amellere devam edene misal olarak, yoksulluk, az mal ve benzeri hususlarla nefsini terbiye edeni verebiliriz. Kula layık olan ve yaraşan, her zaman Allah'ın farz kıldığı işleri gözetmektir. Böylece farzları hakkıyla yerine getirerek O'nun sınırlarına tam olarak riayet ederken yasaklarını gözetip gerekli şekilde onlardan uzak durur. Kulları rablerine ibadetten uzaklaştırıp imanın ve ibadetlerin tadını alamayışlarının bir sebebi vardır. Bu sayede onlar sıdkın ve doğruluğun hakikatlerine ulaşamamış, kalpleriyle ahireti düşünmek arasında perdeler oluşmuş, Allah'ın ahirette velilerine hazırladığı nimet ve düşmanları için hazırladığı azaptan perdelenmişlerdir. Hâlbuki perdelenme olmasaydı, adeta onlar gibi olurlar ve (nimet ve azabı) müşahede ederlerdi. İşte onları bütün bunlardan alıkoyan, Allah'ın kalplerine, kulaklarına, gözlerine, dillerine, ellerine, ayaklarına, midelerine ve cinsel organlarına farz kıldığı hükümler karşısındaki gevşeklikleridir. Bütün bunlara vakıf olup hükümlerini sağlamca yerine getirseler, iyilik onlara nüfuz eder ve ha-

kim olur, bedenleri ile kalpleri Allah'ın iyilik ve ikramlarını taşımaktan aciz kalırdı. Fakat erkek ve kadınların çoğu günahları değersiz görmüş, onlara karşı gevşek davranmış, eksikliklerini ihmal etmiş, dünyada doğru ve dürüst olanların sevabının hazzından mahrum kalmışlardır. Binaenaleyh söyleyip yapmadığın işler nedeniyle Allah'tan mağfiret dilemelisin!

Tavsiye

Abdullah el-Muğavir, Batı Endülüs'teki İşbiliye'nin beldelerinden Leble'de yaşamış büyük bir adamdı. Onun Allah yoluna girmesinin sebebi şuydu: Muvahhitler Leble'ye girdiklerinde bir kadın önüne atılarak şöyle demiş: 'Beni İşbiliye'ye götür, bu kavmin elinden beni kurtar.' Kadını yanına almış, dışarı çıkartmış, zalim ve zorba adamlardan birisi olan Abdullah son derece güzel ve alımlı biri olan kadınla baş başa kalmış. Nefsi kendisini kadınla olmaya zorlamış. Bunun üzerine Abdullah kendi kendine şöyle demiş: 'Ey nefsim! Bu kadın senin elinde bir emanet, emanete hıyanet etmek istemiyorum. Böyle bir davranış emanetin sahibine vefakârlık sayılamaz.' Nefsi onu zorlamış ve mutlaka o işi yapması için ısrar etmiş. Nefsinin kendisini yoldan çıkarmasından korkunca, bir taş almış ve cinsel organının altına koymuş. Sonra bir taş daha almış ve üzerine koymuş ve iki taş arasında onu sıkıştırmış ve sonra şöyle demiş: 'Ey nefsim! Bir tarafta ateş, bir tarafta ayıp!' Zamanın büyüklerinden birisi gelmiş, haccetmek üzere oradan geçiyormuş. Sonra ölünceye kadar İskenderiye'de kalmış. Ben kendisine yetiştim fakat karşılaşmadım. Ebu'l-Hasan el-İşbili bana şöyle demişti: 'Abdullah el-Muğavir bana tavsiyede bulunarak şöyle dedi: 'Ey Ebu Hasan! Sana beş şeyi tavsiye eder, beş şeyden uzak durmanı isterim: Yaratılmışların eziyetlerine tahammül etmeni, onlara eziyet etmemeni tavsiye ederim. Kardeşlerini rahata çıkartmanı tavsiye ederim. Bir dil değil, kulak olmanı tavsiye ederim. Yani konuşmaktan daha çok dinlemelisin. Beşincisi de kendine davrandığın gibi insanlara davranmanı tavsiye ederim. Kadınlarla oturup kalkmaktan, dünyayı sevmekten, başkanlığı sevmekten, iddia sahibi olmak ve Allah adamları hakkında ileri geri konuşmaktan da uzak kalmanı isterim.'

Tavsiye

İbn Mervan el-Maliki'nin birlikte oturmakla ilgili sözlerini bize aktaran bir bilge şöyle demiştir: 'İbn Ebi'd-Dünya demiştir ki; 'Muham-

med b. Hüseyin'in şöyle dediğini duydum: 'Bir hakim diğer bir hakime 'bana tavsiyede bulun' deyince, o da şöyle karşılık vermiş: 'Himmetini Allah'a tahsis et, günahın ölçüsünce üzül. Öyle üzülenler vardır ki, onun hüznü ebedi mutluluğa işarettir, öyle sevinenler vardır ki bu sevinme ebedi bedbahtlığa götürür.'

Nebevî Tavsiye

Ebu'd-Derda'nın hadisinden bize aktarılmıştır, Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Ölmeden önce tövbe ediniz. Başka bir meşguliyet çıkmadan önce salih amelleri süratle yerine getiriniz. Rabbinizle aranızdaki bağı koparmayın. Böyle yaparsanız saadete erersiniz. Çok sadaka verin, rızık bulursunuz. İyiliği emredin ki kazanç elde edesiniz. Kötülüğü engelleyin ki yardıma mazhar olursunuz. Ey insanlar! Sizin en akıllınız ölümü en çok hatırlayanınız en arifiniz ise ölüme en çok hazırlanandır. Aklın alametlerinden birisi aldanış ve gaflet yerlerinden uzaklaşmak, ebedilik yurduna yönelmek, kabirleri ziyaret, diriliş günü için hazırlanmaktır.' Birisi şu şiiri okumuştu:

Yeryüzünün sırtındayken zaman mühlet vermişti bize
Hayat, yurt ve vatan bir araya getirmişti bizi
Sonra zaman tasarrufuyla beraberliği bitirdi
Şimdi yeryüzü kefenlenmiş bir halde, içinde saklar bizi

Tavsiye

Harem bölgesinde Cürhemi, Amr b. Lihye demiştir ki; 'Allah şöyle buyurur: 'Allah *yeryüzünde zulüm ile zulüm peşinde koşana şiddetle azap eder.*'[468] İbn Abbas bu nedenle Taif'e yerleşmişti. Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'Mekke'de yemek biriktirmek, orada taşkınlık yapmaktır.' Cürhemi, Amr b. Lihye'ye şöyle tavsiye etmiştir:

Ey Amr, Mekke'de zalim olma,
Orası, Harem şehir!
Ad kavmine bir sor, nerede onlar?
Orada bütün yaratıklar dokunulmazdır
Amalîk kabilesine de bir sor
Onlar orada yaşamışlardı ya

Tavsiye

Zünnûn'un bir gence tavsiyelerde bulunurken şunları şöylemiştir: 'Delikanlı! Kendin için melâmet silahını beline tak ve zulmü kovarak nefsinin arzularını törpüle! Böyle yaparsan yarın selamet elbisesini kuşanırsın. Onu eman bahçesine hapset. İman farzlarının sıkıntılarını nefsine tattır. Öyle yaparsan cennet nimetlerini kazanırsın. Sabır kâsesini yudumla. Fakirlik üzere melâmeti yurt edin. İşin tamam olana kadar böyle devam et.' Bu tavsiyeler üzerine genç şöyle demiş: 'Hangi nefs buna dayanabilir ki?' Zünnûn cevap vermiş: 'Sürekli aç kalarak sabreden, karanlığın elbiseleri içerisinde düşünen nefs buna dayanabilir. Hiçbir şart ve kayıt olmaksızın dünyayı satarak ahireti alan nefs dayanabilir. Darlık ve sıkıntı ruhbanlığının zırhını üzerine geçirmiş, karanlıkları felak'ın aydınlığına sürmüş bir nefs dayanabilir. Hal böyle iken sıkıntılar vadisinde sülûk eden ve hazları terk ederek kendisine hakim olmuş bir nefs hakkındaki zannın nedir? O gözünü ahirete çevirmiş, hakikati görmüş, günahlardan kendini çekip almış, hayatta kalabilecek miktardaki besinle yetinmiş, arzu ve hevanın askerlerini yenmiş, karanlıkların dalgaları içerisinde bir çiçek gibi ortaya çıkmış bir nefistir. Binaenaleyh o, hasret kadehiyle sarhoş olmuş, dalgaların içerisinde izzetine varmak üzere yola koyulmuştur. Kuşkusuz geçim araçları tükenmiş, sıkıntılarla yüz yüze gelmiştir. Böyle bir nefis, gelecek gün için hazırlanan bir nefistir. Bütün bunlar ise el-Hay ve el-Kayyum'un muvaffak kılmasıyla gerçekleşir.'

Tavsiye

Zünnûn kardeşi Kifl'e tavsiyede bulunurken şöyle demiş: 'Kardeşim hayırla nitelen ve hayrı tavsif eden birisi olma.'

Nebebî Tavsiye

Muhammed b. Kasım Fas şehrinde bize bir söz aktarırken şöyle demiştir: 'Hibetullah b. Mesud bize aktarmış ve şöyle demiştir: Bize Muhammed b. Berekat aktararak şöyle demiştir: Bize Muhammed b. Selamet b. Cafer aktararak şöyle demiştir: Hibetullah b. İbrahim el-Havlani, Ali b. Huseyn b. Bündar'dan aktararak şöyle demiştir: İsmail b. Ahmed b. Ebu Hazim bize aktararak şöyle demiştir: Ebu Sena Amr b. Haşim bize aktararak şöyle demiştir: Süleyman b. Ebi Kerime, Muhammed b. Amr'dan, o da Ebu Seleme'den, o ise Ebu Hureyre'den ak-

tararak onun şöyle dediğini söylemiştir: Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Ey Ebu Hureyre! Seninle komşuluk yapanla iyi komşuluk yap ki, (elinden ve dilinden emin olunan) Müslüman olasın. Seninle arkadaşlık yapanla iyi arkadaşlık yap ki, mümin olasın. Allah'ın farzlarını yerine getir ki, abid olasın. Allah'ın taksimine rıza göster ki zahit olasın.'

Tavsiye

Nazım şeklinde yazılmış hikmetli ve öğüt içeren bir tavsiyesinde Ebu'l-Utahiyye şöyle der:

En hayırlı hazine senin ulaştığın hayır
En kötü söz ise gereksiz ve fuzuli söz

Bilmelisin ki kişi dilinin ülkesinde
Ölüm orada onun yolunu bekler

Neyin çokluğu insana yeterli olur ki?
Azı yeterli olmayan bir şeyin çoğu yeterli olabilir mi ki?

Kabir insanların döşeği
Orada dost dostundan ayrılır

Dünyada azık olarak takva azığını edin
Orada herkes bir misafir, yakında yola çıkacak

Temennileri al, sayı bakımından bir değeri yok
Temenniler kendiliğiyle gelirler sana

Zamanın hadiseleri bir lugaz
Güçleri sana gelir, seni sürükler

Bunlardan birisi de divanında yer alan şu şiirdir:

Âdemoğlu pek çok şeyi bilmediği için eksik
Onun gelişi ve gidişi takdir edilmiş

Nefsin seni aldatır, dünyayı severek
Ölüm hak, beka kolay

Dünyaya aldanma dünyadaki her şey
Değersiz! Keşke bilseydin

Ey dünyanın sakini! Dünyanın çiçeği nedir ki?
Gün be gün solan bir şey

Sana ulaşan zenginliğe bir sor
Tatmin olmazsan yoksul kalırsın

Ey başkası için çok mal toplayan kişi!
Günahın azı da büyüktür

Elinde hadiselere karşı bir kuvvet var mı?
Veya senin üzerinde bir kefen
Kabre vardığında ne diyeceksin
Münker ve nekir sorunca nasıl cevap verirsin?

Tavsiye

Birisi şöyle demiştir: 'Üstadıma 'insanlar arasından kiminle sohbet edeyim, kiminle sükûnet bulayım?' diye sorunca şöyle dedi: 'Allah'ın senin hakkında bildiğini kendisinden saklamanın gerekmediği bir kişiyle sohbet etmelisin. Zahirin insanlara, bâtının Allah'a ait olsun. İnsanlara en güzel şekilde davran.'

Tavsiye

Yöneticilik yapmış birisinden aktarılmıştır. Bir seyyah şöyle demiş: 'Bir seyahatte Şam civarındaydım. Bir nehre vardım. Ona altın nehri denilirdi. Nehrin civarındaki köylerinden birisinde bir manastır gördüm. Manastırda bir rahip vardı. Ona 'Ey rahip' diye bağırdım, cevap vermedi, ikinci kez 'ey rahip! cevap ver' dedim yine cevap vermedi. Üçüncü kez 'ey rahip! bana cevap ver' deyince –başka bir rivayette 'üçüncü kez ey rabbani diye bağırdım'- dışarı çıktı, beni gördü, 'İhtiyacın nedir, ne istiyorsun?' dedi. Ben de 'bana fayda verecek şekilde öğüt ve tavsiyede bulun' dedim. Rahip şöyle dedi: 'Dünyayı mı terk ettin?' 'Evet' dedim. Şöyle dedi: 'Yemeğini ye, sus, nefsini hasta et! Çünkü sen öleceksin. Ölümsüz el-Hayy'ın önünde bulunacağını hatırla.' Sonra şu şiiri okudu:

Kanaatkâr olsaydık yeterdi bize
Ey vatanımız! Pek az bir şey
Senin verdiğin nimetler pek az
Belaların ise çok
Kabir yok edici
Sen kabirlerde yürüme
Kendinle iftihar edip durma
Kendini eleştiren basiretli

Seyyah şöyle dedi: 'Yanından ayrıldım, gece uyudum. Sabah olunca yanına gittim ve 'ey rahip, bu hikmetli cümlelerden daha fazla söyle' dedim. Şöyle dedi: 'Elinle kazandığından ye, alın teri döktüğün besin-

lerden beslen. Yakîn'in zayıf olursa, Rabbinden iste! Rabbin seni zengin eder.' Sonra şu şiiri okudu:

Kıyamet saati yaklaştı artık
Yeryüzü öyle sarsılacak ki
Bir söyleyen ve isteyen olmalı
O gün sorar yeryüzüne 'ne oluyor?' diye
Yeryüzü Rabbinin haberlerini ihbar eder
Rabbin de hiç kuşkusuz ilham eder ona
Yeryüzü o gün parçalanır
Yaşlılar ve gençler daha da yaşlanır
İnsanlar içmeden sarhoş görünür
Nefs ise kendini korkutan işleri görür
Nefis önceden yaptıklarını hazırlanmış görür
Zerre bile olsa miskal tanesi kadar
Günahlarım benim belam, çare yok
Haşırda onları taşıyacaksın
Kadir hükümdar hesaba çeker seni
Ya nefsin aleyhine ya da lehine amellerin

Şöyle devam etti: 'Rahibin yanından ayrıldım, gece uyudum, sabah olduğunda tekrar kendisini ziyaret ettim ve şöyle bağırdım: 'Ey rahip! O hikmet cümlelerinden daha fazla istiyorum.' Rahip şöyle dedi: 'Farzları yerine getir, kıyamet gününü hatırla, kimseden yardım veya borç isteme.' Sonra şu şiirleri okudu:

Dünyayı terk edip ona karşı buğz niyeti taşırsan
Senin terkin isyan maksatlıdır gerçekte hüküm verdiğinde
Ey yüzü parlak kişi! Tövbeye niyetlenirsen
Senin dünyayla ömrün yarışır durur
Ölümden sonra sakin kalman şart
Sütün ağırlığı toprağın altında seni razı kılar
Her türlü suçun bulunduğu bir kitap verir
Kıyamet korkularına ve arz gününe şahitlik eder
Gece karanlıklarında Allah'a itaat etmek üzere ibadete kalkmalısın
Belki kızdırdığını razı edebilirsin

Adam şöyle dedi: 'Rahibin yanından ayrıldım. Gece uyudum, sabah olduğunda tekrar kendisini ziyarete gittim 'Ey rahip! Hikmet cümlelerinden daha fazla istiyorum' dedim. Rahip şöyle dedi: 'Ey adam!

Rabbime ibadetten beni alıkoydun.' Bu söz üzerine vedalaşmak maksadıyla kalktığımda bana şöyle dedi: 'Sabır ekmeğin olsun, fakirlikten ayrılma.' Sonra da şu şiiri okudu:

Doğruluk yoluna yönelince
Fesada ısrarlı olunca
Gündüz oyun ve eğlenceyle aldanırsın
Gecende ise uykudan usanmazsın
Kullara zulmetme sakın
Kullara zulümden daha zararlı bir şey yok
Gıdanı hazırla, yolculuğun var senin
Tek başına uzak sefere çıkacaksın
Azığın elzem olanlar olsun
Hiç kuşkusuz ölüm kulların varış yeri
Bir kavme misafir olmak mutlu eder seni:
Azıkları var onların senin azığın yok iken

Allah ehli içinden nefsine karşı samimi ve ihlaslı davranan yolun âlimlerinden birisinden aktarılmıştır: 'Allah'ın huzurunda belli bir makamı olduğunu bilen insanın, dünyadaki fiilleri hakkında az ve değersiz olanın çok ve kıymetli olana tesir etmemesini Allah'tan dilemesi gerekir. Bunun yanı sıra ilahi kurallara ve (ibadetteki) ciddiyete karşı eksiklik ve ihmal göstermemeyi dilemelidir. Söz konusu insan bilhassa sağlam-muhkem bilgi ve idrak delilleriyle aklının aşılanmasıyla Allah'ın teyit ettiği birisi olunca, cahillerin hayrete düştüğü gaflet karanlıklarında kendisini başıboş dolaştırmamasını O'ndan talep etmelidir. Bu özellikteki kimselere şaşılır ve hayret edilir! Onlar Allah'a itaat etmekten uzaklaşıp O'ndan başkasıyla ünsiyet etmiş, dünyaya yönelmiş, onun halleriyle hallenmiş, afetlerine maruz kalmışlardır. Buna mukabil dünya onlara sadece (ibadet hususunda) gevşeklik kazandırmışken onlar dünyaya ikramları artırmış ve saygı göstermişlerdir. Bazıları ise uykudan uyanmış, boynundan bağları ve zincirleri çıkartmış, kalbinden ise kir ve pas elbisesini çıkartıp atmıştır. Kardeşim! Sana karşı en samimi ve ihlaslı olan kişi, bulunduğun durumdan maksada taşıyan, sana yolculuğu tavsiye eden, senin adına '-acak, -ecek; umarım, belki de, olacak' gibi gelecek zaman eklerini ve edatlarını uygun görmeyen kişidir. Ben bu kiplerin ve eklerin sahibine sadece hüsran ve pişmanlık getirdiğini gördüm. Allah ehli '-acak -ecek' ekine kararlılık ve azim; ihmale ve ertelemeye hemen

başlamakla karşı koymuşlardır. Hiç kuşkusuz sizin için yol aydınlanmıştır. Yardım istenilen mürşit ve delil Allah'tır.

Tavsiye

Allah ehlinden birisine kulun şehvetini dindirmek için bulabileceği en iyi yardımcının ne olduğu sorulmuş, o da şöyle demiş: 'Gündüz oruç tutmak, gece ibadet etmek, şehvetleri azaltmak, onları görmezden gelmek, nefsin şehvetleri hatırlatmasına imkân vermemek şehveti teskinde yardım eder.' Bunun üzerine şöyle denilmiş: 'Bir adam gündüz oruç tutuyor, gece ibadet ediyor, şehvetlerine uymuyor, bununla birlikte nefsinde hareket ve zorlama görüyor? Bunun durumu nedir?' Allah ehlinden olan kişi şöyle demiş: 'Bu durum onda daha önceden bulunan şehvetin fazlalığı ve ifratından kaynaklanır. Öyle bir insan gücü ölçüsünce şehvetine yardımcı olacak vesileleri kesip koparmalı, nefsini hüzün ve gamla engellemeli, ölümü hatırlayarak, ecelin yaklaştığını düşünerek, arzuları kısaltarak şehvetin otoritesini kırmalı ve kalbini başka işlerle meşgul etmelidir.' Sen de nefsinden şehvetleri kes kopar, seni gözeteni murakabe et, seni hesaba çekecek olana itaatte ısrarlı ve devamlı ol! Doğru yola ulaştırmasını Allah'tan dileriz. Bizi her türlü darlıktan çıkartacak olan O'dur. Allah güçlüdür ve şefkatlidir.

Hatırda Kalan Bir Tavsiye

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: 'Kadere bel bağlayan rahata erer. (Halini) tashih eden rahata erer, yaklaşmaya çalışan yaklaşır, kalbini arındırmaya çalışanın kalbi arınır, tevekkül edene güven verilir, kendisini ilgilendirmeyen bir işte kendini zorlayan kendini ilgilendireni yitirir.' Birisine şöyle sorulmuş: 'Kul cennete neyle ulaşır?' Şöyle cevap vermiş: 'Hilenin bulunmadığı istikamet, unutmanın bulunmadığı içtihat, gizlide ve açıkta Allah'ı murakabe, hazırlanarak ölümü beklemek, hesaba çekilmezden önce nefsi hesaba çekmekle cennete ulaşır. Korkan bir arif ol, tavsif eden-arif olma! Makam ve rızkını çoğaltmak maksadıyla nefsinin tarafını tutarak Rabbine hasım olma. Aksine kendi nefsine karşı rabbinin yanında bulun. Kendi aleyhinde olma. Kimseye küçümsemek veya hafife almak gözüyle bakma. Bir müşrik bile olsa, böyle davranma ve kendi akıbetinden endişe ederek, belki bir gün marifetin senden alınır ve o müşrike verilir diye endişe ederek davran. Zünnûn şöyle demiş: 'Nıbtîden Allah'a sığının.' Kelimenin 'kıptî'nin Arapçalaşmış hali olduğu söylenmiştir. Bu tavsiye yararlı ve garip bir tavsiyedir. Zünnûn bunu

tecrübe ederek söylemiştir. Bu konuda da bir hikâyesi vardır. Zünnûn el-Mısri şöyle der: 'Dendare denilen bir yerde şöyle bir yazı gördüm: Azat edilmiş kölelerden, yeni yetme gençlerden, köleleştirilmiş askerlerden, Araplaşmış kıptîlerden uzak durunuz.' Bu rivayeti bize Yunus b. Yahya el-Abbas 599 senesinde Rükn-i Yemani civarında Ebu Bekr b. Abdulbaki'den, o da Ebu'l-Fadl b. Ahmed'den, o da Ahmed b. Abdullah'tan, o da Muhammed b. İbrahim'den aktararak şöyle demiştir: 'Abdulhakim b. Ahmed b. Sellam'ın şöyle dediğini duydum: Zünnûn'un bu hikâyeyi aktardığını işittim.'

Tavsiye

İmmad Abdullah b. Hasen –ki İbn en-Nuhas diye bilinir- bize aktarmıştır: Bize Bedr el-Cezeri aktararak şöyle demiştir: Salihlerden birisi olan Ali b. Hattab el-Cezeri, Cezire'de bize şöyle aktarmıştır: Bir gece rüyamda Hakkı gördüm, bana şöyle dedi: 'Ey İbn Hattab! Bir temennide bulun.' Sustum. Bunun üzerine tekrar 'Ey İbn Hattab! Temennide bulun' dedi. Yine sustum. Bu sözü üç kez tekrarlamış, dördüncüde şöyle dedi: Ey İbn Abbas! Mülküm sana yönelmiş, melekûtum sana dönmüştür. Bir şey iste diyorum, susuyorsun.' Bunun üzerine şöyle dedim: 'Ya Rabbi! Konuşursam senin vasıtanla konuşurum, bir şey söylersem dilimde kelimeleri yaratmanla söyleyebilirim. Böyleyken ne söyleyebilirim ki?' Şöyle dedi: 'Sen kendi dilinle söyle.' Ben de şöyle dedim: 'Ya Rab! Peygamberlerine onlara indirdiğin kitaplarla şeref verdin, beni de arada vasıtanın bulunmadığı bir konuşmayla şereflendirdin.' Şöyle dedi: 'Ey İbn Hattab! Kendisine karşı kötülük yapan birine iyilik yaparak karşılık verenin Allah şükrünü saf ve samimi olarak kabul eder. Buna mukabil iyilik yapana kötülük yapanın nimetini küfre çevirir.' Şöyle dedim: 'Ya Rabbi! Daha fazla söyle.' Şöyle dedi: 'İbn Hattab! Bu kadarı sana yeter.'

Tavsiye

Bunlar Kur'an-ı Kerim'de Hakkın kullarına dönük emir ve yasaklarından ibaret olan faydalı ve doğru ilahi tavsiyelerdir. Bu tavsiyeler el-Hakim ve el-Hamid tarafından Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'in kalbine indirilmiş, Hz. Muhammed de apaçık bir Arapçayla korkutuculardan olmuştur. Şimdi bu tavsiyelerin bir kısmını hatırlatmak, gafil kalpleri uyarmak, O'nun kelamından bereketlenmek maksadıyla zikredeceğiz: Bu ilahi tavsiyelerden birisi şudur: *'Yeryüzünde bozgun çıkar-*

mayın.'[469], *'İnsanların iman ettiği gibi iman edin'*[470], *'Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin'*[471], *'Artık bunu bile bile Allah'a ortak koşmayın.'*[472]. Burada düşünen kimseler için bir sır vardır. *'Yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının'*[473], *'İman edenler ve salih amel işleyenlere kendileri için altlarından nehirler akan cennetlerin olduğunu müjdele'*[474], *'Benimle yaptığınız söze uyun, benden korkun'*[475], *'Size verdiğim nimetimi zikredin'*[476], *'İndirmiş olduğum vahyi tasdik edici olarak iman edin'*[477], *'Onu ilk inkâr eden olmayın, ayetlerimi ucuza satmayın, sadece benden korkun, hakkı bâtıl ile karıştırmayın, bile bile hakkı gizlemeyin, namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin, sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin.'*[478] *'Kimsenin kimseye bir fayda veremediği ve şefaatin kabul edilmediği, kimseye yardım edilmediği günden korkun.'*[479] *'Rabbinize dönünüz.'*[480] *'Size verdiğimiz temiz rızıklardan yiyin'*[481], *'Bağışlama isteyiniz'*[482], *'Allah'ın rızkından yiyin, için, yeryüzünde bozguncu olarak koşmayın'*[483], *'Size verdiğimize kuvvetle sarılın, onda olanları zikredin ki sakınmış olasınız'*[484], *'Sadece Allah'a ibadet edin, anne babaya iyilik yapın, akrabaya, yetimlere, miskinlere iyilik yapın, insanlara güzel söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin'*[485], *'Kanlarınızı akıtmayın, kendilerinizi yurtlarınızdan çıkarmayın'*[486], *'Allah'ın indirdiğine iman edin'*[487], *'Size verdiğimizi kuvvetle alın ve dinleyin.'*[488] *'İnkâr etmeyin'*[489], *'Bizi gözetleme, demeyin; bize bak, deyin'*[490], *'Affedin ve bağışlayın'*[491], *'Kendiniz için yaptığınız her iyiliği Allah katında bulursunuz'*[492], *'İbrahim'in makamını musalla edinin; evimi tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû ve secde edenler için temizleyin'*[493], *'Mutlaka ve mutlaka Müslüman olarak ölünüz'*[494], *'Allah'a ve bize indirilene iman ettik, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a sonrakilere, Musa'ya, İsa'ya Rablerinden nebilere indirilmiş olanlara iman ettik, deyin'*[495] *'Yüzünü Mescid-i haram tarafına çevir, her nerede olursanız yüzlerinizi o yöne çeviriniz'*[496], *'İyiliklerde yarışın'*[497], *'Onlardan korkmayın, benden korkun.'*[498] *'Beni zikredin, ben de sizi zikredeyim, bana şükredin, nankör olmayın'*[499], *'Yeryüzünde bulunan helal ve temiz şeyleri yiyin'*[500], *'Şeytanın izlerini takip etmeyin'*[501], *'Allah'ın indirdiğine tâbi olun'*[502], *'Sizden hilali gören oruç tutsun... sayıyı tamamlamanız ve hidayeti karşılığında Allah'ı tazim edin.'*[503] *'Bana icabet etsinler, bana iman etsinler'*[504], *'Beyaz ip siyah ipten ayrılıncaya kadar yiyin ve için, sonra orucu geceye tamamlayın, mescitlerde itikâfa girmişken eşlerinize yaklaşmayın, bunlar Allah'ın sınırlarıdır, onlara yaklaşmayın.'*[505] *'Mallarınızı aranızda haksız yere yemeyin'*[506], *'Evlere kapılarından girin'*[507], *'İyilik evlere arkalarından girmek değildir'*[508], *'Allah yolunda sizinle*

savaşanlarla savaşın, aşırı gitmeyin, Allah aşırı gidenleri sevmez.'[509] *'Bulduğunuz yerde onları öldürün, sizi çıkardıkları gibi onları çıkarın'*[510], *'Onları Mescid-i Haram'da öldürmeyin, orada sizinle savaşırlarsa onları öldürün'*[511], *'Fitne olmayıncaya ve din Allah'a ait olana kadar onlarla savaşın.'*[512] *'Kim size karşı haddi aşarsa aştıkları şekilde onlara karşılık veriniz'*[513], *'Allah yolunda nafaka verin, kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın, iyilik yapın'*[514], *'Hac ve umreyi Allah için tamamlayın.'*[515] *'Kurban mahalline ulaşmadan saçlarınızı kesmeyin.'*[516] *'Azıklanın, en hayırlı azık takvadır, ey akıl sahipleri benden çekinin.'*[517] *'Mescid-i Haram'da Allah'ı zikredin, size hidayet etmesine karşılık O'nu zikredin'*[518], *'İnsanların indiği yerden siz de inin, Allah'tan bağışlanma dileyin'*[519], *'Allah'ı babalarınızı zikrettiğiniz gibi veya daha güçlü bir şekilde zikredin'*[520], *'Belirli günlerde Allah'ı zikredin'*[521], *'Hepiniz birden barışa girin'*[522], *'Sizinle savaşıncaya kadar Mescid-i Haram'da onlarla savaşmayın'*[523], *'İman edinceye kadar müşrik kadınlarla evlenmeyin'*[524], *'İman edinceye kadar müşrik erkeklerle evlenmeyin'*[525], *'Hayız esnasında kadınlardan uzak durun, temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın, temizlendiklerinde Allah'ın emrettiği şekilde onlara yaklaşın.'*[526] *'Tarlalarınıza dilediğiniz şekilde yaklaşın, kendiniz için önceden iyilik yapın, Allah'tan korkun, biliniz ki O'na kavuşacaksınız, (Ya Muhammed!) müminleri müjdele'*[527], *'Yeminlerinizden dolayı... Allah'ı engel kılmayın, Allah'tan korkun, insanları uzlaştırın.'*[528], *'Bunlar Allah'ın kurallarıdır'*[529], *'Onları iyilikte tutun, iyilikle salıverin, onlara zarar vermek üzere kendilerini tutmayın'*[530], *'Allah'ın ayetlerini alay konusu yapmayın, Allah'ın üzerinizdeki nimetini zikredin, size indirdiği kitabı ve hikmeti hatırlayın, Allah onunla size öğüt verir'*[531] *'Onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın'*[532] *'Hiçbir anne çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır.'*[533] *'Meşru sözler söylemeniz müstesna, sakın onlara gizlice buluşma sözü vermeyin; Allah Gafur ve Halim'dir.'*[534], *'Zengin olan durmuna göre, fakir olan da durumuna göre (hediye cinsinden bir şeyler) vermelidir'*[535], *'Affetmek takvaya daha yakındır, aranızdaki geçmiş iyilikleri unutmayın'*[536], *'Namazlara ve orta namazına dikkat edin, Allah için ibadet yapın'*[537], *'Alışverişin, dostluk ve şefaatin fayda vermediği gün gelmeden önce size verdiğimiz rızıklardan infak ediniz.'*[538] *'Sadakalarınızı eziyet ederek ve başa kakarak boşa çıkarmayın'*[539], *'Kazandıklarınızın temizlerinden infak ediniz'*[540], *'Allah'tan korkun ve faizin fazlasını geriye bırakın'*[541], *'Allah'a döndürüleceğiniz günden korkun'*[542], *'Belirli bir süreye kadar borçlandığınızda onu yazın, aranızdan adil olan bir kişi onu yazsın,*

onu yazan Allah'ın öğrettiği şekilde yazmalıdır'[543], '*Alışveriş yaptığınızda şahit bulundurun*'[544], '*Emanet verilen kişi emaneti yerine getirsin, Rabbi olan Allah'tan korksun, şahitliği gizlemeyiniz.*'[545]

Bilmelisin ki, Allah kitabında övdüğü ve kınadığı bütün özellikleri zikretmiştir. Onları zikretmiş olması Allah'm bir tavsiyesi, kınadıklarından sakınmamız, övdükleriyle nitelenmemizi sağlamak maksadı taşır. Allah bazı hususları onaylamış, kulları onlara teşvik etmiş, her özellik sahibini de Allah nezdindeki haline göre tavsif etmiştir. Bu hususta övdüklerinden birisi şudur: '*Gaybe iman eden, namazı kılan ve rızıklarımızdan infak edenler...*'[546] İman Allah'ın peygamberlerine indirdiği şeylere ve ahirete iman demektir. Onlar hakkında şöyle der: '*Onlar Rablerinden gelen bir hidayet üzeredirler.*'[547] Yani kendileri için bilinmeyen bir konuda verdiği haberlerde Rablerini tasdik ettikleri için beyan ve muvaffakiyete sahiptirler. Onlar kurtuluşa erenlerdir, yani Allah'ın rahmetinde kalıp, azabından kurtulanlardır. Allah'ın kınadığı hususlardan birisi kâfir ve münafıkların halidir. Kâfir Allah'a karşı inatçılığı ve direnmeyi izhar ettiği bir yüze sahiptir, Hakkın onu bilip bilmemesi birdir, çünkü o bu hususta ne akla ne şeriata göre bir şeye iman etmemiştir. Allah öylelerinin kalplerini küfür mührüyle mühürlediğini bildirmiştir; artık kendisini bilmekle beraber iman o kalbe girmez. Allah öyle birinin kulağının anlayışını da mühürlemiştir. O kişi cahildir. Dolayısıyla Allah'ın söylemiş olduğunu bilemez ve anlayamaz. Onların akıl gözlerinde de perde vardır. Bunun bir tezahürü de gördükleri mucizeleri sihir saymalarıdır. İkiyüzlü münafık hakkında Allah, onun şöyle dediğini bildirir: '*Allah'a iman mı edeceğiz?*'[548] Burada O'ndan gelenlere imanı da kastedeer. Hâlbuki gerçek öyle değildir. Münafık Allah'ı ve iman eden müminleri kandırmak için imandan söz eder. Bu itibarla münafık insan, fesadı ve bozgunculuğu iyilik, iyiliği fesat, imanı sefihlik ve akılsızlık sayar. Ona göre müminler, sefih yani akılsız kimselerdir. Münafık müminleri razı edecek bir yüzle kendilerine görünürken kâfirlere ise onları razı edecek bir yüzle gelir. Allah onların 'Dalaleti hidayet karşılığında satın alanlar' olduklarını bildirmiştir. '*Onların ticareti fayda vermemiş, doğru yolu da bulamamışlardır.*'[549] Onlar Allah'ın söylemiş olduğu hususları duyamayacak şekilde sağır, doğruyu söyleyemeyecek şekilde dilsiz, O'nun ayetleri hakkında düşünemeyecek ve bakamayacak şekilde kördürler. Onların geriye dönüşü söz konusu değildir.

Allah'ın kınadığı bir grup da *'Verdikleri sözden sonra Allah'a verdikleri sözü bozan, Allah'ın bağlanmasını emrettiği şeyi koparanlardır. Onlar yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. Onlar hüsrana uğrayan kimselerdir.'*[550] Sonra şöyle der: *'Onlar nasıl da Allah'ı inkâr ederler? Siz ölü idiniz, sizi diriltti, sonra öldürüp sonra diriltir, sonra tekrar O'na döndürülürsünüz.'*[551] Allah bir grubu eleştirirken şöyle der: *'İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutur musunuz? Hâlbuki kitabı okuyorsunuz, aklınız yok mu?'*[552] Allah'ın kınadığı hususlardan birisi de değerliyi vermek ve değersizi taleptir. İnsanın böyle davranmasının sebebi, bilgisinin azlığı ve himmetinin düşüklüğüdür. Allah şöyle der: *'Hani, Ey Musa, bir yemeğe sabrımız kalmadı demiştiniz.'*[553] Burada Allah karşısında sabırlı davranmanın güçlüğüne işaret edilir. *'Bizim için Rabbine dua et, bize toprağın yetiştirdiği bakla, soğan, sarımsak çıkartsın. Siz değersiz olanı daha hayırlı olanla mı değiştirirsiniz dedi.'*[554] Değersiz olan zikredilen sebzeler iken değerli olan Allah'ın kendilerine indirdiği bıldırcın ve kudret helvasıydı. Allah onların himmetlerinin düşüklüğüne işaret ederek şöyle der: *'Şehre inin!'*[555] Bunun anlamı onların ulvi olandan aşağı ve süfliye inmiş olmalarıdır. Kendilerine şöyle denilir: *'Şehre inin, istedikleriniz oradadır.'*[556] Bunlar size döndürülen amellerinizdir. *'Onların üzerine zillet ve yoksulluk bırakılmıştır.'*[557] Çünkü onlar şehre inmişlerdir. *'Allah'ın gazabını satın almışlardır.'*[558] Onlar Allah'ın onlar için tercih ettiğini tercih etmemiş, peygamberleri ve Allah'ın ayetlerini inkâr etmişler, haksız yere peygamberleri öldürmüşler, Allah'a asi olmuşlar, haddi aşmışlardır. Allah'ın onlarda kınadığı özelliklerden birisi de kalp katılığıdır. Allah ihsan ettiği nimetlerini ifade ettikten sonra şöyle der: *'Sonra kalpleri katılaştı, taş gibi oldular, hatta taştan bile katı!'*[559] Kalplerinin taştan daha katı olmasının sebebi, *'Bazı taşların içinden nehirlerin fışkırması, bazı taşların parçalanıp içlerinden suyun çıkması, bazı taşların Allah korkusundan yuvarlanmasıdır.'*[560] Sizin kalplerinizde ise bunlardan herhangi biri bulunmaz. İşte Allah onları bu nedenle kınamıştır. Allah'ın kınadığı hususlardan birisi de *'Kişiye nefsinin vermiş olduğu vesveselerdir.'*[561] Şeytan insana davranışını süsler, değersiz bir bedele karşılık satın almak için 'bu Allah katındandır' der. Şeytanın insana güzel gösterdiği şeyler, makam ve başkanlık gibi işlerdir. Allah böyle insanlara yazık olduğunu bildirmiştir. Bütün bu özellikleri Allah bize kendilerinden uzaklaşalım diye kitabında zikretmiş ve aktarmıştır.

Allah'ın kullarına tavsiye ettiği ve övdüğü fiillerden birisi, *'O'ndan başkasına ibadet etmemeleri, anne babaya, yakınlara, yetimlere, miskinlere iyilik etmeleri, insanlara güzel söz söylemeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleridir.'*[562] Burada Allah'ın tavsiyesine göre yaşayanlar zikredilmiştir. Bazen de Allah'ın kınadığı fiilleri yapanları bize bildirmiştir. Böyle yapmasının maksadı, kınamış olduğu fiillerin sahibi olan insanların yolundan gitmemizi engellemektir. Bu sözün ardından şöyle demiştir: *'Sonra yüz çevirdiniz, sadece azınız yüz çevirmedi, siz yüz çevirenlersiniz.'*[563] *'Siz nefislerinizi öldürenlersiniz, bir grubunuzu ülkelerinden çıkarır, günah ve düşmanlıkta yardımlaşırsınız, esirler size geldiğinde haram kılındığı halde onları bedel olarak kullanırsınız. Kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?'*[564] Kastedilen onların ve benzerlerinin hakkında söylediklerdir. *'Allah'ı ve peygamberini inkâr eden, Allah ve peygamberini ayırmak isteyen, kitabın bir kısmına inanır, bir kısmına inanmayız diyen, bunun arasında bir yol tutmak isteyenler vardır.'*[565] Allah söz konusu insanların *'gerçek kâfirler'*[566] olduklarını beyan buyurmuştur. Böyle davrananların cezası, dünya hayatında sürülmek iken kıyamet gününde en şiddetli azaba maruz kalmaktır. *'Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüsvalık, kıyamet gününde ise en şiddetli azaba itilmektir. Allah yaptığınızdan habersiz değildir.'*[567] Allah onların *'Ahirete karşılık dünya hayatını satın alanlar'*[568] olduklarını beyan etmiştir. *'Onların azabı hafifletilmez, onlara yardım da edilmez.'*[569] Onlar hidayet karşılığında dalaleti satın alanlardır. Bu ticaret fayda vermemiş, doğru yolu bulamamışlardır. Onların benzerleri de mağfiret karşılığında azabı satın almışlardır. Allah onların ateş karşısındaki sabırlarına taaccüp ederek şöyle der: *'Ateşe karşı ne kadar da sabırlıdırlar!'*[570] Bu ayet onların Hakkı bildiklerini, kesin bilgilerine rağmen inkâr ettiklerini gösterir. Neml suresinde bu nitelikteki insanlar hakkında şöyle der: *'Nefisleri kesin olarak inandığı halde, onları inkâr etmişlerdir.'*[571] Yani onlar, peygamberlerin Allah'tan aktardıkları hususlarda doğru söylediklerini gösteren deliller bulunduğunu içlerinden biliyorlardı. İnkâr etmelerinin nedeni, *'zulüm ve taşkınlıktır.'*[572] Araplar için Kur'an'ın benzeri bir mucize ne olabilir? Bu nedenle Allah şöyle der: *'Bunun nedeni Allah'ın kitabı hak ile indirmiş olmasıdır.'*[573]

Allah, kitapta insanlara açıkladıktan sonra indirmiş olduğu açık delilleri ve hidayeti gizleyenler hakkında şöyle der: *'Onlar Allah'ın ve lanetçilerin lanet ettiği kimselerdir.'*[574] Kendisine sorulan bir konunun cevabı-

nı bildiği halde, Allah katından indirilmiş bir meseleyle ilgili o cevabı gizleyenler, Allah'ın cehennem ateşiyle dağladığı kişilerdendir. *'Allah'ın indirdiği kitabı gizleyenler ve ucuz bir bedel karşılığında onu satanlar...'*[575] Burada satmak derken, elde ettikleri mal veya başkanlık gibi dünyevi işlerle onu saklayanlar kastedilir. *'Onlar ahirette hiçbir karşılık elde edemeyecek kimselerdir, Allah onlarla konuşmaz, kıyamet günü onlara bakmaz, onları tezkiye etmez, onlar için elim azap vardır.'*[576] Allah kullarına tavsiyede bulunurken onlara şöyle der: *'İyilik yüzlerinizi doğuya veya batıya çevirmek değildir, iyi olan kişi Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere iman eden, sevmesine rağmen malı yakınlara veren, yetimlere, yoksullara, yolda kalanlara, dilencilere, kölelere veren, namazı kılan, zekâtı veren, sözlerini yerine getiren, sıkıntıda ve darlıkta sabredenlerdir.'*[577] Allah o insanların *'Doğru sözlüler ve takva sahipleri'*[578] olduklarını bildirmiştir. Allah yakını öldürülen kan sahibine affı, kıyamette katil ile maktulun arasına girmemeyi tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber kısas yoluyla birini öldürenin hükmüyle katilin hükmünün bir olduğunu beyan etmiştir. Hadiste belirtilen husus *'Kötülüğün karşılığı onun gibi kötülüktür'*[579] ayetinde belirtilir. Dokuz insanı öldüren birinin kısası hakkında, 'onu öldürmek haddi aşmak bakımından katilin fiiliyle aynı olurdu' demiş, onu öldürmemiş, bırakmıştır. Kardeşini affeden kan sahibi marufa uymuştur, 'bundan sonra haddi aşan için büyük azap vardır'. Kastedilen daha önce affederek diyete razı olmuşken taşkınlık yaparak katili öldüren kişidir.

Allah vefat anında kişinin tasarruf hakkının bulunduğu malda vasiyet edebileceğini söylemiştir. Bu mal üçte birdir ve akrabalara verilir. Onlar, mirasta hakkı olmayanlardır. İbn Abbas'ın görüşüne göre, anne baba da bu kısma dahildir. Bu yoruma göre ölüm vaktinde anne ve babasına vasiyette bulunmayan kul günahkârdır. Allah vasiyetten sonra vasiyeti değiştirmenin günah olduğunu beyan etmiştir.

Bunlar, haklarında nas bulunan ilahi tavsiyelerdir. Bu tavsiyelerden birisi de müteşabih ayetlere uymamak ve onları nazari düşünceye göre tevil etmemektir. Onlara ancak kalbinde eğrilik bulunanlar uyabilir. Allah *'Onun tevilini Allah bilir ve bilgide derinleşenler de hepsine iman ettik, hepsi Rabbimizin katındandır derler'*[580] der. Burada bağlaç (ve) edatını atıf edatı kabul edenler, bilgide derinleşenleri müteşabihin maksadını bilenler sınıfına katmış olur. Allah kullarının mazeretini ortaya koymak maksadıyla şöyle der: *'İnsanlara şehvet sevgisi güzel gösterilmiştir.'*[581]

Başka bir ayette şöyle der: '*Rabbimiz iman ettik, bizim günahlarımızı bağışla, bizi cehennem azabından koru diyenler, sabredenler, sadaka verenler, ibadet edenler, seher vakitlerinde istiğfar dileyenler...*'[582] Onlar takva sahibi olanlardır. '*Onlar için Rablerinin katından altlarından nehirler akan cennetler vardır, orada kalıcıdırlar, onlar için temiz eşler vardır.*'[583] Allah peygamberleri ve adaleti tavsiye edenleri haksız yere öldürenlerden söz etmiş, onlara acı bir azap verileceğini, bu azaptan onları kurtaracak yardımcının bulunmadığını bildirmiştir. Allah, kendilerinden korku ve çekinme yokken, müminleri bırakarak, dinine yardım etmek için kâfirleri dost edinmemizi yasaklamıştır. Kâfirleri dost edinen, Allah'ın katında hiçbir şey elde edemez. Allah bizi kendisinden sakındırmış, Hz. Peygamber de O'nun zatı hakkında düşünmeyi yasaklamıştır. Ayette '*O'nun benzeri bir şey yoktur*'[584] denilir. Allah Hz. Peygamber'e bize şöyle demesini emretti: '*De ki, Allah'ı seviyorsanız bana uyun.*'[585] Peygambere uyanlar hakkında da şöyle der: '*Allah sizi sever, günahlarınızı bağışlar.*'[586]

İlahi Tavsiye

Allah şöyle buyurur: 'Ben şirk koşulmaktan en müstağni olanım. Her kim benden başkasını ortak koştuğu bir iş yaparsa, ben ondan uzağım, o amel ortak koştuğunundur.'

İlahi Tavsiye

Allah kutsi hadiste şöyle der: 'Benim katımda en gıpta edilecek dostum şöyle bir mümin kulumdur: Onun namazdan hazzı büyüktür, rabbine kendisini görürcesine ibadet eder, gizlide ve açıkta O'na itaat eder, insanların arasında gizlenmiştir, parmakla gösterilmez, rızkı yeterlidir ve bu hususta sabırlıdır.' Sonra Hz. Peygamber Rabbinden bu kutsi hadisi aktardıktan sonra şöyle demiştir: 'Umut ettikleri süratle verilmiş, ağlamaları az olmuş, mirası da az olmuştur.'

İnsanların Arasını Düzeltmekle İlgili İlahi Tavsiye

Enes b. Malik şöyle demiştir: 'Hz. Peygamberle bir gün otururken dişleri görünecek kadar güldüğünü gördük. Ömer şöyle dedi: 'Annem ve babam sana feda olsun ey Allah'ın Peygamberi! Seni güldüren nedir? Hz. Peygamber şöyle dedi: Ümmetimden iki adam izzet sahibi Rabbin huzuruna getirildi, onlardan birisi 'Rabbim! Bu kardeşimden benim hakkımı al' dedi. Allah da ona 'kardeşine borcunu öde' dedi. Adam 'Rabbim! İyiliklerimden geride hiçbir şey kalmadı ki?' deyince mazlûm

şöyle dedi: 'Rabbim! Günahlarımın bir kısmını yüklensin.' Hz. Peygamberin gözleri dolmuş sonra şöyle demiştir: 'O gün çetin bir gündür. O gün insanlar günahlarını taşıyacak birisine muhtaçtırlar.' Sonra devamla şöyle demiştir: 'Allah bunu isteyene şöyle der: 'Başını kaldır, cennetlere bak.' Adam başını kaldırıp şöyle der: 'Rabbim! İncilerle donatılmış gümüşten şehirler, altından köşkler görüyorum. Acaba hangi peygambere aittirler? Yoksa hangi şehide aittirler.' Allah şöyle der: 'Bunlar bana bedel verene aittir.' Adam şöyle der: 'Rabbim! Kim onun bedeline sahip olabilir ki?' Allah şöyle der: 'Sen buna sahipsin.' Kul 'nasıl?' deyince, Allah 'kardeşini bağışlayarak' diye cevap verir. Mazlûm kul 'Rabbim! Kardeşimi bağışladım' der. Allah 'Öyleyse kardeşinin elinden tut, onu cennete götür' der. Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah'tan korkun, aranızı düzeltin. Allah kıyamet günü müminlerin arasını düzeltir.'

Tevrat'tan İlahi Tavsiyeler

Kabu'l-Ahbar'dan bize aktarıldığına göre şöyle demiştir: 'Tevrat'ta on iki kelime buldum, onları yazdım, boynuma astım. Her gün zevkle onlara bakarım. Bunlar şunlardır: Ey Âdemoğlu! Sana yaptığım taksime razı olursan, kalbin ve bedenin rahata erer, sen övülürsün. Yaptığım taksime razı olmazsan dünya sana musallat olur; öyle ki hayvanlar arasında vahşi bir hayvan gibi uykusuz kalırsın. İzzetim ve celalim üzerine yemin olsun ki, sen senin adına takdir ettiğime ulaşabilirsin. Razı olmadığın için kınanır ve zemmedilirsin. Ey Âdemoğlu! Her şey seni kendisi için isterken ben seni senin için istiyorum, sen ise benden kaçıyorsun. Ey Âdemoğlu! Bana karşı ne kadar da insafsızsın? Ey Âdemoğlu! Seni topraktan yarattım. Sonra atılmış bir meniden yarattım. Ey Âdemoğlu! Şanın üzere yemin olsun ki, ben seni severim. Senin üzerindeki hakkım, senin de beni sevmendir. Ey Âdemoğlu! Ben seni kendim için, bütün eşyayı senin için yarattım. Kendim için yarattığımı senin için yarattığıma telef etme. Ey Âdemoğlu! Ben seni (henüz işlemediğin) yarınki bir amel sebebiyle hesaba çekmeyeceğim gibi sen de yarının rızkını benden isteme. Ey Âdemoğlu! Benim senin üzerinde belirlediğim farzlarım vardır. Senin de rızkın benim sorumluluğumdadır. Farzlarımı ifa etme hususunda bana ihanet etsen bile, senin davranışın nedeniyle ben rızkın hakkında seni yalnız bırakmam. Ey Âdemoğlu! Rızkının kaçacağından endişelenme. Benim hazinelerim dolu ve tükenmezdir. Ey Âdemoğlu! Benim otoritem baki olduğu sürece hiçbir

otorite sahibinden korkma. Otoritem tükenmeyecek şekilde bakidir ve sonsuzdur. Ey Âdemoğlu! Sırata geçinceye kadar, tuzağımdan ve hilemden emin olma.'

Tavsiye

Allah'tan korkma konusunda dostluk makamı ile ilgilidir. Allah, dostu Hz. İbrahim'e şöyle der: 'Ey İbrahim! Sende gördüğüm bu şiddetli korku da nedir böyle? Hz. İbrahim şöyle cevap vermiştir: 'Ya Rabbi! Nasıl korkmayayım ve nasıl endişeli olmayayım ki? Babam Âdem sana çok yakındı; onu ellerinle yarattın, ruhundan üfledin, meleklere kendisine secde etmelerini emrettin, sadece bir günah nedeniyle onu civarından uzaklaştırdın.' Allah kendisine şöyle vahyetti: 'Ey İbrahim! Sevgilinin yaptığı hata sevgiliye pek ağır gelir.'

İlahi Tavsiye

Allah'tan perdeleyen işler hakkındadır. Allah Hz. Davud'a şöyle vahyetmiştir: 'Ey Davud! İsrail oğullarına şehvetlerine uymayı yasakla. Şehvetlere bağlı kalpler benden perdelenmiştir.'

İlahi Tavsiye

Allah'ı her durumda zikretmek gerekir. Hz. Musa şöyle demiştir: 'Ya Rab! Sen uzakta mısın yakın mısın? Uzakta isen seni çağırayım, yakın isen seninle münacat edeyim? Allah şöyle demiştir: Ben beni zikredenle otururum. Kim beni zikrederse onunla beraberim.' Hz. Musa sormuş: 'Rabbim! Sana en sevimli gelen amel hangisidir?' Allah cevap vermiş: 'Her durumda beni çokça zikretmek en sevdiğim ameldir.'

Geceyi İbadetle Geçirmek Hakkında Tavsiye

Allah gecenin son üçte birlik kısmında yakın semaya iner ve şöyle der: 'Beni sevdiğini iddia edip de şimdi uykuda olanlar yalan söylemiştir. Seven sevdiğiyle baş başa kalmak istemez mi? Ben sevdiklerimi görmekteyim. Onlar beni gözlerinin önünde canlandırmış, beni görerek bana hitap etmiş, huzurumda benimle sohbet etmişlerdir. Yarın da onların gözleri cennetlerimde parıldar.'

Tavsiyeler

Allah Hz. Musa ile konuşurken şu tavsiyelerde bulunmuştur: 'Ey Musa! Bana yaklaş, benim değerimi bil, çünkü ben Allah'ım. Ey Musa!

Bütün yaratıkların arasında niçin seninle konuştuğumu, peygamberlik görevi ve konuşmak üzere niçin seni seçtiğimi, İsrail oğullarından başka birisini seçmediğimi biliyor musun? Hz. Musa cevap vermiş: 'Hayır, ya Rabbi, bilmiyorum.' Allah şöyle demiştir: 'Ben kullarımın sırlarına muttaliyim. Onların arasında senin kalbinden daha çok benim sabit ve sürekli sevgim (meveddet) için saf ve temiz bir kalp görmedim.' Hz. Musa şöyle dedi: 'Rabbim! Hiçbir şey değilken beni niçin yarattın?' Allah şöyle buyurdu: 'Seninle bir hayır murat ettim.' Hz. Musa 'kime karşı?' deyince Allah şöyle dedi: 'Cennetimde meleklerimle beraber seni civarıma yerleştirdim. Orada ebedi nimete mazhar, mutlu, rahata ermiş bir şekilde kalırsın.' Hz. Musa şöyle dedi: 'Rabbim! Bunun için yapmam gereken nedir?' Allah şöyle dedi: 'Dilin her daim zikrimle meşgul olsun, kalbin benden dolayı ürpersin, bedenin bana hizmet etmek üzere meşgul olsun, ayağını cennete girmiş bile görsen tuzağımdan emin olma.' Hz. Musa şöyle dedi: 'Rabbim! Beni niçin Firavun ile sınadın?' Allah şöyle dedi: 'Ben seni kendim için seçtim, kendi dilimle İsrail oğullarına hitap ettim, sözümü onlara duyurdum, Tevrat'ın şeriatını, dindeki kuralları, ahiret yolunu onlara öğrettim. Onlardan veya başkalarından sana tâbi olan her kim olursa olsun, bu şeriatı öğrenmelidir. Ey Musa! İsrail oğullarına şunu bildir ve söyle: Ben gökleri ve yeri yarattığımda, onlar için ehil de yarattım. Göklerin ehli melekler ile kendilerine verilen emirlerde Allah'a asi olmayıp emredileni yapan seçkin kullardır. Ey Musa! Benden İsrail oğullarına tebliğ et ve şunu söyle: Tavsiyemi kabul edip verdiği sözü tutan ve bana karşı asi olmayanları meleklerimin derecesine yükseltirim, onlara cennetimi helal kılarım. Onları yaptıkları işlere karşılık en güzel şekilde ödüllendiririm.'

'Ey Musa! Benden İsrail oğullarına bildir ve onlara de ki: Cinleri, insanları ve hayvanları yarattığımda, onlara dünya hayatının maslahatlarını ilham yoluyla bildirdim, menfaatlerini nasıl elde edeceklerini ve zararlarından nasıl kaçınacaklarını gösterdim. Bütün bunları onlarda yarattığım duymak, görmek, kalp, temyiz ve şuur gibi güç ve fiiller vasıtasıyla kendilerine öğrettim. Aynı şekilde, nebilerime, resullerime ve kullarım arasından seçkinlere ilham ettim. Onlara mebde ve meadın durumunu ve ahiretteki yaratılışın keyfiyetini açıkladım, yolu beyan ettim, ahirete nasıl varacaklarını bildirdim. Ey Musa! İsrail oğullarına de ki: Peygamberlerden tavsiyelerimi öğrenip kabul eder, ona göre amel ederlerse muhtaç oldukları dünya ve ahiretin bütün menfaat ve maslahatla-

rını onlara taahhüt ederim. Onlar bana verdikleri sözü tutarlarsa, ben de -ister İsrail oğlu ister başka bir kavimden olsun- verdiğim sözü tutarım. Sözlerini tutarlarsa onları nebilerime ve meleklerime katarım. Onlar ahiret hayatı olan karar yurdunda peygamber ve meleklerimle beraber olurlar. Hz. Musa şöyle demiş: 'Rabbim! Bizi cennette yaratıp dünyanın sıkıntı, musibet ve belalarından uzak kılmış olsaydın, bizim için daha hayırlı olmaz mıydı?' Allah cevap verdi: 'Ey Musa! Babanız Âdem'e söylediğin gibi davrandım, fakat cennetin değerini bilemedi, tavsiyemi tutmadı, verdiği sözü yerine getiremedi, isyan etti, ben de onu cennetten çıkardım. Tövbe ettiğinde, tövbesini kabul ettim ve ona cennete dönmeyi vadettim. Aynı zamanda kendim üzerine yeminle şunu taahhüt ettim: Âdem'in zürriyetinden ancak tavsiyemi tutan, verdiği sözü yerine getirenler cennete girebilecektir. *'Benim taahhüdüme zalimler erişemez.'*[587] Cennetime de kibirliler giremez, çünkü ben orayı *'Yeryüzünde büyüklük taslamayan, bozgunculuk aramayanlar için yarattım.'*[588] Ey Musa! Kullarımı çağır ve onlara nimetlerimi söyle. Onlar bu nimetlerin arasından sadece peşin ve şimdi olanları veya hemen ve gelecekte menfaatlerine olanları zikrederler. Ey Musa! Cennetimi kaçıranlara yazık olsun. Menfaatinden mahrum kalıp pişman olanlara yazıklar olsun! Ey Musa! Ben gökleri ve yeri yarattığımda, cenneti de yarattım, en güzel renklerle süsledim, ehlinin nimetini ve mutluluklarını 'ravh ve rayhan' olarak yarattım. Dünyadakiler bir kere uzaktan cennete bakmış olsalardı, artık dünya hayatı onları kendisine cezb edemezdi. Ey Musa! Cennet dostlarım ve salih kullarım için hazırlanmıştır. Onlar Allah'la karşılaştıklarında selamete kavuşanlardır. Onlara ne mutlu, ne güzel yere varacaklardır!'

İlahi Tavsiyelerden Biri

'Ey Âdemoğlu! Günün başlangıcında dört rekât namaz kıl. O namaz günün sonuna kadar sana yeter.' Hadisi İmam Nesei aktarmıştır. Tavsiye içeren ilahi bir kınama ve ikazda Allah şöyle buyurmuştur: 'Ey Âdemoğlu! Nasıl da aciz bırakıyorsun beni! Ben seni şöyle bir şeyden yarattım: Seni düzenleyip itidal verdim, ellerin önünde yürüdün, sonra (mal) topladın, (sadakayı) engelledin. Can boğaza gelince, 'sadaka veririm' dedin. Sadaka vakti o zaman mıdır?'

Korku Hakkında İlahi Tavsiye

Allah şöyle der: 'Ey Âdemoğlu! Malın fazlasını harcarsan senin için daha hayırlıdır. Elinde tutman ise senin için kötüdür. Veren el, alan elden hayırlıdır.

Lütuf İçeren İlahi Tavsiye

Musa b. Muhammed el-Kurazi, Mekke'de aktarmıştır ki; Ziya Abdulvahhab İbnu's-Sekine ile rıbatında bir araya geldiğimizde Bağdat'ta bize şöyle dedi: Allah şöyle buyurur: 'Kul abdest bozup sonra abdest almazsa bana sıkıntı vermiş olur. Abdest alıp namaz kılmazsa yine bana sıkıntı vermiş olur. Namaz kılıp dua etmezse bana sıkıntı vermiş olur. Dua edip ben icabet etmezsem, bu kez ben sıkıntı veririm. Ben sıkıntı veren bir rab değilim, ben sıkıntı veren bir rab değilim, ben sıkıntı veren bir rab değilim.'

Organları Temizlemek Hakkında Faydalı-İlahi Tavsiye

Allah şöyle der: 'Ey Peygamberlerin ve korkutucuların kardeşi!' Bu sözle Efendimiz Hz. Muhammed'e hitap edilir. Bu tavsiye Hz. Peygamber'in kutsi bir hadisle Allah'tan aktardığı tavsiyedir: 'Evlerimden herhangi birisine girerken selim kalplerle, doğru dillerle, temiz ellerle, temiz cinsel organlarla girin. Bir evime kullardan birine haksızlık yapmış bir halde girmeyin. Kul benim huzurumda namaza durduğunda haksız bir şekilde aldığını hak sahibine ulaştırmadığı sürece, onun namazını kabul etmem. Hakkı sahibine ulaştırdığında ise kendisiyle duyduğu kulağı, kendisiyle gördüğü gözü olurum. O da benim dostlarımdan, seçkinlerimden birisi ve peygamber, sıddîk ve şehitlerle beraber cennette komşu olur.'

Tavsiye

Dünyaya düşkün insanın azarlanması hakkındadır. Allah şöyle der: 'Ey Âdemoğlu! Dünya sana üç korku verdi; fakirlik, hastalık ve ölüm! Yine de onun peşinde koşarsın.'

Tevazu Hakkında Melekten Gelen Tavsiye

Allah yanında Cebrail bulunurken Hz. Peygamber'e şöyle vahyetti: 'Dilersen nebi ve kul ol, dilersen nebi ve melek ol.' Hz. Peygamber Cebrail'e baktı, Cebrail ona tevazu göstermesini ima edince şöyle dedi: 'Ben bir kul-nebi olayım.' Hz. Peygamber şöyle der: 'Melek-

peygamber' demiş olsaydım, benim karşımda dağlar altın ve gümüşe dönmüş olarak yürüyecekti.'

Velilerin Yüceltilmesi Hakkında İlahi Tavsiye

Allah şöyle der: 'Kim bir velim hakkında bana saygısızlık yaparsa, ona savaş açarım.' Bir rivayette 'ona savaş ilan ederim' denilir. Şöyle demiştir: 'Benim katımda en sevimli ibadet, nasihat, yani samimiyet ve ihlastır. Allah şöyle der: 'Ey Âdemoğlu! Benim ihsanım sana inmişken senden bana kötülük yükselmiştir. Ben nimetlerle sana kendimi sevdiririm, sen de her gün işlediğin günahlarla beni senden soğutursun. Her gün saygın bir melek senin kötü fiilini bildirmek üzere bana gelir.' Ey Âdemoğlu! Beni murakabe etmiyorsun. Bilmiyor musun ki sen gözlerimin önünde bulunmaktasın. Ey Âdemoğlu! Yalnız kaldığında veya şehvetinin peşinden koştuğunda, beni hatırla, kalbinden onları çıkartmamı iste, seni günahtan korumamı dile, şehvetleri sana kötü göstermemi, itaati kolaylaştırmamı, onu sana sevdirmemi, gözünün önünde itaati süslü göstermemi benden dile. Ey Âdemoğlu! Ben sana yardım dilemen, ipime sarılman için emir verdim ve sana yasaklar koydum, bana asi olup yüz çevirmen için değil! Sen çevirirsen ben de yüz çeviririm. Ben sana muhtaç değilim, sen bana muhtaçsın. Dünyayı yarattım, bana kavuşmak üzere hazırlan diye onu sana amade kıldım. Benden yüz çevirmeyecek ve yeryüzünde ebedi kalmayacak şekilde ondan azık tedarik etmeni istedim. Bilmelisin ki, ahiret yurdu senin için dünyadan hayırlıdır. Benim senin için seçtiğimden başkasını seçme, bana kavuşmayı nahoş karşılama. Benimle kavuşmayı nahoş bulan biriyle ben de karşılaşmayı nahoş bulurum. Kim benimle karşılaşmayı isterse, ben de onunla karşılaşmayı isterim ve severim.'

İlahi Tavsiye

Korku ve teşvik hakkındadır. Bize Muhammed b. Mesleme b. Veddah -Kurtubalıdır- şöyle bir hadise aktarmıştır: Allah İsrail oğullarına şöyle demiştir: 'Biz sizi ahirete teşvik ediyoruz, siz yanaşmıyorsunuz. Biz size dünyanın değersizliğini gösteriyoruz, siz değersiz görmüyorsunuz. Biz sizi ateşle korkutuyoruz, siz korkmuyorsunuz. Biz sizi cennete teşvik ediyoruz, ona hasret duymuyorsunuz. Biz size şefkat gösteriyoruz, sizin kalbiniz yumuşamıyor. Biz size ilgi gösteriyoruz, siz ağlamıyorsunuz. Allah'ın bir kılıcı vardır ki, uyku nedir bilmez. Onun yeri cehennem yurdudur.'

Tavsiye

Seni ancak masum bir halde sevenin sevgisini muhafaza eyle! Seninle arkadaşlık edip sevdiği hususlarda sana uyan, sevmediği hususlarda sana karşı gelen kişi, kendi arzusuyla arkadaşlık ediyor ve ona uyuyor demektir. Kendi arzusuna uyan ve onunla arkadaş olan ise dünyadaki rahatlığın peşindedir demektir. Ey müritler topluluğu! Sizden (Allah'a giden) yolu talep edenler, alimlerden cehaleti, zahitlerden dünya sevgisini ve rağbeti, marifet ehlinden de susmayı öğrenmelidir. Şeyhimin huzuruna ilk girdiğimde, henüz yüzünü görmeden bana bir şeyler söyledi ve tavsiyede bulundu. Benimle konuştu ben de kendisine şöyle dedim: 'Seni görmeden kabul ediyorum. Senin tavsiyeni ezberleyeceğim. Söylediklerini üzerimde görmeden bana bakma.' Bunun üzerine şeyhim 'Bu himmet üstün ve değerli bir himmettir' dedi ve ekledi: 'Evladım! Kapıyı kapa, sebepleri kes, el-Vehhab ile otur ki arada perde olmaksızın seninle konuşsun.' Ben de bereketini müşahede edene kadar bu tavsiyeyle amel ettim. Ardından huzuruna girdim. O da verdiği hediyeyi üzerimde görerek şöyle dedi: 'İşte böyle davranmayı sürdür. Böyle yapmazsan olmaz.' Sonra bana şöyle dedi: 'Yazdığını sil, ezberlediğini unut, bilgilerini yok say, her durumda Allah'ın karşısında böyle hareket et. Yoksa bilgine göre O'nun karşısında konuşma. Öyle bir davranış vakit zayi etmek demektir. Allah Peygamberine hitap ederken buyurduğu gibi, sen de bilginin artmasını talep et ve iste. Allah peygamberine ve onun ümmetine şöyle emreder: *'De ki, Rabbim, bilgimi artır.'*[589] Yoksulluk diliyle hacetini talep et, tahakküm edercesine değil! Allah Ebu Yezid el-Bestami'ye şöyle der: 'Bana zillet ve yoksullukla yaklaş.' Başka bir defasında 'nefsini terk et' diye emretmiştir. Allah Hz. Musa'ya şöyle vahyetti: 'Bir kuş gibi ol; o kuş ağaçların uçlarından yer, saf sulardan içer, gece çökünce de benimle ünsiyet etmek için bana asi olanlardan çekinerek ve kaçarak bir mağaraya sığınır. Ey Musa! Nefsim üzerine yemin ettim ki, kendimden başka kimsenin amelini tamamlamayacağım. Ey Musa! Benden başka hiçbir emel sahibinin emeli gayesine varmayacak, benden başkasına bel bağlayanın belini kıracağım. Benden başkasıyla ünsiyet edenin yalnızlığını arttıracağım. Benden başkasını sevenden yüz çevireceğim. Ey Musa! Benim öyle kullarım vardır ki, bana münacat ederlerse, kulak veririm, beni çağırırlarsa yönelirim, bana yönelirlerse onlara yaklaşırım, bana yaklaşırlarsa ben daha çok yaklaşırım. Onlar bana yaklaştıklarında kendilerini kuşatırım. Onlar be-

ni dost edinirlerse, ben de onları dost edinirim. Onlar beni yakın kabul ederlerse, ben de onları yakın sayarım. Benim için amel yaparlarsa, ödüllerini veririm. Onlar benim himayemdedirler ve benimle iftihar ederler. Ben onların işlerini yönetirim, kalplerini idare ederim, hallerini üstlenirim, onların kalplerinde beni zikretmenin dışında herhangi bir hususta rahatlık bırakmam. Beni zikretmek onların hastalıklarının ilacı, kalplerinin aydınlığıdır. Onlar benden başkasıyla ünsiyet etmezler. Kalplerinin yüklerini benim nezdimde indirirler. Benden başkasının yanında karar kılamaz ve yerleşmezler.

Anlatıldığına göre, eski peygamberlik devirlerinde ilhama mazhar olan birisi varmış. Adam Allah'ın insanları yükümlü tutması ve imtihan etmesi meselesi üzerinde düşünmüş, konunun hikmeti hakkında doğru bir yorum bulamamış, Allah ise kendisine kulluk hakkında düşünmesini emretmişti. O da halvetlerde Rabbine münacata başlayarak sırrıyla ve diliyle şöyle demiş: 'Rabbim! Beni yarattın fakat bana görüş sormadın. Beni öldüreceksin, yine benimle istişare etmeyeceksin. Bana bildirmeden emir verdin, yasaklar koydun. Hevayı inatçı bir güç olarak ve şeytanı da azgın bir güç olarak üzerime musallat kıldın. Nefsimde derin arzular ve şehvetler terkip ettin. Gözlerimin önüne dünyayı süslenmiş bir halde yerleştirdin. Ardından beni korkuttun, tehdit ve korkutmayla beni icbar ettin ve şöyle dedin: 'Sana emredildiği gibi dosdoğru ol, arzuya uyma, seni benim yolumdan saptırır. Şeytandan sakın, şeytan sana yaklaşmasın, dünya seni aldatmasın, şehvetlerinin seni alçaltmasından, onlardan uzak dur, emellerin ve kuruntuların seni alıkoymasın, sana hemcinslerin hakkında tavsiyede bulunurum, onlarla iyi geçin.' Sonra başka emirler verdin ve dedin ki: 'Maişetini helal yoldan araman gerekir, çünkü maişetini nereden kazandığından mesulsün. Onu talep etmezsen mesul olduğun kadar helal yoldan kendisini aramasan da mesulsün. Dünyadan nasibini unutmaman gerektiği gibi ahiretten de nasibini unutma. Allah sana ihsanda bulunduğu kadar sen de iyilik yap ve ihsanda bulun. Yeryüzünde bozgunculuk peşinde koşma. Ahiretten yüz çevirme, hem dünyan ve hem ahiretin hüsrana uğrar. Böyle bir şey apaçık bir hüsrandır.' Rabbim! Birbirine zıt işler, birbirini çeken güçler ve birbirine karşıt haller arasında bulundum. Nasıl davranacağımı bilmiyorum, neyi yapacağım hakkında doğrudan emin değilim? Kendi işlerim hakkında hayretteyim, çözümü yitirdim. Rabbim! İmdadıma yetiş, elimden tut, beni kurtuluşa yönlendir, öyle yapmazsan helak olurum.'

Bu sözler üzerine Allah kendisine şöyle vahyetmiş: 'Ey kulum! Ben sana yaptığında bana yardım edeceğin bir işi emretmedim veya yaptığında bana zarar vereceğin bir işi yasaklamadım. Ben sadece bir rabbin ve ilahın olduğunu öğrenmen maksadıyla emir verdim. O senin yaratıcın, rızık verenin, mabudun ve var edicindir. O seni muhafaza eden, sana eşlik eden, yardım eden ve destek olandır. Bilmelisin ki, bütün emir ve yasaklarda sen benim yardımıma muhtaçsın. Aynı zamanda benim sana dönmeme, hidayet etmeme, işini kolaylaştırmama, inayet etmeme muhtaç olan sensin. Bilmelisin ki, bütün yasaklandığın işlerde benim korumama, himaye ve riayetime muhtaçsın. Kısaca bütün tasarruflarında bana muhtaçsın. Bütün hallerinde, dünya ve ahiret işlerinde gece ve gündüz bana muhtaçsın. Bu emir ve yasaklarla birlikte, küçük veya büyük, gizli veya aleni hiçbir işin bana gizli değildir. Bu işler sana açıklanacak ve bana muhtaç olduğunu öğreneceksin. Ben senin için vazgeçilmezim. Artık benden yüz çevirme, bana karşı kendine meşguliyet bulma, beni unutma, benden başkasıyla ilgilenme. Her vakit benim zikrimle beraber ol. Bütün hal ve ihtiyaçlarında benden iste. Bütün tasarruflarında benimle konuş, yalnız kaldığın her durumda benimle sohbet et, beni müşahede ve murakabe eyle! Bu durumda bütün yaratıklardan uzaklaşarak bana yönelmiş, onlardan yüz çevirerek bana kavuşmuş olursun. Öğrenirsin ki, bulunduğun her yerde seninle beraber olan benim. Sen beni görmesen bile her durumda ben seni görürüm. Bütün bunları istediğinde ve kesin olarak inandığında, söylediğin sözlerin hakikati ve tavsif ettiğin durumların doğruluğu senin adına ortaya çıkar. Ardından her şeyi ardına bırakır, sadece bana yönelirsin. Ben de seni kendime yaklaştırır, kendime kavuşturur, kendi katımda yükseltirim. Sen benim dostlarımdan, seçkinlerimden, saygın meleklerimle beraber civarımda cennet ehliyle beraber bulunanlardan biri olursun. Orada ihsana ermiş, mutlu, rahat, nimetlenen, haz alan ve güvenli bir şekilde sonsuza dek kalırsın.'

'Ey kulum! Benim hakkımda kötü zanda bulunma, cömertlik ve keremimin gereğinden başka bir vehimde bulunma. Daha önce sana ihsan ettiğim nimetleri hatırla, ezeli ihsanlarımı ve sende bulunan güzel ve hoş lütuflarımı yâd et. Sen zikre şayan bir şey değilken seni düzgün ve mutedil bir şekilde yarattım. Sana latif bir duyma gücü, keskin bir göz, algılayan duyular, tertemiz kalp, kuvvetli bir anlayış, duru bir zekâ, ince bir fikir, açıklayıcı bir dil, sağlam bir akıl, tam bir bünye, güzel bir

suret, sahih uzuvlar, kâmil araçlar ve itaat edici organlar ihsan ettim. Ardından söz ve kelamımı sana ilham ettim, menfaat ve zararları bildirdim, fiillerde, sanat ve amellerde nasıl tasarruf edeceğimi öğrettim. Gözünden perdeleri kaldırdım, melekûtuma bakman için gözlerini açtım. Gece ve gündüzün ardışık olarak akışını görürsün. Dönen felekleri, hareketli yıldızları gördün. Vakitlerin hesabını, zamanları, ayları, yılları ve günleri öğrettim. Karada ve denizdeki madenleri, bitkileri ve hayvanları öğrettim. Sen bunların arasında hükümdarlar gibi tasarrufta bulunur, rabler gibi hükümran olursun. Haddi aşıp zalimleştiğini, yoldan çıkıp hainleştiğini, zulmettiğini, sınırı geçtiğini gördüğümde ise sınırları, hükümleri, kıyası, ölçüyü ve insafı öğrettim. Ayrıca hakikati, doğruyu, iyiyi, marufu, adil olan ahlakı öğrettim. Bu sayede ihsan ve nimet senin adına devam eder, azap ve intikam senden uzaklaşır. Binaenaleyh ben seni senin için hayırlı olana, daha faziletli, daha şerefli, izzetli, saygın, daha hazlı ve daha çok nimet olan işlere yönlendirdim. Şimdi benim hakkımda suizanda bulunuyor, haktan ve hakikatten başka vehimlerde bulunuyorsun.'

'Ey kulum! Sana emrettiğim bir şeyi yapmakta zorlandığında şöyle de: 'La-havle ve la-kuvvete illa billahi'l-aliyyi'l-azim (Yüce ve azamet sahibi Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi yoktur). Nitekim arşı taşıyan meleklere taşımak kendilerine ağır gelince, bu zikri söylerler. Bir musibet sana ulaştığında şöyle de: 'İnna-lillah ve inna-ileyhi raciun (Biz Allah içiniz ve Allah'a döneceğiz.)' Nitekim sevdiklerim ve dostlarım böyle söylerler. Ayağın günah çukuruna kaydığında, dostum Âdem ve eşinin söylediği şu cümleyi söyle: '*Rabbimiz kendimize zulmettik, sen bizi bağışlamaz ve merhamet etmezsen hüsrana uğrayanlardan oluruz.*'[590] Bir iş sana müşkül gelir, görüşünde vehme kapılır, doğruyu bulmak, doğru sözü söylemek istersen, dostum İbrahim gibi şu cümleleri söyle: '*Beni yaratan beni doğruya ulaştırır. O beni yedirir ve bana içirir, hasta olunca bana şifa verir, beni öldürecek sonra diriltecek. Benim hatalarımı kıyamet gününde bağışlamasını dilerim. Rabbim! Bana hüküm ver ve beni salih kimselere kat. Benim adıma geride bir doğruluk dili bırak. Beni naim cennetinin varislerinden eyle. Babamı da bağışla, o dalalete düşenlerden idi. Kıyamet günü beni mahzun etme. O gün ne mal, ne çocuklar fayda vermez. Sadece selim bir kalp ile Allah'a gelmek fayda verir.*'[591] Bir musibet isabet edince, indirmiş olduğum vahiyde bildirdiğim üzere, Yakub'un söylediklerini söyle. '*Ben üzüntümü ve sıkıntımı Allah'a havale ediyorum. Allah'tan sizin*

bilmediklerinizi biliyorum.'[592] Senden bir hata meydana geldiğinde, Hz. Musa'nın söylediği gibi söyle: '*Bu şeytanın bir amelidir. Şeytan apaçık saptırıcı bir düşmandır.*'[593] Bir günahtan yüz çevirdiğinde Yusuf'un dediği gibi söyle: '*Ben kendimi tezkiye etmem, Rabbim merhamet etmedikçe nefis mutlaka kötülüğü emreder, Rabbim Gafur ve Rahim'dir.*'[594] Allah seni bir belayla imtihan ettiğinde Davud'a söylemiş olduğu şekilde hareket et: '*Rabbinden bağışlama dile, rükû ederek yere kapan, Allah'a yönel.*'[595] Allah'ın yaratıkları arasından günahkârları ve hatalı kulları görüp Allah'ın onlar hakkındaki hükmünü bilmediğinde, İsa gibi konuş: '*Onlara azap edersen onlar senin kulların, bağışlarsan sen aziz ve hakimsin.*'[596] Allah'tan bağışlanma dileyip O'nun affetmesini talep edince, Hz. Muhammed ve onun sahabesinin söylediği gibi söyle: '*Rabbimiz! Unuttuğumuzda veya hata ettiğimizde bizi hesaba çekme, rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin gibi bize ağır yük yükleme. Rabbimiz! Gücümüz yetmeyen işleri bize yükleme, bizi affet, bize merhamet et, bize mağfiret et. Sen bizim Mevla'mızsın, bize kâfir güruha karşı yardım eyle.*'[597] İşlerin sonuçları hakkında korkuya kapılıp senin adına nasıl sonlanacağım bilmediğinde yine Hz. Muhammed ve sahabesi gibi söyle. '*Rabbimiz! Bizi hidayete ulaştırdıktan sonra kalplerimizi çevirme, bize kendi katından rahmet ver, sen el-Vehhab'sın. Rabbimiz! Sen insanları hakkında kuşkunun bulunmadığı günde bir araya toplarsın. Allah verdiği sözü bozmaz.*'[598]

Tavsiye

Muhammed b. Vasi', Bilal b. Ebî Berde'ye sıcak bir günde uğramış. Bilal bir gölgelikteymiş ve yanında kar varmış. Bilal şöyle demiş: 'Ey Ebu Abdullah! Evimizi nasıl görüyorsun?' Şöyle cevap vermiş: 'Evin güzel, cennet ondan daha güzel, cehennemi hatırlamak bu evden insanı uzaklaştırır.' 'Kader hakkında ne dersin?' deyince, şöyle cevap vermiş: 'Komşuların kabir ehlidir. Onlar hakkında düşün. Onlar hakkında düşünmek seni kaderden uzaklaştırır.' 'Benim için dua et' deyince, Muhammed şöyle cevap vermiş: 'Kapında böyle böyle şeyler varken benim duamı ne yapacaksın ki? Herkes senin için 'bana zulmetti' diyor. Onların bedduası benim duamdan önce Hakka ulaşır. Kimseye zulmetme, benim duama muhtaç olmazsın.'

Hasan-ı Basri'nin Sözlerinden Biri

'Nedir bu hal böyle! İnsanlar görüyorum, akıl sahibi görmüyorum. İnsanlar görüyorum, lakin bir dost göremiyorum; girdiler, çıktılar, öğ-

rendiler sonra inkâr ettiler.' Hasan-ı Basri'nin başka bir sözü şöyledir: 'Şu kavme şaşılır; kendilerine azık emredilmiş, sonra yolculuk için nida edilmiş, ilkleri sonlarını hapsetmiştir. Onlar oynamak üzere kalmışlardır. Ey Âdemoğlu! Bıçak keskinleşmiş, tandır tutuşmuş, koç asılıdır. Tecrübeler edep öğretmek için yeterli, günlerin başkalaşması ve değişmesi öğüt vermek için yeterli, ölümü hatırlamak da günahtan alıkoyucudur. Dünya kendi hali üzere gidici, günler boyunlarında asılı ve kalıcıdır. Siz insanları yönlendirirsiniz, insanlar da sizi yönlendirir. En hayırlı olanınız gitmiştir. Daha ne bekliyorsunuz? Görmeyi mi bekliyorsunuz? O da olmuştur.'

Ömer b. Abdülaziz'in Bir Sözü

Her yolculuğun mutlaka bir azığı vardır. Siz dünyadan ahirete giderken takvayı azık edinin. Allah'ın kendisi için hazırlamış olduğu ödülü ve karşılığı görenler gibi olun. Cenneti arzulayın, cehennemden korkun. Hakkınızdaki süre asla uzamayacaktır; uzamış olsaydı zaten kalpleriniz katılaşırdı. Allah'a yemin olsun ki, insanın emeli ne kadar çoktur. Hâlbuki bilmez ki, akşamlayınca sabahlayacak mı, sabahlayınca akşama varacak mıdır? Belki bu esnada temenniler kendilerini gösterebilirler. Dünyayla aldanan nice insanı biz de siz de gördünüz. Bununla birlikte sadece Allah'ın azabından kurtulmaya bel bağlayan kişinin gözü aydınlanır. Kıyamet korkulardan emin olan kişi sevinebilir. Yaralarını tedavi etmeyen (müdaviü'l-kelem) kimse ise (bir yandan tedavi etse bile) bir yandan yaralanır. Kendimi uzak tuttuğum bir işi size (yapın diye) emretmekten Allah'a sığınırım. Böyle yapsaydım, ticaretim zarar ederdi. Öyle bir meseleyi anlamış oldunuz ki, yıldızlar bir benzerini anlamış olsaydı, hiç kuşkusuz dağılıp saçılırlar; dağlar anlamış olsaydı, erirler; yeryüzü anlamış olsaydı, parçalanırdı. Şunu bilmiyor musunuz: Cennet ile cehennem arasında (üçüncü) bir yer yoktur. Ya cennete veya cehenneme gideceksiniz.'

Ömer b. Abdülaziz'in Başka Bir Tavsiyesi

Allah sizi boş yere yaratmamış, herhangi bir işinizi boş halde bırakmamıştır. Sizin bir meadınız vardır. Allah o gün sizin aranızda hüküm vermek üzere iner. Allah'ın rahmetinin dışında kalan hüsrana uğrar ve helak olur. Öyle biri genişliği gökler ve yer kadar olan cennetten mahrumdur. O kişi çoğu vererek azı, baki olanı vererek fani olanı, güveni vererek korkuyu satın alandır. Bakınız! Siz gelip giden nesiller içe-

risindesiniz. Ardınızdan başkaları gelecek, en sonunda da hayru'l-varisîn, varislerin en hayırlısı olan Hakka döndürüleceksiniz. Her gün ve gece ölenleri, eceli sona eren ve ömrü bitenleri Allah'a uğurlarsınız, onu toprağm içine bir kabre defnedersiniz. Ardından da bir döşek veya yastık kendisine vermeden, ona dua edersiniz. O artık sebeplerden soyutlanmış, sevdiklerini terk etmiş, toprağa yerleşmiş, hesapla yüz yüze gelmiştir. Ameline göre rehin kalmış, zenginken vereceklerine muhtaç bir haldedir. Ölüm gelmezden önce Allah'tan sakının! Allah'a yemin olsun ki size bu sözleri söylüyorum, fakat kendi günahlarımı bildiğim kadar herhangi birinizin günahları hakkında bir bilgim yoktur. İçinizden birinizin bana bir ihtiyacı düşse, gücüm yettiği ölçüde, onu karşılamak isterim. Herhangi birinizi benim sahip olduklarımın rahatsız edeceğini bilsem, benimle onun yaşantısı müsavi olsun diye bende bulunanları ondakilerle değiştirmesini isterdim. Allah'a yemin olsun ki, bundan daha fazla bir zenginlik ve (rahat) yaşantı isteseydim, söyleyen dilim yalancı olur, onun sebeplerini de bilirdi. Fakat Allah'ın hüküm veren kitabı ve adil sünneti öne geçmiş ve takdir etmiştir: O kitap Allah'a itaati emretmiş, günahkârlığı yasaklamıştır.' Bunları söyledikten sonra elbisesinin bir ucunu yüzüne koymuş, hıçkırığa boğulmuş, insanlar da ağlamışlardı.

Tavsiye

Bütün hallerinde, sözlerinde ve fiillerinde Hz. Peygamber'e uyman lazımdır. Ayetle Hz. Peygamber'e mahsus olduğu bildirilip bizim yapmamız caiz olmayan veya Hz. Peygamber'in birine yapmasını söyleyip başkasına yasakladığı fiiller bunun dışındadır. Bir adam Zünnûn el-Mısri'nin yanında Nil nehrine tükürmüş, Zünnûn şöyle demiş: 'Allah canını almasın! Allah'ın nimetine tükürüyorsun.' Bunu söylerken Zünnûn ilahi nimetleri müşahede ediyordu ve bu nedenle hali kendisinin üzerinde hüküm vererek söylemiş olduğu sözü söyletmişti. Şeyhimiz Ebu Medyen ile Ebu'l-Hasan b. ed-Dekkak arasında benzer bir hadise gerçekleşmişti. İbn Dekkak onu seven ve meclisinde bulunanlardan birisiydi. Bir süre bu nedenle onun meclisinde bulunmaktan vazgeçmişti. Şeyh Ebu Medyen kendisine davet göndererek şöyle demişti: 'Ey Ebu'l-Hasan! Niçin meclisimize devam etmiyorsun? Benim şeytanım senin şeytanının hasmıdır, fakat biz eskisi gibi dostuz ve halimiz değişmemiştir. Nefislerimizi aramıza sokma!' Ebu'l-Hasan bu öğüdü dinle-

yerek şeyhin tavsiyesini kabul etmiş, Allah'tan bağışlanma dilemiş, şeyhin meclisine katılmaya devam etmiştir.

Kardeşlerinden biri hasta olunca dua istemek üzere kendisine bir mektup yazdığında Zünnûn el-Mısri ona cevaben şöyle yazmıştır: 'Benden Allah'ın senin üzerindeki nimetlerini kaldırması için dua etmemi istedin. Kardeşim! Bilmelisin ki, hastalık bir ödüldür. Safa ehli ve üstün himmet sahipleri onunla ünsiyet ederler. Işık ve aydınlık, hayattadır. Belayı nimet saymayan biri hikmet sahibi değildir. Kendisi hakkında emniyette olmayan biri başkalarının suçladığı biridir. Kardeşim! Her zaman hayâ duygusu sana eşlik etmelidir. Hayâ seni şikâyetten alıkoyar. Vesselam!' Birisi şöyle demiş: 'Bana halimi sormak üzere mektup yazdın. Bu sıkıntılar içerisindeyken halimi sana bildirmeyeceğimi düşünmeliydin. Bunların arasından dört şey beni ağlatır: Gözümün (gereksiz şeylere) bakmayı sevmesi, dilimin gereksiz sözleri sevmesi, kalbimin başkanlık sevdasına düşmesi ve Allah'ın nahoş bulduğu işlerde İblis'e uymak düşüncesi beni ağlatır. Kötü kokular yayan günahları nedeniyle ağlamayan gözden, öğüt geldiğinde ürpermeyen kalpten, dünya sevgisine dalmakla idraki zayıflamış bir akıldan, her kabul ettiğimde kendimi Allah hakkında daha cahil bulduğum marifetten Allah'a sığınırım. Onların bir kısmı da beni tüketti. Ben imanın en hayırlı neticesi olan hayâyı, ahiretin en hayırlı azığı olan takvayı kaybettim. Günlerimi dünya sevgisiyle geçirdim, kalbimi bir daha hiçbir zaman mislini bulamayacağım bir şekilde zayi ettim.' Sonra adam veda ederken kendisine şöyle demiştir: 'Ebu Yezid'e de ki; daha ne kadar uyku ve rahatlık sürecek? kafile yola çıktı.'Bu söz üzerine Ebu Yezid şöyle demiştir: 'Kardeşim Zünnûn'a de ki; adam dediğin bütün gece uyuyup da sonra kafile varmazdan evvel menzile eren kişidir.' Zünnûn bu sözleri duyunca şöyle demiştir: 'Bu söz kendisine mübarek olsun. O bizim hallerimizin ulaşamayacağı bir sözdür.' Alimler birbirlerine üç şeyi tavsiye etmiştir: Kimin iç dünyası güzel olursa, Allah onun dışını güzelleştirir; kimin ahireti düzgün ise Allah onun dünya işlerini düzeltir; kimin Allah ile arası düzgün olursa, Allah onun insanlarla arasını düzeltir.'

Bir adam bir alime şöyle yazmış: 'Bilgin Rabbin hakkında sana neyi kazandırdı? Nefsin ve dinin hakkında verdiği fayda nedir?' Alim şöyle demiş: 'Bilgi delili sabit kılar, kuşku direklerini keser. Ömrüm bilgi aramakla geçti, ondan kaçırdığımı idrak edemedim.' Adam bu kez şöyle yazmış: 'Bilgi sahibi için bir nur, onun nasibi hakkında delil, saidler de-

recesine ulaşmasına vesiledir.' Alim ona şöyle yazmış: 'Bilgiyi ararken gençlerin ciddiyetiyle onu aradım. Fakat bilgiye ulaşınca onunla amel edemeyecek kadar da zayıflamıştım. Bilgide az bir miktarla yetinmiş olsaydım, beni doğru yola ulaştıracaktı.' Şeyhimiz Ebu Abdullah el-Mücahid ile onun talebesi olan şeyhimiz Ebu Abdullah b. Kaşum'un -ki onun tedristeki vekili ve imamlıktaki naibiydi- her zaman kâğıt, mürekkep ve kalem ellerinde bulunurdu. Her ikisi de, yarın Allah katında bilgi talipleri arasında yazılmak arzusuyla, her gün bilgiden takdir edilmiş bir kısmı yazarlardı.

Tavsiye

İhsan ve edeple nitelenmiş kimselerden bir adam Abdulmelik b. Mervan'ın huzuruna girdiğinde Mervan ona şöyle demiş: 'Anlat, bakalım.' O da şöyle demiş: 'Ne anlatayım ki? İnsanın konuşmuş olduğu her sözün vebalinin onun üzerinde olduğunu biliyorsun. Sadece Allah bunun dışındadır.' Bu söz üzerine Abdulmelik ağlamış, sonra şöyle demiş: 'Allah sana merhamet etsin! İnsanlar birbirlerine öğüt ve tavsiyede bulunuyorlar.' Adam şöyle demiş: 'Ey müminlerin emiri! Kıyamette insanlar dolaşıp duracaklar. Orda gördüğü üzüntü ve acılardan kimse kurtulamayacaktır. Sadece Allah'ı nefsini kızdırmakla razı edenler o acılardan kurtulabileceklerdir.' Bu söz üzerine Abdulmelik ağlamış, sonra şöyle demiştir: 'Allah'a yemin olsun ki, bu sözler yaşadığım süre gözümün önünden gitmeyecektir.'

Salih Bir Hükümdar Nezdinde Samimi ve Şefkatli Bir Tavsiye

Amr b. Hubeyre, Irak'a vali olarak geldiğinde, Hasan ve Şabi'ye elçi göndermiş, onlar için bir ev hazırlamıştı. Onlar bir ay ya da daha fazla bir zaman oradaydılar. Elçi gelmiş ve 'vali yanınıza gelecek' demiş. Ömer asasına dayanmış bir halde çıkagelmiş, selam vermiş, hürmet ederek oturmuş ve söze başlamış: 'Müminlerin emiri Yezid b. Abdulmelik bana bir mektup yazdı. Onun gereğini yerine getirsem helak olacağımı biliyorum. Ona itaat edersem Allah'a isyan etmiş olurum, ona isyan edersem Allah'a itaat etmiş olurum. Ona uymam hususunda benim için bir kurtuluş yolu gösterir misiniz?' Hasan, Şabi'ye dönerek şöyle demiş: 'Ey Ebu Amr! Valinin sorusuna cevap ver.' Şabi söze başlayarak valinin gözünde saygınlığını muhafaza etmesini sağlayacak sözler söylemiş. İbn Hubeyre şöyle demiş: 'Ey Ebu Said! Sen ne dersin?' Şöyle cevap vermiş: 'Ey vali! Şabi duyduğun sözleri söyledi.' Vali 'Peki

sen ne dersin?' deyince şöyle cevap vermiş: 'Ey Amr! Allah'ın katı ve zorba bir meleğinin sana inmesi yakındır. O melek verdiği emir hakkında Allah'a karşı gelmez, seni ansızın sarayından çıkartıp kabrin dar mekânına götürür. Ey Amr b. Hubeyre! Allah'tan sakınırsan Allah seni Yezid b. Abdulmelik'ten korur. Yezid b. Abdulmelik ise Allah'a karşı seni koruyamaz. Ona itaat edersen, Allah'a isyan etmiş olursun. Ey Amr b. Hubeyre! Allah'ın sana Yezid b. Abdulmelik'e itaat ederken meydana getirdiğin en kötü fiil üzereyken görmesinden emin olma. O işi yaparsan, mağfiret kapısı yüzüne kapatılır. Ey Amr b. Hubeyre! Ben bu ümmetin ilk neslinden bazı insanlara yetiştim. Onlar dünyadan yüz çevirmiş kimselerdi. Sizin dünyaya yönelmenizden daha şiddetli bir şekilde onlar dünyadan kaçıyorlardı. Ey Amr b. Hubeyre! Ben Allah'ın kendisiyle korkuttuğu bir makamı hatırlatarak seni korkuturum. Allah şöyle der: *'Bu, benim makamımdan ve tehdidimden korkana aittir.'*[599] Ey Amr b. Hubeyre! İtaat ederken Allah karşısında huzur sahibi olursan O Yezid b. Abdulmelik'e karşı sana kâfidir. Allah'a karşı günah işlerken Yezid b. Abdulmelik'i dikkate alırsan Allah ona da kâfidir.'

Bu söz üzerine Amr b. Hubeyre ağlamış, yola çıkmak üzere ayağa kalkmış, ertesi gün onlara hediyeler göndermiştir. En büyük hediye Hasan'ın hediyesiyken en küçüğü Şabi'nin hediyesiydi. Şabi mescide çıkarak şöyle demiş: 'Ey insanlar! Allah'ı yaratıklarına tercih edebilen varsa, tercih etsin. Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki, Hasan'ın bildiğini bilmiyor değildim. Fakat İbni Hubeyre'nin hatırını kazanmak istediğim için öyle söyledim, Allah da bu arzumu engelledi.'

Şöyle dedim; Rum şehirlerinin sultanı olan İzzettin Keykavus Malatya'da mukim iken bana Antalya'dan bir mektup yazmış, ben de o mektuba karşılık bir mektup yazmıştım:

Gözyaşları sel olmuş mektubu yazarken
Ne oluyor bana ki ona ulaşacak yol bulamıyorum

İstiyorum ki Muhammed Peygamber'in dini kaim olsun
Bâtıl dinler silinip gitsin

Sadece bir yalan ve ehlini görüyorum, yükseliyor
Sağlam ve gerçek din yerlerde sürünüyor

Ey Allah'ın dinini aziz kılan İzzettin, dinle bizi
Söz dinleyen hükümdarlar pek az

Allah'ın dinine gösteriş olarak yardım etme
Delilin göstermediği bir iş üzerindeyken

Beytü'l-mal çoğalır, ev sakıt olurken
Ciddi ol, tevekküle sarıl, Allah her şeye kefil

İşitilmiş Sözleri Murakabe Eden Bir Tavsiye

Ömer b. Abdülaziz halifelik görevini üstlendiğinde, bir valinin vergilerine el koymuştu. Bu vergileri ona Süleyman b. Abdulmelik ve Velid b. Abdulmelik vermişti. Ömer b. Abdülaziz öldüğünde, Yezid b. Abdulmelik hükümdar olmuş, o vali kendisine gelerek şöyle demişti: 'Senin kardeşin Süleyman ile müminlerin emiri Velid bana bir miktar vergi ve ihsanda bulunmuştu, Allah kendisinden razı olsun Ömer b. Abdülaziz ise onu kesti. Ben o maaşı bana vermeni istiyorum.' Yezid şöyle demiş: 'Bunu yapmam.' 'Niçin' diye sorduğuna, şöyle cevap vermiş: 'Hakikat Ömer b. Abdülaziz'in yaptığı iştedir.' Vali 'niçin öyle olsun ki?' diye sorunca, şöyle cevap vermiş: 'İki kardeşim sana iyilikte bulunmuş ve sen de onların iyiliklerini zikrettin, hâlbuki onlara dua etmedin. Ömer b. Abdülaziz sana kötülük yapmış, sen onu söyledin, ondan razı olduğunu beyan ettin. Anladım ki Ömer Allah'ı senin arzuna tercih etmişken Süleyman b. Abdulmelik ve Velid kendi arzularını Allah'ın hakkına tercih etmişler. Allah'a yemin olsun ki, benden hiçbir zaman o yardımı alamayacaksın.' Bu da valilerin iltifatları hakkında anlatılmış en güzel hikâyelerden birisidir.

Öğüt ve Tavsiye

Said b. Süleyman şöyle demiş: 'Mekke'deydim, yanımda Abdullah b. Abdülaziz el-Ömri bulunuyordu. Harun er-Reşid de hacca gelmişti, birisi şöyle demiş: 'Ey Ebu Abdullah! Şu emirü'l-Mü'minin'dir, sa'y ediyor; sa'y alanı onun için boşaltılmış.' Ömer adama şöyle demiş: 'Allah sana hayır versin, hiç ihtiyacım yokken beni öyle bir işle yükümlü tuttun ki!' Sonra kalkmış, onu takip etmiş. Harun Reşid Merve'den Safa'ya doğru yürümeye başlayınca ardından 'Harun' diye bağırmış. Harun geri dönüp 'Buyur, ey Ömer!' demiş. Ömer şöyle demiş: 'Safa'ya çıkıyorum.' Oraya çıktığında şöyle demiş: 'Gözünün ucuyla Kâbe'ye bak.' Harun 'baktım' deyince, şöyle demiş: 'Orada ne kadar insan var?' Harun cevap vermiş: 'Onları kim sayabilir ki?' Ömer şöyle demiş: 'Bu insanlar gibi daha ne kadar insan vardır?' Şöyle demiş: 'Allah'tan başka kimsenin sayamayacağı kadar insan var.' Şöyle demiş: 'Ey Adam! Bil ki, onlardan her biri kendi nefsi sebebiyle hesaba çekilecekken sen hem kendinden dolayı ve hem onların hepsinden dolayı hesaba çekileceksin.

Nasıl yapacağını bir düşün.' Şöyle demiş: 'Bu söz üzerine Harun ağlamış, oturmuş, ona peş peşe mendiller vermişler, gözyaşlarını silmiş.' Ömer şöyle demiş: 'Ona son söylediğim söz şuydu: Allah'a yemin olsun ki bir adam malı uğruna koşar, mahrumiyeti hak eder. Hal böyleyken Müslümanların malı uğrunda koşanın durumu nasıldır?' Sonra gitmiş, Harun'u ağlar bir halde bırakmıştır. Beğavi şöyle demiştir: 'Harun Reşid şöyle derdi: 'Her sene hacca gitmek isterdim. Beni engelleyen, bana nahoş sözler söylemiş olan Ömer'in bir oğludur.'

Nebevî Tavsiye

Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah şöyle demiştir: Ey Âdemoğlu her gün seni rızıklandırırız. Sen ise mahzun olursun. Her gün ömründen eksilir, sen ise sana yeterli gelenle mutlu olursun. Sonra da seni taşkınlığa düşürecek şeyi talep edersin. Ne azla yetinir, ne çokla doyarsın.'

Tavsiye

Müminlerin emiri Ebu Cafer el-Mansur hacca gitmişti. Gece vakti Kâbe'yi tavaf ederken birisinin şöyle dediğini duymuş: 'Allah'ım! Yeryüzünde taşkınlık ve bozgunun ortaya çıkmasını sadece sana şikâyet ederiz. Hak ile ehli arasına giren tamahkârlığı sana şikâyet ederiz.' Mansur dışarıya çıkmış, mescidin bir kenarına oturmuş, sonra adama haber göndermiş, iki rekât namaz kılmış, rüknü istilam etmiş, elçiyi beklemeye başlamış. Adam elçiyle beraber gelmiş, halifeyi selamlamış. Mansur kendisine şöyle demiş: 'O söylediklerini niçin söyledin?' Adam cevap vermiş: 'Ey müminlerin emiri! Bana güvence verirsen işi başından sonuna kadar anlatırım, vermezsen içimde tutarım. Beni onları söylemekten alıkoyan engel vardır.' Halife şöyle demiş: 'Canın hakkında güvendesin.' Adam cevap vermiş: 'Ey müminlerin emiri! Allah sana kullarının işlerini ve canlarını emanet etti, sen ise onlarla aranda duvarlar ve surlardan perdeler çekip, demir kapılar inşa ettin, silahlı bekçiler koydun, sonra kendini onlardan uzaklaştırdın, adamlarını kulların mallarını toplamak ve vergiler almak üzere gönderdin. Sen insanlar arasından huzuruna ancak belirli kişilerin girmesine müsaade ettin. Mazlûmun ve hakkı yenilmiş kişinin sana ulaşmasına imkân vermedin. Hâlbuki herkesin o malda bir hakkı vardır. İnsanların mallarını toplamaları (vergiler) ve bir araya getirmeleri maksadıyla kendin için seçtiğin ve yönettiklerine tercih ettiğin kişiler seni görünce, şöyle demişlerdir: 'Bu adam Allah'a ihanet etmiş birisiyken niçin biz de kendisine ihanet etmiyoruz?' Bu

maksatla insanları yönetmişler, onların haberlerinden ancak istediklerini sana ulaştırmışlardır. Bir zekât toplayıcı (kendilerini şikâyet etmek üzere) huzuruna çıkmak istese, onu hain ilan etmiş ve senin katındaki değerini düşürebilmek için onu kusurlu göstermişlerdir. Senin ve onların bu tavrı insanlar arasında yayılınca, onları gözlerinde yüceltmiş, onlardan korkmuş, kendilerine karşı yapmacık davranışlar sergilemişlerdir. Onlara karşı yapmacıklığa yönelen ilk kişiler ise senin vergi toplayıcılarındır. Onlar adamlarına hediyeler ve mallarla şirin görünmek istemiş, bu sayede kendileri de halkın üzerinde zulüm yapmaya devam edebilmişlerdir. Ardından halkın içinden kudret ve mal sahibi insanlar da aynı şeyi yapmış, kendilerinin dışındaki yoksullara ve çaresizlere zulmetmişlerdir. Neticede Allah'm şehirleri taşkınlık ve fesatla dolmuş, bütün bu kişiler (zulümde) senin ortağın olmuş, sen ise bunun farkında olmamışsın. Zulme uğrayan biri sana gelmiş olsa, seninle onun arasında perde vardır. Derdini ulaştırmak istese, senin bunu yasaklamış olduğuna şahit olacak. Görecek ki sen insanların davalarına bakacak birini görevlendirmişsin. O mazlûm gelse ve yaverinin bir hayrı kendisine ulaşsa, kendisine haksızlık eden insanlar onun şikâyetini sana ulaştırmamasını talep ederler. Bu durumda mazlûm yaverine sürekli gidip gelmek ve derdini ulaştırmak zorunda kalır. Ona şikâyet eder, sıkıntısını anlatır, kendisinden yardım ister, o da onu uzaklaştırır. Bütün gayretini harcayıp huzuruna çıkarak önünde feryat ettiğini farz etsek, gözlerinin önünde başkaları için ibret vesilesi olacak şekilde dövülecektir. Sen de buna şahit olacak ve yadırgamayacaksın. Halife! İslam böyle payidar olamaz.'

Ravi şöyle der: Bu sözler üzerine Mansur şiddetle ağlamaya başlamış, şöyle demiştir: 'Yazıklar olsun bana! Nasıl da kendimi aldatıyorum.' Adam şöyle demiş: 'Ey müminlerin emiri! İnsanların din işlerinde kendilerine başvurulan birtakım âlimleri vardır. Onlar dünya işlerinde güvenilen, dindar ve âlim insanlardır. Onları yakın arkadaşların haline getir, onlar seni doğruya yöneltsin, kendileriyle istişare et, sana doğru görüşü söylesinler.' Halife şöyle demiş: 'Onlara haber gönderdim, fakat onlar benden kaçtı.' Adam şöyle demiş: 'Onlar kendilerini senin yoluna zorlamandan çekinmişlerdir. Sen kapını aç, perdeni kaldır, mazlûma yardım et, zalimi korkut. Sadaka ve vergileri onlarm gözlerinin önünde al. Ben onların sana bu malları getirirken ümmetin iyi bir halde olduğunu (söyleyerek) seni mutlu ettiklerini bilirim.' Sonra namaz için ezan

okundu, namaza kalktı, meclisine döndü. Adamı tekrar aradı, fakat bir daha bulamadı.'

Peygamber Tavsiyeleri

Haşimi'nin hadisinden bize aktarılmıştır: Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'Ey insanlar! Sorumlu olduğunuz üzere, ahiretin hayrına ve salahına ait işlere yönelin, dünyevi işlerinizden yüz çevirin. Allah'ın nimetiyle beslenen organları O'nun azabına maruz bırakacak günahlarda kullanmayın. Meşguliyetiniz Allah'm mağfiretini aramak olsun. Himmetlerinizi O'na yaklaşmaya yönlendirin. Kim dünyadan olan nasibiyle başlarsa, ahiretteki nasibini yitirir ve dünyadan da istediğini elde edemez. Kim ahiretteki nasibine yönelirse, dünyadaki nasibi kendisine ulaşırken ahiretten de istediği kendisine ulaşır.'

Mazeret Beyan Etmede Bilgi Sahibi Birisinden Manzum Tavsiye

Bir gün bir arkadaşın sana mazeret beyan ederse
Kusuru nedeniyle; kardeşinin özrünü kabul etmelisin
Onu affet, öfkenden kendisini uzak kıl
Unutma ki af, hür insanların düsturudur

İlahi Tavsiye

Allah şöyle der: 'Ey Âdemoğlu! Beni zikrettiğinde şükretmiş, beni unutursan nankörlük etmiş olursun. Sen sadaka ver ki ben sana infak edeyim. Ben kulumla beraberim; beni zikrettiğinde ve dudakları benim için depreştiğinde onunla olurum. Ben kulumda iki korkuyu veya iki güveni bir araya getirmem: Dünyada benden korkarsa ahirette korkmaz, dünyada güvende olursa ahirette güvende olamaz. Benim şanım uğruna birbirini sevenler nerdedir? Onları kıyamette kendi gölgemde gölgelendiririm. Ben kulumun zannı üzereyim, onunla beraberim. Bana dua ettiğinde, onunla olurum.'

Allah şöyle der: 'Cehennem ehlinin azabının en hafifinden kurtulmak için yeryüzündeki bütün zenginliklere sahip olsan onları feda edebilir miydin? Kul bu soruya 'evet' diye cevap verir. Allah şöyle der: 'Ben sen henüz Âdem'in sulbünde iken daha basit bir şey istedim. Ben senden bana hiçbir şeyi ortak koşmamanı talep ettim, sen ise şirk diye tutturdun. Kibriya benim örtüm, azamet izarım! Bunlardan birisi hakkında benimle tartışan olursa, onu cehenneme atarım. Bu benim kendim için razı olduğum dindir. Ona ancak cömert ve güzel ahlak sahipleri

uyabilir. Sizinle beraber olanlara o güzel ahlaka göre davranın. Ey Musa! Kaza ve kadere rıza göstermekten daha sevimli hiçbir şeyle bana yaklaşamazsın. Amellerini koruyucu olarak kendi işlerini düşünmekten daha güzel bir amel yapamayacaksın. Ey Musa! Dünya ehline yalvarıp yakarma, sana gazap ederim. Borcun için dünyadan bir şey bulamazsın, ben de rahmet kapılarımı yüzüne kapatırım. Ey Musa! Tövbe eden müminlere 'müjdeler olsun size', Allah'a yönelmiş müminlere ise 'sakının ve O'nu görür gibi ibadet edin' de. Salih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın kalbine gelmeyen nimetler hazırladım. Benden başkasından umut besleyen beni tanımamıştır. Beni tanımayan bana ibadet etmemiştir, bana ibadet etmeyene ise azabım ulaşır. Benden başkasından korkana intikamım yetişir. Ey Musa! Üç şeyden kork: Benden kork, nefsinden kork, benden korkmayandan kork.'

'Ey Âdemoğlu! Bana dua ettiğin ve benden umut ettiğin sürece, hangi günahın olursa olsun seni bağışlarım. Ey Âdemoğlu! Günahların göklere kadar ulaşmış iken benden mağfiret talep etsen, mağfiret ederim. Ey Âdemoğlu! Yeryüzünü günahla doldurmuş olsan ve hiçbir şeyi ortak koşmadan bana kavuşmuş olsan, sana mağfiretle gelirim. Kul 'Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla' derse, Allah 'kulum beni zikretti' der. Kul 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır' derse, Allah 'kulum beni övdü' der. Kul 'Rahman ve Rahim' derse, Allah 'kulum bana sena etti' der. Kul 'din gününün sahibi' derse, Allah 'kulum şanımı yüceltti, işini bana havale etti' der. Kul 'Sana ibadet eder ve senden yardım dileriz' derse, Allah 'bu benimle kulum arasındadır, kuluma istediği verilecektir' der. Kul 'bizi doğru yola ulaştır, nimet verdiklerinin yoluna, gazap ettiklerinin veya dalalete düşenlerin yoluna değil' dediğinde, Allah şöyle der: 'Bunlar kuluma aittir, istedikleri kuluma verilecektir.' Kul 'âmin' derse, Allah 'ben de kabul ettim' der. İhlâs benim sırlarımdan bir sırdır. Onu sevdiğim kullarımın kalbine yerleştirdim. Dünyada kulumun iki değerli varlığını (kerime), yani gözlerini alırsam onun benim nezdimdeki karşılığı sadece cennettir.'

Hz. Peygamber şöyle der: 'Ahir zamanda birtakım adamlar ortaya çıkar. Onlar dini dünya karşılığında satarlar. İnsanlara yumuşak sözlü görünürler. Dilleri baldan daha tatlıyken kalpleri kurtların kalbi gibidir.' Allah şöyle der: 'Bana mı iftira ediyorlar, yoksa bana karşı suç mu işliyorlar? Zatım üzerine yemin ettim ki, onların üzerine en bağışlayıcı

olanı bile hayrete düşürecek bir fitne göndereceğim.' Hz. Peygamber şöyle der: 'Kıyamet günü Âdemoğlu ürkek bir haldeyken getirilir ve Allah'ın huzurunda durdurulur. Allah ona şöyle der: 'Sana nimet verdim, ihsanda bulundum, sen ne yaptın?' Şöyle der: 'Ben verdiklerini topladım, çoğalttım ve onların çoğunu geride bıraktım, beni geriye döndür.' Allah şöyle der: 'Önceden gönderdiklerini bana bir göster.' Kul şöyle der: 'Ya Rabbi! Ben verdiklerini topladım, biriktirdim, çoğalttım ve olan daha fazlasını geride bıraktım. Beni geriye gönder, onu sana getireyim.' Kul önceden bir hayır göndermemişse, onun cehenneme atılmasına hükmedilir ve atılır.'

Ey Âdemoğlu! Kendini bana kulluğa ada ki, gönlünü zenginlikle doldurayım, yoksulluğunu gidereyim. Bunu yapmazsan ellerini meşguliyetle doldururum, yoksulluğunu da gidermem. Ey Âdemoğlu! Senin için geride kalanları görmüş olsaydın, uzun emel beslediğin işleri değersiz görür, hırsını azaltır, amelini artırırdın. Şimdi pişmanlık duyuyorsun. Çünkü ayakların seni kaydırıyor, ailen ve arkadaşların seni bırakmış, sevdiklerin senden ayrılmış, yakınlar seni terk etmiştir. Binaenaleyh geriye dönemeyeceğin gibi daha fazla amel de yapamayacaksın. Bugün çalışmalısın. Yoksa kıyamet günü pişmanlık ve üzüntü günüdür.

Allah şöyle der: 'Ben sadece azametim karşısında, kendisiyle tevazu gösterdiği insanın namazını kabul ederim. O kişi kullarıma karşı kibirlenmeyen, günaha ısrarcı olmayan biridir. O gündüzünü beni zikretmeye adamış, yoksullara, yolda kalmışlara, dullara ve belaya uğrayanlara merhamet etmiş kişidir. Öyle birinin nuru güneşin ışığına benzer. İzzetim hakkı için ben o insanı doyururum, meleklerim de onu korurlar. Ben karanlık içinde onun adına bir nur, cehalette bilgi yaratırım. Yaratıklarım içerisinde onun durumu cennette Firdevs'in durumuna benzer.'

'Ey Musa! Sana beş kelime öğretiyorum ki onlar dinin direkleridir: Mülkünün zail olmadığını bildiğin sürece bana itaati terk etme. Hazinelerimin tükenmediğini bildiğin sürece rızkın hakkında beni itham etme. Düşmanının ölmediğini bildiğin sürece ondan güvende olma ve onunla savaşmaya kesinti verme. Seni bağışlayacağımdan emin olmadığın sürece günahkârları ayıplama. Cennetime girmediğin sürece tuzağımdan emin olma.' Hz. Peygamber şöyle der: 'Hz. Musa şöyle demiştir: 'Rabbim! Bana öyle bir bilgi öğret ki seni onunla yâd edeyim ve onunla dua edeyim.' Allah şöyle demiş: 'Ey Musa! 'Allah'tan başka ilah yoktur' de. Hz. Musa şöyle demiştir: 'Rabbim bütün kulların zaten bu-

nu söylüyor.' Allah tekrar 'Allah'tan başka ilah yoktur de' diye cevap verir. O da şöyle der: 'Senden başka ilah yoktur. Ben, bana mahsus bir şey istiyorum.' Allah şöyle der: 'Yedi gök ve onları dolduranlar ile yedi arz bir kefede bulunsa ve 'Allah'tan başka ilah yoktur' cümlesi öteki kefede bulunsaydı, bu kefe ağır gelirdi.' Allah Hz. Peygamber'e şöyle der: 'Ey Muhammed! Seni şu nimetim razı etmez mi? Bir insan sana salâvat getirse, on kere ona merhamet ederim. Bir insan sana selam verirse, ona on kez selam veririm.' Allah şöyle der: 'Benim uğrumda birbirlerini sevenlere muhabbetim farz oldu. Benim uğrumda bir araya gelenlere, birbirine tevazu gösterenlere, birbirini ziyaret edenlere muhabbetim farz oldu.' Allah şöyle der: 'Ey dünya! Bana hizmet edene sen de hizmet et, sana hizmet edeni de yor.' Allah şöyle der: 'Bedenine sağlık verdiğim, maişetini genişlettiğim bir kulumun üzerinden beş gün geçer ve yine de mahrum kaldığı işlerden dolayı bana kaçmaz!'

Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah ümmetimden bir adamı kıyamet günü yaratıkların önüne çıkartır ve izhar eder. Onun üzerinde doksan dokuz defter açar. Her biri gözün görebildiği büyüklüktedir. Sonra ona şöyle der: 'Bunlar (senin günahların), onlardan herhangi birisini inkâr eder misin? Hafaza melekleri sana zulmetmiş olabilir mi?' Adam şöyle der: 'Hayır, ya Rabbi!' Allah şöyle der: 'Peki mazeretin var mı?' Adam 'hayır Rabbim' diye cevap verir. Allah şöyle der: 'Senin benim nezdinde bir iyiliğin vardır. Bugün sana haksızlık edilmeyecek.' Ardından bir levha çıkartır. Onda 'Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve peygamberi olduğuna şahitlik ederim' yazılıdır. Şöyle der: 'Terazini getir.' Adam şöyle der: 'Rabbim bu defterler karşısında bu levha da ne ola ki?' Allah şöyle der: 'Zulme uğramayacaksın.' Sonra kulun günahlarının bulunduğu defterler bir teraziye, bu levha terazinin diğer kefesine koyulur da defterler hafif gelir, levha ağır gelir. Binaenaleyh Allah isminin karşısında hiçbir şeyin bir ağırlığı olamaz. Hz. Peygamber şöyle der: 'Onlar -yani melekler- Allah'ın huzurunda durdurulur şahitlik ederler. Yani Allah'a ihlâsla ibadet etmiş salih bir kul için şahitlik ederler. Allah onlara şöyle der: 'Siz kulumun ameli üzerinde gözetmendiniz, ben de kalbini murakabe ederim. Kulum o amelle beni değil, başka birini amaçlamıştır, lanetim onun üzerine olsun.' Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah kıyamet günü olunca, aralarında hüküm vermek üzere kullarına iner. Her ümmet gelir, çağrılan ilk kişiler Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen bir adam, Allah yolunda öldürülen bir adam, malı çok olan bir

adamdır. Allah Kur'an-ı Kerim hafızına şöyle der: 'Ben Peygamber'e indirdiğimi kitabı sana öğretmedim mi?' Adam 'evet, Rabbim öğrettin' diye cevap verir. Allah sorar: 'Öğrettiğimle nasıl amel ettin?' Hafiz cevap verir: 'Gece ve gündüz onu okudum.' Allah ona şöyle der: 'Yalan söylüyorsun.' Melekler de 'yalan söyledin' diye ekler. Allah şöyle der: 'Sen falan Kur'an okuyucusudur denilsin diye onu okudun, öyle de denildi zaten.' Sonra zengin getirilir ve Allah 'Sana bolca nimet vermedim mi? Seni kimseye muhtaç etmedim' der. Adam 'Evet Rabbim' diye cevap verir. Allah şöyle der: 'Peki verdiğimle nasıl amel ettin?' Adam cevap verir: 'Yakın akrabayı gözettim, sadaka verdim.' Allah şöyle der: 'Yalan söyledin', melekler de 'yalan söyledin' derler. Allah şöyle der: 'Sen falanca cömerttir denilsin istedin, bu da denildi.' Sonra Allah yolunda öldürülmüş kişi getirilir, Allah şöyle der: 'Niçin öldürüldün?' Adam şöyle der: 'Sen bana Allah yolunda savaşmayı emrettin, ben de savaştım ve öldürüldüm.' Allah ona 'yalan söyledin' der, melekler de 'yalan söyledin' derler. Allah şöyle der: 'Sen falan kişi cesurdur, kahramandır' denilsin istedin, bu da söylendi.' Sonra Hz. Peygamber Ebu Hureyre'nin dizlerine vurarak şöyle demiş: 'Ey Ebu Hureyre! Bu üç kişi kıyamette ilk olarak cehenneme atılacak kimselerdir.' Ebu Hureyre bu hadisi aktarırken bayılırdı. Allah şöyle der: '*Kim Rabbine kavuşmayı ümit ederse, salih amel işlesin, rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.*'[600]

Ne çok temenni ettim, güzel sözler söyledim
Konuşulsun diye hayrı açıkta yaptım

Bir gün bir dilenciyle karşılaşınca
Konuşulsun diye verdiğimden teşekkür bekledim

Bir gün bir kâfirle savaşınca
Konuşulsun ve yâd edilsin istedim cesaretim

Sıcak bir gün oruç tutunca ben
Konuşulsun diye açlıktan şikâyet ettim

Namaz kıldım, insanlar da yanımda
Namazım söylensin diye kıldım aslında

Halvete çekildim insanlardan kaçarak
Konuşulsun diye orada bekledim

Amelim kendini beğenmek ve yapmacıklık
Beni terk edin, benden uzaklaşın

Benim yüklerim ve günahlarım ağır
Allah'tan halis ve sadık bir tövbe istiyoruz; bari o konuşulmasın

Ebrar'dan İbretlik Tavsiye

Bize bildirildiğine göre, Ömer b. Abdülaziz bir cenazeye katılmış. Namazdan ayrıldıklarında, Ömer ve arkadaşları cenazeden biraz geride kalmışlar. Bir arkadaşı şöyle demiş: 'Ey müminlerin emiri! Cenazenin velisi sensin, fakat geride kaldın ve ayrıldın.' Ömer şöyle demiş: 'Evet, kabir ardımdan 'Ey Ömer b. Abdülaziz' diye beni çağırdı ve şöyle dedi: 'Sevdiklerine ne yaptığımı sormayacak mısın?' Ben de 'soracağım' dedim. Şöyle dedi: 'Kefenleri parçaladım, bedenleri dağıttım, kanları emdim, etleri yedim.' Sonra şöyle dedi: 'Bana eklemlere ne yaptın? diye sormayacak mısın?' Ben de 'sorayım' dediğimde kabir şöyle dedi: 'Avuçları bileklerden, bilekleri kollardan, kolları omuzlardan, ayakları bacaklardan, bacakları dizlerden, dizleri eklemlerden ayrıştırdım.' Sonra Ömer ağlamış ve şöyle demiş: 'Dünyada kalış pek azdır. Orada izzetli olan zelil, zengin olan fakir, genç olan yaşlı, canlı olan ölüdür. Hızla geçeceğini biliyorken dünya ikbali sizi aldatmasın. Gerçekte aldanmış olan, dünyayla aldanandır. Orada yerleşenler nerededir ki? Onlar şehirler kurmuş, nehirler açmış, ağaçlar dikmişler, dünyada birkaç gün ikamet edebilmişlerdir. Sağlıkları onları aldatmış, onlar da buna kanmış, gençlikleriyle aldanmışlar ve günahlara dalmışlardır. Vallahi onlar dünyada mal çokluğuyla böbürlenmiş ve aldanmış, onu vermemekte ısrarlı davranmış, mal toplamak maksadıyla hasetle çalışmışlardı. Toprak onların bedenlerine, kumlar cesetlerine ve kemiklerine ve eklemlerine neler yapmıştır? Dünyada kurulmuş bir sofra etrafında ve hizmetçiler tarafından açılmış divanlar üzerinde bulunuyorlardı. Hizmetçiler onlara hizmet ediyor, aileleri ikramda bulunuyor, dostları onlarla oturup kalkıyorlardı. (Makam sahibi olunca) Onlardan birisiyle karşılaştığında, nida eden biri isen, kendisine nida eder, bir askeriyle karşılaşırsın. Şimdi menzillerinin yakınlığına bir bak. Zenginlerine bir sor; zenginliğinden geride ne kaldı? Fakirlerine bir sor; fakirlikten geride ne kaldı? Kendileriyle konuştukları dillerine ve kendisiyle baktıkları gözlerini bir sor; ince derilerini, güzel yüzlerini, sağlam bedenlerini bir sor onlara! Toprak ve böcekler ne hale getirmiştir hepsini? Renkler solmuş, etler yenilmiş, yüzleri kaybolmuş, güzellikler silinmiş, omurga kemikleri kırılmış, uzuvları saçılmış, eklemleri parçalanmıştır. Onların perdeleri ve örtüleri nerededir şimdi? Hizmetçileri, köleleri, zenginlikleri ve hazineleri nerededir? Allah'a yemin olsun ki onların geride açtıkları bir döşek, uzandıkları bir divan kalmamıştır. Onlar için dikili bir ağaç veya yerleştikleri

bir mekân geride kalmamıştır. Onlar tek başlarına kaldıkları kabirlerinde değiller midir? Gece ile gündüz onlar için artık eşit değil mi? Onlar karanlık mekânlarda değil mi? Onlarla amel yapmak arasında artık engeller vardır, sevdiklerinden ayrılmışlardır. Nimet gören erkek ve kadın kaç tane? Onların yüzleri solmuş, bedenleri boyunlarından kopmuş, eklemleri parçalanmış, ağızları kan ve irin dolmuştur. Toprak bedenlerine dolmuş, uzuvlarını parçalamıştır. Az bir süre bekledikten sonra kemikleri toprağa dönüşecektir. Onlar bahçelerini terk etmiş, genişlikten sonra darlığa düşmüşlerdir. Geride bıraktıkları eşleri evlenmiş, evlatları yollarda başıboş kalmıştır. Varisleri miraslarını ve yurtlarını dağıtmış ve tüketmiştir. Allah'a yemin olsun ki, onların bir kısmı için kabir genişletilmiş, onun içinde sevinç ve neşe içinde hazlarla nimetlenmektedir. Ey yarın kabre yerleşecek insan! Dünyada seni aldatan nedir? Sen baki olacak mısın? Yoksa o güzel evin veya akan nehrin senin için baki olacak mıdır? Geride hangi meyve kalmıştır ve onun ölümünü ilan etmiştir. Hangi elbisen, hangi güzel kokun geride kalmıştır. Hangi buhurdanlık geride kaldı? Hani yazın ve kışın giydiğin elbiselerin? Bak! Ölüm kendisine gelmiş, onu uzaklaştırmak için yapabileceği hiçbir şey yok! Bir yandan üzerinden terler boşalırken bir yandan da susamış ve sekerat-ı mevt içerisinde ve ölüm sıkıntılarında inlemektedir. Emir gökten gelmiş, kader ve kaza galip gelmiştir. İlahi emir ecelin bittiğini söylemiş, artık onun uzatılmasına imkân yoktur. Heyhat! Ey babayı, kardeşi ve kendisini yıkayanı görmezden gelen kişi! Ey ölüyü kefenleyen, taşıyan, onu kabre yerleştiren, oradan geriye dönenler! Nasıl da toprağın haşinliğine sahip olabildin? Keşke bilseydin; çürüme hangi yanaklarında başlayacak? O zaman hangi gözlerin ilk olarak akacak? Ey helak olanların komşusu! Ölümlülerin mahalli haline geldin. Dünyadan çıkarken ölüm meleğinin beni nasıl bulacağını keşke bileydim? Rabbimden bana nasıl bir haber getirecektir? Sonra şöyle bir misal vermiştir:

Faniyle mutlu olur, umutla meşgul olursun
Geceleyin uyur gibi hazlarla aldanırsın

Gündüzün gaflet ve uykudasın
Gece de uyku, perdedir, sana lazım olan

Üzülmeyeceğin bir amelin peşinde ol
Dünyada hayvanlar gibi yaşama

Sonra ayrıldı, bundan sonra bir hafta daha yaşadı ve öldü. Allah kendisinden razı olsun. Bu konuda şu mısraları yazdı:

Kalbim heyecanlandı, emel çoğaldı
Ömür geçti, ecel geldi
Ölüler ordusu bizi bekliyor
Onların yanına varınca yolculuk başlar
Keşke bilseydim, keşke bilseydim!
Onlardan sonra meşgul olduğumu
Türlü eğlencelerde eğlenip durdum
Nereye gideceğimden gafil bir halde

Aynı manada şu mısraları söyledik:

Arzularımız arzuları çekti
Hayat bir uyku oldu bize
Ey kabir üzerinde duranlar! Şaşınız
Ayaktakiler nasıl uykuya geçti?
Toprağın altında kefenlenmiş bir halde
İyilik ve günahları müşahede ederler
Uyanmazlar ki, bildirsinler gördüklerini
Kalkacakları bir gün ise mutlaka gelir

Bir kabirde sahibinin diliyle yazılmış bazı beyitler gördüm:

Ey insanlar! Benim de emelim vardı
Ecelim emelime ulaşmaya imkân vermedi
Bir adam rabbi olan Allah'tan korkarsa
Kendisine amel işleme imkânı verir
Gördüğünüz yere sadece ben gelmedim
Hepiniz benim gibi buraya geleceksiniz

Bir kabirde de şöyle yazıldığını gördüm:

Ey dünyasıyla ilgilenen kişi
Uzun emellerin aldattığı insan
Gaflet içerisinde kalakaldın
Ecel sana yaklaşana kadar
Ölüm ansızın çıkagelir
Kabir amelin sandığı

İbn Besyedi'nin annesinin kabrinde şöyle yazıldığını görmüştüm. Oğlu en yakın arkadaşlarımdandı ve annesinin kabrinin etrafını çevirmiş, kabri yükseltmiş, yapımına epey para harcamıştı. Arkadaşlarımız-

dan birisi de işin keyfiyetini başkalarına bildirmek üzere onun üzerine şu beyitleri yazmıştı:

Nakış insanları görürüm, öldüklerinde
Kabirleri taşla inşa ederler

İlla övünecekler, illa iftihar edecekler
Kabirlerde bile övünecekler fakirlere karşı

Fazilet ve derecelenme burada olsaydı
Adalet kabirlerde derinlikte olurdu

Babalarının ömrü için, onları izhar etseydi
Zengini yoksuldan ayıramazlardı

Köleyi efendiden
Erkeği dişiden ayırt edemezlerdi

Yün elbise giyen bir beden ile
İpekler giyinmiş bir bedeni kim ayırt edebilir?

Bir kez öldüklerinde artık
Zenginin fakire karşı üstünlüğü kalmaz

Sela şehrinde topraktan inşa edilmiş bir mezar taşının üzerinde ölünün lisanıyla şöyle yazılmıştı:

Ben de bir ara bakardım senin gibi
Baktım ama ibret almadım

Efendi! Sen kendine bak
Benim gibi kabre gelmezden önce

Yüce Himmet Sahibi Birisinden Değerli Bir Tavsiye

Tamahla kimseye zarar veremezsin
Tamahkârlık sadece sana zarar verir, hem de dinine

Rızkını Allah'tan ve hazinesinden iste:
Senin rızkın kaf ile nun (kün, yani ol emri) arasında

Ebu Hâzım el-A'rec bir halifeye bu manada bir şeyler yazmıştı. Halife kendisine 'Ebu Hâzım, durumun nasıldır?' diye sorduğunda, 'Allah'tan razılık, insanlardan müstağnilik halindeyim' diye cevap vermiştir.

İnsanların bir malı varken benim iki tane, onlarda yok
Mal ehlinin malını bir bekçi bekler

Benim malım sahip olduğumdan razı olmak
İnsanların sahip olduğu hakkında bir tasam yok

Amcası Hişam b. Abdulmelik, Bahreyn'e vali olduğunda ona şöyle sormuş: 'Ey Ebu Hâzım! Ne yer, ne içersin?' O da cevap vermiş: 'Ekmek ve zeytin.' Vali 'onlardan bezmedin mi?' diye sorunca, şöyle demiş: 'Bıkınca özleyene kadar bırakıyorum.'

İlahi Tavsiye

Bu tavsiye '*Hiçbir nefis yarın ne kazanacağını bilemez, hiçbir nefis nerede öleceğini bilemez, Allah bilen ve haber sahibidir*'[601] ayetini hatırlatıcıdır.

Bu günler ancak ödünçtür
Gücün yettiği kadar marufu azık edin
Hangi şehirde öleceğini bilemezsin ki?
Allah yarın neyi yaratacak, bilemezsin ki?
Derler ki uzaklaşma! sevgiliden iki zira uzaklık bile,
Büyük uzaklık sayılır gerçekte

Hasan b. Sabit'in Oğlundan Gelen Bir Tavsiye

Hayrı, hayır ehline sormalısın
Hayatın tadını henüz tatmış bir gence sorma

Tavsiye

Ukela-i mecaninden (akıllı deli) biri, gafil bir halifenin nezdinde şu tavsiyeyi yapmıştır: Harun er-Reşid bozmuş olduğu bir yeminin kefareti gereğiyle yürüyerek hacca giderken bir gölgelikte istirahat etmek üzere oturmuş. Binekli bir şekilde oradan geçen Behlül ile karşılaşmışlar. Ona şöyle demiş: Ey müminlerin emiri!

Verdiklerini dünyaya geri ver
Zaten ölüm sana gelici değil mi?
Ey dünyayı talep eden
Dünyayı bir kenara at
Daha ne kadar dünyayı isteyeceksin
Ölüm seni kuşatmaya başlamış bile

Samimi Bir Dost Suretinde Hakimin Tavsiyesi

Halid b. Safvan'a 'En çok sevdiğin kardeş hangisidir' diye sorulunca, şöyle demiş: 'Hatamı bağışlayan, eksiğimi gideren, mazeretimi kabul edendir.' Bir adam arkadaşına şöyle yazmış: 'Haşmet ve saygı ortada bulunduğu sürece, ben dostluğu kesilmiş bir halde buldum.' Haşme-

tin otoritesi ancak yakınlık ve karşılıklı ünsiyetle ortadan kalkabilirken yakınlık şakalaşma ve iyiliklerle gerçekleşir. Beş yüz doksan iki senesinde İşbiliye'de bir gece Ebu'l-Huseyn b. Ebu Amr b. et-Tufeyl'de geceledik. Bana saygı gösteren, yanımda edebe riayet eden biriydi. Ebu'l-Kasım el-Hatib, Ebu Bekr b. Samm, Ebu'l-Hakem b. Serrac da bizimle beraber geceledi. Hepsini bana duydukları saygı rahat bir halde oturmaktan alıkoyuyor, edeple susmuş bir halde bekliyorlardı. Ben de onları rahatlatmak için bir çözüm bulmak istedim. Ev sahibi sözlerimizden bir şeyler öğrenmek isteyince, ben de içimden geçirdiğim üzere, yanımdakileri rahatlatmak maksadıyla bir yol buldum ve ona şöyle dedim: 'Sana kitaplarımızın arasından *el-İrşad fi Harki'l-Edebi'l-Muhtar* (Alışılagelmiş Edebi Aşmada İrşad) diye isimlendirdiğimiz kitabı tavsiye ederim. Dilersen kitabın bir bölümünü sana okuyabilirim.' Ev sahibi 'çok isterim' deyince, ayaklarımı ona doğru uzattım ve kendisine 'ayaklarımı biraz ov!' dedim. Ev sahibi de oradakiler de ne yapmak istediğimi anlamıştı. Bunun üzerine rahatladılar, kasılma ve gerginlik ortadan kalktı. Dini bahislerde süren bir sohbetle rahat ve huzurlu bir şekilde gecenin nimetlerine daldık.

Abdaldan sayılan birinin hallerin baskın gelmesi hakkındaki açıklaması şöyledir: Hasan el-Basri şöyle der: 'İnsana dünyadan her ne verilirse, ona 'bunu ve bunun kadar da hırs al' denilir.' Başka bir sözünde şöyle demiştir: 'Kıyamette feryadı en fazla çıkacak kişi, dalalet âdeti çıkartmış, ona tâbi olmuş biridir. Onun ardından gelen kötü melekeli insandır, onlardan biri de Allah'ın nimetlerini günahlarına yardımcı kılan insandır.'

Tavsiye

Dostum! İmanını murakabe eyle, suretinin güzelliğine bilgi ziynetini ekle. Suretini bilgi ziynetiyle süslersen, daha önce sahip olmadığın bir güzellikle tezahür eder. Onu beğenirsen, bu kez bilgiye göre amel etmek ziynetini kendisine ekle ki güzelliğine güzellik katılsın. Amel süsünün güzelliğini görünce, onun suretine bağlanır ve âşık olursun. Bu durum seni nefsinin gücü ve takati üzerinde zorlamaya sevk edebilir. Böyle bir durumda ameli 'rifk' özelliğiyle süsle; çünkü ne gökte ne yerde hiçbir şey baki kalmaz. Şöyle denilir: İlla bir şey ötekine eklenecekse, bilgiye eklenen hilim özelliğinden daha güzeli yoktur. Biri sana kötü söz söylediğinde, nasıl küfrettiğine bakmalısın: Sende bulunan bir sıfatı

kullanarak kötü söz söylemişse, onu kınama, sadece 'doğru' de ve kendini kına, kınanmış o özelliği nefsinden gidermeye çalış, kötü söz söyleyene de söylediği söz nedeniyle teşekkür et. Hiç kuşkusuz sana yararlı bir tavsiyede bulunmuş, maksadı fayda vermek olmasa bile Allah onu konuşturmuştur ve sen de (söyleyene değil) Allah'a bak! Sende bulunmayan bir özellikle sana küfretmişse, onu bir öğüt ve sakındırma işareti saymalısın. Böylece o söz ve öğüt gelecek zamanlarda o kötü özellikle nitelenmeni engeller. Demek ki sana kötü söz söyleyen kişi her hâlükarda nasihatte bulunmuştur. Söylediğinde doğru söylemişse, şöyle demelisin: 'Allah beni, seni ve bütün Müslümanları bağışlasın.' Yalan söylemişse ona şöyle söyle: 'Allah seni bağışlasın, beni bir hususta uyardın, senin bu uyarın olmasaydı o hatayı işleyecektim.'

Size afiyet olsun, hoş halde kalınız
Bizim mallarımızdan helal olanların izzeti için

Bir hükümdar nezdinde sözüm dinlenir ve hatırım kabul edilirdi. Bahsettiğim kişi Halep'in sahibi ve yöneticisiydi, Allah kendisine merhamet eylesin! Adı Gazi İbnu'l-Melik en-Nasır li-dinillah Selahaddin Yusuf b. Eyyûb idi. Bir mecliste ona insanların ihtiyaçlarından yüz on sekizini arz etmiştim, o da hepsini yerine getirmişti. Bunlardan biri de daha önce yakınında bulunmuş fakat sırrını izhar etmiş ve yönetimine zarar vermiş bir adam hakkında kendisiyle yaptığım konuşmaydı. Vali de kendisini öldürmeye karar vermiş, kaledeki vekili Bedreddin Eytemur'e onun durumunun duyulmaması için halini gizlemesini emretmişti. Adamın durumu bana ulaştığında, durumu hakkında valiyle konuştum. Bana itiraz ederek şöyle dedi: 'Bu adam öyle bir suç işlemiştir ki, hükümdarlar o suçun bir benzerini affedemezler.' Bunun üzerine kendisine şöyle dedim: 'Bir sultan iken hükümdarlar kadar himmetin olduğunu tahayyül ediyorsun. Allah biliyor ki âlemde affımın karşısında durabilecek hiçbir günah tanımam. Hâlbuki ben senin yönettiklerinden sadece birisiyim. Nasıl olur da Allah'ın sınırlarını ihlal etmenin dışında bir adamın suçu senin affını aşabilir. Hâlbuki sen himmetin kaynağısın.' Bu sözlerim üzerine mahcup oldu, adamı serbest bıraktı, affetti ve bana 'Allah sana hayır versin' diye dua etti. Bu meclisten sonra kendisine bir ihtiyaç arz ettiğimde süratle onu yerine getirir, ihtiyaç her ne olursa olsun tereddüt göstermeden karşılardı.

Dostum! Kendini zemmin azından uzak tut ki, çoğundan güvende olasın. Nefis bu hususta ısrarcıdır; onu dağıttığında parçalanır, sustuğunda içinde saklar. Ahnef b. Kays bu manada şöyle demiştir: 'Bir kelimeye sabredemeyen kişi, bilmelidir ki öfkeli nice insan ondan daha şiddetli sözler duymuştur.' Dostum! Allah'a yemin olsun ki, gerçekte edep öğretilmesi gereken hiç kimseyi öfkeliyken cezalandırmadım. Öfke ve gazap hali benden geçince, o kişinin maslahatının edepte olduğunu gördüğümde kendisine edep öğrettim. Bana dönen hususlara gelirsek, onları gönül hoşluğuyla ve içimde bir kin ve nefret kalmadan affettim. Bütün gayretimi o kişiye hayır ulaştırmaya harcadım, ihtiyaçlarını karşılamak üzere gayret ettim. Birine borç verdiğimde ve içimden borcu talep etme duygusu bulunduğunda, borcu kendisinden istemedim; kendisi getirir ve ona muhtaç olduğumu görürsem, muhtaçlığımı bildirmeden getirdiğini alırım. Onun paraya muhtaç olduğunu anlarsam, (borcu almam) ve işini kolaylaştırırım ve ertelerim. Bu husus kendimle ilgili meselelerde böyledir. Yoksulların durumu da yakın komşunun durumuyla birdir; onun bir hakkı vardır, onu talep eder, gücüm yettiğince hakkını kendisine ulaştırmak zorunda kalırım. Dostum! Hakim, iki hasımdan birisini razı edince, ötekinin öfkeleneceğini bilmelisin. Sen bir hakimsin ve mecliste iki hasım bulunmaktadır: Meclis, senin kalbin; iki hasım, melek ve şeytandır. Meleği razı et, şeytanı öfkelendir. Çünkü şeytan insana şöyle der: 'Kâfir ol, kâfir olduğunda *'Ben senden uzağım âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım.'*[602]

Bilmelisin ki, din ondan daha güçlü ve korunmuştur. Adalet de daha güçlü bir silahtır. Hakim o silahı kendisini öfkelendiren hasımla savaşmak üzere kullanır, çünkü o arzusuyla savaşmaktadır; bilhassa onun dostu ve arkadaşı bâtıl ise durum böyledir. Kimseden korkmamak istiyorsan, kimseyi korkutma ki her şey senden ve sen de her şeyden emin olasın! Cahiliye dönemimde yolculuğa çıkmıştım. Yanımda babam vardı. Endülüs'ün Karmune ile Belme şehirleri arasındaydım. Merada otlayan bir kızıl yaban eşek sürüsü gördüm. Ben de avcılıktan hoşlanırdım. Hizmetçim benden uzaktaydı. Kendi kendime düşünmeye başladım ve avlayarak herhangi birine zarar vermemem gerektiği sonucuna ulaştım. Bu düşünce içerisindeyken bindiğim at onları gördü ve onlara doğru yöneldi, ben ise kendisini engelledim. Elimde bir ok vardı, fırladı ve onların arasına girdi. Belki de okun ucu merada dolaşan hayvanlardan birisine değmişti. Vallahi! Yanlarına gelene kadar başları-

nı bile kaldırmadılar. Sonra hizmetçiler beni takip etti. Ardından eşekler de onların önlerinden kaçtılar. Bu yola, yani Allah yoluna girene kadar bunun sebebini anlamamıştım. Bu yola girince, (yaratıklar karşısındaki) muamele hakkındaki düşüncemden dolayı bunun sebebini anladım, ki o da söylediğimiz sebeptir: İçimden geçirdiğim hayvanlara zarar vermemek duygusu hayvanlara sirayet etmişti. Sen de zulümden uzak dur, hüküm verirken adil ol ki, Hak sana yardım etsin, yaratıklar sana itaat etsin, nimeder senin adına saf hale gelsin, ithamlar senden uzaklaşsın, hayatın tatlı ve hoş olsun, sıkıntın ve taşkınlığın sükûnet bulsun. Böyle yapınca kalplere sahip olur, düşmanların seninle savaşmasından emin olursun; haset duygusunun etkisiyle seninle savaşan kişi içinden sana karşı muhabbet gizler, öyle biri nefret ederken gerçekte dostundur.

Meşhur Tavsiye ve Hikmetlerden Biri

Bir hakim şöyle demiştir: 'Adalet Allah'ın terazisidir ve bu nedenle her türlü eğrilik ve sapmadan korunmuştur.' Bir hakim hükümdara tavsiyede bulunurken şöyle demiş: 'Yaşantı ve gidişatını güzelleştirip kalbini de ıslah edersen, bütün yönettiklerin askerin haline gelir. Adalet insanın kendisine adil davranmasıyla başlar. Bu itibarla insan kazanılmış ve doğru sayılmış bütün güzel huyları ve nitelikleri nefsine uygular. Böyle yapınca dünyada selamete, ahirette saadete erer. Zulmün başı da insanın nefsine zulmetmesiyle başlar; zira nefsini hayırdan uzaklaştırır ve kötülüğü âdet haline getirir, günahlar kazandırır, kınanmış özellikler giydirir. Bu sayede nefsin yükü artar, adı ve sanı kınanır. Başka birisi şöyle demiştir: 'Kendi nefsiyle başlayıp onu terbiye eden insanları yönetebilir. Nefislerinizi düzeltin ki, sizin için ahiret hayatınız düzelsin. Nefsini kendin için düzelt ki, insanlar sana tâbi olsun. En iyi öğüt kendine verdiğin öğüt ile işini kendisine göre yönettiğin öğüttür. Kendinden razı olan insanları kızdırır. Kendine zulmeden başkalarına daha çok zulmeder. Dinini yıkan kişi şerefini yıkar. Edebin en hayırlısı, senin için meyvesi meydana gelen, izleri senin üzerinde ortaya çıkandır. Kimin izzeti Allah'tan olursa, hiçbir sultan onu zelil kılamaz; kim Allah'a tevekkül ederse, şeytan ona zarar veremez. Merciin Hak, düsturun doğru sözlülük olsun. Hak en güçlü yardımcı, doğru sözlülük en değerli arkadaştır. İnsanlara merhamet etmeyeni Allah rahmetinden kovar. Kendi otoritesiyle güç bulanı Allah kudretinden uzaklaştırır. Adalet Allah'ın

terazisidir; onu yaratıklar için ortaya koymuş, hak gözetilsin diye yerleştirmiştir. Terazisinde O'na karşı gelmeyin, otoritesinde O'na itiraz etmeyin. İki özellikle insanlardan müstağni kalabilirsin; tamahkârlığın azlığı ve veranın çokluğu. Kimin sözü uzarsa kınanır, saygınlığı azalan da kovulur.

Sebte şehrinde Rikak denizi civarında salihlerden birisinin huzuruna girmiştim. Daha önce Sultan ile aramızda bir takım konuşmalar gerçekleşmişti. Konuşma sadırda kin tutmaya ve kaderden (razı olmamaya) sevk edebilecek bir konuşmaydı. Haber kendisine ulaşmıştı. Beni gördüğünde, şöyle dedi: 'Kardeşim! Kendisini (zulmederek sevap kazanmasına vesile olan anlamında) destekleyen bir zalimin olmadığı kimse zelil, kendisini irşat edecek alimi olmayan dalalettedir. Değerli ve samimi kardeşim, yumuşak olmalısın, yumuşak!' Ben de kendisine şöyle dedim: 'Sermaye korunduğu sürece sorun yok!' Sermaye derken de dini kastediyordum. O da 'haklısın' dedi ve söylediklerimden mutmain oldu.

Kılıcı sana sahip olacak ve korkusu seni kendinden geçirecek birisiyle tartışma! Nice delil vardır ki, açık ve seçik bir şekilde gelir, fakat tasaya ve endişeye yol açar. Isrardan uzak dur. Israr etmek, kalpleri öfkelendirir ve harplere yol açar. Sayesinde selamette olacağın susmak, daha sonra pişman olacağın konuşmaktan daha iyidir. Konuşmanı delilini ortaya koymakla ve ihtiyacını yerine getirmekle sınırla! Gereksiz konuşmadan uzak dur, gereksiz konuşma saygınlığı ortadan kaldırır, pişmanlığa yol açar. Kınanmana yol açacak beceriksizlik, aleyhine bir şey getirecek beceriden daha hayırlıdır.

Hz. Peygamber'in Tavsiyeleri

Hz. Peygamber tavsiyede bulunduğu bir adama şöyle demiş: 'Şehvetleri azaltırsan fakirlik sana kolaylaşır, günahları azaltırsan ölüm sana kolaylaşır. Sana ait olanı önünden gönderirsen, Allah'a kavuşmak seni mutlu eder. Sana verilen şeyle tatmin olursan, hesabın kolaylaşır. Sana zorunlu olanı bırakıp başka bir işle ilgilenme! Senin için taksim edilmeyen sana gelmeyecektir. Senden alınmış bir şeye yetişecek değilsin. Tükenecek bir şeyin peşinden koşma. Öyle bir mülkün peşinde koş ki kendisinden ayrılamayacağın menzil de yok olmasın.'

Hz. Peygamber şöyle der: 'Dünya sevgisi kulun kalbini üç şeyle mutmain olmasıyla doldurur; kendisinden ayrılamayacağı bir meşguliyet, zenginliğe varmayacak bir yoksulluk, sonuna ulaşılamayacak bir

emel. Dünya ve ahiret isteyen ve istenendir. Ahireti isteyeni dünya ister ki, rızkı kemale ersin. Dünyayı isteyeni de ahiret talep eder ki ölüm onun boynunu yakalasın. Saadete ermiş kişi bakiyi tercih edendir. Onun nimeti fani üzerinde sürer, tadı da tükenmez. Sana ikram edilenden infak et.'

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Sanki ölüm bizden başkalarına yazılmış, sanki Allah ölümü bizden başkalarına vacip kıldı, sanki gördüğümüz ölüler bir yolculuğa çıkmış da biraz sonra bize döneceklerdir. Bir yandan kabirlerini hazırlar, bir yandan miraslarını yeriz. Sanki biz onların ardından ebedi olarak kalıcıyız. Bütün öğütleri unutmuş, bütün belalardan emin gibiyiz. Kendi ayıbını görmek başkalarının ayıbını görmekten alıkoyduğu kişiye ne mutlu! Kazandığı malını günah dışında harcayana ne mutlu! O kişi anlayış ve hikmet sahipleriyle, yoksul ve hor insanlarla oturup kalkar. Nefsini zelil kılan, ahlakını güzelleştiren, yaşantısını hoş eden insanlardan kötülüğünü uzaklaştırana ne mutlu! Malının fazlasını verene ne mutlu!'

Kays b. Asım el-Minferi, öğütlerinden birinde el-Haşimi'nin hadisinden aktararak demiştir ki; Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Ey Kays! Her izzetle beraber zillet, hayatla beraber ölüm, dünyayla beraber ahiret vardır. Her şey için bir hesaba çeken vardır. Her şey üzerinde bir murakıb, her iyiliğin bir sevabı, her kötülüğün cezası, her ecelin kitabı vardır. Böyle olması da kaçınılmazdır. Ey Kays! Seninle defnedilen arkadaşın canlı, sen ölüsün ve onunla beraber defnedilirsin. O kerim olursa, sana ikramda bulunur; değersiz biriyse seni teslim eder. Sonra seninle beraber haşredilir, sen de onunla haşredilirsin. İsteyeceksen ondan iste. Onu salih yapmalısın. Salih olursa onunla ünsiyet eder, korkacaksan ondan korkarsın. Sözünü ettiğim senin fiilindir.'

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Ölmeden evvel Allah'a dönün, meşguliyetiniz olmadan salih amellere koşun. Rabbinizle aranızdaki bağı güçlendirin ki, saadete eresiniz! Sadakayı çoğaltın ki, rızık bulasınız. Marufu emredin ki, bereket elde edesiniz. Kötülükten alıkoyun ki, yardıma mazhar olasınız. Ey insanlar! En akıllınız ölümü en çok düşüneninizdir. En kararlı olanınız, ölüme en çok hazırlık yapandır. Aklın alametlerinden birisi, aldanış yurdundan yüz çevirerek ebedilik yurduna yönelmektir. Öyle bir insan kabir yurdu için azıklanır, diriliş günü için hazırlık yapar.'

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Ey insanlar! Sizin görevleriniz vardır. O görevlerin peşinden gidin. Sizin bir nihayetiniz vardır, o maksada doğru gidin. Mümin iki korku arasındadır; geçmiş ecel ile geride kalan ecel. İnsan Allah'ın onun hakkında ne yapacağını bilemez. Gelecekle ilgili de Allah'ın hangi hükmü vereceğini bilemez. Kul nefsinden ve dünyasından ahireti için almalıdır. Yaşlılık gelmeden önce gençliğinden, ölüm gelmeden önce hayatından istifade etmelidir. Muhammed'in canını elinde tutan Allah'a yemin olsun ki; ölümden sonra insanı yoran bir şey, dünyadan sonra ise cennet veya ateşten başka bir yurt yoktur.'

Hz. Peygamber'den iman özellikleri hakkında gelen bir rivayet vardır. Hadisi bize Ebu Abdullah Muhammed b. Kasım b. Abdurrahman b. Abdulkerim et-Temimi Fas şehrindeki Aynü'l-Hayl'de Ezher camiinde beş yüz doksan iki senesinde kendi lafzıyla aktarmıştır. Ben de hadisi dinliyor, onun Hz. Peygamber'e varan rivayet zincirini inceliyordum. Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Kulun imanı kendisinde beş özellik bulunmadan kemale ermez: Allah'a tevekkül, işlerini Allah'a havale etmek, Allah'ın emrine teslim olmak, O'nun kazasına rıza göstermek, verdiği belaya sabır göstermek. Kim Allah için sever, Allah için buğz eder, Allah için verir, Allah için vermezse, hiç kuşkusuz, onun imanı kemale ermiştir.' Hz. Peygamber'den gelen bir rivayette şöyle demiştir: 'İman yetmiş küsur şubedir; en aşağısı yoldan eziyet veren şeyleri kaldırmak iken en üstünü 'Allah'tan başka ilah yoktur' demektir.'

Hz. Peygamber şöyle der: 'Konuşan bir alim veya dinleyen ve idrak eden birisi olmaksızın, hayatta bir hayır yoktur. Ey insanlar! Siz 'hüdne' (özelliğindeki) bir zamandasınız, süratle tükeneceksiniz. Geceyi ve gündüzü görüyorsunuz, her an nasıl değişmektedirler! Onlar uzaktakini size getirir, vadedilenleri ulaştırırlar.' Mikdad kendisine şöyle demiştir: 'Ey Allah'ın peygamberi 'hüdne' ne demektir.' Şöyle cevap vermiştir: 'Kesilme ve imtihan yurdu demektir. Sizin için karanlık gecenin parçaları gibi birbirine girdiğinde, Kur'an-ı Kerim'e bağlanmanız gerekir. Kur'an şefaat eden, şahit ve tasdik edilendir. Kim Kur'an'ı önüne alırsa, onu cennete götürür; kim arkasına atarsa, onu da cehenneme çeker. Kur'an-ı Kerim en doğru yola ulaştıran en açık delildir. Kim onunla konuşursa doğru söyler, ona göre amel eden sevap kazanır, ona göre hüküm veren adil olur. Kul nefesini verip kabre girince, daha önce işlemiş olduğu amelin ve geride bıraktığı malın karşılığını görür.

Acaba (miras bıraktığı) malını bâtıldan mı kazanmıştı veya hak sahibinin hakkını vermemiş miydi?'

Hz. Peygamber şöyle der: 'İnsanlar onun elinden ve dilinden selamete ermedikçe kulun adı Müslümanlar arasında yazılamaz; komşusu kendisinden emin olmadıkça, müminler derecesine ulaşamaz; beisli işlere düşme korkusuyla beis bulunmayan işlerden sakınmadıkça da takva sahiplerinden sayılamaz. Ey insanlar! Kim gecelemekten korkarsa hızlanır; hızlı yürüyen ise vasıl olur. Ecel sayfalarınız dürülmüş olsaydı, amellerinizin akıbetlerini öğrenirdiniz. Müminin niyeti onun amelinden daha hayırlıyken münafığın niyeti amelinden daha kötüdür.'

Allah'a Yönelenlere Müjdeli Bir Tavsiye

Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Kim Allah'a yönelirse her sıkıntıda Allah kendisine yeter. Kim dünyaya yönelirse, Allah onu dünyaya emanet eder. Kim Allah karşısında günah işleyerek bir işi yaparsa, umduğundan daha uzak, korktuğuna daha yakın olur. Kim Allah'a karşı günah işleyerek insanların övgüsünü kazanmak isterse, kendisini övecekleri ne kınarlar. Kim Allah'ı kızdırarak insanları razı ederse, Allah onu insanlara bırakır. Kim insanları kızdırmak bahasına Allah'ı razı ederse, onların kötülüklerine karşı Allah kendisine yeter. Kim Allah ile kendi arasındaki işi iyi yaparsa, Allah onunla insanlar arasındaki işlerde kendisine yeter. Kim sırrını düzeltirse, Allah onun görünen kısmını düzeltir. Kim ahireti için çalışırsa Allah dünya işinde ona yeter.'

Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Allah konuşup da (başkalarına) fayda veren bir kula merhamet etmiştir. Veya susar ve selamette olur. Dil insana en çok sahip olan şeydir. Dikkat edin! Kulun bütün sözleri onun aleyhinedir. Bunun istisnası Allah'ı zikretmek, iyiliği emretmek, yasaklardan engellemek, müminlerin arasını düzeltmektir.' Muaz b. Cebel kendisine şöyle demiş: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Biz konuştuğumuz sözler nedeniyle hesaba mı çekiliriz?' Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'İnsanlar cehenneme ancak dillerinin ürünleri nedeniyle düşerler. Kim selamet isterse, diliyle söyleyeceği sözlere dikkat etsin, içinde sakladığını muhasebe etsin, amelini güzelleştirsin, emelini azaltsın.'

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Dünyaya sövmeyin. Müminin ne güzel bineğidir dünya! Mümin dünyada hayra ulaşır, onunla kötülükten kurtulur. Kul 'Allah dünyaya lanet etsin' dediğinde dünya şöyle der: 'Allah Rabbine beni asi kılana lanet etsin!' Biz de bunu söylemiş-

tik. Katade şöyle demiştir: 'Kimse dünyaya karşı insaflı olmamıştır. Dünyada günahkâr olanın kötülüğüyle dünya kınanmışken iyilik yapanın iyiliğiyle dünya övülmemiştir. Bunun tersine birisi dünya hakkında şöyle demiştir:

Akıllıyı imtihan eden dünya
Dost kisvesindeki bir düşman suretinde görünür

Burada maksadı ahiret hayatı olmayan dünya hayatı kastedilir ki hiç kuşkusuz Allah onu kınamıştır.

Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Tatları kaçıranı çok zikredin. Çünkü siz darlık içinde ölümü zikrederseniz, darlık sizin için genişler, ondan razı olursunuz, böylece ecir alırsınız. Ölümü zenginlikte zikrettiğinizde, sizi ondan soğutur. Siz ölüm sayesinde sabit durur ve ciddiyet kazanırsınız. Kuşkusuz temenniler emelleri keser, geceler de ecelleri yaklaştırır. Kişi iki gün arasındadır; birisi amelini saymış olduğu geçmiş gün, diğeri kendisine gelip gelmeyeceğini bilmediği kalan gündür.'

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Rızık taksim edilmiştir, hiç kimse Allah'ın onun için yazmış olduğu rızkı kaybetmeyecektir. Onu güzel bir şekilde talep edin. Ömür sınırlıdır, kimse kendisi adına takdir edileni aşamaz. Ecel tükenmeden acele ediniz. Ameller sayılıdır; küçük veya büyük hiçbiri ihmal edilmeyecektir. Siz salih amelleri çoğaltın. Ey insanlar! Kanaatte genişlik, iktisatta tamlık, zühtte rahatlık vardır. Her amelin karşılığı vardır, her gelecek olan da yakındır.'

İbret Yüzüyle Bakan Akıllı Bir İnsanın Tavsiyesi

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Aldanmış bir halde cezalandırılan ve mutmain olduktan sonra sıkıntıya düşenleri gördün mü? Onlar kuşkulara kapılmış, şehvetlere yönelmiş kimselerdir. En sonunda Rablerinin elçileri kendilerine gelir. Artık arzu ettikleri şeylere ulaşamamış, kaçırdıklarına dönememişlerdir. Yaptıkları işlerle gelmişler, geride bıraktıklarına ise pişman olmuşlardır. Hâlbuki pişmanlık fayda vermemiş, kalem kurumuştur. Allah önceden hayır işleyene merhamet etsin! O doğru bir şekilde Allah'a yönelmiş biridir.'

Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Ey insanlar hikmeti ehlinden başkasına vermeyin, hikmete zulmedersiniz; ehlinden de esirgemeyin, ehline zulmetmiş olursunuz. Zalim olarak cezalandırmayın, faziletiniz ortadan kalkar. İnsanlara gösteriş yapmayın, amelleriniz boşa çıkar. Mev

cut olanı engellemeyin, hayırlarınız azalır. Ey insanlar! Eşya üç şeyden ibarettir: İlki, ortaya çıkmış doğru, ona uyunuz; ikincisi, yanlışlığı ortaya çıkmış iştir, ondan sakının; üçüncüsü karışık işlerdir ki, onları da Allah'a havale ediniz. Ey insanlar! Size sevapları büyük olan iki basit amel söyleyeyim mi? Kimse onlar gibi iki şeyle Allah'a kavuşmamıştır; susmak ve güzel ahlak.'

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'İnsanlara kıyamet günü (ceza) üç şeyden birisiyle verilir: Ya işlemiş oldukları dindeki kuşkudan veya tercih ettikleri hazzın şehveti nedeniyle veya yerine getirdikleri hamiyet kaynaklı gazap nedeniyle onlara ceza verilir. Sizin için bir şüphe ortaya çıktığında, onu kesin inanç ile ortadan kaldırın. Bir şehvet size sunulduğunda, züht ile onu ezin. Bir gazap ortaya çıktığında, bağışlamakla onu sindirin. Kıyamet günü bir münadi şöyle bağırır: 'Kimin Allah üzerinde bir ecri varsa ayağa kalksın!' İnsanları affedenler ayağa kalkarlar. Allah'ın şu ayetini görmez misin: '*Kim affeder ve arayı düzeltirse, onun ecri Allah'a kalmıştır.*'[603]'

Gafile Öğüt Veren Bir Tavsiye

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah şöyle der: Ey Âdemoğlu! Her gün rızkın sana verilir, sen ise üzülürsün. Her gün ömrün eksilir, sen ise sevinirsin. Sahip olduğunla yetinmelisin. Sen ise taşkınlığa götürecek şeyi istiyorsun. Ne azla yetiniyor, ne çokla doyuyorsun.'

Allah'ın Kullarında Övdüğü Sıfatla Bezenmeye Teşvik İçeren Tavsiye

Hz. Peygamber'e şöyle denilmiştir: 'Ey Allah'ın peygamberi '*Haklarında korku olmayan ve üzülmeyecek olan*'[604] ayetinde ifade edilen Allah'ın velileri kimlerdir?' Şöyle demiştir: 'İnsanlar dünyanın zahirine bakarken, onlar bâtınına bakanlardır. Onlar insanlar dünyanın hemen ortaya çıkan işleriyle ilgilenirken sonrasıyla ilgilenenlerdir. Onlar kendilerini öldürmekten korktukları şeyi öldürenlerdir. Onlar bildiklerini geride bırakmışlardır. Onları engellemek isteyen her şeyi bir kenara atmışlardır. Dünyada yüksek olan hiçbir şey onları aldatmamıştır. Dünya onların nezdinde bir değere sahip değildir. Evlerini harap etmişler, imar etmemişlerdir. Gönüllerinde dünya ölmüş, onu diriltmemiş, aksine onu yıkmışlardır. Dünya ile ahiretlerini inşa etmişler, ahireti satın almışlardır. Onlar dünyayı satarak kendileri için baki olanı satın almışlardır. Onlar dünya ehline saralı gibi bakarlar. Tehlikeler kendilerine yerleş-

miştir. Umut ettiklerinden başka bir eman ve sakındıklarından başka bir korku bulmazlar.'

Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Siz geçmiş bir halef ve geride kalan öncülersiniz. Sizden öncekiler imkân bakımından sizden daha zengin ve daha güçlüydü. Siz onlardan daha zayıfsınız. En çok güvendikleri şeyler kendilerinden yüz çevirmiş, bel bağladıkları şeyler onlara fayda vermemiştir. Onlara aşiretlerinin kuvveti fayda vermediği gibi onlardan fidye de kabul edilmemiştir. Nefislerinizi ansızın hesaba çekilmeden önce azıklandırın. Siz hazırlıktan gafilsiniz. Artık pişmanlık fayda vermez ve kalem kurumuştur.'

Öğüt Veren Bir Tavsiye

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Dünyada bir yolcu gibi veya misafir gibi bulun ve kendini ölülerden say. Sabahladığında sanki akşam olmayacak, akşamladığında sabaha çıkmayacak gibi kabul et. Sağlığında hastalığın için tedbir al, gençliğinde yaşlılığın, boş vaktinde meşguliyetin, yaşarken ölümün için tedbir al. Yarın adının ne olacağını bilemezsin.'

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Dünya sizi ahiretinizden alıkoymasın. Arzularınızı Rabbinize itaate tercih etmeyin. Yeminlerinizi günahlarınıza kalkan yapmayın. Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin. Azaba uğramadan önce hazırlık yapın. Yolda sıkıntıya düşmeden önce yolculuk için azıklanın. Orası adalet yeri, Allah'ın sorgu ve sualinin ortaya çıkacağı yerdir. Hiç kuşkusuz korkutma görevini yerine getiren nedeniyle mazeret ortaya çıkmıştır.'

Yönelmek ve Yüz Çevirmek Gereken Hususlarda Hz. Peygamber'in Tavsiyesi

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Yükümlü tutulduğunuz ahireti ıslah etmek için uğraşın. Fakat sizin için taahhüt edilmiş dünya işlerinden yüz çevirin. Allah'ın nimetleriyle beslenmiş organlarınızı günaha yönelerek O'nun azabına maruz kalmak için kullanmayın. Meşguliyetinizi Allah'ın mağfiretini aramak maksadıyla harcayın. Himmetlerinizi kendisine itaat ederek Allah'a yaklaşmaya yöneltin. Kim dünyadaki nasibini öne alırsa, ahiretteki nasibini yitirir. Dünyadan ise ancak Allah'ın dilediğini elde eder. Kim ahiretteki nasibini öncelerse, dünyadaki nasibi de kendisine ulaşırken ahiretten de dilediğine ulaşabilir.'

Terk Edilmesi Gereken Fuzuli İşler Hakkında Hz. Peygamber'in Tavsiyesi

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Fazla yemekten uzak durun. Fazla yemek kalbe katılık verir, organları Allah'a itaatte yavaşlatır, himmeti öğüdü dinlemek karşısında sağır bırakır. Gereksiz bakışlardan uzak durun. Gereksiz bakış arzuyu artırır, gafleti çoğaltır. Tamahkâr olmaktan uzak durun. Tamahkârlık kalbe hırs kazandırır, kalplere dünya sevgisini yerleştirir. Tamahkârlık bütün kötülüklerin anahtarı, bütün iyilikleri yok eden bir sebeptir.'

Umut Edilmesi ve Sakınılması Gereken Hususlarda Tavsiye

Hz. Peygamber şöyle buyurur: '(İnsanların işleri) sadece umut edilen bir hayır veya sakınılan bir kötülük veya bilinen bâtıldır; bâtıldan sakının. Veya kesin bir hakikattir; onu ise talep edin. Veya kendisi için çalışılması gereken ahirettir. Dünya bir leştir, ondan uzaklaşın. Dünyadan talebi kesilmeyen ahiret için nasıl çalışabilir ki? Şehveti sona ermeyen biri nasıl ahirete yönelir ki? En çok şaşılacak kişi beka diyarını tasdik ederken fena yurdu için çalışan; Allah'ın rızasının O'na itaatte olduğunu bilirken günahlarda gezinen insanın halidir.'

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Nefislerinizi itaatle süsleyin, onlara korku elbisesini giydirin. Ahiretiniz için çalışın, orayı varacağınız yer kabul edin. Biliniz ki siz, kısa zamanda gidecek ve Allah'a varacaksınız. Orada sadece salih amel veya işlemiş olduğunuz güzel işler fayda verebilir. Siz işlemiş olduğunuz amelleri önceden gönderir, yaptıklarınıza karşılık sevap alırsınız. Değersiz dünyanın süsleri yüce cennetin mertebelerine karşı sizi aldatmasın! Kuşkular ortadan kalkmış, herkes varacağı yerle karşılaşmış, herkes gideceği yeri ve bulunacağı yeri öğrenmiştir.'

Tuzaktan ve Aldanmadan Sakındırma Hakkında Bir Tavsiye

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Dünyanın kandırdığı kimselerden olmayın. Kuruntular onları aldatır, tuzak onları düşürür. Öyle bir insan süratle yok olacak ve hemen değişecek dünyaya yönelir. Bu dünyanızın geçmiş kısmına göre geride kalan kısmı pek kısa ve azdır. Hal böyleyken neyin üzerinde yükseliyor ve neyi bekliyorsunuz? Vallahi! Bulunduğunuz dünya hayatı adeta yok mesabesindedir. Gideceğiniz ahiret ise ezeli gibidir. Yola çıkmak üzere hazırlıklarınızı yapınız, yolcu-

luk yakın olduğu için azığınızı tedarik ediniz. Biliniz ki herkes yapmış olduğunu yetersiz görür, yapmadığı hakkında pişman olur.'

Uzun Emel ve Eceli Unutmayı Kınayan Peygamber Tavsiyesi

Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Ey insanlar! Emelin basit olması ecelin öne geçmiş olmasından kaynaklanır. Mead ise amelin (lazım olacağı) bir alandır. Orası daha önceden hazırlığını yapanın sevineceği, kaçırdığı amel karşısında ise üzüleceği ve pişman olacağı bir yerdir. Ey insanlar! Tamahkârlık, fakirlik; umutsuzluk, zenginlik; kanaat, rahatlık; uzlet, ibadet; amel, hazine; dünya, madendir. Geçen kısmı itibarıyla şu dünyanızdan beni gömleğin uçları kadar sevindiren bir şey olmadı (hiçbir değeri yoktur). Kalan kısmı da -su suya benzer ya!- geçmiş kısmının bir benzeri sayılır. Hepsi tükenme içerisinde ve yakın zaman içerisinde yok olup gidecektir. Siz de öfkeyle cezalandırılmadan ve pişmanlık fayda vermeden önce, nefes aldığınız esnada ahiret için çalışın.'

Hz. Peygamber'in Tavsiyesi ve Bildirmesi

Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Ümmetim dünyada üç sınıftır: Birinci sınıf mal toplamayı, biriktirmeyi sevmeyen, onu elde etmek ve biriktirmek için çalışmayanlardır. Onlar dünyadan açlıklarını giderecek yiyecek, avret mahallini örtecek elbiseyle yetinirler. Zenginlikleri ahirete ulaştıracak olandır. *'Onlar korkmayacak ve üzülmeyecek kimselerdir.'*[605] İkinci grup malı en güzel ve helal yoldan toplamayı seven, en güzel yerde harcayanlardır. Onlar kazandıkları malla akrabaları gözetir, kardeşlerine yardım eder, fakirleri doyurur. Taş üzerine yatmak (veya taşlanmak), onlara bir dirhemi helal olmayan yönden kazanmaktan veya onu belirlenmiş yerin dışına harcamaktan veya verilmesi gereken hakkını vermemekten veya ölüm vaktine kadar onu saklamaktan daha kolay ve ehven gelir. Onlar, kendileriyle tartışılırsa öfkelenen, affederlerse selamete eren kimselerdir. Üçüncü grup, malı helal ve haram yollardan toplamayı seven, üzerlerine farz veya vacip olan hakları ödemeyenlerdir. Malı infak ederlerse israf edecek şekilde infak eder; ellerinde tutarlarsa, cimrilik yaparak ve biriktirmek üzere tutarlar. Onlar, günahları karşılığında cehennem onları kendisine çekene kadar, kalplerinin gemini dünyanın ele geçirdiği kimselerdir.'

İnanç Zaafı vb. Hususlarda Sakındırma Hakkında Tavsiye

Hz. Peygamber şöyle der: 'İnanç zayıflığının bir yönü insanları Allah'ı öfkelendirecek işlerle razı etmen, Allah'ın vereceği rızık hakkında onları övmen, Allah'ın vermediği hususlarda onları kınamandır. Allah'ın rızkını hırs getirmediği kadar birinin istememesi de onu geride bırakmaz. Allah rahatlığı ve ferahlığı razı olmak ve kesin inanca, üzüntü ve gamı öfke ve kuşkuya yerleştirmiştir. Allah'a yaklaşma maksadıyla bir işi bıraktığında, onun sevabı sana bolca verilir. Sen himmetini ve gayretini ahirete ayır. Razı olunan kişinin sevabı orada kesilmediği gibi, öfkelenilen kimsenin cezalandırılması da bitmez.'

Beğenilen-Değerli Ahlaka Teşvik Eden Peygamber Tavsiyesi

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Sizi cehennemden uzaklaştıracak olan şey size söylediklerimdir. Sizi cennete yaklaştıracak olan da benim gösterdiklerimdir. Ruhu'l-Kuds benim ruhuma üfleyerek şöyle demiştir: 'Hiçbir kul rızkı tamamlanmadan ölmeyecek.' Siz de onu güzelce talep edin, rızkı aramadaki tembelliğiniz sizi günah yoluyla O'nun ihsanını talebe sevk etmesin. Allah'ın katında olana ancak O'na itaat ederek ulaşılır. Herkesin bir rızkı vardır ki mutlaka kendisine gelir. Kim kendi rızkından razı olursa, onun adına mübarek olur ve rızkı genişler. Kim rızkından razı olmazsa, onun için bereketlenmez ve rızkı genişlemez. Rızık, sahibini aradığı gibi ecel de onu arar.'

Ayrıntılı Bir Peygamber Tavsiyesi

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Dünya imtihan yeri, inayet ve sıkıntı yeridir. Mutluların (saidler) nefisleri ondan uzaklaşmış, bedbahtların ellerinden zorla alınmıştır. İnsanların en mutlusu dünyadan en çok yüz çeviren, en bedbahtı ise onu en çok talep edendir. Dünya kendisine samimi olana karşı hilekâr, itaat edene karşı zorba, boyun eğene karşı tavizsiz ve katıdır. Kurtuluşa eren kişi ondan yüz çeviren iken helak olan ona batandır. Dünya hakkında rabbinden çekinen ve nefsine karşı samimi olan kula ne mutlu! O dünya kendisini ahirete göndermeden önce sevabını öne alır, şehvetini erteler. O karanlık ve tozlu bir karında vahşet ve korku içinde kalır. Orası kapkaranlık bir yerdir. Artık ne iyiliğini artırabilir ne de günahları eksiltebilir. Sonra kabirden çıkartılır, ya cennete götürülür ve orada nimeti sürekli olur veya azabına ara verilmeden kalacağı cehenneme götürülür.'

Yolculuğa Hazırlanma Hakkında Peygamber Tavsiyesi

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kollarınızı sıvayın, iş çetindir! Hazırlık yapın, yolculuk yakın. Azıklanın, yol uzun. Yükleriniz hafif olsun, arkanızda vadiler gibi yokuşlar var. O yolu yükü hafif kişiler aşabilir. Ey insanlar! Kıyamet saatinin önünde çetin işler, şiddetli korkular ve çetin bir zaman dilimi vardır. Orada karanlık hakimdir, fasıklık orada yayılır. İyiliği emredenler engellenir, kötülükten alıkoyanlar yüceltilir. O gün için imana sıkıca sarılın ve azı dişlerinizle ona bağlanın. Kendinizi salih amele zorlayın, sıkıntı vaktinde sabırlı davranın. Böyle davranırsanız, daimî nimete ulaşırsınız.'

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah'ın katında olanı sev ki, O da seni sevsin. İnsanların elindekini küçük gör ki, insanlar seni sevsin. Zahit kişi insanların kalbini kazanır. Onun bedeni dünyadayken kalbi ahirettedir. Kıyamet günü dağlar gibi iyilikleri olduğu halde bir kavim getirilir ve hepsinin ateşe atılmaları emredilir.' Sahabe şöyle sormuş: 'Ey Allah'ın peygamberi! Onlar namaz kılıyorlar mıydı?' Hz. Peygamber 'Namaz kılıyorlar, oruç tutuyorlar, geceleyin pek az uyuyorlardı, fakat dünyadan bir şey ortaya çıktığında peşinden gidiyorlardı' demiştir.

Kötü Niteliklerden Sakınmayı Teşvik Eden Bir Tavsiye

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Ey insanlar! Bu dünya (her şeyin yerli yerine yerleştiği) bir istiva yeri değil, karışım yeridir. Burası sıkıntı yeridir, rahatlık yeri değildir. Onu tanıyan, dünyadaki rahatlık sebebiyle rahata ermez, üzüntüsü için de üzülmez. Allah dünyayı bir bela yeri, ahireti de karşılık yeri olarak yarattı. Dünyanın belası ahiretin ödülünün sebebidir. Ahiretin ödülü de dünyanın belasının bedelidir. Allah versin diye alır, ödüllendirmek için imtihan eder. Dünya süratle başkalaşır, hemen değişir. Sonucunun acısını düşünerek, onun tadından kaçının, daha sonraki sıkıntıları nedeniyle onun peşin lezzetlerinden uzak durun. Allah'ın harap olacağına hükmettiği bir yeri imar etmek maksadıyla gayret sarf etmeyin. Allah sizden kendisinden uzak durmanızı istemişken onun peşinden gitmeyin. Aksi halde Allah'ın azabına müstahak, cezasına yönelenler olursunuz.'

Allah'ın Razı Olduğu Ahlak Hakkında Peygamber Tavsiyesi

'Ey insanlar! Allah'tan hakkıyla korkun, O'nu razı edecek işlere gayret edin. Dünyadan büsbütün yüz çevirin. Ahiretin baki, dünyanın

fani olduğuna iman edin. Ölüm sonrası için çalışın; sanki dünya yok ve ahiret de ezeli gibidir. Ey insanlar! Dünyada olan yolcudur, onun elindeki de ödünçtür. Yolcu gidici, ödünç olan da iade edilecektir. Dünya mevcut bir maldır; iyi de kötü de ondan yer. Ahiret ise kâdir hükümdarın hüküm verdiği doğru haberdir. Allah kendisini düşünen ve kabir için çalışana merhamet etsin. Öyle bir insan eceli tükenip de ameli kesilmeden önce ipini eline almış ve kendi yolunda gitmiştir.'

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Dünya yönelmeye yüz tutmuş, ahiret gelmek üzere hazırlanmıştır. Dikkat edin! Siz şimdi içinde hesabın bulunmadığı amel günündesiniz. Yarın ise amelin bulunmadığı hesap gününde olacaksınız. Allah dünyayı onu sevene ve sevmeyene verirken ahireti sadece onu sevene verir. Dünyanın çocukları ve ahiretin çocukları vardır. Siz ahiret çocuğu olun, dünyanın çocuğu olmayın. Hakkınızda en çok korktuğum kötülük, hevaya uymak ve uzun emeldir. Hevaya uymak kalplerinizi Haktan çevirir, uzun emel himmetlerinizi dünyaya yönlendirir. Bu ikisinin dışında dünya veya ahirette kimse adına bir hayır yoktur.'

Ölümü Hatırlatan ve Yolculuğu Bildiren Peygamber Tavsiyesi

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Her evde ölüm meleği evin kapısında günde beş kere durur. İnsan yemeğinin tükendiğini görüp eceli geldiğinde, ölüm üzüntüsü üzerine çöker, ölümün sıkıntıları kendisini kuşatır ve kaplar. Ailesinden birisi saçlarını açar, yüzüne vurur, üzüntüsü nedeniyle ağlar, feryat ve figan ederken ölüm meleği şöyle der: 'Bu korku nedeniyle size yazık olsun. Nedir bu endişe böyle? Sizden herhangi birinize rızık getirirken veya ecelini getirirken mutlaka emirle iş yaptım. Birinin canını kabz ederken, mutlaka izinle ve emirle bunu yaptım. Ben size döneceğim, sonra tekrar döneceğim, tekrar döneceğim ta ki geride kimseyi bırakmayacağım.' Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Muhammed'in canını elinde tutana yemin ederim ki; onlar ölünün yerini görseler ve sözünü duysalardı, ölümden geçer ve canları hakkında ağlarlardı.' Ölü tabuta konulduğunda ruhu tabuttan dışarı doğru yükselir ve şöyle ağlar: 'Ah ailem, evladım! Dünya benimle oynadığı gibi sizinle oynamasın. Ben helal veya haram bakmadan mallar kazandım, onu başkasına miras olarak bıraktım; keyfi onun, sıkıntısı benimdir. Zinhar, benim bu halime düşmekten sakının.'

Bir Zahidin Bazı Faydalar İçeren Tavsiyesi

Şibli'nin bir tavsiyesinde şöyle dediği aktarılır: 'Bütün kirleriyle beraber dünyaya bakmak istersen, çöplüğe bakmalısın. Çünkü çöplük dünyadır. Nefsine bakmak istersen, bir avuç toprak al. Çünkü sen ondan yaratıldın ve ona döneceksin. Üzerinde bulunduğun durumu görmek istersen tuvalete gittiğinde senden çıkanlara bak. Kimin hali böyle olursa, kendisi gibi birisine karşı büyüklenmesi veya böbürlenmesi caiz olmaz.' Başka birisi şöyle demiştir: 'Kimin himmeti karnının içine giren şey ise onun değeri de kendinden çıkan kadardır.'

İbrahim b. Ethem bir kardeşine şöyle mektup yazmış: 'Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla! Sana Allah'a karşı takva sahibi olmanı tavsiye ederim. O'nun karşısında günah işlemek doğru değildir. O'ndan başkasından bir şey umulmaz. Zenginliğe Allah'ın ihsanıyla ulaşılır. Müstağni olan izzetlidir, doyar, kanar; gözlerinin gördüğü dünya süsünden kalbi uzaklaşır, onları geride bırakır. Kuşkulu olanlardan uzak dur. Saf ve temiz olana razı ol. Dünyadan sana lazım olan, belini doğrultacak bir yiyecek ve avret mahallini örtecek elbisedir. Bulduğun da sert ve kaba giysi olsun. Vesselam!' Hz. Peygamber şöyle der: 'Âdemoğluna yetecek olan belini ayakta tutacak birkaç lokmadır.' Ömer b. Abdülaziz'e halifelikten önce bir hediye geldiği aktarılır. Hediye üç bin dirhemlik bir şeymiş. Ömer hediyeyi beğenmiştir. Halifeliğinde ise satın alması için bir elbise gelmiş. Onu da üç dirheme almış ve şöyle demiştir: 'Daha sert bir elbise isterim, bu pek yumuşaktır.' Ey kardeşim! Böyle bir davranış nerede, Allah'ı razı etmek nerede? Allah'ın kullarını böyle bir idareci idare etmelidir. İbnu's-Semmak bir kardeşi dünyayı kendisine tavsif etmesini isteyince şöyle yazmıştır: 'Allah dünyanın etrafını arzularla kuşatmış, afetlerle doldurmuş, helalini haram ve kuşkulularla karıştırmıştır. Dünyanın helali güzel, haramı cezadır.'

Komşuluk Hakkı Üzerinde Bir Tavsiye

Ebu Hafs Ömer b. Abdülmecid kendi rivayetinden olmak üzere, bize şöyle yazmıştır: 'Allah Musa b. İmran'a nida ederek şöyle demiş: Sana yöneleni kınama, seninle komşuluk yapanla komşuluk yap.' Şöyle demiştir: 'Hz. Musa bir seyahatteyken yırtıcı bir kuşun bir güvercini kovaladığını görmüş. Güvercin de kendisini görünce, omzuna inerek oraya konmak istemiş. Diğer kuş da öteki omzuna konmuş. Yırtıcı kuş güvercine saldırmak isteyince, (kendisine engel olmak isteyen Hz. Mu-

sa'ya) fasih bir dille şöyle bağırmış: 'Ey İmran oğlu! Ben sana yöneldim, sen de beni kovmadın. Benimle rızkım arasına girme.' Güvercin ise şöyle demiş: 'Ey İmran oğlu! Ben sana komşu olmak istedim, sen de kabul ettin.' Hz. Musa şöyle demiş: 'Ne kadar da hızlı imtihana tabi tutuldum.' Ardından elini baldırına uzatmış, oradan bir parça koparark yırtıcı kuşa yem olarak vermeye niyetlenmiş. Bu sayede (iki omzuna konmuş olan) kuşlar hakkındaki komşuluk hakkına riayet ve kendilerine vermiş olduğu güveni muhafaza etmek istemişti. Bunun üzerine kuş şöyle demiş: 'Ey İmran oğlu! Ben Rabbinin sana göndermiş olduğu elçisiyim. Rabbin vermiş olduğun sözü tutup tutmayacağını görmek istemiştir.'

Ey dinleyici! Dinlemek faydalı değil
Dinlediğini yapmadığın sürece
Dünyadayken hayırdan aciz isen
Kıyamet günü bir şey yapmış olmazsın

İbnü's-Semmak şöyle derdi: 'Allah'ın sana vermeyi taahhüt ettiği rızıkla ilgilenip de farz kıldığı ameli ihmal etme. Bugün yarın mesul olacağın işlerle ilgilen, gereksiz işlerden uzak dur. Çünkü onların hesabı uzun sürer.'

Bildim ki en hayırlı bilgi en faydalısı
Benim rızkım bana nasılsa gelecek
Ben ona giderim, onu ararım bazen
Yerimde dursam bile rızık bana yine gelir

Kıyametin Yaklaştığının Alameti Hakkında Bir Tavsiye

Ali b. Ebu Talib şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber'e kıyametin alametleri sorulduğunda şöyle demiştir: İnsanların hakkı zayi ettiklerini, namazı öldürdüklerini, iftirayı çoğalttıklarını, yalanı helal saydıklarını, rüşvet aldıklarını, sağlam binalar yaptıklarını, zenginlere hürmet ettiklerini, sefihleri çalıştırdıklarını, kan akıtmayı helal saydıklarını gördüğünde kıyamet yaklaşmış demektir. Cahil onların nezdinde zarif alim, zayıf ve biçaredir. Zulüm övünç vesilesi, mescitler de yol haline gelmiştir. Şartlar çoğalır, Mushaflar süslenir, minareler yükselir, kalpler dinden uzaklaşır, şarap içilir, boşanmalar çoğalır, ansızın ölümler ve günahlar yayılır, iftira çoğalır, Allah'ın dışındaki şeylere yemin artar, güvensize emanet verilir, emin olan ihanet eder, kurtların kalplerine koyun postu giydirilir. İşte bu durumda kıyamet kopar.' Hadis, hasen-hadistir.

Ölüme Hazırlanma Hakkında Rüyada Görülen Bir Tavsiye

Müminlerin emiri el-Mansur bir gece uyuyorken korkuyla uyanmış, sonra tekrar uykuya dönmüş, bir daha korkmuş bir halde uyanmış, sonra tekrar uykusuna dönmüş. Üçüncü kere aynı şekilde uyanınca, şöyle demiş: 'Ey Rebi!' Rebi şöyle demiştir: 'Buyur, ey müminlerin emiri' diye karşılık verdim. Emir şöyle demiş: 'Uykumda garip bir şeyler gördüm. Rebi 'Allah beni sana feda etsin ne gördün?' Şöyle demiş: 'Biri bana doğru geldi ve anlamadığım bir şekilde nida etti. Korkuyla uyandım. Ardından uyudum, o şey tekrar bana bir şeyler söyledi, yine anlamadım. Tekrar uyandım. O şey bana bir şeyler söyledi ve bu kez anladım ve sözlerini ezberledim. O sözler şunlardı:

Ben sanki bu saraydayım ve ehli uykuya dalmış
Ehli burayı terk etmiş, menzillerinden ayrılmış
Kavmin başkanı neşe halinden sonra
Üzerine türbe inşa edilmiş bir kabre doğru gitmiş

Ey Rebi! Ölümüm yaklaşmış, ecelim gelmiştir. Rabbimden başka kimsem yoktur. Kalk, bana abdest aldır.' Rebi der ki: 'Söylenileni yaptım. Halife kalkmış gusül abdesti almış, iki rekât namaz kılmış ve şöyle demişti: 'Hacca gitmeye niyet ettim, hazırlıkları yapın.' Beraber çıktık, Kufe'ye ulaştığımızda Necef'e yerleşti. Birkaç gün orada kaldı, sonra yola çıkılmasını emretti. Vezirleri ve ordusu geldi, sarayda kaldım, bana şöyle dedi: 'Rebi! Bana mutfaktan bir kömür parçası getir.' Sonra bana 'dışarı çık ve ben gelene kadar hayvanımla ilgilen' dedi. Dışarı çıkıp bineğine binince, oraya döndüm. Duvara kömür parçasıyla bir şeyler yazdığını gördüm:

Kişi yaşasın ister
Uzun hayat ona zarar vermez
Hayatın hazları biter
Sonra hayat acıya döner
Günler tasarruf eder artık
Hiçbir şey mutlu kılmaz onu
Ben helak olsam kaç kişi alay eder benimle
Kaç kişi der Allah razı olsun diye

En Değerli Yerde Bir Arifin İtirafı

Mutarrif ve Bekir b. Abdullah, Arafat'ta vakfe yapmış. Mutarrif şöyle demiş: 'Allah'ım bugün benim yüzümden onları reddetme.' Bekir de şöyle demiş: 'Bu vakfe yeri ne kadar aydınlık! Allah'ım! Ben içlerinde olmasaydım buradakileri razı ederdin.' Fudayl başını göğe kaldırmış, sakalından tutmuş, kendinden geçecek şekilde ağlayarak şöyle demiş: 'Bağışlasan bile karşında utanırız.'

Allah'tan Hayâ Hakkında Bir Uyarı

Şeyh Abdurrahman İbn Üstad, İbn Bakuvî eş-Şirazi'nin kitabından, o da Ebu'l-Edyan'dan aktararak şöyle demiştir: 'Korkan tek bir adam gördüm. Vakfedeyken orada bir delikanlı vardı. İnsanlar aşağıya doğru iniyordu.' Şöyle dedim: 'Ey genç! Sen de ellerini dua etmek üzere aç.' Bana şöyle dedi: 'Ardı yalnızlık ve vahşet!' Ona 'bugün günahların affı günüdür' dedim. Şöyle dedi: 'Delikanlı elini açtı, elini açar açmaz da öldü.'

Sadaka Hakkında Bir Tavsiye

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bir dilenci ağzında lokma bulunan bir kadına gelmiş. Kadın ağzındaki lokmayı çıkarmış, dilenciye uzatmış. Kısa bir süre sonra kadına Allah bir oğlan çocuk ihsan etmiş. Bebek biraz büyümüşken bir kurt gelmiş ve çocuğu kapıp götürmüş. Kadın bir yandan kurdun izinden gidiyor bir yandan da 'oğlum, oğlum' diye feryat ediyordu. Allah bir meleğine şöyle emretmiş: 'Kurda yetiş, çocuğu ağzından al ve annesine şöyle de: 'Allah sana selam ediyor.' Sonra da şöyle demesini emretmiş: 'Bu senin (dilenciye verdiğin) lokmaya karşılık bir lokmadır.'

Zikir Meclislerine Katılmakla İlgili Tavsiye

Ammar b. Rahib şöyle demiş: Ölümünden sonra Miskîne et-Tafaviyye'yi rüyamda gördüm. Şöyle dedim: 'Ey Miskîne! Merhaba!' O da şöyle dedi. 'Heyhat! Ey Ammar, miskinlik gitti de en büyük zenginlik geldi.' Ben de şöyle dedim: 'Ne güzel!' Kadın cevap verdi: 'Cennetin mubah kılındığı birisine ne dersin ki? Orada dilediği yerde gölgelenir.' Ammar şöyle demiş: 'Neyin karşılığında' diye sordum. Şöyle cevap verdi: 'Zikir meclislerine katılmak, Hakka karşı sabır karşılığında.' Ammar şöyle demiş: O İsa b. Zadan'ın İble'deki meclisinde bizimle be-

raber zikre katılırdı. Basra'dan gelir ve zikre katılırdı.' Ammar şöyle demiştir: 'Ey yoksul kadın İsa b. Zadan -Allah kendisine merhamet eylesin- ne yaptı? Kadın gülmüş ve şöyle demiş:

İftihar libası giymiş, başında taç
İbriklerle etrafında hizmetçiler
Sonra 'Oku ve yüksel ey okuyucu' denilmiş
Tuttuğunuz oruç mübarek olsun

Vasiyet ve Nasihat

Bunu Bilad-ı Rum'un, Bilad-ı Yunan'ın sahibi ve Allah'ın emriyle Galip Sultan Keykavus'a 609 yılında bize yazdığı bir mektubuna cevaben yazdım, Rahman Rahim Allah'ın Adıyla:

Allah'ın emriyle galip sultanın mektubu -Allah onun adil saltanatını daim kılsın- kendisine dua eden (manevi) babası Muhammed b. Arabî'ye ulaşmıştır. Vaktin imkân verdiği ve bir mektuba yazılabilecekler ölçüsünde iş bu mektuba dini konular ve ilahi (kaynaklı) siyasi konularla ilgili bir takım tavsiyeleri içeren cevabî bir mektup yazmak gerekmiştir. (Umulur ki) aramızdaki perde kalkar ve bulaşma gerçekleşir. Hz. Peygamber'in şöyle dediği sahihtir: 'Din nasihattir.' Sahabe 'kimin için nasihattir?' diye sorduklarında ise, 'Allah için, peygamberi için, müminlerin imamları ve avamı için' diye cevap vermiştir. İşte sen de, hiç kuşkusuz, müslümanların imamlarındansın! Allah bu görevi senin omuzlarına yüklemiş, seni kendi beldelerinde vekil olarak yerleştirmiş, kulları hakkında uygun göreceği şekilde seni hüküm sahibi yapmıştır. Allah kulları arasında uygulayacağın doğru bir terazi ve mizan belirlemiş, sana açık bir kanıt göstermiştir. Allah'ın kullarını o doğru kanıta (Kur'an-ı Kerîm) yönlendirir ve ona çağırırsın. Allah seni bu şarta binaen görevlendirdi (yönetici yaptı) ve bu şarta binaen sana biat ettik. Binaenaleyh (bir hükümdar olarak) adil davranman, hem senin hem yönettiklerinin lehinedir. Buna mukabil zalim olmak, onların lehine iken (çünkü sabrederler ve sevap kazanırlar) senin aleyhinedir. Yarın (kıyamet günü), müslümanların imamları arasında Allah'ın seni 'insanların en hüsranlısı' olarak izhar etmesinden zinhar sakın! O hüsrana uğrayanlar, *'İyi yaptıklarını zannederken dünya hayatında yaptıkları boşa giden kimselerdir.'*[606] Sana verdiği yöneticilik ve hükümdarlık nimetine karşı Allah'a şükrün; nimete nankörlük, günahları aleni yapmak, hükümdarlığının gücüyle zayıf halkına kötü davranmak olmasın. Unutma ki Allah, senden daha

güçlüdür. (Ya da senin adına görevlilerin) insanlara bilgisizce ve kendi gayelerine göre hükmederler, sen ise bütün bunlardan yükümlü tutulursun. Dikkat et! Kuşkusuz Allah sana ihsanda bulunmuş, sana (Allah'a) vekillik elbisesi giydirmiştir. Artık sen yaratıkları içinde Allah'ın vekili, yeryüzüne uzanmış gölgesisin. Öyleyse zalime karşı mazlûmun yanında ol. Allah'ın emirlerine karşı itaatsizlik edip zalim ve haddi aşmış bir haldeyken, Allah'ın sana hükümranlık vermiş olması, ülkeleri senin için dümdüz etmesi ve sana amade kılması, sakın seni aldatmasın. Böyle niteliklere sahip iken Allah'ın sana öyle bir genişlik ihsan etmesi sadece bir mühlet vermesidir. Senin ile amellerinle baş başa kalman arasında kalan şey olarak sadece belirlenmiş ecelin sana ulaşması vardır. Takdir edilmiş ecelin gelince, sen de atalarının ve babalarının göçtüğü yere göç edeceksin. Artık orada pişman olanlardan olmayasın. Ahirette pişmanlık, faydasızdır.

İslam'a ve müslümanlara -ki onlar ne kadar da azdır- en çetin gelen iş, şehirlerinin üzerinde çan sesinin, inançsızlık göstergelerinin ve kelime-i şirkin yükselmesi, müminlerin emiri Ömer b. Hattab'ın zimmet ehline getirdiği kısıtlamaların kaldırılmasıdır. Hâlbuki söz konusu şartlara göre onlar; kendi şehirlerinde ve civar şehirlerde yeni kiliseler, manastırlar, keşişhaneler yapmayacak, yıkılanları tamir etmeyeceklerdi. Müslümanların üç gece kiliselerine yemekli konuk olmalarını engellemeyecek, casusları himaye etmeyecek, müslümanlara hainlik yapmayacak (veya hainlik yapanları gizlemeyecek), çocuklarına Kur'an-ı Kerîm öğretmeyecek, şirki izhar etmeyecek, -eğer isterlerse- akrabalarının İslam'a girmelerine engel olmayacaklardır. Bunun yanı sıra, Müslümanlara saygı gösterecek, oturmak istediklerinde kendilerine meclislerinde yer açacak; başlık, sarık takmak, nalın giymek veya saçları ayırmak gibi kılık kıyafetlerinde herhangi bir tarzda müslümanlara benzemeyeceklerdir. Müslümanların isimlerini kullanmayacaklar (kendilerine müslüman isimleri vermeyecekler), onların lakaplarını takmayacaklar, (bineklerinde) semer kullanmayacak, kılıç taşımayacak ve herhangi bir silah taşımayacaklardır. Yüzüklerine (ve mühürlerine) Arapça (ifadeler) yazmayacak, içki satmayacak, müslümanların yolunu kesmeyecek, ölülerini müslümanların (kabirlerine) yaklaştırmayacak, çanı kısık bir sesle çalacak, kiliselerinde bir şey okurken müslümanların huzurunda seslerini yükseltmeyecek, koşarak çıkmayacaklar, cenazelerinde seslerini yükseltmeyecek, onların ardından ağıt söylemeyecek, bir müslümanın (al-

mak üzere) işaret koyduğu köleyi satın almayacaklardır. Getirilen kısıtlamalardan herhangi birini ihlal ederlerse, artık onlar zimmet ehli (güven altına alınmış kimseler) değillerdir. Bu durumda taşkınlık edenlerin ve asilerin (kanı ve canı) helal olduğu gibi onlarınki de müslümanlara helaldir. İşte bu adil imam Ömer b. Hattab'ın mektubudur. Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu aktarılmıştır: 'İslam ülkelerinde bir kilise yapılmasın, yıkılan tamir edilmesin.' Bu mektubu iyice düşün, onunla amel ettiğin sürece Allah'ın izniyle doğruya ulaşırsın. Vesselam!' Sonra kendisi için yazdığım ve kendisine hitap ettiğim bir şiiri de ona gönderdim:

Hidayeti yüceltir ve ona uyarsan
Bu din için izzetli olursun adın gibi

Onu tezyif eder de yüceltmezsen
Bu kez Müzillü'd-din (dini zelil eden) olur adın, alçaltırsın onu

Lakapları yalan yere üstünüze takmayın
Toplanacağınız gün size bunlar sorulacak

İzzettin'e (dini aziz eden) denilecek, dini yücelttin mi sen?
Allah'ın dinine sizin verdiğiniz izzet sorulacak

Aziz din sizin de izzetinize şahitlik ederse
Allah'm diniyle beraber izzette çift olursun

Allah'ın dini 'senin yönetiminde zelildim' derse
Ehli de meydanlarında sıkıntıdadır denilirse

Din devamla: 'Onun otoritesinde zelil bir halde kaldım' derse
'Hâlbuki bana iyilik yaptığını zannediyordu'

Ey hükümdar! Din benim bu söylediğimi söylerse
Nasıl savunacaksın kendini?

Bu söz karşısında gözyaşları sel olur
Benim sözlerim nedeniyle gözyaşlarını akıtsın

Mutlaka Allah'ın kapısını çal ve bekle
Ki günahlarını bağışlasın, affetsin isterse

Belki O'nun cömertliği fetihle müyesser olur
Allah'm affı düşmanı uzaklaştırmakla tezahür eder

Rabbim! Hepsine şefkat göster
İki hasım savaşmak için bir araya geldiğinde

Sen takva sahiplerinin imamı ve başkanısın
Hidayet dininin gediklerini onardığın sürece

Fakat sizin işte bir vekiliniz var ki mülhit olmuş
Din ehlinin kanını döker, zarar verir onlara
Adın Galib iken nasıl olur da galip gelmezsin
Nakipleri takip ederken nasıl olur da izzetli kılmazsın
Ey hükümdar! Nasihatimi iyice anla
Size söylediklerime uyun, onları dikkate alın
Vallahi ben sizin için samimi bir öğütçüyüm
Üzerinizdeki örtüyü kaldırdım ve (hakikati) görün istedim
Hükümdar için her yönden celbederim
Dinden, dünyadan bilgileri ve faydaları

Allah tavsiyemdeki niyetim karşılığında beni ödüllendirsin. Allah'ın rahmet ve bereketi senin üzerine olsun.

Salih Âlimlerden Bir Gruba Nispet Edilen Hikmetli Sözler

Az ile yetinen çoktan müstağni kalır. Dini sahih olanın inancı sahih olur. İnsanlardan müstağni olan iflas belasından kurtulur. Din en güçlü koruyucu, emniyet en yüce nimettir. Musibetlere karşı sabır, en büyük ihsan ve vergidir. Yaşadığın sürece kesin inancın gölgesinde yaşa, bu sana yeter. Cimri nimetin harisi, varisliğin bekçisidir. Tamahkâr olan verayı yitirir. Haset bir kötülük, tamah ondan daha zararlıdır. Var olanla yetinmek şerefli insanlar için çalışmaktan daha üstündür. Amellerin en üstünü şükrü gerektirendir. Amellerin en faydalısı, ardından ecir gelen ameldir. Kudrete güvenmeyin, kudret yok olan bir gölgedir. Nimete bel bağlamayın, nimet gidecek bir misafirdir. Kerim olan kişi eziyetten el çekendir. Güçlü olan arzusuna hakim olandır. Arzu bineğine binen kişi körlüğe varır. Hakka karşı çıkan değersizleşir. Dinde gevşek olan zayıf olur. Mümin saygın ve asil iken münafık değersiz ve kötüdür. Hayâ ortadan kalkınca, bela yaygınlaşır. Herkes güven talep eder ve temennisinin gerçekleşmesini bekler. Faydasız ilim kullanılmayan ilaca benzer. Bilginin en iyisi amelle beraber olan, susmanın en güzeli ise bilgiden kaynaklanan susmadır. Cahile karşı gel selamete er, akıllıya itaat et, ganimet elde et. Şehvetine karşı sabreden kişi mürüvvette kemale erer. Hibelerle sevinen musibetler nedeniyle daralır. Dine bağlanan kişinin yardımı çetin olur. Hakkı izhar eden kahrı ortaya çıkartır. Kim baki kalmak isterse, eceli ve emeli kısalır.

Vasiyet bırakmadan geceleme! Bedeninle sağlıklı olsan bile ömrün tükenmektedir. Zaman haindir, olacak olan olacaktır. Nefsini sana

hikmet kazandıracak düşünceden yoksun bırakma. Böyle bir düşünme sana masumiyet kazandırır. Mülkünü dinine hizmetçi kılana bütün sultanlar itaat eder. Dinini mülküne hizmetçi yapana da herkes tamahkâr olur. Kim doğruluk yolunu takip ederse, maksadına ulaşır. Kim afiyete bağlanırsa selamete erer. Kim nasihati kabul ederse ganimet bulur. Kalp doğru sözlü birisinden etkilenebilir.

Ahmed b. Mesud, İbn Şeddad el-Mukri, el-Musili Musul'da altı yüz bir senesinde bize aktarmıştır. Güvenilir bir ravi idi. Şöyle demiştir: Bize Ebu Cafer b. el-Kass aktarıp şöyle demiştir: Bize Yusuf b. Ebu'l-Kasım ed-Deyyar Bekri aktarıp şöyle demiştir: Bize Cemalu'l-İslam Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Kuraşi el-Hekkari aktararak şöyle demiştir: Bize Ebu'l-Hasan el-Kerhî aktararak şöyle demiştir: Bize Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. el-Fadl en-Nihavendi aktararak şöyle demiştir: Şeyhim Cafer İbni Muhammed el-Huldi'nin şöyle dediğini işittim: Hicaz yolunda Cüneyd ile beraberdim. Tur-ı Sina dağına yaklaştık. Cüneyd dağa çıktı, biz de onunla beraber çıktık. Hz. Musa'nın vakfe yaptığı yerde konakladığımızda, üzerimize mekândan kaynaklanan bir korku geldi. Yanımızda bir kaval vardı. Cüneyd –Allah kendisinden razı olsun- ona bir şeyler terennüm etmesini işaret etmiş, o da şöyle demiştir:

Heva şifa bulduktan sonra kendisi için ortaya çıktı
Manalarını zayıflatan bir şimşek parladı

Sanki örtünün kenarları gibi ortaya çıktı
Rükünleri pek sağlam, çetin bir sığınak

Ortaya çıktı ki baksın nasıl tecelli ettiğine, fakat
O'na bakmaya takat getiremedi

Ateş her yanım kuşattı
Su da kirpiklerini doldurdu

Şöyle demiştir: 'Cüneyd vecde geldi, biz de vecde geldik. Aramızdan hiçbiri gökte mi yerde mi olduğumuzu bilmiyordu. Yakında bir manastır vardı ve orada bir rahip yaşıyordu. Rahip şöyle bağırdı: 'Ey ümmet-i Muhammed! Bana cevap verin.' Öyle güzel bir vakitteydik ki, kimse ona iltifat etmedi. İkinci keresinde hanif dini adına bizi çağırdı ve 'bana icabet ediniz' dedi. Kimse kulak vermedi. Üçüncü kez 'taptığınız adına bana icabet edin' dedi. Yine kimse cevap vermedi. Sema' sona erdiğinde Cüneyd aşağıya inmeye niyetlendi. Biz de kendisine 'Şu rahip

bizi yeminle çağırdı, ona olumlu cevap vermedik' dedik. Cüneyd şöyle dedi: 'Yanına varalım, belki Allah bizim vesilemizle ona İslam'ı nasip eder.' Rahibe bağırdık, yanımıza indi, bize selam verdi ve şöyle dedi: 'Üstad olan hanginiz?' Cüneyd cevap verdi: 'Bunların hepsi efendi ve üstattır.' Rahip şöyle dedi: 'İçinizden birisinin en büyüğünüz olması gerekir.' Oradakiler Cüneyd'i işaret edince rahip şöyle demiş: 'Bana şu yaptığınız hakkında bilgi verin. Sizin dininizde bu yaptığınız özel midir, genel midir?' Cüneyd 'özeldir' dedi. Rahip şöyle dedi: 'Özel insanlara mı mahsustur, yoksa genele mi?' Cüneyd 'özel insanlara mahsustur' dedi. Rahip şöyle demiş: 'Hangi niyetle bunu yapıyorsunuz?' Cüneyd cevap verdi: 'Allah ile sevinmek ve umutlanmak niyetiyle yapıyoruz.' Rahip sormuş: 'Hangi niyetle sema' ediyorsunuz?' Cüneyd cevap verdi: 'Allah'tan duyma niyetiyle.' Rahip sormuş: 'Hangi niyetle feryat ediyorsunuz?' Cüneyd şöyle dedi: 'Kulluğun rububiyete icabet etmesi niyetiyle feryat ediyoruz. Allah ruhlara *'Ben sizin Rabbiniz değil miyim demiş, onlar da evet Rabbimizsin şahit olduk dediler.'*[607] Rahip sormuş: 'Bu ses de nedir?' Cüneyd: 'Ezeli bir nidadır' dedi. Rahip 'Hangi niyetle oturuyorsunuz?' deyince, Cüneyd 'Allah'tan korkmak niyetiyle oturuyoruz' diye cevap verdi. Rahip 'doğru söyledin' demiş.

Sonra rahip Cüneyd'e şöyle demiş: 'Elini uzat, ben Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun ortağı olmadığına, Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve peygamberi olduğuna şahitlik ederim.' Rahip Müslüman olmuş, iyi de Müslüman olmuştur. Cüneyd kendisine şöyle demiş: 'Benim doğru söylediğimi nereden anladın?' Şöyle demiş: 'Ben Meryem oğlu Mesih'e indirilmiş İncil'de Muhammed ümmetinin özelliklerini okumuştum. Onlar hırka giyer, kırıntıları yer, bulduklarıyla yetinir, en iyi vakitlerini Allah ile geçirir, O'na hasret duyar, O'nun uğrunda vecde gelir, O'nu arzular ve O'ndan çekinirler.' Rahip üç gün bizimle beraber Müslüman olarak yaşadı, sonra vefat etti.'

Muhammed b. Kasım b. Abdurrahman b. Abdulkerim et-Temimi el-Fasi, Fas şehrinde -zannederim beş yüz doksan dört senesinde- şöyle demişti: 'Dört hükümdar dört söz söylemiştir. Bu sözler aynı oktan atılmış gibidir. Kisra şöyle demiş: 'Ben söylemediğim bir şeyi reddetmeye, söylediğimi reddetmeye göre daha güçlüyümdür.' Hint hükümdarı ise şöyle demiştir: 'Bir söz söylediğimde, daha önce ben ona sahip iken, söyledikten sonra o bana sahip olur.' Roma Kayzeri şöyle demiştir: 'Bir şey söylemeyinceye kadar pişman olmam, sonra söylediğime

pişman olurum.' Çin hükümdarı şöyle demiş: 'Söylenmiş sözün akıbetindeki pişmanlık, söylememek pişmanlığından daha çetindir.' Şair şöyle demiştir:

Yemin olsun ki zindana girmeye layık hiçbir şey bilmem
Şımarık ve arsız bir dilden daha layık
Öyle bir dil ki sana bir fayda vermez
Çözülmez bir kilitle bağlamak lazım onu ağızda

Müminlerin annesi Hz. Aişe şöyle demiştir: 'Güzel ahlak on tanedir. Bunlar adamda olur, oğlunda olmaz; kölede olur, efendisinde bulunmaz: Doğru söz, insanlara karşı dürüstlük, isteyene vermek, sanatı ödüllendirmek, komşuya ikram etmek, arkadaşın hakkına riayet, akraba ilişkileri, misafire ikram, emaneti yerine getirmek. Bunların başı hayâdır.' Başka birisi şöyle demiştir: 'Sırrını gizlemen sana selamet, açıklaman da pişmanlık getirir. Sırrı gizlemekteki sabır onu yaymak pişmanlığından ehvendir. Hikmetli bir sözde şöyle denilmiştir: 'İnsan için ne kötü bir iştir; sahip olduğu hakkında hırsızlardan korkar, düşmanı bulur diye endişe eder ve elindekini gizler. Hâlbuki içindeki sırrı izhar ederek, düşmanın hem kendi nefsine hem kardeşine ulaşmasına imkân verir.'

Beş yüz doksan dokuz'da Mekke'de Abdüsselam b. Sariye adında Tunuslu bir adam komşu olmuştu. Yanında beş yüz doksan yedi senesinde Mısır'da ortaya çıkan kıtlıkta satın almış olduğu cariye vardı. Cariyeye şöyle dedi: 'Ey cariye! Sana iki şey tavsiye edeyim; sırrı sakla ve emaneti koru.' Cariye şöyle dedi: 'Buna ihtiyacın yok. Ben şunu bilirim: Bir insan güvenilir birisiyse, insanları mallarına ortak eder; sırrı koruyan biri ise onlara akıllarında ortak olur.' Adam cevabı beğenmiş, kendisine soru sormuş ve onu serbest bırakmıştır. Onun halini soruşturmuş; meğerse cariye hür bir kadın imiş, Mısır'daki kıtlık sebebiyle köle olarak satılmış. Bunun üzerine kendisini azat etmiş, o da annesinin ve kardeşlerinin yanına dönmüştür.

Muaviye (r.a.) şöyle demiştir: 'Sırrımı birisine ifşa etsem şiddetli bir pişmanlık ve üzüntü ardından gelir. Onu içimde tutarsam, bana bir öğüt, şeref ve yükseklik kazandırır.' Bunun üzerine kendisine sorulmuş: 'İbnu'l-As'a bile mi?' Muaviye şöyle demiş: 'Ona da.' Amr İbnü'l-As Muaviye'nin düşünce arkadaşı, istişare ettiği kişi ve veziriydi. Şöyle derdi: 'Düşmanından gizlediğin bir şeyi arkadaşına da gösterme.' Allah

en iyisini bilir de, burada Muaviye bu sözüyle Amr İbnü'l-As'ı kastetmiş olmalıdır. Ebu Bekir Muhammed b. Halef b. Sâf el-Lahmî –ki kıraat ilmindeki hocamdır- İşbiliye'deki Kavsu'l-huneyye'deki mescidindeki toplantılarda çoğunlukla bize şu mısraları okur ve bize şu tavsiyede bulunurdu:

Düşmanından bir kere uzak dur
Dostundan bin kere
Belki dostun uzak kalır
Zararı daha iyi bilirsin

Amcam genellikle şu şiiri okurdu:

Zaman geçiyor, ömür geçiyor
Zaman nahoş işleri getiriyor
Nefes azalıyor, üzüntü artıyor
Dünya nida ediyor, hür yoktur diye

Vasiyet Hakkında Nübüvvet Mirasından Gelen Bir Tavsiye

Sırrını gizleyen kişinin elinde iradesi olur. Nefsini töhmete maruz bırakan kişi kendi hakkındaki suizandan dolayı kimseyi kınamasın. Kardeşinin işini en güzel şekilde yap. Ondan çıkan kelimeyi kötü kabul etme. Senin hakkında Allah'a asi olan birine karşı yapabileceğin en iyi şey, onun hakkında Allah'a itaatkâr olmaktır. Sana doğru kardeşler lazımdır. Çünkü onlar rahatlık vaktinde bir ziynet iken bela vaktinde de koruyucudurlar.

Tavsiye İçerikli Bir Hikâye

Ebu'l-Kasım el-Becayî, Merakeş şehrinde Ebu Abdullah el-Gazal'den bize aktarmıştır. O, Meriyye'de Ebu Medyen'in akranlarından arif bir zattı. Aynı zamanda Tunus'ta Ebu Abdullah el-Hevazî, Ebu Ya'zi, Ebu Şuayb es-Sariye, Ebu'l-Fazl el-Yeşkerî, Ebu'n-Neca ile akran idi. Ebu Abdullah el-Gazal şöyle demiştir: 'Şeyhimiz Ebu'l-Abbas b. el-Arif es-Sünhacî'nin meclisine bir adam gelirdi. Adam konuşmaz, soru sormaz, cemaatten herhangi birisiyle arkadaşlık etmezdi. Şeyh konuşmasını tamamlayınca, çıkardı ve artık onu sadece mecliste görebilirdik. Onun hakkında içime bir şey düştü ve kendisinden korku duymaya başladım. Bunun ardından kendisiyle tanışmak, nerede yaşadığını öğrenmek istedim. Şeyhimizin meclisi dağıldıktan sonra bir yatsı vakti beni fark etmeden kendisini takip ettim. Şehrin bir mahallesine gelince, bir

anda havadan kendisine bir adam eğildi ve elindeki ekmeği ona doğru uzattı. Adam da ekmeği aldı. Ekmeği getiren kişi ayrıldı ve gitti. Ben de ardından kendisine yetiştim ve kendisine selam vererek 'Allah'ın selamı üzerine olsun!' dedim. Beni tanıdı ve selamımı aldı. Kendisine ekmek uzatmış adamı sordum. Durdu ve benim, o fark etmeden sürekli onu takip ettiğimi anlayınca şöyle dedi: 'O rızık meleğidir. Yeryüzünün neresinde bulunursam bulunayım her gün bana gelir, benim için takdir edilmiş olan rabbimin rızkını ulaştırır. Cenab-ı Hak bana bu yola ilk girip sülûke başladığımda böyle bir lütufta bulundu. Nafakam tükenip hiçbir şeysiz kaldığımda, havadan üzerime böyle bir şey düşer ve muhtaç olduğum besini satın alacağım miktarda bir şey gelir, ben de ondan infakta bulunurum. Bittiğinde ise bunun bir benzeri Allah katından bana geldi. Fakat ben o şahsı görmem. Allah İmran kızı Meryem hakkında şöyle demiştir: *'Zekeriya mihraba her girişinde onun yanında rızık bulmuştur. 'Meryem bu rızık neredendir?' demiştir. O da 'Allah katındandır' demiştir.'*[608]

Nimeti Selbetmede Hürmeti Anlatan Bir Hikâye

Ziyad b. Ebu Ümeyye, Hîre'den geçiyordu. Bir manastır görmüş. Hizmetçisine 'kimindir?' diye sormuş. O da 'Harka binti Numan b. el-Münzir'in' demiştir. Bunun üzerine Ziyad 'Bizi ona götür ki sözlerini dinleyelim' demiş. Kadın gelmiş, kapının ardında durmuş, hizmetçi kendisiyle konuşmuş ve şöyle demiştir: 'Hükümdar ile konuşur musun?' Kadın 'veciz mi uzun mu?' demiş. 'Veciz' diye cevap vermiş. Kadın şöyle demiş: 'Biz bir hane halkı idik. Güneş bizim üzeremize doğardı. Yeryüzünde bizden daha izzetli kimse yoktu. O güneş batmadan düşmanlarımıza merhamet ederdik. Bunun üzerine kadına bir miktar buğday verilmesini emredince kadın şöyle demiş: 'Acıkmış-doymuş bir elle seni doyurdum, yoksa doymuş-acıkmış elle seni doyurmadım.' Ziyad onun sözleriyle memnun olmuş. Şair şöyle der: 'Bu sözün yazılması tedris edilmez. Yani onu şiir olarak ifade edemem.' Ardından şöyle demiştir:

Hayrı ehline sormalısın da
Onu henüz tatmış bir gence sorma

Bizim de bu anlamda bir şiirimiz vardır:

Soracaksan hayrı ehline sormalısın
Yeni yetme zengine sorma sakın

Çünkü aç bir el cimridir
Eline geçeni isteyene vermede cimridir
Hata ederse çok eder, başa kakar
Gün gelir onu bomboş bir toprak olarak bulur
Tok el ise bulduğunu cömertçe verir
Gönül hoşluğuyla verir, sevinçte ve ikbalde

Hikmetli bir sözde denilmiştir ki, cömertliğin ödülü muhabbet, dostluk ve mükâfattır. Cimriliğin karşılığı ise mahrumiyet, telef olmak ve kınanmaktır. Filozof, İskender'e şöyle yazmıştır: 'Bilmelisin ki günler her şeyin üzerinden geçer, onları geride bırakır ve izlerini yaratır, fiilleri öldürür. Bunun tek istisnası insanların kalplerine yerleşmiş olanlardır. Onların kalplerine ebedi bir sevgi yerleştir ki, senin adın, asil fiillerin ve kıymetli eserlerin o kalplerle birlikte sürekli zikredilsin.' İşbiliye'de iken Kurtuba'dan Sebtî diye tanınan bir şair zat bize gelmişti. Allah kendisinden razı olsun, divanı olan bir şeyh ve arif idi. Yanımızda da edip, zeki ve mahir biri olan Zekeriya b. Sinan vardı. Sebtî'nin konaklayacağı bir yer yoktu. Bunun üzerine divan sahibine şöyle yazmıştı:

Firezdak ve Kümît ile bir araya gelirim
Hayâ kaydında es-Sebtî'nin şiiri vardır
İnsanlar o iki şairin şiirleriyle beni kıyas ederler
Bilmezler ki, ölüyü diriyle mukayese ediyorlar
Beni yüksek bir eve yerleştireceksen şayet
Sen de benim övgü dolu bin beytime (ev) yerleş

Bunun üzerine divan sahibi bir ev ayarladı, kendisinden özür diledi ve ona yardımda bulundu. Savaşmak için gelmiş olan bir öndere şöyle denilmiş: 'Kendisiyle yâd edileceğin bir söz söyle.' O da şöyle demiş: 'Hangi sözü söyleyeyim. Söz çok! İyi bir söz olsun istersen, bunu yap.'

Biz de şu dizeleri söylemiştik:

Bütün insanlar aslında birer söz
O söz duyulan en güzel söz olsun bari

BÖLÜMÜN SONU

Kitabın Sonu

Bazı İstiâze (Allah'a Sığınma) İfadeleri ve Bilinen Dualar

Sıkıntı halinde şu dua okunur: 'Allah'tan başka ilah yoktur, Allah Azim ve halim'dir. Allah'tan başka ilah yoktur, yüce Arş'ın sahibidir. Allah'tan başka ilah yoktur, göklerin ve yerin rabbi, kerim Arş'ın sahibidir.' Camiye girerken şu dua okunur: 'Allah'ım! Bize rahmetinin kapılarını aç.' Camiden çıkarken şöyle denilir: 'Allah'ım! Biz senin ihsanından istiyoruz.' Helâya girerken şöyle denilir: 'Allah'ım! Kirden ve pisliklerden sana sığınırız.' Başka bir rivayette şöyle denilir: 'Allah'ım! Habislikten, taşlanmış şeytandan ve kirlerden sana sığınırım.' Helâdan çıkarken 'Mağfiret eyle' denilir. Cinsel ilişki esnasında şöyle denilir: 'Allah'ım! Şeytanı bizden ve bu ilişkiden doğacak çocuktan uzaklaştır.' Yemek bittiğinde şöyle denilir: 'Hamd Allah'a aittir. Çok, temiz, bereketli hamdler O'na olsun.' Hapşıran için şöyle denilir: 'Çok ve temiz hamd Allah'adır. Rabbimizin sevdiği ve razı olduğu mübarek hamd O'na aittir.' Uyumak için insan yatağına uzanırken şöyle denilir: 'Allah'ım! Ben kendimi sana teslim ettim. Yüzümü sana çevirdim. İşimi sana havale ettim. Sırtımı sana dayadım. Senden korktum ve seni arzuladım. Senden başka sığınak ve kurtuluş yeri yoktur. Senin indirdiğin kitabına, gönderdiğin peygamberine iman ettim. Allah'ım! Senin adınla yaşarım, senin isminle ölürüm. Rabbim! Seni tenzih ederim. Başımı yatağa koyuyorum, senin için onu kaldıracağım. Canımı muhafaza edersen, ona mağfiret eyle. Canımı alırsan Salih kullarını koruduğun ve sakındığın gibi benim canımı da sakın.' Uykudan uyanırken şöyle dua edilir: 'Bizi öldürdükten sonra hayat veren Allah'a hamd olsun. Dönüş de O'nadır.' Uyurken rabbinle karşılaşmak için niyet etmelisin. Rabbinle karşılaşmak kendisine bulunduğu için uykuyu da sevmelisin. Nitekim Rabbinle karşılaşmanın kendisinde gerçekleşeceği ölümü de seversin. Kim Allah ile karşılaşmayı severse Allah da onunla karşılaşmayı sever. Kim Allah ile karşılaşmaktan hoşlanmazsa, Allah da onunla karşılaşmaktan hoşlanmaz. '*Allah ölüm esnasında canları alandır. Ölmemiş olanların canlarını da uykularında alır. Ötekilerini de belirli bir süreye kadar bırakır.*'[609] Bu itibarla uyku küçük ölüm demektir. Ölümden sonra intikal edilen yerle uykuda intikal edilen yer aynıdır. Başka bir ifadeyle

mertebe aynı mertebedir ki, o da berzah mertebesidir. İşin sureti de aynıdır. Uyanmak kıyamet günü dirilmek gibidir. Allah dünyada uykuyu ve kendisinde görülen rüyaları ehli için yaratmıştır. Onun ardından uyanma gerçekleşir. Bütün bunlar ölüm için verilmiş bir misaldir. Orada görülenler rüyanın bir benzeriyken diriliş de uyanmanın benzeridir. O halde yataklardan kalkmak kabirlerden kalkmakla birdir.

Sabah vaktinde şöyle denilir: 'Sabahladık ve mülk Allah'a aittir. Hamd tek olan Allah'a aittir. O'ndan başka ilah yoktur. Birdir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na aittir. O her şeye kadirdir. Allah'ım! Bu günün ve bundan sonraki günün bütün hayırlarını senden isterim. Bu günün ve sonraki günün bütün şerlerinden sana sığınırım.' Akşamleyin şöyle denilir: 'Akşamladık ve mülk Allah'a aittir. Hamd tek olan Allah'a aittir. O'ndan başka ilah yoktur. Birdir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na aittir. O her şeye kadirdir. Allah'ım! Bu gecenin ve sonraki gecenin bütün hayırlarını senden isterim. Bu gecenin ve sonraki gecenin bütün şerlerinden de sana sığınırım.' Her meclisten kalkılırken şöyle denilir: 'Allah'ım seni tenzih ederim, sana senin hamdinle hamd ederim. Senden başka ilah yoktur, senden istiğfar dilerim, sana tövbe ederim.' Meclislerin sonunda şöyle denilir: 'Allah'ım! Bize hayır işittirdin, hayra muttali kıldın, bizi afiyetle rızıklandırdın. Bizim için bu hali daimi kıl, kalplerimizi takva üzerinde topla, senin sevdiğin ve razı olduğun işleri yapmamızı nasip eyle. *'Rabbimiz! Unutur veya hata edersek bizi cezalandırma. Rabbimiz! Bize öncekilere olduğu gibi ağır yük yükleme. Rabbimiz! Bize taşıyamayacağımız bir yük yükleme. Bizi affeyle, bize mağfiret eyle, bize merhamet eyle. Sen bizim Mevlamızsın, bize kâfir kavme karşı yardım eyle.'*[610] Ben bu duayı rüyamda Hz. Peygamber'den işittim. Okuyucu kendisine Sahih-i Buhari'yi okuduktan sonra bu duayı okumuştu. Rüyayı beş yüz doksan dokuz senesinde Mekke'de Ecyad kapısı ile Haruze kapısı arasında görmüştüm. Buhari kitabını okuyan ise salih adam Muhammed b. Halid es-Sadefi et-Tilimsani'ydi. O aynı zamanda bize Ebu Hamid el-Gazali'nin *İhya* isimli kitabını bize okumuştu. Aynı rüyada Hz. Peygamber'e bir lafızla üç talak boşamanın hükmünü sormuştum. Bu tarz boşama kocanın 'sen benden üç talakla boşsun' demesidir. Hz. Peygamber bana şöyle demişti: 'O üç talak sayılır. Başka birisiyle evlenmeden kendisine helal olmaz.' Ben de kendisine şöyle diyordum: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Bilgi ehli olan bir kavim bunu tek talak saymışlardır.' Bunun üzerine şöyle demiştir: 'Onlar kendi-

lerine ulaşan rivayetle hüküm vermişler ve isabet etmişlerdir. 'Bu ifadeden bütün müçtehitlerin hükümlerini onaylamak gerektiğini anladım. Her müçtehit isabet eder. Ben de kendisine şöyle demiştim: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Ben bu meselede sana fetva sorulsaydı nasıl hüküm vereceğini öğrenmek istiyorum.. Veya senden böyle bir iş gerçekleşseydi, ne yapardın?' Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Üç talak olur.' Sonra şu ayeti okumuştur: *'Başka biriyle evleninceye kadar kendisine helal olmaz.'*[611] Arkadan bir adamın gelerek sesini yükselttiğini ve saygısız bir üslupla Hz. Peygamber'e hitap ederek şöyle dediğini gördüm: 'Biz bu lafızla üç kere boşamanın gerçekleştiğini veya senin tasvibinle bunun gerçekleştiğini veya bir lafızla üç talakla boşamayı tek boşama sayanların hükmünü onaylamanı kabul etmeyiz.' Bu sözler üzerine Hz. peygamber'in yüzü celallendi ve kızardı. Konuşana kızdı ve sesini yükselterek 'üç talaktır' dedi, sonra şu ayet-i kerimeyi okudu: *'Başka biriyle evleninceye kadar kendisine helal olmaz.'*[612] Siz (bu hükmü kabul etmezseniz) cinsel ilişkiyi helal kılmış olursunuz. Hz. Peygamber bu sözleri öyle yüksek sesle söylüyordu ki, tavafta bulunanlar kendisini işitiyordu. O konuşan kişi ise erimiş, silinmiş ve neredeyse kendisinden yeryüzünde hiçbir şey kalmamıştı. Ben kendisine Hz. Peygamber'i böyle öfkelendiren kişinin kim olduğunu sordum. Bana şöyle denildi: 'O İblis'tir, Allah kendisine lanet etsin.' Rüyadan uyandım. Hz. Peygamber'i aynı sene yine bir rüyada gördüm. Ben kendisine şöyle diyordum: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Allah kitabında *'Boşananlar üç ay beklerler'*[613] demektedir. Ayette geçen *'kurû'* kelimesinin tekili olan *'kar'* Araplara göre zıt anlamlı kelimelerden birisidir. Onlar bu kelimeyi hayız anlamında kullandıkları gibi temizlenme anlamında da kullanırlar. Sen Allah'ın sana indirdiğini en iyi bilensin. Allah burada neyi kastetmiştir; hayız mı temizlenme mi?' Hz. Peygamber bana cevap olarak şöyle demişti: 'Kurû' dönemleri bitince, üzerlerine su döksünler (gusül abdesti alsınlar) ve Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden yiyiniz.' Ben de şöyle dedim: 'O zaman ayette kastedilen hayızdır.' Hz. Peygamber şöyle dedi: 'Kurû' dönemleri bitince, üzerlerine su döksünler (gusül abdesti alsınlar) ve Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden yiyiniz.' Ben de şöyle dedim: 'O zaman ayette kastedilen hayızdır.' Hz. Peygamber şöyle dedi: 'Kurû' dönemleri bitince, üzerlerine su döksünler (gusül abdesti alsınlar) ve Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden yiyiniz.' Hz. Peygamber bu sözü üç kere tekrarladı ve ben de uykudan uyandım.'

Tekrar konumuz olan dua meselesine dönersek, şöyle deriz: 'Allah'ım! Benim hatalarımı, cehaletimi, işimdeki aşırılığımı, senin benden bildiklerini bağışla. el-Mukaddim ve el-Muahhir sensin. Sen her şeye kadirsin. Allah'ım! Benim işimin korunmuşluğu demek olan dinimi benim adıma ıslah eyle. Maişetimin kendisinde bulunduğu dünyayı benim için ıslah eyle. Kendisine varacağım ahiretimi benim için ıslah eyle. Allah'ım! Hayatı benim için bütün hayırların ilavesi kıl. Ölümü ise bütün kötülüklerden benim için rahatlık vesilesi kıl. Allah'ım! Senden hidayet, takva, iffet, zenginlik ve razı olacağın amelleri istiyorum. Allah'ım! Nefsime takvayı göster. Onu sen temizle, Sen temizleyenlerin en hayırlısısın. Sen onun velisi ve Mevla'sısın. Allah'ım! Kabir fitnesinden, ateşin azabından ve fitnesinden, kabir azabından, zenginliğin fitnesinden, fakirlik fitnesinden sana sığınırım. Allah'ım! Mesih Deccal'in fitnesinden sana sığınırım. Allah'ım! Acizlikten, tembellikten, korkaklıktan, korkudan, cimrilikten, ileri derecedeki yaşlılıktan, ölülerin ve dirilerin fitnesinden sana sığınırım. Allah'ım! Kötü kazadan, düşmanların bana gülmesinden, bedbahtlığa ulaşmaktan sana sığınırım. Allah'ım! Kaygı ve hüzünden, borçtan, adamların baskın gelmesinden sana sığınırım. Allah'ım! Fakirlikten azlıktan sana sığınırım. Allah'ım! Nimetinin zail olmasından, intikamının ansızın gelmesinden, her türlü gazabından sana sığınırım. Allah'ım! Bölünmekten, iki yüzlülükten, kötü ahlaktan sana sığınırım. Allah'ım! Açlıktan sana sığınırım. Açlık ne kötü döşektir. Hainlikten sana sığınırım. Hainlik ne kötü arkadaştır. Allah'ım! Hastalıktan, delirmekten, cüzzamdan, kötü hastalıklardan sana sığınırım. Allah'ım! Kötü arkadaştan ve görünen ve görünmeyen kötülüklerinden sana sığınırım. Allah'ım! Senin azabından rızana, cezalandırmandan bağışlamana sığınırım. Allah'ım! Senden sana sığınırım. Sana layık övgüleri ben sayamam. Sen kendini nasıl övmüşsen öylesin. Senden başka ilah yoktur. Senden mağfiret dilerim. Allah'ım! Rabbimizsin, sana döneriz. Allah'ım! Senden neyi ister ve hangi hususta dilekte bulunursam, onlarm hepsini anne ve babam için de isterim. Bana, aileme, akrabama, komşularıma, merhamet eyle, benim beraber olduğum Müslümanlara, beni tanıyan veya adımı duyan veya beni tanımayan bütün Müslümanlara merhamet eyle. Onların anne ve babalarına, çocuklarına, kardeşlerine, eşlerine, aşiretlerine, yakın akrabalarına merhamet eyle. Erkek-kadın müminlere, erkek ve kadın Müslümanlara, dirilerine ve ölülerine merhamet eyle. Benim hakkımda hayır zanda bulunan veya bulunma-

yanlara merhamet eyle. Allah'ım! Sen hayırları verensin, zararları uzaklaştıransın. Sen her şeye kadir olansın.

Allah'ım! Ben malımı, şerefimi ve kanımı senin kullarına tasadduk ettim. Bu hususlarda ne dünyada ne ahirette kendilerinden hiçbir hak talep etmem. Buna şahit olan Sensin. Allah'ım! İbrahim'e ve onun ailesine salât ve selam ettiğin üzere ve bereket ihsan ettiğin gibi Hz. Muhammed'e ve onun ailesine salât ve selam eyle, Hz. Muhammed'e ve onun ailesine bereket ihsan eyle. Sen Hamid ve Mecid'sin. Ona vesile makamını, üstün fazilet ve derece ihsan eyle. Kendisine vadettiğin makam-ı mahmud'u nasip eyle. Sen verdiğin sözden caymazsın. Bizden ve ümmetinden dolayı kendisine hayır ihsan eyle. Kuşkusuz o tebliğ etmiş, nasihat etmiş, bu hususta bütün gayretini harcamış, eksik bırakmamıştır. *'Rabbim! Burayı güvenli bir şehir kıl, ehlini meyvelerden rızıklandır.'*[614] *'Rabbimiz! Bizden kabul eyle, sen es-Semi' ve el-Alim'sin.'*[615] *'Tövbemizi kabul eyle, sen et-Tevvab ve er-Rahim'sin.'*[616] *'Rabbimiz! Bizi sana teslim olanlar eyle, zürriyetimizden sana teslim olanlar yarat. Bize haccın menasikini göster.'*[617] Rabbimiz! Bize peygamberinin içimizden olan varisini gönder, bize senin kitaplarını okusun, bize kitabı hikmeti öğretsin, bizi tezkiye etsin. *'Sen Aziz ve Hakim'sin.'*[618] *'Rabbimiz! Bize dünyada ve ahirette iyilik ver, bizi ateşin azabından koru.'*[619] *'Rabbimiz! Üzerimize sabır gönder, ayaklarımızı sabit kıl, bize kâfir kavme karşı yardım eyle.'*[620] *'Rabbimiz, bizi bağışla, dönüş sanadır.'*[621] *'Rabbimiz! Bize hidayet etikten sonra kalplerimizi kaydırma, bize kendi katından rahmet ver, sen Vehhab'sın.'*[622] *'Rabbimiz! Bize ve peygamberlerine vadettiklerini ver, bizi kıyamet günü mahzun etme. Sen verdiğin sözü bozmazsın.'*[623] Rabbimiz! Bize vadettiğin ve senin için kolay olan şeyi bize ver. Bize rabbimiz yeter, ne güzel vekildir O. *'Rabbimiz! Bunu bâtıl olarak yaratmadın. Seni tenzih ederiz, bizi ateşin azabından koru.'*[624] *'Rabbimiz! Sen birisini ateşe sokarsan onu hüsrana uğratmış olursun. Zalimlerin bir yardımcısı yoktur.'*[625] Allah'ım! Bizi onlardan etme. *'Rabbimiz! Biz imana çağırıp rabbinize iman edin diyen bir nidacıyı duyduk ve iman ettik.'*[626] Onu tasdik ettik, duyduk, senin nasip etmiş olduğunla kendisine itaat ettik. *'Rabbimiz! Bizim günahlarımıza mağfiret eyle, bizim günahlarımızı ört, bizi ebrar ile birlikte öldür.'*[627] *'Rabbimiz! Biz nefislerimize zulmettik, bize mağfiret etmez ve merhamet etmezsen, hüsrana uğrayanlardan oluruz.'*[628] *'Rabbimiz! Bize mağfiret eyle, imanda bizi geçmiş olan kardeşlerimizi de bağışla, kalplerimizde iman edenlere yönelik kin bırakma.'*[629] Rahmetinle bizi salih kullarının arasına

sok. *'Rabbimiz! Sen bizim velimizsin, bize mağfiret eyle, sen mağfiret edenlerin en hayırlısısın. Bize bu dünyada iyilik ve ahirette iyilik yaz. Biz sadece sana yöneldik.'*[630] 'Rabbimiz! İndirdiğine iman ettik ve tâbi olduk.' Yani getirdiği vahye iman ederek. *'Bizi şahitlerle beraber yaz.'*[631] *'Rabbim! Bu şehri emin belde eyle, beni ve ailemi putlara tapmaktan uzak tut.'*[632] *'Rabbimiz! Namaz kılsınlar diye... artık onların kalpleri kendilerine yönelsin, onları meyvelerden rızıklandır, belki şükrederler.'*[633] *'Allah'ım! Sen benim ne gizlediğimi neyi açıktan yaptığımı bilirsin. Ne gökte ve ne yerde Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz.'*[634] Hamd Allah'adır. *'Rabbim! Beni namaz kılanlardan eyle, zürriyetimden gelenleri de...'*[635] *'Rabbimiz! Duamı kabul eyle.'*[636] *'Rabbimiz! Bana, anne ve babama, müminlere hesap günü mağfiret eyle.'*[637] Rabbim! Beni küçükken terbiye ettikleri gibi anne ve babama merhamet eyle. *'Rabbim! Bende zayıflık arttı, saçlarım beyazladı, rabbim senin çağrına karşı da itaatsiz olmadım.'*[638] Rabbim! Beni razı olduklarından eyle. *'Rabbim! Bana zarar temas etti, sen merhamet edenlerin en merhametlisisin.'*[639] *'Senden başka ilah yoktur, seni tenzih ederim, ben zalimlerden oldum.'*[640] *'Rabbim! Beni yalnız bırakma, sen varislerin en hayırlısısın.'*[641] *'Rabbim! Ben kavmimi gece ve gündüz davet ettim.'*[642] *'Rabbim! Beni ve anne-babamı bağışla, mümin erkek ve kadınları da bağışla, evime mümin olarak girenleri de bağışla.'*[643]

Allah'ım! Kalplerimizin gemini kendine doğru çek, bütün işlerinde sana tevekkül edenlerden eyle bizi. Senin nezdinde ve ellerinde olan rahmet bizi kuşatsın. Bizi hidayete eren ve hidayete vesile olanlardan eyle; bizi dalalete düşen ve düşürenlerden eyleme.

Bu bölüm en veciz ve özet şekilde yazarının eliyle kitabın sona ermesiyle sona ermiştir. Bu nüsha elimdeki ikinci nüshadır. Kitabın sonu olan bölüm ise altı yüz otuz altı senesi, Rebiu'l-evvel ayının yirmi dördüncü günü Çarşamba sabahı erken vakitte tamamlanmıştır. Yazar Muhammed b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Arabî et-Tai el-Hatemî kendi hattıyla onu yazmıştır. Allah kendisini razı olduğu işlere ulaştırsın.

Bu nüsha otuz yedi ciltir. Bu nüshada ilk nüshaya göre bazı ilaveler vardır ki, birinci nüshayı oğlum Muhammed el-Kebir'e vakfettim. Onun annesi Fatıma b. Yunus b. Yusuf'tur -ki Haremeyn'in emiridir-. Allah kendisini muvaffak eylesin. Ayrıca o nüshayı onun evlatlarına, doğuda, batıda, karada ve denizde bütün müminlere vakfettim. Allah peygamberlerin sonuncusu efendimiz Hz. Muhammed'e ve onun ailesine ve bütün arkadaşlarına salât ve selam eylesin.

SON NOTLAR

1 Fâtır 35/1.
2 el-Mümtehine 60/1.
3 Fussilet 41/31.
4 el-Maide 5/73.
5 eş-Şems 91/1-8.
6 er-Rahman 55/29.
7 Hud 11/56.
8 el-Kamer 54/55.
9 el-Bakara 2/115.
10 el-Kâria 101/10-11.
11 el-Hakka 69/25-29.
12 el-Hakka 69/19.
13 el-Hakka 69/21-23.
14 el-Hakka 69/24.
15 el-Bakara 2/40.
16 el-Vakıa 56/61.
17 el-Vakıa 56/62.
18 el-Maide 5/118.
19 el-İsra 17/110.
20 Hud 11/56.
21 el-Fecr 89/21.
22 el-Vakıa 56/5.
23 el-A'raf 7/204.
24 en-Nahl 16/78.
25 en-Nur 24/44.
26 el-Kasas 28/88.
27 el-Kasas 28/88.
28 el-Bakara 2/124.
29 el-Bakara 2/124.
30 en-Nur 24/35.
31 eş-Şûra 42/53.
32 en-Naziat 79/12.
33 eş-Şûra 42/11.
34 el-Hadid 57/4.
35 Al-i İmran 3/13.
36 et-Talak 65/12.
37 el-Ahzab 33/21.
38 er-Rahman 55/31.
39 eş-Şûra 42/11.
40 eş-Şûra 42/11.
41 Ta Ha 20/114.
42 er-Rum 30/32.
43 el-Mü'minun 23/108.
44 el-Bakara 2/29.
45 el-Maide 5/117.
46 et-Tahrim 66/4.
47 el-Bakara 2/148.
48 el-Bakara 2/115.
49 el-Maide 5/48.
50 en-Nasr 110/1.
51 en-Nisa 4/125.
52 el-İsra 17/44.
53 Kaf 50/22.
54 Hûd 11/56.
55 el-En'am 6/126.
56 el-Ankebut 29/69.
57 en-Nahl 16/125.
58 el-En'am 6/153.
59 eş-Şûra 42/53.
60 Yusuf 12/108.
61 el-A'raf 7/40.
62 el-Bakara 2/40.
63 el-Feth 48/10.
64 el-Feth 48/10.
65 Hud 11/123.
66 en-Nisa 4/171.
67 el-Casiye 45/13.
68 Nuh 71/17.
69 el-Enbiya 21/30.
70 el-Bürûc 85/16.
71 el-Fatiha 1/7.
72 el-Fatiha 1/7.

73 el-Münafikun 63/8.
74 Yunus 10/61.
75 el-Maide 5/89.
76 el-Bakara 2/158.
77 el-Ahzab 33/21.
78 el-Feth 48/10.
79 el-Feth 48/10.
80 el-En'am 6/90.
81 el-Müzzemmil 73/9.
82 Gafir 40/57.
83 eş-Şûra 42/11.
84 en-Necm 53/9.
85 el-Vakıa 56/88-89.
86 el-Vakıa 56/9.
87 el-Kamer 54/54-55.
88 en-Nahl 16/98.
89 Fâtır 35/10.
90 Hûd 11/123.
91 Fâtır 35/10.
92 es-Saffat 37/96.
93 en-Nisa 4/136.
94 et-Tevbe 9/43.
95 el-Maide 5/116.
96 en-Nahl 16/58.
97 eş-Şûra 42/51.
98 Sâd 38/75.
99 el-Hac 22/30.
100 el-Hac 22/32.
101 en-Nisa 4/28.
102 ed-Duha 93/4-5.
103 el-Bakara 2/29.
104 eş-Şûra 42/51.
105 er-R'ad 13/4.
106 el-Hac 22/32.
107 eş-Şûra 42/11.
108 el-Hadid 57/4.
109 ez-Zümer 39/6.
110 Meryem 19/29.
111 Meryem 19/29.
112 et-Tevbe 9/6.
113 Meryem 19/30.
114 el-Maide 5/17.
115 el-Maide 5/116.
116 Meryem 19/30.
117 Meryem 19/30.
118 Meryem 19/31.
119 Meryem 19/31.
120 Meryem 19/31.
121 Meryem 19/31.
122 Meryem 19/31.
123 eş-Şûra 42/11.
124 el-A'raf 7/180.
125 es-Saffat 37/180.
126 en-Nur 24/31.
127 Hud 11/123.
128 et-Tevbe 9/117-118.
129 eş-Şûra 42/11.
130 el-Ankebut 29/69.
131 el-Hicr 15/42.
132 el-Kehf 18/65.
133 Ta Ha 20/14.
134 Yusuf 12/108.
135 eş-Şûra 42/51.
136 eş-Şûra 42/40.
137 en-Nahl 16/96.
138 er-Rahman 55/29.
139 el-En'am 6/160.
140 el-Enfal 8/17.
141 el-Enfal 8/17.
142 el-Enfal 8/17.
143 el-İsra 17/23.
144 er-Rad 13/33.
145 Gafir 40/57.
146 Gafir 40/57.
147 el-Bakara 2/228.
148 Ta Ha 20/55.
149 el-Kasas 28/13.
150 Ta Ha 20/55.
151 Kâf 50/7.
152 el-Hac 22/5.
153 Nuh 71/17.
154 el-Hucurat 49/13.
155 Meryem 19/12.
156 Meryem 19/7.

[157] el-Bakara 2/154.
[158] Al-i İmran 3/69.
[159] ez-Zümer 39/30.
[160] el-Kehf 18/30.
[161] Fussilet 41/53.
[162] ez-Zariyat 51/21.
[163] Kâf 50/29.
[164] Kâf 50/29.
[165] en-Nisa 4/104.
[166] en-Nur 24/35.
[167] er-Rahman 55/60.
[168] el-Bakara 2/163.
[169] Ta Ha 20/50.
[170] el-Müzzemmil 73/9.
[171] en-Nebe 78/37.
[172] ed-Duhan 44/8.
[173] er-Rahman 55/17.
[174] el-Kasas 28/88.
[175] Yusuf 12/98.
[176] el-Kasas 28/68.
[177] Sebe' 34/21.
[178] el-Bakara 2/255.
[179] Kâf 50/15.
[180] Yusuf 12/75.
[181] el-Müzzemmil 73/7.
[182] el-A'raf 7/29.
[183] en-Naziat 79/41.
[184] el-Mü'minun 23/61.
[185] el-Mü'minun 23/61.
[186] Fâtır 35/62.
[187] el-Bakara 2/258.
[188] el-Bakara 2/264.
[189] en-Nur 24/35.
[190] en-Nur 24/35.
[191] en-Nur 24/35.
[192] el-Mücadele 58/22.
[193] el-Münafikun 63/8.
[194] el-Münafikun 63/8.
[195] el-Münafikun 63/8.
[196] el-İnfitar 82/7.
[197] ez-Zümer 39/53.
[198] er-Rahman 55/29.
[199] el-İsra 17/72.
[200] el-İsra 17/72.
[201] el-Hadid 57/4.
[202] el-Bakara 2/115.
[203] el-Alak 96/14.
[204] Fatır 35/32.
[205] el-Mülk 67/14.
[206] er-Rahman 55/29.
[207] er-Rahman 55/29.
[208] en-Nahl 16/40.
[209] el-Hicr 15/21.
[210] el-Kamer 54/49.
[211] eş-Şûra 42/27.
[212] Hud 11/123.
[213] el-Enbiya 21/37.
[214] Yunus 10/49.
[215] el-A'raf 7/187.
[216] el-Enfal 8/29.
[217] ez-Zuhruf 43/87.
[218] el-Bakara 2/186.
[219] el-İsra 17/20.
[220] Ta Ha 20/114.
[221] Ta Ha 20/121.
[222] ez-Zariyat 51/50.
[223] eş-Şuara 42/21.
[224] Al-i İmran 3/175.
[225] ez-Zariyat 51/56.
[226] el-Maide 5/66.
[227] el-Maide 5/66.
[228] el-Maide 5/66.
[229] el-Maide 5/66.
[230] el-Maide 5/66.
[231] eş-Şûra 42/11.
[232] el-Maide 5/119.
[233] el-Maide 5/119.
[234] eş-Şûra 42/27.
[235] el-Kehf 18/74.
[236] el-Kehf 18/7.
[237] er-Rahman 55/26.
[238] Meryem 19/67.
[239] Hud 11/123.
[240] el-En'am 6/158.

241 el-Feth 48/17.
242 en-Neml 27/50.
243 el-Bakara 2/186.
244 el-En'am 6/130.
245 eş-Şûra 42/11.
246 el-Bakara 2/187.
247 el-Maide 5/17.
248 el-Ahzab 33/5.
249 ez-Zümer 39/4.
250 ez-Zümer 39/4.
251 Meryem 19/18.
252 Meryem 19/19.
253 Meryem 19/19.
254 eş-Şems 91/9.
255 el-En'am 6/68.
256 er-Rad 13/15.
257 en-Nisa 4/80.
258 el-Feth 48/10.
259 eş-Şuara 26/80.
260 Kaf 50/15.
261 Sa'd 38/39.
262 Sa'd 38/35.
263 et-Tevbe 9/77.
264 el-Kasas 28/76.
265 el-En'am 6/158.
266 el-A'raf 7/199.
267 er-Rahman 55/29.
268 er-Rahman 55/31.
269 er-Rum 30/9.
270 Ta Ha 20/73.
271 eş-Şûra 42/13.
272 Gafir 40/60.
273 Gafir 40/60.
274 Hud 11/114.
275 el-Vakıa 56/61.
276 ez-Zümer 39/53.
277 ez-Zümer 39/53.
278 ez-Zümer 39/53.
279 el-Maide 5/118.
280 el-Bakara 2/152.
281 el-Ahzab 33/35.
282 Kaf 50/16.
283 Yunus 10/26.
284 el-Bakara 2/30.
285 el-İnfitar 82/10.
286 el-En'am 6/160.
287 ez-Zümer 39/3.
288 et-Tevbe 9/114.
289 el-Mücadele 58/22.
290 et-Tevbe 9/43.
291 el-Feth 48/10.
292 el-Hadid 57/27.
293 Kaf 50/18.
294 el-İnfitar 82/10-11.
295 el-Bakara 2/154.
296 Al-i İmran 3/169.
297 en-Nisa 4/148.
298 en-Nisa 4/114.
299 Fatır 35/2.
300 el-Hadid 57/7.
301 ed-Duha 93/10.
302 Al-i İmran 3/97.
303 ez-Zariyat 51/55.
304 Muhammed 47/28.
305 eş-Şûra 42/11.
306 el-A'raf 7/31.
307 el-A'raf 7/32.
308 el-Mülk 67/2.
309 el-A'raf 7/155.
310 el-Feth 48/2.
311 Sebe' 34/13.
312 en-Neml 27/25.
313 Yasin 36/82.
314 el-Müzzemmil 73/20.
315 Sad 38/75.
316 Al-i İmran 3/31.
317 el-Ahzab 33/21.
318 İbrahim 14/7.
319 Al-i İmran 3/31.
320 el-Ahzab 33/21.
321 Yusuf 12/106.
322 et-Talak 65/2-3.
323 et-Talak 65/2.
324 el-Hadid 57/4.

[325] et-Tevbe 9/40.
[326] Ta Ha 20/46.
[327] el-Hucurat 49/10.
[328] el-Mümtehine 60/1.
[329] en-Nisa 4/97.
[330] en-Nisa 4/97.
[331] el-Kehf 18/104.
[332] Al-i İmran 3/101.
[333] et-Tevbe 9/6.
[334] el-Hicr 15/9.
[335] el-Mearic 70/21.
[336] el-Haşr 59/9.
[337] et-Tevbe 9/35.
[338] et-Tevbe 9/123.
[339] en-Nisa 4/59.
[340] en-Nisa 4/136.
[341] el-Ankebut 29/52.
[342] el-A'raf 7/172.
[343] Yusuf 12/106.
[344] en-Nisa 4/136.
[345] Fussilet 41/34-35.
[346] Fussilet 41/34-35.
[347] el-Bakara 2/16.
[348] Muhammed 47/7.
[349] Metinde yanlışlık olduğu anlaşılıyor. Metinde geçen 'fela' ifadesini biz fe-ma' şeklinde okumayı metnin genel bağlamı için daha doğru bulduk.
[350] es-Saff 61/14.
[351] el-Haşr 59/16.
[352] İbrahim 14/4.
[353] el-Bakara 2/26.
[354] el-Bakara 2/26.
[355] el-Bakara 2/26.
[356] el-Bakara 2/179.
[357] el-Hac 22/78.
[358] et-Tegabün 64/16.
[359] el-Enfal 8/61.
[360] Yunus 10/32.
[361] Al-i İmran 3/190.
[362] Sad 38/18.
[363] el-En'am 6/90.
[364] el-En'am 6/68.
[365] el-Hicr 15/9.
[366] en-Nur 24/27.
[367] en-Nur 24/28.
[368] el-En'am 6/94.
[369] en-Nur 24/24.
[370] el-İsra 17/36.
[371] el-Bakara 2/73.
[372] el-Ahzab 33/35.
[373] el-Ahzab 33/41.
[374] Nuh 71/28.
[375] İbrahim 14/35.
[376] İbrahim 14/40.
[377] İbrahim 14/41.
[378] el-En'am 6/90.
[379] Sad 38/26.
[380] er-Rum 30/41.
[381] er-Rum 30/41.
[382] et-Tevbe 9/102.
[383] el-Kalem 68/11.
[384] el-Bakara 2/264.
[385] el-Hucurat 49/17.
[386] el-Hadid 57/21.
[387] el-Vakıa 56/77-79.
[388] Abese 80/13-16.
[389] el-İsra 17/23-24.
[390] Lokman 31/15.
[391] Lokman 31/14.
[392] en-Necm 53/32.
[393] en-Necm 53/32.
[394] eş-Şems 91/9.
[395] el-Haşr 59/7.
[396] el-Beyyine 98/5.
[397] el-A'raf 7/156.
[398] el-Hac 22/25.
[399] el-Haşr 59/9.
[400] Ta Ha 20/131.
[401] er-Rahman 55/1-4.
[402] Al-i İmran 3/138.
[403] Al-i İmran 3/138.
[404] el-Fatiha 1/5.
[405] Al-i İmran 3/200.

406 el-Bakara 2/153.
407 el-A'raf 7/128.
408 el-Fatiha 1/5.
409 Al-i İmran 3/200.
410 el-Bakara 2/13.
411 el-Bakara 2/13.
412 el-Bakara 2/13.
413 Fussilet 41/22-23.
414 el-Bakara 2/9.
415 el-Ankebut 29/52.
416 el-Ankebut 29/52.
417 el-Bakara 2/9.
418 el-Bakara 2/14.
419 Hud 11/38.
420 el-Mutaffifin 83/34.
421 el-Mutaffifin 83/29-30.
422 el-Bakara 2/175.
423 el-Bakara 2/86.
424 el-Bakara 2/16.
425 el-En'am 6/108.
426 el-Bakara 2/44.
427 Hud 11/18.
428 Al-i İmran 3/61.
429 en-Nisa 4/114.
430 el-Bakara 2/280.
431 en-Nur 24/33.
432 el-Hac 22/78.
433 el-Feth 48/2.
434 Hud 11/7.
435 Hud 11/7.
436 en-Neml 27/4.
437 Fatır 35/8.
438 Al-i İmran 3/131.
439 Sebe' 34/39.
440 Gafir 40/7.
441 el-Enfal 8/29.
442 el-Haşr 59/22-24.
443 el-Bakara 2/255.
444 el-Hadid 57/1.
445 el-Hadid 57/2.
446 el-İhlas 112/1.
447 el-Bakara 2/186.
448 el-Bakara 2/186.
449 el-Bakara 2/158.
450 el-Leyl 92/5-10.
451 en-Nahl 16/43.
452 Al-i İmran 3/178.
453 Yusuf 12/87.
454 el-Enfal 8/63.
455 el-Enfal 8/25.
456 el-İsra 17/45-46.
457 er-Rahman 55/33.
458 Al-i İmran 3/17.
459 el-Bakara 2/27.
460 el-Bakara 2/44.
461 el-Bakara 2/44.
462 el-Vakıa 56/62.
463 el-Vakıa 56/61.
464 el-Ankebut 29/20.
465 en-Nisa 4/4.
466 en-Nahl 16/125.
467 ez-Zariyat 51/58.
468 el-Hac 22/25.
469 el-Bakara 2/11.
470 el-Bakara 2/13.
471 el-Bakara 2/21.
472 el-Bakara 2/22.
473 el-Bakara 2/24.
474 el-Bakara 2/25.
475 el-Bakara 2/40.
476 el-Bakara 2/40.
477 el-Bakara 2/41.
478 el-Bakara 2/41-45.
479 el-Bakara 2/48.
480 el-Bakara 2/54.
481 el-Bakara 2/57.
482 el-Bakara 2/58.
483 el-Bakara 2/60.
484 el-Bakara 2/63.
485 el-Bakara 2/83.
486 el-Bakara 2/84.
487 el-Bakara 2/91.
488 el-Bakara 2/93.
489 el-Bakara 2/102.

[490] el-Bakara 2/104.
[491] el-Bakara 2/109.
[492] el-Bakara 2/110.
[493] el-Bakara 2/125.
[494] el-Bakara 2/132.
[495] el-Bakara 2/136.
[496] el-Bakara 2/144.
[497] el-Bakara 2/148.
[498] el-Bakara 2/150.
[499] el-Bakara 2/152.
[500] el-Bakara 2/168.
[501] el-Bakara 2/168.
[502] el-Bakara 2/170.
[503] el-Bakara 2/185.
[504] el-Bakara 2/186.
[505] el-Bakara 2/187.
[506] el-Bakara 2/188.
[507] el-Bakara 2/189.
[508] el-Bakara 2/189.
[509] el-Bakara 2/190.
[510] el-Bakara 2/191.
[511] el-Bakara 2/191.
[512] el-Bakara 2/193.
[513] el-Bakara 2/194.
[514] el-Bakara 2/195.
[515] el-Bakara 2/196.
[516] el-Bakara 2/196.
[517] el-Bakara 2/197.
[518] el-Bakara 2/198.
[519] el-Bakara 2/199.
[520] el-Bakara 2/200.
[521] el-Bakara 2/203.
[522] el-Bakara 2/208.
[523] el-Bakara 2/191.
[524] el-Bakara 2/221.
[525] el-Bakara 2/221.
[526] el-Bakara 2/222.
[527] el-Bakara 2/223.
[528] el-Bakara 2/224.
[529] el-Bakara 2/229.
[530] el-Bakara 2/231.
[531] el-Bakara 2/231.
[532] el-Bakara 2/232.
[533] el-Bakara 2/233.
[534] el-Bakara 2/235.
[535] el-Bakara 2/236.
[536] el-Bakara 2/237.
[537] el-Bakara 2/238.
[538] el-Bakara 2/254.
[539] el-Bakara 2/264.
[540] el-Bakara 2/267.
[541] el-Bakara 2/278.
[542] el-Bakara 2/281.
[543] el-Bakara 2/282.
[544] el-Bakara 2/282.
[545] el-Bakara 2/283.
[546] el-Bakara 2/3.
[547] el-Bakara 2/5.
[548] el-Bakara 2/8.
[549] el-Bakara 2/16.
[550] el-Bakara 2/27.
[551] el-Bakara 2/28.
[552] el-Bakara 2/44.
[553] el-Bakara 2/61.
[554] el-Bakara 2/61.
[555] el-Bakara 2/61.
[556] el-Bakara 2/61.
[557] el-Bakara 2/61.
[558] el-Bakara 2/61.
[559] el-Bakara 2/74.
[560] el-Bakara 2/74.
[561] Kaf 50/16.
[562] el-Bakara 2/83.
[563] el-Bakara 2/83.
[564] el-Bakara 2/85.
[565] en-Nisa 4/150.
[566] en-Nisa 4/151.
[567] el-Bakara 2/85.
[568] el-Bakara 2/86.
[569] el-Bakara 2/86.
[570] el-Bakara 2/175.
[571] en-Neml 27/14.
[572] en-Neml 27/14.
[573] el-Bakara 2/176.

574 el-Bakara 2/159.
575 el-Bakara 2/174.
576 Al-i İmran 3/77.
577 el-Bakara 2/177.
578 el-Bakara 2/177.
579 eş-Şûra 42/40.
580 Al-i İmran 3/7.
581 Al-i İmran 3/14.
582 Al-i İmran 3/16-17.
583 Al-i İmran 3/15.
584 eş-Şûra 42/11.
585 Al-i İmran 3/31.
586 Al-i İmran 3/31.
587 el-Bakara 2/124.
588 el-Kasas 28/83.
589 Ta Ha 20/114.
590 el-Araf 7/23.
591 eş-Şuara 26/78-89.
592 Yusuf 12/86.
593 el-Kasas 28/15.
594 Yusuf 12/53.
595 Sad 38/24.
596 el-Maide 5/118.
597 el-Bakara 2/286.
598 Âl-i İmran 3/8-9.
599 İbrahim 14/14.
600 el-Kehf 18/110.
601 Lokman 31/34.
602 el-Haşr 59/16.
603 eş-Şûra 42/40.
604 Yunus 10/62.
605 Yunus 10/62.
606 el-Kehf 18/103.
607 el-A'raf 7/172.
608 Ali İmran 3/37.
609 ez-Zümer 39/42.
610 el-Bakara 2/286.
611 el-Bakara 2/230.
612 el-Bakara 2/230.
613 el-Bakara 2/228.
614 el-Bakara 2/126.
615 el-Bakara 2/127.
616 el-Bakara 2/128.
617 el-Bakara 2/128.
618 el-Bakara 2/129.
619 el-Bakara 2/201.
620 el-Bakara 2/250.
621 el-Bakara 2/285.
622 Al-i İmran 3/8.
623 Al-i İmran 3/194.
624 Al-i İmran 3/191.
625 Al-i İmran 3/192.
626 Al-i İmran 3/193.
627 Al-i İmran 3/193.
628 el-A'raf 7/23.
629 el-Haşr 59/10.
630 el-A'raf 7/155-156.
631 Al-i İmran 3/53.
632 İbrahim 14/35.
633 İbrahim 14/37.
634 İbrahim 14/38.
635 İbrahim 14/40.
636 İbrahim 14/40.
637 İbrahim 14/41.
638 Meryem 19/4.
639 el-Enbiya 21/83.
640 el-Enbiya 21/87.
641 el-Enbiya 21/89.
642 Nuh 71/5.
643 Nuh 71/28.